

GREEN POLITICS

EDITORIAL

- 7 **Danijela Tamše and Simona Zavratnik:** Towards Multiple Green Politics

ENVIRONMENTAL REFLECTIONS

- 13 **Drago Kos:** An Essay on “Pre-elements” for the Renovation of Environmental Thoughts
- 38 **Simona Zavratnik:** Environmental Changes and Migrations: Routing the Discussions on Environmental Refugees
- 55 **Tomislav Tkalec and Andrej A. Lukšič:** Energy Transition and Barriers on the Path to its Introduction
- 73 **Katja Cankar:** Democratization of Agricultural Policy and Sustainable Local Self-Sufficiency

DOSSIERS AND CRITIQUE

- 93 **Aktivists of Eco Circle:** A Tale about Science Assuring the Inhabitants of the Zasavje Region they Live in a Safe Environment—Within as well as Beyond Threshold Limit Values
- 108 **Danijela Tamše and Andrej Kurnik:** What is Happening in the Petišovci Fields?
- 116 **Tomislav Tkalec:** The Mining of Uranium—Cases from Namibia, Niger, Brazil, and Bulgaria
- 135 **Mojca Puncer:** Artistic Researches of Urban Life and New Spatial Ecologies

TOWARDS A NEW CONCEPT OF GROWTH

- 151 **Lidija Živčič:** Degrowth: A response to Social, Economic and Environmental Limits to Growth
- 169 **Klemen Ploštajner, Rok Ramšak and Nina Vombergar:** The Bicycle as a Tool of Ecological Emancipation
- 181 **Nikolai Jeffs and Maša Tihel:** One Million Climate Jobs or 528 Megatons of Greenhouse Gases?

REFUGEES WELCOME

EDITORIAL

- 199 **Nina Kozinc:** The Power of the Powerless

ESSAYS ON REFUGEES

- 207 **Étienne Balibar:** Europe and the Refugees: a Demographic Enlargement
- 216 **Hannah Arendt:** We Refugees
- 225 **Andrej Kurnik:** »Thanks for Opening Europe«

DOCUMENTATION

- 245 **Nina Kozinc:** Dehumanization Behind the Barbed Wire: An Introduction
- 250 **Reports from Borders and Refugee Camps**

ZELENE POLITIKE

UVODNIK

- 7 **Danijela Tamše in Simona Zavratnik:** K mnogoterim zelenim politikam

OKOLJSKI PREMISLEKI

- 13 **Drago Kos:** Esej o »praelementih« za obnovo okoljskih refleksij
38 **Simona Zavratnik:** Okoljske spremembe in migracije: trasiranje diskusije o ekoloških pregnancih
55 **Tomislav Tkalec in Andrej A. Lukšič:** Energetska tranzicija in ovire zanjo
73 **Katja Cankar:** Demokratizacija kmetijskih politik in trajnostna lokalna samooskrba

DOSJEJI IN KRITIKA

- 93 **Aktivisti Eko kroga:** Bajka o tem, kako je znanost Zasavčanom zagotavljala zdravju varno bivanje znotraj (in zunaj) mejnih vrednosti
108 **Danijela Tamše in Andrej Kurnik:** Kaj se dogaja na Petišovskih poljih?
116 **Tomislav Tkalec:** Problematika rudarjenja urana. Primeri iz Namibije, Nigra, Brazilije in Bolgarije
135 **Mojca Puncer:** Umetniške raziskave urbanega življenja in nove prostorske ekologije

K NOVEMU KONCEPTU RASTI

- 151 **Lidija Živčič:** Odgovor na družbene, ekonomske in okoljske meje rasti: predstavitev koncepta odrast (*degrowth*) ter njegova raba v praksi
169 **Klemen Ploštajner, Rok Ramšak in Nina Vombergar:** Kolo kot orodje ekološke emancipacije
181 **Nikolai Jeffs in Maša Tihel:** En milijon podnebnih služb ali 528 megaton toplogrednih plinov?

BEGUNCI, DOBRODOŠLI

UVODNIK

- 199 **Nina Kozinc:** Moč nemočnih

ESEJI O BEGUNCIH IN BEGUNSKI SITUACIJI

- 207 **Étienne Balibar:** Evropa in begunci: demografska širitev
216 **Hannah Arendt:** Mi begunci
225 **Andrej Kurnik:** »Hvala, ker odpirate Evropo«

DOKUMENTACIJA

- 245 **Nina Kozinc:** Dehumanizacija za rezalno žico: Uvod
250 **Poročila z mej in begunskih taborišč**

ZELENE POLITKE

K mnogoterim zelenim politikam

Na začetku letošnjega leta smo v uredništvu Časopisa za kritiko znanosti znova začeli pozornost intenzivno namenjat ekološkim vprašanjem. K temu je precej pripomoglo februarско dogajanje na petišovskih poljih, ko so začeli domačini na mestih, ki so bila v preteklosti povezana z lokalno naftno industrijo, opažati nenavadne izlive in brbotanje vode. Stopili smo v stik z njimi in izkazalo se je, da se v Prekmurju dogaja nekaj, kar bi lahko v prihodnosti resno ogrozilo širšo Panonsko nižino – investitorji so pridobivali dokumentacijo, ki dovoljuje uporabo sporne metode frackinga za ekstrakcijo plina iz globokih zemeljskih plasti. To dogajanje in dejstvo, da smo se vprašanju okolja in ekološkimi premislekom v uredništvu v zadnjih letih posvečali občutno premalo, je vodilo k odločitvi, da vsaj del zadnje številke Časopisa za kritiko znanosti namenimo zelenim politikam. Pri tem se nismo hoteli podrediti uveljavljenim epistemologijam in trendovskim moraliziranjem o posameznikovi odgovornosti za okoljsko opustošenje. Želeli smo poseči globlje: razmišljati o naših antropocentričnih kozmologijah in razkrivati dileme demokracije, ki se kot pahljača razpostrejo pred nami vsakič, ko začnejo investitorji diktirati smer »razvoja«, ne glede na ceno, ki jo bo za to plačalo okolje, s tem pa tudi vsi mi, ki v njem živimo in smo od njega odvisni. Želeli smo se posvetiti nekaterim manj izpostavljenim, spregledanim, navsezadnje tudi manj konvencionalnim dimenzijam sodobnih zelenih politik.

Zato je tematski blok, ki ga imate pred seboj, morda nekoliko nenavaden, saj se v njem ne lotevamo tehnoloških rešitev, prav tako se ne podrejamo tehnokratskim pristopom k reševanju okoljskih vprašanj. Prvi sklop besedil izhaja iz postavke, da potrebuje razvoj zelene in ekološke misli in politike v zadnjih desetletjih kritično refleksijo. Ekološke koncepte, ki so za realizacijo odvisni od kapitalističnih investicij in njim naklonjenih javnih politik, je ugrabil neoliberalizem. Tako se v imenu okoljevarstvenih ciljev vzpostavlja-jo nove in poglobljajo obstoječe hierarhije, s čimer se zeleni politiki odvzema dimenzija socialne pravičnosti in enakosti ter široke demokratične participacije. Razmišljanje o ekologiji je prepogosto reducirano na tehnokratske razprave, umanjajo pa alternativne paradigme sonaravnega in trajnostnega razvoja. Avtorje besedil v prvem sklopu povezuje prepričanje, da moramo tako ali drugače nazaj h koreninam. Prvo besedilo je tako posvečeno temeljnemu nesporazumu med »natura« in »kulturo«, ki je posledica privatizacije narave in začetka njenega »kultiviranja«. V drugem besedilu avtorica trasira razpravo o ekoloških pregnancih in tako poveže vprašanje okolja in migracij, pri čemer pa poudarja, da okoljske migracije niso novodoben pojav, ampak zgodovinska paradigma, prav tako kot je zgodovinska paradigma izumljanje adaptacijskih strategij. Tretje besedilo je posvečeno vprašanju energetske tranzicije in ključnim težavam demokracije, ki se porodijo vsakič, ko veliki akterji z odločevalsko močjo preglasijo šibkejše, s tem pa zapirajo prostor za pluralne energetske politike. Sklop zaključuje prispevek o trajnostnih kmetijskih praksah; v njem se avtorica posveti težavam ekoloških proizvajalcev in razmišlja o okolju, v katerem jim je onemogočeno trajnostno kmetovanje.

Drugi sklop besedil je rezultat želje, da bi skozi tehtno analizo predstavili nekatere aktualne okoljske konflikte v Sloveniji in uvedli v diskusijo globalna, a v lokalnem prostoru manj vidna in reflektirana polja boja. Skozi dosjeje in predstavitev konkretnih pobud, gibanj in umetnostih praks odpiramo prostor za refleksijo nekaterih ekoloških konceptov, da bi jim tako vrnilo veljavo, ki jo potrebujejo za generiranje družbene moči s potencialom za radikalno spremembo obstoječega. Ta besedila, rezultat ugnezdjenosti ekoloških pobud, posameznikov in kolektivov v boje na terenu, naj zato na eni strani delujejo kot vozlišča skupnega, na drugi pa kot izhodišče za sekanje gordijskega vozla politične instrumentalizacije okoljskih vprašanj. Le v dialogu s skupnostmi in javnostmi, ki ji vprašanja najbolj zadevajo – tako so ta besedila tudi nastajala – lahko namreč vrnemo moč tistim, katerih kritični glasovi so se izgubili

v diskurzu onih, ki naravo razumejo kot prazen prostor človeške intervencije, izkoriščanja in nenehnega podrejanja. Dosje aktivistov Eko kroga, redigiran pogovor z aktivistom pobude Ustavimo fracking v Sloveniji in predstavitev primerov rudarjenja urana v štirih državah so pričevanja in odmev lokalnih bojev, ki pa odzvanjajo globalno. Seveda je to le delček zapletenega mozaika bojev proti privatizaciji skupnih virov, denimo vode in zemlje, proti biopiratstvu multinacionalk in za ohranjanje biodiverzitete, proti gentrifikačjskim projektom pozidave pljuč mest, proti konceptu konzerviranja narave, ki človeka razume zgolj kot moteč in škodljiv element, ki ga je treba odstraniti, in tako naprej.

V tretji in zadnji sklop bloka so umeščena besedila, ki odpirajo možnosti za razvoj novega koncepta rasti. Ena pomembnejših idej, ki se čedalje bolj uveljavljajo, in kateri je posvečeno prvo besedilo, je ideja odrasti. Njena osrednja podmena je, da moramo v dobro narave, katere del smo tudi sami, zmanjšati potrošnjo, kar ob dobro premišljeni reorganizaciji ne vodi v padec kakovosti življenja. Kolo kot sredstvo trajnostne mobilnosti je gotovo ena od metod boja proti preveliki potrošnji neobnovljivih virov, posvečeno pa mu je predzadnje besedilo tega bloka, ki se ukvarja tudi s kritiko tehnokratskih vizij trajnostnega razvoja in z urbanističnim redefiniranjem mestne krajine, ki naj bo osvobodena od diktata čim hitrejšega premikanja. Premišljanju koncepta rasti je posvečen tudi intervju z akterjema kampanje Milijon podnebnih služb. Gre za eno pomembnejših okoljevarstvenih in političnih pobud v Združenem kraljestvu, ki je pripravila program sprememb, potrebnih za prehod v družbo trajnostnih virov. Program izziva koncept rasti, temelječ na rabi fosilnih goriv, s tem pa tudi trenuten ustroj družbe.

In prav na nujnost spremembe ustroja družbe že desetletja opozarjajo okoljska gibanja in protestniki, tudi tisti, ki so na prepoved pariškega zborovanja pred nekaj tedni med drugim odgovorili s spontano instalacijo nemih, a hkrati kričeče glasnih čevljev. Nadejamo se, da bodo besedila tega bloka skromen prispevek k ustvarjanju mnogoterih zelenih svetov in politik, ki jim moramo dati pljuča, da bodo lahko na vso sapo dihali in kričali.

OKOLJSKI PREMISLEKI

Esej o »praelementih« za prenovo okoljskih refleksij

Abstract

An Essay on "Pre-elements" for the Renovation of Environmental Thoughts

The article discusses blind spots in the knowledge about the historical development of nature-culture relations. The result is a weak and anthropocentric "warped" understanding of the basic historical stages of the social relationship to nature. This default stance has an impact on modern versions of environmental reflection, and consequentially impacts the efficiency of solving today's environmental dilemmas and problems. The topic is extremely extensive and complex, therefore an essayist and selective approach is inevitable. The purpose of the article is not to offer a new and more comprehensive "truth", but to promote discussion and dialogue on alternative interpretations, which have been and are still largely marginalized. The ultimate objective is to draw attention to discussions on the revitalization of the fundamental constitutive elements of the relationship to nature that would also allow for the revitalization of environmental reflections, and thus perhaps also the revitalization of contemporary environmental theories and trends.

Keywords: social construction of nature, domestication of nature, privatization of nature, neolithic agrar revolution, industrial revolution

Drago Kos is a professor at the Faculty of Social Sciences, University of Ljubljana. (drago.kos@fdv.uni-lj.si)

Povzetek

V članku razpravljamo o belih lisah v poznavanju zgodovinskega razvoja družbene konstrukcije razmerij med naravo in kulturo. Posledica je šibko, antropocentrično »ukrivljeno« razumevanje temeljnih zgodovinskih faz odnosa do narave. Te privzete predstave vplivajo tudi na sodobne različice okoljske refleksivnosti in posledično na ne/učinkovitost reševanja današnjih okoljskih dilem in problemov. To je seveda izjemno obsežna in kompleksna tema, zato je esejistični in selektivni pristop neizogiben. Namen članka ni ponujanje novih celovitejših resnic, temveč spodbujanje razprave in dialoga o alternativnih interpretacijah, ki so bile in so tudi še danes večinoma marginalizirane. Temeljni cilj je opozoriti, da bi revitalizacija razprav o temeljnih konstitutivnih elementih odnosa do narave omogočila tudi revitalizacijo okoljskih refleksij in s tem morda revitalizacijo sodobnih okoljskih teorij in gibanj.

Ključne besede: družbena konstrukcija narave, udomačevanje narave, prisvajanje narave, neolitska agrarna revolucija, industrijska revolucija

Drago Kos je predavatelj na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. (drago.kos@fdv.uni-lj.si)

Uvod

Uvodni odstavki strokovnih besedil po navadi navajajo pregled stanja vednosti, tj. kaj vse je znanega o temi, ki jo obravnava določeno besedilo. To navajanje je pri večini strokovnih žanrov kar obsežno, včasih tako zelo, da človek podvomi o avtorjevi zmožnosti in sposobnosti predelave, povzemanja in integracije vseh navedenih virov. Manj pogosto pa se razprave začno z neznanim, z navajanjem področij, na katerih znanstveni (strokovni) krogi tavajo v mraku ali celo v popolni temi. Obstajajo tudi besedila, ki se ukvarjajo s problemom »prikrivanja neznanega«, a so te epistemološke analize velikokrat spregledane, nemalokrat celo sovražno zavržene in zasmehovane. Kdor kvari uveljavljeno igro, je pogosto razglašen za »dvornega norca« ali pa za amaterskega ignoranta. Kot navaja zgodovinar Keith Jenkins, ni samo premalo zanimanja za razpravljanje in raziskovanje spoznavnih belih lis, temveč obstaja celo »intenzivna sovražnost do njih« (Jenkins, 1991: xvi), zlasti do tistih, ki vendarle priznavajo obstoj precejšnjih nejasnosti v enciklopedično urejenih predalčkih. Epistemološkim težavam družboslovja in humanistike se je dejansko nemogoče izogniti, ker je »ideološko« brušenje leč, skozi katere opazujemo svet, ena temeljnih značilnosti produkcije in recepcije znanstvenih »resnic«. V zahodni humanistiki in družboslovju je prevladujoč stil »brušenja« spoznavne optike nedvomno »evropocentrizem«, kot nekakšen eklektičen konglomerat bolj ali manj močnih etnocentrizmov, nacionalizmov, kolonializmov, imperializmov ipd. Ta ustvarjalnost včasih proizvede presenetljivo izčiščene delčke mozaičnih slik, ki odstopajo od manj jasnih ali celo povsem praznih delov mozaika. Kljub temu nastaja vtis, da je predstava o preteklosti celovita, čeprav lahko pozoren analitičen pogled relativno hitro razloči jasnine in sivine. Pokaže se, da je celovitost določene (zgodovinske) slike pogosto rezultat ne/zavednih ideoloških predelav. V ta nabor spada tudi amnezija oz. izbris tistih delov, ki kvarijo domnevno konsenzualno predstavo. Kot pravi Jenkins, je zgodovina zato vedno problematična: »Ko je enkrat v obtoku, postane subjekt serijskih rab in zlorab, ki so logično neskončne in ki v stvarnosti na splošno ustrezajo nizu oporišč moči, ki vedno obstajajo in ki strukturirajo ter distribuirajo pomene zgodovine glede na dominantno-marginalno vidno polje.« (Jenkins, 1991: 31–32) To nedvomno že od nekdaj velja tudi za zgodovino človekovega odnosa do narave, tj. od prazgodovine do sodobnosti.

Za reflektivnost¹ o naravnem okolju je značilen ponavljajoč se ritem, ki spominja na ciklično dogajanje v naravi. Po vsakem večjem ali manjšem »izrednem dogodku«, kar pomeni okoljski, ekološki katastrofi, sledi sorazmerno povečanje zanimanja družbe za okoljska vprašanja in zagate, kar nekateri zanesenjaki interpretirajo kot »rast okoljske zavesti«. Tej nenadni rasti pogosto sledi hitra pozaba, ki bi jo skorajda lahko označili kot kronično družbeno amnezijo. Zato se zdi, da so reflektivnostne zmožnosti kljub močni informacijski podpori v sodobnih družbah

¹ Reflektivnost tu razumemo v Giddensovi varianti (Giddens, 1990: 38). Za več glej Kos, 1997; 2010.

še vedno relativno skromne oz. se celo slabšajo. Če primerjamo odzive na černobilsko in fukušimsko katastrofo, dejansko dobimo vtis, da hitrost »okoljske amnezije« narašča. Obenem pa analiza teh dveh »izrednih dogodkov« jasno pokaže, kako močno okoljska refleksija podlega ideološki interpelaciji. Zato kritična okoljska zavest ni sposobna zavzeti izpraznjenega interpretativnega polja, nastalega ob koncu »velikih zgodb« (Lyotard, 1979). Šibka refleksivnost je opazna tudi pri številnih rutinskih, vsakdanjih dogajanjih v sodobnih potrošniško »razvitih« družbah. Čeprav prisvajanje naravnih virov in obremenjevanje naravnega okolja še nikoli v človeški zgodovini ni bilo tako travmatično kot v antropocenu,² je presoja posledic kljub temu (še) zelo daleč od stopnje soglasja, ki bi omogočala legitimne upravljalске in omilitvene posege na lokalni, nacionalni in globalni ravni.

Upravičena se torej zdi domneva, da sta najmanj tako kot reciklaža materialnih snovi in energije pomembna in potrebna tudi ponovni premislek in prenova temeljnih predstav o naravi razmerij med »natura« in »kultura«. Ozreti se je treba v preteklost in pregledati genezo okoljskih problemov in okoljskih »refleksij«, ki tisočletni oddaljenosti navkljub še vedno vplivajo na nekonsistenten človekov odnos do narave, naravnih virov in drugih živali. Zaradi vpliva te nejasne dediščine predpostavljamo, da osredotočanje na bližnja desetletja, ko je nastal sodobni (moderni) val kritičnih okoljskih refleksij, ne zadošča. Spreminjanje odnosa med »natura« in »kultura« je najboljši primer Braudelovega procesa *long durée*, ki ne/posredno vpliva na preteklost in sodobnost. Zato se je kljub velikim težavam s pomanjkanjem preverjenih podatkov smiselno ozreti tudi v najbolj oddaljeno preteklost, prav na začetke nastajanja tega temeljnega strukturnega razmerja, v čas, ko je evolucija človeške vrste sprožila evolucijo oz. zgodovino človeških družb (kultur, civilizacij). Ponovni oz. nov razmislek o pra/zgodovinskih razlogih šibkih uspehov sodobnih okoljskih gibanj nas morda lahko pripelje bliže ključnemu vprašanju: ali so sodobne predstave in praktična znanja o načinih pomiritve konflikta med »natura« in »kultura« zgolj še ena utopično naivna fantazija, ali pa se v nepregledni množici variacij razmerij med »natura« in »kultura« skriva spregledani prehod h »koncu zgodovine«, pravzaprav k novemu začetku, takšnemu, ki bi v nasprotju s Fukuyamovim »koncem zgodovine« (1992) razreševal tudi temeljna nasprotja med »natura« in »kultura«.

To je seveda neskončna tema, nedvomno tako velikanska, da je smiselno radikalno oklestiti pričakovanja o dodani vrednosti posameznih prispevkov in seveda tudi konkretne esejistične obdelave nekaterih nejasnih oz. dvoumnih razvojnih faz. Namen razmišljanja o pra/zgodovinskih okoliščinah nastanka dihotomije »natura-kultura« je iskanje morebitnih opornih točk za prenavo sodobnih okoljskih prizadevanj. Uporabne ideje bi morda lahko pripomogle k preseganju katastrofičnih okoljskih diskurzov, ki pogosto redukcionistično usmerjajo okoljsko zavest in

² Za definicijo antropocena glej Wikipedia 6.

okoljski aktivizem v sodobnosti in ki očitno nimajo (več) tolikšnega mobilizacijskega potenciala, da bi res vplivale na čedalje bolj nujne spremembe razmerja med »naturu in kulturo«.

»Primitivna« industrijska družba

Začnimo pri še nedavno najaktualnejši in še vedno najintenzivneje obdelovani ekološki temi, tj. industrijski družbi kot okoljsko zelo problematičnem sociotehničnem sistemu (Latour, 1993). Kritika industrijske tehnologije, ki je zlasti v začetnih fazah na lokalni ravni, pozneje pa tudi vse do globalne ravni intenzivno uničevala naravno okolje, je že nekaj desetletij bistvena dimenzija modernega ekološkega diskurza. Kot formalni mejnik največkrat obvelja stockholmska okoljska konferenca ZN iz leta 1972. Zavedanje, da je množična uporaba »primitivne« industrijske tehnologije eden najmočnejših virov moderne okoljske patologije, je dovolj nazorno in preprosto, da je skoraj konsenzualno. Omilitev in celo odprava industrijskega onesnaževanja je s tehnološkega vidika relativno preprosta. Na dimnike in odtočne kanale je treba namestiti čistilne naprave in urediti varno odlaganje odpadkov, še bolje, reciklažo odpadnih materialov in energije, pa je problem tako rekoč odpravljen. Seveda je takšno sklepanje naivno, ker ne upošteva kompleksne sociotehnične dinamike modernih inudstrijskih družb z množično potrošnjo kot ključnim spodbujevalcem ekonomije.

Prehod iz agrarne v industrijsko moderno družbo je bil nedvomno turbulenten in travmatičen. Tudi problematični okoljski učinki industrializacije so že dolgo znani in del obče družbene vednosti. Sprememba je bila tako hitra in travmatična, da tudi v družbah, ki so se že davno deagrarizirale, še vedno zbuja nostalgичne predstave o idealizirani predindustrijski pastoralni preteklosti. Skrajne interpretacije gredo celo tako daleč, da žalujejo za družbo, ki je temeljila na preprosti kmetijski tehnologiji, njena glavna kakovost pa je bila domnevna pomiritev napetosti med naturu in kulturo. Skratka, preproste bukolične predstave o tem, kako so ljudje do industrijskega kapitalizma živeli pomirjeno sami s seboj in naravo, so še vedno precej razširjene in pri določeni kategoriji ljudi močno vplivajo na dojetje narave. V tehnološko razvitem delu sveta podpirajo turistično industrijo, realno pa živijo le še kot mikro »amišovski skansni«. Takšne romantične predstave je sicer preprosto argumentirano zanikati in relativizirati, vendar je zanimivo prav to, da so kljub temu presenetljivo vztrajne in dolgožive. Motiv, ki vedno znova oživlja te idealistične »kmečke podobe« iz predindustrijskih časov, je nedvomno nezadovoljstvo s stanjem in perspektivo modernih tehnološko močno podprtih družb, ki jim grozi poslabšanje, če ne celo uničenje naravnih pogojev za življenje. Sociologija se je s tem vprašanjem precej ukvarjala, verjetno najbolj znan pristop sledi Tönniesovi

dihotomiji *Geimeinschaft–Gesellschaft* (Tönnies, 1887).³

Ko pa se je industrijska družba »razvila« v hiperpotrošniško družbo, ki jo omogočijo prav vse bolj ceneni industrijski proizvodi za množično porabo, okoljski problemi postanejo kompleksnejši, bolj disperzni in zato tudi težje obvladljivi. Kritika industrijskih tehnologij v paru s kritiko potrošniške družbe je zato upravičeno del železnega ekološkega repertoarja. Tehnološki navdušenci sicer ves čas zatrjujejo, da bo okoljske probleme, ki jih povzroča stara industrija, rešila nova tehnologija. Takšne »tehnopije« so za nekatere prepričljive, pomirjajoče, celo navdušujoče, za druge pa tudi strašljive, ker obujajo prav tako zakoreninjen strah pred »frankensteinovskimi« distopijami. Rečeno manj dramatično, nekateri se zavedajo, da domnevno koristne »napredne« tehnologije prinašajo tudi za naravo in družbo nove škodljive učinke. Dejstvo, da tehnologija znižuje ceno delovne sile in obenem omogoča tudi čedalje bolj »ceneno« izrabo naravnih virov, neizogibno povzroča zaostrovanje družbenih odnosov in seveda tudi razmerij med družbo in naravo. Zato so »tehnokratske« vizije pomiritve konflikta med »natura in kulturo« s pomočjo novih »naprednih« tehnologij praviloma redukcionistične, kar seveda močno oslabi univerzalnost njihove uporabe.

Večini »refleksivnih« posameznikov in skupin je jasno, da linearno podaljševanje obstoječih trendov, tj. globalizacija množične industrijske proizvodnje in porabništva, močno načenja nosilne sposobnosti planeta. Kljub temu dramatične projekcije ne dosegajo zadostnega mobilizacijskega potenciala, ki bi omogočil legitimno uvedbo omejitev v produkciji in še manj v potrošnji. Prvi problem industrijskih in postindustrijskih družb je torej množična uporaba tehnologij in proizvodov, ki imajo poleg »naprednih« vsi tudi bolj ali manj škodljive učinke na okolje. Drugi, morda težji problem pa je, da obstajajo velike razlike v dojemanju in ocenjevanju teh škod, kar neposredno vpliva na inertnost, pasivnost opazovanja potapljaljoče se barke.

Položaj je paradoksalen. Velika večina okoljskih problemov industrijske dobe je prepoznanih, tehnološke rešitve zanje prav tako večinoma niso skrivnost, pa vendar se problemi ne rešujejo, prej se akumulirajo. Čeprav je medgeneracijska solidarnost ena najbolj univerzalnih vrednot, morda celo najbolj spoštovana človeška vrednota, se registrirani in prepoznani okoljski problemi lahkotno prepuščajo »bodočim rodovom«. Zadeva je precej absurdna in močno ogroža samopodobo o refleksivni racionalni naravi posameznikov in institucij moderne dobe. Anemičnost modernih subjektov, tj. nepripravljenost na delovanje, je velik problem tudi z etičnega vidika. Reševanje poznanega in nedvomno dramatičnega zaostrovanja razmerja med »natura in kulturo« poteka (pre)počasi, velikokrat zgolj navidezno in s figo v žepu, tj. nedosledno, kompromisarsko in bistveno manj učinkovito, kot bi moralo in kot bi lahko. Vprašanje kaj ali kje se zatika, je sicer pomembno, vendar,

³ Slovenski prevod z naslovom *Skupnost in družba* je izšel pri založbi FDV leta 1999.

kot je bilo že rečeno, tu ni velikih neznank. Precej pomembnejše je vprašanje, zakaj se zatika, zakaj nekaj tako očitnega, kot je tehnološko preobremenjevanje okolja, ne sproži ustreznega odziva. Zakaj problem netrajnostne rabe naravnih virov, ki je že dolgo del »obveznega« repertoarja zaskrbljene strokovne in manj strokovne javnosti, ne privede do prepričljivih alternativ, ali pa vsaj do prepričljivega iskanja alternativ. Zdi se, da je zato treba razpravo o tem, kako »modernistično sociotehnično zver« – *Juggernaut* – spraviti nazaj v »trajnostno kletko«, vrniti na izhodišče. Prva težava pri tej reorientaciji pa je seveda določitev našega izhodišča.

Revolucija, ki je ni bilo

Veliko razpravljavcev soglaša, da je izhodiščna točka neolitska agrarna revolucija (Verhoeven, 2004; Hawkes, 1967 in drugi). Kot bomo videli v nadaljevanju, pa so s to opredelitvijo težave. Če sledimo arheološkim razpravam, se izkaže, da t. i. »neolitski agrarni revoluciji« le stežka rečemo dogodek, ker ga sestavlja množica časovno in prostorsko disperznih inkrementalističnih sprememb. Nas zanima predvsem konceptualni, pravzaprav ideološki okvir interpretacije nastanka agrarnih družb. Kot smo nakazali že zgoraj, je v splošni zavesti precej razširjeno prepričanje, da je celotno predindustrijsko obdobje nekakšna pastoralna idila, ko je bilo življenje ljudi v ravnotežju z naravo, konfliktov tako rekoč ni bilo, če pa so že bili, ti prav gotovo niso bili tako katastrofalni kot v industrijski družbi. Če torej o predhodni agrarni fazi razpravljamo z vidika industrijskega uničevanja narave, se nam lahko zgodi, da spregledamo temeljno dejstvo, in sicer, da je tudi kmetijstvo pravzaprav ciljno usmerjena manipulacija narave. Res je, da tej manipulaciji rečemo »udomačevanje«, kar zveni lepo in prijazno, a to ne spremeni dejstva, da tudi predindustrijsko kmetijstvo temelji na tehnoloških praksah, ki so radikalno in dolgoročno posegle v naravne procese. Skratka, neolitska agrarna »revolucija« je v tej dimenziji povsem primerljiva z industrijsko tehnološko revolucijo.⁴ Zato bi bilo smiselno tudi prehod od nabiralsko-lovskega nomadstva k stacionarnemu poljedelstvu obravnavati vsaj tako kritično kot prehod iz kmetijske v industrijsko družbo.

Razloga, zaradi katerih je neolitska agrarna revolucija deležna bistveno manj kritične pozornosti kot industrijska, sta najmanj dva. Oba sta povsem očitna. Dogajanje izpred deset tisoč let⁵ se zdi tako odmaknjeno, da je morda zanimivo za nekaj arheologov, prazgodovinarjev in *hippy new age* misijonarjev, sicer pa naj ne

⁴ V prenovljeni izdaji vplivne publikacije *Limits to Growth: The 30-year Update* je vzporednica med agrokulturno in industrijsko revolucijo nedvoumna: »To je bila popolnoma nova ideja. /.../ Protokmetjci so spremenili obličje planeta, miselnost človeštva in družbeno ureditev, ki pred tem še ni bila videna.« (Meadows et al., 2004: 267)

⁵ Ta številka je seveda zgolj orientacijska. V arheološki literaturi o časovnih dimenzijah te revolucije ni soglasja. Razhajanja se merijo v tisočletjih.

bi imelo nikakršnega vpliva na današnje dogajanje. Drugi razlog pa je preprosto dejstvo, da je vedenje o tem dolgem obdobju zelo skromno in da obstajajo velika nesoglasja tudi o temeljnih zadevah. Poznavanje tega za zemeljski ekosistem odločilnega dogajanja je še vedno bolj področje »fikcije kot faktov«. Zlasti zgodovina idej o zavedanju radikalnosti »agrarne reforme« ostaja pretežno neraziskana oz. nepoznana (Cauvin, 2000: 235). Kot je znano, takšne razmere ustvarjajo ugodno klimo za poenostavitve, ki (p)ostajajo splošno veljavne predvsem zato, ker bolj ustrezajo današnjim (ideološkimi) potrebam kot pa resnici. V nadaljevanju se bomo še vrnili k tem uveljavljenim poenostavitvam. Prej pa si še na kratko oglejmo, kakšne predstave o pradavnini so ustvarili nekateri ugledni razsvetljenci.

Romantična »zlata doba«

Daljna »prazgodovina« je v razsvetljenem 18. stoletju močno vznemirjala intelektualne protagoniste tistega časa, ki so bili kljub pomanjkanju dokazov precej inventivni tudi pri »rekonstrukciji« davnih kultur. Znana je ideja o »plemenitem divjaku«, o ljudeh torej, ki so živeli dovolj zgodaj, da jih civilizacija še ni pokvarila. Avtorstvo največkrat pripisujejo Rousseauju, čeprav je zamisel o nekoč daleč nazaj obstoječi »zlati dobi« človeštva vzniknila večkrat in tudi med razsvetljenci je bil Rousseau verjetno le najbolj znan in vpliven zagovornik te teorije,⁶ vendar pa dejansko v svojih delih niti enkrat ne uporabi fraze *bon sauvage*. Prav zato še danes naletimo na interpretacije, ki v maniri nostalgичnih utopistik⁷ »zlato dobo« človeštva umeščajo v davne predkmetijske čase paleolitika, ko je na zemlji še živel »od civilizacije nepokvarjen plemeniti človeški divjak«. Te spekulativne interpretacije večinoma sicer nastajajo zunaj akademskih krogov. V novejšem času je njihov vpliv opaznejši, kar je verjetno posledica bolj sproščene in odprte »internetne publicistike«. Ta globalni medij omogoča najširšo distribucijo alternativnih zamisli o daljni, slabo poznani preteklosti. Na tej točki se pokažejo precejšnje razlike med družboslovnimi teorijami in bistveno manj »kreativnimi« oz. bolj »suhoparnimi« razlagami paleolitske preteklosti, če upoštevam predvsem skromno še ohranjeno materialno dediščino tistega časa.

Domnevno Rousseaujeva ideja o nekoč živečem plemenitem divjaku je komplementarna s še enim »problematičnim« geslom, ki ga pripisujejo istemu avtorju. Poziv »nazaj k naravi« je še bolj kot ideja o plemenitem divjaku priljubljen tudi v

⁶ V razpravi *O izvoru neenakosti pri ljudeh* (1754) je Rousseaujevo stališče, da človek v »naravnem stanju« ni bil *méchant* (slab), kot je domneval Hobbes, temveč je čutil, tako kot nekatere druge živali, odpor do trpljenja drugih bitij svoje vrste. Za več informacij o »plemenitem divjaku« glej Wikipedia 7.

⁷ Nostalgичne utopistike so v preteklost obrnjena predelava Wallerstenove (1999) ideje o utopistikah kot načinih razmišljanja o prihodnosti.

današnjem času, zlasti v popularni okoljski publicistiki. Tudi ta ideja je v času, ko je nastala, v 18. stoletju, ko so v evropskem »razsvetljenem« prostoru nastajale ideološke podlage za »civiliziranje« oz. koloniziranje preostalega sveta, naletela na precej posmehljiv oz. celo sovražen sprejem. Že za življenja je bil Rousseau označen za glasnika »novega primitivizma«, ki bi najraje videl, da začno ljudje znova hoditi po štirih (Voltaire, 1755).⁸ Tudi ironično posmehljivi odnos do idej o »vračanju k naravi« se je ohranil do današnjih dni. Konkretni tehnični oziroma tehnološki uspehi razsvetljenstva, ki jih je podpirala izrazito antropocentrična vera v »trajni« napredek človeškega uma, in predpostavke o neskončnih naravnih virih so bili do zadnje tretjine dvajsetega stoletja tako prepričljivi, da so bile kritike občasno slišane, vendar nikoli uslišane. Rousseau je svoje ideje o vračanju v čase »plemenitih divjakov« sicer dokaj jasno utemeljil in tudi zamejil. Predvsem ni nikoli zapisal, da naj bi se družba preprosto retrogradno vrnila nazaj v srečno »primitivno« dobo. Po njegovem mnenju to ni bilo niti mogoče niti zaželeno.⁹ »Plemeniti divjak« je predvsem metafora družbenih odnosov pred splošno uveljavitvijo *l'amour-propre*, tj. sebične skrbi predvsem za lastni blagor.

Kljub temu je Rousseaujeva dediščina še vedno ambivalentna. Po eni strani velja Rousseau za enega najvidnejših in najbolj »naprednih« razsvetljenjskih mislecev, ki je s svojimi idejami, zlasti o družbeni ne/enakosti precej pripomogel k ideološki pripravi francoske revolucije.¹⁰ Zato je imel težave s predrevolucijskimi oblastmi, pred katerimi je zbežal iz Pariza in pozneje še iz Francije. Po drugi strani pa je kljub svojemu libertarnemu razsvetljenstvu obveljal za konservativnega glasnika romantičnega sentimentalizma, za nekatere celo »primitivizma«. Namesto naprej naj bi gledal vzvratno, v mitologizirano »zlato dobo«, ko so bila razmerja med »kulturo in naturo« uravnotežena, »plemenita« in zato zgled za ureditev sodobnih družb. Njegove ideje so vplivale na dvig spoštovanja narave in celo na čaščenje narave, ki se je okrepilo zlasti v dobi romantike in še dlje do sodobnosti.

Prav zaradi takšne, velikokrat sovražne recepcije njegovih »revolucionarnih« idej, je pomenljivo, da so njegove romantične predstave o naravi in davni »zlati dobi« ohranile precejšen vpliv tudi v močno tehnologizirani domnevno racionalni »visoki moderni družbi«. Kljub velikemu zanosu razsvetljenjske vere v »večni«, na znanosti temelječ napredek, so ohranile vpliv kot del preprostega, včasih morda celo populistično-zdravorazumsko zamejenega okoljskega diskurza. Pravzaprav je status teh idej dvojen. Zagovarjanje vrnitve v čas »naravnega primitivizma« je

⁸ Plemeniti divjak je postal po letu 1851 nekakšen oksimoron, retorična figura, uporabljana sarkastično, kot satira. Charles Dickens ga je označil za *feminine sentimentality* 18. in zgodnjega 19. stoletja. Glej Wikipedia 7.

⁹ Za Rousseauja zdravilo ni bila vrnitev v »primitivno« družbo, pač pa reorganizacija družbe na podlagi pravilno začrtane družbene pogodbe. Glej Wikipedia 7.

¹⁰ Pozneje so bile pogoste interpetacije, da je ideja »plemenitega« divjaka primerna predvsem za napad na imperializem in znanstveni rasizem druge polovice 19. stoletja.

tako radikalna zamisel, da ni presenetljivo, da še danes pogosto sproža posmeh in satiro, obenem pa te ideje navdihujejo mnoge, zlasti radikalnejše okoljske aktiviste. Najdejo pa se tudi taki, ki skušajo idejo celo uresničiti. Med temi vplivnimi eksperimentatorji je tudi nekaj zelo znanih osebnosti. Naj omenimo samo Henryja Davida Thoreauja ali pa še slavnejšega in vplivnejšega Leva Tolstoja.¹¹

Dejansko gre za eno temeljnih dilem o tem, kam nas pelje znanstveni napredek. Razsvetljenec Rousseau je domneval, da nas pelje stran od (dobrega) »naravnega stanja«,¹² kar je v neposrednem konfliktu s temeljno usmeritvijo razsvetljenstva. Tudi Rousseau je obravnaval človeštvo kot vrh vsega stvarstva, pa vendar je precej pred britanskim utilitaristom Jeremyjem Benthamom (1789) zagovarjal tudi koncept »naravnih pravic«, ki bi jih morale biti poleg človeka deležne tudi druge živali. V tem pogledu se je močno razlikoval od razsvetljenskega »kolega« Descartesa, ki je živali obravnaval kot stroje, avtomate, ki ne čutijo bolečine, niso sposobni učenja, empatije. Ideja o nekoč živečem »plemenitem divjaku« se zdi tudi v očitnem nasprotju s Hobbesovo opredelitvijo »naravnega stanja človeštva«, kot »vojne vseh proti vsem«. Vendar, kot ugotavljajo nekateri, v tem pogledu razlika med obema filozofoma ni tako velika, kot se zdi. Tudi po Rousseauju je človeška družba iz zlate »plemenite« faze pozneje zašla v permanentno vojno stanje.¹³

Pri opredeljevanju do Rousseaujevih idej in podobnih ali nasprotnih zamisli drugih razsvetljencev je treba upoštevati, da so interpretacije razmerij med »naturo in kulturo« v pravadnini šibko podprte z empiričnimi arheološkimi dokazi. Še tako razgledani in načitani razsvetljenci, ki so obvladovali vse znanje svojega časa, so ostali pri domnevah, ker pač o dolgem obdobju rojevanja kulture v človeški »predzgodovini« takrat in tudi še danes ni veliko znanega. O nečem tako »mehkem« in minljivem, kot so pravadne kulture, ni veliko nedvoumnih materialnih dokazov. Naše znanje je precej mozaično, zato je potrebno veliko »dobre volje«, veliko ideološke podpore, da nekaj postane resnica, ki je potem ni treba vedno znova dokazovati in braniti. Nekatere Rousseaujeve ideje so bile v radikalnem nasprotju s tedanjim duhom časa, zato so bile kot romantične sentimentalne spekulacije izpostavljene posmehu in ostremu zanikovanju, čeprav tudi nasprotniki svojih idej o kontinuiranem linearnem napredku v predzgodovinskih družbah niso mogli podpreti z nedvoumnimi dokazi. Pri nekaterih pa so kljub temu naletele na veliko pozornost in podporo.

¹¹ Thoreau (prva izdaja leta 1854) je svoj eksperiment preprostega življenja v skromni gozdni hišici, ki jo je sam zgradil, opisal v knjigi, ki je postala prodajna uspešnica v ZDA in nekakšno obvezno branje vseh okoljsko usmerjenih mislecev. Lev Tolstoj pa je vrnitev v preprosto naravno življenje brez zasebne lastnine nad zemljo praktično demonstriral potem, ko je bil že svetovno poznan in slaven pisatelj (Basinski, 2015: 285). Glej tudi Wikipedia 8.

¹² Rousseau (1750) tako pravi, da umetnost in znanost izvirata iz naših grehov; manj bi dvomili vanju, če bi izhajali iz naših vrlin.

¹³ Dejansko je Rousseau delil Hobbesov pesimistični pogled na človeštvo, vendar je menil, da ga je Hobbes napačno umestil v prezgodnjo fazo človeške evolucije. Glej Wikipedia 7.

»Divji jamski slikarji«

Razprave o plemeniti ali volčji naravi pradavnega človeka so v 18. stoletju torej minile brez trdnih materialnih dokazov in tako je pravzaprav pretežno še danes, a z zelo pomembno izjemo. Več kot sto let po Rousseaju je arheologija odkrila najdbe, ki vsaj na prvi pogled neposredno podpirajo tezo o obstoju genialnih predzgodovinskih ljudi oz. slikarjev, ki vsaj v tej umetnosti prav gotovo niso bili »primitivni«, ampak neverjetno »napredni«. Če so bili torej tedanji ljudje vsaj približno tako ustvarjalni tudi na drugih področjih, potem domneva o nekoč obstoječih »superiorno civiliziranih ljudeh« ni več nujno zgolj rezultat romantične sentimentalne nostalgije. V mislih imamo seveda slikarije, najdene v votlinah severovzhodne Španije in jugozahodne Francije, ki so šokirale tedanjo in še šokirajo tudi današnjo strokovno in splošno javnost. Šok je seveda predvsem posledica nedvoumno dokazanega dejstva, da so te in tudi še nekatere druge poslikave nastale pred več deset tisoč leti. V tem času so po formalno uveljevnih teorijah ljudje živeli še v zelo »primitivnem«¹⁴ paleolitiku, po splošnem prepričanju pa naj ne bi bili sposobni ustvariti tehnično tako dovršenih podob s tako močnimi realističnimi in simbolnimi pomeni. Po mnenju nekaterih poznavalcev je slikarstvo v jamah Altamire, Lascaux, Chauvet in nekaterih drugih res tako vrhunsko, da ga lahko primerjamo le z renesančnimi umetninami. Poleg dovršenosti navdušuje tudi obseg teh stvaritev: »Jama Lascaux je raziskovalcem odkrila več kot 600 slik, 1500 gravur, številne geometrične figure in nenavadne barvne oblike, naslikane pretežno na jamskih stropih.« (Wikipedia 3)

Ta starodavna jamska umetnost je sicer poznana šele dobro stoletje, zato razsvetljenci o njej niso vedeli ničesar. Do prvega odkritja neverjetnih predzgodovinskih slik je prišlo šele konec 19. stoletja. Okoliščine tega odkritja so zanimive, ker zelo lepo ilustrirajo šok, ki je nastal pri stiku uveljavljene ne/vednosti z novimi zelo prepričljivimi dejstvi. Odkritelj in odkriteljica v jami Altamira sta bila amaterski (!) arheolog Don Marcelino Sanz de Sautuola in njegova osem let stara hči Marija. Ryderjev (2012) opis navaja pomembne kontekstualne poudarke in si zasluži daljšo predstavitev: Don Marcelino Sanz de Sautuola je skupaj s svojo hčerjo iskal ostanke jamskih ljudi na svojem posestvu v severni Španiji. Ker arheologija za osemletno deklico ni bila preveč zabavna, je Marija, medtem ko je oče opazoval jamska tla, dobesedno gledala v zrak. Nenadoma je na stropu opazila živalske figure. Hči in oče sta bila prva znana »moderna« človeka, ki sta videla neverjetne slikarije bizonov, jelenov in drugih v barvah davno naslikanih živali, ki so prekrivale dvajset čevljev visok jamski strop. »Nihče od nas ni sposoben tako slikati,« je to odkritje komentiral Picasso, »po Altamiri je vse nazadovanje.«¹⁵ (Ryder, 2012: 4;

¹⁴ Pojem »primitiven« je sopomenka za »preprost«. Kot je, upam, dovolj jasno razvidno iz besedila, je domnevna »preprostost« nekoč obstoječih družb oz. kultur velikokrat zavajajoča oz. ideološka oznaka.

¹⁵ Takole je v intervjuju za *Archeology* (2011) rekel Werner Herzog, avtor dokumentarnega filma o jami Cahauvet (*Cave of forgotten dreams*): »Ne more biti in tudi ni postalo bolje. In to je velika

povzeto tudi po Chirag, 2014) Vendar je ta izjava občudovanja poznejšega datuma. Pred tem je novica o odkritju naletela na popolno nejevero, zanikanje in posmeh: »Ko je Sautuola leta 1880 predstavil altamirske slike na mednarodnem kongresu antropologije in predzgodovinske arheologije v Lizboni, so se mu poklicni raziskovalci odkrito smejali, rekoč 'saj vendar vsakdo ve, da jamski človek ni bil sposoben ustvariti takšne umetnosti'. ... Šele leta 1902 so Sautuolovi kritiki dejansko obiskali Altamiro in se javno opravičili.« (Ryder, 2012: 8)

Interpretacijski šok je bil precejšen in še vedno traja. Nejasni ostajajo odgovori na bistvena vprašanja namena (funkcije) jamskih poslikav, predvsem pa vznemirja vprašanje, kako je mogoče, da so kamenodobni ljudje obvladali tako dovršeno slikarstvo. Pričakovana prevladujoča razlaga je, da gre za magijske oz. šamanske prakse, ki naj bi pomagale lovcem pri njihovi najbolj esencialni praksi. Nekatere interpretacije so precej nenavadne, kot na primer ta, da so slike živali in »rodovitnih« vener delo adolescentne mladine, ki je v tistih časih tvorila precejšen del populacije in je domnevno svoje lovske in erotične fantazije sproščala z dovršenim slikanjem po jamskih stenah.¹⁶ Druge spet ambiciozno predvidevajo, da je ta umetnost del človekove prilagoditve na okolje, njena funkcija naj bi bila zapisovanje oz. podaljševanje človeškega spomina. Jamske slike naj bi torej ohranjale zamisli, ki jih je težko zapopasti, in naj bi tako spodbujale ustvarjalno razmišljanje o rešitvah okoljskih in družbenih problemov (Williams, 2000). Zadrego z interpretacijo skuša omiliti teza, da sofisticirane kamenodobne perspektivne slikarije, ki se znova pojavijo šele v italijanski renesansi, ne »odslikavajo« kognitivnih sposobnosti njihovih avtorjev, ampak so slikarske sposobnosti posledica učinkovanja psihotropnih snovi, ki omogočajo dostop do nezavednih ravni zavesti. Potemtakem za slikanje takšnih slik ni potrebna »moderna pamet« (Humphrey, 2002a). Težava te interpretacije je, da so nekatere slike res morda abstraktno psihadelične, druge pa povsem realistične. *Summa summarum* je Humphrey pozneje zapisal: »Iznajdba in mojstrsko obvladovanje slikarstva, vrezovanja, rezbarjenja in modeliranja /.../ sta tako neverjetna, da porajata znanstveno-fantastične ideje o posredovanju zunajzemeljskih bitij, ki naj bi jamskim ljudem pomagala doseči tako visoko stopnjo prefinjene ustvarjalnosti.« (Humphrey, 2002a)

Jacqueta Hawkins raje prizna nevednost, kot da bi pritrjevala takšnim spekulacijam. »Dejali smo, da imamo lahko paleolitsko umetnost za najbolj neverjeten dogodek v zgodovini, in pravzaprav je nemogoče razložiti, zakaj se je to zgodilo, kakor je nemogoče razložiti vse druge nepričakovane izbruhe ustvarjalnega genija v umetnosti, ki na srečo zaznamuje potek našega človeškega bivanja.« (Hawkes, 1967: 195)

Nedvoumno je dokazan razcvet ustvarjalnosti na ozkem likovnem področju že

skrivnost.«

¹⁶ Glej na primer interpretacijo na Wikipedia 9.

sam po sebi izreden, zelo sporočilen pojav. Dodano vrednost pa mu daje smiselno sklepanje, da si je zelo težko predstavljati družbo, kjer bi ustvarjalnost dosegla vrhunec zgolj na enem področju, medtem ko bi druge spretnosti kamenodobnih ljudstev ustrezale uveljavljeni populistični predstavi o »primitivni« kamenodobni kulturi. Ker pa o morebitnih drugih primerljivih pojavih nimamo indicev, še manj pa materialnih dokazov, nam ne preostane drugega, kot da se zatečemo v čare spekulativnega razmišljanja. Pri tem pristopu je jasno vsaj to, da govorjenje o nekoč obstoječi zlati dobi ni zgolj sanjarjenje s svojim časom nezadovoljnih romantikov, temveč je vsaj »slikarska zlata doba« nedvomno obstajala. Rousseau in drugi torej niso povsem zgrešili. Za nadaljnjo razpravo pa je pomembna še ena nespekulativna ugotovitev. Odkritja dovršenih jamskih slikarij zelo prepričljivo potrjujejo tezo, da razvoj človeških družb ne poteka linearno progresivno, da obstajajo »vrhovi«, ki jim ne sledi nujno nadaljnja rast, temveč lahko celo globoko nazadovanje. Glede na okoljske težave, s katerimi se sooča sodobni svet, je to spoznanje skorajda že grožnja. Teoretično in tudi sicer se lahko namreč zgodi, da bo tehnološkimi vrhuncem po kratkem obdobju »konca zgodovine« sledil zastoj, morda celo globok padec. Kot smo poizkušali nakazati zgoraj, je Rousseau morda največ prispeval predvsem k popularizaciji teze o razvojni diskontinuiteti človeških družb.

Udomačevanje ali prisvajanje narave

Dvojnost Rousseaujevih stališč o »naravi narave« ustreza temeljni, lahko bi rekli celo izvorni razdvojenosti interpretacij in razumevanj narave. Narava je razumljena kot prvobitno, glede na civilizacijo sicer »primitivno« stanje, ki pa je konsistentno »urejeno« in ekosistemsko uravnoteženo. Kljub urejenosti je prava narava seveda divja, v njej pa veljajo »naravni« zakoni, ki omogočajo preživetje najbolj prilagojenim organizmom.¹⁷ Zato prvobitna narava ne more postati zavetišče oz. dom tistim bitjem, ki ne privolijo zgolj v prilagajanje okolju, temveč tudi oni prilagajajo okolje glede na svoje potrebe. Ta postopek prilagajanja okolja imenujemo tudi prisvajanje narave oz. lepše, politično korektnije, »udomačevanje narave«. Šele udomačitev vsaj dela narave omogoči, da postane okolje dovolj gostoljubno, kar sproži, zdi se, nepovratni bifurkacijski proces, ki strukturira naše mišljenje kulture kot protipola naravi. Proces udomačevanja je torej proces popravljanja narave, ki je sicer izhodiščno preveč negostoljubno, celo nevarno okolje, prizorišče stalnih neusmiljenih preživetvenih bitk. V tem okolju poteka selekcija tistih, ki bodo preživeli, in tistih, ki bodo iz/umrli. Čeprav je udomačevanje narave proces, ki je tako zelo dolgotrajen, da se spremembe zaradi velikih časovnih dimenzij zdijo

¹⁷ Razprava o tem, ali preživijo najsposobnejši ali najbolj prilagojeni, se je končala pitijsko; preživijo namreč tisti, ki so najbolj sposobni v prilagajanju.

inkrementalistične, tj. postopne, je seveda nedvomno tudi zelo dramatičen proces diferenciranja narave od kulture. To je dejansko revolucionaren proces, ki je vzpostavil temeljno strukturo vseh človeških združb in družb. Ta diferenciacija postane temeljna razvojna os vseh civilizacij. To je morda najbolj vidno pri naši, od narave najbolj oddaljeni, Zahodni civilizaciji.

Še nekoliko drugače rečeno. Z udomačevanjem določenih delov narave se dejansko šele vzpostavi zamisel narave kot nečesa radikalno drugačnega in neodvisnega od kulture (Beck, 2001). Skladno z Wittgensteinovo ugotovitvijo, da je »meja našega jezika meja našega sveta«, je od takrat naprej sploh mogoče razpravljati o naravi. Obenem seveda ta diferenciacijska »operacija« simultano vzpostavlja tudi koncept kulture kot nečesa radikalno drugačnega od narave. Preprosta populistična razmišljanja o vrnitvi nazaj so v tej optiki seveda nesmiselna. Težko si je predstavljati retro proces, ki bi udomačeno naravo nekatastrofično vrnil v prvotno stanje. Tu najdemo tudi odgovor, zakaj dihotomija »natura–kultura« še danes sproža tako različne odzive. Napetost med dvema entitetama ostaja aktualna, ne povsem pojasnjena, nerazrešena. Različno razumevanje povzroča nesporazume, celo konflikte med domnevno »naprednimi libertarci«, ki se hočejo dokončno izviti iz objema narave, in s preteklostjo obremenjenimi konservativnimi zagovorniki udomačene narave! Skratka, preprosto povedano, rousseaujevsko geslo o »vračanju k naravi«, v nekdanjo zlato oz. plemenito dobo, na katero se opira marsikateri zapis o okolju in varovanju narave, še vedno sproža številna intrigantna vprašanja.

Vzpostavitev dihotomije natura–kultura kot ontološkega razmika med nezdružljivima entitetama (Ošlaj, 2000: 65) je sočasno tudi začetek zgodovine oz. razvoja človeških z/družb. Narava je čedalje bolj postajala objekt, človek pa subjekt, ki vse intenzivneje posega v naravo. Predvsem so ga oziroma ga še zanimajo viri preživetja. Poudariti pa je treba, da razmerje med »natura in kulturo« ni nikoli simetrično, nikoli v ravnotežju, čeprav številni okoljski aktivisti o tem niso prepričani. Iskanje ravnotežja med »natura in kulturo« je za te nekakšen »sveti gral«. Dejansko pa je ravnovesje nedosegljivo fiktivno stanje. Kljub temu je vprašanje razmerja med »natura in kulturo« pomembno. Izhodiščno je bilo zelo nesimetrično v korist narave, pozneje pa ravno nasprotno. V sodobnem izrazito tehnološko podprtem svetu je po nekaterih interpretacijah ta dihotomija izjemno nesimetrična in prav to motivira iskanje novega trajnostno uravnoteženega razmerja.

Ključni razlog spreminjanja tega razmerja je seveda človekova dejavnost, zlasti razvoj tehnologije. Začetek tehnološke manipulacije narave je »udomačitev« ognja, ki mu je v naslednjih tisočletjih sledil čedalje hitrejši proces udomačevanja oz. prisvajanja narave. Ta sicer kompleksen proces je največkrat predstavljen z nekaj časovnimi zgostitvami. V novejši zgodovini je to nedvomno razsvetljenje, ki je pripravilo ideološki in tehnološki *know-how* za poznejši ekspanziven industrijski tehnološki razvoj. Gledano evropocentrično je treba omeniti še predhodni obdobji renesanse in antike, dlje v preteklost pa je težko govoriti o časovnih mejnikih, ker je datiranje ključnih dogodkov precej negotovo. Po uveljavljenem prepričanju je

ravnotežje v razmerju med »natura« in »kulturo« v korist kulture zelo močno oz. dokončno prevesila zadnja industrijska faza, predvsem zaradi čedalje učinkovitejše tehnologije.

Neznani motivi prehoda

Že na začetku smo omenili, da se lahko zgodovinsko z učinki industrijske revolucije primerja le še neolitski prehod v kmetijstvo. Preobrazbeni potencial tega prehoda je bil tolikšen, da ga tudi v strokovni literaturi najpogosteje najdemo pod zavajajočim pojmom »agrikolturna revolucija«. Prehod iz prostorsko mobilnih lovsko-nabiralniških kultur v pretežno stacionarno kmetijstvo je radikalno spremenil razmerja med »natura in kulturo«, tako da se zdi primerjava s prehodom agrarnih družb v industrijske upravičena. Ker pa je »agrikolturna revolucija« zgodovinsko in časovno že precej odmaknjena, je tudi v okoljskih razpravah deležna bistveno manjše pozornosti kot industrijska. Po drugi strani pa je agrarna doba trajala dovolj dolgo, da velja za izhodiščno fazo zgodovine civilizacij. Vendar je agrarna družba, čeprav se nam zdi, da spada v starodavno obdobje, dejansko stara manj kot 10.000 let. Predhodna lovsko-nabiralniška faza je trajala neprimerno dlje.

Čeprav se nam torej zdi agrarna družba, kot smo že poudarili, še vedno neka-ko domača in poznana, o njenih začetkih v neolitiku celo najkompetentnejša arheologija ve presenetljivo malo. Pa še o pretežnem delu domnevnega védenja v stroki ni soglasja. Pravzaprav dokaj zanesljivo vemo nekaj le o kraju nastanka prvih poljedelskih kultur, že pri datiranju se razlike v ocenah merijo v tisočletjih. Zelo malo, »tako rekoč nič določnega pa ni znanega o motivih za ta 'usodni' prehod« (Verhoeven, 2004: 192). Uveljavljene interpretacije se zadovoljijo s preprosto, očitno ideološko domnevo, da je bil prehod v »višjo« fazo posledica notranjega stremljenja po napredku, ki je ena bistvenih značilnosti ljudi (Chauvin, 2000: 232). Ob tem res slabem poznavanju ključnega preobrata v človeški zgodovini je še bolj nenavadno, da se zdi, kot da te obsežne luknje v védenju niso moteče. Očitno je na delu močan ideološki mehanizem, ki ključno vprašanje potiska na obrobje in ga marginalizira ali povsem prikrije (Jenkins, 1991: 32). Tako na podlagi res skromnih podatkov nastajajo pogumne in seveda nezanesljive predstave o razlogih najbolj-sežnejših zgodovinskih preobrazb.

Celo očitne nekonsistentnosti v predstavah o »primitivnem« življenju, kot so npr. jamske slikarije, pa kljub svoji prepričljivosti skorajda ne vplivajo na uveljavljene teorije. Tudi najbolj »odgovorni« (arheologi) se navidezno zadovoljijo z nekaj približnimi ugotovitvami o tem, kako so nabiralniško-lovska ljudstva naključno odkrila nov način preživljanja in se na tej podlagi odločila »revolucionarno« spremeniti svoj življenjski slog. Nekatere razloge za to ignoranco smo že omenili. Velika časovna distanca, neobstoje pisnih in pomanjkanje materialnih virov so za spoznavanje tega formativnega obdobja človeške družbe nedvomne

objektivne oteževalne okoliščine. Pogled v to daljno dobo še vedno zastira tudi preprosta, a močno uveljavljena logika linearnega razvoja, ki nas vodi od »primitivnih« kultur k čedalje kompleksnejšim družbam. Napredek naj bi bil neposredna posledica tehnoloških iznajdb, med katerimi je iznajdba kmetijstva dejansko največja inovacija z najbolj dolgoročnimi učinki na okolje, ki vzdržno trajajo že šest, sedem, po mnenju nekaterih pa že deset tisoč let.

Lahkovernost torej deloma pojasni objektivno pomanjkanje materialnih dokazov, na katerih svoja spoznanja gradi znanstvena arheologija. Ker lahko kulturo raziskuje in o njej razpravlja zgolj posredno, s pomočjo »govorice« materialne dediščine, je zaradi pomanjkanja trdnih dokazov njen spoznavni doseg precej omejen. Nove metode sicer omogočajo nove vpoglede, pa vendar ostaja epistemološka nefleksibilnost realna ovira za prodornejše in celovitejše sklepanje. V tem pogledu obstaja precejšnje nasprotje z bistveno bolj spekulativno esejistiko razsvetljencev, ki so intenzivno in ekskluzivno razpravljali o izvoru in razvoju človeka, čeprav je bilo v 18. stoletju še manj materialnih dokazov, s katerimi bi preverjali svoje teorije. Velike praznine v védenju pravzaprav izzivajo »kreativne domišljijske konstrukcije«, ki so zgolj pogojno verjetne in smiselne le v določenem ideološkem kontekstu, težko pa bi jih klasificirali kot objektivno zgodovinsko védenje. Mozaične slike preteklosti so namreč relativno zanesljive le takrat, ko kažejo materialno paleolitsko, mezolitsko in neolitsko dediščino, na področju nematerialne dediščine, kjer tako rekoč ni neposrednih dokazov, pa ostajajo v dosegu posrednega sklepanja ali pri problematičnem sklepanju po analogijah.¹⁸ Zato morajo arheologi, zgodovinarji, antropologi in drugi za več kot milijon let dolgo obdobje uporabljati formulacije, kot npr. »zdi se«, »verjetna je domneva«, »sklepamo lahko«, »sicer ne vemo zanesljivo, ampak«, »to za nas ostaja skrivnost«, »ničesar ne vemo o tem«, »komajda je mogoče razložiti«, »ni mogoče natančno presoditi«, »lahko da je«, »morebiti, največ, kar lahko rečemo«, »odgovor mora biti v vsakem primeru nedoločen«, »žal o tem ni mogoče toliko izvedeti«; če pa je nekaj zelo smiselno, skorajda samoumevno, se reče »upravičeno lahko domnevamo«, »komajda lahko dvomimo«, »skoraj gotovo je« ipd.¹⁹

Jacquetta Hawkes, britanska arheologinja in pisateljica (!), avtorica knjige (1967) o prazgodovinskem obdobju človeške zgodovine, pomanjkanje dokazov nadomešča z odličnim stilom. Piše tako dobro, da nekateri pohvalno ugotavljajo, da »človek uživa pri branju celo tam, kjer opisuje vrste kamnitega orodja« (glej navedbe na zavihku knjige). Njeno besedilo res lepo in »kreativno« odkriva prazgodovinski mozaik materialnih pleistocenskih kultur. Ko pa govori o

¹⁸ Precej priljubljene, pa tudi tvegane so primerjave in analogije s kulturami primitivnih ljudstev, ki jih še najdemo v Amazoniji, Novi Gvineji in drugod.

¹⁹ Nabor navedenih »relativističnih« izjav je iz referenčne knjige *Prazgodovina* arheologinje in pisateljice Jacqueline Hawkins, ki je pod pokroviteljstvom Unesca in mednarodne Komisije za zgodovino znanstvenega in kulturnega razvoja človeštva leta 1967 izšla tudi v slovenskem prevodu.

bolj konkretnih in strukturiranih pojavih, kot je npr. pojav in razvoj kmetijstva, se zaradi pomanjkanja dokazov zateče v eklektični diplomatski jezik oziroma skuša zadrego predstaviti z verjetnostnim diskurzom: »Tole pa mora dejansko v določeni meri biti resnica, sleherna skupnost si je po svoje prilagodila poljedelstvo, živinorejo in način življenja, potem ko jih je prevzela in se začela naseljevati v stalne vasi.« (Hawkes, 1967: 218) To je kar lepa ilustracija relativizma »znanstvene zgodovinske resnice«. S tem bi se morda strinjal tudi Richard Rorty, avtor za mnoge, še posebej za zgodovinarje in arheologe, skrajne teze, da je »resnica vedno ustvarjena in ne najdena« (Rorty, 1989: 3).

J. Hawkes dokaj odkrito piše o pomanjkljivem poznavanju prazgodovine. Kot smo že omenili, so celo temeljni podatki precej nezanesljivi. Razlike v ocenah, kdaj se je npr. pojavilo prvo kmetijstvo ali kdaj so nastala prva mesta, so velikanske.²⁰ Verjetno se tudi zato v šestdesetih letih prejšnjega stoletja pojavijo pobude za »novo arheologijo«, ki bo bolj »teoretsko celovita« (Verhoeven, 2004) in bo prazgodovinska dejanja obravnavala bolj procesno, tj. bolj vzročno-posledično in manj pozitivistično ter behavioristično (Chauvin, 2000: 236). Čeprav so prizadevanja za »celovitost« tvegana, ker praviloma vodijo v spekulativnost in morda prinašajo »več vprašanj kot odgovorov« (Clark, 1973), pa je upravičena domneva, da se v pobudah za prenovu »dogmatske« arheologije hkrati skriva tudi »praznina« pri razumevanju in pojasnjevanju ključnega motiva za »revolucionarni« prehod v agrarno produkcijo. Preprosta logika linearnega razvoja ne zadošča. K tej epistemološki modernizaciji so morda pripomogla prav odkritja fantastičnih paleolitskih slikarjev, ki problematizirajo uveljavljene interpretacije zgodovinskih prehodov.

»Vendar vemo o začetkih poljedelstva tako malo in je to znanje tako močno odvisno od sreče na najdiščih, da ne moremo zagotovo vedeti, ali ni precej napačno.« In tudi o začetkih »zootehnologije«, tj. »o udomačevanju živali, vemo prav tako še zmeraj le malo« (Hawkes, 1967: 334). Če hočemo torej spoznavati, kako je potekala radikalna transformacija begajočega nomadskega paleolitskega lovca v stacionarnega kmetovalca, in kakšne posledice je imelo kmetijsko »udomačevanje« narave za umsko, čutno in duhovno dožemanje nje same, si moramo pomagati s posrednim sklepanjem in ustvarjalno domišljijo. Arheologinji in pisateljici J. Hawkes te gotovo ne manjka, pri opisovanju pleistocenskih velikih zgodb pa jo zna tudi lepo uporabiti: »Vendar je bil neolitski kmetovalec popolnoma vezan na zemljo. Vložil je seme in moral počakati na dobiček. Po drugi strani je z dokajšnjo gotovostjo lahko pričakoval, da bo pridelek užival in imel dovolj zalog živeža za zemljo. Tako je človek prvič žrtvoval prostost za gotovost.« (Hawkes, 1967: 252) Marsikateri kmet, ki pazljivo posluša vremenske napovedi, zre v nebo in Bruselj,

²⁰ Hawkes ocenjuje, da se je kmetijstvo pojavilo šele pred 5000 do 6000 leti, številni drugi ga postavljajo v čas takoj po zadnji ledeni dobi, tj. pred okrog 10.000 let, podobno velik časovni razpon velja za nastanek prvih mest. Verjetno bi vsaj del teh razlik lahko pojasnili z različnimi definicijami kmetijstva oz. vasi/mest.

se morda z ugotovitvijo o zanesljivi gotovosti svojega položaja ne bi strinjal. Če pa pogledamo s prostorskega vidika, se zdi ugotovitev na mestu. Poljedelstvo in živilnoredja sta dejavnosti, ki sta ljudstva za tisočletja navezali na en prostor, ki je tako postal »udomačen« oz. domač, kot pred tem tudi že nekatere divje živali.

Stalno bivanje v vaseh in obdelovanje zemlje pa je povezano še z eno pomembno, pravzaprav odločilno »inovacijo«, ki jo je prav tako težko rekonstruirati zgolj na podlagi materialnih arheoloških ostankov. S stalno navezanostjo na določen prostor oz. obdelovalno zemljo se je začelo nepretrgano obdobje, ki še vedno traja, ko je lastništvo zemlje, pravzaprav vseh naravnih virov, postalo verjetno najpomembnejši dejavnik tako mirnega kot nasilnega urejanja družbenih razmerij. Lahko pa sklepamo tudi v nasprotni smeri, da je razvoj družbenih odnosov močno vplival na zemljiškolastniške ureditve. V tej ideološko zelo obremenjeni temi nas zanima predvsem prvo dejanje drame, ki se je, kot je znano, v nadaljevanju neštetokrat sprevrgla v tragedijo. Kdaj in predvsem kako se je homo sapiens domislil, da je smotno in predvsem upravičeno lastniniti si naravo in z njo vred vse naravne vire? Zakaj se je to zgodilo v času, ki mu arheologi pravijo »neolitska agrarna revolucija«? V obdobju »po koncu zgodovine« se zdi to vprašanje arhaično in ideološko, pa vendar je to v resnici ena najpomembnejših nerešenih ugank človeške zgodovine sploh, še posebej človekove okoljske zgodovine. Konkretno različice lastninjenja oz. »udomačevanja« narave namreč še danes neposredno vplivajo na družbeno dogajanje tako na lokalni kot na globalni ravni. Kako pomembno je to vprašanje, ne nazadnje potrjuje tudi mitološki preplet interpretacij tega domnevno jasnega dogodka oz. procesa.

Drugi razlog za slabo poznavanje vzrokov neolitske agrikulturne revolucije, ki »iskalcev resnice« ne vznemirja preveč, je dediščina razsvetljenske razvojne ideologije. Pogledi na prehod v agrarno družbo so večinoma posredovani skozi dihotomno optiko »naprednost–primitivnost«. V teh interpretacijah »primitivni« fazi prej ali slej samodejno sledi naprednejše, v vseh pogledih superiornejše obdobje. »Primitivni« nabiralci in lovci²¹ so bili povsem odvisni od naravnega okolja. Sicer so že izdelovali in uporabljali pretežno kamnita orodja, vendar je bila njihova tehnologija tako rudimentarna, da se lahko pravzaprav čudimo, da jim je lov uspeval. Zaradi lova se niso naselili stalno, temveč so sledili gibanju lovnih živali, kar je pozneje postalo model za nomadsko fazo agrikulture. Zato niso gradili, živeli so v improviziranih začasnih bivališčih. Predpostavka o stalnem napredku, ki kamenodobnega človeka samoumevno privede do naprednejšega stacionarnega kmetovanja, je tako utrjena, da je gornji oris postal že del popularne kulture.

Šolske primere opisa »neolitskega prehoda« v obliki celovite zaokrožene zgodbe o nastanku poljedelske kulture najdemo na spletu. Simptomatično je besedilo

²¹ Da ne bo nesporazumov, naj poudarimo, da oblika »lovci-nabiralci« vključuje tudi »nabiralke« in tiste osebe ženskega spola, ki so se ukvarjale z lovom. Uporaba moškega spola torej ne prejudicira vprašanja delitve vlog glede na spol.

The Agrarian Revolution and the Birth of Civilization (Stearns, Adas in Schwartz, 1992). V njem je vse jasno in logično, nekoliko se zaplete le pri »družbenih« vzrokih in posledicah tega prehoda. To pa je natančno tisto, kar še dandanes odločilno vpliva na razmerja med »kulturo in naturo«. Zakaj so ljudje postali sedentarni, v prostor zakoreninjeni poljedelci? Kakšno vlogo je imelo pri tem prehodu dojetje narave in lokalnega prostora? Kako so ljudje utemeljevali prisvajanje naravnih virov? Kako so legitimizirali spremembe, ki jih je generiral nov način produkcije? Kot je znano in dovolj natančno dokumentirano, so se oblike lastništva spreminjale (razvijale) od skupnostnega do individualno-zasebnega, vendar pa odgovora na izhodiščno vprašanje, tj. kaj je bil temeljni motiv za prisvajanje narave, (še vedno) ne poznamo, kakor tudi ne vemo, kako so prakmetje izvedli to daljnosežno operacijo. Kako so utemeljili ekskluzivno pravico nad določenim delom narave? Glede na dosedanje poznavanje tega pradogodka je prvi prakmet preprosto zapičil palico v zemljo in rekel – ali pa si zgolj mislil – to je zdaj moje. Kako je ta izjava postala legitimna, ni jasno. Kako je prakmet prepričal druge, da določen del narave ne pripada več ekosistemu, temveč njemu? Še bolj pa je nejasen odgovor na vprašanja, zakaj se je to zgodilo, kakšni so bili motivi tega dejanja, kako je ta subjektivna volja postala samoumevna, kako in zakaj si je nekdo ob pogledu na veliko drevo rekel »to je moje/naše«, drugi pa so mu to pravico priznali. To so seveda fiktivna dramtizirana vprašanja, ki dejansko niso bila nikoli izrečena, tako kot je »neolitska agrarna revolucija« dejansko »veliki nedogodek« (Radkau, 2008: 62), ki se nikoli ni zgodil kot veliki revolucionarni preobrat, temveč je »revolucionarna« sprememba načina preživljanja rezultat tisočletnih inkrementalističnih sprememb.

Šibko zdravje prakmetov

Novejša arheološka spoznanja še stopnjujejo težavnost kredibilnega odgovora na to vprašanje. Glede na uveljavljene predstave o linearnem razvoju od »primitivnega« v »civilizirano« stanje so ugotovitve o padcu nutritivnih standardov na prehodu iz paleolitika v agrarni neolitik kar šokantne. Kako skladno s teorijo napredka pojasniti, da je bila »kakovost življenja«, merjena z objektivnimi kazalci stanja zobovja in velikosti skeleta neolitskih ljudi, večinoma slabša kot v predhodni predagrarni dobi? Povprečna telesna višina je pri moških padla za več kot deset centimetrov. Šele v dvajsetem stoletju so ljudje po rasti znova dohiteli (in ponekod prehiteli) paleolitske lovce-nabiralce (glej Wikipedia 1). Čedalje bolj prepričljiva je interpretacija, da je t. i. neolitski prehod v živinorejo in poljedelstvo potekal ne samo tisočletja, ampak tudi precej cikcakasto. Zato je namesto o revoluciji ustreznejše govoriti o inkrementalistični evoluciji. Še pomembnejša pa je ugotovitev, da prehoda v poljedelstvo ni mogoče interpretirati kot zgolj napredek, vsaj ne kot napredek v kakovosti zdravja. Prvi kmetje niso bili zdravi, »klni« obdelovalci zemlje; živeli so slabše kot prebivalci predhodne, tj. starejše kamene dobe (Olson,

2001), kar se je kazalo tudi v njihovi telesni kondiciji. Agrarna revolucija torej ni bila »veliki skok naprej« iz »primitivnega« divjaštva v civilizacijo. Na podlagi najdb lahko sklepamo, da je že »agrikolturna revolucija jedla svoje otroke«. Očitno se nekateri v teh spremembah niso znašli, zato je njihov življenjski slog težko vključiti v predstave o kmetijskih pastoralnih idilah. Bolj spominja na slike zelo naporenega, negotovega, celo krutega kmečkega življenja, kot jih poznamo tudi iz opisov življenja predindustrijskega podeželja v drugi polovici 19. stoletja.²²

Čedalje več raziskovalcev ugotavlja, da preprosto ni znakov dviga življenjskega standarda, ki naj bi ga prinesla agrikolturna revolucija (Olson, 2001: 1). Zdi se, da so prvi kmetje za preživetje morali delati več ur kot lovci-nabiralci (Harlan v Olson, 2001), zaradi slabe in pičle prehrane so bolj podlegali boleznim (Diamond v Olson, 2001; Cohen in Armelagos v Olson, 2001), zaradi privatizacije narave pa so se morali privajati na manj egalitarne družbene institucije kot lovsko-nabiralniške družbe (Wittfogel, 1957; Fernandez-Armesto v Olson, 2001). Razlage za takšno znižanje življenjskega standarda vključujejo podnebne spremembe, demografske pritiske, kulturne vplive, zunanje vplive sovražnih (?) lovsko-nabiralniških ljudstev ipd. Skratka, teorij je kar precej, niso pa zelo prepričljive in seveda tudi ne dokazane. Še najbolj smiselna se zdi razlaga, da je bila na začetku uspešna agrarna »revolucija« posledica naključnih okoljskih sprememb ali kakšnega drugega naključnega zunanjega dejavnika. Začetni uspeh je sprožil rast populacije, ki pa je bila kmalu tolikšna, da kmetijstvo ni več dohajalo prehranskih potreb. Poti nazaj v nesedentarno lovsko-nabiralniško kulturo ni bilo več (Olson, 2001: 18). Odgovora, zakaj ne, Olson ne poda. Zdi se, kot da je bil prehod v kmetijstvo nekakšna razvojna mišnica – ko si enkrat noter, ne moreš več ven oz. ko se proces enkrat sproži, vrnitev v prvotno stanje ni več mogoča. Po tej interpretaciji je prehod v stacionarno poljedelstvo zaradi večje produktivnosti oz. povečane »nosilne sposobnosti« določenega teritorija najprej povzročil rast prebivalstva, potem pa zaradi variabilnosti kmetijske produkcije hitro tudi pomanjkanje hrane. Vrnitev v manj produktivno lovsko-nabiralniško produkcijo pa bi povzročila še večjo lakoto.

V zraku visi le redko izrečena misel, da bi bil prehod nazaj težaven tudi zaradi novih družbenih razmerij, ki so se uveljavila s poljedelso »revolucijo«. V tem kontekstu je pomembna uveljavitev stalne rabe in posledično prisvajanje zemljišč. Sicer pa nestrinjanja med nomadskimi živinorejci in sedentarnimi poljedelci pritrjujejo tezi, da je konflikt zaradi različnih oblik prisvajanja kmetijskega prostora zelo star in trdovraten.²³ Ampak o tem je težko argumentirano razpravljati, ker o »ideoloških« vprašanjih, kot je bilo že rečeno, ni neposredne evidence. To je torej primer-

²² Kersnikove, Tavčarjeve, Prežihove »kmečke slike«. Ali je to bedo mogoče primerjati s položajem delavskega razreda v začetkih industrijskega kapitalizma?

²³ Konflikt med nomadi in poljedelci je bil vedno odprt, celo do modernih časov. Radkau (2008) omenja konflikt med nomadskimi Mongoli in poljedelskimi Kitajci, in tudi osvajanje Divjega zahoda ZDA v 19. st. je sprožalo konflikte med sedentarnimi poljedelci in mobilnimi govedorejci.

no mesto za interpretacijski preskok v mitološko hermenevtiko. Znan biblijska zgodba o živinorejcu Ablu in poljedelcu Kajnu po nekaterih interpretacijah govori o tem, da je Bog s sprejetjem Ablovega in zavrnitvijo Kajnovega daru v konfliktu med nomadi in poljedelci dejansko podprl nomade. Še nekoliko drznejša in bolj spekulativna je interpretacija, da je s tem spodbujal živinorejsko nomadsko ekonomijo in zaustavljaj »sumljiv« razvoj s sankcioniranjem »nove tehnike preživljanja«, tj. poljedelstva (Cheldelin et al., 2003: 59–60). Ta izvorno produkcijski tehnološki konflikt je povzročil prvi umor, ki je še toliko hujši, ker je bil tudi bratomor.

Smiselnost »udomačevanja« narave

Marc Verhoeven (2004) je avtor obsežnega članka, v katerem so najprej podrobno predstavljene teorije o tem, kje, kdaj in kako je potekala »neolitska agrarna revolucija«. V nadaljevanju poskuša odgovoriti predvsem na najbolj intrigantno vprašanje, tj. zakaj se je sploh začel oz. sprožil proces »udomačevanja« narave, živali, rastlin in drugih naravnih virov (ibid.: 192). Za proces prisvajanja narave Verhoeven dosledno uporablja termin »udomačevanje« in nikjer ne razpravlja o njegovi morebitni spornosti. V izhodišču poudari, da je bil ta proces bistveno kompleksnejši, kot so arheologi še nedavno domnevali, zato je večina interpretacij delnih in začasnih. Nekateri teorije predvidevajo, da proces prisvajanja narave sploh ni bil nameren, ampak je bila udomačitev, ki je potekala v majhnih inkrementalističnih korakih (Verhoeven, 2004: 265), dejansko nehoten »stranski učinek«. Verhoeven (2000) je sicer naklonjen razlagi, da so imeli pomembno vlogo tako namerni kot tudi nenamerni dejavniki. Bistvena ugotovitev do arheološke epistemologije precej kritičnega članka pa je, da moramo za celovit vpogled upoštevati in biti sposobni integrirati ekološke, socialne in kognitivne (kulturne) dimenzije dolgotrajnega in kompleksnega procesa udomačevanja (Harris, 1996: 459) oz. prisvajanja narave. To ni bil niti zgolj naravni, kulturni, okoljski, družbeni, simbolični niti zgolj kognitivni proces. Nanašal se je na vse te dimenzije v različnih kombinacijah in obsegu, v različnih regijah in časovnih obdobjih (ibid.: 264). Tudi dihotomija natura-kultura se ni vzpostavila nenadoma, ampak je rezultat dolgotrajne diferenciacije na različnih ravneh (Verhoeven, 2004: 184).

Ključna ambicija njegovega članka je predlog alternativnega pristopa k raziskovanju »udomačitve« narave. Glede na odločno kritiko dosedanjih pristopov se zdi Verhoeven v sklepnem delu nekoliko preveč previden: na temeljno nepojasnjeno vprašanje, tj. zakaj je nastal neolitski prehod, ne daje določnega odgovora. Udomačitev je bila kompleksen in raznovrsten pojav z različnim ritmom, ki je potekal v različnih prostorih in obdobjih z različno intenzivnostjo. Holistične pristope, ki metodološkim in podatkovnim težavam navkljub zelo ambiciozno obravnavajo velikanska prostranstva in dolga časovna obdobja, je smiselno uravnotežiti z lokalnimi kontekstualnimi poizvedovanji. Ker je bila udomačitev »poli-

centrična večsmerna kulturna evolucija« (ibid.: 266), je logična tudi predpostavka, da obstaja več modelov »udomačitve«, ki so medsebojno »dialektično povezani« (ibid.). Ne nazadnje pa Verhoeven poudarja tudi, da je za celovito razumevanje nujno tudi raziskovanje »metafizičnih dimenzij«, pri čemer ima v mislih družbeno-kulturne vrednotne sisteme, ki so podpirali neolitsko »revolucijo«.

Verhoeven torej kritično predstavi dosedanja raziskovanja »neolitskega prehoda v agrikulturo« in na tej podlagi predlaga celovito prenovu arheološke epistemologije. Po njegovem mnenju bi bilo smiselno razširiti nabor raziskovalnih disciplin, kajti le tako bi lahko celoviteje zajeli kompleksne večdimenzionalne procese udomačevanja narave. Na ključno vprašanje vzrokov za prehod v agrarno dobo ne odgovori niti on. Zadovoljiti se moramo s teorijo, po kateri je udomačitev potekala povsem »naravno«, tako rekoč nenamerno (neintencionalno). »Zaradi ugodnih naravnih pogojev za poljedelstvo v območjih velikih rek Bližnjega vzhoda so samodejno nastali močni simbiozni odnosi med ljudmi, rastlinami in živalmi.« (Verhoeven, 2004: 192) Največja tehnološka revolucija po »izumu« ognja in do industrijske revolucije naj bi bila torej rezultat naključnih okoljskih dejavnikov. Ta ugotovitev odvzema precej vetra iz jader najbolj popularnim interpretacijam, da so se ljudje v neolitiku zavestno, tako rekoč načrtno odločili za novo »višjo« produkcijsko stopnjo. Verhoevenov zaključni sklep, da je v razlago smiselno vključiti tudi kulturne in simbolne dejavnike, sicer izraža dvom o zadovoljivosti »oazne teorije«, vendar ostaja slabo operacionaliziran. Če bi tezo o smiselnosti razširitve kroga disciplinarnih pristopov razvijal naprej, bi morda ugotovil, da se pomemben del odgovora na vprašanje »zakaj«, nanaša prav na pomen in vlogo t. i. metafizičnih, tj. kulturnih, družbenih in ideoloških dejavnikov, ki jih arheologija le težko neposredno empirično raziskuje. Prav v tem je tudi smisel disciplinarne razširitve raziskovanja.

S tem bi morda širše prodrlo tudi spoznanje, da je dosledna uporaba pojma »udomačevanje« dejansko »metafizična« oz. ideološka, ker proces radikalnega spreminjanja narave obravnava v okviru »domačijske ideologije«. Če namesto udomačevanja uporabimo pojem »lastninjenje« in »privatizacija«, nas ta manever privede do izhodiščnega in nedvomno najbolj »trajnostnega« ekološkega problema, ki je zelo močno vplival na zgodovino »nature« in »kulture«. Privatizacija zemlje, naravnih virov, energije, flore in favne se zdi z vidika civiliziranja nekaj povsem običajnega, normalnega, pravzaprav nujnega, ker bi sicer izbruhnil kaos in bi civilizacija propadla. Pa vendar gre za osrednji nepojasnjen okoljski problem. Institut zasebne lastnine nad naravo ali posameznimi ekosistemskimi elementi je težko afirmativno etično utemeljiti. To je še zlasti težko potem, ko je postalo povsem očitno, da so naravni viri končni, netrajnostni. Kljub temu tega lastništva naravnih virov danes, razen redkih izjem, nihče glasno ne problematizira. Čeprav je jasno, da lahko privatizacijo narave zagovarjamo zgolj *per negationem*, je lastništvo narave temeljna in tudi sporna institucija velike večine družbenih sistemov po neolitskem agrarnem prehodu. Prevladujoče prepričanje, da bi brez te institucije

izbruhnili kaos, je tako hegemonsko, da so alternative povsem marginalizirane, zasmehovane ali celo preganjane. Pa vendar morajo trajnostne rešitve okoljskega vprašanja najti odgovor na vprašanje lastninjenja naravnih virov.

Literatura

- ARCHEAOLGY (2011): *Interview: Werner Herzog on the Birth of Art*. Dostopno na: http://archive.archaeology.org/1103/features/werner_herzog_chauvet_cave_forgotten_dreams.html (27. oktober 2015).
- BASINSKI, PAVEL (2015): *Pobeg iz raja*. Ljubljana: Beletrina.
- BECK, ULRICH (2001): *Rizična družba*. Ljubljana: Beletrina.
- BELL, JAMES A. (1994): *Reconstructing Pre-History. Scientific Method in Archeology*. Philadelphia: Temple University Press.
- BENOR, DANIEL (2015): *Jared Diamond: The World Until Yesterday: What can we learn from traditional societies?* Dostopno na: <http://www.danielbenor.com/book-and-video-reviews-2015-september/> (27. oktober 2015).
- BENTHAM, JEREMY (2005): *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. Boston: Adamant Media Corporation.
- CAUVIN, JACQUES (2000): The Symbolic Foundation of the Neolithic Revolution in the Near East. V *Life in Neolithic Farming Communities*, I. Kvijit (ur.), 235–251. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- CAMPBELL, COLIN (2007): *The Easternization of the West: A Thematic Account of Cultural Change in the Modern Era*. Boulder, CO: Paradigm Publishers.
- CHELDELIN, SANDRA, DANIEL DRUCKMAN IN LARISSA FAST (UR.) (2008): *Conflict: From Analysis to Intervention*. London, New York: The Continuum International Publishing Group Ltd.
- CHIRAG, DALIBAR (2014): *Paleolithic Cave Paintings of Chauvet*. Dostopno na: http://www.researchgate.net/publication/259198465_Paleolithic_Cave_Paintings_of_Chauvet (27. oktober 2015).
- CLARKE, DAVID (1973): Archaeology: the loss of innocence. *Antiquity* 47: 6–18.
- FUKUYAMA, FRANCIS (1992): *The End of History*. New York: Free Press.
- GIDDENS, ANTHONY (1990): *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- HARRIS, DAVID R. (1996): Domesticatory Relationships of People, Plants and Animals. V *Redefining Nature: Ecology, Culture, and Domestication*, R. Ellen in K. Fukui (ur.), 437–463. Oxford: Berg.
- HAWKES, JACQUETTA (1967): *Prazgodovina*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- HISTORY WORLD INTERNATIONAL (N. D.): *World Civilizations. The Origins of Civilizations*. Dostopno na: <http://history-world.org/neolithic1.htm> (27. oktober 2015).
- HUMPHREY, NICHOLAS (2002a): *The Mind Made Flesh: Essays from the Frontiers of Evolution and Psychology*. Oxford: Oxford University Press.
- HUMPHREY, NICHOLAS (2002b): Commentary on Michael Winkelman, 'Shamanism and

- cognitive evolution'. *Cambridge Archaeological Journal* 12: 91–93.
- JENKINS, KEITH (1991): *Re-thinking History*. London: Routledge.
- KOS, DRAGO (1997): Refleksivno dožemanje nevarnosti. *Časopis za kritiko znanosti* XXV(183): 93–106.
- KOS, DRAGO (2002): *Praktična sociologija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- KOS, DRAGO (2010): Prostorsko urejanje med »stroko« in »piarom«. *Teorija in praksa* 47(2/3): 413–434.
- LATOUR, BRUNO (1993): *We Have Never Been Modern*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- LYOTARD, JEAN-FRANÇOIS (1979): *La Condition postmoderne*. Pariz: Les Éditions de Minuits, Collection Critique.
- MEADOWS, DONELLA, JORGEN RANDERS IN DENNIS MEADOWS (2004): *Limits to Growth. The 30-year update*. Vermont: Chelsea Green Publishing Company.
- NEZKAN (N. D.): *Lecture 3: Neolithic Revolution and the discovery of Agriculture*. Dostopno na: https://hort.purdue.edu/newcrop/Hort_306/text/lec03.pdf (27. oktober 2015).
- NEZKAN (N. D.): *Agricultural Revolution (also called the Neolithic Revolution)*. Dostopno na: http://mrfarshtey.net/whnotes/agricultural_revolution_notes.pdf (27. oktober 2015).
- NOWELL, APRIL (2006): From a Paleolithic Art to Pleistocene Visual Cultures (Introduction to two Special Issues on 'Advances in the Study of Pleistocene Imagery and Symbol Use'). *Journal of Archaeological Method and Theory* 13(4): 239–249. Dostopno na: <http://alliance.la.asu.edu/temporary/whitley/Nowell2006.pdf> (27. oktober 2015).
- OLSON, OLA (2001): The Rise of Neolithic Agriculture. *Working Paper in Economics, No 57*. Göteborg: Göteborg University, Department of Economics. Dostopno na: <https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/2861/1/gunwpe0057.pdf> (27. oktober 2015).
- OŠLAJ, BORUT (2000): *Človek in narava. Osnove diaforične etike narave*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- PETRU, SIMONA (2008): *Paleolitska umetnost: Magija podobe ali podoba magije*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- RUBENSTEIN, RICHARD (2003): Institutions. V *Conflict: From Analysis to Intervention*, S. Cheldelin, D. Druckman in L. Fast (ur.), 168–187. London: Continuum.
- RADKAU, JOACHIM (2008): *Nature and Power: A Global History of Environment*. Cambridge: Cambridge University Press.
- RELAKI, MARIA IN DESPINA CATAPOTI (2013): *An Archaeology of Land Ownership*. London in New York: Routledge.
- RORTY, RICHARD (1989): *Contingency, Irony and Solidarity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ROUSSEAU, JEAN-JACQUES (1750): *Discourse on the Arts and Science*. Genova: Barillot and Fils. Dostopno tudi na: https://ebooks.adelaide.edu.au/r/rousseau/jean_jacques/arts/ (27. oktober 2015).

- ROUSSEAU, JEAN-JACQUES (1993): *Razprava o izvoru in temeljih neenakosti med ljudmi*. Ljubljana: Krtina.
- RYDER, CLYDE (2012): *Truest Art of them all: Paleolithic Cave Paintings in Chauvet*. Dostopno na: https://www.academia.edu/1585182/Truest_Art_of_Them_All_Paleolithic_Cave_Paintings_of_Chauvet (27. oktober 2015).
- STEARNS, PETER N., MICHAEL ADAS IN STUART B. SCHWARTZ (1992): *The Agrarian Revolution and the Birth of Civilization*. Dostopno na: <http://history-world.org/Agrarian%20Revolution.htm> (27. oktober 2015).
- TEACHING THE MIDDLE EAST (N. D.): *The 'Neolithic Revolution'*. Dostopno na: <http://teachmiddleeast.lib.uchicago.edu/foundations/origins-of-civilization/essay/essay-02.html> (27. oktober 2015).
- THE HUMAN JOURNEY (N. D.): *Paleolithic Beginnings*. Dostopno na: <http://ishk.com/HumanJourney/PaleolithicBeginnings/?gclid=CPq1-43A9scCFcZuGwodxaEKog> (27. oktober 2015).
- THOREAU, HENRY DAVID (1996): *Walden*. Köln: Könenmann.
- TÖNNIES, FERDINAND (1887): *Gemeinschaft – Gesellschaft*. Leipzig: Fues's Verlag.
- VERHOEVEN, MARC (2000): Death, fire and abandonment: Ritual practice at late neolithic Tell Sabi Abyad, Syria. *Archaeological Dialogues* 7(1): 46–65.
- VERHOEVEN, MARC (2004): Beyond Boundaries: Nature, Culture and a Holistic Approach to Domestication in the Levant. *Journal of World Prehistory* 18(3): 179–282. Dostopno na: https://www.academia.edu/5990385/Beyond_Boundaries_Nature_Culture_and_a_Holistic_Approach_to_Domestication_in_the_Levant (27. oktober 2015).
- VOLTAIRE, FRANÇOIS-MARIE AROUET (1755): *On the Advantages of Civilisation and Literature, To J. J. Rousseau*. Dostopno na: <http://courses.washington.edu/hsteu302/Voltaire%20Letter%20to%20Rousseau.htm> (13. november 2013).
- WALLERSTEIN, IMMANUEL (1999): *Utopistike: Dediščina sociologije*. Ljubljana: Založba *cf.
- WIKIPEDIA 1 (N. D.): *Neolithic Revolution*. Dostopno na: https://en.wikipedia.org/wiki/Neolithic_Revolution (27. oktober 2015).
- WIKIPEDIA 2 (N. D.): *Paleolithic Lifestyle*. Dostopno na: https://en.wikipedia.org/wiki/Paleolithic_lifestyle (27. oktober 2015).
- WIKIPEDIA 3 (N. D.): *Lascaux*. Dostopno na: <https://en.wikipedia.org/wiki/Lascaux> (27. oktober 2015).
- WIKIPEDIA 4 (N. D.): *Cave of Altamira*. Dostopno na: https://en.wikipedia.org/wiki/Cave_of_Altamira (27. oktober 2015).
- WIKIPEDIA 5 (N. D.): *Anarcho-primitivism*. Dostopno na: <https://en.wikipedia.org/wiki/Anarcho-primitivism> (27. oktober 2015).
- WIKIPEDIA 6 (N. D.): *Anthropocene*. Dostopno na: <https://en.wikipedia.org/wiki/Anthropocene> (27. oktober 2015).
- WIKIPEDIA 7 (N. D.): *Noble Savage*. Dostopno na: https://en.wikipedia.org/wiki/Noble_savage (27. oktober 2015).

- WIKIPEDIA 8 (N. D.): *Leo Tolstoy*. Dostopno na: https://en.wikipedia.org/wiki/Leo_Tolstoy (27. oktober 2015).
- WIKIPEDIA 9 (N. D.): *Cave Painting*. Dostopno na: https://en.wikipedia.org/wiki/Cave_painting (27. oktober 2015).
- WILLIAMS, DAVID LEWIS (2009): Of people and pictures: the nexus of Upper Palaeolithic religion, social discrimination and art. V *Becoming human: innovation in prehistoric material and spiritual culture*, C. Renfrew in I. Morley (ur.), 135–158. Cambridge: Cambridge University Press.
- WITTFOGEL, KARL AUGUST (1957): *Oriental Despotism*. New Haven: Yale University Press.

Okoljske spremembe in migracije: trasiranje diskusije o ekoloških pregnancih

Abstract

Environmental Changes and Migrations: Routing the Discussions on Environmental Refugees

The article addresses climate change and the consequently altered mobility patterns or migrations of people due to environmental factors. It focuses on routing key discussions on environmental refugees/migrants in scientific production; the latter is marked by a two-way debate in the academic sphere, in which the differences between the advocates and critics of the environmental refugees/migrants hypothesis arise from the disciplines of the analysts. In particular, the initial discussions take place in line with the polarized relationship of environmental vs. migration analysis or the "catastrophic vs. the sceptical scenario." In spite of the indisputable starting point that environmental changes (co)influence migrations, it is advisable to discard simplistic explanations of causality from the very beginning, and position environmental migrations in the context of the complexity and multidimensionality of migration processes, and this is the starting point adopted in the article. Environmental refugees somehow just seem "to be there", but they are caught between theoretical inconsistencies, which leave the field of their protection vacant, and the environmental changes taking place in their local living spaces.

Keywords: environmental refugees, environmental migrants, environmental change, conceptual dilemmas, ecology and migration

Simona Zavratnik is a researcher at the Centre for Spatial Sociology at Faculty for Social Science, University of Ljubljana. (simona.zavratnik@fdv.uni-lj.si)

Povzetek

V besedilu obravnavam vprašanje okoljskih sprememb in posledično spremenjenih vzorcev mobilnosti oziroma migracij ljudi zaradi okoljskih dejavnikov. Poudarek je na trasiranju ključnih diskusij o okoljskih beguncih/okoljskih migrantih v znanstveni produkciji; te zaznamuje dvotirna razprava v akademskem področju, razlike med zagovorniki in kritiki hipoteze o okoljskih beguncih/okoljskih migrantih pa izvirajo iz disciplinarnega domicila analitikov. Predvsem začetki diskusije so potekali v okviru polarizirane relacije med okoljsko in migracijsko analizo oziroma »katastrofičnimi in skeptičnimi scenariji«. Kljub nespornosti izhodišča, da okoljske spremembe (so)vplivajo na migracije, pa se kaže v izhodišču odreči poenostavljenim razlagam vzročnosti in tudi okoljske migracije umestiti v kontekst kompleksnosti in večdimenzionalnosti migracijskih procesov, kar je izhodišče, ki mu sledim v besedilu. Za ekološke pregnance se zdi, da ti »nekako so«, a so ujeti med teoretske nedorečenosti, ki puščajo področje njihove zaščite prazno, in okoljske spremembe, ki se dogajajo v njihovih lokalnih življenjskih prostorih.

Ključne besede: okoljski begunci, okoljski migranti, okoljske spremembe, konceptualne dileme, ekologija in migracije

Simona Zavratnik je raziskovalka na Centru za prostorsko sociologijo na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani. (simona.zavratnik@fdv.uni-lj.si)

Uvod: Ali narava izumlja ekološke pregnance?

V besedilu obravnavam vprašanje sodobnih okoljskih sprememb, zlasti podnebnih, ter posledično fenomenov, kot sta dvig morske gladine in dezertifikacija, v povezavi z migracijskimi gibanji. Okoljska tveganja, ki so v globalni družbi tveganja nedvomno ena bolj prezentnih, spadajo po Becku med proizvedene negotovosti (2009), odgovori nanje pa so ujeti v spiralo političnih, ekonomskih in razvojnih disparitet v razmerju *sever-jug*, ter mogočno mašinerijo vladnih in medvladnih institucij, ki definirajo birokratske okvire globalne mobilnosti. Ker je zadnje že nekaj desetletij politični problem *per se*, ni nepričakovano, da je diskurz o ranljivosti okolja precej bolj prisoten – preprosto je bolj sprejemljiv – kot diskurz o ranljivosti ljudi, ki okoljske katastrofe doživijo in posledično zapustijo mikrolokacijo ter postanejo okoljski migranti, okoljski begunci, ekomigranti – v vsakem primeru in ne glede na terminološke distinkcije pa ekološki pregnanci.

Za okoljske migrante se zdi, da so se znašli v sporu med »naravnim svetom« (fizičnim okoljem), ki je migracije v vsej človeški zgodovini bistveno soustvarjal, in »družbenim svetom« (predvsem kot normativno politično skupnostjo), saj nam jo je, kot kaže, narava zagodla in ob številnih beguncih, prosilcih za azil, ekonomskih migrantih in tako naprej izumila še »okoljske begunce«. Ti vnašajo nov nemir na povsem razburkano področje migracij, v katerem položaj okoljskih beguncev določa agenda velikih diskurzov upravljanja tega ali onega področja javnega življenja, v tem primeru diskurza »upravljanja migracij« in »upravljanja prostora«, ki se jima nemalokrat priključi še diskurz varnosti in obvladovanja tveganj. In že poznan krog, v katerem se znajdejo »okoljski«, »konvencijski« ali še kako drugače poimenovani begunci, se sklene.

V besedilu se osredinjam na trasiranje ključnih diskusij o okoljskih beguncih v znanstveni produkciji, ki jo zaznamuje predvsem dvotirna razprava na akademskem področju, razlike med zagovorniki in kritiki hipoteze o okoljskih beguncih oziroma okoljskih migrantih pa izvirajo iz disciplinarnega domicila analitikov. Predvsem začetki razprave so uokvirjeni v polarizirano relacijo med okoljsko in migracijsko analizo. Kljub nespornosti izhodišča, da lahko okoljske spremembe vplivajo na migracije, pa se moramo že na začetku odreči poenostavljenim razlagam vzročnosti in tudi okoljske migracije umestiti v kontekst kompleksnosti in večdimenzionalnosti migracijskih procesov, kar je izhodišče, ki mu sledim v besedilu.

Prav tako bom problematizirala pristop okoljskih analitikov, ki s svarjenjem pred podnebnimi spremembami in posledično bistvenim povečanjem migracij – morda nehote – reproducirajo strahove »zahodnega sveta pred novimi begunci«. V tej perspektivi tudi ni pričakovati bistvenih sprememb v mednarodnopravnem režimu, kjer se zdi, da je nepremostljiv izziv že terminološki: okoljski begunci, okoljski migranti, razseljene osebe ali kaj povsem novega? Temeljna Konvencija o statusu begunca iz leta 1951 (UNCHR, 1951) pojma ne pozna, strah pred širšim razumevanjem konvencijskih beguncev in vključevanjem »novih« tipov beguncev pa hromi večino držav, s čimer je prostor preboja okoljskih beguncev v najvišji rang

legalne zaščite povsem zaprt. To je druga točka preverjanja hipoteze o okoljskih beguncih, ki jo v besedilu obravnavam skozi kritike »tiranije definicije«, ki v času, ko srečujemo nekatere nove, drugačne tipe begunstva, postaja ozka in jo bo prej ali slej treba pomensko razpreti.

Trasiranje diskusije: kdo je okoljski migrant, okoljski begunec?

Okoljski begunci: koncept v nastajanju, z nekaj patine

Pojem okoljski begunec se je v znanstveni diskusiji pojavil z odmevno študijo Essama El-Hinnawija *Environmental refugees* (1985, Program Združenih narodov za okolje) in tako rekoč kategorično zaznamoval in v veliki meri tudi utiril diskusijo, ki je v naslednjih dveh desetletjih potekala med zagovorniki, kritiki, delnimi kritiki in »reformisti« kategorizacije okoljskih beguncev. Vendarle naj bi bil pojem, kot navaja Morrissey (2012: 36), poznan že v sedemdesetih, ko ga je uporabil Lester Brown, ustanovitelj *World Watch Institute*. Ta inštitut se je tako kot danes že takrat ukvarjal s področji podnebja, energije, kmetijstva ter okolja in družbe. Zato ni presenetljivo, da je kot ena referenčnih institucij na teh področjih opozoril in ustvarjal pojme, ki jih je teorija poskušala definirati šele v naslednjih desetletjih, v praksi pa – tudi zaradi definicijskega primanjkljaja – še po več desetletjih predvsem na ravni političnega delovanja povsem zaostajamo.

Če časovni okvir raztegnemo še dlje v preteklost, dobimo še zanimivejše podatke (povzeto po Saunders v Morrissey, 2012: 41): konceptualne korenine pojma »ekoloških pregnancev« –, kot sem pojem v širšem pomenu zapisala uvodoma – segajo že v trideseta leta 19. stoletja. Tako je Dennery že leta 1931 v študiji svaril pred »prenaseljenostjo« indijske podceline in posledično emigracijah kot strategiji zapuščanja ozemelj z nezadostnimi resursi. Bolj konkretno referenco je k razvoju pojma leta 1949 prispeval Vogt, ko je v študiji o severnoameriških prerijskih migrantih, ki so zapuščali območje »prahu« v tridesetih letih,¹ opisoval »ekološko razseljene osebe«. Avtor je tako že zelo zgodaj opozoril na ekološke razsežnosti mobilnosti, zlasti v perspektivi vezanosti ljudi na temeljne resurse preživetja, to je predvsem obdelovalno zemljo.

Digresija k zgodnejšim zaznamkom o prisotnosti ekoloških migrantov v taki ali drugačni obliki v sodobnih družbah nesporno kaže na zavedanje nekusa *okolje*

¹ Obdobje je znano pod oznako *dust bowl* (tudi *dirty 30s*), to je obdobje, ko so se številni ljudje iz ameriških in kanadskih prerij odseljevali zaradi opustošenosti okolja. Kmetijstvo je bilo oteženo, če ne povsem onemogočeno, zaradi podnebnih dejavnikov – hude suše, vetrov, peščenih viharjev in posledično odnašanja prsti.

– *mobilitnost* že precej pred širšo razpravo, ki danes poteka dvotirno, in sicer med akademsko in politično sfero.

Ostanimo pri umeščenosti razprave v sodobnost. El-Hinnawi je v omenjeni študiji prispeval prvo formalno opredelitev okoljskega begunca, sledile pa so mu druge študije, ki so poskušale to definicijo operacionalizirati, jo precizirati in nadgraditi s podatki: kdo so in koliko je okoljskih beguncev danes ter koliko jih lahko zaradi okoljskih sprememb pričakujemo v prihodnosti? Med zadnjimi je odmevna študija Jodija Jacobsona iz leta 1988, ki ponuja prvo numerično sliko okoljskih beguncev in nakaže, kakšna bi potencialno lahko bila vloga podnebnih sprememb pri migracijah v prihodnosti. Jacobson poda sliko o obstoju deset milijonov okoljskih beguncev, njegova napoved pa temelji na oceni števila razseljenih ljudi zaradi suše v Sahelu v osemdesetih letih prejšnjega stoletja. Ta napoved ni pomembna toliko zaradi števil (tem je seveda mogoče oporekati in kritiki so to tudi storili), temveč predvsem zato, ker je pojmu *okoljski begunec* dala legitimnost v javni razpravi. Termin *okoljski begunec* je dobil nekakšno uradno priznanje, s čimer se je umestil v ekološke razprave in v razprave v drugih disciplinah ter se dvignil nad raven zgolj hipotetične kategorije (glej tudi Morrissey, 2012: 36).

Nova spoznanja in ozaveščanje o okoljskih beguncih se odslikavajo v literaturi devetdesetih, ko povečini beremo o populacijski rasti, družbenih in ekonomskih krizah ter posledično velikih migracijskih premikih. Osrednje teme so rast prebivalstva, prenaseljenost določenih okoljsko ranljivih predelov, napovedi in scenariji populacijskih gibanj zaradi podnebnih oziroma okoljskih sprememb in podobno, resna pomanjkljivost teh scenarijev pa je njihova uborna empirična utemeljenost. To je, kot bomo podrobneje videli v nadaljevanju, tudi ena glavnih točk kritike tega pristopa med nasledniki, med katerimi moramo posebej omeniti Normana Myersa, ki Jakobsonovih deset milijonov okoljskih beguncev poveča na petindvajset, s tem pa celo preseže število »klasičnih« konvencijskih beguncev. Njegove projekcije govorijo celo o dvesto milijonih ekoloških beguncev do leta 2050.

Kljub pomislekom, ki jih zbudijo Jacobsonovi »katastrofični scenariji« v akademski in širši javnosti, moramo priznati, da je avtor jasno (in alarmantno) opozoril, da bodo okoljske spremembe v prihodnosti pomembne tudi pri proučevanju migracij. Kot okoljski strokovnjak je bil Jacobson znanilec tega, kar je postalo glavna skrb v pisanju o okoljskih beguncih v 21. stoletju.

Še nekaj odzivov na alarm okoljskih strokovnjakov

Prvi kritiki hipoteze o »okoljskih beguncih« in alarma ekologov so seveda migracijski teoretiki. Med zgodnjimi velja omeniti Astri Suhrke (1992), ki je kritizirala stališče, da je vsako gibanje begunsko; nacija »okoljskega begunca« naj bi po njenem mnenju spodkopavala Konvencijo ZN iz leta 1951, temeljnega okvira za mednarodno zaščito beguncev. Te kritike se nadaljujejo še danes, beremo pa jih v številnih migracijskih študijah. Suhrke (1994) tudi identificira dve smeri v anali-

zah o okoljskih beguncih. Prva smer so maksimalisti, ki »napovedujejo obsežne migracije kot nujen rezultat obsežnih sprememb v fizičnem okolju«, druga pa minimalisti, ki upoštevajo kompleksnost interakcij med okoljem in socialnim sistemom in ne vzpostavljajo trdne neposredne povezave med spremembami okolja in migracijami (Suhrke v Morrissey, 2012: 38). Med vidnimi kritiki velja omeniti Steva Lonergana, ki meni, da je pojem »okoljsko razseljeni begunci« nesmiseln, namesto okoljskih dejavnikov pa v razpravo vnaša pojme razvoja; tako za temeljni dejavnik okoljskih migracij identificira neenakosti v razvoju med globalnim severom in globalnim jugom (Lonergan, 1998; Lonergan v Morrissey, 2012: 38).

James Morrissey (2012: 39) kritike ekoloških alarmističnih napovedi povzema v treh točkah: 1. problematično je označevati vse migrante za »begunce«, ker distinkcija vendarle obstaja; 2. problematično je razumevanje, po katerem je naravno okolje preprosto ločljivo od družbenega, političnega in ekonomskega konteksta, v katerem soobstaja; in 3. empirične evidence migracij kot odziva na okoljske šoke kažejo, da ljudje migrirajo začasno in ciklično ter predvsem na bližnja območja. Avtor meni, da nestrinjanja s pojmom »okoljski begunec« ne implicirajo nestrinjanja s samo povezavo med okoljskimi spremembami in migracijami. Morrissey povzema razpravo iz preloma tisočletja, ko je ena smer raziskovalcev napovedala na stotine milijonov okoljskih beguncev, ki naj bi jih na pot pognale podnebne spremembe, medtem ko je druga smer zanikala obstoj same miselne kategorije (2012: 38). Polarizacija se nadaljuje, diskusija pa se je iz vprašanja o obstoju kategorije »okoljskih beguncev« premaknila k vprašanju, ali lahko okoljske spremembe povzročijo oziroma ljudi prisilijo k migracijam (ibid.).

Osmišljanje razprave: od milijonov h konceptualnim premislekom

Razprava Stephena Castlesa *Environmental change and forced migration: making sense of the debate* iz leta 2002 prinaša enega prvih sistematičnih razmislekov pri koncipiranju odnosa *okoljske spremembe-prisilne migracije*. Avtor, eden vodilnih sodobnih migracijskih strokovnjakov, pozicionira ta medsebojni odnos s stališča begunskih ter migracijskih študij in ne okoljskih, pri čemer poudarja nujnost preseganja disciplinarnih okvirov. Na točki obravnavanja same povezave med področjema migracij in okolja nesoglasij ni; da ta povezava nedvomno obstaja, navsezadnje pričata tako čedalje večja produkcija znanstvene in strokovne literature kot tudi javne razprave o posamičnih okoljskih vprašanjih. Odprta pa ostajajo vprašanja konceptualnega premisleka.

Pri umeščanju diskusije o okoljskih migracijah v opus bolj tradicionalnih migracijskih tematik se pokaže izrazita dvo ali celo večtirnost, saj se ključni avtorji ne strinjajo niti glede temeljnih konceptov in njihovih definicij. Na tovrstno zagato opozori Castlesova razprava, v kateri ilustrira razlike med dvema znanima avtorjema iz devetdesetih, Normanom Myersom, ki je intenzivno proučeval okoljske spremem-

be in razseljevanje prebivalstva (omeniti je treba vplivno poročilo *Environmental exodus: an emergent crisis in the global arena*, ki ga je leta 1995 napisal z Jeniffer Kent) in Richardom Blackom, ki je proučeval predvsem begunsko tematiko v Afriki in drugod (eno temeljnih del je *Refugees, environment and development* iz leta 1998). Myers povsem resno razpravlja o okoljskih beguncih, ki jih vidi kot ljudi, ujete v najmanj neugodne, če ne vsaj tvegane ali celo za življenje nemogoče okoljske razmere. Takole pravi:

Obstaja hitro rastoče število ljudi, ki si zaradi suše, erozije tal, širjenja puščav, krčenja gozdov in drugih okoljskih problemov v svoji domovini ne morejo več zagotoviti varnega preživljanja. V obupu ti »okoljski begunci« ... čutijo, da nimajo druge možnosti, kot da poiščejo zatočišče drugje, ne glede na to, kako nevaren je poskus. (Myers, 1995; Myers v Castles, 2002: 1)

Na drugi strani se Richard Black v razpravi UNCHR z naslovom *Environmental refugees: myth or reality* (2001) sprašuje o legitimnosti koncepta in sklene, da gre predvsem za zavajajoč, povsem spolitiziran in potencialno škodljiv mit. To besedilo izostri najmočnejšo kritiko okoljskih interpretacij.

Black opozarja na problematičnost ponujenih tipologij »okoljskih beguncev« in »okoljskih migrantov«, ki obsegajo cel spekter: od začasnih do stalnejših migracij ljudi zaradi naravnih katastrof, industrijskih nesreč, podnebnih sprememb, dezertifikacije in drugih okoljskih pojavov. Black seveda pozna podatke s terena, jih pa zagotovo bere v veliko bolj kritičnem duhu in v temelju kliče k natančnejši določitvi pojmovnega aparata; tako meni, da kljub številnim primerom, ki jih prinaša literatura, ostaja akademska moč študij primerov pogosto izjemno šibka (Black, 2001: 2), ponujeni sezname pa prevladujejo nad teoretsko rigoroznostjo. Kljub različnim in ne maloštevilnim tipologijam obstaja le malo strinjanja in razumevanja, kaj kategoriji »okoljskih beguncev« in »okoljskih migrantov« dejansko pomenita (ibid.: 13). Skrb za revne ljudi, ki bežijo z okoljsko prizadetih območij, po Blackovem mnenju ni prevedena v prepričljive dokaze o obsegu oziroma temeljnih vzrokih za njihovo ravnanje, torej beg iz degradiranih in opustošenih okolij. Black gre še korak dlje in postavlja vprašanje: Za čigavo agendo gre?

Še več, obstaja nevarnost, da ima akademsko in politično (*policy*, op. a.) pisanje o »okoljskih beguncih« več opraviti z birokratskimi agendami mednarodnih organizacij in akademikov kot s katerikoli dejanskim teoretičnim ali empiričnim vpogledom. (Black, 2001: 14)

Blackova trditev, da ne obstaja okoljski begunec kot tak, temveč da begunstvo povzroči kombinacija političnih, ekonomskih in drugih dejavnikov, je skorajda temeljni postulat migracijskih analiz.

V zgodovini so ljudje zapuščali prostore z neugodnimi ali vse slabšimi razmerami bodisi zaradi pomanjkanja dežja, visoke brezposelnosti, političnih nemirov bodisi zaradi kombinacij teh ali drugih škodljivih dejavnikov. Pa vendar je brez trdne definicije, kdo sploh je »okoljski begunec«, težko trditi, da njihovo število narašča; v multidimenzionalnem svetu, v katerem se ljudje za migracije (ali proti njim) odločajo na podlagi širokega spektra dejavnikov, se adekvatna definicija ne zdi prav verjetna. (Black, 2001: 14)

Razprava med Myersom in Blackom je pomembna, ker ponazarja nasprotujoči si poziciji na akademski in politični ravni; ta opozicija se je začela sredi osemdesetih let z omenjeno študijo UNHCR o okoljskih beguncih (El-Hinnawi, 1985), nadaljevala pa v dualizmu disciplinarnega nestrinjanja. Poglejmo še nekaj poudarkov iz okoljskega diskurza, ki sklepa o obsežnih populacijskih premikih. Po napovedih Myersa, ki okoljske begunce vidi skozi alarmantno visoke naraščajoče številke – in vse kaj drugega kot mitološko kategorijo –, naj bi bilo sredi devetdesetih let vsaj petindvajset milijonov okoljskih beguncev, pri tem pa bi ta nepriznana kategorija celo presegala število priznanih konvencijskih beguncev. Do leta 2010 naj bi se število okoljskih beguncev podvojilo, rast pa bi bila lahko še hitrejša zaradi globalnega segrevanja. Myersove napovedi segajo celo do dvesto milijonov ljudi, ki bodo izpostavljeni okoljskim tveganjem, kar bo – v tej viziji – posledično vodilo k velikim migracijskim premikom prebivalstva (Myers, 1997; Myers v Castles, 2002: 1).

Avtorju nikakor ne moremo očitati njegove senzibilnosti za prepoznavanje potencialnih okoljskih migracij. Prav nasprotno: glede na to, da je ta vidik sicer skoraj popolnoma prezrt, mu jo moramo šteti v dobro. Očitamo pa mu lahko njegovo apokaliptično vizijo, ki milijone okoljskih beguncev, oropanih domovanj, povezuje z eno največjih oziroma kar največjo krizo sodobnega človeštva. V poročilu, ki ga je napisal z Jeniffer Kent, preberemo klasični repertoar tveganj, ki je v povezavi s t. i. konvencijskimi begunci že dodobra poznan, avtorja pa ga preslikata na milijone potencialnih okoljskih beguncev: grožnje socialni koheziji in grožnje nacionalni identiteti, etnične tenzije, konflikti v novih družbah priseljevanja in podobno.

Black in nekateri drugi kritiki so – če povzamem – takšno vizijo eksodusa zavrnilo vsaj iz dveh razlogov: prvič, ker brez vsake empirične podlage in zgolj na podlagi opazovanja okoljskih sprememb napoveduje bistvene populacijske premike (kritiki namreč menijo, da ni dokazov, da spremembe okoljskih dejavnikov vodijo neposredno k množičnim premikom beguncev, seveda predvsem k razvitim državam globalnega severa); in drugič, ker portretira migrante in begunce kot vir groženj za bogat globalni sever, pri čemer povsem spregleda historične okvire migracijskih praks, razvojne perspektive in razreševanje konfliktov v izvornih družbah (glej Castles, 2002).

Medtem ko je bila na prelomu tisočletja relevantna predvsem diskusija, kdo naj bi bil okoljski begunec, se zdi, da se dobro desetletje raziskovalnega dela kaže v preciznejši teoretizaciji. Tako postajajo vidnejše medsebojne povezave *migracije – človekove pravice – okoljske spremembe*, v osrednje stopa mnogoterost razisko-

valnih gledišč. Ne moremo sicer reči, da je disciplinarni konflikt med okoljsko migracijsko naracijo izginil, se je pa razlika med njima nekoliko zmanjšala. Kot rečeno, je Castels leta 2002 poudaril, da je treba v razpravo, ki sicer poteka iz dveh povsem različnih pogledov, vnesti smiselnost; to je še toliko pomembnejše, ker imajo v javnosti sprejeta stališča o relacijah med okoljem in prisilnimi migracijami dolgoročne politične posledice (2002: 2).

Evidence s terena: je dilema ali – ali realna?

Ekološki dejavniki kot neposredni vzroki prisilnih migracij: kritika prihaja s terena

Vzroki okoljskih migracij, ki jih naštevata Myers in Kent (1995) (dezertifikacija, pomanjkanje vode, krčenje gozdov, zasoljevanje namakalnih površin in siromašenje biotske raznovrstnosti), so povezani z rastjo prebivalstva v manj razvitem svetu in podnebnimi spremembami. Te makrospremembe vodijo k pritiskom, k tekmovanju za zemljo in druge vire, temu pa je treba prišteti še učinke ekstremnega vremenskega dogajanja in naravnih ter človeško povzročenih katastrof (npr. Černobil). Avtorja na podlagi opazovanja teh dogajanj napovedujeta premike milijonov ljudi predvsem zaradi krčenja gozdov, pomanjkanja vode in dviga gladine morja.

Tako Castels (2002) kot Black (1998) in drugi poznejši kritiki poudarjajo vprašanje dejanskih podatkov, ki bi empirično podkrepili trditve, da okoljske spremembe vodijo k velikemu številu okoljskih beguncev ali migrantov. Projekcije same namreč ne dajejo odgovorov, v kakšnem obsegu ljudje dejansko migrirajo v realnem življenju. Black po analizi obsežne literature s terena ugotavlja, da tovrstnih prepričljivih dokazov preprosto ni. Tako so na primer migracije v Sahelski Afriki in podobnih okoljih stoletna praksa, ki je prej ciklične kot permanentne narave. Torej ne gre zgolj za dezertifikacijo in sušo, temveč so migracije »prej bistven del gospodarske in socialne strukture v regiji kot pa odgovor na degradacijo okolja« (Black, 1998: 28; Black v Castles, 2002: 3). Black sicer probleme okolja, na primer dvig morske gladine, zaznava kot zelo realne, vendar jih vzročno ne povezuje z obsežnimi premiki prebivalstva. Ugotavlja, da bolj kot opazovanje globalnega vremena štejejo adaptacijske strategije, ki jih udejanjajo ljudje v lokalnih prostorih, ter odzivi lokalnih skupnosti in vlad v primerih posamičnih okoljskih kriz. Pri tem lahko gre za preventivne strategije (na primer gradnja nasipov za zaustavitev poplav ali zasaditev dreves za preprečevanje erozije prsti) ali strategije pomoči po katastrofah. Pogosto povzročijo naravne katastrofe (na primer potresi, orkani) začasne razselitve, ki so po relativno kratkem obdobju minimalizirane. Po potresu v japonskem Kobeju je domove zapustilo tristo tisoč ljudi, vendar je v treh mesecih to število padlo na

petdeset tisoč. Nasprotno pa so ponekod ljudje v začasnih centrih živeli leta, kar kaže primer izbruha vulkana Mount Pinatubo na Filipinih (glej Castles, 2002: 3). Na tej točki Castles v razpravo vnaša pomembnost dveh močnih dejavnikov: najprej močne, organizirane države kot osrednje agencije, v katere domeni je obvladovanje okoljskih tveganj, prav tako pa obstoj in delovanje osi *razvito-nerazvito* med severom in jugom. Vprašljivost primata okoljskih dejavnikov nad vsemi drugimi je po mnenju avtorja še toliko večja, ko gre za etnične konflikte (na primer v Ruandi), ekonomske probleme (revščina, brezposelnost) in ne nazadnje povsem zgrešene vladne politike (na primer pri prehranski oskrbi prebivalstva).

Med avtoricami, ki skušajo razvozlati večdimenzionalnost in kompleksnost vzrokov prisilnih migracij, je pomembno delo korejske raziskovalke Shinwha Lee, ki je v svoje analize vključila številne primere, med njimi Bangladeš in Severno Korejo. Kot ugotavlja Castles (2002: 4), njen model kaže kompleksne interakcije med ekološkimi dejavniki, človeško povzročenimi katastrofami, vladnim delovanjem (kot so neukrepanje, nesposobnost in korupcija, pa tudi škodljive politike) in mednarodnimi dejavniki. V vseh njenih študijah primerov se pokaže množica vzrokov za prisilne migracije. Poglejmo omenjena primera.

Bangladeš kot ena najbolj gosto poseljenih držav se zdi zaradi skrajne izpostavljenosti ciklonom in poplavam idealen primer za študij okoljskega begunstva. Če kje nesporno obstajajo okoljski begunci, potem bi morali biti v Bangladešu. Vendar je tudi v tem primeru Lee našla kompleksne vzroke za revščino in beg ljudi, med njimi oblike lastništva zemlje, etnične delitve, ekonomske razvojne projekte – kot je gradnja jezov – in politične konflikte. Lee meni, da so ključni vzrok prisilnih migracij, četudi jih izzovejo okoljski dejavniki, v resnici spodletele in slabe vladne politike. Do podobnega sklepa je prišla Lee tudi pri analizi velike lakote v Severni Koreji, ki je sredi devetdesetih, ko je prišlo do nepričakovanih poplav in suše, zahtevala številna človeška življenja. Vendar so bile pravi vzrok stradanja prebivalcev vladne ekonomske in militaristične politike, ki so ljudem onemogočale dostop do hrane. V takih razmerah je mednarodna pomoč pri preskrbi s hrano postala del političnega in ideološkega preigravanja: države donatorke so s pomočjo v hrani izvajale pritiske na jedrski program in odnose med Severno in Južno Korejo. Medtem pa so Severnokorejci stradali ali pa se odločili za migracijo na Kitajsko, kjer so doživeli hladno sprejem (glej Castles, 2002: 5). Sklepi obeh študij kažejo, da lakote ni povzročilo neko obče pomanjkanje hrane, temveč nedostopnost hrane za posameznike.

Tako Castles v omenjeni razpravi povzema, da je pojem »okoljski begunec« zavajajoč in da ne pripomore k razumevanju kompleksnosti procesov, ki delujejo v specifičnih situacijah revščine, konfliktov in razseljevanja. To seveda ne pomeni, da ekološki dejavniki v teh okoliščinah niso pomembni ali da jih lahko spregledamo; pomeni le, da so del kompleksne multiple vzročnosti, v kateri so naravni in okoljski dejavniki trdno povezani s širšimi ekonomskimi, socialnimi in političnimi (2002: 5). To pa je tisto presečišče, ki zahteva več poglobljenega raziskovanja, da bi bolje

razumeli temeljne vzroke prisilnih migracij. Eden takih poskusov je komparativna študija terenskih raziskav v Podсахarski Afriki, s katero nadaljujemo razmislek o ekoloških pregnancih.

Sahelska Afrika: migracije in suša

Gunvor Jónsson v analizi *The environmental factor in migration dynamics – a review of African case studies* utemeljuje hipotezo, da je za razumevanje odnosa okoljske spremembe–migracije nujno upoštevati procese adaptacije in nemigracijske strategije (2010: 13). Jónssona zanima, kako je okolje integrirano v koncepcije vzročnosti migracij, pri čemer ne gre za dokazovanje neposredne vzročne povezave, saj bi taka premočrtnost spregledala kompleksnost migracijskih procesov. Zanima ga vloga okolja kot bistvenega dejavnika, hkrati pa je zanj nezadosten tisti pristop, ki temelji na linearnem povezovanju migracij z ekonomskim razvojem in okoljskimi spremembami.² Študije s terena kažejo vsaj en zanesljiv argument za njegovo trditev: ljudje se na okoljske spremembe ne odzivajo uniformno. Različnost adaptacijskih strategij je stalnica, v tem kontekstu so migracije ena in zagotovo ne vedno najpogostejša strategija preživetja. Migracijske študije, ki tematizirajo tako različnosti in notranjo stratifikacijo izvornih družb migrantov kakor tudi socialni kapital in mrežne migracije, prinašajo več odgovorov in znanja o tem, zakaj nekateri ljudje v državah ali regijah migrirajo, drugi pa ne (de Haas, 2010; Jónsson, 2010). Četudi privolimo v dikcijo »okoljskih migrantov«, ostaja dejstvo, da so med njimi enormne socialne razlike.

Jónsson v razpravi vzame pod drobnogled trinajst študij primerov posameznih avtorjev ali skupin avtorjev, ki so terensko raziskovali območje Sahelske Afrike (analize vključujejo Burkino Faso, Etiopijo, Gano, Mali, Niger in Senegal, eno besedilo se ukvarja s širšo sudanskogvinejsko regijo), konceptualno pa sledijo teoretskemu dualizmu med »dejavniki odboja« (*push faktorji*) in večravensko kontekstualnostjo pojasnjevanja vzrokov za migracije. Kritični okoljski dejavnik Sahelske Afrike je suša. Kaj torej pokaže primerjalni pogled?

² Jónsson (2010) razlikuje med dvema smerema študij o okoljskih spremembah in migracijah. V prvi so tiste, ki se ukvarjajo s t. i. »push faktorji« (kar bi bilo kontekstualno ustrezno poimenovati z 'dejavniki odboja'), v drugi tiste, ki izhajajo iz večravenskosti in dejavnikov konteksta. V diskurzu o okoljskih spremembah in migracijah so najprej prevladovali konvencionalne *push-pull* teorije. V tej optiki so okoljske spremembe v revnih državah povezane s populacijskim pritiskom na vire in z netrajnostno rabo zemlje (tj. njenih možnosti obnavljanja), zaradi česar pride do siromašenja okolja, kar nazadnje vodi k migracijam. Ali kot zapiše Jónsson (2010: 6), migracije so rezultat populacijske rasti, ki je preseгла okoljske meje. Nekoliko sodobnejša argumentacija pravi, da ekstremna podnebna variabilnost, potencialno tudi podnebne spremembe, ogrožajo življenje revnega prebivalstva in ga silijo k migracijam v okoljsko stabilnejše države, po možnosti na globalnem severu. Tovrstno pojasnjevanje je problematično na več ravneh: med drugim se izvirne družbe migrantov razume kot tehnološko konstantne, to je nezmožne izogiba ali prilagoditve okoljskim izzivom, prav tako pa so percipirane kot povsem agrarne in odvisne zgolj od te dimenzije.

Prvič, analiza študij primerov kaže, da okoljski dejavniki stresa, kot je suša, ne vodijo nujno k migracijam. Za migracije – zlasti na oddaljena območja in na splošno za mednarodne migracije – so potrebni ustrezni viri, ki pa jih med sušo ni. To so potrdile študije v Gani in Burkini Faso, kjer so hude suše vplivale na sposobnost ljudi, da bi investirali v migracije, in v Maliju, kjer so bile migracije med sušo omejene na bližnja območja. Nadalje, za migracije so potrebna podporna socialna omrežja; če skupnost nima neke utečene zgodovine ali tradicije migracij, taka podporna omrežja migrantom med sušo preprosto ne bodo na voljo.

Drugi skupni sklep se nanaša na teritorialni obseg migracij med sušo; analize kažejo, da se migracije med sušo praviloma odvijajo znotraj migrantove izvirne države, kar je zopet povezano s finančnimi viri. Senegalska študija (Bleibaum, 2009)³ je denimo pokazala, da so migranti iz premožnejših vasi za dlje časa emigrirali v velika evropska mesta, medtem ko so migranti iz revnejših vasi emigrirali sezonsko in v bližnja mesta. Kot povzema Jónsson (ibid.), različni avtorji prepoznavajo, da je napačno povezovati migracije zaradi suše in stalnosti. Velja prav nasprotno. Migranti se želijo vrniti domov, ko se razmere izboljšajo, zato so migracije na krajše razdalje tudi pričakovane.

Tretjič, pri migracijah med sušo je treba upoštevati tudi vpliv neokoljskih dejavnikov. Gre za kontekstualno specifične dejavnike, med njimi denimo ranljivost preskrbe s hrano. Študije več skupnosti so pokazale, da so krize preskrbe s hrano pomembna spodbuda za emigracije, ki so v funkciji mehanizma pomoči sorodnikom.

Iz Jónssonove analize sledi, da terenske študije primerov v Sahelski Afriki potrjujejo kompleksno vzročnost migracij, pri čemer je ključno, da okolja ne moremo brati izolirano od drugih strukturnih sprememb v družbah (ekonomskih, političnih, etničnih in tako naprej). Tako glavni dejavnik migracij iz sušnih predelov ni okolje *per se*, temveč pomanjkanje hrane; tega pa nikakor ni mogoče analizirati zgolj skozi ekološki vidik.

Povedni so tudi izsledki študij o heterogenosti odzivov v skupnosti, ki je soočena z določeno okoljsko spremembo. Jónsson (ibid.) navaja, da se skupnosti praviloma ne odzivajo kot homogena skupina. Pri tem, kdo bo ostal in kdo migriral, lahko igrajo pomembno vlogo strukturni dejavniki, denimo poročne prakse in spolne neenakosti. Tako pričevanja s terena v Maliju nakazujejo, da lahko med sušo pričakujemo povečanje migracij žensk in otrok na bližnja območja, medtem ko je druga študija pokazala povsem nasprotno sliko v Nigru, kjer so ženske ostale, njihovi možje pa odhajali. Spet druga analiza na primeru Gane kaže, da mladi moški migrirajo relativno hitro, medtem ko starejši možje ostajajo čim dlje, da bi opravljali vlogo lokalnih in družinskih avtoritet. V številnih študijah z območja

³ Podrobneje glej spletno stran projekta *EACHFOR – Environmental Change and Forced Migration Scenarios*, kjer so predstavljene številne študije primerov iz afriškega, azijskega, pacifiškega in evropskega prostora, med drugim tudi Bleibaumova analiza senegalskega primera (2009).

Sahelske Afrike beremo identične poudarke: da migracije niso zgolj ali celo nujno odziv na krizo ali spremembo, temveč so pogosto normalen del posameznikovega življenjskega cikla in del strategij gospodinjstev za izboljšanje ekonomskega položaja, zagotavljanja raznolikosti prihodkov, razpršitve tveganj in tako naprej (glej Jónsson, 2010: 13–14). Dejstvo je tudi, da so migracije del družbenega življenja tudi takrat, ko ta okolja niso soočena s tako očitno ekološko spremembo, kot je suša.

Na koncu je treba vsaj omeniti metodološki vidik, ki je v napovedih števila okoljskih beguncev ključen, ne pa tudi nujno »nevtralen«. Osrednja metodološka skrb se v tej razpravi nanaša na čas, zlasti glede predvidljivosti in napovedovanja sedanjih in zgodovinskih dogodkov v prihodnjih scenarijih (ibid.). Kritika se povsem utemeljeno nanaša na računalniške projekcije trendov in scenarijev, ki nimajo temeljev v »resničnih zgodovinskih dogodkih«, to je v praksah in strategijah, ki so jih ljudje in skupnosti ob ekoloških spremembah in krizah dejansko živeli. S projekcijami – demografskimi, migracijskimi, rodnostnimi ali še katerimi drugimi – imamo v družboslovni analizi resne težave, če jih izvzamemo iz historičnega okvira in konteksta vsakdanjega življenja konkretnih lokalnih skupnosti; napovedovanje migracijskih scenarijev, pa najsi temeljijo na še tako izdelanih statističnih metodah in modelih, zlahka ostajajo na ravni »računalniškega napovedovanja prihodnosti«, ki ima z dejanskim družbenim življenjem opraviti bolj malo ali celo nič. Ob modeliranju scenarijev je tako nujno vsaj minimalno zavedanje nenehne odprtosti družbenega življenja. V nasprotnem primeru namreč obstaja precejšnja verjetnost, da se verjetnostni račun ne bo izšel.

Ekološki pregnanci: ujeti med »tiranijo definicij« in potencialno izginjajoče države?

Hipoteza o okoljskih migrantih, za katere se zdi, da so nekakšni »sodobniki« na sceni migracijskih gibanj, je doživela kritiko tudi na točki umeščanja ekoloških pregnancev v mednarodni begunski režim. V času izrazito restriktivnih migracijskih politik globalnega severa, predvsem Evropske unije in Združenih držav Amerike, ki namesto migracijskih politik implementirata mejne politike, se zdi vsak poskus resne obravnave in zaščite okoljskih beguncev projekt, obsojen na neuspeh. Kot je bilo rečeno uvodoma, temeljna Konvencija o statusu begunca iz leta 1951 pojma okoljskih beguncev ne pozna, reaktualizacija begunstva v zadnjih letih – naj spomnim, da je leta 2013 Visoki komisariat Združenih narodov za begunce prvič po drugi svetovni vojni zaznal več kot petdeset milijonov, zdaj pa že skoraj šestdeset milijonov prisilno razseljenih oseb⁴ – pa prostor za obravnavo okoljskih beguncev

⁴ Podatki UNHCR (2015) o globalnih trendih prisilnih migracij kažejo hitro naraščanje števila preganjanih ljudi. V letu 2013 jih je bilo 51 milijonov, leta 2014 je njihovo število naraslo na 59 milijonov; med njimi je 19,5 milijona beguncev, 38,2 milijona notranje razseljenih oseb in 1,8 milijona prisilcev

na najvišji ravni konvencijske zaščite prej oži kot odpira.

Sentimenti protibegunstva ter vzpon neorasizma in novih fašizmov v sodobnih družbah neposredno korelirajo s povzročanjem moralnih panik in ustvarjanjem strahov »zahodnega sveta pred begunci«. Na te izjemno konfliktne družbene razmere se sklicujejo tisti analitiki, ki zagovarjajo »nedotakljivost« obstoječega sistema varovanja begunskih pravic; odpiranje in redefiniranje konvencije je namreč povezano s tveganjem, da dobimo prej »manj kot več«, četudi praksa zadnjih let pozna kar nekaj takih predlogov. Roger Zetter leta 2010 v prispevku *Protecting people displaced by climate change: some conceptual challenges* povzema ključne točke »neskladij«, ki otežujejo, če ne že povsem preprečujejo zaščito okoljskih pregnancev v okviru obstoječe begunske konvencije:

Ta predlog je problematičen iz več razlogov. Podnebne in druge okoljske spremembe ne temeljijo na preganjanju – kar je ključno pri konvencijski definiciji –, niti do njih ne pride zaradi enega izmed petih razlogov iz konvencije. Medtem ko so napovedi o številu migrantov, razseljenih zaradi podnebnih sprememb, zelo sporne, pa se ne zdi nerazumna predpostavka, da obstaja majhna verjetnost, da bi večina razseljenih zaradi podnebnih sprememb prečkala mednarodne meje, kar je tretji ključni pogoj, na katerem temelji begunski status. Četrtoč, migracije, povzročene zaradi podnebnih sprememb ali drugih okoljskih dejavnikov, čeprav prisilne, ne vključujejo državnih akterjev – še en element konvencijske definicije –, temveč, nasprotno, temeljijo na splošnejši globalni odgovornosti za globalno segrevanje, ki je povzročitelj podnebnih sprememb. Petič, begunska konvencija predvideva vrnitev domov kot eno od treh trajnih rešitev. To je le redko, če sploh, mogoče v kontekstu podnebno povzročenih razselitev, ko zaradi dviga morske gladine in dezertifikacije te rešitve nazadnje niso mogoče. In nazadnje, v času nasprotovanja in zavračanja beguncev lahko vodi širitev obsega begunske konvencije na »podnebne« ali »okoljske begunce« zaradi očitnega preganjanja in implicitnih konfliktov k še večjemu zmanjševanju odgovornosti držav, da zaščitijo tiste, ki so na begu. (2010: 141–142)

Konvencija iz leta 1951 je seveda nastala v nekem drugačnem družbenem momentu, ko je bila mednarodna zaščita posameznikov, ki so bežali pred terorjem lastnih držav, ključna. Pri tem begu jih je mednarodna skupnost varovala tako, da jim je omogočala varno zatočišče in zagotavljala, da ne bodo vrnjeni v države, kjer bi bilo njihovo življenje ogroženo. Hkrati pa ni dvomov, da so okoljski begunci, ne glede na konceptualne nedorečenosti, realen pojem, ki ga je treba tako sociološko kot pravno elaborirati. Prav tako ni dvomov, da je vključ *Okvirni konvenciji Združenih narodov o podnebnih spremembah* nastal prazen prostor, v katerem so se – gledano

za azil.

pravno – znašili okoljski begunci. To zahteva odločnejše odzivanje v praksi. Nekateri globalni akterji, na primer Mednarodna organizacija za migracije (IOM), so predlagali svoje definicije, saj so to potrebo zaznali na terenu, nanje pa so vplivale tudi kritike, da so okoljski migranti spregledani. IOM opredeljuje »okoljske migrante« kot:

posameznike ali skupine ljudi, ki so iz nujnih razlogov zaradi nenadnih ali progresivnih sprememb v okolju, ki negativno vplivajo na njihovo življenje ali življenjske razmere, prisiljeni zapustiti svoje domove, ali pa se za to odločijo, bodisi začasno ali trajno, in ki se selijo bodisi znotraj svoje države ali v tujino (IOM, 2008; IOM v Zetter, 2010: 139).

V tej definiciji je poudarek na neugodnih okoljskih razmerah za življenje, to je širšem spektru ekoloških dejavnikov, ki se ne fokusirajo zgolj na podnebne spremembe. Tak kontekst pa je pomemben kljub kritiki, da tovrstne definicije ne morejo zadovoljivo pojasniti vzročnosti med podnebnimi spremembami in nastankom okoljskih migrantov.

Sklepni razmislek

Nesporno je, da okoljske migracije – v najširšem pomenu besede – obstajajo od začetkov človekovega organiziranega naseljevanja ob virih življenja, najpogosteje ob rekah in drugih vodnih žilah. Nesporno je tudi, da obstaja nestrinjanje s tem, kaj naj z okoljskimi migranti počnejo sodobne politike, ki so okoljske begunce po kopenhagenskem srečanju 2009⁵ skorajda pometle z dnevnega reda globalne diskusije. Ostaja pa dejstvo, da se znanstvena literatura že približno tri desetletja precej intenzivno ukvarja z vprašanji globalnih okoljskih sprememb, med njimi tudi z relacijo med podnebnimi spremembami in njihovim vplivom na migracije. V besedilu smo pokazali različne analize in interpretacije okoljskih in migracijskih analitikov, pri čemer prvi poudarjajo črnoglede, celo katastrofične scenarije okoljskih sprememb, ki bodo bistveno vplivale na odseljevanje s številnih okoljsko ranljivih območij v t. i. nerazvitem svetu oziroma na globalnem jugu in vzhodu. Analitiki migracij nasprotno opozarjajo, da so emigracije ena od strategij, da pa ne smemo spregledati adaptacijskih strategij, saj historične izkušnje kažejo, da številni ljudje nikoli ne odidejo. Ali tudi ne morejo oditi, kar je povezano z resursi, ki jih (n)imajo. Podatki s terena kažejo, da tudi ne smemo spregledati spolno obeleženih

⁵ Kopenhagenska konferenca se je odvijala decembra 2009, na njej je bilo več kot tisoč udeležencev z različnih znanstvenih področij in politike. Bila naj bi velika prelomnica, njen pomemben dosežek pa je, da so se v nasprotju s Kjotskim protokolom iz leta 1997 tokrat k spremembam (zmanjšanje izpustov v okolje) zavezale tudi velike države.

značilnosti, saj v nekaterih okoljih praviloma ostajajo ženske in ženske z otroki, v drugih okoljsko degradiranih območjih pa zaznavamo emigracije družin. Vendar praviloma vedno v povezavi z adaptacijskimi strategijami, ki jih razvijejo skupnosti.

Tako ostaja na več ravneh popolnoma razprto vprašanje odnosa med človekovimi pravicami, ki jih okoljsko razseljenim osebam nikakor ni mogoče odreči, in okoljskimi spremembami, do katerih bo prišlo prej kot na skrajnostih nekje proti sredini kontinuuma »katastrofični–minimalistični« scenarij: na akademski ravni je minimum strinjanja dosežen na točki, da gre za pomembno interdisciplinarno vprašanje, ki pa še zdaleč ne ponuja enoznačnih odgovorov, na politični pa nekatere globalne agencije iščejo možnosti delovanja zunaj uveljavljene konvencijske zaščite beguncev. Za zdaj se zdi, da je taka pragmatično-legalistična pot v praksi glavna usmeritev.

Kljub pričakovani različnosti, ki temelji v disciplinarnih okvirih znanstvenih disciplin, pa ne moremo spregledati dejstva, ki se bo v praksi prej ali slej razkrilo v blažji ali radikalnejši obliki: razseljeni okoljski migranti se bodo tudi kot »osebe brez države« zelo kmalu znašli na globalni agendi; zagotovo vsaj v trenutku, ko naj bi po napovedih okoljskih strokovnjakov izginila katera od otoških držav. Takrat bo terminološki problem zadnja stvar, s katero se bo ukvarjala ta ali ona akademska perspektiva.

Ker namen prispevka ni poglobljena analiza pravnih okvirov, prav tako pa tudi literatura ne prinaša jasnega, enoznačnega odgovora stroke o koncipiranju pravne zaščite, bom ostala pri opazanju, ki je identično za celotno vprašanje ekoloških pregnancev: ti nekako so, a so ujeti med teoretske nedorečenosti in okoljske spremembe, ki se bodo prej ali slej v večjem ali manjšem obsegu zgodile oziroma se že dogajajo v lokalnih življenjskih prostorih. Tako nedorečenost ilustriram z odprtim razmerjem med »tiranijo definicij in potencialno izginjajočimi državami«⁶, pri čemer se ne zdi neverjetno, da se bodo meje mednarodnega prava potopile skupaj s kakšno izginjajočo otoško državo. A gre za vprašanja, ki po kompleksnosti in aktualnosti zahtevajo posebno obravnavo. Zdi se, da so premiki vidni tudi v diskusijah v znanstveni literaturi, zlasti po kopenhagenskem srečanju 2009, ko v ospredje stopajo multidisciplinarnе perspektive raziskovanja podnebnih sprememb in razseljevanja. Teme človekovih pravic in vsakdanjega življenja ekoloških pregnancev, pa tudi državljanstva in suverenosti počasi, a vztrajno, nadomeščajo temeljna disciplinarna razhajanja.

Zelo verjetno je, da bodo ekološki pregnanci nekega dne preprosto prišli. Ne bo pomembno, ali zaradi globalnih podnebnih sprememb ali zaradi lokalnih mikroekoloških sprememb. Ekološke razmere se globalno in lokalno hitro in radikalno spreminjajo in, če se vrnemo k Becku, tovrstne »proizvedene negotovosti« nimajo roka zastaranja. Okoljski begunci, četudi pravno nekako neizdelana kategorija, so

⁶ Campbell leta 2010 podrobneje analizira potencialno izginjajoče otoške pacifiške države v analizi *Climate induced community relocation in the Pacific: the meaning and importance of land*.

realni in so med nami. Pravzaprav že dolgo ni več pomembno, ali je kakšen del celine na spremembo pripravljen ali ne. Domnevamo pa lahko, da bodo odzivi globalnega severa enaki tistim z dobro znanega repertoarja populističnih intervencij na t. i. »migracijske krize«.

Literatura

- BATES, DIANE C. (2002): Environmental Refugees? Classifying Human Migration Caused by Environmental Change. *Population and Environment* 23(5): 465–477.
- BECK, ULRICH (2009): *World at Risk*. Cambridge: Polity Press.
- BLACK, RICHARD (1998): *Refugees, Environment, and Development*. London: Longman Development Studies.
- BLACK, RICHARD (2001): *Environmental refugees: myth or reality?* Working paper no. 34. Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees.
- CAMPBELL, JOHN (2010): Climate induced community relocation in the Pacific: the meaning and importance of land. V *Climate Change and Displacement. Multidisciplinary Perspectives*, J. McAdam (ur.), 57–79. Oxford in Portland: Hart Publishing.
- CASTLES, STEPHEN (2002): *Environmental change and forced migration: making sense of the debate*. New issues in refugee research, Working paper no. 70. Oxford: Refugee Studies Centre, University of Oxford.
- CASTLES, STEPHEN (2010): Afterword: What now? Climate Induced Displacement after Copenhagen. V *Climate Change and Displacement. Multidisciplinary Perspectives*, J. McAdam (ur.), 239–246. Oxford and Portland: Hart Publishing.
- CASTLES, STEPHEN IN MARK J. MILLER (2009): *The age of migration: international population movements in the modern world*. New York: Palgrave Macmillan.
- DE HASS, HEIN (2010): Migration and development: a theoretical perspective. *International Migration Review* (44/1): 227–264.
- EACHFOR – *Environmental Change and Forced Migration Scenarios*. Projektna dokumentacija. Dostopno na: <http://www.ccema-portal.org/article/read/eachfor-projectpublications> (20. september 2015).
- EL-HINNAWI, ESSAM (1985): *Environmental Refugees*. Nairobi: United Nations Environmental Programme.
- GEDDES, ANDREW (2003): *The politics of immigration in Europe*. London: Sage Publications.
- HASTRUP, KIRSTEN IN KAREN FOG OLWIG (2012): *Climate Change and Human Mobility. Global Challenges to the Social Sciences*. New York: Cambridge University Press.
- IOM (2008): *Expert Seminar: Migration and the Environment*. Geneva: International Dialogue on Migration No. 10.
- JACOBSON, JODI (1988): *Environmental refugees: a yardstick of habitability*. World watch Paper, No. 86. Washington, DC: World Watch Institute.

- JÓNSSON, GUNVOR (2010): *The environmental factor in migration dynamics – a review of African case studies*. Working papers, Paper no 21. Oxford: International Migration Institute, University of Oxford.
- LACZKO, FRANK IN CHRISTINE AGHAZARM (UR.) (2009): *Migration, Environment and Climate Change: Assessing the Evidence*. Geneva: International Organisation for Migration.
- LONERGAN, STEVE (1998): Te role of environmental degradation in population displacement. *Environmental change and security project report*. Vol. 4.
- MCADAM, JANE (UR.) (2010): *Climate Change and Displacement. Multidisciplinary Perspectives*. Oxford and Portland: Hart Publishing.
- MCADAM, JANE (2010): »Disappearing States«, Statelessness and the Boundaries of International Law. V *Climate Change and Displacement. Multidisciplinary Perspectives*, J. McAdam (ur.), 106–129. Oxford and Portland: Hart Publishing.
- MYERS, NORMAN IN JENNIFER KENT (1995): *Environmental Exodus: An Emerged Crisis in the Global Arena*. Washington DC: Climate Institute.
- MYERS, NORMAN (1997): Environmental Refugees. *Population and Development* 19(2): 167–182.
- MORRISSEY, JAMES (2012): Rethinking the »debate on environmental refugees«: from »maximilist and minimalist« to »proponents and critics«. *Journal of Political Ecology* 19: 36–49.
- STOTT, PHILIP A. IN SIAN SULLIVAN (UR.) (2000): *Political Ecology: Science, Myth and Power*. London: Arnold.
- SUHRKE, ASTRİ (1994): Environmental degradation and population flows. *Journal of International Affairs* 47(2): 473–496.
- UNHCR. *Konvencija o statusu begunca, 1951*. Dostopno na: <http://www.unhcr-centraleurope.org/si/pdf/viri/konvencije/besedilokonvencijeobeguncihinnjenega-protokola.html> (20. september 2015).
- UNHCR (2015): *Global Trends. Forced Displacement in 2014*. Geneva: UNHCR.
- ZETTER, ROGER (2010): Protecting people displaced by climate change: some conceptual challenges. V *Climate Change and Displacement. Multidisciplinary Perspectives*, J. McAdam (ur.), 131–150. Oxford and Portland: Hart Publishing.
- WORLD WATCH INSTITUTE. Dostopno na: www.worldwatch.org (20. september 2015).

Energetska tranzicija in ovire zanjo

Abstract

Energy Transition and Barriers on the Path to its Introduction

Energy transition is a concept originating from the necessity of solving environmental problems and conflicts in the energy sector. It originates from environmental tradition and advocates transition from environmentally and socially controversial sources of energy to renewables. That also means a shift from large centralized production units (mainly based on fossil and nuclear energy) to smaller, dispersed ones. This decentralization process inherently leads to a democratization of the electricity sector, as large energy companies are losing their power and position in the energy policy arena, as more and more smaller actors emerge. However, when trying to change the electricity system, many obstacles arise – from the economics, old energy paradigm, path dependence, inertia of electricity system, power relations between actors, institutional lock-in, to perceptions and values of the dominant players. All barriers are reflected in the energy policy arena, dominated mainly by large energy companies, reluctant to accept changes. Demands for a change come from non-dominant actors, mainly from civil society actors and others, who are pushed to the margins of the political arena. Therefore, decision-makers should recognize their role, change institutional structure of the energy policy arena, and open it to various actors that can add new qualities to decision-making processes and outputs.

Keywords: energy transition, energy policy arena, policy actors, barriers for change, renewable energy sources, decentralization

Tomislav Tkalec is a PhD candidate in environmental protection, University of Ljubljana. He works at Focus, an association for sustainable development. His main interests lie in energy and environmental policies and project work. (tomi@focus.si)

Andrej A. Lukšič is a professor at the Chair of Theoretical Political Science, Faculty of Social Sciences, University of Ljubljana. (andrej.luksic@fdv.uni-lj.si)

Povzetek

Energetska tranzicija je koncept, ki izhaja iz nuje reševanja okoljskih problemov in konfliktov v elektroenergetskem sektorju. Izhaja iz okoljske tradicije ter zagovarja prehod od okoljsko in družbeno spornih virov energije k obnovljivim virom, kar obenem pomeni tudi prehod od velikih centraliziranih proizvodnih enot (večinoma temelječih na fosilni in jedrski energiji) k manjšim, razpršenim proizvodnim enotam. Ta proces decentralizacije inherentno privede do demokratizacije sektorja, saj velika energetska podjetja izgubljajo svojo moč in pozicijo v energetske politični areni, kjer začne nastajati množica manjših akterjev. Pri vpeljevanju koncepta in nujnih sprememb v proizvodni strukturi elektroenergetskega sektorja nastajajo ovire: od ekonomike, prisotnosti stare energetske paradigme, odvisnosti od poti (*path-dependence*), inercije elektroenergetskega sistema, razmerij moči med akterji in institucionalne ukalupljenosti, pa vse do percepcije in vrednot dominantnih akterjev. Vse ovire se odražajo v energetske politični areni, v kateri dominirajo predvsem velika energetska podjetja, ki si sprememb ne želijo. Zahteve po spremembah prihajajo od nedominantnih akterjev. Zato bi morali odločevalci prepoznati vlogo civilnodružbenih in drugih, na rob arene postisjenih, akterjev, ki lahko odločevalskim procesom dodajo novo kakovost. Da bi bilo to mogoče, je treba najprej odpreti areno in spremeniti njeno institucionalno strukturo.

Ključne besede: energetska tranzicija, energetska politična arena, javnopolitični akterji, ovire za spremembe, obnovljivi viri energije, decentralizacija

Tomislav Tkalec je doktorski študent v sklopu programa Varstva okolja na Univerzi v Ljubljani. Zaposlen je v Focusu, društvu za sonaravni razvoj. Dela na področju energetskih in okoljskih politik ter projektov. (tomi@focus.si)

Andrej A. Lukšič je izredni profesor na Fakulteti za družbene vede, Katedra za teoretsko analitsko politologijo. (andrej.luksic@fdv.uni-lj.si)

Uvod

Prepričanje, da moramo radikalno spremeniti strukturo našega elektroenergetskega sistema, da bi tako minimizirali okoljski vpliv proizvodnje in rabe energije, je čedalje bolj v ospredju. Fosilni viri so nam v zadnjih sto letih omogočili civilizacijski napredek, vendar se zdaj soočamo s posledicami v obliki opustošenih ekosistemov, podnebnih sprememb in negativnih vplivov na zdravje (McElroy, 2010: 2). Zato prihodnost rabe energije ne bo določena zgolj z dostopnostjo virov ali tehnik pridobivanja in pretvorbe ter cene energentov, temveč tudi s potrebo po zagotovitvi, da raba energije ne bo spreminjala ključnih parametrov biosfere prek določenih meja, povezanih z dolgoročnim vzdrževanjem globalne civilizacije (Smil, 2003: 3).

Veliko ljudi je danes prepričanih, da bo prihodnost poskrbela zase, in zgolj nadaljujejo z ustaljenimi netrajnostnimi vzorci skrbi zase in za svoje. Drugi razmišljajo drugače in se lotevajo okoljskih, družbenih in ekonomskih problemov, saj se zavedajo moči in možnosti, ki jih naši predhodniki niso imeli. Imamo znanje in tehnologije za reševanje čedalje večjih, nepriljubljenih izzivov. V 70. letih 20. stoletja so se začeli spraševati o problemih, ki so bili pred tem ignorirani: destrukcija naravnega okolja, tveganje zaradi rabe jedrske energije, kisli dež, tudi globalno segrevanje je počasi prihajalo na politično agendo. Pri iskanju rešitev za okoljske probleme in konflikte v (elektro)energetski politični areni se je začel razvijati koncept energetske tranzicije (angleško: *Energy transition*; nemško: *Energiewende*), ki v svoji osnovi zagovarja prehod k obnovljivim virom energije in energetske učinkovitosti.

Nazoren je primer Nemčije, kjer so v preteklosti skoraj ves elektroenergetski prostor obvladovala zgolj štiri velika podjetja: RWE, E-ON, EnBW in VEAG. S prodrom decentraliziranih obnovljivih virov energije (OVE) in vzpostavitvijo podporne sheme zanje pa so se razmerja precej spremenila. Leta 2012 so si državljani (posamezniki, kmetje, kooperative) lastili kar 46 odstotkov zmogljivosti obnovljivih virov energije v državi (skupaj 72,9 GW), 41 odstotkov zmogljivosti je bilo v lasti drugih institucionaliziranih investitorjev, medtem ko so omenjena štiri velika podjetja imela manj kot 13 odstotkov vseh OVE zmogljivosti v državi (Borchert, 2015). Tudi Danska je zgovoren primer, saj so naredili prehod od manj kot dvajset velikih centralnih elektrarn v 80. letih 20. stoletja k decentraliziranemu modelu z več kot štiri tisoč majhnimi elektrarnami, večinoma v lasti posameznikov in kooperativ (Brown in Sovacool, 2011: 250). Takšen potek transformacije energetskega sektorja omogoča posameznikom, kooperativam in lokalnim skupnostim, da so vodilna sila v tem procesu.¹ Posledično se zmanjša vpliv velikih energetskega podjetij, njihova nakopičena moč se decentralizira, dobiček pa se razprši.

¹ Zanimivo je, da ta prehod omogoča ravno liberalizacija energetskega sektorja in trga, ki se je začela v 90. letih 20. stoletja. Postavila je grob institucionalni okvir, ki omogoča vsakemu posamezniku ali skupnosti, torej veliko širšemu naboru akterjev, kot zgolj energetskim podjetjem, da postavijo svojo elektrarno in pridobivajo električno energijo (Robyns, 2012).

Slovenski elektroenergetski sistem je eden najmanjših v Evropi. Ravno majhnost omogoča uveljavljanje hitrejših sprememb, vendar tudi tukaj, tako kot pri vsakem institucionaliziranem sistemu, naletimo na ovire. Pogosto se nove rešitve, v tem primeru majhne distribuirane OVE elektrarne, kritizirajo kot nezrele in tehnično nekompatibilne z elektroenergetskim sistemom. Vendar ovire za spremembe niso le tehnične, temveč predvsem družbene, politične in institucionalne.² Pri uvajanju sprememb naletimo na ovire na ravni posameznih akterjev, ki sledijo lastni institucionalni logiki, svojim interesom, prepričanjem in vrednotam, izhajajočim iz ustaljene paradigme. Na ravni institucij so prisotne ovire v obliki institucionalnih struktur in praks, na ravni sistema pa v obliki sistemskih pravil ter zaklenjenosti sistema v trenutnih tehnologijah in načinu upravljanja, ki je odvisen od dotedanjega razvoja sistema in institucij. Vse ovire se odražajo v energetske politični areni. Ravno zato je kljub dejstvu, da je bilo tudi v Sloveniji v času, ko je veljala podporna shema za OVE in soprodukcijo toplote in električne energije (SPTe) postavljenih precej novih distribuiranih proizvodnih enot, spremembe zaradi specifičnosti energetske politične arene težko uvajati. Močni, konvencionalni akterji si sprememb ne želijo, značilnosti arene pa onemogočajo večji vpliv progresivnih obrobni akterjev. V njej dominirajo predvsem velika energetska podjetja.

Članek odpira problematiko ovir za spremembe v sektorju proizvodnje električne energije, vendar se dimenzije raziskovanja ne nanašajo na tehnični vidik, temveč na politološkega. Skozi koncept političnih aren se zgradi povezava do ovir na ravni posameznih akterjev, institucij in sistema. Ukvarjali se bomo predvsem s proizvodnjo električne energije in ne s konceptom učinkovite rabe energije, ki ga razumemo kot predpogoj za zamenjavo trenutnih primarnih virov energije (fosilnih in jedrskega) ter osnovo nove energetske paradigme.

Energetska politična arena

Politično areno definiramo kot prostor političnega delovanja, v katerem se družbeni problemski sklopi politično tematizirajo in postanejo predmet politike

² Tudi ekonomika in cena decentraliziranih (OVE) enot se propagirata kot pglavitni oviri, ki ju omenjajo vodstva energetskih podjetij, regulatorji, analitiki in odločevalci (Awerbuch, 2008; Sovacool, 2008). Energetske politike večinoma temeljijo na uporabi načela najnižjih stroškov, s katerimi odločevalci ocenjujejo potencialne tehnologije. Vendar so ti pristopi dosledno pristranski v korist konvencionalnih tehnologij, še zlasti če upoštevamo celoten kontekst razvoja tehnologij in dose-danjo prakso glede subvencioniranja in vlaganja v raziskave in razvoj fosilne in jedrske energije (Jacobsson in Lauber, 2006). V letu 2012 so na svetovni ravni subvencije za fosilne vire znašale 544 milijard ameriških dolarjev, za OVE pa 101 milijardo ameriških dolarjev (IEA, 2013). Kot primer, leta 2004 je od približno 9,4 milijarde dolarjev, namenjenih za raziskave in razvoj v energetiki v vseh državah članicah Mednarodne agencije za energijo, kar 3,1 milijarde dolarjev šlo za jedrsko fisijo, fuziji pa je bilo namenjenih 700 milijonov dolarjev, dvakrat več kot fotovoltaiki (Smil, 2008: 339). V ZDA je kar 96 odstotkov od 145 milijard dolarjev, ki so bile med letoma 1947 in 1998 namenjene za raziskave in razvoj v energetiki, končalo v rokah jedrske industrije.

(Kitschelt v Lukšič, 2005: 98). Kitschelt v konceptu političnih aren povezuje dva pojma, ki sta ključ za razumevanje politike: prvi vključuje funkcionalne problemske sklope družbene reprodukcije – *policy*, drugi sistematično variira glede na institucionalno obliko politike in političnih procesov – *politics*. Oba sta medsebojno povezana in odvisna od strukturnih in procesnih značilnosti političnega področja (Kitschelt v Lukšič, 2002: 1023–1024).

Energetska politična arena spada k infrastrukturnim arenam, ki so usmerjene k vzpostavljanju in ohranjanju pogojev tržne sposobnosti kapitala v ekonomsko-reprodukcijskem procesu. Sem spadajo splošne in posebne razmere produkcije, ki ne nastajajo neposredno po kapitalistični logiki, zato morajo biti politično regulirane in vodene (Kitschelt v Lukšič, 2005: 99–100). Energetska politična arena doživlja precejšnje legitimacijske probleme, ker skozi tradicionalne postopke odločanja težko obdeluje nove energetske-politične teme (Kitschelt, 1996: 222). Tudi odpiranje političnih aren, se pravi vstopanje novih akterjev v komunikacijski in odločevalski proces, je zaradi trenutne strukture energetske politične arene omejeno zgolj na določene akterje (Breukers in Wolsink, 2007).

Delovanje gospodarskih subjektov uokvirjajo javne politike, ki se nanašajo na tržne mehanizme, regulacijo ter nadzor nad njihovim delovanjem. Zato je vsak poskus spreminjanja javnih politik, ki bi lahko te okvire predrugačil, pod drobnogledom gospodarskih akterjev, še zlasti če gre za politike, ki nalagajo dodatno delo, stroške, nadzor, regulacijo ali pa vpeljujejo dodatno konkurenco. V takšnih primerih si gospodarski subjekti močno prizadevajo pridobiti vpliv v odločevalskih procesih in v to investirajo precej svojih virov. Jasno je tudi, da nimajo vsi akterji enakega dostopa in vpliva na procese odločanja. Institucionalna struktura energetske politične arene omogoča močnejšim igralcem lažji dostop in jim daje večjo možnost vplivanja na odločevalce, medtem ko arena ostaja precej zaprta (*polity*) za manjše in nove akterje, ki jim ne omogoča bistvenega vpliva.³ Arena določa pravila za udeležbo akterjev in mogoče rezultate. Ravno ta institucionalna pravila (*politics*) oziroma institucionalna logika, ki vključuje nize družbeno konstruiranih predpostavk, vrednot in prepričanj, opredeljuje ustrezne strukture, prakse in vedênje ter kot strokovnjake pooblašča ustaljene akterje, predvsem energetska podjetja, s čimer jim daje moč (Sine in David, 2003). Institucionalna struktura je produkt razvoja industrijske družbe in ustreza potrebam časa, v katerem je bila ustvarjena. Vendar, kot prepozna Beck (v Lukšič, 2011: 107), so te strukture, relikti svojega časa, nezmožne realizirati zahteve po spremembah. Ker je lahko narava institucij ovira pri uvajanju inovacij, lahko govorimo tudi o institucionalni ujetosti (Walker

³ Četudi je nekaterim manjšim akterjem dostop do arene omogočen in se lahko vključujejo v določene faze odločevalskega procesa ter izrazijo svoja mnenja, pa nazadnje njihovi predlogi in komentarji v veliki večini niso upoštevani. Sklepali bi lahko, da je možnost sodelovanja v procesu zgolj krinka za njegovo legitimiranje. Zaznati je, da tudi komunikacijski procesi tečejo zgolj v eno smer: od odločevalcev in strokovnjakov do javnosti, kjer se zgolj propagira že izbrana odločitev, namesto da bi javnost imela možnost soodločanja.

v Hofman, 2005: 57). Dokler se ne spremeni struktura institucij, se tudi delovanje institucij in njihove odločitve (*policy*) ne bodo.

V energetske politični areni najdemo različne akterje, ki zagovarjajo različne interese, od finančnih, gospodarskih, okoljskih in industrijskih, pa do interesov civilne družbe. Za dogajanje v areni in za razumevanje tega dogajanja so bistvenega pomena razmerja moči med njimi (Safarzynska in van den Bergh, 2010: 744). Na eni strani delujejo in se povezujejo akterji, ki poskušajo ohraniti trenutno stanje (Söderbaum, 1994; McSpadden in Culhane, 1999). Ti so v areni trenutno dominantnejši. Pozicija velikim proizvajalcem električne energije kot institucionaliziranim akterjem omogoča veliko strukturno moč v areni, tako zaradi monopolnega položaja na trgu kot zaradi velikih finančnih virov⁴ (Bernhagen, 2007). Vedno delujejo v smeri ohranjanja ali povečevanja svoje moči in skoraj brez izjeme poskušajo vpeljati ali ohranjati takšne tehnike in tehnologije, ki sledijo temu cilju (Marglin v Nitzan in Bichler, 2009: 233). Ker konvencionalni akterji predloge politik, ki predvidevajo strožje okoljske standarde, zmanjševanje izpustov toplogrednih plinov in podobno, dojemajo kot neposredni napad na njihovo delovanje in obstoj, jih poskušajo zatreti in minimizirati njihov vpliv. Prav tako poskušajo zatreti spodbujanje in rabo obnovljivih virov energije, ker jih vidijo kot neposredno konkurenco lastnemu delovanju in kot grožnjo lastnemu monopolnemu položaju (Kranz, 2008; Mallon, 2006; Safarzynska in van den Bergh, 2010; Sovacool in Hirsh, 2007). Tako se pogosto akterji, ki zagovarjajo prehod na OVE in učinkovito rabo energije (URE), znajdejo v nemočnem položaju, saj nastopajo proti visoko institucionaliziranim akterjem z dobrim dostopom do odločevalskega procesa ter z veliko viri, ki jih lahko vložijo v uveljavljanje lastnih interesov (Mez idr., 1997: 307).

Slovensko energetske politično areno obvladujejo predvsem akterji s konvencionalnim pogledom na elektroenergetski sektor. Energetska podjetja in del stroke, ki je bližji konvencionalni usmeritvi, so dominantni akterji, nanje pa se v veliki meri navezujejo odločevalci. Na drugi strani se pojavljajo številni akterji – civilna družba z aktivnimi nevladnimi organizacijami, del stroke in majhni proizvajalci električne energije –, ki imajo bolj obrobno vlogo v areni, velik del pa se jih zavzema za spremembe, ki vključujejo večjo okoljsko sprejemljivost elektroenergetskega sektorja, večji delež OVE ter, do neke mere, večje vključevanje javnosti v odločevalske procese. Porabniki oziroma širša javnost nimajo v areni nikakršnega zaznanega vpliva ali vloge. So na koncu komunikacijskega procesa, kar pomeni, da se zgolj seznanijo z že sprejetimi odločitvami. Delno so v areno vključeni tudi mediji, vendar zgolj kot

⁴ Strukturna moč velikih energetskih podjetij izvira iz njihovega monopolnega položaja pri proizvodnji električne energije. Podjetja so se sama odločala, katero tehnologijo oziroma energetski vir bodo uporabljala, drugim je bil vstop v sektor onemogočen. Takšen položaj jim je omogočal, da se sami odločajo, kako se bo električna energija proizvajala ter kam bodo vložili sredstva za raziskave in razvoj, s čimer so *de facto* sami odločali o tem, katere tehnologije se bodo razvijale in katere ne. Podpirali so razvoj tehnologij in virov, ki so jih že uporabljali, namenoma pa zapostavljali druge, predvsem OVE, s čimer so ustvarili homogenost industrijskih procesov in tehnologij (Sine in David, 2003: 193–194).

poročevalci o dogajanju, v določeni meri tudi razkrivajo povezave med različnimi akterji in nepravilnosti pri izvajanju projektov. Niso pa aktivni nosilci idej o spremembah.

Dominantni akterji v areni nočejo sprememb

Akterji, ki so se udomačili v konvencionalni energetiki, ne bodo spodbujali prehoda k energetski tranziciji, temveč se bodo borili proti premiku k novi paradigmi in k decentraliziranim OVE, ker lahko to ogrozi njihov položaj in interese, obenem so navajeni trenutnega stanja in delovanja⁵ (Gould, 2002; Hvelplund, 1997; Kellow, 1996; Matthews, 2001; Sine in David, 2003). Odpor velikih energetskih podjetij, regulatorjev, operaterjev in odločevalcev do decentraliziranih sistemov ni toliko v tehnologiji kot v institucionalni kulturi. Upravljalci sistema poskušajo ohraniti tradicionalne, preverjene regulacijske in upravljalne prakse, ki veljajo že stoletje. Skušajo ohraniti nadzor nad sistemom, ki so ga oni (in njihovi predhodniki) ustvarili, kar otežuje vstop novim akterjem. Ta profesionalizirana elita, ki je produkt kompleksnosti upravljanja elektrarn in elektroenergetskega sistema, si tudi v prihodnje želi ohranjati vpliv nad sistemom⁶ (Sovacool, 2008: 171).

Velika energetska podjetja so investirala precejšnja sredstva v svoje tehnologije in v razvoj znanja in kompetenc za njihovo upravljanje. Zaradi tržne moči so postali močni politični akterji in ne želijo zamenjave obstoječih tehnologij⁷ (Sovacool,

⁵ Velika energetska podjetja bodo nasprotovala spremembam in jih blokirala, ker so naučena razmišljati zgolj v pojmih velikih, centraliziranih elektrarn. Po drugi strani se porabniki ne morejo odločiti za OVE, ker nimajo možnosti izbire. Rezultat tega je, da imajo velike elektrarne, ki so združljive s tehničnimi, gospodarskimi, političnimi in kulturnimi strukturami obstoječega sistema proizvodnje električne energije, veliko večjo možnost kot distribuirani OVE, da bodo izbrane (Sovacool, 2008: 8). Obenem vsaka kilovatna ura, proizvedena iz OVE, ki so v lasti porabnikov samih, pomeni manjše povpraševanje po storitvah energetskih podjetij, zaradi česar so lahko ogroženi njihovi prihodki.

⁶ Sovacool in Hirsh (2007: 160) poudarjata, da si veliki institucionalizirani akterji želijo ohraniti monopolni položaj ter pogosto vidijo sebe kot upravitelje ali gospodarje tehnološkega in družbenega razvoja, ki omogoča moderen način življenja. Vodstva in zaposleni v nekaterih podjetjih občutijo ponos ob misli, da so do zdaj uspešno upravljali elektroenergetski sistem, zato nasprotujejo ideji, da bi »zunanji akterji« imeli možnost dostopa ali priklopa lastnih proizvodnih naprav na sistem, ki so ga oni skrbno gradili in upravljali. Akterji, ki so soustvarjali sodobne elektroenergetske sisteme, imajo še naprej velik vpliv ne zgolj v sami areni, temveč tudi na naše doživetje tega, kakšne spremembe, če sploh, je v sektorju mogoče doseči (Borbely in Kreider, 2001). Postavljajo se za nekakšne branike trenutnega sistema in ohranjanja privilegiranih položajev moči. K temu lahko dodamo tudi čustveno navezanost inženirjev in fizikov na velike centralizirane elektrarne, še zlasti na jedrske elektrarne (Grubb, 1990).

⁷ Strategije konvencionalnih akterjev za sistematično nasprotovanje spremembam vključujejo: 1. oteževanje vstopa konkurenčne tehnologije na politično agendo, 2. nasprotovanje praktični izvedbi, če novi tehnologiji morda le uspe priti na politično agendo, ter 3. če nasprotovanje ni bilo uspešno, poskus prevzema nove tehnologije (Hvelplund, 1997: 159–160). V našem primeru so to OVE, za katere si konvencionalni akterji potem prizadevajo, da bi jih ukalupili v okvir obstoječega energetskega sistema in lastnih vrednot ter onemogočili spremembe, za katere imajo OVE potencial: spremembe v lastništvu, nadzoru, avtonomiji in prerazporeditvi moči med akterji.

2008: 141). To se jasno vidi pri upravljavcih termoelektrarn, ki si prizadevajo za gradnjo novih premogovnih proizvodnih enot, ter v želji lastnikov jedrskih elektrarn, da bi gradili dodatne reaktorje. Veščost v rabi tehnologije in upravljanju z njo ima bistveno vlogo pri izbiri rešitev, saj bo akter vedno izbral tisto, kar že pozna. Podjetja razmišljajo zgolj o nadaljevanju izkoriščanja virov in tehnologij, ki jih že poznajo, čeprav se zavedajo negativnih učinkov njihove rabe. Ne želijo si vlagati časa in virov v učenje o novih tehnologijah, kar bi za seboj potegnilo še spremembe na drugih področjih, od načina poslovanja do financ in inženiringa, zato raje ostajajo pri starem in preverjenem⁸ (Jone v Sovacool, 2008: 171).

Prepričanja in vrednote vplivajo na odločanje akterjev

Ko se tehnološke pokrajine enkrat vzpostavijo, jih ljudje vključijo v svojo zavest in postanejo skoraj nevidne.⁹ Za subjekt delujejo kot naravne, ker so tam od začetka zgodovinske zavesti posameznika, pravi Nye (v Sovacool in Brown, 2007: 7). Vzpostavljeni energetski sistemi ustvarjajo strukture, ki so osnova človekovih pričakovanj in domnev o tem, kaj je normalno in mogoče. Vsak posameznik živi znotraj nekega okvirja takšnih naravnih domnev o mogočih in optimalnih orodjih, tehnologijah in načinih upravljanja sistemov. Te predpostavke oblikujejo dojemanje okolice kot samoumevne in kot nekaj, kar je že od nekdaj tam (ibid.). Zato se zdijo spremembe te okolice, vključno s sistemi in načini upravljanja, težko dojemljive.

Posameznikova prepričanja, ki stojijo za njegovimi mnenji o energetskem sistemu, igrajo pomembno vlogo. Prepričanja lahko razumemo kot seštevek znanj, kompetenc in rutin, vtkanih v posameznikov način mišljenja. Težko jih je spremeniti, v procesih odločanja pa lahko igrajo osrednjo vlogo. Ravno zato se jih je treba zavedati, jih postaviti v ospredje in poskušati razčleniti predpostavke, na

⁸ Razumevanje posameznikov v elektroenergetskem sistemu se je izoblikovalo skozi lastne izkušnje in načine mišljenja, zato so vsi bolj dojemljivi za že znano formo. Težko je preferirati oziroma se odločiti za nekaj, s čimer nimamo izkušenj. Obenem je težko spreminjati sistem, ki se je gradil sto let in ni pripravljen na spremembe, saj njegovi upravljavci menijo, da je ne glede na določene pomanjkljivosti najboljši mogoči. Pomenljivo je, da je tudi večina odločevalcev sprejela podobno miselnost (saj jih navsezadnje veliko izhaja iz elektroenergetskega sektorja), da so torej velike centralizirane elektrarne najboljši način za zagotavljanje električne energije. To med poglavitnimi akterji razširjeno prepričanje pa odvrta pozornost od novih ali drugačnih opcij.

⁹ Večina ljudi meni, da je *status quo* oziroma trenutno stanje legitimno, pravično in pošteno. V potrebi po opravičevanju trenutnega stanja in s tem zadovoljevanja različnih socialnih in psiholoških potreb, vključno z epistemološko potrebo po doslednosti, gotovosti in smislu, eksistencialno potrebo po upravljanju groženj in tveganja ter relacijsko potrebo po dojetju enakih realnosti kot drugi, te potrebe določajo mišljenja, občutke in vedenje (Joost in van der Toorn v Dowding, 2011: 649–652). Zato ljudje procesirajo in si zapomnijo informacije selektivno. Tiste, ki se skladajo z njihovimi vrednotami in stališči, sprejmejo, tiste, ki se ne, pa zavržejo. Dokler je trenutni sistem sprejet kot legitimen in dober, si je psihološko težko predstavljati alternativni sistem.

katerih temeljijo. Dominantni akterji v elektroenergetskem sistemu so bili dolgo prepričani, da je centralizirana proizvodnja električne energije v velikih elektrarnah superiorna, učinkovitejša in zanesljivejša od decentralizirane proizvodnje majhnega obsega ter da so majhni OVE za ta sistem neprimerni. Čeprav so ta prepričanja v veliki meri prisotna tudi danes, so postala manj dominantna, ker je postalo skozi procese raziskav in dejanske prakse očitno, da večina strokovnjakov ne ve, kolikšna količina OVE je lahko integrirana v trenutni sistem. Takšen je bil glavni način razmišljanja v drugi polovici 20. stoletja, utrjevalo pa se je v sklopu tehničnega izobraževanja in inženirskih institucij (Hofman, 2005: 51). Odločevalci, energetska podjetja in tehnični strokovnjaki niso vedno zmožni prepoznati, da tudi na njihova stališča vplivajo na njihove lastne vrednote, prepričanja in čustva. Tako jih večina še vedno meni, da je sistem z velikimi, centraliziranimi enotami logična in zaželena pot za prihodnost. To kaže na omejeno sposobnost ločitve od preteklih dosežkov elektroenergetskega sistema in tehnologij, ki so ga omogočile, kar je znotraj sektorja še posebej vidno pri tehničnih strokovnjakih in večini inženirjev (Hofman, 2005: 90).

Stara paradigma in dominantni akterji

Konvencionalne tehnologije fosilne in jedrske energije temeljijo na uveljavljeni dominantni paradigmi, ki vidi energetske problem zgoj kot vprašanje širitve razpoložljivih (domačih) virov za zadovoljitev predvidene porabe. Predpostavlja, da je raba električne energije bistvena za gospodarsko rast, zahteva velike in centralizirane objekte za njeno proizvodnjo ter polaga vero za premagovanje problemov izčrpavanja virov in okoljskih problemov v sposobnost tehnološke iznajdljivosti (Sovacool, 2008: 233). Ta stara paradigma rasti ne prepoznava omejitev planeta, Gale (v Shi, 2004: 31) pa jo označi kot ideološko strukturo, ki promovira interese obstoječih močnih akterjev. Vodi odločanje in konceptualizacijo strateških politik ter odločanje v velikih energetskih podjetjih v sektorju (Hofman, 2005: 83; Sovacool in Hirsh, 2007: 146).

Korporativistična misel, ki je še vedno ujeta v stari paradigmi rasti, temelji na pogledu, da mora decentralizirana proizvodnja obnovljive električne energije izpolniti vse potrebe konvencionalne energije – toda, če naj bo konkurenčna, bolje v skoraj vseh pogledih, od ekonomike in zanesljivosti do okoljske sprejemljivosti (Glover, 2006: 261). Vendar obstajajo realni dvomi, da lahko decentralizirana proizvodnja trenutno zadosti vsem energetskim potrebam naše industrijske družbe, še posebno gospodarstvu, ki temelji na nenehni rasti in široki potrošnji. Raba energije je prevelika in če se ne bo zmanjšala, lahko OVE trenutno težko nadomestijo vso fosilno in jedrsko energijo (Glover, 2006; Kitschelt, 1996; Kranz, 2008). Tranzicijo še otežuje dejstvo, da OVE sektor še ni dovolj ekonomsko močan, da bi bila tranzicija, tudi politično, mogoča. Usmerjenost k dobičku in stabilnost industrijske proizvodnje sta razloga, da za korporacije in odločevalce prehod ni

zanimiv, saj je za zdaj najbolj varno ohranjati gospodarsko stabilnost in politično moč z modelom *business as usual* (Kranz, 2008: 40).

Zaklenjenost sistema v trenutnih tehnologijah in načinu upravljanja

Značilnost elektroenergetskega sistema je, da temelji na komponentah in tehnologijah, ki so medsebojno povezane tako, da otežujejo prehod na bistveno drugačne tehnologije ali spremembo zasnove sistema. Gre za kompleksen sistem, katerega začetki segajo v 19. stoletje in ki težko sprejema spremembe. Vanj so se polagoma dodajali elementi, ki so ustrezali načinu delovanja. Tudi družbeno-tehnični sistem, povezan z elektroenergetiko, se je prilagajal skozi procese institucionalizacije, ki se nanašajo na povečano usklajevanje dejavnosti skozi regulativne, normativne in kognitivne institucije. V takšni perspektivi se zaradi neujemanja z obstoječo zasnovo sistema ne vključujejo novi koncepti in tehnologije, ker bi to zahtevalo spremembe v komponentah, tehnologijah in institucijah (Hofman, 2005: 73–74).

Od poti odvisno odločanje – v sistem vgrajena ovira uvajanju sprememb

Delno lahko težave pri razvoju in širjenju alternativ v elektroenergetskem sektorju razložimo tudi s pomočjo koncepta 'od poti odvisnega odločanja' (*path dependence*). Od poti odvisno odločanje ali ravnanje nastopi: 1. ko se v procesu čedalje širšega sprejemanja in uporabe tehnologije kopičijo izkušnje, ki vodijo k nadaljnjemu razvoju veščin in kompetenc, povezanih s to specifično tehnologijo; 2. ko se z večanjem števila uporabnikov širijo razpoložljivost, raznolikost in storitve, povezane s specifično tehnologijo; 3. ko ekonomija obsega znižuje produkcijske stroške tehnologije; in 4. ko čedalje več tehnoloških komponent postaja del infrastrukture za izbrano tehnologijo (Arthur v Hofman, 2005: 24). Vsi ti učinki ustvarjajo pozitivne povratne zanke, ki krepijo položaj specifične izbrane tehnologije glede na alternative. Poleg tega lahko na ravni tehnoloških sistemov pojav prevladujočega modela, ki vključuje tako tehnične kot socialne elemente, olajša širitev sistema v svoji zgodnji fazi, vendar lahko tudi ovira spremembe, ker bo raje izbral tehnologije, ki ustrezajo dominantnemu dizajnu, kot pa takšne, ki mu ne ustrezajo (Unruh v Hofman, 2005: 24).

Tehnologija je odvisna od družbenih, ekonomskih, kulturnih in političnih sil, obenem pa tudi tehnologija določa človeške in družbene odnose. Ta koevolucija je pogosto odvisna od poti, saj je težko predrugčiti konfiguracije tehnologij, ki so zasidrane v družbenih procesih, potrošniških vzorcih in življenjskih slogih. Koncept

odvisnosti od poti je uporaben pri pojasnjevanju neuspešnosti politik pri pospeševanju sprememb v proizvodnji in porabi, čeprav se njun vpliv na okolje zelo očitno stopnjuje. Ne nazadnje se tudi institucije razvijajo v odvisnosti od poti. Razvijajo se ob določeni poti, ki je ni lahko preusmeriti ali bistveno spremeniti. Ko se enkrat ustalijo in postanejo samoumevni ter rutinizirani določeni načini delovanja, jih je zelo težko spremeniti, obenem viri za odvisnost od poti postanejo tudi formalna in neformalna institucionalna pravila (Hofman, 2005).

Takšen okvir spodbuja dominantni vzorec inovacij relativno predvidljivih, inkrementalnih izboljšav s strani obstoječih omrežij in tehnologij. Ta vzorec inovacij ne izpodbija načina, kako je tehnologija vgrajena v družbo. Prevladujoča podjetja bodo razvijala takšne inovacije, ki temeljijo na njihovih ustaljenih organizacijskih in tehničnih zmogljivostih, zato je bo šlo večinoma zgolj za evolucijo tehnologij, ki jih že obvladajo. Tehnologija je del širše konfiguracije, ki je sestavljena iz več medsebojno uglasenih elementov, kot so infrastruktura, znanje, večšine, industrijske organizacije, regulatorni standardi in kulturne norme. V velikem sistemu, kot je elektroenergetski, je večina ustaljenih akterjev vezana na enake komponente sistema, torej berejo isto strokovno literaturo, študirajo iste znanstvene članke, izšolale so jih iste izobraževalne ustanove in raziskovalni inštituti, sledijo tudi istim regulatornim standardom, zato v primeru soočanja z enako težavo pridejo do enakih ali zelo podobnih rešitev (Lowi v Kellow, 1996: 32). Aktivnosti in interakcije akterjev so vgrajeni v družbenih in tehničnih komponentah, ki sestavljajo tehnološki sistem, vodijo in omejujejo pa jih pravila in načela, na katerih sistem temelji (Hofman, 2005: 42–43). Sam sistem producira in sledi takšnemu znanju, ki nadaljuje ustaljeni način dela, čemur sledijo tudi posamezniki in organizacije.¹⁰

Na ravni podjetij odločevalske procese v veliki meri determinirajo rutine, ki so se razvile na podlagi kumulativnega znanja in nabranih izkušenj in kompetenc. Tako se določajo tudi smeri inovativnih dejavnosti, ki bi jih bilo koristno razvijati, kar je povezano z zmožnostmi podjetja in uveljavljenega dizajna tehnologij in proizvodov. Rezultat so inkrementalne inovacije, ki uvajajo zgolj manjše spremembe in pogosto krepijo dominacijo uveljavljenih podjetij. Na sektorski ravni pa sprejetje in nadaljnje razvijanje določenih tehnologij ali proizvodov spodbuja standardizacijo. Sektor in regulativa se prilagodita tem tehnologijam, zato je vstop drugim teh-

¹⁰ Rip in Kemp (v Hofman, 2005: 42–43) uvedeta niz pravil, ki vključujejo kompleksne inženirske prakse, tehnologije produkcijskega procesa, značilnosti produkta, večšine in postopke, načine ravnanja s pomembnimi predmeti in osebami, načine definiranja problemov, se pravi vse, kar je vgrajeno v institucijah in infrastrukturi, izraz tehnološki režim. Ko režim nastaja in se razvija, postajajo različni elementi močno prepleteni, rezultat tega pa je, da vidijo vključeni akterji obstoječi tehnološki sistem kot naraven in kot edini mogoč. Člani tehnološke skupnosti so bili izpostavljeni dolgemu procesu učenja in socializacije, ki proizvede predpostavke o tehnologiji, ki se jih akterji globoko držijo (Lampel v Hofman, 2008: 43). Te so kognitivno, strokovno in ekonomsko močno zakoreninjene v obstoječih režimih in težijo k razvoju ocenjevalnih rutin, ki filtrirajo informacije, ki niso v skladu z njihovimi prepričanji o tehnologiji. Če alternative padejo zunaj referenčnega okvira, so intuitivno zavrnjene, ker je pri ocenjevanju njihovega skladanja z obstoječim tehnološkim režimom poudarek na problemih in omejitvah.

nologijam otežen, ker se na alternative in na njihove lastnosti gleda skozi prizmo prvih (ibid.: 44–46).

Obrobni akterji kot motor sprememb v energetske politični areni

Zahteve po spremembah, inovacijah in uvedbi novih tehnologij so vedno prihajale od nedominantnih akterjev, zunaj jedra tradicionalnega elektroenergetskega sistema. Pogosto so bila njihovi glasniki civilnodružbena gibanja, nevladne organizacije, ki jim v sodelovanju z nekaterimi odločevalci nekako uspe vsiliti določene spremembe, in nova podjetja, ki se poskušajo plasirati na trg z (radikalnimi) inovacijami, s čimer izpodrivajo obstoječe dominantne modele (Brown in Sovacool, 2011; Hvelplund, 1997).

Iz analize, opravljene na podlagi intervjujev¹¹ z relevantnimi akterji v slovenski energetske politični areni, izhaja, da predvsem dominantni akterji (velika energetska podjetja, odločevalci in konvencionalni del stroke) menijo, da morajo pozivi k spremembam in implementacija sprememb prihajati od njih, saj zaradi svoje vpetosti v sistem najbolje vedo, kaj je dobro za sistem in kakšne spremembe so dobrodošle. V veliki večini civilnodružbenih gibanj, nevladnih organizacij in novih podjetij, torej akterjev, ki nimajo osrednje vloge v areni, ne prepoznavajo kot nosilcev zahtev po inovacijah in spremembah. Dominantni akterji, ki zasedajo osrednji del energetske politične arene, drugih ne vidijo kot relevantne in jim pravzaprav tudi ne dovolijo, da bi postali relevantnejši. Ne prepoznavajo jih kot nosilce ustreznega (tehničnega) znanja in zadostnih kompetenc, da bi se lahko vsebinsko vključili v debato o koncipiranju elektroenergetskega sektorja ter da bi spreminjali »njihov« sistem. Obenem ne vidijo bistvenih razlogov za spremembo trenutnega sistema proizvodnje električne energije. Delno sicer pritrjujejo, da mora postati okoljsko sprejemljivejši, drugih atributov tranzicije, predvsem družbenih vidikov (redistribucija moči v areni, demokratizacija arene in večja vloga javnosti, uveljavljanje koncepta '*prosumer*'¹²), pa ni na njihovem mentalnem zemljevidu.

Koncept energetske tranzicije kot obširne transformacije družbe in gospodarstva izhaja iz aktivnosti družbenih gibanj v 70. letih 20. stoletja. Ta so se porajala predvsem v Nemčiji, večinoma iz odpora do rabe jedrske energije ter iz zaskrblje-

¹¹ Intervjuji za potrebe doktorske disertacije so bili opravljene med avgustom 2014 in aprilom 2015. Izvedeni so bili z relevantnimi akterji v slovenski energetske politični areni (predstavniki ministrstva, odgovornega za energijo, predstavnikom državnega zbora, predstavniki energetskega podjetij, strokovnjaki, predstavniki nevladnih organizacij, predstavniki združenj proizvajalcev električne energije iz OVE, novinarji, ki spremljajo področje energije). Zapisi intervjujev so shranjeni pri prvopodpisnem avtorju članka.

¹² Porabniki energije postanejo hkrati tudi proizvajalci; angleška skovanka: *prosumer* (*producer + consumer*).

nosti zaradi podnebnih sprememb in priložnosti, ki jih ponuja tehnološki napredek (Hockenos, 2015). Takratna kontrakturna in družbena gibanja so bila nosilci ideje, da lahko alternativni viri energije prinesejo družbene spremembe v razvitem svetu. Alternativne vire so videla kot sredstvo za pobeg iz energetskih sistemov, ki jih upravljajo države in korporacije, kot pot k neodvisnosti, avtonomiji, lokalni ekologiji, zmanjšanju okoljskega vpliva in k družbenim spremembam (Glover, 2006: 252).

Iz intervjujev, opravljenih z akterji v slovenski energetski politični areni, lahko sklepamo, da je večina dominantnih akterjev zavezana stari energetski paradigmi, ki temelji na velikih, centraliziranih elektrarnah. OVE ne vidijo kot realne alternative, ki bi bila zmožna zamenjati fosilne in jedrske vire, zato se še naprej osredinjajo na velike proizvodne obrate, na katerih bi po njihovem mnenju moral sistem temeljiti tudi v prihodnje. Institucionalni logiki in tehnologijam, s katerimi imajo dolgoletne izkušnje, sledijo predvsem velika energetska podjetja, ki bi rada še naprej delovala na ustaljen način. Za odločevalce je energetika podporni steber gospodarstva, ki mora povsem slediti gospodarskim ciljem države.

Medtem pa akterji, ki so na obrobju arene (nevladne organizacije, predstavniki OVE-združenj, progresivni del stroke), razmišljajo drugače. Energetski sektor vidijo kot podporni steber širši družbi in državljanom, ki naj jim zagotavlja energijo na družbeno, ekonomsko in okoljsko sprejemljiv način. Ob tem poudarjajo nujnost sprememb in energetske tranzicije, ki bo poleg večje okoljske sprejemljivosti ponudila dodatno možnost za demokratizacijo družbe, kjer bi se povečala vloga posameznikov in zmanjšala vloga močnih igralcev v areni, torej velikih energetskih podjetij, ki v trenutnih razmerah diktirajo dogajanje.

Vstop novih družbenih gibanj v politični prostor v 70. letih 20. stoletja je prinesel politizacijo tem, o katerih se je do takrat odločalo le v zaprtih političnih arenah. Kot ena pomembnejših tem se je vzpostavilo okolje, posledično pa tudi energetika. Družbena gibanja so si prizadevala za »širjenje postmodernih vrednot, ki poudarjajo skrb za višjo kakovost življenja ljudi, tudi za uravnotežen družbeni razvoj, ki presega paradigmo stare politike rast-varnost, ki je vse do tedaj škodo v okolju razumela kot stranski produkt ekonomske rasti« (Bahor, 2011: 441). Te vrednote so postale del energetske tranzicije, ki konceptualno spada v okvir nove (energetske) paradigme, ki vključuje okoljsko, družbeno in ekonomsko komponento.

Energetska tranzicija

Trajnostna energetska tranzicija pomeni rabo okoljsko sprejemljivih virov in tehnologij ter prehod k učinkoviti rabi energije in decentraliziranim obnovljivim

virom.¹³ Poudarek je ravno na zadnjih, kar pa zahteva znatno spremembo energetske politike stran od osredinjenosti zgolj na velike, centralizirane elektrarne na fosilno in jedrsko energijo, ki so trenutno temelj sistemov (Walker in Devine-Wright, 2008: 497). Zaradi specifičnih prednosti distribuirane proizvodnje električne energije (fleksibilnost, zmanjšanje prenosnih izgub, več kontrole s strani končnega porabnika), lahko ta privede do spremembe paradigme v energetskem sektorju. Ta poleg zmanjšanja vpliva na okolje in zdravje, zmanjšanja tveganja zaradi jedrske energije, opolnomočenja lokalnih skupnosti, povečanja družbene kohezije, zahteve po vključevanju eksternih stroškov in omejevanja podnebnih sprememb predvideva tudi večjo demokratično odgovornost pri izbiri tehnologij, izboljšanje vodenja skupnosti ter vključevanje previdnostnega načela (Stirling, 2008: 6).

Takšna »radikalna tehnološka sprememba« poleg sprememb v tehnikah in tehnologiji vključuje tudi spremembe v samih organizacijah, institucijah, regulativah, politikah, gospodarstvu in družbi (Hvelplund, 1997). Pomeni demokratizacijo elektroenergetskega sektorja, kjer velika energetska podjetja s konvencionalnimi centraliziranimi elektrarnami tradicionalno dominirajo na trgu, kar jim daje tako ekonomsko kot politično moč, s tem pa tudi dominacijo v energetski politični areni (Matson in Carasso, 1999). Na drugi strani lahko decentralizirani OVE državljanje in posameznike neposredno vključujejo v proizvodnjo električne energije, s čimer lahko ti navsezadnje generirajo določen prihodek, ki ima koristi za lokalno skupnost, v primeru prevlade velikih energetskih podjetij pa bi ostal v rokah peščice. Spodbujajo samozadostnost in neodvisnost posameznikov in skupnosti.

Če se na kratko osredinimo na družbene potrebe, potrebo po električni energiji še vedno v pretežni meri zadovoljujemo z velikimi centralnimi elektrarnami, vendar pa lahko tehnologija pride tudi neposredno do porabnikov, ki si lahko sami, v majhnih, distribuiranih elektrarnah pridobivajo lastno energijo. Tehnologija se je prilagodila tako, da lahko vsak sam zadovolji lastne potrebe. To je povezano z deblokado investicijskih možnosti, ki se je zgodila v zadnjih dveh desetletjih: razvoj in cenovna konkurenčnost tehnologij sta omogočila, da lahko majhno elektrarno trenutno financira posameznik sam, vetrnico lahko postavi že manjša lokalna skupnost, medtem ko je za veliko centralizirano elektrarno potreben močan institucionaliziran investitor.

Proces transformacije od centraliziranih, velikih enot k distribuiranemu sistemu

¹³ Tehnično pomeni distribuirana proizvodnja električne energije razpršeno porazdeljenost proizvodnih obratov (elektrarn) po vsej mreži, nahajajo pa se blizu porabnikom (Borbely in Kreider, 2001; Warwick, 2002; Randalph in Masters, 2008; Kranz, 2008; Robyns, 2012). Gre za manjše proizvodne obrate, večinoma na obnovljive vire energije, ki manj onesnažujejo kot fosilna in so manj tvegani kot jedrska energija, izkoriščajo lokalne vire ter zmanjšujejo izgube na prenosnem omrežju. Obstoječi elektroenergetski sistem bo zaradi integracije manjših enot v velikem obsegu in zaradi specifik teh enot (nestanovitnost in proizvodnja električne energije glede na dostopnost vira) potreben tehnične nadgradnje. Decentralizirana proizvodnja deluje optimalno v kombinaciji s shranjevalniki energije, upravljanjem povpraševanja ter inteligentnim in fleksibilnim sistemom pametnih omrežij.

proizvodnje električne energije povečuje raznolikost in število akterjev v energetski politični areni, niz tehnologij za proizvodnjo energije ter možnosti delovanja, upravljanja in lastništva (Walker in Cass, 2011: 4). Na splošno je decentralizacija definirana kot proces prenosa moči in virov (Kranz, 2008: 78). Energetska podjetja in delavci energetskega sektorja v tem procesu izgubljajo moč, da bi nadzirali celoten sistem oziroma kritično količino in prenos energije. Ta moč se začne deliti in postane razpršena med številnimi (majhnimi) proizvajalci električne energije. Ker jih je veliko, jih je zaradi njihove skupne moči treba pričeti upoštevati v odločevalskih procesih (Mitchell, 2011).

Energetska tranzicija prinaša spremembe, čeprav si jih velika energetska podjetja ne želijo. Veliki akterji v energetski politični areni zaradi svojih birokratskih in drugih lastnosti niso pripravljeni na hitro odzivanje in prestrukturiranje. Njihova moč se z izgubljanjem tržnega deleža, nižjimi prihodki in dobički ter širšo konkurenco zmanjšuje. Sprememba razmerij moči omogoča nadaljnjo demokratizacijo. Ne gre zgolj za to, da lahko posameznik postavi svojo elektrarno in postane neodvisen od velikih proizvajalcev električne energije, temveč to vodi tudi, kot pravi Darkey (2012: 209), k pozitivnim spremembam v posameznikovem dojemanju in odnosu do energije in okolja ter k povečanju participacije v energetsko-okoljskih temah. Z vstopom javnosti in drugih civilnodružbenih akterjev v energetsko politično areno postanejo njihove zahteve po okoljsko sprejemljivejših (nefosilnih), manj rizičnih (nejedrskih) in bolj vključujočih načinih proizvodnje energije glasnejši. To pa pomeni odklon od arene, kjer »tehno-ekonomski politični akterji« zgolj s svojimi odločitvami oblikujejo »politične, družbene in naravne razmere življenja« (Lukšič, 2011: 107).

Sklep

Da bi dosegli spremembe v elektroenergetskem sektorju, moramo identificirati ovire, izzvati akterje, ki imajo koristi od trenutnega stanja, ter ponuditi teoretično podporo potencialnim alternativam. V kompleksni povezanosti in medsebojni prepletenosti je težko prepoznati ovire, ki jih moramo začeti naslavljeti najprej. Energetska tranzicija je soočena z negotovostjo glede zmožnosti decentraliziranih virov, da nadomestijo konvencionalne, spopada se z ekonomskimi in političnimi interesi tistih, ki se borijo za ohranitev *statusa quo*, ter odjemalci električne energije, ki neradi spreminjajo svoje (potrošniško naravnano) vedenje. Vendar Smil (2008: 363) poudarja, da bo zamenjava primarnih virov energije zahtevala tudi preoblikovanje našega načina življenja. Ta neizogibni prehod v postfosilni svet je treba začeti čimprej.

Od dominantnih akterjev v energetski politični areni ne moremo pričakovati, da bodo pobudniki sprememb ali da jih bodo sprejeli brez odpora. Velika energetska podjetja ne bodo podpirala sprememb ali usmeritve v manjše, decentralizirane

OVE, ker bi to pomenilo spremembe v lastni organizaciji in izgubo vpliva na račun drugih akterjev, ki že obvladajo te nove tehnologije. Vendar kot kažeta primera iz uvoda, so spremembe mogoče. V Nemčiji in na Danskem je morala javna oblast sprejeti spremembo usmeritev v energetiki. Toda kako se tega lotiti? Odločevalci bi morali prepoznati vlogo civilnodružbenih akterjev in drugih, na rob arene potisnjenih akterjev. Ti lahko povečajo kakovost odločevalskih procesov in rezultatov, ki izhajajo iz njih, vendar je za to treba odpreti areno in spremeniti njeno institucionalno strukturo. Ravno sprememba distribucije moči v areni je lahko motor strukturnih sprememb. To pomeni, da bi se odprle nove možnosti za povečanje vloge nedominantnih akterjev. Vendar si morajo ti akterji možnost za spremembe priboriti sami, saj je nerealicno pričakovati, da bodo tisti, ki so trenutno dominantni, svojo središčno pozicijo zlahka predali. Kako doseči te spremembe, pa ostaja ključno vprašanje predvsem za izključene akterje.

Literatura

- AWERBUCH, SHIMON (2008): The Role of Wind Generation in Enhancing Scotland's Energy Diversity and Security: A Mean-Variance Portfolio Optimization of Scotland's Generating Mix. V *Analytical Methods for Energy Diversity & Security*, M. Bazillian in F. Roques (ur.), 139–150. Oxford, Amsterdam: Elsevier.
- BAHOR, MAJA (2011): Politična in ekološka pismenost v sodobnem svetu. V *Politološke refleksije: Znanstvena produkcija Centra za kritično politologijo 2009–2010*, A. A. Lukšič (ur.), 436–446. Ljubljana: FDV.
- BERNHAGEN, PATRICK (2007): *The Political Power of Business: Structure and Information in Public Policymaking*. New York: Routledge.
- BORBELY, ANNE-MARIE IN JAN F. KREIDER (2001): Distributed generation: An Introduction. V *Distributed Generation: The Power Paradigm for the New Millennium*, A.-M. Borbely in J. F. Kreider (ur.), 1–51. Boca Raton, London, New York, Washington D.C.: CRC Press.
- BORCHERT, LARS (2015): *Citizens' participation in the Energiewende*. Dostopno na: <https://www.cleanenergywire.org/factsheets/citizens-participation-energiewende> (27. avgust 2015).
- BREUKERS, SYLVIA IN MAARTEN WOLSINK (2007). Wind power implementation in changing institutional landscapes: An international comparison. *Energy Policy* 35: 2737–2750.
- BROWN, MARILYN A. IN BENJAMIN K. SOVACOOOL (2011): *Climate Change and Global Energy Security: Technology and Policy Options*. Cambridge, London: The MIT Press.
- DARKEY, DANIEL (2012): Democratisation of Environmental Governance: Perceptions and Attitudes of Township Women Towards the Environment. *Urban Forum* 23: 209–219.
- DOWDING, KEITH (UR.) (2011): *Encyclopedia of Power*. Los Angeles, London, New Delhi,

- Singapore, Washington DC: Sage Publications.
- GLOVER, LEIGH (2006): From Love-ins to Logos: Charting the Demise of Renewable Energy as a Social Movement. V *Transforming Power: Energy, Environment, and Society in Conflict*, J. Bryne, N. Toly in L. Glover (ur.), 249–270. New Brunswick, New York: Transaction Publishers.
- GOULD, KENNETH A. (2002): Review Essay: The Democratization of Environmental Policy. *Rural Sociology* 67(1): 132–139.
- GRUBB, MICHAEL J. (1990): The Cinderella options: A study of modernized renewable technologies. *Energy Policy* 18: 711–725.
- HOCKENOS, PAUL (2015): *The history of the Energiewende: Energiewende – the first four decades*. Dostopno na: <https://www.cleanenergywire.org/dossiers/history-energiewende> (27. avgust 2015).
- HOFMAN, PETER S. (2005): *Innovation and Institutional Change: The transition to a sustainable electricity system*. Twente: University of Twente.
- HVELPLUND, FREDE (1997): Energy Efficiency and the Political Economy of the Danish Electricity System. V *European Electricity Systems in Transition: A comparative analysis of policy and regulation in Western Europe*, A. Midttun (ur.), 133–166. Oxford: Elsevier Science.
- IEA (2015): *World Energy Outlook 2013 Factsheet*. Dostopno na: http://www.worldenergyoutlook.org/media/weowebiste/factsheets/WEO2013_Factsheets.pdf (27. avgust 2015).
- JACOBSSON, STAFFAN IN VOLKMAR LAUBER (2006): The politics and policy of energy system transformation – explaining the German diffusion of renewable energy technology. *Energy Policy* 34: 256–276.
- KELLOW, AYSLEY J. (1996): *Transforming Power: The Politics of Electricity Planning*. Cambridge, New York, Melbourne: Cambridge University Press.
- KITSCHOLT, HERBERT (1996): Oblika politične ureditve in energetskega konflikta. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 24(180–181): 221–226.
- KRANZ, KARSTEN (2008): *Towards Distributed Energy Systems: Analysis of a network based on regenerative energy sources in the Federal State of Brandenburg, Germany*. Magistrsko delo. Cottbus: Brandenburg University of Technology.
- LOVINS, AMORY (1977): *Soft Energy Paths: Towards a Durable Peace*. Harmondsworth, New York: Penguin.
- LUKŠIČ, ANDREJ A. (2002): Vloga države pri zagotavljanju nacionalnih interesov. *Teorija in praksa* 39(6): 1017–1027.
- LUKŠIČ, ANDREJ A. (2005): Modificiranje in odpiranje okoljskih političnih aren. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 33(219): 91–107.
- LUKŠIČ, ANDREJ A. (2011): Zavedanje državljanov o pomenu demokratiziranja političnih aren. V *Politološke refleksije: Znanstvena produkcija Centra za kritično politologijo 2009–2010*, A. A. Lukšič (ur.), 105–121. Ljubljana: FDV.
- MALLON, KARL (2006): An A to Z of Stakeholders. V *Renewable Energy Policy Politics: A Handbook for Decision-making*, K. Mallon (ur.), 85–120. London, Sterling: Earthscan.

- MATSON, RICK J. IN M. CARASSO (1999): Sustainability, energy technologies and ethics. *Renewable energy* 16: 1200–1203.
- MATTHEWS, MARY M. (2001): Institutions, Interests, Energy, and the Environment: Policymaking in Corporatism, Pluralism, and Beyond. *Policy Studies Journal* 29(3): 407–413.
- MCELROY, MICHAEL (2010): Challenge of global climate change: Prospects for a new energy paradigm. *Frontiers of Environmental Science & Engineering in China* 4(1): 2–11.
- MCSPADDEN, LETTIE M. IN PAUL J. CULHANE (1999): The Strategies and Tactics of Interest Groups: The Case of the Environmental and Energy Policy Arena. *Southeastern Political Review* 27(2): 223–242.
- MEZ, LUTZ, ATLE MIDTTUN IN STEVE THOMAS (1997): Restructuring Electricity Systems in Transition. V *European Electricity Systems in Transition: A comparative analysis of policy and regulation in Western Europe*, A. Midttun (ur.), 3–12. Oxford: Elsevier Science.
- MITCHELL, TIMOTHY (2011): *Carbon Democracy: Political Power in the Age of Oil*. London, New York: Verso.
- NITZAN, JONATHAN IN SHIMSHON BICHLER (2009): *Capital as Power: A Study of Order and Creorder*. New York: Routledge.
- RANDALPH, JOHN IN GILBERT M. MASTERS (2008): *Energy for Sustainability: Technology, Planning, Policy*. Washington: Island Press.
- ROBYNS, BENOIT (2012): Decentralized Electricity Production from Renewable Energy. V *Electricity Production from Renewable Energies*, B. Robyns, A. Davigny, B. François, A. Henneton in J. Sprooten (ur.), 1–18. London: ISTE.
- SAFARZYNSKA, KAROLINA IN JEROEN C. J. M. VAN DEN BERGH (2010): Evolving power and environmental policy: Explaining institutional change with group selection. *Ecological Economics* 69: 743–752.
- SCHLANDT, JAKOB (2015): *Utilities and the energy transition: Fighting for survival: Germany's big utilities look for a future in the new energy world*. Dostopno na: <https://www.cleanenergywire.org/dossiers/utilities-and-energy-transition> (27. avgust 2015).
- SHI, TIAN (2004): Ecological economics as a policy science: rhetoric or commitment towards an improved decision-making process on sustainability. *Ecological Economics* 48: 23–36.
- SINE, WESLEY D. IN ROBERT J. DAVID (2003): Environmental jolts, institutional change, and the creation of entrepreneurial opportunity in the US electric power industry. *Research Policy* 32: 185–207.
- SMIL, VACLAV (2003): *Energy at the Crossroads: Global Perspectives and Uncertainties*. Cambridge, London: The MIT Press.
- SMIL, VACLAV (2008): *Energy in Nature and Society: General Energetics of Complex Systems*. Cambridge, London: The MIT Press.
- SÖDERBAUM, PETER (1994): Actors, ideology, markets. Neoclassical and institutional

- perspectives on environmental policy. *Ecological Economy* 10: 47–60.
- SOVACOOOL, BENJAMIN K. (2008): *The Dirty Energy Dilemma: What's Blocking Clean Power in the United States*. Westport: Praeger.
- SOVACOOOL, BENJAMIN K. IN MARILYN A. BROWN (2007): Introduction – The Compelling Tangle of Energy and American Society. V *Energy and American Society – Thirteen Myths*, B. K. Sovacool in M. A. Brown (ur.), 1–22. Dordrecht: Springer.
- SOVACOOOL, BENJAMIN K. IN RICHARD F. HIRSH (2007): Energy Myth Six – The Barriers To New and Innovative Energy Technologies are Primarily Technical: The Case of Distributed Generation (DG). V *Energy and American Society – Thirteen Myths*, B. K. Sovacool in M. A. Brown (ur.), 145–170. Dordrecht: Springer.
- STIRLING, ANDY (2008): Diversity and Sustainable Energy Transitions: Multicriteria Diversity Analysis of Electricity Portfolios. V *Analytical Methods for Energy Diversity & Security*, M. Bazilian in F. Roques (ur.), 3–30. Oxford, Amsterdam: Elsevier.
- WALKER, GORDON IN NOEL CASS (2011): Public roles and socio-technical configurations: Diversity in renewable energy deployment in the UK and its implications. V *Renewable Energy and the Public: From NIMBY to Participation*, P. Devine-Wright (ur.), 43–56. London, Washington DC: Earthscan.
- WALKER, GORDON IN PATRICK DEVINE-WRIGHT (2008): Community renewable energy: What should it mean? *Energy Policy* 36: 497–500.
- WARWICK, WILLIAM M. (2002): *A Primer on Electric Utilities, Deregulation, and Restructuring of U.S. Electricity Markets*. Richland: Pacific Northwest National Laboratory.

Demokratizacija kmetijskih politik in trajnostna lokalna samooskrba

Abstract

Democratization of Agricultural Policy and Sustainable Local Self-Sufficiency

The author discusses the question of a divide between the goals of the Slovene agricultural policy and the actual situation regarding sustainable local self-sufficiency. An insight into farmers' reality helps illuminate misunderstandings between them and the state. The author believes their actions are conditioned by the system as well as by their imaginaries: values, notions, expectations, and convictions about themselves, about farming and about the role of the state. Entering their imaginaries, the author tries to reveal the existing obstacles impeding farmers from acting more efficiently. Farmers expect the state to enable their survival, however, they are convinced that the state does not do anything to improve their operating conditions. The representatives of the state on the other side stress that measures have been adopted to address the situation, but farmers are not responding. The author tries to explain the existing misunderstandings, and show that for an effective agricultural policy we have to first start removing the existing obstacles. In order to achieve that, we need democratization enabling the excluded agents to be systematically included in the policy-making process, and we need discussions confronting different views – not only about the content of the policy, but firstly about the systematic options for entering the policy-making process, and what is more, about the notions, convictions, and expectations of the agents.

Keywords: Agricultural policy, sustainable self-sufficiency, democratization, systematic conditions, imaginary, action

Katja Cankar is PhD student of environmental studies at the University of Ljubljana. (cankar.katja@gmail.com)

Povzetek

Avtorica obravnava razhajanja med cilji slovenske kmetijske politike in dejanskim stanjem na področju trajnostne lokalne samooskrbe. Pri tem s pomočjo vpogleda v realnost kmetov skuša osvetliti nerazumevanje, ki se kaže med njimi in državo. Delovanje kmetov vidi povezano tako s sistemskimi pogoji kot z njihovimi imaginariji: vrednotami, predstavami, pričakovanji in prepričanji o sebi, o kmetovanju in o delovanju države. Zato razpravo iz vsebine kmetijskih politik prestavi na raven teh pogojev in odkriva blokade, ki ovirajo učinkovito delovanje kmetov. Kmetje namreč pričakujejo, da jim bo država omogočala preživetje, hkrati pa ugotavljajo, da je oddaljena od njihovih realnih problemov in da sami na oblikovanje politike nimajo nikakršnega vpliva. Z vidika ministrstva je stanje drugačno: na voljo so številni ukrepi, vendar se kmetje nanje ne odzivajo. Avtorica skuša v članku osmisliti obstoječe nerazumevanje in pokazati, da je treba za učinkovito kmetijsko politiko najprej začeti odstranjevati tako mentalne kot sistemske ovire. Za to pa je potrebna demokratizacija, ki bo omogočala sistemsko vključevanje izključenih akterjev, pogovore pa je treba iz vsebine kmetijskih politik prestaviti na raven, kjer se bodo soočala mnenja o sistemskih možnostih vstopanja v kmetijsko politiko in kar je še pomembnejše, kjer se bodo soočale predstave, prepričanja in pričakovanja akterjev.

Ključne besede: kmetijska politika, trajnostna samooskrba, demokratizacija, sistemski pogoji, imaginarij, delovanje

Katja Cankar, politologinja in doktorska študentka varstva okolja na Univerzi v Ljubljani.¹(cankar.katja@gmail.com)

Uvod

»Osnovne usmeritve kmetijske politike v večini držav veljajo 50 ali 100 let in kar nekaj evropskih držav je, kjer te politike niso predmet političnega bojevanja. Boril se bom zato, da bomo prišli do konsenza in da je vsaj področje prehrane umaknjeno iz političnega boja,« je 12. septembra 2014 pred Državnim zborom povedal minister na področju kmetijstva Dejan Židan. Njegove ciljne usmeritve so povečevanje pridelave hrane, še zlasti vrtnin, krušnih žit in ekoloških živil, zmanjševanje administracije na kmetijah in spodbujanje nakupov lokalne hrane. Eden večjih slovenskih pridelovalcev mleka pa je do dela države kritičen: »Mislim, da pri nas niti minister niti zbornica ne vesta, kaj kmetijska politika sploh je. Živita predaleč od dejanskih problemov kmetijstva, da bi lahko vplivala na kmetijsko politiko, in tega tudi ne želita, ker ju ne zanima prav zelo. Prav tako kot ju ne zanima stopnja samooskrbe naroda.«

Nerazumevanje med državo in nosilci pridelave hrane² ovira uresničevanje strateških ciljev slovenske kmetijske politike, ki se, vsaj na normativni ravni, zavzema za zagotavljanje prehranske varnosti s stabilno pridelavo kakovostne in čim cenejše hrane, za ohranjanje in varstvo proizvodnih dejavnikov in za uresničevanje načel trajnostne pridelave hrane, predvsem s spodbujanjem ekološkega kmetijstva.³ Slovensko kmetijstvo, za katero so značilne v povprečju majhne kmetije (6,6 ha), živinorejska usmeritev in velik delež kmetij z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost, namreč zadosti za samo 68–75 % stopnje samooskrbe.⁴ Ta je še posebej

¹ Doktorski študij je delno sofinancirala Evropska unija, in sicer iz Evropskega socialnega sklada. Sofinanciranje se izvaja v okviru Operativnega programa razvoja človeških virov za obdobje 2007–2013, 1. razvojne prioritete Spodbujanje podjetništva in prilagodljivosti; prednostne usmeritve 1. 3: Štipendijske sheme.

Za pomoč in podporo se zahvaljujem mentorju, izr. prof. dr. Andreju Lukšiču.

² S kmetijsko dejavnostjo se v Sloveniji ukvarja 208.000 delovno aktivnih oseb, čeprav je pri večini to postranska dejavnost. Le 32.300 oseb opravi 0,75 do 1 polnovrednih delovnih moči oziroma 1800 delovnih ur na leto, kar je povprečje opravljenih delovnih ur v Sloveniji (SURSTAT, 2010). Na teh osebah, ki pomenijo dobrih 1,6 odstotka prebivalstva, temelji kmetijstvo v Sloveniji.

³ Upoštevajoč načela močne (ekološke, okoljske) trajnosti lahko ekološko kmetijstvo označimo kot obliko kmetijstva, ki se najbolj približuje konceptom vseh treh stebrov trajnosti in pomeni minimizirane negativne vplive na okolje (Slabe-Erker, 2012: 9).

⁴ Gre za oceno agregatne stopnje samooskrbe Kmetijskega inštituta Slovenije (MKGP, 2013). Točne ocene ni, ker se stopnja samooskrbe meri zgolj za posamezne proizvode in ne na agregatni ravni (Volfand, 2014).

nizka pri zelenjavi (34 %), krompirju (46 %), žitih (55 %) in ekoloških živilih (20 %) (KIS, 2014; Slabe, 2010). Obstoječe raziskave kažejo, da možnosti za uresničevanje boljše trajnostne lokalne samooskrbe s hrano v Sloveniji obstajajo, vendar niso dovolj izkoriščene.⁵

Namen članka je, da osvetli nekatere vidike razhajanj med strateškimi političnimi cilji in dejanskim stanjem, kjer se ti cilji ne reflektirajo. Pri tem se osredinja na pridelovalce hrane in na ovire, ki blokirajo njihovo delovanje in ki lahko vodijo v konflikte. Članek skuša pokazati, da demokratizacija, s katero bi na vključujoč način obravnavali tudi vprašanja teh blokad in ne zgolj same vsebine kmetijskih politik, lahko ponudi možnost za izhod iz potencialnih konfliktov in učinkovitejšo kmetijsko politiko.

Empirični del raziskave

V poglobljenih polstrukturiranih intervjujih, opravljenih od februarja do junija 2015 na osmih kmetijah na Gorenjskem, sem se z nosilci pridelave hrane pogovarjala o tem, kako kmetujejo in s kakšnimi težavami se pri tem srečujejo, o tržnih vidikih kmetovanja, o kmetijski politiki, o akterjih v kmetijski politiki, o njihovem lastnem vplivu na kmetijsko politiko, o možnostih povezovanja in medsebojnega organiziranja, o njihovem pogledu na samooskrbo, prehransko varnost, okolje ter o njihovih vizijah za prihodnost. Intervjuje sem opravila s kmeticami in kmeti na Gorenjskem na štirih ekoloških (E1, E2, E3 in E4) in štirih konvencionalnih (K1, K2, K3 in K4) kmetijah. Sogovornike poimenujem akterji, s čimer jim pripisujem potencial za vplivanje na razmere, v katerih delujejo.

⁵ Perpar in Udovč (2010) vidita možnost izboljšav v izobraževanju in usposabljanju tako pridelovalcev kot potrošnikov, v raziskavah na področju kmetijstva ter novih tehnologijah, organiziranosti pridelovalcev in njihovem skupnem nastopu na trgu, odpravljanju birokratskih ovir in spodbujanju okoljsko učinkovitejšega kmetijstva. Tudi Slabe in dr. (2011) prepoznavajo nekatere dobre razvojne možnosti za povečanje vloge ekološke pridelave pri lokalni samooskrbi, saj so obstoječe kmetije tržno naravnane, demografska slika je razmeroma ugodna, velik razvojni potencial pa se kaže tudi v inovativnosti in novih razvojnih idejah obstoječih ekoloških kmetij. Vendar pa ugotavljajo, da je uresničevanje potenciala odvisno od ovir, ki jih čutijo pridelovalci. Več kot polovica pridelovalcev, vključenih v raziskavo, med ovire prišteva obremenitev z administracijo in birokracijo, druge bolj zaznane ovire pa so tudi problem trženja, premajhen obseg pridelave in premalo povpraševanja.

Tabela 1: Predstavitev intervjuvanih kmetij

Oznaka kmetije	Velikost v ha	Usmeritev kmetije	Starost intervjuvanca	Izobrazba intervjuvanca	Delovna mesta na kmetiji	Tehnološka razvitost
E1	7	živinoreja, reja perutnine	30-35	VI. in VII.	0, oba redno zaposlena	vsi osnovni stroji
E2	5	živinoreja, zelenjadarstvo, dopolnilne dej.	45-50	V., kmetijska	1	brez strojev, vse delo ročno
E3	8	ovčjereja, prašičereja, zelenjadarstvo, dopolnilne dej.	45-50	VII., kmetijska	1, žena redno zaposlena	malo, veliko ročnega dela
E4	4,5	zelenjadarstvo, prodaja sadik	45-50	V., kmetijska	1, mož redno zaposlen	brez strojev, vse delo ročno
K1	22	živinoreja, reja perutnine	50-55	VII., kmetijska	2, vsi prihodki od kmetije	kar rabijo pogosto, ostalo najemajo
K2	12	živinoreja	45-50	II.	1, vsi prihodki od kmetije	vsi osnovni stroji
K3	30	živinoreja sirarstvo	25-30; 45-50	VII., kmetijska	5-9, vsi prihodki od kmetije	vsi osnovni stroji
K4	15	živinoreja	45-50	IV., kmetijska	2, vsi prihodki od kmetije	kar rabijo pogosto, ostalo najemajo

Delovanje akterjev kot splet sistemskih pogojev in imaginarija

Ker sem v pogovorih odkrivala, kako in zakaj kot kmetje delujejo in se odzivajo na kmetijske politike, empirične rezultate predstavljam skozi klasično politološko vprašanje dihotomije med strukturo in delovanjem, ki ga številni politologi⁶ obravnavajo kot eno najpomembnejših teoretičnih vprašanj v družboslovni znanosti. Sprašujem se namreč, v kolikšni meri je delovanje akterjev že sistemsko povezano z zunanjimi, od njih neodvisnimi silami, koliko pa lahko s svojim aktivnim delovanjem na sistem vplivajo in sami oblikujejo razmere, v katerih delujejo. Področje kmetijske politike v veliki meri normativno ureja evropska zakonodaja, saj gre za najbolj regulirano skupno politiko Evropske unije. Posamezne države in s tem različni akterji, ki delujejo v njih, imajo kljub temu veliko možnosti, da vsaj do neke mere vodijo lastno kmetijsko politiko.⁷ Možnosti za sodelovanje pri oblikovanju in sprejemanju zakonodaje in podzakonskih predpisov na področju kmetijstva, pa tudi davčne, socialne in prostorske politike, poleg že obstoječih normativnih predpisov pomembno določa institucionalni okvir, v katerem se ti procesi odvijajo. Na področju kmetijstva tako interese kmetov formalno predstavlja Kmetijsko-gozdarska zbornica Slovenije. Članstvo v njej je obvezno, njene prednostne naloge pa so med drugim pospeševanje razvoja in promocija slovenskega kmetijstva, zagotavljanje storitev strokovnih služb in sooblikovanje zakonodaje.⁸ Medtem ko obstoječi sistemski pogoji določajo možnosti njihovega delovanja, pa lahko akterji s svojim delovanjem te pogoje tudi oblikujejo.⁹ Delovanje akterjev pa ni odvisno zgolj od sistemskih oziroma strukturnih pogojev. Skozi intervjuje ugotavljam, da imajo izjemen vpliv njihove vrednote, zavest, ideje ter lastna prepričanja in predstave, ki jih imajo o svoji vlogi kmeta, o kmetijski politiki, o vključenih akterjih in njenem delovanju ter o lastnih možnostih vplivanja na kmetijsko politiko. V obstoječi miselni okvir tako vpeljem še imaginarij kmetov – način, kako razmišljajo o sebi in o svojem odnosu do drugih: njihove vrednote, predstave, prepričanja in identitete.¹⁰ Te namreč lahko delovanje akterjev bodisi močno okrepijo bodisi omejujejo,

⁶ Na primer Carlsnaes (1992); Giddens (1984); Archer (1996). Več v Marsh (2005).

⁷ Podrobnejšo analizo možnosti, ki jih imajo države, da same oblikujejo svoje kmetijske politike, ponujata Greer (2005) in Nugent (2010).

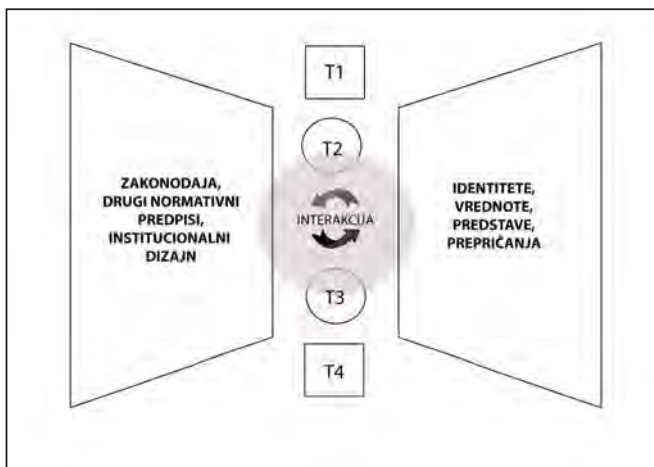
⁸ Kmetijsko-gozdarska zbornica Slovenije skladno s Zakonom o kmetijsko-gozdarski zbornici Slovenije (ZKGGZS) varuje in zastopa interese kmetijstva, svetuje posameznikom in pravnim osebam, ki opravljajo kmetijsko dejavnost, in pospešuje gospodarno in okolju prijazno kmetovanje.

⁹ O vprašanju strukture in delovanja je prvi razmišljal skupaj Giddens (v Marsh, 2005): Struktura določa pravila in potencialne akterjev ter tako lajša ali omejuje njihovo delovanje, delovanje pa lahko pripelje do spremembe strukture in tako vpliva na prihodnje delovanje.

¹⁰ Izbrani miselni okvir je povzet po Archer, ki opisuje medsebojno prepletanje strukture, kulture in delovanja v morfogenetskem ciklu, v katerem lahko zaradi delovanja akterjev v družbeni interak-

vsekakor pa ga pomagajo osmisлити ter pojasniti nerazumevanje in napetosti, ki potencialno vodijo v konflikte. Imaginarij pa ne izhaja zgolj iz njih samih, temveč se razvija v obstoječem kulturnem kontekstu – prevladujočih ideologijah, vrednotah in konceptih družbe. Lahko gre za prevladujoč pomen, ki ga družba pripisuje vlogi kmetijstva v družbi, prepričanje o kakovosti določene hrane, mnenje o ekološkem kmetijstvu itd.

S svojim delovanjem in z družbeno interakcijo lahko akterji kljub temu, da so pod njihovim močnim vplivom, te pogoje tudi spreminjajo. S povezovanjem, skupnim delovanjem in vstopanjem v politične arene¹¹ imajo možnost, da sami ali prek drugih akterjev oziroma institucij vplivajo na spremembo zakonodaje, sprejem

Slika 1: Sočasnost cikla sprememb
Vir: Povzeto po Lukšič (2009: 553).

finančne spodbude, vzpostavitev novih institucij. Vplivajo pa lahko tudi na spreminjanje prevladujočih vrednot, prepričanj in predstav v družbi: lahko pokažejo, da je mogoče preživeti tudi z ekološkim kmetijstvom, ali pa na primer, da se tudi kmetje med sabo lahko povezujejo in s tem dosežejo boljši položaj na trgu. Spremembe lahko

pričakujemo, kadar bodo določeni akterji, ki so nosilci drugačnih idej, vrednot ali prepričanj, v svojem delovanju in spopadanju z drugimi akterji v politični areni dovolj uspešni pri uveljavljanju svojih interesov. Lahko pa do spremembe tudi ne pride, temveč se zgolj ohranja obstoječe stanje.¹² Pogosto mora najprej priti do

ciji pride (vendar to ni nujno) do spremembe kulturnih ali strukturnih pogojev. Več v Marsh (2005: 266–284).

¹¹ Kitschelt (1980: 18) politično areno razume kot prostor političnega delovanja, v katerem se določeni družbeni problemi politično tematizirajo in ki kaže določene strukturne značilnosti in omejitve procesov oblikovanja problemov, odločanja in implementacije.

¹² Akter E3 je med tistimi, ki so bili zaslužni za vzpostavitev standardov za ekološko kmetijstvo v Sloveniji. Pobuda za to je namreč prišla od kmetov in nevladnih organizacij, še preden je bilo na tem področju karkoli sistemsko urejeno na ravni države. S svojim aktivnim delovanjem je vplival na spreminjanje strukture, ki mu zdaj omogoča, da je uspešen ekološki kmet. Izkušnja akterjev K1 in K4 je drugačna – z vstopom v upravni odbor lokalne zadruga sta skušala vplivati na to, da bi le-ta postala bolj transparentna in da bi na trgu zastopala interese kmetov. Vendar je njuno delovanje zgolj sprožilo konflikte – tako med zadružnim vodstvom kot tudi med preostalimi kmeti – zato sta

sprememb na ravni identitet, vrednot, prepričanj in predstav (npr. začne se spreminjati prevladujoče družbeno prepričanje o ekološkem kmetovanju), da se sploh lahko spremeni razmerje moči in posledično tudi sistemski pogoji. Hkrati pa je za spremembo na tej ravni potrebna demokratizacija na ravni sistemskih pogojev, ki bo omogočila, da bodo akterji z drugačnimi imaginariji sploh lahko vstopili v politično arena in jo s svojim delovanjem spreminjali. Spreminjanje tako lahko razumemo kot sočasno dogajanje na dveh ravneh (glej Sliko 1).

Imaginariji akterjev – ovire in potenciali

Ker bo spremembe lahko spodbudilo zgolj delovanje akterjev, se sprašujem, ali in v kolikšni meri so kmetje sploh pripravljeni delovati – vstopati v politično arena in jo demokratizirati – in kaj njihovo delovanje blokira. Sistemске možnosti za vstopanje kmetov v oblikovanje kmetijske politike in s tem lastnih pogojev delovanja namreč obstajajo, saj obstajajo institucije, ki (vsaj formalno) predstavljajo interese kmetov, jim omogočajo, da so v njih aktivni, in imajo določen vpliv na zakonodajo. Med njimi je zagotovo največja in najpomembnejša zbornica. Vendar pa zbornice ali katerekoli druge institucije nihče od sogovornikov ni prepoznal kot predstavnika svojih interesov. Akter K1 tako meni, da je možnost vplivanja zgolj teoretična: »Kmetje ne vedo, kaj bi bilo treba spremeniti, kaj je družbeni sistem, kaj je zbornično organiziranje, kako naj bi zbornica vplivala na zakonodajo. Ne vedo, kako vstopiti v odločanje.« Hkrati pa ravno v sistemskih pogojih kmetje vidijo največje ovire, saj pravijo, da njihovo delovanje najbolj otežujejo administracija in zapletena pravila.¹³ Ovire jim pomenijo tudi nezadostni prihodki za preživetje in nepravilni odnosi v agroživilski verigi.¹⁴ Še zlasti ekološki kmetje, ki imajo višje stroške kmetovanja, omenjajo težave pri doseganju tržne vrednosti, ekološko kmetovanje pa zahteva tudi zelo veliko znanja, ki ga na sistemski ravni ne dobijo. Zato sogovorniki od kmetijske politike pričakujejo, da jim bo omogočila doseganje ustrezne tržne cene, varovala male in hribovsko-gorske kmetije, zmanjšala administracijo in več naredila na področju samooskrbe.

S tem pa že vstopamo na drugo raven – na raven imaginarijev kmetov –, kjer ugotavljam, da so še bolj kot sistemski pogoji pomembne ovire, ki izhajajo iz nji-

odšla v drugo zadrugo in zdaj vse mleko izvažata v tujino.

¹³ »Režejo nam roke in noge, nič ne moremo delati, ker smo nenehno omejeni z najrazličnejšimi predpisi, uredbami, zakoni.« (akter K3) »Saj še za svoje osnovno delo, ki si ga delal z veseljem in umirjeno, danes ne veš več, ali ti bodo kakšno kazen napisali, in pravzaprav ves čas s strahom živiš.« (akter K4)

¹⁴ »Politika je bila taka, da je nekdo izjavil, da mora biti slovenska hrana pol cenejša od uvožene, in takrat – pred šestimi leti – so nam grosisti zbili ceno za polovico, v trgovini pa ni bila nič nižja.« (akter E4)

hovih prepričanj o državi, o politiki, o lastni moči, o moči posameznih institucij ter iz pričakovanj, ki jih imajo do države in kmetijske politike. Ta prepričanja in pričakovanja sovpadajo in se dopolnjujejo z njihovo prevladujočo predstavo o lastni identiteti in vlogi, ki jo imajo kot kmetje v tem prostoru, in predstavami o vlogi, ki naj jo ima kmetijstvo v družbi. Obdelovanje zemlje in pridelava hrane sta v očeh kmetov namenjena predvsem njihovem lastnemu preživetju, kmetje pa se večinoma težko znajdejo v zahtevah čedalje večje tržne konkurenčnosti kmetijstva. Zato od države pričakujejo predvsem, da jim bo zagotavljala okolje za delovanje, v katerem bo to preživetje omogočeno.¹⁵ Medtem ko gre pri tem za neko univerzalno predstavo, pa se večje razlike med kmeti kažejo v njihovem pogledu na vlogo kmetijstva v družbi. Te razlike nam pomagajo razumeti kmete, ki kmetujejo bodisi na konvencionalen bodisi na ekološki način. Čeprav se marsikatero vrednote (npr. poštenost, delo in znanje) pojavljajo tako pri enih kot pri drugih, pa so ekološki kmetje pogostejše kot konvencionalni poudarjali zdravje in spoštovanje do zemlje in okolja kot pomembni vrednoti. Konvencionalni kmetje poudarjajo, da je glavni pomen kmetijstva v tem, da zagotavlja zadostne količine hrane za prebivalce, in zgolj v konvencionalnem načinu kmetovanja vidijo to možnost, medtem ko so prepričani, da z ekološkim kmetijstvom tega ni mogoče doseči. Čeprav se v glavnem strinjajo, da gre za najbolj naravno obliko kmetovanja, ekološkega kmetijstva ne vidijo kot splošno obliko kmetovanja v sodobni družbi, temveč zgolj kot dopolnilno obliko kmetovanja, ki je smiselna za hribovsko-gorske kmetije, saj je ročnega dela preveč, pridelkov pa premalo za vse prebivalce. Zgolj konvencionalni način kmetovanja jim bo po njihovem mnenju omogočal preživljanje sebe oziroma svoje družine ter doseganje osnovnega poslanstva kmetijstva – zagotavljanja prehranske varnosti. Hkrati opozarjajo, da je intenzivno kmetijstvo posledica številnosti populacije in načina življenja, kateremu se nismo pripravljene odpovedati. Ker pravijo, da sami uporabljajo zgolj toliko zaščitnih sredstev in umetnih gnojil, kot je nujno potrebno, in da ta tudi niso tako nevarna, večjih škodljivih vplivov na zdravje in okolje ne vidijo. Razlogov, zaradi katerih bi sploh razmišljali o ekološkem kmetijstvu, nimajo, saj si prizadevajo, da delajo dobro, kakovostno in da skrbijo, da so živali zdrave.

Ekološki kmetje na drugi strani vidijo ekološko kmetovanje kot edino pravo

¹⁵ Gre za predstavo, ki se sklada s preživetveno-samooskrbno logiko, značilno za slovensko družbo. O tem fenomenu piše Godina (2014), ko opisuje domačijski proizvodni način v staroslovenski družbi, kjer so pridelovali dobrine za lastno preživetje, presežki pa so bili namenjeni za tržno menjavo za dobrine, ki jih niso pridelali sami. Temeljni ekonomski cilj je zadovoljitev potreb pridelovalcev, medtem ko je v kapitalistični tržni menjavi prizadevanje usmerjeno k proizvodnji za menjalno vrednost, cilj pa je akumulacija bogastva. Tudi po prehodu v kapitalistično tržno logiko cilj kmetovanja ostaja pridelovanje za lastno preživetje, ker ni kulturnega kapitala za delovanje v razmerah kapitalistične tržne menjave, pa nastajajo težave pri prilagajanju tržnim razmeram. Medtem ko preživetveno-samooskrbno logiko zanimajo potrebe pridelovalcev, kapitalistično logiko zanima dobiček. Posamezniki v praksi še niso prestopili iz prve v drugo, kar se kaže v pritožbah, da Slovencem manjka poslovna mentaliteta, in prepričanjih, da je v Sloveniji narobe to, da država ne zagotavlja vsem dostojnega preživetja.

obliko kmetovanja, s katero prispevajo svoj delež k okoljski trajnosti in zagotavljajo zdravo hrano, ki bo človeka varovala pred boleznimi. Razen akterja E1, ki se je odločil za preusmeritev predvsem zaradi finančnih spodbud,¹⁶ vsi kmetujejo ekološko že dalj časa in se jim zdi drugačen način dela nesprejemljiv, saj pomeni njihovo osebno filozofijo in način zdravega življenja v sožitju z naravo. Ekološki kmetje priznavajo, da je težava ekološkega kmetijstva v pomanjkanju znanja, saj gre za zahtevnejšo obliko kmetovanja, o kateri se je veliko znanja izgubilo, medtem ko je kmetijskih svetovalcev za ekološko kmetijstvo izjemno malo, v prevladujočem prepričanju stroke, da ekološko kmetovanje ni potrebno, in v tem, da se kmetu to ekonomsko ne splača. Ekološki kmetje so se sicer večinoma strinjali, da v Sloveniji resda skoraj ni okoljsko zares spornih kmetijskih praks, in trdili, da razumejo konvencionalne kmete in njihov način dela, čeprav se z njimi ne strinjajo. Pomembnejši nesoglasji med enimi in drugimi sta tako predvsem v prepričanju o tem, ali ekološko kmetovanje sploh omogoča preživetje (predvsem) posameznika oz. njegove družine, pa tudi naroda, in v tem, kako pomembne so bile za posameznika vrednote ekološkega kmetijstva v primerjavi z zagotavljanjem boljšega ekonomskega položaja. Pa vendar se zdi, da med njimi ni večjih konfliktov in da je sobivanje različnih načinov kmetovanja mogoče – njihova pričakovanja do države se dopolnjujejo in soglasno zahtevajo pogoje, ki bodo vsem omogočili normalno preživetje. Prav tako se je pri obeh skupinah pojavljalo prepričanje, da država za samooskrbo ne naredi ničesar, čeprav bi moralo biti to eno njenih prioritarnih področij. Tako na kmetiji K1 kot ključno nalogo države vidijo podporo razvoju kmetij oz. vodenju kmetijske politike, ki bo povečevala proizvodnjo hrane v Sloveniji. Iz intervjujev lahko povzamemo, da se pri kmetih porajajo zahteve po spreminjanju strukturnih pogojev njihovega delovanja, predvsem po prijaznejši zakonodaji (kmetijski, davčni, socialni, okoljski) in sistemsko zagotovljeni ustrezni strokovni podpori. Neizpolnjenost pričakovanj, ki jih imajo kmetje do oblasti, se najbolj jasno manifestira v nerazumevanju med kmeti in državo, saj so kmetje prepričani, da država ne ve, kaj kmetijstvo potrebuje, in da je kmetijska politika oddaljena od njihove realnosti.¹⁷ Prav tako so prepričani, da so drugačne rešitve mogoče, in razlagajo, da je drugod za kmete bolj poskrbljeno.¹⁸

¹⁶ Akter E1 je sicer razmišljal o ekološkem kmetovanju že več let, saj je sicer ekološko ozaveščen, vendar se za to možnost ni odločil že prej, ker ga je kmetijska svetovalka prepričala, da to z ekonomskega vidika ni smotrna odločitev.

¹⁷ »Ti šolani ljudje brez prakse delajo samo škodo. Ker ti, če delaš, drugače vidiš, kot če gledaš.« (akter K2) »Ni povezave med državo in realnostjo.« (akter K3) »Kmetijska politika bi morala težiti k temu, da so oni zaradi nas zgoraj. Pri nas pa oni govorijo, kaj moramo mi delati, ne kaj mi potrebujemo, da bodo oni naredili, da bomo mi lažje delali.« (akter E4).

¹⁸ »V Avstriji ne moreš ... Poskusi prodati kaj slovenskega v Avstriji!« (akter K1) »Pri nas je tega premalo, da bi nas politika zaščitila in rekla: Kar ste pridelali, prodajte, če pa ne boste mogli, jih bomo pa mi vprašali, zakaj ne vzamejo, in jih kaznovali. /.../ V tujini pridejo h kmetu in mu rečejo: To boš sadil, ali si za to ali nisi? Če je, potem mu dajo načrt pridelave, on za to skrbi in potem odkupijo. In to je vse delo.« (akter E4)

Odgovornost za zagotavljanje pogojev vidijo na Ministrstvu za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano (ministrstvo). Menijo, da ministrstvo v veliki meri kroji kmetijsko politiko, le akterja K1 in K4 trdita, da lastne kmetijske politike nimamo, čeprav bi jo lahko imeli.¹⁹ Pri vseh sogovornikih je čutiti vsaj določeno težnjo po vključevanju v oblikovanje lastnih pogojev bivanja in delovanja, ki se kaže predvsem kot prepričanje, da bi morali biti v ta proces vključeni tudi mali kmetje, ali kot izražena želja po tem, da bi lahko sami prispevali predloge. Akterja E3 in E4 sicer pravita, da se s kmetijsko politiko ne želita ukvarjati. Pa vendar ravno izkušnja akterja E3, ki je bil v preteklosti aktiven pri spodbujanju ekološkega kmetijstva in je sodeloval pri oblikovanju standardov za ekološko kmetijstvo, kaže, da je bilo s časovnega in organizacijskega vidika tako vključevanje prezahtevno in je zato to opustil.²⁰ Tudi kmetijo E4 pri lastnem angažmaju najbolj ovira čas, ki bi ga morali za to nameniti, čeprav si želijo, da bi oblikovalci politik in odločevalci vedeli, kaj kmetje potrebujejo, in skladno s tem tudi ravnali. Med kmeti na splošno obstaja želja po tem, da bi bili slišani, da bi bili vključeni oziroma da bi bili vključeni njihovi interesi, vendar sami realne možnosti za to ne vidijo. Poziv k demokratizaciji in k odpiranju političnih aren za do zdaj izključene akterje ostaja preslišan, saj dejansko obstajajo kanali, prek katerih se lahko vključujejo v odločanje (npr. prek zbornice), vendar tega ne storijo zaradi ovir tako na sistemski ravni – je bodisi preveč zahtevno in zato nimajo časa ali/in znanja –, predvsem pa zaradi ovir v prepričanjih, saj skoraj vsi menijo, da tako ali tako ne morejo na nič vplivati, v institucijah, ki naj bi zastopale njihove interese, pa tega poslanstva ne prepoznavajo. Zato sta njihovo dejansko delovanje in odzivanje na dane razmere omejena predvsem na bolj ali manj uspešno prilaganje obstoječim razmeram in iskanje najbolj optimalne poti zase. Povezovanja, ki bi jim olajšalo uveljavljanje svojih interesov, je med njimi zelo malo.²¹ Na nekaterih kmetijah neznansko veliko vlagajo v nove tehnologije, v znanje, ki ga iščejo tako doma kot v tujini, in sledijo trgu,²² vendar niso vsi tako uspešni. Akter K2 mleko oddaja lokalni zadrugi, malo ga proda na domu, sicer pa se z nikomer ne družijo, ne

¹⁹ Močan vpliv na kmetijsko politiko pripisujejo še institucijam Evropske unije (K1, K3, K4, E1, E3, E4), trgovskim verigam (E3, K1, K3, K4) in velikim živilskim obratom (E3, K1, K3, K4), posamezni akterji pa so pomembne deležnike videli še v Zadružni zvezi Slovenije (E4, K4), velikih konvencionalnih kmetih (E1, E3), Skladu kmetijskih zemljišč in gozdov RS (E3, K4), Kmetijsko-gozdarski zbornici Slovenije (E4, K4), medijih (E4, K3), občini (E4, K3), potrošnikih (E4, K3), kmetijskem inštitutu (K4) in okoljskih nevladnih organizacijah (E4, K1).

²⁰ »Vse, kar smo počeli, je bilo na prostovoljni bazi – nešteto sestankov, poti ... Pa se ti potem zdi trapasto, imaš družino ... Eni so šli v državne službe, kot kmet pa ne moreš.« (akter E3)

²¹ »Kmet je postal en tak egoist. Zelo težko bi se trije skupaj poenotili in rekli: dajmo tole narediti. Zelo hitro bo kaj narobe, tudi če je za skupno stvar, da bi za mleko več dobili.« (Akter K4)

²² Na kmetiji K1 so spremenili tehnologijo iz baterijske v talno rejo kokoši, saj se taka jajca bolje prodajajo, na kmetiji K3 so lastnemu mleku dodali vrednost in z znanjem iz tujine odprli eno prvih sirarn v okolici, na kmetijah E3 in E4 pa so uvedli inovativne načine promocije in trženja: dnevi odprtih vrat na kmetiji, sodelovanje s krajevnim vrtcem, restavracijo, v sistemu skupinskih nakupov in sistemu zelenih zaboječkov.

spremlja, kaj se dogaja, in vse dni dela na kmetiji. Z glavno vrednoto, delom, se ne more preživeti, kar ga še dodatno demotivira: »Čez pet let bom crknu, rajtam ... ne bo več šlo, če bojo tko delal, kot zdej... če bojo sam pobiral, ane. Ne vem ..., če ni vredn delat, ni vredn (sic).«

Prepad med ministrstvom in kmeti

Prepričanje in hkrati glavni očitke kmetov, da se država sploh ne zaveda, katere so največje težave slovenskega kmetijstva, pa nekako ne sovpadajo s pojasnjevanjem ministrstva o tem, katere so te težave.²³ Nizka stopnja samooskrbe v povezavi z upadanjem proizvodnje slovenske hrane zadnjih 23 let, pretirana administracija in zapletena birokracija so tista ključna področja, ki naj bi jih država urejala s svojimi ukrepi in politikami. Kot ovire na ministrstvu prepoznavajo še neravnovesja v prehranski verigi, neorganiziranost in majhnost kmetij, zavedajo pa se tudi majhnega deleža ekoloških kmetij. Ministrstvo je že nekoliko poseglo v zmanjšanje administracije pri pravilih, ki so v domeni slovenske politike,²⁴ v odnose znotraj agroživilske verige,²⁵ spodbuja pa tudi povezovanje v sektorjih, ki so tržno slabše organizirani, ter skupinske naložbe in tehnološki razvoj kmetijstva.²⁶ Usmerja se v povečevanje pridelave hrane (predvsem pri vrtninah in žitaricah), stabilizacijo proizvodnje mleka, zaščito gorsko-hribovskih kmetij in povečevanje količine slovenske hrane v javnih zavodih. Večjo samooskrbo skuša ministrstvo od leta 2011 doseči s sistemsko promocijo lokalne hrane.²⁷ Ukrepi, ocenjujejo na ministrstvu, so uspešni – pred desetimi leti je domačo hrano iskala tretjina potrošnikov, zdaj pa že dve tretjini. Nizke stopnje samooskrbe z zelenjavo in krušnimi žiti spodbuja z dodatnim plačilom na hektar za te proizvode, ob odpravi mlečnih kvot pa poleg promocije in dodatnih plačil gorsko-hribovskim kmetijam sodeluje s kitajsko

²³ Vir sporočil države so transkripti sej Odbora za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano trenutnega sklica Državnega zbora, sprejeta zakonodaja in druga vladna gradiva.

²⁴ Konec julija 2015 je ministrstvo z novo Uredbo o dopolnilnih dejavnostih na kmetiji zmanjšalo administracijo na kmetijah z odpravo posebnih evidenc za njeno opravljanje, načrtujejo pa še nadaljnje delo na področni zakonodaji.

²⁵ Eden odmevnejših projektov ministrstva v sodelovanju z drugimi deležniki je bil »Kodeks dobrih poslovnih praks med deležniki v agroživilski verigi«, k spoštovanju katerega so se trgovci zavezali že leta 2011, leta 2014 pa je bil nadgrajen s spremembo Zakona o kmetijstvu (Zkme-1), ki med drugim ureja plačilne roke za t. i. hitro pokvarljiva živila in ustanavlja institucijo Varuha odnosov v verigi preskrbe s hrano.

²⁶ Ukrepi med drugim podpirajo tehnološko posodobitev kmetij, združevanje proizvodnje, sortiranje in plasiranje na trg, prenose znanja in specializirano svetovanje, mlade prevzemnike kmetij, ki morajo zdaj izpolnjevati tudi pogoj glede stopnje izobrazbe, in druge.

²⁷ Velik del promocije je izobraževanje. Znan ukrep je predvsem dan slovenske hrane, ki se izvaja v vseh slovenskih osnovnih šolah in vrtcih, ministrstvo pa načrtuje še dodatno komunikacijo z domačim potrošnikom, naj išče lokalno hrano in tako podpre slovenskega kmeta.

vlado pri odpravljanju administrativnih ovir in odpiranju kitajskega trga za izvoz. Na področju ekološkega kmetijstva je ministrstvo povečalo sredstva in prav tako sprejelo določene ukrepe.²⁸

Ob izvajanju ukrepov, s katerimi skušajo slediti strategiji slovenskega kmetijstva, pa na ministrstvu ugotavljajo, da se kmetje na ukrepe zelo slabo odzivajo ali pa se sploh ne. Pri tem poudarjajo, da ne morejo predpisati, organizirati ali dati pobude za poslovno povezovanje ali skupne tehnološke investicije, lahko pa zanje ustvarjajo možnosti: prostor, strokovno in tehnično podporo oziroma financiranje. Ukrepi, pravijo na ministrstvu, obstajajo, vendar jih je treba tudi izkoristiti. Rešitev vidijo predvsem v še boljšem prenosu informacij do kmetov in kmetov, kjer vidijo pomembno vlogo zbornice, da to znanje prenese do svojih članov.

Nerazumevanje med kmeti in državo pa ostaja. Sprašujem se, ali bo kmete dodatno obveščanje o obstoječih ukrepih in možnostih, ki so jim na voljo, prepričalo, da se bodo začeli nanje tudi odzivati. Skozi pogovore z akterji sem še bolj utrdila prepričanje, da se ne bodo. Tako se zgolj prenaša vsebina kmetijskih politik, ne odpravljajo pa se blokade, ki uspešno implementacijo kmetijske politike ovirajo in so hkrati tiste točke, o katerih se je treba začeti pogovarjati. Trenutne systemske možnosti akterjem do neke mere sicer omogočajo, da prek določenih kanalov vplivajo na samo vsebino kmetijskih politik oziroma ukrepov, pri tem pa se ne obravnavajo vprašanja o systemskih pogojih tega vključevanja. Še manj se obravnavajo omejitve na ravni predstav, prepričanj in pričakovanj, ravno te pa močno ovirajo doseganje ciljev kmetijske politike. Akter K4 na podlagi svojih preteklih izkušenj sploh ne verjame več, da bi lahko obstajala organizacija, ki bi predstavljala interes kmetov in hkrati imela neko pomembno pogajalsko izhodišče do države. Še tako intenzivno vključevanje zbornice ali katerekoli druge institucije ne bo prepoznano kot demokratično in legitimno, dokler je ne bodo kmetje prepoznali kot predstavnicu svojih interesov. Hkrati bo ministrstvo prepričano, da v pogovore in skupno oblikovanje politik vključuje vse ključne deležnike. Zato se razprava mora prestaviti iz same vsebine ukrepov kmetijske politike na raven predstav, pričakovanj in prepričanj, ki jih imajo tako eni kot drugi o politiki, o delovanju ter o vlogah in zmožnostih enih in drugih, ter na raven systemskih pogojev njihovega oblikovanja, ki določajo, kdo in kako je vključen v ta proces. Tako akter E4 od države pričakuje pogovor s trgovci, zakaj ne kupujejo njihove hrane, njeno sodelovanje pri systemskem načrtovanju pridelave ter zagotavljanje odkupa pridelane hrane, medtem ko ministrstvo izvaja ukrepe, povezane z ozaveščanjem potrošnikov, naj zahtevajo in kupujejo slovensko hrano. Zato je akter E4 še vedno prepričan, da ministrstvo na tem področju ne naredi ničesar. Pri drugih akterjih zaznavam podobno. Na podlagi predstav o tem, kaj bi morala zanje država narediti oziroma kako bi morala

²⁸ V Sloveniji je bila ena od težav ekološkega kmetijstva, da smo imeli velike površine ekološkega travinja, ki nikoli ni prišlo do živali v obliki krme, z novimi ukrepi pa se to ureja in spodbuja k več ekološke hrane.

zanje poskrbeti, ter na podlagi izkušenj iz preteklosti ostajajo prepričani o obstoju omejitev, čeprav so se na nekaterih področjih stvari tudi že spremenile: zbornica/zadruga ne dela za blagor kmetov; ukrepi podpirajo samo velike kmete; svetovalci ničesar ne vedo; z ekološkim kmetijstvom se ne da preživeti itd.

Sklep

Pred zaključkom članka sem izvedela, da je akter E1, ki je bil med intervjujem še v preusmeritvi, ekološki certifikat vrnil, izstopil iz ekološkega kmetijstva in se znova odločil za konvencionalno kmetovanje. Pravi, da ne dosega realne cene in da so stroški previsoki. Drugih tržnih poti ali povezovanja ni iskal, prav tako ni sodeloval v interakcijah, kjer bi se lahko spreminjala prepričanja, ki bi mu omogočila drugačno delovanje, sistemsko pa ta oblika kmetovanja še vedno ni podprta v taki meri, da bi kmete zares spodbujala v preusmeritev. Za ekološko kmetovanje se tako še vedno odločajo predvsem tisti kmetje, ki se jim zdijo vrednote ekološkega kmetijstva (npr. okolju prijazen način pridelave hrane) tako pomembne, da si ne predstavljajo drugačnega kmetovanja, medtem ko se drugi kmetje, ki se jim skrb in spoštovanje do okolja sicer prav tako zdita pomembna, zanj ne bodo odločili, temveč bo prevladal ekonomski vidik. Ni odveč spomniti, da ti kmetje lastno delovanje še vedno vidijo kot skladno z drugimi vrednotami in prepričanji o tem, kaj je osnovni namen kmetijstva, zato ne vidijo razloga, da bi se odločili za ekološko kmetijstvo. Tudi na področju vlaganja v znanje in razvoj velja, da tisti kmetje, ki jim znanje pomeni pomembno vrednoto, vanj vlagajo sami, vendar pravijo, da sistemske podpore za to niso dobili, hkrati pa so čedalje manj pripravljeni »sodelovati« z državo oziroma se odzivati na ukrepe.

Zato je namen prispevka predvsem osmišljanje nerazumevanja, do katerega prihaja med kmeti in državo in ki pripomore k temu, da kmetijske politike ne dosega zelenih učinkov. Z vstopom v imaginarije akterjev želim pokazati, da je treba za uspešnejšo kmetijsko politiko najprej začeti odstranjevati tako mentalne kot sistemske ovire, in sicer tako, da se pogovor iz vsebine kmetijskih politik prestavi na raven, kjer se bodo soočala mnenja o sistemskih možnostih vstopanja v kmetijsko politiko, in kar je še pomembnejše, kjer se bodo soočale njihove predstave, prepričanja in pričakovanja. Za to pa je treba vzpostaviti komunikacijske platforme in kanale, kjer bo taka komunikacija sploh mogoča, in akterjem, ki se želijo vključevati, s sistemskim odpiranjem političnih aren to omogočiti. V obstoječi institucionalni strukturi namreč ni komunikacijskih kanalov, kjer bi se taka prepričanja soočala in bi bili kmetje dejansko pripravljeni sodelovati. Šele vzpostavljanje možnosti za vključevanje akterjev z drugačnimi izkušnjami in prepričanji bo lahko omogočilo odstranjevanje obstoječih blokad in spreminjanje tudi na drugih ravneh. Če bodo ekološki kmetje imeli možnost pokazati, da se da preživeti in zagotoviti dovolj hrane za samooskrbo, bo to lahko odprlo pot spremembam prevladujočih prepri-

čanj in posledično tudi pot za spreminjanje na ravni sistemskih pogojev delovanja. Dokler pa se bodo pogovori odvijali zgolj na ravni vsebine in ukrepov kmetijske politike, se bo nerazumevanje med ministrom (državo) in kmetom (pridelovalci hrane) ohranjalo in čeprav bodo obravnavali ista vprašanja, drug drugega ne bodo slišali. Prispevek naj torej ostane predvsem poziv k soočanju vrednot, pričakovanj in predstav, saj se le tako lahko začnejo spreminjati prevladujoča družbena prepričanja in začnejo padati blokade, ki ovirajo učinkovito skupno delovanje tako kmetov kot tudi države in s tem doseganje ciljev kmetijske politike.

Literatura

- ARCHER, MARGARET SCOTFORD (1995): *Realist Social Theory; The Morphogenetic Approach*. Cambridge: University Press Cambridge.
- CHAMBERS, SIMONE (2003): Deliberative democratic theory. *Annual review of political science*: 307–326.
- DRYZEK, JOHN S. IN CHRISTIAN LIST (2003): Social choice theory and deliberative democracy: a reconciliation. *British Journal of Political Science* 33(1): 1–28.
- FORESTER, JOHN (1992): *Critical ethnography: on fieldwork in a Habermasian way*. London: Sage Publications.
- GODINA, VESNA VUK (2014): *Zablode Postsocializma*. Ljubljana: Beletrina.
- HABERMAS, JÜRGEN (1984): *The theory of communicative action: Reason and the rationalization of society, zv. 1*. Boston: Beacon.
- HABERMAS, JÜRGEN (1987): *The Theory of Communicative Action: Lifeworld and System. A Critique of Functionalist Reasoning, zv. 1*. Boston: Beacon.
- HEALEY, PATSY (1992): Planning through debate: the communicative turn in planning theory. *Town planning review* 63(2): 143.
- KITSCHOLT, HERBERT (1980): *Kernenergiepolitik: Arena eines gesellschaftlichen Konflikts*. Frankfurt/Main, New York: Campus Verlag.
- MINISTRSTVO ZA KMETIJSTVO IN OKOLJE (2014): *Poročilo o stanju kmetijstva, živilstva, gozdarstva in ribištva v letu 2013*. Dostopno na: http://www.kis.si/ff/docs/Porocila_o_stanju_v_kmetijstvu_OEK/ZP-2013-sposnopriloge.pdf (21. avgust 2015).
- LUKŠIČ, ANDREJ (2005): Modificiranje in odpiranje okoljskih javnopolitičnih aren. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 33(2019): 91–107.
- LUKŠIČ, ANDREJ (2009): Konec demokracije. *Teorija in praksa* 46(5): 537–558.
- MARSH, DAVID (2005): *Teorije i metode političke znanosti*. Zagreb: Fakultete političkih znanosti Sveučilišta.
- MINISTRSTVO ZA KMETIJSTVO, GOZDARSTVO IN PREHRANO. Dostopno na: www.mkgp.gov.si (20. avgust 2015).
- MINISTRSTVO ZA KMETIJSTVO, GOZDARSTVO IN PREHRANO (2013): *16. oktober - svetovni dan hrane*. Dostopno na: http://www.mkgp.gov.si/nc/si/medijsko_sredisce/novica/article/12029/6833/ (23. avgust 2015).

- MINISTRSTVO ZA KMETIJSTVO IN OKOLJE (2014): *Strategija za izvajanje resolucije o strateških usmeritvah razvoja slovenskega kmetijstva in živilstva do leta 2020*. Dostopno na: http://www.mkgp.gov.si/fileadmin/mkgp.gov.si/pageuploads/podrocja/Kmetijstvo/strategija_razvoj_slo_kmetijstva_2020.pdf (18. avgust 2015).
- PERPAR, ANTON IN ANDREJ UDOVČ (2010): Realni potencial za lokalno oskrbo s hrano v Sloveniji. *Dela* 34: 187–199.
- REPUBLIKA SLOVENIJA, DRŽAVNI ZBOR (2011): *Resolucija o strateških usmeritvah razvoja slovenskega kmetijstva in živilstva – Zagotovimo.si hrano za jutri (ReSURSKŽ)*. Uradni list RS 25/2011. Dostopno na: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=RESO80> (23. avgust 2015).
- REPUBLIKA SLOVENIJA, DRŽAVNI ZBOR (2014): *1. nujna seja Odbora za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, 12. september*. Dostopno na: <https://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/deloDZ/seje/sejeDt/poDt/izbranoDt?idDT=DT013> (20. avgust 2015).
- REPUBLIKA SLOVENIJA, DRŽAVNI ZBOR (2014): *1. seja Odbora za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, 25. september*. Dostopno na: <https://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/deloDZ/seje/sejeDt/poDt/izbranoDt?idDT=DT013> (20. avgust 2015).
- REPUBLIKA SLOVENIJA, DRŽAVNI ZBOR (2014): *2. seja Odbora za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, 14. oktober*. Dostopno na: <https://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/deloDZ/seje/sejeDt/poDt/izbranoDt?idDT=DT013> (21. avgust 2015).
- REPUBLIKA SLOVENIJA, DRŽAVNI ZBOR (2014): *3. seja Odbora za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano in 8. seja Odbora za zadeve Evropske Unije, 4. november*. Dostopno na: <https://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/deloDZ/seje/sejeDt/poDt/izbranoDt?idDT=DT013> (21. avgust 2015).
- REPUBLIKA SLOVENIJA, DRŽAVNI ZBOR (2015): *6. seja Odbora za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, 15. januar*. Dostopno na: <https://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/deloDZ/seje/sejeDt/poDt/izbranoDt?idDT=DT013> (21. avgust 2015).
- REPUBLIKA SLOVENIJA, DRŽAVNI ZBOR (2015): *9. nujna seja Odbora za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, 11. marec*. Dostopno na: <https://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/deloDZ/seje/sejeDt/poDt/izbranoDt?idDT=DT013> (21. avgust 2015).
- REPUBLIKA SLOVENIJA, DRŽAVNI ZBOR (2015): *7. seja Odbora za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, 8. april*. Dostopno na: <https://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/deloDZ/seje/sejeDt/poDt/izbranoDt?idDT=DT013> (22. avgust 2015).
- REPUBLIKA SLOVENIJA, DRŽAVNI ZBOR (2015): *14. nujna seja Odbora za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, 28. maj*. Dostopno na: <https://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/deloDZ/seje/sejeDt/poDt/izbranoDt?idDT=DT013> (22. avgust 2015).
- REPUBLIKA SLOVENIJA, DRŽAVNI ZBOR (2015): *8. seja Odbora za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, 3. junij*. Dostopno na: <https://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/deloDZ/seje/sejeDt/poDt/izbranoDt?idDT=DT013> (22. avgust 2015).
- SAGER, T. (1994): *Communicative planning theory*. Avebury: Aldershot.
- SLABE, ANAMARIJA, ALEŠ KUCHAR, LUKA JUVANČIČ, ARIANA LUCIJA TRATER-SUPAN, BARBARA LAMPIČ, JURIJ POHAR, MAJA GOREČAN IN URŠKA KODELJA (2010): *Analiza stanja in potencialov za rast ponudbe ekoloških proizvodov v luči doseganja cilja*

- Akcijskega načrta za razvoj ekološkega kmetijstva v Sloveniji do leta 2015*. Ljubljana: Inštitut za trajnostni razvoj.
- SLABE, ANAMARIJA, BARBARA LAMPIČ IN LUKA JUVANČIČ (2011): Potenciali ekološke pridelave za trajnostno lokalno oskrbo s hrano v Sloveniji. *Dela* 36: 93–109.
- SLABE-ERKER, RENATA (2012): *Parametri trajnostnega razvoja kmetijstva*. Ljubljana: Inštitut za ekonomska vprašanja. Dostopno na: <http://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-VKQKEWKE/934ec35a-b753-48c6-b416-e0bdb2af8a7b/PDF> (10. avgust 2014).
- STATISTIČNI URAD REPUBLIKE SLOVENIJE (2001): *Popisi na slovenskem 1948–1991 in Popis 2002*. Dostopno na: <https://www.stat.si/popis2002/gradivo/popisna.pdf> (15. avgust 2015).
- UREDBA O DOPOLNILNIH DEJAVNOSTIH NA KMETIJI. Uradni list RS 52/2015. Dostopno na: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=URED6925> (20. avgust 2015).
- VLADA REPUBLIKE SLOVENIJE (2013): *Državni razvojni program Republike Slovenije 2007–2013*. Dostopno na: <http://www.pora-gr.si/DRP2007-2013.pdf> (17. avgust 2015).
- VOLFAND, JOŽE (2014): Ponovno odkrito vprašanje prehranske varnosti. Intervju z Emilom Erjavcem. *Embalaža – Okolje – Logistika, specializirana revija za trajnostni razvoj* (86). Dostopno na: <http://www.zelenaslovenija.si/revija-eol-/aktualna-stevilka/okolje/2559-ponovno-odkrito-vprasanje-prehranske-varnosti-eol-86> (10. avgust 2015).
- ZAKON O KMETIJSKO-GOZDARSKI ZBORNICI SLOVENIJE (ZKGZ). Uradni list RS 69/2004 – uradno prečiščeno besedilo, 117/2006 – ZDavP-2, 26/2008 in 7/2009 – odl. US.
- ZAKON O KMETIJSTVU (ZKME-1). Uradni list RS 45/2008, 57/2012, 90/2012 – ZdZPVHVVR, 26/2014 in 32/2015.

DOSJEJI IN KRITIKA

Bajka o tem, kako je znanost Zasavčanom zagotavljala zdravju varno bivanje znotraj (in zunaj) mejnih vrednosti

Abstract

A Tale about Science Assuring the Inhabitants of the Zasavje Region they Live in a Safe Environment—within as well as Beyond Threshold Limit Values

The article focuses on the misuse of the concept of threshold limit values in the case of incineration emissions in the Zasavje region. It describes the role that was played by "science", which supported and still supports practices polluting the environment, and the long-lasting apathy of state institutions that were supposed to guarantee a safe living environment.

Keywords: Eco Circle, Zasavje, threshold limit values, emissions, waste, Lafarge Cement, state institutions

Eco Circle is an environmental initiative. For years they have been struggling against the pollution and the poisoning of Zasavje. For more information, see their webpage: www.ekokrog.org.

Povzetek

Prispevek opisuje zlorabo pojma mejne vrednosti izpustov snovi v zrak skozi primer načrtovanega sežiga odpadkov v Zasavju, žalostno vlogo, ki jo je v obstoječem in načrtovanem dodatnem onesnaževanju odigrala znanost, in dolgoletni apatiji državnih institucij, ustanovljenih in plačanih zato, da bi ljudem zagotavljale zdravo bivanje.

Ključne besede: Eko krog, Zasavje, mejne vrednosti, emisije, odpadki, Lafarge Cement, državne ustanove

Eko krog je okoljska pobuda, ki se že leta bojuje za ustavitev onesnaženja in zastrupljanja zasavskih dolin. Več informacij je dostopnih na spletni strani www.ekokrog.org.

»Najpomembnejša razlika med mitom in pravljico je, da ima mit tragičen konec, pravljica pa srečnega.«
Wikipedija; mit=bajka

Leta 2009 smo končno dobili slovenski prevod dela Ulricha Becka *Družba tveganja*. Pokojni nemški sociolog v njem razpravlja tudi o dejstvu, da je znanost močno udeležena pri nastanku in rasti civilizacijskih tveganj ter da postaja nekakšna pokroviteljica industrijskega onesnaževanja. Ključna besedna zveza pri znanstvenem ocenjevanju tveganja za okolje in človeka postaja »mejna vrednost«, ki pravzaprav nadomešča besedno zvezo »tudi mi ne vemo«. Kakor hitro je bila besedna zveza spuščena v svet, sta jo hlastno zgrabila in zlorabila kapital in politika. V številnih prevodih se je njen (znanstveni) pomen izgubil, »mejna vrednost« pa je postala dovolilnica za to, da se lahko človek in narava do neke mere zastrupljata in da je to zastrupljanje družbeno sprejemljivo. Politika je pisala nove in nove uredbe o mejnih vrednostih, ki so pogosto odraz kompromisa med »licenco za ubijanje« in dostopnimi tehnološkimi rešitvami ter industriji sprejemljivimi stroški. Ne preseneča nas torej, da se umazana industrija seli v dežele in pokrajine, kjer so prebivalci za golo preživetje prisiljeni sprejeti večje tveganje, s tem pa industriji omogočajo večji dobiček.

Več kot 3000 ogorčenih Zasavčanov se je novembra 2010 zbralo pred slovensko vlado, da bi zagovarjali svojo pravico do zdravega okolja in hkrati branili svoje dostojanstvo. Znano je namreč, da okoljsko tvegane panoge iščejo nove lokacije za proizvodnjo v krajih, za katere ocenijo, da so prebivalci manj izobraženi in razgledani ter posledično vodljivi in ubogljivi. Ni bilo malo Zasavčanov, ki so ideje o sežiganju odpadkov komentirali z »za butaste nas pa ne bodo imeli«. Zdi se, da je Lafarge Cement kljub temu, da so prejšnji lastniki potrpežljivo pripravljali teren za uvedbo sežiganja odpadkov, vendarle slabo preveril, na kakšen teren so spustili svoje lovce na dobiček. Rdeči revirji pač nikoli niso veljali za vodljive in ubogljive. Kljub vsem kazenskim ekspedicijam, ki so jih že in jih verjetno še bodo doživeli.

Pregled dogajanja in časovnica najpomembnejših uradnih postopkov v zvezi z delovanjem Lafarge Cementa

Beckov izvirnik je sicer izšel že leta 1986, v času torej, ko je trboveljska cementarna »poskusno« sežigala odpadke in so se oglašali prvi protestniki. Ti strokovne pomoči niso dočakali od državnih institucij, temveč od članov mariborske humanistične civilnodružbene pobude in posameznikov iz ljubljanskih okoljskih civilnih pobud. Leta 1998 je kljub nasprotovanju in utemeljenim pomislekom okoliških

prebivalcev cementarni uspelo dobiti lokacijsko dovoljenje za zamenjavo tehnološkega goriva: tako je na podlagi močno pomanjkljivega *Poročila o vplivih na okolje* in s pomočjo trboveljske Upravne enote in Ministrstva za okolje in prostor z mazuta prešla na premog. Jasno je bilo, da bi bila morebitna udeležba Zasavčanov v upravnem postopku zgolj motnja interesom kapitala. Ne čudimo se torej, da niti okoliškim krajanom niti sosednji občini Zagorje ob Savi ni uspelo pridobiti položaja stranskih udeležencev v postopku in da so bile vse pritožbe na ministrstvo zavržene. Tako je bila leta 2003, ko je bila trboveljska cementarna že v lasti Lafarge Cementa in ji je ARSO izdal dovoljenje za sežig 30660 ton nevarnih odpadkov, pot v Zasavje za francosko-slovenski sežigalniški vlak dobro utirjena, dodatno zastrupljanje Zasavčanov pa samo še vprašanje časa.

Toda zgodilo se je, da so ravno v tem času štiri trboveljske gospe v zrelih letih ugotavljale, da je »tega dost«. Pridobile so somišljenike in nastala je *Civilna iniciativa za zdravo okolje Trbovlje*. Pod njihovo peticijo proti sežiganju odpadkov v cementarni se je v kratkem času podpisalo 1231 občanov. Civilna družba je na takratnega ministra naslovila zahtevo za razveljavitev dovoljenja z utemeljitvijo in priložila podpise občanov. Ministrstvo za okolje in prostor (MOP) je odgovorilo, da razlogov za razveljavitev odločbe ni, in s tem svojim stališčem sprožilo nastanek še drugih aktivističnih skupin. Čez noč so nastajali grafiti, pamfleti, zataknjeni za vetrobranska stekla, ljudje so organizirano prižigali svečke pred občinska vrata, krožile so predstavitve problematike na digitalnih nosilcih ...

Vladnim in trboveljskim politikom se zadeva ni zdela vredna postanka in razmisleka. V letu 2004 so se priprave na sežiganje odpadkov nadaljevale. Cementarna je oddala vlogo za izdajo gradbenega dovoljenja za rekonstrukcijo kotlarne z ureditvijo deponije za lahko kurilno olje (LKO) in za ureditev deponije za goriva tehnološkega procesa (torej odpadke). UE Trbovlje položaja stranskih udeležencev v postopku ni priznala niti Občini Zagorje ob Savi niti 147 krajanom Ravenske vasi. Oboji so se pritožili in obema je MOP pritožbo zavrnilo ter s tem prebivalcem onemogočilo sodelovanje v postopku, katerega izid bi drastično vplival na njihovo zdravje. V postopek ni bil vključen niti en strokovnjak medicinske stroke, ki bi morebiti lahko izrazil kakšne pomisleke o vplivu na zdravje.

Po desetletjih zastrupljanja v okviru dovoljenih (a zato nič manj strupenih) mejnih vrednosti (in prek njih) je čez zasavsko mejo potrpežljivosti končno pljusnil zadnji val ogorčenosti, ki ga je povzročila brezbržnost lokalne in vladne politike. Konec leta 2004 je tudi uradno nastal *Eko krog, društvo za naravovarstvo in okoljevarstvo*. Najprej smo se dogovorili, da lahko za svoje delovanje uporabljamo prostore ene od trboveljskih krajevnih skupnosti. Toda lokalna trboveljska oblast je, sledeč miselnosti *L'état c'est moi*, civilni pobudi kmalu odrekla gostoljubje. Zdaj je sedež Eko kroga v Ravenski vasi, ki spada v občino Zagorje ob Savi.

Leta 2005 je zaokročila nova peticija in 11.794 prebivalcev Zasavja je s svojim podpisom izkazalo nasprotovanje projektoma sežiganja odpadkov v Cementarni Trbovlje in Termoelektrarni Trbovlje. Podpisi so bili Ministru za okolje in prostor

predani julija 2005. Učinka ni bilo zaznati.

Zasavčanom je bilo tako nesramno sporočeno, da je njihov upor vnaprej obsojen na neuspeh, saj na nasprotni strani stojijo interesi mednarodne korporacije, ki jo podpirajo »strokovnjaki« iz ARSO, MOP, potem nekaterih ustanov, ki so za denar pripravljene podpreti marsikaj, in, ne nazadnje, lokalna trboveljska oblast. Ministrstvo za zdravje je molčalo, resne raziskovalne ustanove pa se večinoma niso hotele vmešavati. Zasavčani so ostali sami in le redki so bili tisti, ki v Zasavju niso živeli, pa so o problemu vseeno spregovorili in protestirali.

Tudi nekateri Zasavčani, ki so vsak dan gledali in vohali oblake strupenega dima, valečega se iz cementarniških dimnikov, ki nas je dušil ter dolgoročno zastrupljal, so si zatiskali oči pred očitnim – tudi pred rezultati zdravstvenih študij, nekateri celo pred lastno boleznijo. Lažje kot prepoznati, da z lastno neaktivnostjo pripomoreš k slabšanju razmer, je namreč prevaliti krivdo na zunanje dejavnike, na katere menda ne moreš vplivati. Še lažje je, če ti pri tem asistira industrija, ki ti ob podpori znanosti in državnih ustanov za okolje ter ob kimanju lokalne skupnosti razloži, da mejne vrednosti niso presežene in da je zato vse v najlepšem redu. Lažje je verjeti industrijskim predstavnikom za stike z javnostjo. Lažje kot razmišljati, brskati, vedeti in ukrepati.

Promocijskim potezam Lafargea so nasledli celo posamezni zasavski šolniki: ti so za ceno ene malice ali reklamne čepice za učence svojim razredom namesto kritičnega mišljenja vtepali čredni nagon, z njimi so po cementarniškem kamnologu sadili drevesa in dovolili, da jim samooklicani cementarniški ekologi vcepljajo svoja prepričanja. Leta 2010 so zasavski pedagoški delavci na pobudo Gimnazije in ekonomske srednje šole Trbovlje vendarle stopili skupaj in množično podpisali peticijo, s katero so od pristojnih zahtevali, da sprejmejo ukrepe za vzpostavitev in ohranjanje ekološko neoporečnega okolja v Zasavju.

Ob podatkih o velikanskih izpušnih organskih snovi, težkih kovin, benzena in dioksinov iz cementarne v neprevetrene zasavske kotline so molčali tudi številni zasavski zdravniki. Promocijske poteze cementarne so namreč vključevale tudi različne donacije: tiste zdravstvene ustanove, ki so jih sprejele, so večinoma molčale. Finančna kriza je k sprejemu donacij in molku prisilila tudi številne športne organizacije, njihove člane in sorodnike. So pa na srečo svojo prisego drugače razumeli posamezni zdravniki in zdravstveni delavci, ki so se izpostavili in javno spregovorili o tem, kaj obstoječe in morebitno dodatno onesnaževanje pomeni za zdravje. Po njihovi zaslugi so se v kritičnem trenutku zasavski zdravniki in farmacevti vendarle organizirali in s pismom podpore v letu 2009 in nato še v letu 2014 odigrali eno ključnih vlog v boju za zdravo okolje.

Leta 2006 je Lafarge Cement na ARSO naslovil *Vlogo za pridobitev okoljevarstvenega dovoljenja za naprave, ki lahko povzročajo onesnaževanje okolja večjega obsega* in v letu 2007 vlogo dopolnil še z *Vlogo za pridobitev okoljevarstvenega dovoljenja za sežiganje odpadkov* in *Vlogo za pridobitev okoljevarstvenega dovoljenja za odstranjevanje odpadkov*. Občini Zagorje ob Savi ni uspelo pridobiti položaja stranskega

udeleženca v postopku, je pa to uspelo Urošu Macerlu, čigar posestvo sega na območje, ki bi bilo prizadeto v primeru pridobitve dovoljenj. Sledilo je desetletje zbiranja dokazov in utemeljevanja, zakaj bi sežiganje odpadkov v Zasavju ogrozilo zdravje prebivalcev. Ob tem je bila dragocena pomoč posameznikov iz zgolj dveh raziskovalnih ustanov – vse druge so izbrale bodisi molk bodisi drugo stran.

Leta 2008 je Zavod za zdravstveno varstvo Ljubljana objavil zaključno poročilo projekta *Od podrobnejše analize okolja in zdravja v zasavski regiji do odpravljanja razlik v zdravju*. V njem ugotavlja, da je tveganje obolevnosti za rakom večje pri tistih Zasavčanih, ki živijo v območju do dveh kilometrov oddaljenosti od cementarne in termoelektrarne. Ista študija je tudi pokazala, da so kronične bolezni dihal pri otrocih na bolj onesnaženih območjih 2,5-krat pogostejše kot pri otrocih na manj onesnaženih območjih, da je umrljivost pred 65. letom starosti v zasavskih upravnih enotah višja kot v drugih upravnih enotah ljubljanske regije, da je tveganje prebivalcev in prebivalk statistične regije Zasavje, da bodo oboleli za katerokoli obliko raka, za 6 % večje od slovenskega povprečja.

Tabela 1 prikazuje uradne postopke, ki določajo usodo Zasavja od leta 2006 naprej. Težko je povzeti vse, zato navajamo le najpomembnejše.

Tabela 1: Pregled najpomembnejših uradnih postopkov od leta 2006 naprej

30. 10. 2006	Lafarge vloži osnovno vlogo za pridobivanje cementa, tj. Vlogo za pridobitev okoljevarstvenega dovoljenja za naprave, ki lahko povzročajo onesnaževanje okolja večjega obsega.
12. 7. 2007	Lafarge osnovno vlogo dopolni z Vlogo za pridobitev okoljevarstvenega dovoljenja za sežiganje odpadkov in Vlogo za pridobitev okoljevarstvenega dovoljenja za odstranjevanje odpadkov.
19. 5. 2008	ARSO izda dovoljenje za proizvodnjo cementa, zavrne pa vlogo za sosežig. Sledita dve pritožbi (stranskega udeleženca in Lafargea).
6. 8. 2008	MOP odpravi dovoljenje in ga vrne na ARSO v ponovno odločanje.
8. 4. 2009	ARSO izda dovoljenje za proizvodnjo cementa in za sosežig odpadkov. Sledi pritožba stranskega udeleženca.
9. 7. 2009	MOP odpravi dovoljenje in ga vrne na ARSO v ponovni postopek.
23. 7. 2009	ARSO ponovno izda dovoljenje za proizvodnjo cementa in za sosežig. Sledi pritožba stranskega udeleženca.
9. 10. 2009	Obvestilo MOP, da verjetno vendarle gre za »novo napravo«.

27. 11. 2009	MOP spet spremeni stališče glede statusa naprave in zavrne pritožbo.
30. 12. 2009	Vložena je tožba na Upravno sodišče.
17. 2. 2011	Sodba Upravnega sodišča, ki razveljavi dovoljenje in zadevo vrne na 1. stopnjo (ARSO).
8. 7. 2011	ARSO zavrne vlogo za izdajo dovoljenja. Sledi pritožba Lafargea.
17. 11. 2011	MOP zavrne pritožbo Lafargea.
22. 12. 2012	Ustna obravnava na ARSO.
14. 3. 2013	ARSO zavrne vlogo za izdajo dovoljenja. Pritožba Lafargea.
14. 6. 2013	Ministrstvo za kmetijstvo in okolje (MKO) odpravi odločbo ARSO in vrne na 1. stopnjo (ARSO).
20. 9. 2013	Pravno-informacijski center (PIC) in Focus, društvo za sonaraven razvoj, pridobita status stranskega udeleženca v postopku (po sodnem upravnem sporu).
3. 9. 2013	Lafarge umakne vlogo v delu, ki se nanaša na sosežig.
20. 1. 2014	ARSO izda dovoljenje za proizvodnjo cementa. Sledi pritožba Macerla, PIC-a in Focusa.
18. 4. 2014	MKO zavrne pritožbo Macerla, PIC-a in Focusa.
26. 5. 2014	Macerl, PIC in Focus vložijo tožbo na upravno sodišče, s katero izpodbijajo dovoljenje.
21. 8. 2014	Upravno sodišče s sodbo odpravi dovoljenje, zadevo pa z napotili vrne na 1. stopnjo. Lafarge še naprej uporablja sporen petrolkoks, inšpekcijske službe ga sicer obiskujejo, vendar ne naredijo nič.
9. 3. 2015	Inšpekcija pod novim vodstvom zaustavi delovanje cementarne.
2. 6. 2015	ARSO zavrže vlogo za izdajo dovoljenja.

Medtem ko tečejo uradni postopki, mi delamo ...

Začetna leta delovanja civilne družbe je zaznamoval velik rompompom – zbudili smo zanimanje javnosti in medijev. Ozračje, predvsem zasavsko, smo tako zelo naelektrili, da smo februarja 2005 v zagorskem Delavskem domu zlahka izvedli odmeven simpozij *Onesnaženost okolja v Zasavju in trajnostni razvoj*. Pri dogodku so sodelovala različna združenja, npr. čebelarji in gostinci. Dvorana je bila polna, dogodka so se *pro bono* udeležili nekateri zelo cenjeni predavatelji, prav tako brezplačno so pristopili tudi nekateri zasavski glasbeniki. Med drugim smo prebrali pismo podpore takratnega predsednika države dr. Janeza Drnovška, med udeleženci pa je bil tudi takrat povsem svež okoljski minister Janez Podobnik s svojo ekipo.

Upravičeno smo domnevali, da bo naša okoljska vojna trajala le nekaj mesecev. Žal ni bilo tako. Naelektrenost družbenega ozračja je počasi pojenjala, mi pa smo šele začeli dojemati prave razsežnosti pokvarjenosti, s katero imamo opravka. Čedalje bolj smo bili soočeni z močjo, ki jo lahko imajo nelegitimni in lažni znanstveni izsledki, kar je povzročilo, da so se naše vrste močno zreducirale – ostala je le še peščica izvorno aktivnih.

Sledili so številni dopisi na različne urade, predvsem tiste, ki so vezani na Ministrstvo za okolje, izjave za javnost, gradiva za tiskovne konference in ulične aktivnosti. Vse te dejavnosti pa so se vedno bolj kazale za slepe naboje. Odgovor nanje so namreč bile vedno nove (»znanstvene«) laži. Občutek, da bomo svojo okoljsko vojno izgubili, je bil čedalje močnejši. V tem ozračju, ko je kazalo vedno slabše in ko je izčrpanost vedno večja, je naslednji korak zatekanje k metodam, ki so se zdele še pred kratkim nepotrebne. Drugače povedano, ko te poskuša s pomočjo drugih zatreti tudi »znanost«, je provokacija tako močna, da nastane plakat *Dvoličnost zla*,¹ ki ga pošlješ na čim več naslovov. A tudi prah, ki ga je dvignil plakat, se je počasi polegel. Novih vprašanj, ki bi jih zastavljali različnim odgovornim za slabo stanje v Zasavju, je bilo čedalje manj (na stara smo dobili neživljenjske odgovore). Medijski interes je usahnil. Sledilo je vprašanje, kako ohraniti naelektrenost ozračja, in odločili smo se, da to storimo prek oblikovanja prodornih predstavitev, ki jih bomo pošiljali po elektronski pošti. Prvo predstavitev smo tako distribuirali novembra 2006, enajsto aprila 2011.² Predstavitve so sprožile veliko

¹ Na plakatu smo opozarjali, da vsa sponzorstva Lafarge Cementa v zadnjih letih niso odraz njihove skrbi za lokalno okolje ali dobrotelnosti, temveč metoda dobrikanja lokalni skupnosti, da bi le-ta postala slepa za sežiganje nevarnih odpadkov. Poudarili smo, da ne potrebujemo nagrad, temveč čist zrak. Na plakatu smo direktorja trboveljske cementarne, ki se po eni strani fotografira z nagrajencem likovnega natečaja za otroke, na drugi pa je odgovoren za zastrupljanje zraka v našem življenjskem okolju, postavili ob bok Adolfu Hitlerju, ki se kaže kot dobrotnik otrok, hkrati pa je bil odgovoren za trpljenja nepredstavljivega števila teh istih. V zvezi s tem plakatom je bil sprožen tudi pravni spor, sodišče pa je nazadnje odločilo v prid aktivistu Eko kroga. Plakat je skupaj s predstavitvijo takratnega položaja dostopen na naslovu <http://www.ekokrog.org/2009/03/19/zloraba-otrok/> (13. november 2015).

² Predstavitve so dostopne na spletni strani Eko kroga, prva na naslovu <http://www.ekok->

zanimanja in o njih so poročali številni novinarji. Med drugim so dosegle tudi to, da sta se kandidata za predsednika republike v letu 2007, dr. Danilo Türk in Lojze Peterle, na zadnjem predvolilnem soočenju morala izreči o svojih stališčih glede zasavske okoljske problematike.³ Enako se je ponovilo tudi pred naslednjimi predsedniškimi volitvami, vendar so na to vplivale tudi druge dejavnosti Eko kroga v vmesnem času, o čemer bo govor v nadaljevanju. Vendar v tistem trenutku niti izrekanje predsedniških kandidatov ni pomagalo. Širša javnost se je preprosto navadila, da ima Zasavje problem z onesnaženostjo, ki ga poskuša odpraviti peščica vztrajnih zanesenjakov, dlje od tega pa ni šla.

Zelo kmalu je bilo jasno, da je za preprečitev sežiganja odpadkov v cementarni ključen vstop v upravni postopek za izdajo okoljevarstvenega dovoljenja za Lafarge Cement. To je razumela tudi nasprotna stran. Zaradi koščka zemljišča na prvotno določenem vplivnem območju cementarne je v postopek uspelo vstopiti aktivistu Urošu Macerlu. Strokovno podporo in pomoč so mu zagotavljali Eko krog in odvetniške pisarne: najprej odvetniška pisarna Čeferin, pozneje Zidar-Klemenčič, trenutno pa Stušek. Macerla so med postopkom spoznali za motečega, saj bi utegnil preprečiti načrte Lafargea, zato so ga – poleg drugih sosedov, ki bi morebiti lahko prevzeli njegovo vlogo – poskušali izločiti, in sicer na podlagi »strokovnega« mnenja, s katerim so skrčili vplivno območje cementarne; to je po novem praktično sovpadalo z območjem znotraj tovarniškega zidu. Pozneje sta v postopek vstopili dve nevladni organizaciji, PIC in Focus.

Vzporedno z natančnim študijem zakonodaje, poročil institucij, vlog in mnenj same cementarne so se v organizaciji Eko kroga neodvisno odvijale tudi druge dejavnosti, s katerimi je civilna družba opozarjala na okoljsko problematiko v Zasavju. Zanimivo je, da so civilni družbi v boju za zdravo bivanje med prvimi prisluhnili in pomagali zasavski glasbeniki, ki so pozneje dobesedno odigrali pomembno vlogo na protestnem shodu v Ljubljani. Posebej za ta shod so se namreč pod imenom Združena zasavska godba zbrali člani zasavskih godb iz Hrastnika, Trbovelj in Zagorja, ki so nato skupaj z Orleki in 3000 Zasavčani vkorakali pred vladno poslopje. Tudi nekaj glasbenikov iz drugih delov Slovenije je odkrito podprlo zasavske aktiviste. Zgodaj so se gibanju pridružili tudi grafiki, oblikovalci, karikaturnisti in drugi, ki so z vedno novimi izvirnimi izdelki zasavsko realnost predstavljali širši javnosti (različne karikature, plakati, fotografije priponek in tako naprej so dostopni na spletni strani Eko kroga). Sledili so športniki, ki so v prizadevanju za zdrav zrak za zdravega duha v zdravem telesu novembra 2009 s štafeto pretekli vso dolgo pot iz Trbovelj v Ljubljano. In še številni drugi.

rog.org/2006/12/07/da-ne-bo-kdo-rekel-da-ni-vedel/, enajsta na naslovu <http://www.ekokrog.org/2010/04/23/zrtvovanje-zasavja-se-nadaljuje/> (13. november 2015). Za deseto predstavitev glej prejšnjo opombo.

³ Posnetek soočenja je pod naslovom *Problem onesnaževanja* dostopen na <http://www.24ur.com/novice/slovenija/soocenje-kdo-ima-vec-zaslug.html> (13. november 2015).

Najprej je bil junija 2009 organiziran protest Za zdravje za Zasavje pred sedežem ARSO, ki je dva meseca pred tem Lafarge Cementu izdal sporno dovoljenje za sosežiganje nevarnih odpadkov, s tem pa tudi podelil mandat za večkratno presejanje izpustov, ki jih imajo sežigalnice. V pozivu smo opozorili, da nepreventne doline ob sežiganju sto ton odpadkov na dan nimajo nikakršne prihodnosti ter da ARSO pri izdaji dovoljenja ni upošteval mnenja strokovnjakov in skrb zbudajočih rezultatov znanstvene raziskave o zdravju v Zasavju.⁴ V tem času se je začelo tudi sodelovanje z Uradom varuha za človekove pravice. Krajanje so postajali čedalje bolj ogorčeni in drzni. Nekega dne se je pred vrati cementarne znašel celo kup gnoja. Junija 2010 smo protestirali, ko sta trboveljski župan in generalni direktor Lafarge Cementa na parkirišču pri cementarni simbolično sadila drevesa. Mesec dni pozneje so razburjeni Zasavčani sedli na cesto v Bevškem in tako od takratnega premierja Boruta Pahorja izsilili obljubo za sestanek. Sestanka ni bilo in protesti so se nadaljevali. Pri tem je bil najodmevnejši protest *Dost' mamo!*, ki smo ga aktivisti Eko kroga skupaj s Civilno iniciativo Trbovlje in Občino Zagorje ob Savi pred vladnim poslopjem organizirali novembra 2010.⁵ Pred tem smo organizirali mobilizacijski koncert in na dan protesta iz Zasavja prenesli Štafeto norosti. Uspešen protest najprej ni sprožil reakcij, zato so Zasavčani deseti dan, ko je potekel čas za izpolnitev naše zahteve po koncu sežiganja odpadkov, pred cementarno prižigali sveče. Devetega decembra 2010 je skupina Zasavčanov s somišljeniki iz Ljubljane opozorilno protestirala tako, da je s počasno vožnjo skozi krožišče blokirala promet pri ljubljanskih Žalah. Končno so sledile reakcije nekaterih odgovornih: imeli smo sestanek na MOP, pozneje pa z ministrom tudi v Trbovljah, od premierja smo prejeli vabilo na sestanek z njim.

V prvem četrletju 2011 je bilo razveljavljeno okoljevarstveno dovoljenje za sežig odpadkov, vendar se je kaj kmalu odprla nova fronta: sredi februarja smo izvedeli, da namerava vlada podpisati sporazum strateškega partnerstva s Francijo. Lafarge je ponovno zagnal peč in začel s sežiganjem, zato so Zasavčani ponovno protestirali, tokrat pred francoskim veleposlaništvom. S plakatom, na katerem slovenska kokoška »leze v rit« francoskemu petelinu, in navidezno okrvavljeno krsto smo opozorili, da takšen sporazum za nas ni sprejemljiv, saj prinaša brezup, bolezen in smrt. Tovrstne dejavnosti Eko kroga so se nadaljevale tudi v prihodnosti. V veliki meri so bile vezane na dogajanje z uradnimi postopki, del katerih so aktivisti Eko kroga oz. sam Eko krog, hkrati pa se je Eko krog začel širše povezovati z različnimi okoljskimi in drugimi pobudami. Aktivisti smo bili gostje na številnih okroglih mizah in sodelovali pri zelo različnih akcijah, na katerih smo odpirali vprašanja

⁴ Poziv je dostopen na <http://www.ekokrog.org/2009/06/18/protestni-shod-v-ljubljani/> (13. november 2015).

⁵ Poziv na protest je dostopen na <http://www.ekokrog.org/2010/10/31/novembrski-protest-pred-vlado-rs/> (13. november 2015).

zdravega in neoporečnega življenjskega okolja in moči kapitala.⁶

Eko krog torej nikoli ni in nikoli ne bo samo mirno sedel in čakal. Prvič zato, ker vemo, da nam lahko uspe le z vztrajnostjo in nenehnim preverjanjem obstoječih pravil – ta niso nič naravnega, temveč jih v svojo korist pišeta kapital in njegova vazalska politika. Naša naloga je, da pravila natančno spremljamo in opozarjamo na naključne ali načrtne napake, ki vodijo v poslabšanje bivalnega okolja. Drugič zato, ker vemo, da je resnica na naši strani; ker gre za naše zdravje in naša življenja. In tretjič zato, ker vemo, da moramo nenehno graditi moč civilne družbe. Nihče ne bo ničesar naredil namesto nas, sami pa lahko naredimo vse.

Odzivi Lafarge Cementa na aktivnosti civilne družbe

Lafarge Cement in drugi zagovorniki sežiganja v tem času niso stali križem rok. Naj za začetek zgolj naštejemo nekatera od njihovih dejanj, ki kažejo, kako daleč so pripravljeni iti, da bi (tudi prek spretnega in natančnega piara) zakrili razsežnosti onesnaževanja, ki ga povzročajo, oziroma (tudi prek odvetniških družb) utišali tiste, ki o njem govorijo.

Med zanimivejše podvige zagovornikov sežiganja in nekaterih drugih udeležencev spadajo: izvajanje neakreditiranih meritev izpustov; popraviljanje emisijskih tabel na ARSU; napačno seštevanje; pošiljanje smučarskih zemljevidov v gradivu za ARSO; obisk francoske veleposlanice pri zagorskem županu; izginotje podatkov meritev izpustov snovi v zrak zaradi »premalo prostora za shranjevanje na disku«, čeprav so bile datoteke dovolj majhne, da bi jih lahko shranili na manjši ključek; ilegalne gradnje naprav za ravnanje z odpadki; spreminjanje statusa naprav iz novih v stare in nazaj; neupoštevanje izdanih inšpekcijskih odločb; srečanja inšpektorjev z odvetniki cementarne; popravki vplivnega območja cementarne na meje njene dvorišča, da bi tako iz postopka izločili stranske udeležence; zamolčanje, da v bloku nasproti cementarne živijo ljudje; osebne grožnje aktivistom; tožbe aktivista; prijave novinarjev na novinarsko razsodišče; poskus odvoza merilne naprave iz Ravenske vasi. Posebej omenjamo tudi spremembo *Uredbe o emisiji snovi v zrak iz nepremičnih virov onesnaževanja*, ki je v povezavi z izdajo *Odloka o načrtu za kakovost zraka na območju Zasavja* dvojcu z znanim krmarjem omogočila izdajo enega od okoljevarstvenih dovoljenj za Lafarge Cement. Žal ta divja vožnja po brzicah *Zakona o varstvu okolja (ZVO)* še ni končana. Jeseni 2015 je namreč MOP pripravilo nov predlog sprememb ZVO. Menimo, da gre za nov poskus, da bi skozi stranska vrata omogočili delovanje industriji, ki ne dosega evropskih standardov⁷, in zmanj-

⁶ Za pregled dogodkov glej naš arhiv na www.ekokrog.org.

⁷ Glej *Primerjalno tabelo izpustov*, dostopno na <http://www.ekokrog.org/2011/05/17/primerjalna->

šali vpliv prizadete javnosti ob izdajanju okoljevarstvenih dovoljenj.

Delovanje Lafarge Cementa je zelo tipično za neokolonialna razmerja moči, katerih značilnost je pogosto izvažanje okoljske krize oziroma neželenih posledic, ki jih imajo nekatere industrije. Umazan kapital namreč najprej dobro prouči okolje, v katero namerava »investirati«. Recept za izbiro primerne lokacije, ki ga izkušeni iskalci seveda dobro poznajo, je relativno preprost: okoliško prebivalstvo se mora predvsem soočiti z dovolj veliko brezposelnostjo. Ta odžene perspektivne, zato je povprečna izobrazba v takšnih krajih praviloma nižja od nacionalne. Socialna slika je logično slaba. Pogosto se kot pomemben dejavnik pri odločanju pokaže relativno visoko število prišlekov, saj investitor računa na to, da mobilnejši del prebivalstva ne bo imel izrazitega odnosa do okolja. Eden ključnih dejavnikov je tudi to, da je območje ob njihovem vstopu že okoljsko degradirano.

Investitor takoj na začetku poskrbi za svojo omreženost in vpletenost v lokalne družbene strukture. Predstavlja se za okoljsko ozaveščenega prinašalca služb. V našem primeru so se kmalu po prihodu Lafargea pojavili veliki plakati, ki so poudarjali, da je podjetje okolju prijazno, časopisi pa so bili polni reklamnih oglasov, ki so sporočali, da pri Lafargeu gojijo visoko raven okoljske ozaveščenosti. Za zaželen videz so začeli celo urejati okolico tovarne, sadili so rože in okrasna drevesa. Da bi bili čim bolj prepričljivi, so organizirali dneve odprtih vrat, kjer so še posebej razkazovali nadzorno sobo in čistilno napravo ter poudarjali, da jih nadzorujejo akreditirane in certificirane ustanove ter da je njihovo delovanje podrejeno strogi zakonodaji. Odgovorni so želeli zbuditi občutek, da je skrb odveč, da je delovanje tovarne varno, nadzor nad njimi pa izjemno strog.

Še posebej se posvečajo premišljeno izbranim ciljnim skupinam. Te lahko v grobem delimo na dve ravni: državno in lokalno. Sestajajo se s samim političnim vrhom: vladnimi predstavniki, ministri, poslanci, Ministrstvom za okolje in prostor; z ARSO in inšpekcijami. Za pogovore in dogovarjanje najamejo najboljše lobiste (npr. Francija Zavrla in Andreja Drapala) ter najdražje agencije za odnose z javnostjo (Imelda, Pristop) in odvetnike (Aleš Rojs). Obiskali so tudi francosko veleposlanico, z vrhom Lafargea pa se je na svojih obiskih v Franciji sestajal tudi nekdanji premier Borut Pahor.

Na lokalni ravni se Lafarge intenzivno posveča lokalnim oblastem. Komisija za preprečevanje korupcije je leta 2009 proučevala prijavo zoper trboveljskega župana Bogdana Baroviča zaradi suma korupcije v zvezi z donacijami cementarne trboveljski občini in prenovo pokritega plavalnega bazena v zameno za pomoč pri pridobivanju okoljevarstvenega dovoljenja za sežig odpadkov. Komisija je sicer ugotovila utemeljen sum, vendar na koncu iz tega ni bilo nič, z razlago, da ni prišlo do dejanske transakcije. Nekateri vodilni v tovarni so bili zelo aktivni tudi v lokalni politiki, kar pomeni, da imajo dovolj moči za ustoličenje župana, ki bi mu

-tabela-izpustov/ (8. december 2015).

interes tovarne pomenil več kot neoporečno in zdravo okolje. Kandidati, zaposleni v vodstvu cementarne, so v zadnjih letih kandidirali za mesto poslanca in župana, kjer bi še lažje vplivali na predpise, ki bi tovarni omogočali sežig odpadkov. Lahkota, s katero se ljudje prepustijo takšnemu delovanju, je zastrašujoča.

Posebno pozornost pri Lafargeu namenjajo vrtcem, šolam, športnim in kulturnim društvom ter bolnišnici. V šolah in vrtcih organizirajo in sponzorirajo različne natečaje. Višek cinizma je, da so celo prevzeli vlogo poučevalcev o ekologiji: otroci v Lafargeovem kamnolomu sadijo drevesa, ki jih nato posvojijo. Otroški oddelek bolnišnice in porodnišnica sta naslednja od njihovih fokusov, donirali pa so tudi nakup reševalnega vozila. Med športnimi društvi najizdatneje podpirajo nogometno in plavalno, pomoči pa ne odrečejo tako rekoč nikomur, ki prosi za donacijo.

Vsa ta dobrodelnost bi bila same hvale vredna, če ne bi bila plačana z inhaliranjem izpustov iz Lafargeove tovarne. Lafarge si skorajda ves čas prizadeva za pridobitev dovoljenja za sežiganje odpadkov, kar bi podjetju, ki poleg vsega tudi nenehno zmanjšuje število zaposlenih, prineslo milijonski dobiček. Donacije pač izgubijo svoj čar, ko veš, da jih bosta okolje in prebivalstvo več kot preplačala: noben denar ne more poplačati zastrupljanja okolja z najnevarnejšimi strupi! Zdravniki, učitelji, športniki, kulturniki in lokalni politiki so tisti, ki bi se morali prvi upreti takšni navidezni dobrodelnosti in izsiljevanju. Donacije pa imajo v okolju, kjer je gospodarstvo šibko, dvojni učinek. Z njimi se kupujeta mir in potrpljenje prebivalcev ter pridobiva moč tovarne. V upravnih odborih društev po navadi sedijo sposobni lokalni vplivneži. Vpliv donacij sega daleč tudi zato, ker jih podpirajo družine otrok, katerih klubi so sponzorirani. Učinek donacij bolnišnici, šolam in vrtcem je prav tako zelo širok, še zlasti če za njim stoji močna služba za stike z javnostjo, ki to dobrodelnost nenehno poudarja. Lafarge za promocijo izdaja tudi svoj časopis, ki ga brezplačno pošilja v vsa zasavska gospodinjstva.

O tem, zakaj je vloga plačane znanosti največja bolečina te zgodbe: širši razmislek o pomenu boja proti degradaciji okolja v Zasavju

Boj proti onesnaževanju Lafarge Cementa je po eni strani izjemno zapleten, po drugi pa tudi izjemno poučen. Menimo, da bi lahko bilo poznavanje tega boja pomembno za druga podobna gibanja, ki se skušajo v svojem kraju zoperstaviti okolju in zdravju škodljivim projektom.

V zasavskem primeru je bil za številne največje razočaranje način delovanja znanstvenih in strokovnih služb, ki bi morale stopiti na stran resnice, pa tega niso storile. Izkazalo se je, da plačana znanost v premnogih primerih ni samo neživljenjska, temveč celo protiživljenjska. S tem dejstvom so se številni soočili že na

začetku našega upora, ko so ugotavljali, da je nekorektno delovanje znanstvenih institucij prej pravilo kot izjema. Civilna družba je na to opozorila že leta 2005 in nato še posebej leta 2007.⁸ Nesprejemljivo je, da je plačana znanost že leta 1988 z brezbržno lahkostjo zatajila, da pri sežigu emajlov nastajajo izpusti težkih kovin; sežig je bil zanje sporen le zaradi prekoračenih izpustov žvepovega dioksida (SO₂). S prav takšno brezbriznostjo je Envita deset let pozneje »ugotovila« in zatrdila, da je zamenjava tehnološkega goriva z mazuta na premog (petrolkoks) povsem sprejemljiva, Sint pa je še nekaj let zatem z enako zaničujočim odnosom izdelal sramotno *Presajo vplivov na okolje (PVO)*. Avtorja tega PVO sta pozneje v Trbovljah na ustni obravnavi za postopek zamenjave tehnološkega goriva zavrnila vse zdravorazumske pomisleke in trdila, da so raziskavo opravile in rezultate »podale strokovne in za zadevno problematiko pooblaščen ustanove«. Pogovora o legitimnosti teh ustanov ni bilo. Lahko bi našli še veliko primerov. Včasih so odgovorni pozabili kaj sešteti in niso upoštevali vsote rakotvornih snovi v okolju, ampak samo posamezne postavke; dovolili so dvajsetkrat večje izpuste TOC (skupni organski ogljik), kot bi jih sicer dovoljevala zakonodaja, in trdili, da le-ta izvira iz same surovine; uporabljali so za to geografsko območje neprimerne modele širjenja onesnaženja; javnosti so skrivali podatke iz merilnih postaj; prispevek Lafarge Cementa k izpustom snovi v zrak so ocenjevali v času, ko cementarna sploh ni delovala, itd.

Včasih je znanost svojo nalogo opravila korektno. Tu lahko na primer omenimo študijo ERICa iz leta 2001, analizo zdravstvenega stanja v občini Zagorje ob Savi, ki jo je opravil ZZV Celje, in študijo *Zdravje za Zasavje*, ki jo je izdelal ZZV Ljubljana. Včasih se ne moremo izogniti občutku, da je korektnost znanosti oziroma inštitutov in služb, ki jo predstavljajo, odvisna od koristi oziroma škode, ki bi jim jih lahko prinesle določene znanstvene ugotovitve. Vprašanje plačnika raziskav je pri tem zelo pomembno. Tako sta nas nekorektnost in prirejanje rezultatov nekaterih znanstvenih institucij pripeljala do tega, da danes iz samozaščite pogosto dvomimo tudi o ravnanju tistih, ki svoje delo opravljajo dobro. Nikoli namreč ne vemo, ali je neki inštitut delo opravil korektno le zato, ker mu to ni škodilo, oziroma kako ga bo opravil prihodnjč, ko bo naročnik raziskave Lafarge.

Prav zato je naš primer treba vzeti kot svarilo. Spoznali smo, da inštitutom ne moremo zaupati na slepo in da je treba njihovo delo nenehno preverjati. Ne dovolimo si, da nam neznanci določajo, kako onesnaženo in umazano je lahko naše okolje. Prebivalci Zasavja nimamo nikakršnega interesa, da bi lagali. Kot kažejo primeri, je tudi določitev dovoljenih vrednosti slepa za zdravje ljudi – če je takšna politična volja, potem se lahko te vrednosti poljubno večajo, ne glede na znanstvena in strokovna dognanja. Zato smo se bili prisiljeni začeti boriti tudi na tej ravni.

⁸ Glej na primer predstavitev *Znanost – rabelj Zasavja: Kako je Elektroinštitut Milan Vidmar (EIMV) ugotovil, da prekomerno onesnaževanje zraka s strani Lafarge Cementa seže največ do razdalje 500 metrov od dimnika* s 13. decembra 2007. Predstavitev je dostopna na <http://www.ekokrog.org/2007/12/18/znanost-rabelj-zasavja/> (13. november 2015).

Ni torej dovolj, da nasprotujemo umazanemu kapitalu, ki s svojimi dejavnostmi uničuje okolje, in državnim institucijam, ki jim dajejo blagoslov za to, prav tako moramo graditi svojo ekspertizo. Graditev nasprotne ekspertize se je pokazala za izjemno pomembno pri argumentiranju našega boja. Učimo se o vplivu posameznih snovi na zdravje in okolje, o imisijah in emisijah, o meritvah, modeliranju, geografiji, pravnih in upravnih postopkih, zakonodaji in njenem sprejemanju, o delovanju evropskih organov in varuhinje, in ne nazadnje o tem, kaj lahko pričakujemo od vladnih in pariarovskih služb. In beremo o bojih naših tovarišev in za naše tovariše pišemo o svojem boju.

Vloga znanosti pri oceni tveganja za prebivalce – praktični primer z dioksini

Po mnenju WHO je še sprejemljiva količina dnevnega vnosa dioksinov 1–4 pg/kg telesne teže. Vprašanje, kako je sploh lahko kakršenkoli vnos strupa v telo sprejemljiv, pustimo za dobro primera v nemar. Prav tako se ne bomo poglobljali v vprašanje, ali se mora tarčna oseba, če sploh ve, da to je, s to oceno strinjati ali ne. Raje se posvetimo podatkom: junija 2007 so izpusti dioksina iz cementarne znašali 232.800 ng/dan. Ta količina izpustov bi pomenila »sprejemljivi« dnevnii vnos za 0,83 do 3,32 milijona odraslih oseb s težo 70 kg. Ni treba omenjati, da je Zasavcev neprimerno manj. Res je sicer, da vsi izpusti človeških receptorjev ne dosežejo takoj, vendar pa gre za biološko obstojne in nerazgradljive spojine, ki se kopičijo v procesu prehranjevalne verige in so že v izjemno majhnih količinah velik biološko toksičen potencial. Po mnenju izdelovalcev strokovnega mnenja za cementarno so bili izpusti dioksinov in furanov ocenjeni kot majhni in v okviru mejnih vrednosti.

Postavljanje mejnih vrednosti emisij snovi v zrak s kompromisi – praktični primer z benzenom

Krajani Ravenske vasi so pred časom na Ustavnem sodišču neuspešno iskali svojo pravico v zvezi z dovoljenimi mejnimi vrednostmi izpustov benzena iz cementarne. Od nekod je namreč prišel namig, da naj bi bilo v Zasavju veliko primerov levkemije in da bi znala biti kakšna povezava z benzenom. Vlada RS je na Ustavno sodišče RS posredovala svoje mnenje, v katerem je med drugim zapisala: »Mejne emisijske vrednosti so kompromis med tehnološkimi in ekonomskimi zmožnostmi ter nevarnostmi, ki jih določena vrednost predstavlja za zdravje ljudi«. V danem primeru je nekaj zaporednih kompromisov žal pripeljalo do očitnega in neposrednega ogrožanja zdravja ljudi. Konsenz v zdravstveni stroki je, da je benzen kancerogen prve nevarnostne skupine in da varna meja izpostavljenosti zanj ne obstaja. Kompromis je torej že vsakršna (splošna) uredba, ki izpuste benzena sploh dopušča. Ta kompromis pa omogoča nove: benzen je v okoljski zakonodaji izpadel iz prve nevarnostne skupine in posledično se je zvišala meja dovoljenih emisij (1 mg/m³). Vendar to še ni konec. Za cementarne velja posebno pravilo, ki je posledica še enega kompromisa: mejne vrednosti so zanje

postavljene na 5 mg/m^3 . Tako so do industrije, za katero so značilni velikanski pretoki odpadnih dimnih plinov, dovoljene mejne vrednosti najprijaznejše. Vprašanje, ki sledi, je morda neumno, vendar nanj napeljujejo vsi ti kompromisi: ali so ekonomske koristi, ki jih prinaša cementarna, res tolikšne, da se zaradi njih zmanjša nevarnost, ki jo za zdravje pomeni neka rakotvorna substanca? Ali se potem ta substanca odloči, da bo postala manj rakotvorna? Teoretično lahko cementarne namesto 1 kg/leto (kar bi bilo dovoljeno po zdravstveni plati) emitirajo 9100 kg benzena na leto. Tolikšna doza rakotvorne snovi (tudi če bi bila edina, ki se emitira v tej dolini, pa je le ena izmed mnogih) je tako rekoč obsodba sosedov na levkemijo, limfom ali katero od drugih obolenj, ki jih dokazano povzroča benzen. Pri tolikšni količini benzena je tako rekoč nemogoče, da bi benzenu kdorkoli od prebivalcev v okolici lahko uspešno ubežal.

Kaj se dogaja na petišovskih poljih?

Redigiran zapis pogovora z aktivistom pobude »Ustavimo fracking v Sloveniji«

Abstract

What is Happening in the Petišovci Fields? An Edited Conversation with an Activist of the Initiative "Stop the Fracking in Slovenia"

The article is an edited conversation with an activist of an initiative "Stop the fracking in Slovenia". In order to start the process of fracking for natural gas extraction in the Prekmurje region, companies still have to obtain some environmental permits from the government environmental agency, which seems to have taken the companies' side. The initiative is struggling to stop this. The conversation was focused on the developments in the Petišovci fields, formal procedures connected to obtaining permits, and the companies involved. The article also contains the explanation of what fracking is.

Keywords: fracking, Petišovci, natural gas, environmental permits

Danijela Tamše is a PhD candidate at the Faculty for Social Sciences, University of Ljubljana, an activist, and a member of the editorial board of the Journal for the Critique of Science. (danijela.tamse@gmail.com)

Andrej Kurnik is Assistant Professor at the Department of Political Science at the Faculty of Social Sciences, University of Ljubljana. (andrej.kurnik@guest.arnes.si)

Povzetek

Prispevek je redigiran pogovor z aktivistom pobude »Ustavimo fracking v Sloveniji«. Pobuda se bori proti začetku izvajanja sporne metode pridobivanja zemeljskega plina, imenovanega hidravlično lomljenje oziroma fracking. Aktivist je v pogovoru opisal dogajanje na petišovskih poljih, z njim pa smo se pogovarjali tudi o uradnih postopkih v zvezi s pridobivanjem okoljevarstvenih dovoljenj in o vpletenih igralcih. Prispevek vsebuje tudi pojasnilo, kaj fracking je.

Ključne besede: fracking, Petišovci, zemeljski plin, okoljevarstvena dovoljenja

Danijela Tamše je doktorska študentka na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani, aktivistka in članica uredništva Časopisa za kritiko znanosti. (danijela.tamse@gmail.com)

Andrej Kurnik je docent na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani, aktivist in član uredništva Časopisa za kritiko znanosti. (andrej.kurnik@fdv.uni-lj.si)

Leta 2011 so dvesto metrov od nekaterih hiš v Petišovcih začeli vrtati. Prebivalce, številni med njimi so danes del pobude »Ustavimo fracking v Sloveniji«,¹ je zbudil hrup. Niso vedeli, kaj se dogaja. Začetnica pobude je začela poizvedovati. Stopila je v stik z lokalnimi oblastmi, občinami in inšpekcijami. Želela je vedeti, čemu vrtnje; zakaj prebivalci ponoči ne morejo spati. Izkazalo se je, da so na nekaterih prej obstoječih vrtinah na petišovskih poljih poskusno izvajali postopek frackinga. O dogajanju smo se pogovarjali z aktivistom, ki se je pobudi pridružil letos pomladi, ko je izvedel, da je potekel rok za javne obravnave v zvezi s pridobivanjem dokumentacije za črpanje naravnega plina v Prekmurju. Presenetilo ga je, da občina kot stranka v postopku ni ukrepala, saj so se prav občinske službe ves čas, posebej pa leta 2012, javno izpostavljale in skupaj z nekaterimi poslanci postavljale enaka vprašanja, kot jih danes postavljajo aktivisti pobude. Zdaj pa molčijo. Ne sodelujejo s pobudo, ne prihajajo na srečanja in javne tribune. »Se bojijo moči kapitala, so zadaj določeni interesi, skrivni dogovori?« se sprašuje naš sogovornik.

Kakšni so bili odgovori pristojnih na vaše začetno poizvedovanje? Očitno ne preveč zadovoljivi?

Takrat so se oglasili poslanci, ki so postavili javno vprašanje, pri vsem skupaj je poskušala sodelovati tudi občina. Spomnim se, da je v parlamentu posredoval Dejan Židan, takrat še v vlogi poslanca. Minister za okolje je bil takrat Franc Bogovič, ki pa ni dal jasnih odgovorov. Židan je vztrajal in želel razpravo o frackingu. Pravih odgovorov nismo dobili, stvar je potihnila. Potem so se začele seizmološke raziskave, tisti, ki so jih opravljali, so morali opraviti tudi izobraževanje. Ker je bilo potrebno soglasje vaščanov, so jih morali obvestiti o tem, da bodo opravljali te meritve. Potem ko se je že vedelo, da gre za fracking, je madžarska skupnost organizirala okroglo mizo na to temo. Že takrat so nam pristojni razlagali, da tu ne gre za fracking, ampak za postopke manjšega obsega.

Kakšen je odnos države do tukajšnjega okolja?

Glede na dejanja ARSO in drugih institucij bi lahko sklepali, da smo manjvredni. V Ljubljani zaradi hrupa niso dovolili gradnje oziroma obnove Plečnikovega stadiona, zaradi ptičev ne dovolijo postaviti nekaterih vetrnic, omejujejo glasna dela v večstanovanjskih stavbah, dovolijo pa zastrupljanje petišovske oziroma širše prekmurske regije. Je to kakšen odnos? Moramo vedeti, da pri nas ne gre samo za hrup. Gre za vrtnje, med katerim se v zrak spušča toplogredni metan, porabijo se velikanske količine vode, verjetnost za zastrupljanje podtalnih in drugih voda je velikanska, prav tako verjetnost potresov. Gre torej za postopke, ki ogrožajo življenje. Vprašanje je tudi, kam se bodo odvažali uporabljeni strupi. Nekateri primeri iz

¹ Za podrobne in sprotne informacije o pobudi glej <http://ustavimofracking.org/si/> (1. december 2015).

tujine kažejo na zvišano stopnjo obolevnosti in smrtnosti pri tistih, ki živijo v bližini odlagališč, in dokazano je bilo, da so prav ti odpadki vzrok za to. Vedeti moramo tudi, da se večina »analiz« dela po meri naročnika – zakaj bi jih sicer kdorkoli še želel imeti? In nikakor ne smemo pozabiti, da so tu zadaj velikokrat tudi mafijski interesi, kar dokazujejo že odkrite povezave in prakse naftnih pomembnežev in podjetij. Ne glede na to, kaj pokažejo »analize«, slike opustošenih pokrajin govorijo resnico. Hči, ki je obiskala Mongolijo, mi je pripovedovala o uničenju celotnih pokrajin zaradi frackinga. Podjetju ni bilo treba plačevati niti davka in po treh letih, ko jim je potekla koncesija, so se pobrali. Niti strojev niso pospravili za seboj; skupaj s premoženjem pa so pustili tudi uničeno pokrajino. Če izda državna institucija, kot je ARSO, dovoljenje za fracking, potem ne moremo pričakovati, da ga podjetje, ki ima svoje interese, ne bo izvajalo.

Kako je vse to povezano z zgodovino pridobivanja nafte in zemeljskega plina v tej regiji?

Če pogledamo v zgodovino, vidimo, da je naftna industrija svoj vrhunec v Prekmurju dosegla nekje v 80. letih prejšnjega stoletja, ko je kupila novo rafinerijo. Ta je stala na dvorišču Nafta, bil je čas stabilizacije. Dobro se spominjam, kako je prišel takratni sekretar Zemljarič na obisk k našim politikom, da bi jih prepričal, naj rafinerije nafte ne bi gradili, čeprav bi se morale vse državne službe nekdanje Jugoslavije zaradi stabilizacije obnašati »racionalno«. Zemljarič je takratnega predsednika izvršnega sveta poklical k sebi in ga prepričal, da gradnja nove rafinerije ni smotna. O tem je prepričal tudi naftarje in šele po tem je sledil sestanek. Na njem si ni nihče upal ugovarjati, omahoval je zgolj tedanji direktor, vendar je bil sekretar odločen: rafinerija se ne bo postavila, saj jih imamo v Jugoslaviji dovolj. Predsednik izvršnega sveta ni mogel zadržati solz, saj ga je skrbela izguba za podjetje. Izguba za podjetje in državo je dejansko nastala, pozneje so to rafinerijo prodajali. Skratka, takrat se je v lendavsko gospodarstvo prvič vmešala politika. Pozneje so prišli trgovci z novci, Nafta je spremenila lastništvo in nazadnje jo je dobil Petrol, ki je lastnik še danes. V vmesnem času so ustanovili vsaj tri družbe: eno, ki lahko kandidira za koncesije, drugo, ki je operativni člen, in tretjo, ki skrbi za finance. Skratka, akterji se množijo. Osebnostno sem prepričan, da gre za premišljeno strategijo. Uradniki, ki poznajo zakonodajo, so podjetju svetovali, kako naj se organizira, da bo lahko znova zagnalo posel. Pred kratkim smo bili na okrogli mizi v Murski Soboti. Na njej je bila omenjena možnost, da pri trenutnem dogajanju niti ne gre za resno ekonomijo, temveč za izčrpavanje bančnih financ. To so seveda ugibanja, ki so posledica neodzivnosti pristojnih in njihovega zavajanja. Na podlagi dozdajšnjega dogajanja si ne moremo pomagati, da ne bi bili sumničavi. Lobiji v Sloveniji so zelo močni, čeprav večina njihove dejavnosti temelji na kreditih, izposojenem denarju in fiktivnih zgodbah. Zakaj ljudem ne povedo, kaj se dogaja? Zakaj ne odgovarjajo na vprašanja, ki jih postavlja naša pobuda? Še več, zakaj se nas izogibajo? Lokalna oblast je zatrjevala, da bomo nastopili skupaj, rekli so, da se

bodo pogovarjali z nami. Realnost je takšna, da ni bil v to smer narejen niti korak. To je bil tudi eden od glavnih vzrokov za nastanek pobude.

In leta 2011 so tu poskusno že izvajali fracking?

Da. Pred časom smo poslušali predavanje dveh geologov; enega, ki je bil za fracking, in drugega, ki je bil proti njemu. Predstavila sta dozdejšnje delo na petišovskih poljih, predvsem na dveh vrtinah, ki sta delovali leta 2011. Vprašali smo ju, zakaj so prekinili delo oziroma niso nadaljevali vrtnja in zakaj se je vpletlo neko tuje podjetje. Naši trdijo, da tu teh predvidenih zalog ni. Da so med iskanjem nafte plin ves čas puščali v zrak, da so ga kurili. Mi se spominjamo, da je iz tistih dimnikov na petišovskih poljih gorelo leta in leta. Zdaj, če z uporabljenimi postopki niso našli zadovoljivih količin plina in je investicija propadla, potem je logično sklepati, da bo to novo podjetje uporabilo druge, učinkovitejše postopke vrtnja, saj je propadla investicija nesprejemljiva za katerokoli podjetje. Na podlagi izkušenj iz tujine vemo, da bodo ti novi načini vrtnja opustošili pokrajino. Zdi se, da si državna podjetja, ki so vrtala prej, niso upala posegati tako radikalno in so vseeno malo pazila na okolje. In zato se je vrtnje izkazalo za nedonosno.

In katera podjetja so vpletena?

Ah, kronologija sega v 80. leta prejšnjega stoletja, ko so se začele mešati karte. Vendar je to zapletena zgodba, velik del je še vedno skrit. Tudi zdaj je igralcev več. Na eni strani imamo Petrol, ki je državno podjetje. Petrol je od leta 2013 naprej 100-odstotni lastnik Geoterma (prej Nafta Geoterm), ki zagotavlja toplotno energijo 70 odstotkom Lendave, zato si nihče ne želi zapletov z njimi. Sočasno je vprašanje, kateri lokalni interesi so odvisni od Geoterma. Nosilec koncesijskih pravic za izkoriščanje mineralov, nafte, zemeljskega plina in kondenzata na našem območju je podjetje Geoenergo, ki je v 50-odstotni lasti Petrola. Potem pa je tu neko precej skrivnostno podjetje, ki se imenuje Ascent Resources. Glede na podatke, ki so dostopni na njihovi spletni strani, je vrtnje na petišovskih poljih in z njim povezani postopki glavna oziroma že kar edina dejavnost tega podjetja s sedežem v Londonu, ki seveda kotira tudi na borzah. Na tej spletni strani tudi pišejo o tem, kakšen potencial za pridobivanje plina in nafte se skriva pri nas. Njihov delež pri izvrtanem naj bi bil 75-odstoten, 25 odstotkov naj bi pripadalo Geoenergu. Govori se, da naj bi bila vrednost projekta tolikšna, da bi Ascent dobil tri milijarde, pri čemer je do zdaj investiral 40 milijonov. Gre torej za faktor blizu 80. Državne institucije so z izdajo koncesij ter okoljskih in drugih dovoljenj omogočile, da bo ta denar izginil na borzah, v davčnih oazah in finančnih instrumentih. In ko bodo dobili svoje, bodo skladno z ustaljeno prakso izginili, nam pa bo ostalo okoljsko opustošenje. Dejstvo je, da jim bo kot tujcem malo mar za zastupljanje okolja. Domačini si ne bi drznili ravnati tako neodgovorno, saj so vezani na ta prostor. Okoljsko odgovorno ravnanje pa je v tem primeru nedonosno.

Ta podjetja so torej dobičkonosna samo zato, ker uporabljajo uničujočo tehnologijo?

Tako je. Mi še vedno iščemo odgovore in se borimo proti izčrpanju bogastva te zemlje, kar pa ni tako preprosto, saj procesi potekajo na več ravneh. Kapitalu krije hrbet država, ljudje na ključnih položajih, katerih delo nikakor ni strokovno. Če bi bilo, bi stopili v dialog z nami, tako pa je očitno, da nekaj prikrivajo. Osebo sem v pobudi aktiven, ker ne smemo dopustiti, da bi prišlo do frackiranja. V preteklosti sem bil del civilne pobude, ki je z zbiranjem podpisov preprečila sežiganje gum v Lendavi. Vem, da nam lahko uspe tudi tokrat. Gotovo se moramo boriti na pravni in administrativni ravni, kjer smo za zdaj relativno šibki, in se bomo morali stvari lotiti temeljiteje in bolj strokovno. Vendar ima boj tudi drugo, to je aktivistično plat. Prizadevamo si, da bi vzpostavili mrežo lokalnih, nacionalnih in mednarodnih organizacij, kolektivov in skupin, ki bi nas podpirale v našem boju. Zavedanje, da nismo sami, je zelo pomembno; podporna mreža, ki jo že imamo, se bo morala še razširiti. Treba je vzpostaviti globalni narativ in pokazati, da podobni procesi potekajo tudi drugod. Upanje nam daje dejstvo, da je civilnim pobudam in aktivističnim skupinam v nekaterih delih Združenih držav Amerike kljub veliko ohlapnejšim pravilom, kot jih imamo pri nas, uspelo zaustaviti fracking. Podjetja, ki frackirajo, se selijo po svetu, najraje tja, kjer pričakujejo, da ne bodo naleteli na upor, saj lokalno prebivalstvo ne ve, kaj fracking je. Vendar mi vemo. In ni nam treba na novo odkrivati tople vode, ne potrebujemo analiz, ki jih tako vneto pripravljajo. Odgovorni so na neki naši okrogli mizi govorili, da imamo pri nas peščenjake, ne pa skrilarcev, kar je bila podlaga za njihov argument, da bodo pri nas uporabili postopke, ki so drugačni od tistih, ki so jih uporabljali v ZDA. To je bila očitna laž, ki pa jo še vedno širijo. Skupaj z drugim zavajajočim argumentom, in sicer, da bo to črpanje plina pripomoglo h gospodarstvu in obogatilo regijo. Naši nasprotniki imajo dobro razdelan način poslovanja, organizirani so verjetno hierarhično, prav tako dobro vedo, kako se približati ljudem, kako jih utišati, prepričati o svoji dobroti, jim obljubljeni delovna mesta. Vedo, kako delovati proti raznim civilnim pobudam. V to vlagajo precejšnja sredstva. Mi pa smo združba laikov, aktivnih zaradi svojih prepričanj.

Kaj bi rekli, kakšen je širši pomen vašega boja?

Če začnejo vrtati pri nas, je samo vprašanje časa, kdaj bodo to dejavnost razširili na Goričko, na ptujsko polje in potem naprej. Zato je naš boj pomemben: ko se procesi začnejo, jih je toliko lažje širiti. Lažje je pridobiti dovoljenja, tehnologija je že tu in testirana in tako naprej. Zato jih moramo ustaviti zdaj. Prav tako je naš boj pomemben za širši razmislek o naši energetski prihodnosti: ali bomo še naprej trošili umazane in neobnovljive vire energije ali se bomo usmerili v trajnostni razvoj, v geotermalno energijo, solarne, vetrnice? Res je sicer, da je plin manj umazan kot nafta, vendar to ni trajnosten energetski vir. Da je nevaren in umazan, dokazujejo tudi naše izkušnje. Povsem naključno – med preverjanjem, ali so na dveh saniranih

vrtnah zakopani strupeni odpadki – smo opazili, da na enem mestu voda brbota, in pravilno smo sklepali, da je tako zaradi uhajanja plina iz določenega cevovoda. Naslednji dan so prišli merit. Vode ni bilo več, brbotalo ni, vendar je, ko smo ob cevi prižgali vžigalnik, še zagorelo. Potem pa niti to ne več, ker so zaprli glavni ventil tega cevovoda. Dogajanje smo prijavili na policijo in inšpekcijo, ki pa sta se ob prihodu obnašali, kot da smo mi, prijavitelji, vse skupaj nastavili. Verjetno ne po svoji lastni inerciji. Civilna pobuda je bila stigmatizirana, saj naši nasprotniki vedo, kako pomembno je pri takih zadevah javno mnenje. Bojijo se revolta, zato je treba lagati, s prstom kazati na nekoga drugega. Očitali so nam, da smo skupina družbeno škodljivih diletantov, ki nasprotuje napredku države. Skratka, razvrednotili so naš boj, ki je bistven za prihodnost tukajšnjega življenja. To je tudi boj ljudstva proti multinacionalkam, Davida proti Goljatu. Najslabše bi bilo, da pademo v fatalizem. Treba je biti vztrajen, z različnimi komunikacijskimi sredstvi prepričevati lokalno prebivalstvo o smotrnosti in pomembnosti našega boja, vendar hkrati misliti globalno. Biti moramo glasni in se posluževati različnih metod aktivističnega boja, pravno-formalna pot za doseg naših ciljev ne bo zadosti. Graditi moramo močno mrežo in pridobiti na številnosti, saj smo v trenutni sestavi in obliki prešibki. Žal pa se dogaja tudi, da nekateri posamezniki, ki so bili pomemben del pobude, ne prihajajo več na naša srečanja, čeprav jih vabimo.

Zakaj ne prihajajo?

Verjetno jim manjka poguma. Ena naših aktivistk je decembra lani direktorju Geoterma podala prijavo, da so na dveh saniranih vrtnah zakopani prej omenjeni strupeni odpadki. Povabil jo je na kavo in tu se je končalo. Ko je po mesecu dni prišla inšpekcija, so odkopavanje zaupali Geoplinu, odpadke je odpeljal Geoterm. Geoterm je tudi dobil rezultate analize, ki jih nočejo deliti z nami, saj naj bi šlo za tajnost. Seveda pravijo, da je vse lepo in prav, to trdi tudi sam direktor. Če bi bilo tako, potem ne bi imeli razloga za skrivanje rezultatov. Da bi podatke dobili, smo podali zahtevek tudi na inšpekcijo. Prejeli smo dvostranski odgovor v povsem nerazumljivi pravniški latovščini, ki se konča s tem, da odpadki niso bili nevarni in da mora naš zahtevek vsebovati natančno opredelitev dokumentov, ki jih želimo. In kako naj mi vemo, katere dokumente sploh imajo? Zato pa smo želeli dobiti vpogled v vse. Žal pa naše državne institucije ne delujejo, vsaj ne v prid državljanov.

Prej ste omenili, da ste prijavili uhajanje plina. Če se prav spomnim, je vzorce vzela policija?

Da, v zvezi v uhajanjem plina smo se precej zanašali tudi na policijo, ki je prišla dan po prijavi, ko tam ni bilo ničesar več. Ko so jemali vzorce, nas niso pustili zraven. Pa tudi Geoplina ne, ki se je tam pojavil s svojimi merilci – njih so pripustili zraven, ko so opravili svoje delo. Policisti so zaslišali vse prisotne. Povedali smo, da smo zaznali uhajanje okolju izjemno škodljivega plina, ki pogloblja ogljični odtis. Skratka, bali smo se, da ta plin uhaja že desetletja, saj cevi niso varjene, samo

sestavljene in verjetnost za uhajanje je velika. Pričakovali smo, da bodo upravljavci oziroma lastniki zemljišča pripoznali pomembnost našega opozorila o uhajanju, vendar je bila njihova reakcija povsem drugačna: začeli so pljuvati po nas in nas obtožili, da smo podali lažno prijavo. Mi na te javne izjave Geoterma nismo reagirali, saj smo bili prepričani, da jih bodo demantirali rezultati policijske analize vzorcev. Vendar je policija molčala in molči še danes. Nekajkrat smo šli na policijsko postajo, vendar pravijo, da zadeva še ni končana in da nam zato ne morejo povedati ničesar. Tako smo se, paradoksalno, prijavitelji preobrazili v preiskovanca in osumljenca, preiskovanec pa je postal preiskovalec.

In kakšna so zadnja dogajanja, v kateri fazi so uradni postopki?

ARSO je sredi junija letos Geotermu izdal okoljsko dovoljenje za rafinerijo za zemeljski plin. Na to dovoljenje sta se pritožili dve stranki v postopku, nevladni organizaciji Slovenski E-forum, društvo za energetske ekonomiko in ekologijo, in Alpe Adria Green, mednarodna organizacija za varstvo okolja in narave (AAG). Oni sta tudi edini, s katerima ARSO komunicira, mi pa sodelujemo z obema, skupaj smo tudi pisali določeno dokumentacijo. Oktobra letos je Ministrstvo za okolje in prostor pritožbi zavrnilo. Na to je E-forum odgovoril s tožbo za odpravo okoljevarstvenega dovoljenja, tako da zdaj čakamo na reakcijo Upravnega sodišča, ki je pristojno za tovrstne spore. Naš problem je tudi v tem, da niti policija niti inšpekcije ne ravnajo korektno in precej poljubno interpretirajo določene zakone. S tem dokazujejo, da se res na nikogar ne moremo zanesti in da moramo od spodaj graditi gibanje proti frackingu.

Kaj je hidravlično lomljenje ali fracking?

Fracking oziroma hidravlično lomljenje je metoda pridobivanja zemeljskega plina iz globokih plasti v notranjosti zemlje. Z mešanico vode, peska in kemikalij se lomijo kamnine, ki tako izpustijo ujet plin. Tehnika frackinga je znana že od 40. let 20. stoletja, razširila pa se je v zadnjem desetletju. Zaradi čedalje manjših količin zemeljskega plina in posledičnega naraščanja cen tega energenta so postale dobičkonosne tudi drage metode pridobivanja. Samo v Združenih državah Amerike so metodo frackinga uporabili že več kot milijonkrat.

In kako poteka postopek? Najprej vertikalno izvrtajo vrtino več sto metrov globoko v zemljo. Nadaljujejo s horizontalnim vrtnjem v kamnine, v katerih je zemeljski plin. Z izredno zmogljivimi črpalkami v to vrtino iztisnejo tekočino za fracking, ki je sestavljena iz 8 milijonov litrov vode, več tisoč ton peska in 200.000 litrov kemikalij, med katerimi so številne neznane, saj podjetja, ki izvajajo fracking, nočejo povedati natančne formule, ki jo uporabljajo. Znano pa je, da lahko mešanica vsebuje tudi do 700 različnih kemikalij, med njimi so številne strupene in rakotvorne. Ta mešanica naredi v kamninah razpoke, ki se zaradi peska ne zaprejo, kemikalije pa kondenzirajo vodo, uničijo bakterije in raztopijo minerale. Večino te tekočine nato izčrpajo nazaj iz vrtine, s tem pa sprostijo pot za črpanje plina. Ko plina zmanjka, vrtino zapečatijo, pred tem

pa po navadi vanjo prečrpajo tekočino, ki so jo uporabili za fracking.

Metoda frackinga je tvegana in nevarna na več ravneh. Glavno tveganje je onesnaženje virov pitne vode, ki je ni več mogoče očistiti. Nevarnost bi sicer teoretično lahko nadzorovali, vendar je v praksi bilo že več primerov onesnaženja, pogosto iz malomarnosti. Prav tako ni jasno, kako se bo toksična voda, zaprta v vrtini, obnašala v prihodnosti. Drugo tveganje je izpust toplogrednih plinov. Pridobljen zemeljski plin je v večini sestavljen iz metana, ta pa ozračje segreva 25-krat bolj kot ogljikov dioksid. Res je sicer, da je zemeljski plin ob zgorevanju manj škodljiv kot premog, vendar celoten postopek frackinga bolj vpliva na podnebno ravnotežje in spremembe. Poleg tega, da se za izvedbo porabijo velikanske količine vode, je potreben tudi zelo velik vložek energije. Vrtine se hitro praznijo, zato je treba čedalje pogosteje delati nove. Približno tri odstotke pridobljenega plina pa v ozračje uide že pri samem črpanju.

(Besedilo je povzeto po filmu *Kaj je fracking?*, ki so ga v slovenščino prevedli pri Deep Green Resistance. Film je dostopen na povezavi <https://vimeo.com/119939753>)

Problematika rudarjenja urana – primeri iz Namibije, Nigra, Brazilije in Bolgarije

Abstract

The Mining of Uranium—Cases from Namibia, Niger, Brazil, and Bulgaria

The text is a dossier focusing on the problems of uranium mining. The first part deals with some general issues and dilemmas associated with nuclear energy production and its environmental impacts; the second deals with case studies of uranium mining in Namibia, Niger, Brazil, and Bulgaria. The dossier is based entirely on the reports and documents of the EJOLT international project. Most of the research and studies mentioned in the article was carried out by CRIIRAD, a French organization, which participated in the EJOLT project.

Keywords: uranium mining, radioactivity, environmental conflicts, health, water

Tomislav Tkalec is PhD student of Environmental studies at the University of Ljubljana. He works in Focus, Association for Sustainable Development, in the field of energy and environmental policies and projects. (tomi@focus.si)

Povzetek

Besedilo se kot dosje osredinja na problematiko rudarjenjem urana. V prvem delu obravnava nekatere splošne probleme in dileme, ki so povezani s proizvodnjo nuklearne energije in njenih vplivov na okolje; v drugem pa so predstavljeni primeri rudarjenja urana v Namibiji, Nigru, Braziliji in Bolgariji. Dosje v celoti temelji na poročilih in dokumentih mednarodnega projekta EJOLT. Večino raziskav in študij, omenjenih v članku, je izvedla francoska organizacija CRIIRAD, ki je sodelovala pri EJOLT-u.

Ključne besede: uran, rudarjenje, radioaktivnost, okoljski konflikti, zdravje, voda

Tomislav Tkalec je doktorski študent v sklopu programa Varstvo okolja na Univerzi v Ljubljani. Zaposlen v Focusu, društvu za sonaravni razvoj. Dela na področju energetskih in okoljskih politik ter projektov. (tomi@focus.si)

Uvod

O rudarjenju urana se v Sloveniji ne govori veliko. To je korak v ciklu jedrskega goriva, ki ga večina spregleda oz. meni, da nima pomembnega negativnega vpliva na ljudi, okolje in dogajanje v svetu. Čeprav smo tudi pri nas imeli rudnik urana v Žirovskem Vrhu, kjer so z rudarjenjem prenehali leta 1990, še vedno pa trajajo zapiralna in sanacijska dela, o tej temi nimamo veliko znanja. Glede na to, da dobimo jedrsko gorivo za jedrsko elektrarno v Krškem lepo zapakirano v tabletkah in palicah, niti ne čutimo velike potrebe, da bi se spuščali v odkrivanje problemov, povezanih s proizvodnjo urana.

Obenem nam predstavniki in zagovorniki jedrske industrije le-to prikazujejo kot rešiteljico za našo (brezogljično) prihodnost, kot čisti vir. Gredo celo tako daleč, da jedrsko energijo označujejo kot trajnostno. Ob tem neradi govorijo o celotnem ciklu jedrskega goriva oziroma jedrske verige, predvsem o odlaganju visokoradioaktivnih odpadkov, za katere ni še nobena država našla sprejemljive in trajne rešitve. Ti odpadki bodo radioaktivni najmanj 300.000 let, kar tudi pomeni, da bi jih morali tako dolgo imeti pod nadzorom. Pozna kdo kakšen človeški objekt, ki bi kontinuirano deloval vsaj 5000 ali pa 10.000 let? Kaj šele 300.000 let.

Vendar na vsakem koraku jedrske verige, vključno z rudarjenjem urana, prevozom in obogatitvijo urana, pridobivanjem električne energije iz jedrskega goriva, prevozom in shranjevanjem izrabljenega goriva in podobno, sevanje pomeni določeno tveganje za zdravje delavcev in lokalnih skupnosti.

Dosje se osredinja na problematiko, povezano z rudarjenjem urana, in predstavlja primere iz Namibije, Nigra, Brazilije in Bolgarije. V prvem delu bomo obravnavali nekatere splošne dileme, v drugem pa posamezne primere. Dosje v celoti temelji na poročilih in dokumentih mednarodnega projekta EJOLT,¹ določeni deli tega besedila so v celoti povzeti iz teh dokumentov, kar je ob naslovih tudi ustrezno označeno. Večino raziskav in študij, omenjenih v članku, je izvedla francoska organizacija CRIIRAD,² ki je sodelovala pri EJOLT-u.

¹ Projekt EJOLT (*Environmental Justice Organizations, Liabilities and Trade*, www.ejolt.org) je med letoma 2011 in 2015 raziskoval vzroke za naraščajoče okoljske konflikte na različnih ravneh, da bi ugotovil, kako te konflikte preusmeriti v skupna prizadevanja za okoljsko trajnost. Del projekta je atlas okoljskih konfliktov, ki vključuje na stotine različnih primerov z vsega sveta (www.ejatl.org). Pri projektu je sodeloval tudi Focus, društvo za sonaravni razvoj.

² CRIIRAD (*Commission de Recherche et d'Information Indépendantes sur la Radioactivité*) je francoska nevladna organizacija, ki je specializirana za analizo radioaktivnega sevanja v okolju. Ustanovljena je bila po nesreči v Černobilu ter je neodvisna od države in jedrske industrije. Njen cilj je izboljšanje dostopa ljudi do informacij o ionizirajočem sevanju in zaščiti pred njim.

Družbeni in okoljski konflikti

Konflikti, ki nastajajo zaradi pridobivanja virov ali odlaganja odpadkov, zaradi povečanja rabe surovin in energije svetovnega gospodarstva, naraščajo. Civilnodružbene organizacije, ki delujejo na področju okoljske pravičnosti, se osredinjajo na povezavo med potrebo po okoljski varnosti in zaščito temeljnih človekovih pravic.

Kakovost informacij o tveganju življenja v bližini delujočih in nekdanjih rudnikov urana, ki so dostopne javnosti, je zelo slaba. V veliki večini primerov ni bilo institucionaliziranih presoj vplivov na okolje in zdravje ljudi ali pojasnil in razlag tveganj, ki nastajajo. Zato ljudje pogosto ostanejo nevedni in posledično tudi ne sprejmejo ustreznih varnostnih ukrepov v okolju z visoko stopnjo sevanja (Raeva idr., 2014: 46).

Rudarjenje urana ustvarja velikanske količine radioaktivnih odpadkov, za katere niti države niti podjetja, ki upravljajo rudnike, ne vedo, kako z njimi ravnati na dolgi rok (Chareyron idr., 2014: 94). Ko se rudnik urana zapre, radioaktivni odpadki ostanejo, stroški za ravnanje s to radioaktivno dediščino, vključno z vzdrževanjem sistemov za čiščenje vode, pa so preneseni na družbo, namesto da bi zanje poskrbela rudarska podjetja, ki so v letih, ko je rudnik deloval, dobiček pripisovala zgolj sebi. Ti stroški so v celoti eksternalizirani in niso vključeni v izračun celotnih stroškov električne energije, pridobljene iz jedrskega vira.

Nekateri primeri kažejo, da so določeni majhni popravki delovanja korporacij mogoči. Še vedno je treba veliko narediti, saj je boj za večjo okoljsko pravičnost nedvomno dolgoročen. Čeprav je v teh bojih težko zmagati in velikokrat pomenijo veliko žrtvovanje za skupno dobro, pa se brez njih stanje nikoli ne bo izboljšalo, saj se to spremeni zgolj z zunanjim ali notranjim pritiskom. Če umanjka zunanji pritisk, recimo pritisk države ali mednarodnih organizacij na rudarske korporacije, naj delujejo po sprejetih predpisih, kar je praksa v večini primerov, potem je treba spremembe doseči z notranjim pritiskom in bojem lokalne civilne družbe.

Kot kaže večina primerov, je aktivna lokalna civilna družba nujno potreben dejavnik, ki lahko s sodelovanju z neodvisnimi znanstvenimi institucijami opolnomoči prebivalstvo v boju za zagotovitev boljšega varovanja okolja in lastnega zdravja. Vendar ob trenutnih razmerjih moči, ko z naskokom prevladujejo korporacije, opremljene s finančnimi in drugimi viri ter pripravljene na umazan boj, tudi v tem primeru pogloblitve zadeve ostajajo nespremenjene od začetka rudarjenja urana naprej: lokalno prebivalstvo je na slabšem, enako je z okoljem. Pri rudarjih, njihovih družinah in lokalnem prebivalstvu so nadpovprečno pogoste določene bolezni, povezane z radioaktivnim sevanjem, nekateri umirajo prezgodaj, okolje bo ostalo dolgoročno kontaminirano. Edina rešitev je opustitev rudarjenja urana.

Rudarjenje urana

Pridobivanje in procesiranje urana

Uran pridobivajo v odprtih in zaprtih kopih ter z izpiranjem³ (*in situ leaching* - *ISL*). V odprtih in zaprtih kopih najprej izkopljejo material, ki vsebuje uran.⁴ Uranova ruda gre nato v nadaljnji postopek, medtem ko material, ki ne vsebuje zadostne količine urana za predelavo, odložijo kot odpadni material in kamenje (Chareyron idr., 2014: 8).

Po rudarjenju in ločitvi uranove rude le-to zmeljejo in izpostavijo kemičnemu procesu oziroma izpiranju, da bi iz rude pridobili uran. Konvencionalni rudniki imajo ponavadi v bližini mlin, kjer rudo zmeljejo, ta gre potem na izpiranje, ki v večini primerov poteka z žveplovo kislino, lahko pa tudi z natrijevim karbonatom. Tehnike izpiranja se razlikujejo glede na koncentracijo urana v rudi. Ekstrahirani končni proizvod postopka je uranov oksid (U₃O₈) ali rumena pogača (*yellow cake*), ki vsebuje več kot 60 odstotkov urana, ki ga je vsebovala ruda. Pri tem nastaja veliko (uranove) jalovine, katere radioaktivnost je odvisna od prvotne aktivnosti rude in učinkovitosti izpiranja (ponavadi je okoli 70 do 80 odstotkov prvotne aktivnosti) (Chareyron idr., 2014: 9).

Rumeno pogačo potem transportirajo do obratov, kjer jo prečistijo in obogatijo, s čimer povečajo delež urana-235 (cepljivi izotop urana). Da pridemo do jedrskega goriva za proizvodnjo energije, ga je treba še pretvoriti v trdi keramični oksid (UO₂), ki je sestavni del gorivnih palic, prilagojenih različnim tipom reaktorjev⁵ (Chareyron idr., 2014: 10).

Okoljski problemi rudarjenja urana

Uranova ruda oddaja višjo stopnjo sevanja kot navadne zemljine in kamnine ter okolica.⁶ Z njo je treba ravnati zelo previdno, zaradi tveganja izpostavljenosti

³ Pri postopku izpiranja v podzemno nahajališče rude skozi vrtine vbrizgajo raztopino. Uran v rudi se raztopi, skupaj z raztopino pa ga nato črpajo na površino, kjer se nadaljuje postopek obdelave. Pri tej tehniki ne nastajajo veliki odprti kopi, vendar ustvarja tveganje za onesnaženje podtalnice (Chareyron idr., 2014: 9).

⁴ Približno 99,28 odstotka vsega naravnega urana je uran-238. Za proizvodnjo jedrske fisije, ki vodi do verižnih reakcij, pa je potreben izotop uran-235, ki sestavlja zgolj 0,7 odstotka naravnega urana (Chareyron idr., 2014: 7).

⁵ Jedrsko gorivo se za pridobivanje električne energije v reaktorju uporablja približno tri leta, nato gre to izrabljeno gorivo v začasno skladišče ali v predelavo. Trenutno na svetovni ravni ni niti enega stalnega in dolgoročnega odlagališča za visokoradioaktivne odpadke.

⁶ Na površju planeta je prisotna naravna stopnja sevanja v prsti, vodi, zraku, flori in favni. Značen del tega sevanja je posledica radioaktivnih elementov, ki so naravno prisotni v zemeljski skorji: uran-238, uran-235, torij-230 in kalij-40. Naravni uran (uran-238, uran-235 ter njuni hčerinski produkti) je prisoten v večini kamnin in prsteh, vendar v znatno manjših količinah kot v uranovi rudi.

ionizirajočemu sevanju za delavce in lokalno prebivalstvo, ki živi v okolici rudnikov. Rudarjenje urana ponavadi poveča količino urana in njegovih hčerinskih proizvodov na površju ter v površinskih in podzemnih vodah.⁷ Radioaktivni prah se zaradi rudarskih dejavnosti, miniranja, ekstrakcije in mletja rude ter ravnanja z odpadnim materialom in jalovino prenaša po ozračju. Plin radon se v ozračje prenaša prek zračnikov podzemnih rudnikov in z difuzijo iz radioaktivnih kamnin in jalovine (Chareyron, 2015: 8–9).

Pri rudarjenju urana nastajajo radioaktivni odpadki v različnih oblikah. Na eni strani imamo trdne odpadke (odpadni material oziroma kamenje, jalovina, kontaminirana oprema), na drugi pa tekoče izpuste, ki jih večinoma hranijo v neustreznih zbiralnikih ali zadrževalnikih, ki pogosto ne preprečujejo kontaminacije okoliških vodnih teles in zraka. V nekaterih državah, vključno s Francijo, Nigrom in Gabonom, so bili odpadni materiali razpršeni v okolico ali celo uporabljeni pri gradnji cest in stavb.⁸ Pri mletju rude nastanejo velikanske količine radioaktivne jalovine (s tipično skupno aktivnostjo več kot 100.000 ali celo 500.000 Bq/kg⁹), ki se ne shranjujejo ustrezno. Ta vsebuje vse radioaktivne kovine iz uranove razpadne verige, ki niso bile izločene pri mletju in izpiranju: med drugim torij-230 z razpolovno dobo 75.000 let in radij-226 z razpolovno dobo 1600 let. Treba je poudariti, da radioaktivna kontaminacija okolja ostaja cela desetletja po zaprtju rudnikov urana in mlinov. Tako je zato, ker ima uran-238 zelo dolgo razpolovno dobo (4,5 milijarde let). Vedno pa bo prisoten v različnih vrstah odpadkov, ki nastajajo v tem procesu (Chareyron, 2015: 9–11).

Jalovino ponavadi shranjujejo v nekdanjih podzemnih rovih, jamah odprtih kopov ali v zadrževalnikih. Poglavitni problem je, da večina primerov in lokacij nima ustreznih mehanizmov za zadrževanje radioaktivnih materialov, zato se povečujejo možnosti za kontaminacijo zraka ter površinskih in podzemnih voda.

Radioaktivni elementi, povezani z uranom, so naravno prisotni tudi v zraku v obliki prahu ali radona ter v površinskih in podzemnih vodah. Sevanje teh radionuklidov se imenuje sevanje naravnega ozadja ali naravnih virov (Chareyron, 2015: 7–8).

⁷ Vsi izotopi naravnega urana (uran-238, uran-234, uran-235) so radioaktivni, kar pomeni, da je njihovo jedro nestabilno. Takšni atomi bodo naravno razpadli in postali novi atomi ali hčerinski produkti. Pri uranu-238 bo razpadanje atomov privedlo do nastanka 13 drugih radioaktivnih hčerinskih produktov ter na koncu do stabilnega izotopa svınca-206. Nekateri od teh hčerinskih elementov so v primeru zaužitja zelo radiotoksični. Med najbolj radiotoksične elemente spadata svinec-210 in polonij-210 (Chareyron idr., 2014).

⁸ V Franciji je kontaminiranih več krajev v bližini nekdanjih rudnikov urana, saj so kot gradbeni material uporabljali odpadni material iz teh rudnikov. Raziskani primeri vključujejo parkirišče pred restavracijo, dvorišče kmetije, nekaj stavb ter več kilometrov poti in cest, še več je neraziskanih primerov (Chareyron idr., 2014: 48).

⁹ Aktivnost Bq/kg: Bekerele (Bq – *Becquerel*) je enota za merjenje aktivnosti radioaktivnega izvora. Pomeni število razpadov radioaktivnih atomov na sekundo. Bq/kg pomeni število razpadov na sekundo v enem kilogramu materiala. Količina je lahko izražena tudi drugače (m³, cm² ...). Vsak radionuklid ima svojo stopnjo aktivnosti na količinsko enoto, imenovano specifična aktivnost.

Glede na radioaktivnost jalovine bi moral biti ta material obravnavan kot radioaktivni odpadki in temu ustrezno tudi odložen (Chareyron idr., 2014: 51–53).

Poleg problematike radioaktivnega sevanja so pri rudarjenju urana prisotni tudi drugi negativni vplivi na okolje. Kemikalije, ki se uporabljajo pri procesih, povzročajo onesnaženje, povezano z njihovim transportom, shranjevanjem, uporabo in odstranjevanjem. Rudarjenje in mletje urana zahtevata velike količine vode, kar povzroča probleme tam, kjer so vodni viri omejeni. Ne nazadnje pa se za procese, povezane z rudarjenjem urana, porabi tudi veliko fosilnih virov, saj so potrebne velike količine energije (ibid.: 70–72). Pri tem nastaja paradoks, saj za to, da dobimo surovino za proizvodnjo energije, porabimo veliko energije.

Vpliv na zdravje ljudi

Večina sevanja, prisotnega na lokacijah rudarjenja urana, velja za nizko stopnjo sevanja (<100 milisiverte – mSv).¹⁰ Vplivi ionizirajočega sevanja, tudi pri majhnih odmerkih, na zdravje ljudi vključujejo povečanje različnih vrst raka, genskih nepravilnosti, skrajšanje življenjske dobe in negativne vplive na številne telesne funkcije, vključno z motnjami v delovanju kardiovaskularnega sistema, prebavnega sistema in možganskih funkcij (Chareyron v Raeva idr., 2014: 9). Zato je treba izpostavljenost sevanju ohranjati na čim nižji ravni, saj pri izpostavljenosti sevanju ni varne meje¹¹ (Chareyron, 2014b). Čim večja je vrednost akumuliranega odmerka, tem večje je dolgoročno tveganje za razvoj raka.

Zunanjemu obsevanju (beta in gama) in tudi notranjemu sevanju, ki pomeni večjo nevarnost v rudnikih urana in okoli njih, smo lahko izpostavljeni pri vdihavanju radona, radioaktivnega prahu in kontaminirane vode in hrane.¹² Plin radon

¹⁰ Med razpadanjem atoma prihaja do različnih sevanj: alfa delci, beta delci, gama žarki in včasih nevtroni. Skupaj jih imenujemo ionizirajoča sevanja, ker nosijo dovolj energije, da ločijo elektrone od drugih atomov in molekul, s čimer jih ionizirajo. Sevanje prenaša velike količine energije, ki se v izpostavljenih celicah človeškega telesa sprosti. Če primerjamo ionizirajoče sevanje s sončnim sevanjem, ki zadostuje za povzročitev težav s kožo ali celo poveča tveganje za kožnega raka, je prvo lahko tudi več kot milijonkrat močnejše. Absorbirana doza sevanja je količina energije, ki se deponira v človeškem telesu z ionizirajočim sevanjem (energija, absorbirana na enoto mase). Učinki sevanja na zdravje so odvisni od številnih dejavnikov. Ti vključujejo absorbirano dozo, vrsto sevanja (alfa, beta, gama), prizadete organe, starost izpostavljene osebe, ali smo odmerek prejeli hkrati ali skozi daljše obdobje, ipd. Enota efektivne doze je izražena v milisivertih (mSv) ali mikrosivertih (μSv). Tveganje za zdravje posameznikov, izpostavljenih ionizirajočemu sevanju, je odvisna od kumulativne doze, ki se izračuna ob upoštevanju hitrosti doze in količine časa izpostavljenosti na leto (Chareyron idr., 2014: 16–23).

¹¹ Sicer so postavljene letne meje doz, toda to niso omejitve, v okviru katerih bi bilo tveganje nično, temveč meje, nad katerimi je tveganje družbeno nesprejemljivo. Letne meje doz niso meje med varnim in nevarnim, ampak med sprejemljivim in družbeno nesprejemljivim tveganjem za smrt (Chareyron idr., 2014: 76–80).

¹² Zunanjemu sevanju smo izpostavljeni, ko se radioaktivna snov nahaja zunaj človeškega telesa brez neposrednega stika, sevanje pa potuje skozi zrak ter skozi kožo prodre v človeško telo. Zunanje obsevanje povzroča predvsem sevanje gama. Ti močni elektromagnetni žarki so zelo prodorni,

je klasificiran kot rakotvoren za ljudi. Domneva se, da je drugi najpogostejši vzrok smrti zaradi pljučnega raka, takoj za tobakom. Povečana pojavnost pljučnega raka pri rudarjih v rudnikih urana je znana že desetletja. Številne epidemiološke študije, opravljene zlasti pri delavcih rudnika Wismut, ki je deloval do leta 1990 v Vzhodni Nemčiji, so pokazale povezave med izpostavljenostjo sevanju in boleznimi, kot so bronhialni in pljučni rak (Kreuzer idr. v Raeva idr., 2014: 9). Druge epidemiološke študije pa potrjujejo, da vdihavanje radona poveča tveganje za pljučnim rakom tudi pri zelo nizkih odmerkih (Darby v Chareyron idr., 2014: 40).

Izpostavljenost tudi majhnim odmerkom sevanja povečuje tveganje za nastanek raka.¹³ Ta se lahko pojavi v nekaj letih ali v nekaj desetletjih po izpostavljenosti sevanju. Zelo težko je dokazati, da je prišlo do rakavega obolenja ravno zaradi izpostavljenosti ionizirajočemu sevanju. To dejstvo jedrska industrija izkorišča sebi v prid, saj k žrtvam oziroma k obolelim zaradi izkoriščanja jedrske energije prišteje malokoga, čeprav so v realnosti številke precej visoke. Vendar jih je težko dokazati.

V jedrskih elektrarnah delavci navadno niso v neposrednem stiku z virom sevanja. Stopnja sevanja palic izrabljenega goriva, vzeta iz jedrskega reaktorja, je tako močna, da bi človek, ki bi preživel blizu takšnega materiala zgolj nekaj trenutkov, prejel smrtonosno dozo in umrl v nekaj dneh. Pri rudarjenju urana so doze relativno nizke (ponavadi nekaj mSv na leto), toda delavci so jim bolj ali manj ves čas izpostavljeni. Prav tako je v rudnikih in mlinih zelo težko popolnoma nadzirati tveganje vdihavanja radioaktivnega prahu ali radona. Delavci ponavadi ne morejo nositi zaščitnih mask ves delovni čas oziroma ves čas izpostavljenosti, zato so rudarji urana med najbolj izpostavljenimi delavci v ciklu jedrskega goriva (Chareyron idr., 2014: 78). Dodaten problem je netransparentnost, saj nekatera rudarska podjetja ne omogočajo vpogleda v podrobne rezultate ocen doz, ki jih prejmejo delavci. Velikokrat se tudi zgodi, da podjetje delavcem ne pove, da so prejeli preveliko dozo ali da so zboleli zaradi posledic sevanja.¹⁴

Prebivalci, ki živijo v bližini delujočih ali nekdanjih rudnikov urana v Braziliji, Namibiji, Nigru, Gabonu, Franciji in drugje, ter lokalne nevladne organizacije se pritožujejo zaradi poslabšanja zdravstvenega stanja ljudi, ki delajo v rudnikih ali

lahko potujejo po zraku več deset metrov in obsevajo ljudi, tudi če je radioaktivni material zunaj človekovega telesa. Po drugi strani so žarki alfa relativno manj prodorni, saj jih lahko ustavimo že z listom papirja ali plastično vrečko. Nevarni so lahko pri notranji kontaminaciji, do katere pride, ko radioaktivnim atomom uspe prodreti v človeško telo, npr. z zaužitjem kontaminirane hrane in vode ali z vdihavanjem kontaminiranega zraka.

¹³ Vrsta raka je odvisna od tega, kateri organ prejme odmerek sevanja. Izpostavljenost radonu in radioaktivnemu prahu poveča tveganje za pljučnega raka, medtem ko izpostavljenost uranu ali poloniju poveča tveganje za levkemijo, saj se te kovine kopičijo na površini kostnih tkiv. Drugi primeri vključujejo raka prebavnega trakta, raka ledvic in okvare ledvic, okvare jeter, limfom, duševne motnje, anoreksijo, nevrološke težave in oslABLJENE reproduktivne funkcije (Chareyron idr., 2014: 74).

¹⁴ Nekatera podjetja imajo svoje, zasebne zdravniške ustanove in bolnišnice, kamor hodijo delavci na preglede. V nekaterih primerih zdravniki delavcem zamoLčijo podatke o prejetih prevelikih dozah ali obolenjih, delavci pa ustreznih podatkov in informacij ne morejo dobiti nikjer drugje.

živijo v njihovi bližini. Vendar za zdaj ni bilo izvedenih še nobenih znanstvenih in epidemioloških študij, ki bi ustrezno ovrednotile dejanske zdravstvene vplive rudarskih aktivnosti na prebivalstvo. To gre v korist zgolj rudarskim podjetjem ter v škodo lokalnemu prebivalstvu (Chareyron idr., 2014: 85).

Rudarjenje urana se seli v države s šibkejšo zakonodajo

Trenutno v EU rudniki urana obratujejo zgolj na Češkem in v Romuniji. Povsod drugod so jih zaprli, pridobivanje urana pa se je preselilo v države z večjimi depoziti (Kanada, Avstralija) ter v države, kjer je zaradi šibke okoljske zakonodaje in regulacije rudarjenje lažje (Kazahstan, Niger, Namibija idr.). Zaznati je tudi izjemno problematično koncentracijo lastništva in moči, saj je leta 2012 zgolj osem podjetij upravljalo 88 odstotkov svetovne proizvodnje urana (Chareyron idr., 2014: 11).

Multinacionalne korporacije, tj. lastniki rudnikov, se pogosto usmerjajo na države, ki imajo slabšo regulacijo, ker to zahteva manj finančnih vložkov za obratovanje rudnikov. Nimajo strogih okoljskih in varnostnih standardov, zato jim za te zadeve ni treba skrbeti. Obenem se seveda poslužujejo legalnih in nelegalnih lobističnih taktik, da ustrezni standardi ne bi bili sprejeti. Ker gre za revne države, jim to pogosto uspe, še zlasti če je to lobiranje povezano s korupcijo odločevalcev, vladnih uslužbencev in drugih uradnikov. Po drugi strani, tudi če država sprejme ustrezne regulacijske predpise, se le-ti v povezavi z učinkovitim nadzorom zaradi slabo delujočega državnega aparata, premalo sredstev ali korupcije le malokrat tudi dejansko začnejo izvajati.

Cilj rudarskih podjetij je dobiček, zato je težko pričakovati, da bodo delovala vestno in sama sebi naložila primerne okoljske in družbene obveznosti. Ravno zato so začela rudnike odpirati predvsem v državah s šibko regulacijo, kjer lahko poberejo dobiček in za seboj pustijo razdejanje. Takole je povedal generalni direktor podjetja, ki upravlja rudnik urana Langer Heinrich v Namibiji: »Kanadčani in Avstralci so postali preveč sofisticirani v svojih okoljskih in družbenih skrbeh glede rudarjenja urana. Prihodnost urana je v Afriki.« (v Renkhoff, 2015: 20)

Prvi primer: Rössing, Namibija¹⁵

Rudarjenje urana v Namibiji

Namibija je bogata z naravnimi viri, predvsem z uranom. Kot številne druge države se sooča z izzivi uravnoveženja gospodarskega napredka in zmanjševanja

¹⁵ Opis primera sem povzel po Chareyron, 2014b, razen izseka *Rudarjenje urana v Namibiji*, ki sem ga povzel po Renkhoff, 2015, in izseka *Vplivi na zdravje*, kjer so viri navedeni v samem besedilu.

revščine z izkoriščanjem teh naravnih virov na eni strani in z ustreznim varovanjem okolja na drugi.

Vlada v Namibiji poskuša postaviti ustrezen zakonodajni okvir za rudarske aktivnosti, vendar je ta še zelo pomanjkljiv, zato nastajajo enaki problemi kot v drugih državah v razvoju: zaradi razširjenosti revščine in nizkih okoljskih standardov so afriške države še posebej privlačne za mednarodna rudarska podjetja. Tako je v Namibiji več kot 250 zapuščenih rudnikov (ne zgolj urana, temveč tudi drugih rud), ki niso bili sanirani in za katere nihče noče prevzeti finančnega bremena sanacije. Tudi noben od trenutno delujočih rudnikov nima pripravljenega ustreznega sanacijskega programa. Ker ni ustreznih predpisov na državni ravni, rudarska podjetja nimajo ostrih omejitev pri svojem delovanju. Ni nobene državne institucije, ki bi skrbelo za nadzor, monitoring in kaznovanje podjetij v primeru kršitev njihovih lastnih prostovoljnih zavez, kaj šele zakonodaje in predpisov.

V namibijskih zavarovanih območjih najdemo največje zaloge urana na svetu. Večina rudnikov urana v Namibiji se nahaja v narodnih parkih puščave Namib, ki je najstarejša puščava na svetu. Nekateri rudniki se nahajajo na državnih zemljiščih, kjer prebivajo tradicionalne domorodne skupnosti, na katere delovanje rudnikov vpliva izrazito negativno.

Rudnik urana Rössing

Rudnik urana Rio Tinto – Rössing v Namibiji je peti največji odprti kop uranove rude na svetu. Ruda vsebuje nizko stopnjo urana, zato je treba za 1000 ton uranovega oksida predelati kar tri milijone ton rude. Pri pridobivanju urana nastajajo velikanske količine odpadnega materiala v obliki rud, mineralov in kamenja, ki jih neobdelane nalagajo na temu namenjen prostor. To odlagališče je postalo vir radioaktivnega sevanja radona, kar pomeni tveganje za delavce rudnika, lokalno prebivalstvo in turiste, ki zahajajo v bližino.

Aktiviranje civilne družbe

Nevladna organizacija *Earthlife Namibia* (ELN) je bila kot podružnica *Earthlife Africa* ustanovljena leta 1990 ob osamosvojitvi Namibije od Južnoafriškega režima apartheida. Poleg drugih aktivnosti opozarjajo na negativen vpliv rudarjenja urana na zdravje in okolje. So edina okoljska nevladna organizacija v Namibiji, ki se ukvarja s problematiko rudarjenja urana. Glede položaja delavcev v rudniku sodelujejo z Inštitutom za raziskovanje delovne sile (LaRRI), s katerim so tudi izvedli nekaj študij. V sklopu projekta EJOLT je ELN leta 2011 organiziral raziskovalno misijo z znanstveniki iz francoskega laboratorija CRIIRAD, ki so opravili meritve sevanja na različnih lokacijah ter analizirali vzorce prsti, sedimentov in vode.

Zaznani problemi

Dolvodno od rudnika je v bližnji reki zaznati povečanje fluoridov, nitratov in sulfatov, kar je posledica spiranja odpadnega materiala. Povečana je tudi količina arzena, cinka, bora, radona-222, vanadija, molibdena in selena. Najbolj problematična je koncentracija urana, ki se dolvodno od rudnika poveča za faktor 2155, z 0,2 µg/l na 431 µg/l.¹⁶ Ohranjanje katerekoli pitne sladke vode v puščavski državi, kot je Namibija, je ključnega pomena. Čeprav ima rudnik Rössing mrežo vodnjakov za odvodnjavanje zadrževalnika jalovin, ki naj bi črpali kontaminirano vodo, preden bi ta dosegla reko Khan, je učinkovitost tega sistema zaradi zgornjih podatkov o kontaminaciji negotova.¹⁷ Drugo vprašanje je, kako dolgo po opustitvi rudarskih aktivnosti bo ta sistem odvodnjavanja deloval, saj imajo nekateri radioaktivni elementi v jalovini razpolovno dobo več kot 75.000 let (torij-230).

Radionuklide iz odlagališča jalovine po širši okolici razširja tudi veter, zato je v okolici rudnika zaznati povečano sevanje. Tudi odlagališče odpadnega materiala ni pokrito in zaščiteno, zato v ozračje uhaja radon. Ker je pri gradnji parkirišča v rudniku uporabljen odpadni material iz rudnika, ima območje stopnjo doze 6-krat nad naravno vrednostjo ozadja (0,9 µSv/h v primerjavi z 0,15 µSv/h).

Vplivi na zdravje

Poročila o pogojih rudarjenja urana v Namibiji kažejo, da so rak in druge bolezni še vedno poglavitne skrbi delavcev v rudniku Rössing. Veliko ljudi, ki so umrli ali se trenutno soočajo z zdravstvenimi težavami, je delalo v rudniku v začetnih letih, ko ni bilo nikakršnih varnostnih in zaščitnih ukrepov glede vplivov na zdravje, zaradi česar so bili izpostavljeni visokim stopnjam sevanja (Kohrs in Kafuka, 2014; Vilaseca, 2012).

Težave z neustreznimi zaščitnimi ukrepi pa so prisotne še danes. Če zgolj 20 minut stojimo na dnu odlagališča odpadnega materiala, prejmemo odmerek, ki presega trivialno raven 10 mikrosivertov. Ti rezultati kažejo, da so delavci v rudniku nenehno izpostavljeni sevanju rude in odpadnega materiala (Chareyron, 2014b).

Raziskavi (prvo je izvedel LaRRI leta 2009, drugo pa ELN 2014) med zdajšnjimi in nekdanjimi delavci rudnika Rössing sta potrdili, da nimajo dostopa do lastnih zdravstvenih kartotek, ker je bolnišnica v lasti rudnika, ter da so nekateri umrli, ne da bi jim razkrili vzrok njihove bolezni. Delavcev niso ustrezno obveščali o nevarnostih, povezanih z rudarjenjem urana, številni so bili vsak dan izpostavljeni prahu in vdihavanju radona, nekateri sedanji in nekdanji delavci imajo težave z dihanjem

¹⁶ Standardi Svetovne zdravstvene organizacije (WHO) za omejitev količine urana v pitni vodi so 30 µg/l.

¹⁷ Modeliranje strokovnjakov, ki jih je plačal Rössing, je pokazalo, da bo trajalo od petdeset in tisoč let, da bodo kontaminirane snovi prišle v reko Khan. Vendar rezultati CRIIRAD-a kažejo, da je voda že zdaj kontaminirana.

ali pa so zboleli za dihalnimi boleznimi, vključno s pljučnim rakom. Podjetje še ni priznalo, da bi rudnik negativno vplival na zdravje delavcev ter da so delavci zboleli zaradi dela v rudniku, prav tako ni še nobenemu delavcu plačalo nadomestila ali odškodnine zaradi poslabšanja njegovega zdravstvenega stanja (Kohrs in Kafuka, 2014).

Nadaljnje aktivnosti civilne družbe

ELN je upravi rudnika Rössing leta 2012 poslal dodatna vprašanja v zvezi z rezultati raziskovalne misije, vendar so v podjetju podali zelo skope odgovore. Rössing se je odločil, da ne bo delil potrebnih informacij, zlasti ne podatkov o monitoringu podtalnice. Poleg tega je ELN ustreznim državnim institucijam podal predloge za ustrežnejšo ureditev zakonodaje na področju rudarjenja in primerne- ga nadzora, vendar (za zdaj) še niso bili upoštevani.

ELN in CRIIRAD sta poslala tudi predloge za odpravo nekaterih najbolj perečih problemov. Odlagališče odpadnega materiala bi moralo imeti pregrado pod seboj ter biti na vrhu prekrito s plastjo gline ali drugega materiala, ki bi omejil erozijo, spiranje zaradi dežja ter emisije radona. To vprašanje je zelo pomembno, še posebno ob upoštevanju dejstva, da ima Rössing načrte za širitev, kar bi pomenilo dodatnih 250 milijonov ton odpadnega materiala. Žal se kaj malo stori za izboljšanje položaja, kontaminacija področja bo trajna; razpolovna doba urana-238 je na primer 4,5 milijarde let.

Drugi primer: Arlit in Akokan, Niger¹⁸

Ob odkritju urana v obubožanem Nigru v 60. letih 20. stoletja so mnogi mislili, da bo to odkritje pripomoglo h gospodarskemu in družbenemu razvoju države. Izkazalo se je ravno nasprotno. Niger je danes ena najrevnejših držav na svetu, več kot 40 odstotkov otrok je podhranjenih, pitne vode, dostop do katere je otežen, je malo, četrtnina prebivalcev je nepismenih.

Zaloge urana so odkrili na območju hribovja Air v puščavskem severnem Nigru, dvesto kilometrov od mesta Agadez, ki je eno osrednjih naselij Tuaregov, avtohtonega prebivalstva Sahare. Ker leži rudarsko območje daleč stran od kakršnekoli infrastrukture, sta podjetji SOMAIR in COMINAK, ki sta v večinski lasti francoskega podjetja AREVA¹⁹, za potrebe svojih dveh rudnikov zgradili mesti Arlit in Akokan. Ker prav tako ni bilo dostopa do električne energije, so 190 kilometrov južno od

¹⁸ Opis primera sem povzel po Bassanese, 2015, razen izseka *Učinki študij*, ki je povzet po Chareyron, 2014.

¹⁹ AREVA je največje podjetje v globalni industriji jedrske energije, polovico urana uvaža iz Nigra.

območja rudarjenja zgradili še termoelektrarno. Rudarjenje se je začelo konec 60. let 20. stoletja. Do leta 2008 sta obe podjetji proizvedli več kot 100.000 ton urana. Rudnik podjetja COMINAK je z globino 250 metrov in več kot 250 kilometri rosov največji podzemni rudnik na svetu.

Prebivalci območja se že od začetka rudarjenja urana pritožujejo zaradi težav, povezanih z dihanjem, prirojenih okvar, levkemije in raka. Umrljivost, povezana z dihalnimi težavami, je dvakrat večja kot v preostalem delu države. Okolje bo zaradi onesnaženja in kontaminacije trpelo še tisoče let. Voda je kontaminirana, vodonošniki izsušeni, tudi zemlja in zrak sta kontaminirana, vse to pa bo precej otežilo, če ne celo onemogočilo vrnitev k tradicionalnemu načinu življenja.

Niger je četrti največji proizvajalec urana na svetu. Kljub bogatim rudnim virom država in velika večina njenih prebivalcev nimata koristi od rudarskih aktivnosti, medtem ko francoski jedrski gigant AREVA služi milijarde, za seboj pa pušča zgolj okoljsko uničenje in zdravstveno tveganje za ljudi v Nigru.²⁰

Konflikti

Rudarske aktivnosti so pripomogle tudi k destabilizaciji območja. Niger je razdeljena država, s Tuaregi, ki živijo na severu, in dominantno etnično skupino Hausa na jugu. Kapital je skoncentriran na jugu, jug tudi obvladuje državo. Prihodki iz rudarjenja urana na severu se uporabljajo za nakup orožja na jugu, ki ga vlada potem uporablja za nadzor severnega dela države. Regija Agadez, kjer sta rudnika urana, je dom približno milijona in pol Tuaregov. Ti vedno znova izgubljajo zemljo in vire, ki jih potrebujejo za preživetje. Pomanjkanje čiste vode in neonesnažene prsti za pašo živine ogroža te nomadske pastirje. Jezni in obupani so se Tuaregi pred dvema desetletjema začeli upirati, leta 2007 so ustanovili tudi uporniško skupino MNJ (*Mouvement des Nigériens pour la Justice*), ki se bori za samoodločitev Tuaregov v tej regiji ter za to, da bi se pri delitvi prihodkov od rudarjenja urana večji delež vlagal nazaj v regijo. Aktivnosti MNJ so povzročile nestabilnosti in privedle do varnostnih problemov, ki se nadaljujejo kljub pogajanjem.

Leta 2001 so, potem ko so številni rudarji in delavci predčasno umrli, njihovi kolegi ustanovili nevladno organizacijo *Aghir in Man*. Z vprašanji o prezgodnjih smrtnih primerih so se začeli obračati na obe rudarski podjetji, saj uradno, po navedbah dveh bolnišnic v mestih Arlit in Akokan, niti en primer prezgodnje smrti ni bil povezan z rudnikom urana. Obe bolnišnici sta v lasti podjetja AREVA in naj bi bili odprti za vse prebivalstvo, vendar lahko v praksi njune storitve uporabljajo zgolj delavci rudnika, ko so še zaposleni, ter zgolj tri leta po upokojitvi. Od začetka rudarjenja urana ni bil diagnosticiran niti en primer z delom v rudniku povezano boleznijo ali prezgodnje smrti. Za podjetje AREVA boleznijo, ki se pojavljajo na

²⁰ Ko je Francija leta 1960 Nigru priznala neodvisnost, je z novo vlado sklenila pogodbe, ki ji podeljujejo ekskluzivne pravice do rudarjenja in izkoriščanja rud v državi.

tem področju, niso povezane z rudarjenjem urana, temveč naj bi bile tipične za puščavska območja: sorodnikom delavcev, ki so preminili v bolnišnici, so kot vzroke smrti najpogosteje navedli AIDS in malarijo.

Negativni vplivi rudarjenja urana

Leta 2002 se je NVO Aghir in Man odločila za zbiranje neodvisnih znanstvenih podatkov o vplivu rudnikov ter neželenih učinkov na ljudi in živali. Tako je CRIIRAD leta 2003 izvedel strokovno raziskavo in zbral podatke in vzorce, ki so ji sledile še druge. Glede na ugotovitve teh neodvisnih študij, ki sta jih opravili organizaciji CRIIRAD in Sherpa, aktivnosti rudarjenja urana resno vplivajo na lokalne prebivalce in na okolje:

- Od začetka rudarjenja pred skoraj 40 leti se je nakopičilo že 35 milijonov ton jalovine, ki še vedno vsebuje 85 odstotkov prvotne radioaktivnosti rude: za vsak kilogram proizvedenega urana je nastalo 335 kilogramov jalovine. Ta bo ostala radioaktivna stotisoče let, njeno shranjevanje pa je neustrezno – na odprtem in nepokrito, brez ustrezne zaščite, zaradi česar veter razpihuje radon in radioaktivni prah iz tega nakopičenega materiala po okolici.
- Kontaminirane je 1600 ton opreme in materiala, uporabljenih pri procesiranju urana: podjetje je te odpadne dele prodalo ali podarilo tamkajšnjemu prebivalstvu, ki je iz njih naredilo lonce, ponve, posodo in strehe za svoje hiše, s čimer so še razširili kontaminacijo po vsem območju ter jo prinesli v lastne domove.
- Do nesreče v Černobilu delavcev niso obveščali o nevarnostih urana in sevanja: glede na poročila iz prve roke ni bilo zaščitnih oblačil in mask ter osebnih dozimetrov. Rudarji so svojo malico jedli sede na uranovi rudi, domov so odhajali v svojih kontaminiranih delavskih oblačilih, s čimer so radioaktivni prah prinašali v domove.
- Rudnika sta porabila že 270 milijard litrov vode, ob tem pa kontaminirala vodo v podtalnici ter izsušila nekatere vodnjake, ki so jih uporabljali domačini. Količina radioaktivnih snovi v pitni vodi presega standarde Svetovno zdravstvene organizacije (WHO). Nekateri vzorci vode vsebujejo tudi raztopljeni radon.
- Zaradi visoke koncentracije radioaktivnega radona na prostem so ljudje v nekaterih delih mesta Akokan prejeli letno dozo, ki presega najvišjo letno mejo doze enega milisiverta na leto.
- Koncentracija urana in drugih radioaktivnih snovi v vzorcih prsti, analiziranih blizu rudnikov, je bila stokrat večja od običajnih ravni v regiji. Na nekaterih ulicah Akokana je doza sevanja več kot petstokrat višja od normalne doze ozadja, ker so pri gradnji cest in celo nekaterih stavb uporabljali radioaktivni odpadni material iz rudnikov.

- Stopnja umrljivosti zaradi dihalnih težav je dvakrat višja kot v drugih delih države, zaznati je veliko prirojenih napak, levkemije in rakavih obolenj.
- Neenakomerna distribucija dobičkov od rudarjenja spodbuja možnosti samoodločanja lokalnega prebivalstva.
- Trajno onesnaženje namesto trajnostnega razvoja ogroža tradicionalni nomadsko-pastirski način življenja Tuaregov.

Učinki študij

Študije so pokazale skrb zbujačo raven radioaktivnosti v vzorcih vode, prsti in zraka, kar pomeni, da so delavci in lokalno prebivalstvo izpostavljeni sevanju po različnih poteh. Tudi nizke doze sevanja, ki jih ljudje prejmejo, imajo negativne posledice na njihovo zdravje. Podjetje AREVA je vedno trdilo, da v Nigru pridobiva uran v skladu z vsemi nacionalnimi in mednarodnimi standardi in predpisi. Vendar so morali, soočeni z dejstvi in znanstvenimi dokazi, ki so potrdili radiološki vpliv rudnikov urana na okolje ter posledične izpostavljenosti prebivalstva sevanju, izvesti določene izboljšave.

Kontaminirana oblačila delavcev, ki jih ti uporabljajo v rudniku in mlinu, se zdaj perejo v obratih podjetja in ne več pri njih doma, kamor so tako prinašali radioaktivni prah. Najbolj kontaminirane vodnjake, ki so se uporabljali za preskrbo s pitno vodo, so zaprli. Kljub temu je neodvisna študija, izvedena leta 2009, pokazala, da je vsebnost urana v vodi iz drugih izvirov še vedno nad standardi WHO. Obenem je zaprtje teh vodnjakov ponekod onemogočilo življenje Tuaregov.

Kontaminiran material, ki je bil uporabljen pri gradnji cest v nekaterih ulicah v Arlitu in Akokanu, so odstranili. Tudi stavbo, ki je bila zgrajena iz radioaktivnega materiala, so porušili in zgradili novo. Kljub temu še niso bili identificirani in dekontaminirani vsi radioaktivni kraji.

Nadaljevanje konfliktov

Delo lokalne nevladne organizacije Aghir in Man ter sodelovanje s CRIIRAD-om in Sherpo je privedlo do tega, da so lokalni prebivalci in delavci prišli do neodvisnih informacij in podatkov o problematiki rudarjenja urana ter o stanju njihovega okolja in vplivih na zdravje. Ljudje v okviru svojih zmožnosti postajajo bolj zavedni glede zdravstvenih tveganj, ki jih povzročata rudarjenje urana. To zavedanje je pripeljalo do prvega uradnega protesta proti podjetju AREVA leta 2006, ko se je v Arlitu zbralo več kot 5000 ljudi.

Mobilizacija lokalnega prebivalstva poteka pod vodstvom lokalne civilne družbe, ki zahteva boljše delovne pogoje, pravičnejšo delitev dobička, ki naj ostane v regiji, participacijo domačega prebivalstva in samoodločanje, spoštovanje okolja in zdravja ter sanacijo prsti in vode, ki je kontaminirana zaradi rudarskih aktivnosti. Organizirajo stavke, pohode in mirne proteste.

Po drugi strani pa uporniška skupina uporablja drugačne taktike. V letih 2008 in 2010 so blizu Arlita ugrabili več delavcev podjetja AREVA, od katerih so štirje še vedno v ujetništvu. Leta 2013 so izvedli bombni napad, tako da je trenutno položaj v regiji zelo napet in daleč od mirne rešitve.

Tretji primer: Caetité, Brazilija²¹

Državno podjetje INB²² pridobiva uranovo rudo v bližini mesta Caetité v zvezni državi Bahia od leta 2000. To je edini delujoči rudnik urana v Braziliji in zagotavlja gorivo za obe brazilski jedrski elektrarni. Količina uranove rude je ocenjena na 100.000 ton, na leto pa proizvedejo 400 ton uranovega koncentrata (rumene pogače).

Konflikt

Odkar je rudnik začel obratovati, je lokalna civilna družba zaradi zaskrbljenosti nad zdravstvenimi in okoljskimi tveganji in vplivi, ki jih prinaša rudarjenje, organizirala večje število demonstracij. Lokalni prebivalci trdijo, da imajo na voljo premalo ustreznih informacij v zvezi z izpostavljenostjo različnim stopnjam radioaktivnega sevanja ter morebitnih učinkov na zdravje. To pomanjkanje informacij ustvarja upravičeno nezaupanje in strah med prebivalstvom, predvsem zaradi sumov onesnaževanja okolja z radioaktivnimi materiali, administrativnih in operativnih nepravilnosti v rudniku, delovnih nesreč in uhajanja radioaktivnih snovi v okolje.

Obstaja več razlogov, ki podpirajo sume lokalne civilne družbe glede strokovne in tehnične usposobljenosti podjetja za soočanje z zelo zapletenimi dejavnostmi in velikim tveganjem. Gre predvsem za dogodke v preteklosti, na primer sedemkratno razlitje zadrževalnika jalovine leta 2004, ko sta v okolje in podtalnico uhajala koncentriranega urana in radij. Analiza *Greenpeace Brazil* glede kontaminacije podtalnice iz leta 2008 je sprožila javno razpravo, ki jo je sklical zvezni tožilec v Bahiji, zaradi česar je bila leta 2011 odrejena raziskava. Inštitut za okolje in vodne vire je ugotovil, da radioaktivni material v nekaterih vzorcih podtalnice presega mejne vrednosti, dovoljene v Braziliji, zato so zaprli nekatere vodnjake, ki jih je lokalno prebivalstvo do takrat redno uporabljalo.

Poleg rudniških delavcev so ljudje, ki živijo v bližini rudnika – večinoma majhne kmečke skupnosti – najbolj ranljivi za tveganje in vplive rudarjenja in mletja urana,

²¹ Podpoglavje je povzeto po Finamore, 2014.

²² Glavni delničar INB je Nacionalna komisija na jedrsko energijo (CNEN), ki je obenem tudi brazilska agencija za regulacijo jedrske energije. Sočasno je torej odgovorna za regulacijo jedrskih dejavnosti na eni strani in promocijo jedrske energije ter pridobivanje urana na drugi, kar kaže na očitno navzkrižje interesov.

saj so neposredno prizadeti zaradi sproščanja radona in radioaktivnega prahu iz obrata rudnika. Prav tako nimajo dostopa do javnega vodovoda, zato so odvisni od vodnjakov in jezov, kjer pa je voda najverjetneje kontaminirana. Skupnosti v bližini rudnika se soočajo tudi s stigmatizacijo, saj zaradi nevarnosti radioaktivne kontaminacije ne morejo prodati svojih pridelkov (zelenjave, sadja, mleka idr.). Učinek izpostavljenosti radioaktivnosti je torej tudi to, da nihče v mestu ne mara njihovih pridelkov.

Mobilizacija lokalne civilne družbe

Proti podjetju INB je 15. maja 2011 potekal velik shod. V Caetitēju so organizirali človeško blokado in preprečili trinajstim tovornjakom, polnim radioaktivnega materiala iz São Paula, dostop do rudnika, kjer so nameravali material shraniti. Lokalna civilna družba je zahtevala pojasnilo glede materiala, vendar oblasti niso zmogle ponuditi verodostojne razlage. Zaradi teh dogodkov je bila ustanovljena provizorična institucionalna komisija za spremljanje upravljanja radioaktivnega materiala, ki je vključevala predstavnike lokalne civilne družbe, podjetja INB in oblasti. Dogovorjeno je bilo, da se material začasno skladišči v objektih rudnika ter nato transportira na drugo lokacijo. Med temi protesti je lokalni duhovnik, ki je bil eden vidnejših predstavnikov lokalne nevladne organizacije, prejel številne telefonske anonimne grožnje s smrtjo, z opozorilom, naj neha povzročati probleme glede rudarjenja urana v Caetitēju.

Meritve, ki jih je na povabilo lokalne civilne družbe leta 2012 opravil CRIIRAD, so med drugim pokazale, da je na mestu v neposredni bližini rudnika, kjer ima INB izobraževalni center, kamor vodijo skupine ljudi, predvsem učence, sevanje nad dovoljeno mejo. Poleg tega imajo lokalni prebivalci še druge probleme, od onemogočanja dostopa do pitne vode in njene kontaminacije, do razpok na zidovih okoliških stavb zaradi miniranja v rudniku. Na vse to je podjetje INB odgovorilo, da so te razpoke nastale zaradi vsakodneвне vožnje šolskega avtobusa mimo prizadetih stavb.

Za svoje argumente o zanikanju tveganj, ki jih povzroča rudarjenje urana, uporablja INB tudi marketinške mehanizme. Tako na primer radi citirajo »psevdoznanstvene raziskave«, ki jih sami financirajo in ki naj bi dokazovale, da rudarjenje urana ne povečuje števila rakavih obolenj.

Nasprotno pa civilna družba zahteva epidemiološko raziskavo povezanosti med izpostavljenostjo ionizirajočemu sevanju in pojavnostjo raka med lokalnim prebivalstvom, ki naj jo izvede pristojna institucija, ki nima nikakršnih povezav z INB. Raziskava še ni bila izvedena, vendar lokalne nevladne organizacije zbirajo dokaze o primerih smrti zaradi raka, s čimer spodkopavajo argumente podjetja INB. To podjetje pa že namerava odpreti drugi rudnik urana v zvezi državi Ceará, na severovzhodu Brazilije.

Četrti primer: Buhovo, Bolgarija²³

Regija Kremikovci se nahaja ob vznožju Stare planine v bližini Sofije v Bolgariji. Leta 1992 se je bolgarska vlada odločila, da bo zaradi nekonkurenčnosti in škodljivosti za okolje opustila rudarjenje urana, vendar resni okoljski, družbeni in zdravstveni problemi ostajajo. Buhovo je mesto v tej regiji, kjer je bil odprt prvi rudnik urana v Bolgariji takoj po drugi svetovni vojni, rudo pa so izčrpali že do leta 1970. Že v 80. letih 20. stoletja je vlada tam prepovedala gojenje rastlin za živalsko in človeško prehrano. V večini postrudarskih območij, kjer so rudnike zaprli, območje pa sanirali, so se okoljske razmere dejansko poslabšale.

Zapiranje industrije urana: okoljski, družbeni in zdravstveni problemi

V Buhovem se nahajata tudi zadrževalnik jalovine ter obrat za predelavo urana, ki je zaprt. Preden je bil zadrževalnik zgrajen (v 50. letih 20. stoletja), so radioaktivne odpadne vode iz procesa obogatitve urana izpuščali neposredno v okolje. Težke frakcije so se nabrale v bližnjih tleh in prsti, medtem ko je tekočo frakcijo reka Buhovska odnesla naprej ter s tem onesnažila zelo veliko območje. Med gradnjo zadrževalnika niso zatesnili s hidroizolacijskim slojem, posledično je veliko radioaktivnih in toksičnih substanc steklo v podtalnico. Treba je vedeti, da material v zadrževalniku med drugim vsebuje uran, torij, cink, arzen, baker in druge težke kovine, sulfate, karbonate, nitrate in kovinske soli.

Po številnih sanacijskih projektih zadrževalnik še vedno ni ustrezno pokrit in zaščiten. Leta 2006 se je zrušil zid zadrževalnika in z možnostjo radioaktivne kontaminacije ogrozil vodotoke v celotni regiji. Opozorilne table in ograje okoli zadrževalnika so že pred časom odstranili ali ukradli, novih niso postavili. Kljub temu da je območje visokokontaminirano, omogoča prost dostop vsakomur. Skoraj vseh 120 vhodov v nekdanji rudnik je odprtih in nezaščitenih. Prav tako ni sanirano odlagališče odpadnega materiala. Izpostavljeno je vremenu, zato lahko veter daleč raznosi radioaktivne delce. Sistem za monitoring sevanja na lokaciji tudi ne deluje, ker so nekatere dele sistema ukradli.

Dodaten problem je dejstvo, da ob robu odlagališča odpadnega materiala, ki je precej bolj radioaktiven kot okolica, stoji verski objekt, ki je turistična zanimivost. Prah iz odlagališča nosi po vsej okolici, tudi na bližnje pikniške mize. Odlagališče ni ograjeno, nikjer tudi ni nikakršnih znakov in informacij, da je v bližini nevaren objekt, zato turisti nimajo ustreznih informacij o nevarnosti. Če na takšni lokaciji preživimo kakšno uro, še ni tako problematično. Situacija se spremeni, če s seboj vzamemo kakšen spominek – kamen s povišanim sevanjem, ki ga je prineslo z

²³ Podpoglavje sem povzel v celoti po Slavov, 2014.

odlagališča odpadnega materiala.

Zdravstvene raziskave

Nacionalni center za zaščito pred sevanjem je ugotovil tveganje izpostavljenosti lokalnega prebivalstva rakotvornim boleznim. Rezultati kažejo na večje tveganje za nastanek raka prebavil in smrti zaradi pljučnega raka v naseljih, ki so izpostavljena visoki in relativno visoki stopnji sevanja, v primerjavi s kontrolnim naseljem.

Konflikt

Do nesreče v Černobilu leta 1986 so ljudje protestirali individualno in se pritoževali večinoma v medijih. Rudarjenje urana je oviralo kmetijsko proizvodnjo, zato so nastajali konflikti. Med rudarji se je povečala stopnja umrljivosti, soočali so se tudi z večjim tveganjem za zdravje. Čeprav se o vprašanih, povezanih s sevanjem, ni javno razpravljalo, so prebivalci regije vložili vrsto pritožb. V takratni socialistični Bolgariji uradnih protestov ni bilo.

Po nesreči v Černobilu se je o problemih, povezanih z radioaktivnim sevanjem, začelo tudi javno razpravljati. Prva zborovanja in demonstracije so bili povezani z rudarjenjem. Javnost je zahtevala predvsem omejevanje zmogljivosti zadrževalnikov jalovin ter varen prevoz urana. S političnimi spremembami leta 1989 so nastala protestna gibanja, ki so zahtevala predvsem sanacijo rudnikov in onesnaženih območij.

Trenutno stanje konflikta

Meritve, ki so bile opravljene leta 2011 med raziskovalnim projektom EJOLT, so pokazale, da v regiji še vedno obstajajo viri premočnega radioaktivnega sevanja – tudi do desetkrat nad dovoljeno normo, voda, ki prihaja iz zaprtih rudnikov, pa je še vedno kontaminirana. To pomeni resno zdravstveno tveganje tako za lokalno prebivalstvo kot za turiste, ki obišejo regijo. Meritve so pokazale tudi, da je stopnja sevanja v bližini šole v Buhovem petkrat nad normalnim sevanjem gama. Temu sta sledila medijska kampanja in informiranje vseh lokalnih in državnih oblasti. Na območju je bila postavljena karantena, vstop in izstop sta bila onemogočena. Ministrstvo za okolje in vode je občini Sofija naložilo, da mora na lastne stroške očistiti območje. Kljub vsem že izvedenim in načrtovanim sanacijskim programom sta voda in prst še vedno kontaminirani. Radioaktivni prah iz jalovine nosi veter vse do Sofije. Ob vseh nerešenih vprašanih pa se že pojavljajo interesi za ponovni začetek rudarjenja urana v Bolgariji.

Literatura

- BASSANESE, VALENTINA (2015): *EJOLT Factsheet 30: Areva's Uranium Mines, Niger*. Dostopno na: <http://www.ejolt.org/wordpress/wp-content/uploads/2015/07/FS-301.pdf> (27. avgust 2015).
- CHAREYRON, BRUNO (2014a): *EJOLT Factsheet 15: The radiological impact of uranium extraction near Arlit and Akokan in Niger*. Dostopno na: http://www.ejolt.org/wordpress/wp-content/uploads/2015/02/FS_015_Niger-Uranium.pdf (27. avgust 2015).
- CHAREYRON, BRUNO (2014b): *EJOLT & CRIIRAD Report: Radiological Impact of Rössing Rio Tinto Uranium Mine*. Dostopno na: <http://www.criirad.org/mines-uranium/namibie/radiological-impactofriotintorossing-CRIIRAD-EJOLT.pdf> (27. avgust 2015).
- CHAREYRON, BRUNO, LIDIJA ŽIVČIČ, TOMISLAV TKALEC IN MARTA CONDE (2014): *EJOLT Report 15: Uranium mining. Unveiling the impacts of the nuclear industry*. Dostopno na: http://www.ejolt.org/wordpress/wp-content/uploads/2014/11/141115_U-mining.pdf (27. avgust 2015).
- CHAREYRON, BRUNO (2015): *EJOLT Report 21: Impact of the Kayelereka uranium mine, Malawi*. Dostopno na: http://www.ejolt.org/wordpress/wp-content/uploads/2015/02/150222_Report-21.pdf (27. avgust 2015).
- FINAMORE, RENAN (2014): *EJOLT Factsheet 20: Uranium mining in Brazil: The conflict in Caetité, Bahia*. Dostopno na: http://www.ejolt.org/wordpress/wp-content/uploads/2015/02/FS_020_Caetite.pdf (27. avgust 2015).
- KOHR, BERTCHEN IN PATRICK KAFUKA (2014): *EJOLT & Earthlife Namibia Report: Study on low-level radiation of Rio Tinto's Rössing Uranium mine workers*. Dostopno na: <http://www.criirad.org/mines-uranium/namibie/riotinto-rossing-workers-earthlife-larri-ejolt.pdf> (27. avgust 2015).
- RAEVA, DRAGOMIRA, TODOR SLAVOV, DESISLAVA STOYANOVA, LIDIJA ŽIVČIČ, TOMISLAV TKALEC IN ŠPELA RODE (2014): *EJOLT Report 12: Expanded nuclear power capacity in Europe, impact of uranium mining and alternatives*. Dostopno na: http://www.ejolt.org/wordpress/wp-content/uploads/2014/11/141031_Expanded_nuclear_capacity_Europe.pdf (27. avgust 2015).
- RENKHOFF, NATALIE A. (2015): *EJOLT Report 22: Evaluation of Nuclear Legislation: The issue of rehabilitation of uranium mine sites in Namibia*. Dostopno na: http://www.ejolt.org/wordpress/wp-content/uploads/2015/03/150312_Evaluation-of-nuclear-legislation-rect.pdf (27. avgust 2015).
- SLAVOV, TODOR (2014): *EJOLT Factsheet 11: Uranium Fairytales From Kremikovci, Bulgaria*. Dostopno na: http://www.ejolt.org/wordpress/wp-content/uploads/2015/02/FS_011_Kremikovci.pdf (27. avgust 2015).
- VILASECA, ISABEL (2012): *EJOLT Factsheet 29: Rio Tinto in Namibia: the Connelly Case*. Dostopno na: <http://www.ejolt.org/wordpress/wp-content/uploads/2015/07/FS-39.pdf> (27. avgust 2015).

Umetniške raziskave urbanega življenja in nove prostorske ekologije

Abstract

Artistic Researches of Urban Life and New Spatial Ecologies

This paper deals with the ecological potential of participatory art practices in the context of everyday urban life. The author examines the range of their contribution in the fight for the recognition of their different modes of creation, thinking, acting and use of an urban public space in terms of connectivity in the community. Such thought and action can be productively integrated into the concept of new spatial ecologies. We are not talking only about certain environmental initiatives, which are especially close to heart of individual artists (the current practices of artist from the circle of Celje Fine Artists Society serve as a case study in this paper), but also about understanding ecology in much broader sense relating to the relationship of people towards urban space as dwelling area, living space, or domicile. In order to have an urban space capable of offering optimal conditions in a given crisis situation, its inhabitants should think and act sustainably, strive for dynamic balance and harmony, and persistently develop ethical consumption models and also embark upon a unique ecology of mind and body in a space which is becoming increasingly limited in size. Therefore, we need to open interspaces or invent new spaces in the abstract and capitalistically alienated urban space—the space that would be founded in reality and utopia at the same time. City dwellers create their own spatial fictions, invent eco living solutions and weave a net of inventive, mobile, and sometimes impossible connections. The contribution of cross-disciplinary, research-focused, participatory, activist and eco-oriented art, as practiced by the DLUC artists, who strive with their own unique methods for a more open—both mentally and physically—urban public space, is far from negligible, and also cannot be overlooked on the Slovenian artistic scene.

Keywords: urban space, community, ecology, contemporary art, artistic research, Fine Artists Association Celje

Mojca Puncer, PhD, is an assistant professor of philosophy at the University of Maribor. (mojca.puncer@gmail.com)

Povzetek

Prispevek obravnava ekološke potenciale participativnih umetniških praks v kontekstu vsakdanjega urbanega življenja. Avtorica raziše doseg umetnosti v njenih prizadevanjih za pripoznavanje novih načinov ustvarjanja, mišljenja in delovanja ter uporabe urbanega javnega prostora z vidika povezljivosti v skupnost. Tako naravnano umetniško delovanje lahko produktivno povežemo s konceptom novih prostorskih ekologij. Pri tem ne gre samo za določene okoljske iniciative, za katere si še posebej prizadevajo posamezni umetniki (za študijski primer smo v prispevku uporabili aktualne prakse ustvarjalcev iz kroga Društva likovnih umetnikov Celje – DLUC), marveč za pojmovanje ekologije v bistveno širšem pomenu, ki zadeva odnos ljudi do urbanega prostora kot bivanjskega prostora, kraja prebivanja oziroma domovanja. Da bi urbani prostor lahko ponudil optimalne razmere za domovanje, bi morali njegovi prebivalci razmišljati in delovati trajnostno, si prizadevati za dinamično ravnovesje in sožitje, vztrajno razvijati etiko porabe ter svojevrstno ekologijo uma in telesa v prostoru, ki je v resnici čedalje bolj omejen. Zato je treba v abstraktnem, kapitalistično odtujenem urbanem prostoru razpirati medprostore oziroma iznajti nove prostore, ki bodo utemeljeni v stvarnosti in utopični obenem. Prebivalci mesta ustvarjajo svoje lastne prostorske fikcije, izumljajo ekološke bivanjske rešitve, pletejo mrežo inventivnih, mobilnih, mestoma tudi nemogočih povezav.

Prispevek čezdisciplinarne, raziskovalne, participativne, aktivistično in okoljsko naravnane umetnosti, kakršno prakticirajo umetniki iz kroga DLUC-a, ki se s sebi lastnimi sredstvi zavzemajo za večjo odprtost urbanega javnega prostora, tako mentalno kot fizično, pri tem ni zanemarljiv in ga tudi na slovenskem umetnostnem prizorišču ni mogoče spregledati.

Ključne besede: urbani prostor, skupnost, ekologija, sodobna umetnost, umetniška raziskava, Društvo likovnih umetnikov Celje (DLUC)

Dr. Mojca Puncer je docentka za filozofijo na Univerzi v Mariboru. (mojca.puncer@gmail.com)

Uvod

Eno od izhodišč pričujoče razprave je gesta britanske umetnostne zgodovinarske in kritičarke, uveljavljene strokovnjakinje za sodobno umetnost, Claire Bishop, ki v svoji zadnji knjigi o participativni umetnosti *Umetni pekli* izpušča iz obravnave transdisciplinarno, na raziskavah temelječo aktivistično in okoljsko umetnost, kar utemeljuje s tem, »da vključevanje ljudi ni primarni medij ali gradivo pri ustvarjanju« in da ima področje »lastne diskurzivne probleme«, ki potrebujejo ločeno obravnavo (Bishop, 2012: 11–12). Na to trditev odgovarjamo z izrazito okoljsko naravnanimi umetniškimi praksami, ki so obenem zasnovane na delu s skupnostjo. Za analizo umetniških stremeljenj v skupnost je produktivno med drugim upoštevati tudi spoznanja italijanske operaistične teorije sodobnega dela (npr. Virno, 2003), ki v povezavi z aktiviranjem koncepta rezilientnosti ali prožnosti in sorodnih konceptov (viabilnosti, prekernosti ipd.) v svetu umetnosti pomembno prispevajo k razumevanju produkcije sodobnih fleksibilnih subjektivitet. Na novo je treba osvetliti procese produkcije subjektivnosti v luči njihove povezljivosti v skupnost. Na podlagi nove, prožne »estetske paradigme« (Guattari, 1995: 89–118) se s posredovanjem umetnosti na način »ekozofske prakse« vzpostavlja etično-politični vezni člen med okoljem, družbenim in subjektivnostjo (Guattari, 2008: 19–20).

Razprava želi ponuditi različne teoretske koncepte ter estetske in politične perspektive, ki lahko produktivno pripomorejo k analizi navezovanja in mestoma prepletanja skupnostno naravnane umetnosti z ekološko mislijo na podlagi izbranega študijskega primera iz sodobne umetniške in aktivistične prakse na Slovenskem. Pri tem je posebna pozornost namenjena prostorskim konceptom, umetniškim stremeljenjem v skupnost, okoljskim iniciativam in estetiki vsakdanjega življenja v urbanem okolju.

Zgodovinsko-kontekstualni zaris okoljsko ozaveščenih umetniških praks

Sožitje človeka z naravo in odnos družbe do naravnega okolja je zaradi stopnjujočega se onesnaževanja in pretnje ekološke krize pomembna tema v sodobni umetnosti. Postopki ekološko ozaveščenih umetnikov segajo od uporabe naravnih in recikliranih materialov, dokumentiranja za namene opozarjanja na probleme in

pozivanja javnosti k mobilizaciji, umetniških akcij in intervencij na specifičnih lokacijah, do taktične rabe novih informacijskih tehnologij.

Zavest o naraščajoči ekološki krizi kot posledici kapitalistične hiperprodukcije in potrošnje je od devetdesetih let 20. stoletja pod parolo »trajnostnega razvoja«, ki je postala glavna fraza globalnih razvojnih politik (UN, EU idr.), prisotna tako v političnem aktivizmu kot tudi v umetnosti, od koder pronica v zavest širše javnosti, zlasti na antagonistični geopolitični osi bogati sever–revni jug. Zаметke alternativnih okoljskih pristopov – aktivističnega in umetniškega – najdemo v obdobju nemirov šestdesetih let, zlasti v pojavu *land arta* in *earth arta*, kar znova pridobi na veljavi v kontekstu postmodernističnega enačenja »narave« in »kulture« (Wallis, 2008: 16).

Konec šestdesetih let v ZDA in v začetku sedemdesetih let v Evropi se je razvila nova oblika umetnosti, imenovana *land art* oz. krajinska umetnost. Pojem je izšel iz tiste minimalistične koncepcije kiparstva, ki je prekinila z dekorativno tradicijo in se vpisala v širši pojav neumetnosti oz. antiforme. Krajinska umetnost se je iz upora tržni ekonomiji umaknila iz muzejev in galerij v naravni prostor in krajino. Prinesla je tudi novo ekološko ozaveščenost o naravnem in bivanjskem okolju. Ta novi pojav se je navezal na sočasno gibanje umetnosti v javnem prostoru, ki je vključevalo ukvarjanje z zelenimi površinami v urbanem okolju, kot so vrtovi ali javni parki.¹ V slovenskem prostoru je pionir ekološko ozaveščene umetniške prakse Marko Pogačnik (1944–). Sam svoje kiparstvo imenuje »krajinska poetika«, s čimer želi preseči oznako *land art*,² ki ga povezuje z umetniškim izrabljanjem narave. Pogačnik se je po letu 1986 povsem posvetil odkrivanju silnic v naravi in zdravljenju zemlje; zanj so zemlja, narava in prostor avtonomna bitja z lastnimi bioenergetskimi tkivi in inteligentnostjo (Ravnikar, 2008–2014).

V nasprotju z idealiziranim pojmovanjem krajine iz zgodovine umetnosti so landartisti pojmovali naravo bolj pragmatično, kar so utemeljevali na resničnem izkustvu, z obravnavo narave kot »kulturno ustvarjene entitete« (Wallis, 2008: 20). Prizadevanja *land arta* lahko dojemamo kot del širše prakse ukvarjanja s prostorom oziroma t. i. »prostorske prakse« (ibid.: 20).³ Prevladovala so začasna lokacijsko-specifična dela, ki so bila zamišljena participativno in mestoma tudi inti-

¹ V devetdesetih letih 20. stoletja nastane »novi žanr javne umetnosti« (Lacy, 2008), pri kateri pride mestoma do stapljanja umetnosti in družbene sfere.

² V slovenski umetnosti lahko uporabo pojma *land art* povežemo zlasti z delovanjem skupine OHO leta 1969, katere ustanovni član je bil Pogačnik.

³ Poleg obsežnega arzenala *mainstream* sodobne umetnostne teorije (Lacy, Kwon, Bourriaud, Bishop, Kester idr.) velja omeniti mislece prostora, kakršni so Henri Lefebvre (produkcija prostora), Michel de Certeau (prostor vsakdanjih življenjskih praks), Edward Soja (ideja o »vmesnem« oziroma »tretjem« prostoru kot odprtem, živem). Prav tako so tu pomembni prispevki o življenjskih oblikah in skupnosti (Agamben, Nancy, Rancière). Nas bo v nadaljevanju zanimal zlasti koncept prostorskih ekologij (Conley), ki sicer izhaja iz francoske kulturne teorije (Lefebvre, de Certeau, Deleuze in Guattari idr.), a se zelo dobro prilega težnjam ekološko ozaveščenih in skupnostno naravnanih umetniških praks.

mno. Pogosto so se dela nanašala na zgodovino in reprezentacijo narave, vzorce ter procese rasti in razkroja, kot tudi na »kompleksne zgodovinske in družbene vidike ekologije samega prizorišča« (ibid.: 21). Poleg praks v oddaljeni krajini so s sorodnimi idejami in koncepti umetniki pristopili tudi k urbanim prostorskim praksam s poudarjanjem urbane krajine in z okoljsko zavednimi akcijami.

Nova urbana estetika in prostor družbene akcije

Številni pojavi v sodobni umetnosti, vključno s kolaborativnimi projekti, ki temeljijo na raziskavah in proučujejo pojave v urbanem prostoru, so pod vplivom idej Situacionistične internacionale.⁴ Zanj je značilno avantgardno preseganje umetnosti v smeri življenja. Situacionistično gibanje prinese v umetnost psihogeografsko raziskovanje in remapiranje urbanega prostora, ki implicira tudi didaktične vidike. Situacionistični »unitarni urbanizem« nasprotuje funkcionalizmu v arhitekturi in urejanju urbanega okolja ter zagovarja prepuščanje »brezdelju in užitkom brezciljnega vandrjanja ter višji stopnji občutljivosti za okolje« (v Bishop, 2012: 91). Poudarek je na hipnosti in prelomu, neposrednosti, pa tudi na igrivosti in igri.⁵ Situacionisti in njihovi nasledniki v igri prepoznajo pomembno dejavnost, ki ni odtujevalna in je dostopna vsem, zato je treba v urbanem prostoru najti prostore za igro. Odmev situacionističnega urbanizma lahko prepoznavamo v pobudah za sodobni neformalni participativni urbanizem, ki poudarja uporabniku prijazno in prilagojeno prostorsko načrtovanje.⁶

Poleg situacionističnega koncepta urbanizma je za razpravo o številnih družbeno angažiranih umetniških praksah od šestdesetih let 20. stoletja naprej ključna referenca delo nemškega umetnika Josepha Beuysa (1921–1986). Beuysove aktivnosti padejo v dve različni področji: na eni strani so umetniški rezultati, ki zajemajo risbo, kip, instalacijo in performans, na drugi je neposredni politični aktivizem (leta 1974 je npr. ustanovil Zeleno stranko). Vodilna ideja, ki je podpirala vse Beuysove aktivnosti, je bil koncept »socialne skulpture«, v kateri so misel, govor in razprava razumljeni kot osrednji umetniški materiali.

Poleg tega je Beuysova »zelena« ekološka filozofija v vsakem človeku prepoznala umetnika in je »povezovala vse življenjsko in neživljenjsko v celovit ekosistem« (Wallis, 2008: 29), kar posredno meri na možnost sprave med človekom in »divjim«

⁴ Najvidnejši član je Guy Debord s svojo kritiko kapitalističnega spektakla, ki jo je povzel v svoji znameniti knjigi *Družba spektakla* (1967).

⁵ To pojmovanje je sorodno z delom Johana Huizinga (*Homo ludens*, 1938) in njegovim poudarkom na igri kot tisti svobodni dejavnosti, ki jo človek izvaja zaradi nje same.

⁶ Ta težnja se danes odraža npr. v obliki globalne akcije urbanih sprehodov pod imenom Jane's Walk (po ameriško-kanadski urbanistki in aktivistiki Jane Jacobs). Glej <http://janeswalk.org/> (1. september 2015).

svetom narave.⁷ Beuysov znameniti projekt *7000 Oaks* za Documento 7 leta 1982 pa je delo, ki je zelo sodobno v svoji integraciji neposrednega ekološkega aktivizma in umetniških tehnik.

Poleg situacionistične psihogeografije in Beuysove socialne skulpture v sodobni participatorni umetnosti odmeva želja *land arta* po ustvarjanju bolj naravne, ekološke in povezovalne oblike umetnosti. Od osemdesetih let prejšnjega stoletja do danes so umetniki izpeljali vrsto ekološko ozaveščenih projektov, kot so projekti čiščenja vode, obnavljanja degradiranih območij, izdelave skupnostnih vrtov, zasajanja zelenih mestnih površin ter ustvarjanja habitatov za prosto živeče živali. Pod vplivom sodobne biotehnoške znanosti posamezni projekti razpirajo tudi genetske dimenzije – genetika je implicitna, vendar ni v središču pozornosti (npr. projekt *Mela China, Revival Field*, 1990–). Claire Bishop poudarja glavno razliko med umetniki *land arta* poznih šestdesetih in sedemdesetih let in današnjimi umetniki, ki jo je mogoče okarakterizirati glede na medij, s katerim se ukvarjajo. Medtem ko je predhodnike mogoče uokviriti z razširjenim kontekstom kiparstva, sodobni umetniki delujejo v razširjenem čezdisciplinarnem (*cross-disciplinary*) področju, ki lahko vključuje raziskave, podobne delu geografa, socialnega delavca, antropologa, aktivista ali eksperimentalnega arhitekta (Bishop et al. v Kastner, 2012: 107).⁸ Za našo razpravo je posebej zanimiv pojav heterogenih praks, ki jih najdemo v vmesnih prostorih med umetnostjo, posameznimi znanstvenimi disciplinami (biologija, ekologija, agronomija, urbanizem, arhitektura, pedagogika, umetnostna teorija itn.) ter širšim družbenim področjem. Slednje vključuje razširjeno polje estetskega na vsakdanje življenje, ki sestopa iz okvirov prevladujoče umetniško orientirane estetike (Saito, 2007) in stopa na druga izkustvena področja, povezana z ekologijo in t. i. »zeleno estetiko« (Papanek, 1995).

Prevzgoja zaznavanja: umetniško-ekološka stremljenja v skupnost na Slovenskem

Z OHO-jem tudi pri nas nastopijo oblike konceptualne umetnosti, kakršna je *land art*, ki radikalno poseže v tradicionalno pojmovanje umetniškega dela. V formalnem pogledu to pomeni odpiranje zaključenega umetniškega objekta v proces, akcijo, situacijo, dogodek, lokacijsko specifično delo, instalacijo zunaj tradicionalnih razstavnih prostorov in poseg v družbeni oz. socialni prostor. V začet-

⁷ V tej zvezi je zanimiv Agambenov odgovor, ki predlaga izstop iz metafizičnega humanizma z razpustom dualizma človek/žival in sestopom v območje njune nerazločljivosti (Agamben, 2011).

⁸ Gre za odlomek z okrogle mize, ki jo je vodil Tim Griffin, *Remote Possibilities: A Roundtable Discussion on Land Art's Changing Terrain* iz leta 2005 (Artforum, 2005: 289–295), na kateri so sodelovali Claire Bishop, Lynne Cooke, Tim Griffin, Pierre Huyghe, Pamela M. Lee, Rirkrit Tiravanija in Andrea Zittel (v Kastner, 2012: 107–113).

ku sedemdesetih let je ustanovni član skupine OHO, Marko Pogačnik, s skupino prijateljev ustanovil komuno v Šempasu (Družina v Šempasu, 1971–1978), v okviru katere so poskušali udejanjiti alternativno obliko življenja, ki je zajemala ekološko kmetovanje in sobivanje z naravo. Sodobni družbeno in ekološko usmerjeni umetniški projekti se med drugim inspirirajo v tradiciji postminimalistične prostorske specifičnosti in v pojavu »novega žanra javne umetnosti« (Lacy, 2008). O razmahu tovrstnih praks v mednarodnem prostoru, z nekaj zamika pa tudi pri nas, lahko govorimo zlasti od devetdesetih let naprej. Kljub heterogenosti formalnih pristopov in vsebinskih poudarkov jim je skupna določena afiniteta do konceptualne umetnosti, izstopanje iz »zgolj umetnosti« v družbeni (socialni) prostor, urbani kontekst, oblike, ki jim lahko pripišemo relacijsko estetiko, participativnost in težnja k skupnosti (Puncer, 2012: 192–194, 234).

Med sodobnimi slovenskimi umetniki, ki posegajo na področje konkretne družbene in okoljevarstvene problematike, velja omeniti arhitektko, kiparko in urbano antropologinjo Marjetico Potrč, ki umetniško raziskuje pogosto prezrte in konfliktne plati sodobnega mesta, možnosti samooskrbe in bivanjske alternative. Umetniške realizacije idej o samozadostnosti, samoorganizaciji in alternativnih virih energije pri Marjetici Potrč so ekološko zelo ozaveščene in angažirane, saj izhajajo iz bivanjskih potreb posameznika, zapostavljenih skupin in lokalnih skupnosti.⁹ Prav tako se z okoljsko problematiko poglobljeno ukvarja ekipa KUD Obrat, ki si prizadeva za interdisciplinarno povezovanje umetnosti, arhitekture in urbanizma v t. i. »kritičnih prostorskih praksah«.¹⁰ Pri KUD Obrat s projektom *Onkraj gradbišča* (ki poteka od avgusta 2010) raziskujejo »potencialne mestnih degradiranih območij in njihovega prevrednotenja z začasnimi in skupnostnimi intervencijami« (Obrat, 2011: 100); raziskava poteka v obliki skupnostnega projekta urbanega ekološkega vrtnarjenja.

Po ekološki ozaveščenosti se odlikujejo tudi prakse posameznih umetnikov iz Društva likovne umetnosti Celje (DLUC), med njimi velja poudariti projekte Andreje Džakušič, Simona Macuha in tandema Estele Žutić in Gillesa Duvivierja.¹¹

Za te umetniške prakse je ključno, da izhajajo neposredno iz socialnega prostora

⁹ Umetnica je med drugim sodelovala pri zasnovi gradnje suhih sanitarij za južnoameriške favele (Suho stranišče, 2003), sistema za nabiranje deževnice in drugih trajnostno naravnanih praktično-umetniških rešitev.

¹⁰ Inicijski projekt v tej smeri je bil projekt *Ready 2 Change*, ki sta ga Urška Jurman in Polonca Lovšin leta 2004 izpeljali v prostorih Centra in Galerije P74 v Ljubljani – glej U. Jurman, P. Lovšin (ur.) (2005): *Ready 2 Change*. Ljubljana: Maska, Zavod P.A.R.A.S.I.T.E.

¹¹ Izrazito ekološko ozaveščeni so naslednji skupnostno naravnani projekti umetnikov iz kroga DLUC-a: *Viseči vrtovi* (2012–) Andreje Džakušič, *Sprehodi za čuječnost* v povezavi z iniciativo Drevesni park (2014–) Simona Macuha ter *Akcija provolucija* Estele Žutić in Gillesa Duvivierja (prva izvedba leta 2005 v okviru festivala Vstop prost; v okviru iniciative Kare 9 z lokalno skupnostjo izvedena leta 2015). Na tem mestu posebej navajam samo tiste umetnike in projekte, ki poleg tega, da so ekološko ozaveščeni, temeljijo na delu s skupnostjo. Za druge ustvarjalce/projekte pri nas, ki prihajajo s področja likovnih/vizualnih umetnosti in tematizirajo ekologijo, glej Ravnikar, 2008–2014.

ra, prehajajo meje med umetnostjo in vsakdanjim življenjem ter si prizadevajo za aktiviranje in preobrazbo skupnosti oz. javnosti (Puncer, 2012: 182, 235). Pri tem se klasični gledalec preobraža v dejavnega soustvarjalca umetniškega dejanja, ki je obenem poseg v socialni prostor.¹² Za artikulacijo kolektiva oz. skupnosti je ključna ideja udejanjanja participacije kot procesa, ki obravnava sodelujoče kot »material« oz. »medij« projekta, pri čemer je »ostanek« procesa neločljiv od izvajalca (za načine participacije glej Helguera, 2011: 15).

V sodobni participativni umetnosti se pogosto dogaja, da se del lokalnega prebivalstva aktivno vključi v umetniško raziskavo, ki tako postane nekakšen mediator pri uveljavljanju glasu civilne družbe. Pri tem je velik poudarek na didaktični vlogi umetnosti s predlogi praktičnih rešitev, saj je velik del napak storjen v vzgoji in izobraževanju, ko je spregledan pomen trajnostnosti za sodobno družbeno stvarnost. Ne nazadnje lahko danes na Beuysovi sledi kot umetniški medij priznavamo ne le govor, marveč tudi poučevanje (Bishop, 2012: 291).

Skupnostno naravnane (umetniške) prakse kot nove prostorske ekologije v Celju

Urbana območja Slovenije so precej onesnaženi ekosistemi, med procesi onesnaževanja pa izstopata onesnaževanje zraka in voda. Degradacija urbanega okolja je od devetdesetih let izrazito povezana s krčenjem zelenih površin, kar med drugim povzroča, da se zlasti na območjih z nižjim socialnim standardom razrašča slabše bivalno okolje. Urbano območje Celja je eno tistih območij, ki so zaznamovana s kritično okoljsko degradiranostjo. Tako je v danih razmerah nujna vzporedna »ekologizacija« razvojnih mestnih politik, ki udejanja šibko (kurativno) urbano trajnostnost oz. sonaravnost (Plut, 2007: 130–132). Potreba po trajnostnem razvoju mesta ne vključuje zgolj okoljskega vidika, marveč tudi ekonomsko in družbeno trajnostnost, ki zagotavlja kakovost življenja v mestu. Pri tem velja upoštevati prispevek sodobnih umetniških praks, ki v skupnosti krepijo zavest o pomenu varstva okolja in zaščite naravnih virov, pa tudi o varstvu lokalne tradicije.

Umetnost vstopa v javni (socialni in družbeni) prostor, kjer naslavlja lokalno skupnost. Pri tem ima celjsko umetnostno prizorišče pomembne reference v t. i. celjski alternativni sedemdesetih, ki je vnesla konceptualizacijo in performativnost v lokalno umetniško prakso onkraj galerijskih sten (Puncer, 2009).¹³ Umetniki so ob koncu devetdesetih let zanesli umetnost na celjske ulice (festival Vstop prost,

¹² Ta proces ni imun na značilne pasti sodobnih kapitalističnih načinov produkcije, ko gre npr. za brezimne in neplačane sodelavce, ki soustvarjajo umetnino.

¹³ O celjski alternativni glej tudi N. Šivavec in I. Čerčnik (ur.) (1999): *Mestece Celje – alternative sedemdesetih*. Celje: Zavod za kulturne prireditve Celje – Likovni salon Celje.

ki pod okriljem Društva likovnih umetnikov Celje poteka od leta 1999) (Kapš, 2005; Puncer, 2014) in s tem obnovili zanimanje za družbena vprašanja in umetniški aktivizem. V Celju se je v sodelovanju z likovnoumetnostno institucijo spletla kompleksna lokalna mreža umetnikov, v kateri je vseskozi prisotna težnja po spreminjanju lokalnega okolja. V novih družbenih razmerah posamezni člani DLUC-a prakticirajo »skupnostno umetnost kot del neformalnega urbanizma« ter se aktivno vključujejo v pobude za revitalizacijo in oživljanje mestnega jedra.¹⁴ Umetniki snujejo svoje akcije skozi raziskavo, ki predvideva njihovo lastno vpetost v vsakdanost življenja v urbanem okolju – pri tem je skupnost najprej razumljena z vidika vsakdanjega sobivanja in sodelovanja. Prakse posameznih umetnikov se odlikujejo po družbeni angažiranosti in ekološki ozaveščenosti, med njimi velja poudariti projekte Andreje Džakušič, Simona Macuha ter tandema Estele Žutić in Gillesa Duvivierja. V prizadevanju za dejanske, trajnostne učinke v lokalni skupnosti se umetniki ravna po načelih urbane regeneracije, socialne integracije in participativnega urbanizma. Pri tem izhajajo iz prepričanja, da imajo mestni predeli s povezano skupnostjo bistveno boljše možnosti za trajnostni razvoj. Umetniki nastopajo v vlogi soinicijatorjev pri vzpostavljanju skupnostnega urbanega vrtnarjenja ter pri ohranjanju in širitvi zelenih površin kot priložnosti sonaravnega trajnostnega razvoja za mesto. V razpravo vstopajo s sredstvi umetniške raziskave, ki zajema eksperimentalne in izobraževalne delavnice in akcije za vse generacije, s čimer spodbujajo izmenjavo izkušenj in znanj vseh sodelujočih. Tako se Andreja Džakušič ukvarja z načrti za skupnostne vrtove:¹⁵ skupaj z udeleženci delavnic in strokovnjaki obravnava pereča okoljska vprašanja in možnosti visečih vrtov kot oblike skupnostnega in obnem trajnostnega, sonaravnega urbanega vrtnarjenja. Umetnica v zvezi z oznako »ekološki« poudarja, »da je beseda danes pogosto zlorabljena«. »Čeprav tudi jaz navajam, da se ukvarjam z ekološkimi problemi, ekologijo dojemam kot vedo, ki se ne ukvarja le z zmanjševanjem negativnega človekovega vpliva na okolje, ampak tudi z odnosi v okolju v širšem pomenu.« (Džakušič, 2012: 52) Delo Simona Macuha s »sprehodi za čuječnost« ponuja možnost fenomenološkega učinka hoje po urbanem prostoru. Ta predpostavlja udeležbo in skupnost, da bi drugače doživeli vsakdanji prostor, naključno zaslutili okolico in se okrepljeno zavedali sebe s preseganjem samega vizualnega izkustva. Sodelujoči raziskujejo in razvijajo

¹⁴ Tak primer je projekt pod okriljem DLUC-a, *Arhitektura medčloveških odnosov*, odprti atelje v degradiranem delu mesta Celje od 31. avgusta do 11. septembra 2015, umetniška raziskava s serijo delavnic, participativnih umetniških akcij in neuradnih srečanj s stanovanjsko skupnostjo in drugimi uporabniki kareja 9 v naselju stanovanjskih hiš v središču Celja.

¹⁵ Že v okviru projekta *Viseči vrtovi* umetnice Andreje Džakušič, ki ga je ob svoji pregledni razstavi *Srečevanja* (na ogled v Galeriji sodobne umetnosti Celje, od 20. decembra 2012 do 21. februarja 2013) pripravila za Likovni salon, je v sodelovanju z agronomko Ireno Ašič stekla vrsta spremljevalnih dogodkov, kot so predavanja in diskusije o pobudi Drevesnega parka (nekdanja drevesnica s svojim »energetskim nabojem« kot nova ekološko ozaveščena priložnost za mesto) ter delavnice na temo kompostiranja in recikliranja v povezavi z izdelavo vrtička v mestnem okolju, ki ga pesti onesnaženost. Glej Andreja Džakušič (2013): *Srečevanja*. Celje: Center sodobnih umetnosti.

tehnike za uporabo vseh svojih čutov skozi domišljajske sprehode ter tako prispevajo svoj delež k svojevrstni ekologiji uma in telesa v čedalje bolj degradiranem urbanem okolju. Tandem Estela Žutić in Gilles Duvivier v izobraževalno-kreativnih akcijah skupaj z udeleženci odkriva vrsto užitnih, zdravilnih in drugače uporabnih divjih rastlin v njihovem neposrednem, vsakdanjem okolju, ob pločnikih, v zidnih razpokah, na opuščeni vrtovih in gradbiščih itn. Pri odpiranju novih načinov gledanja na bližnje nam rastlinje umetnika ne spregledata nevarnosti onesnaženja v mestnem okolju. S sredstvi umetniške raziskave ustvarjalci prispevajo svoj delež k odkrivanju potreb in potencialov urbanega prostora in tamkajšnjih prebivalcev ter z aktivnim zavzemanjem za spremembe v javnem prostoru spodbujajo iskanje rešitev v širšem kontekstu mesta.¹⁶ Cilj je, da se sama skupnost organizira kot civilna pobuda, ki opozarja na velik neizkoriščen potencial, da se sami prebivalci in uporabniki aktivno vključijo v trajnostni razvoj mesta Celje. Določene pobude so že zaživele med meščani, obstoječim iniciativam so se že pridružili številni posamezniki in društva. Aktualne iniciative mesto soočajo s sonaravnimi, trajnostnimi izzivi, ki vključujejo mešane, ljudem in okolju bolj prijazne oblike rabe prostora, pa tudi zavest o varstvu lokalne tradicije.

Kljub svoji zavezanosti socialnemu prostoru in težnji k skupnosti umetniki z rezultati predhodnih umetniških raziskav vstopajo tudi v galerijski prostor. S številnimi sodelavci in somišljeniki predstavljajo pobude za skupnostno delovanje in bolj zeleno mesto tako, da galerijo spreminjajo v prostor za osveščanje in diskusijo o problematiki degradiranih območij in o neizkoriščenih potencialih urbanega prostora v Celju. Tako razstava razgrinja rezultate predhodnih umetniških raziskav, povezanih s konkretnimi mestnimi lokacijami, ki izstopajo po aktualnosti, saj so predmet širših civilnih iniciativ, med katerimi so v zadnjem času v ospredju štiri – iniciativa Kare 9, iniciativa Urbano vrtnarjenje, iniciativa Drevesni park in iniciativa Ohranimo drevesa.¹⁷ Sporočila posameznih iniciativ umetniki posredujejo skozi heterogena in večdimenzionalna dela, ki se pri navezovanju na ekologijo opirajo na zgodovinsko in kulturno izročilo obravnavanih lokacij. Tipologija del, ki so estetska in se obenem širijo v družbeni prostor, je lahko le provizorična: delno je lahko načrtana glede na časovno dimenzijo in trajanje, nadomeščanje oziroma prenos iz enega v drug kontekst, prav tako glede na izvedbo določenih preprostih gest, kot so hoja in sprehodi, ter z vidika integracije neposrednega ekološkega aktivizma in umetniških tehnik. Razstava zajema žive dogodke, instalacije, dokumentarno gradivo, načrte, skice, risbe, fotografije, video, pa tudi naravne materiale, premeščene iz urbanega okolja v galerijski prostor.

¹⁶ Za tovrstne pobude glej prispevek Marka Peterlina in prispevke drugih avtorjev 2. številke revije *Prostori sodelovanja: od skupnostnih praks k javnim politikam* (avgust 2015), ki jo izdaja Inštitut za politike prostora v Ljubljani. Dostopno na: <http://prostorisodelovanja.si/> (1. september 2015).

¹⁷ Gre za konkretno razstavo *Se dobimo ob šestih: pobude za skupnostne prakse in zelene prostore v Celju*, Galerija sodobne umetnosti Celje, 11. 9. – 18. 10. 2015.

Ekološka naravnost umetnikov se mestoma kaže v osredinjanju na naravne sile, kot so svetloba, energija in rast. Tako na primer instalacija vključuje zgolj opazovanje naravnih procesov skozi videomedij, ki ga dopolnjuje prenos naravnih materialov s same lokacije. V delih, ki tematizirajo pobudo Drevesnega parka, umetniki puščajo naravne sile in prizorišča nedotaknjene. V tem je določena podobnost s prizadevanji ekološke misli, po kateri naj bi bila določena območja divjine zaščitena v obliki parkov ali rezervatov, ki naj bi čim bolj ohranjali prvotno stanje. Ta pobuda je blizu ideji globoke ekologije, ki se zavzema za politiko najmanjšega vpliva na okolje. Ekološko ozaveščena in obenem poetična dela imajo tudi pedagoško funkcijo, saj predlagajo praktične rešitve (npr. glede samooskrbe s hrano), medtem ko prispevajo svoj delež k razvoju in širjenju ekološkega diskurza.

Umetnikov pri raziskavah ne zanimajo zgolj spregledani vidiki lokalnega urbanega prostora, marveč tudi razmerja tako s prebivalci samega prostora raziskovanja kot tudi estetska in konceptualna razmerja z galerijsko publiko in širšo javnostjo. Sam participativni proces na specifični lokaciji namreč nima sekundarnega občinstva, zato je še toliko pomembnejši javni kritični diskurz v obliki razstave. Ustvarjanje del/projektov po načelih participacije je nujno vpeto v mrežo povezav s posebnimi zgodovinskimi in družbenimi konteksti ter vsakdanjimi življenjskimi situacijami.

Sklep: Ekologija kot poenotenje okoljskega, družbenega in mentalnega

S težnjami skupnostno naravnane ekološke umetnosti je tesno povezan tudi koncept prožnosti (*rezilientnosti*) kot nadgradnje globalne naravnosti k trajnostnemu razvoju razvite zahodne družbe (oz. globalnega severa, ki izkorišča revni jug).¹⁸ V sozvočju s temi težnjami je tudi koncept fleksibilnega subjekta, ki se učinkovito vpenja v neoliberalno produkcijsko shemo (prekerni kulturni delavci). Prehod k posfordističnemu kapitalizmu pogojuje pojav »nematerialnega«, kognitivnega (intelektualnega) in kreativnega dela kot nove produkcijske paradigme, kjer ključna orodja produkcijskega procesa postanejo komunikacija, afekti in ustvarjanje intersubjektivnih razmerij (Virno, 2003). Neoliberalni koncept skupnosti je razdiralen do družbenih vezi, saj jih izkorišča za svoj pogon, medtem ko z uvajanjem novih ekonomskih modelov odpravlja javno dobro in socialno varstvo državljanov. Skupnostno naravnana umetnost prevzema nase skrb za javni prostor z oblikami sodelovanja, ki odpirajo javni prostor (s projekti okoljskega izobraževanja, urbanega vrtnarjenja itn). Pri tem izhaja iz lokalnega socialnega miljeja in

¹⁸ Prožnost (rezilientnost) je bila tema 7. trienala sodobne umetnosti v Sloveniji (kustosinja Nataša Petrešin-Bachelez; od 20. junija do 29. septembra 2013, Muzej sodobne umetnosti Metelkova, Ljubljana).

vzpostavlja dialog s širšim družbenim prostorom, medtem ko išče nova produkcijska in etična načela delovanja ter v skupnosti spodbuja prizadevanja za trajne in trajnostne spremembe. V družbi, kjer manjka alternative na sistemski, državni ravni, določeno alternativo ponuja ravno umetnost z nekonformizmom, neformalnostjo, performativnostjo, empatijo, senzibilnostjo do soljudi, bivanjskega okolja in narave. Tovrstni pristopi umetnikov želijo med drugim sprožiti provolutivni¹⁹ (Krošl, 2009) in samoorganizacijski proces v teksturi družbenih in okoljskih relacij, ki so v kriznih razmerah neoliberalizma, kapitalistične hiperprodukcije in potrošnje pogosto okrnjene ali nedelujoče. Zato umetnostni teoretiki upravičeno opozarjajo, da v Evropi za časa krize spričo razgradnje socialne države prihaja do nevarnosti instrumentalizacije participativne umetnosti v njeni težnji po obnovi in krepitvi družbenih vezi (Bishop, 2012: 12).

Vendar pa je produkcijo subjektivnosti pod kapitalizmom ter spletnje skupnostnih vezi s posredovanjem umetnosti mogoče uzreti tudi v bolj optimistični perspektivi. Zato so produktivna razmišljanja francoskega psihoanalitika in filozofa Félix Guattarija, ki v središče svoje misli postavlja produkcijo fluidne, fleksibilne subjektivitete, njeno umestitev v okvir splošne ekonomije menjave.²⁰ Pri tem poudarja našo zmožnost ustvarjanja novih načinov mišljenja in delovanja, ki predstavlja številne podobnosti z umetniško dejavnostjo. V umetnosti odkriva privilegirani teritorij subjektivizacije, ki ponuja možnost artikulacije novih življenjskih oblik in mogoče modele za človekov obstoj na splošno. Subjektivnost obstaja le skozi načine povezovanja z drugimi ljudmi, z družbenimi skupinami ali informacijskimi stroji. V imenu odpora proti uniformnosti mišljenja in delovanja morajo družbeni produkcijski načini skozi sito »mentalne ekozofije«. Tako je individualna subjektivnost plod razhajanj (*dissenza*) in obenem neločljiva od celote družbenih odnosov (Guattari, 2008: 33). Enako so od celote produkcijskih odnosov neločljivi okoljski problemi. »Guattarijeva odločenost, da eksistenco obravnava kot mrežo medsebojnih povezav, ki izhajajo iz poenotene ekologije, določa tudi njegov odnos do umetniške stvari: pomeni mu le eno od občutljivih plasti med vsemi drugimi, povezano z globalnim sistemom.« (Bourriaud, 2007: 77) Guattari v svojem zagovoru »treh ekologij« (okoljske, družbene in mentalne) posebno pozornost nameni estetiki oz. »etično-estetski paradigmi«, kot tisti podlagi, ki omogoča prožne načine delovanja na različnih ravneh in s tem artikulacijo »ekozofije« kot alternativnega modela produkcije subjektivnosti. Pri tem je funkcija umetnosti v ponovnem sestavljanju subjektivitete, kar jo približa psihoanalitično terapevtski perspektivi.

¹⁹ Provolutivna strategija kot delovna metoda pomeni zlasti sestavljanje in povezovanje (v nasprotju z revolucijsko, ki pri gradnji novega predvideva predhodno porušenje starega). Gre za izvirni koncept teoretskih razmišljanj celjskega umetnika Marjana Krošla – glej Marjan Krošl (2009): Teorija provolucije v sodobni umetnosti. V *Koncept feniks*, A. Domjan (ur.), 22–27. Celje: Zavod Celeia Celje, Galerija sodobne umetnosti.

²⁰ Guattarijevo delo je tudi pomembna referenca Nicholasa Bourriauda pri njegovem koncipiranju relacijske estetike (glej Bourriaud, 2007: 73–85).

Predvsem pa je njen smisel v tem, da pomaga preseči »preizkušnje barbarstva, mentalno implozijo, kaozmotični krč, ki se kažejo na obzorju, in jih spremeniti v nepredvidljiva bogastva in užitke« (Guattari, 1995: 135).

Umetniki obravnavajo prebivanje v mestu Celje kot mrežo medsebojnih povezav, pri čemer je umetniško ustvarjanje le ena od občutljivih plasti med vsemi drugimi. S to zavestjo ponujajo razmislek o lokalnem urbanem prostoru, ki ekologije ne omeji na posamezne okoljske iniciative, marveč jo razume v bistveno širšem pomenu, kot poenotenje okoljskega, družbenega in mentalnega. V takšni ekološki optiki sta ključna povezljivost v skupnost ter odnos ljudi do urbanega prostora kot bivanjskega prostora, kraja prebivanja oziroma domovanja. Pri tem so sredstva, s pomočjo katerih umetniki obravnavajo pereče vidike urbanega življenja in eksperimentirajo z bivanjskimi alternativami, z vsakim projektom vedno znova na preizkušnji.

Literatura

- AGAMBEN, GIORGIO (2011): *Odprto: človek in žival*. Ljubljana: Študentska založba.
- ANDERMATT CONLEY, VERENA (2012): *Spatial Ecologies: Urban Sites, State and World-Space in French Cultural Theory*. Liverpool: Liverpool University Press.
- BEARDSLEY, JOHN (1998): *Earthworks and Beyond: Contemporary Art in the Landscape*. New York, London, Paris: Abbeville Press.
- BISHOP, CLAIRE (2012): *Umetni pekli: participatorna umetnost in politika gledalstva*. Ljubljana: Maska.
- BOURRIAUD, NICHOLAS (2007): *Relacijska estetika. Postprodukcija: kultura kot scenarij: kako umetnost reprogramira sodobni svet*. Ljubljana: Maska.
- DŽAKUŠIČ, ANDREJA (2013): *Srečevanja*. Celje: Center sodobnih umetnosti.
- GROYS, BORIS (2004): Od umetniškega dela k umetniški dokumentaciji«. *Likovne besede* 67/68: 40–45.
- GUATTARI, FÉLIX (1995): *Chaosmosis: An Ethico-Aesthetic Paradigm*. Bloomington: Indiana University Press.
- GUATTARI, FÉLIX (2008): *The Three Ecologies*. London, New York: Continuum.
- HELGUERA, PABLO (2011): *Education for Socially Engaged Art*. New York: Jorge Pinto Book.
- JURMAN, URŠKA IN POLONCA LOVŠIN (2005): Uvod. V: *Ready 2 Change*, U. Jurman in P. Lovšin (ur.), 8–9. Ljubljana: Maska, Zavod P.A.R.A.S.I.T.E.
- KAPŠ, PETRA (2005): Mesto je v nas, mi smo tukaj ... V *Vstop prost/Admission Free, 1999–2005*. Celje: DLUC.
- KASTNER, JEFFREY (UR.) (2012): *Nature (Documents of Contemporary Art)*. London, Cambridge: Whitechapel, The MIT Press.
- KESTER, GRANT (2011): *The One and the Many: Contemporary Collaborative Art in Global Context*. Durham in London: Duke University Press.

- KRAVAGNA, CHRISTIAN (2010): Working On The Community: Models of Participatory Practice. V *The 'Do-it-Yourself' Artwork: Participation from Fluxus to New Media*, A. Dezeuze (ur.), 243–246. Manchester: Manchester University Press.
- KROŠL, MARJAN (2009): Teorija provolucije v sodobni umetnosti. V *Koncept feniks*, A. Domjan (ur.), 22–27. Celje: Zavod Celeia Celje, Galerija sodobne umetnosti.
- LACY, SUZANNE (2008): Time in Place: New Genre Public Art a Decade Latter. V *The Practice of Public Art*, C. Cartiere in S. Willis (ur.), 18–32. New York in London: Routledge.
- LEFEBVRE, HENRI (1997): *The Production of Space*. Oxford: Blackwell.
- MATURANA, HUMBERTO IN FRANCISCO VARELA (2005): *Drevo spoznanja*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- OBRAT (2011): Onkraj gradbišča. *AB – Arhitektov bilten (Participacija)* 41(188–189): 100.
- PAPANEK, VICTOR (1995): *The Green Imperative. Ecology and Ethics in Design and Architecture*. London: Thames and Hudson.
- PETCOU, CONSTANTIN IN DOINA PETRESCU (2011): Prostori delovanja. *AB – Arhitektov bilten (Participacija)* 41(188/189): 56–59.
- PETREŠIN-BACHELEZ, NATAŠA (UR.) (2013): *Prožnost / 7. triennale sodobne umetnosti v Sloveniji, 20. junij – 29. september 2013*. Ljubljana: Moderna galerija.
- PIETROMACHI, BARTOLOMEO (UR.) (2005): *The (Un)common Place: Art, Public Space and Urban Aesthetics in Europe*. Barcelona: Fondazione Adriano Olivetti; Rim: ACTAR.
- PLUT, DUŠAN (2007): Sonaravni izzivi urbanega razvoja. V *O urbanizmu. Kaj se dogaja s sodobnim mestom?*, I. Čerpes in M. Dešman (ur.), 117–135. Ljubljana: Krtina.
- PUNCER, MOJCA (2009): Konceptualna umetnost v Sloveniji: primer celjske alternative sedemdesetih. *Maska* 24(123/124): 104–123.
- PUNCER, MOJCA (2012): Umetnost v socialnem prostoru: paralelne strategije, participativne prakse, stremljenje v skupnost. V *Hibridni prostori umetnosti*, B. Orel, M. Šorli in G. Troha, (ur.), 179–200. Ljubljana: Maska.
- PUNCER, MOJCA (2014): Festival Vstop prost – petnajst let. *Likovne besede* 99: 62–67.
- RAVNIKAR, BARBARA (2008–2014): Ekologija in umetnost. V *Pojmovnik slovenske umetnosti 1945–2005*. Ljubljana: Raziskovalni inštitut ALUO. Dostopno na: http://www.pojmovnik.si/koncept/ekologija_in_umetnost/ (3. september 2015).
- SAITO, YURIKO (2007): *Everyday Aesthetics*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- THOMPSON, NATO (UR.) (2012): *Living as Form: Socially Engaged Art from 1991–2011*. New York, Cambridge in London: Creative Time Books, The MIT Press.
- VIRNO, PAOLO (2003): *Slovnica mnoštva: k analizi oblik sodobnega življenja*. Ljubljana: Krt.
- WALLIS, BRIAN (2008): Raziskava. *Likovne besede / Teoretska priloga* 85–86: 14–36.

**K NOVEMU
KONCEPTU RASTI**

Odgovor na družbene, ekonomske in okoljske meje rasti: predstavitev koncepta odrast (*degrowth*) ter njegova raba v praksi

Abstract

A response to Social, Economic and Environmental Limits to Growth: A Presentation of Degrowth and its Use in Practice

Although the concept of degrowth has been present in the global scientific community already for several decades, it is not present in the scientific discourse in Slovenia. The purpose of this article is to introduce the concept of degrowth. Sustainable degrowth is defined as the downscaling of production and consumption, which increases human well-being and enhances ecological conditions and equity on the planet. It calls for a future where societies live within their ecological means, with open, localized economies and resources more equally distributed through new forms of democratic institutions (Research and degrowth, 2015). Sustainable degrowth is a multi-faceted political project that aspires to mobilize support for a change of direction, at the macrolevel of economic and political institutions, and at the micro level of personal values and aspirations. Income and material comfort is to be reduced for many along the way, but the goal is that this is not experienced as welfare loss (Kallis, 2011). To make an introduction to the topic of degrowth, the article sketches the social, economic, and environmental limits to growth, briefly summarizes the different definitions of the degrowth concept, presents a rough framework for degrowth in practice, and discusses the possibility of implementing degrowth in today's complex world. The article summarizes the key pieces of existing literature in the field of degrowth.

Keywords: degrowth, sustainable and unsustainable degrowth, social metabolism, degrowth in practice, vision

Lidija Živčič is a senior expert at the Focus Association for Sustainable Development in Ljubljana, Slovenia. Her topics are sustainable development, climate, energy, transport, consumption, active citizenship and as of recently also degrowth. (lidija@focus.si)

Povzetek

Čeprav se koncept odrast (*degrowth*) v svetovni znanstveni skupnosti razvija že nekaj desetletij, v Sloveniji še ni prisoten v znanstvenem diskurzu. Namen članka je kratek uvod v koncept trajnostne odrasti, se opredeljuje kot krčenje proizvodnje in potrošnje, ki poveča blaginjo človeka in izboljša ekološke razmere ter enakost na planetu. Poziva k prihodnosti, v kateri družbe živijo v okviru okoljskih zmožnosti, z odprtimi lokalnimi gospodarstvi in bolj enakopravno porazdeljenimi bogastvi v okviru novih oblik demokratičnih institucij (Research and degrowth, 2015). Gre za večplasten družbeno-politični projekt, ki želi mobilizirati podporo za spremembo smeri razvoja. Na makroravni gre za spremembo gospodarstva in političnih institucij, na mikroravni pa za spremembo osebnih

vrednot in želja. Prihodek in materialno udobje se bosta v okviru trajnostne odrasti pri mnogih zmanjšala, vendar je cilj, da tega ne doživimo kot izgubo blaginje (Kallis, 2011). Kot uvod v temo odrast članek orisuje okoljske, družbene in ekonomske meje rasti, na kratko povzema različne opredelitve koncepta odrast, predstavi grob okvir za udejanjanje odrasti v praksi ter razpravlja o možnostih, da se koncept odrast postavi v realnost današnjega kompleksnega sveta. Članek v glavnem povzema ključna dela iz obstoječe literature na temo trajnostne odrasti.

Ključne besede: odrast, trajnostna in netrajnostna odrast, družbeni metabolizem, odrast v praksi, vizija

Lidija Živčič dela kot strokovna vodja v Focusu, društvu za sonaraven razvoj v Ljubljani. Teme, ki jih obravnava, so: trajnostni razvoj, podnebje, energija, promet, potrošnja, aktivno državljanstvo in odrast. (lidija@focus.si)

Uvod

Koncept odrasti (*degrowth*) se v svetovni znanstveni skupnosti razvija že nekaj desetletij (Martinez-Allier in dr., 2010), v Sloveniji pa še ni prisoten v znanstvenem diskurzu. Čeprav odrast ni koncept, ki bi bil dobro znan (ali sprejet) v slovenskih znanstvenih razpravah, javnost pa ga skorajda ne pozna, je po vsej Sloveniji mogoče najti pobude, ki bi jih lahko opredelili kot primere trajnostne odrasti: urbani vrtički, kolesarske mreže, knjižnica semen, izmenjava oblačil in predmetov ali ekološko kmetovanje (več o podanih primerih je na voljo na spletnih straneh Slovenija znižuje CO2 in Centra alternativne in avtonomne produkcije). Kooperative znova postajajo priljubljena oblika poslovanja in prva pravična banka je bila vzpostavljena kot kooperativa (glej Pravična banka). Med valom protestov proti vladi v obdobju 2012–2013 so se ljudje samoorganizirali in srečevali na t. i. vstajniških skupščinah (glej Aktivni državljan), ki so oblika neposredne demokracije. Čeprav se našete pobude morda same ne opredeljujejo oz. ne identificirajo s konceptom odrasti in čeprav ta koncept ni splošno uveljavljen v Sloveniji, naštetih primeri ponazarjajo, da se trajnostna odrast v Sloveniji udejanja v praksi. Res je, da primeri trajnostne odrasti ne pritegnejo veliko pozornosti, še zlasti ne med političnimi ali ekonomskimi odločevalci.

Veliko bolj vidna je v Sloveniji tako imenovana nezaželena odrast. Politiki in znanstveniki razpravljajo o temah, kot so padec bruto družbenega proizvoda, zmanjšanje števila delovnih mest, krčenje delavskih pravic itn. (Urad za makroekonomske analize in razvoj, 2015; Urad za makroekonomske analize in razvoj, 2015a; Zveza svobodnih sindikatov Slovenije, 2013). Vse te teme lahko razumemo kot nezaželena odrast in so dober okvir za temeljit premislek o položaju v Sloveniji. Kako v okviru čedalje bolj tesnih družbenih, ekonomskih in okoljskih omejitev rasti ohranjati zadovoljivo raven blaginje? Kako iz trenutnega politično-ekonomskega modela, ki temelji na nenehni rasti, neenakopravni delitvi bogastva in uničevanju naše osnove za preživetje, preiti na drugačen, bolj trajnosten model? Ali je mogoče narediti ta prehod postopno in preišljeno, ne da bi zanetili nezaželene družbene konflikte? Obstoječa literatura o konceptu odrasti odgovarja na zgornja vprašanja, vendar pa je odgovor preobsežen in presega obseg tega članka. Zato bo pričujoči

članek naredil zgolj uvod v koncept odrasti. Članek najprej predstavi kratko zgodovino pojma odrast, nato pa oriše ključne družbene, ekonomske in okoljske meje rasti. V odgovor povzame različne definicije pojma odrast ter na koncu predstavi kratek pregled o tem, kako odrast udejanjiti v praksi. Na kratko polemizira o izvedljivosti odrasti v praksi ter izpostavi ključne izzive, ki bi jih morala razprava o odrasti obravnavati v prihodnje.

Razvoj koncepta

Besedo *décroissance* (francoski izraz za odrast) je prvi uporabil Francoz André Gorz leta 1972, ko se je spraševal, ali lahko kapitalizem zagotovi ravnovesje Zemlje, za katero je potreben pogoj nerast ali celo odrast materialne proizvodnje (D'Alisa in dr., 2015: 1–18). Izraz se je nato uporabljal v različnih francoskih publikacijah, tudi kot odziv na poročilo *The limits to growth* (Research and degrowth, 2015a; D'Alisa in dr., 2015: 1–18). Gorz je svojo inspiracijo črpal v delih Nicholasa Georgescu-Roegenena, ki so bila v letu 1979 zbrana pod naslovom *Demain la décroissance* (D'Alisa in dr., 2015: 1–18).

S koncem naftne krize in začetkom pohoda neoliberalizma je v 80. in 90. letih prejšnjega stoletja zanimanje za meje rasti in odrast usahnilo. Kljub temu so v 90. letih različni misleci in aktivisti s pisanjem člankov in organizacijo dogodkov nadaljevali razpravo o konceptu v Franciji. V prvih letih novega tisočletja je bilo opazno dogajanje v Lyonu, kjer so potekale akcije za mesto brez avtomobilov, prehranske zadruge in prepoved oglaševanja (D'Alisa in dr., 2015: 1–18). Javna razprava o odrasti je v Franciji razmahnila leta 2002, leta 2004 pa se je razširila v Italijo (slogan *decrescita* so začeli uporabljati številni zeleni aktivisti in protiglobalisti). V letu 2006 je slogan pod prevodom *decreixement* in *decrecimiento* prodril v Katalonijo in Španijo, kjer je barcelonski *Institute of Environmental Science and Technology* (ICTA) začel oblikovati znanstveno skupnost za raziskovanje in poglobljanje koncepta odrast (Research and degrowth, 2015a; D'Alisa in dr., 2015: 1–18). Serija mednarodnih konferenc (Pariz 2008, Barcelona 2010, Montreal 2011, Benetke 2012 in Leipzig 2014) je koncept razširila po vsem svetu in ga povezala s številnimi gibanji (D'Alisa in dr., 2015: 1–18). Angleški izraz *degrowth* je nastal v letu 2008, na konferenci v Parizu, in od takrat se je pojem začel čedalje pogosteje uporabljati v znanstveni literaturi in pri poučevanju na različnih univerzah. Zadnje čase je koncept prisoten tudi v dnevnem tisku (Le Monde, Le Monde Diplomatique, El País, The Guardian, The Wall Street Journal, Financial Times). Tako koncept odrast postaja čedalje bolj del razprave v javnosti, kjer ima široko podporo: številne pobude, gibanja in skupine, od praktično do raziskovalno ali politično usmerjenih, se povezujejo v razpravi, kako oblikovati zvezni prehod v drugačen sistem (D'Alisa in dr., 2015: 1–18).

Odrast v Sloveniji

Leta 2011 sta organizaciji Focus, društvo za sonaravni razvoj, in Humanitas, društvo za človekove pravice in človeku prijazne dejavnosti, začeli kampanjo Dovolj.¹ Kampanja je želela spodbujati k drugačnemu razumevanju koncepta kakovostnega življenja, h kritičnemu razmišljanju in zavedanju lastne odgovornosti za družbo in okolje, v katerem živimo. Skozi razpravo so se iskali odgovori na vprašanja, kako lahko živimo življenje, kjer so materialne dobrine sredstvo za življenje in ne življenjski cilj, kjer se aktivno išče ravnotežje med ekonomsko, družbeno in okoljsko komponento tako na ravni vsakdanjih navad, kot tudi v družbenih procesih, in kjer vsi prevzemamo odgovornost za svoje ravnanje; kako lahko živimo v družbi, ki je odgovorna do soljudi in do narave, v družbi, kjer je kakovost pomembnejša od količine, družbi, ki je aktivna ter v kateri si ljudje prizadevamo, da s svojimi odločitvami in dejanji kaj spremenimo. Iz kampanje Dovolj so se nadaljevale razprave o odrasti skozi občasna srečanja.

Beseda »odrast« se je kot prevod *degrowth* uveljavila v obdobju 2011–2014, prevzeta pa je bila po hrvaškem prevodu (Tomašević in Domazet, 2013). Razprave o prevodu so se odvijale okoli različnih prevodov, kot so nerast (Plut, 2015; Radej, 2009), brezzrast, negativna rast ali ničelna rast (Radej, 2009). Ker vsi ti prevodi vsebujejo negativnost (ne, brez, negativna ali ničelna), niso bili opredeljeni kot zaželeni, saj se je iskalo pozitiven pojem. V razpravah o prevodu je sodelovala skupina ljudi iz različnih ozadij. Po njihovi oceni beseda odrast najboljše predstavlja koncept *degrowth*, razen tega pa ima povezavo tudi s pojmom odraščanje, ki je proces, skozi katerega morajo moderne družbe, da bi lahko odgovorno živeli v svetu, kjer obstajajo meje rasti. Vsekakor pa termin še ni popolnoma ustaljen in se pogosto uporablja angleška beseda *degrowth*.

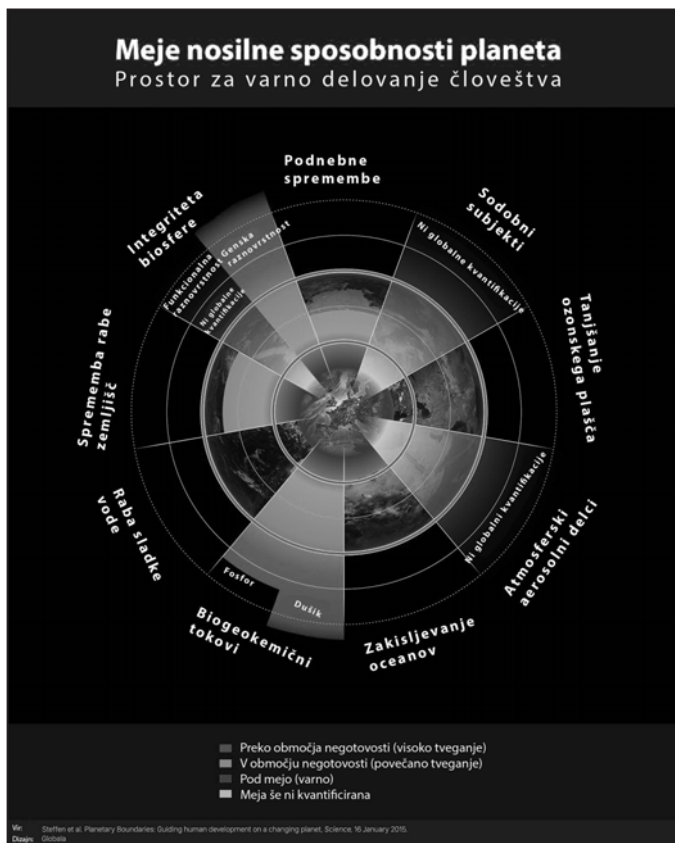
Okoljske, ekonomske in družbene meje rasti

Da neomejena rast na omejenem planetu ni mogoča, so ugotovili že številni znanstveniki (Daly, 1996; Higgs, 2014; Jackson, 2009; Meadows in dr., 1972). Čeprav se to sporočilo ponavlja tako pogosto, da zveni kot obrabljena plošča, še vedno nismo doumeli njegovega bistva. Hiter pregled naslovnih novic ali gospodarsko-političnih priporočil razgali, da smo še vedno globoko prepričani, da bo nenehna rast odpravila vse naše težave, od gospodarskih in socialnih do okoljskih.

Še več, ekonomisti nam zatrjujejo, da moramo nenehno rasti, sicer bomo imeli problem. V trenutnem gospodarskem sistemu to drži (Andreucci in McDonough, 2015), vendar pa to še ne pomeni, da moramo to sprejeti kot neizpodbitno dejstvo. To pomeni samo, da ima trenutni gospodarski sistem velike napake in da bi morali

¹ Več informacij o kampanji je dostopnih na spletni strani www.dovolj.si.

razmisliti o drugačnem sistemu. Kot navaja Kallis (2014), ekonomisti sami priznavajo, da neoliberalizem, ki se te dni prodaja kot edina prava ekonomska vera, ni trajnosten. Težave, ki jih prinaša, so očitne in razsežne: uničenje okolja, veliko povečanje neenakosti v družbi, krepitev pravic in moči multinacionalk na račun kršenja demokracije itd. Analize kažejo, da je bila ekonomska veda polje, kjer so se zgodile številne »čistke«, preden se je ustoličil liberalizem oz. neoliberalizem (Kallis, 2014; Košak, 2015). Tisto, kar danes uči ekonomija, ni rezultat tekmovanja med eko-

Slika 1: Avtor: F. Pharand-Deschênes/Globaia

na ekonomija rast predpisuje kot recept za zdravljenje različnih težav, pa se moramo zavedati, da pri predpisovanju recepta obstajajo meje. Cattaneo in dr. (2012) opozarjajo, da so bile napovedi *The limits to growth* pravilne in da je v času podnebnih sprememb, pospešene degradacije ekosistemov in socioekonomske krize nujno ugotoviti, da rast in trajnostnost nista kompatibilni. Že od objave *The limits to growth*, pa tudi prej, so raziskave usmerjene v proučevanje preseganja okoljskih omejitev (glej sliko 1).

Vendar meje rasti niso samo v okolju. Tudi ekonomsko gledano obstajajo ome-

nomskimi teorijami in idejami, temveč plod sistematičnega dela neoliberalnih mrež in politične moči (Kallis, 2014). »Danes razne mednarodne ali civilnodružbene organizacije tako pogosto usmerjajo vlade v neoliberalizem, da se zdi to skorajda naravno, vendar je do tega v resnici prišlo zelo načrtno.« (Košak, 2015) Ekonomisti niso objektivni opazovalci in svetovalci, temveč čedalje bolj ključni igralci za ohranjanje zamisli nenehne gospodarske rasti (Kallis, 2011; 2014).

Čeprav moder-

jitve in v nadaljevanju je predstavljenih nekaj primerov.

V mikroekonomiji govorimo o padajoči mejni koristnosti, ko povečanje koristnosti postopoma upada z naraščanjem obsega proizvodnje. Prav tako govorimo o povečanju mejnih stroškov, ko se stroški postopoma povečujejo pri večanju obsega proizvodnje. Pri povečevanju proizvodnje se mejna koristnost manjša, mejni stroški pa večajo; v točki, kjer je mejna koristnost enaka mejnim stroškom, je dobiček največji in raven proizvodnje optimalna. Vsako nadaljnje povečanje proizvodnje ni optimalno oz. ni ekonomično. To pravilo je nekakšna omejitev rasti: rasti se splača, dokler je rast ekonomična, ko postane neekonomična, ni potrebe po rasti (Lawn, 2011). Problem je v tem, da se ta koncept na prehodu iz mikroekonomske na makroekonomsko raven izgubi in vsaka rast postane zaželena; tu ni več primerjave med koristmi in stroški rasti BDP, o ekonomičnosti ali neekonomičnosti (Lawn, 2011). Sploh v državah v razvoju stroški oz. nezaželeni učinki rasti pogosto naraščajo hitreje kot koristi oz. bogastvo (Daly, 1996). V najbolj razvitih gospodarstvih BDP sicer narašča, vendar pa indikatorji, kot je kazalnik pristnega napredka ali indeks trajnostne ekonomske blaginje, kažejo na stagnacijo vse od leta 1970 naprej (D'Alisa in dr., 2015: 1–18). Pomembno omejitev rasti nekateri vidijo v dostopu do energije (Brown in dr., 2011; Buchanan, 2014). Povečanje gospodarstev pomeni večjo rabo energije in niti povečanje učinkovitosti pri rabi energije ne more zmanjšati absolutne ravni rabe energije. Številni znanstveniki opozarjajo tudi na elemente kapitalizma, zaradi katerih sistem ne more v nedogled delovati optimalno, ali pa imajo celo samouničevalno vlogo (Ridderstrale in Nordstrom, 2002; Dickens, 1996; Moloney, 2013): čezmerna konkurenčnost vodi v svetovni monopol, nadomeščanje delavcev s stroji vodi v zmanjševanje dobička, konflikt med interesi delavcev in delodajalcev onemogoča ravnotežje v sistemu, saj nižje plače zmanjšajo sposobnost potrošnje, kar zmanjša dobiček. Nekoliko bolj praktičen primer je ugotovitev, da denar ne zagotavlja sreče: Kahneman (2010) v svoji študiji pokaže, da ljudje s prihodki pod 60.000 dolarji ne leto niso zadovoljni, nad tem prihodkom pa linija zadovoljstva ostaja bolj ali manj ravna oz. tudi bistveno povečanje prihodkov ne poveča zadovoljstva.

Gledano z družbenega vidika, Hirsch (1976: 1–10) razlaga, da po določeni ravni gospodarska rast povzroči, da ko enkrat zadovoljimo osnovne potrebe, čedalje večji del dohodka namenjamo t. i. pozicijskim dobrinam (dragi avtomobili, dizajnerska oblačila, umetnine ipd.). Pozicijske dobrine so po svoji naravi redke, ne more jih imeti vsakdo in gospodarska rast ne more nikoli zadovoljiti želja vseh ljudi po pozicijskih dobrinah. Gre za nekakšno premično tarčo: če si bo več ljudi lahko privoščilo pozicijske dobrine, bodo te postale še dražje in s tem še manj dostopne. Družbeno gledano je to meja rasti. Kot ponazarja Kallis (2015a), četudi bi bilo fizično mogoče, da bi vsi ljudje imeli ferrari, bi v tem primeru ferrari izgubil pozicijo dragega avtomobila in postal navadno vozilo za množice, želje ljudi pa bi se obrnile k še hitrejšim ali dražjim avtomobilom. Nenehna gonja za pozicijskimi dobrinami ima visoke družbene stroške, saj se sredstva usmerjajo v zasebno pozi-

cijsko potrošnjo, namesto da bi se usmerila v javne storitve in dobrine. Tako rast v tem primeru postane neekonomska (Kallis, 2015a).

Opredelitev koncepta odrast

Čeprav obstaja veliko razlogov za vzpon in padec civilizacij, se eden med njimi pojavlja v veliko primerih: preseganje nosilne sposobnosti lokalnega ekosistema (Greer, 2009; Diamond, 2005; Broszmitter, 2002). Zato znanost odgovore na zgoraj predstavljene meje rasti išče že dolgo in za zdaj lahko ponudi široko paleto rešitev za spopadanje z mejami rasti: od tehničnih (npr. povečanje učinkovitosti rabe virov), do pravnih (npr. Okvirna konvencija Združenih narodov o podnebnih spremembah – UNFCCC). Koncept odrasti je zanimiv zato, ker številne ponujene odgovore povezuje v okvir, ki ni samo hipotetičen, temveč pomeni tudi močno politično vizijo, ki bi lahko preobrazila družbo (Kallis, 2011: 873). Poglejmo si tri definicije odrasti, vsako od njih smo izbrali iz drugačnega razloga. Prva definicija koncept predstavlja poljudno in razumljivo in je zato izjemno pogosto rabljena; druga zelo dobro povzame in reflektira izzive, s katerimi se soočamo pri udejanjenju koncepta; tretja pa izhaja iz poskusov izboljšanja definicije in je zato pogosto izhodišče za raziskovalce.

Akademsko raziskovalna skupina Research & degrowth (2015a) odrast definira takole:

Trajnostna odrast se opredeljuje kot krčenje proizvodnje in potrošnje, ki poveča blaginjo človeka ter izboljša ekološke razmere in enakost na planetu. Poziva k prihodnosti, v kateri družbe živijo v okviru okoljskih zmožnosti, z odprtimi lokalnimi gospodarstvi in bolj enakopravno porazdeljenimi resursi v okviru novih oblik demokratičnih institucij. Takšne družbe ne bodo prisiljene 'rasti ali umreti'. Kopičenje materialnih dobrin ne bo več zavzemalo osrednje vloge v kulturi družbe. Premoč učinkovitosti bo nadomestila zadostnost, inovativnost pa ne bo več osredinjena na tehnologijo zaradi tehnologije, temveč se bo osredinila na nove družbene in tehnične ureditve, ki nam bodo omogočile družabno in skromno življenje. Odrast izziva mesto BDP kot osrednjega in prevladujočega političnega cilja, obenem pa predlaga okvir za prehod na nižjo in trajnostno raven proizvodnje in potrošnje, torej krčenje gospodarskega sistema, ki bo pustilo več prostora za sodelovanje med ljudmi in za ekosisteme.

Kallis (2011: 878) odrast definira kot:

... večplasten družbeno-politični projekt, ki želi mobilizirati podporo za spremembo smeri razvoja; na makroravni smer gospodarstva in političnih institucij, na mikroravni pa smer osebnih vrednot in želja. Prihodek in materialno

udobje se bosta na tej poti pri mnogih zmanjšala, vendar je cilj, da tega ne doživimo kot izgubo blaginje. Ker v trenutnem sociopolitičnem kontekstu ni mogoče učinkovito izvesti pakete reform, ki bi nas pripeljali do trajnosti, moramo oblikovati novo vizijo, ki ni vezana na rast. Trajnostna odrast pomeni takšno vizijo. Ne pomeni enega kriterija, indikatorja ali političnega instrumenta, temveč paket oz. večplasten okvir, ki daje smisel in povezuje različne politike in pobude.

V članku *Kaj je odrast?* (Demaria in dr., 2013: 209), ki išče »boljšo« definicijo odrasti, pa je ponujena naslednja definicija:

Na splošno odrast izziva hegemonijo rasti in poziva k demokratično vodenemu redistributivnemu zmanjšanju proizvodnje in potrošnje v industrializiranih državah, kot način doseganja okoljske trajnosti, družbene pravičnosti in blaginje. Čeprav integrira bioekonomijo in ekološko makroekonomijo, je odrast neekonomski koncept. Po eni strani je odrast zmanjšanje energije in materialnih tokov, ki je potrebno za obravnavanje obstoječih biofizičnih omejitev (z vidika naravnih virov in asimilacijske sposobnosti ekosistemov). Po drugi strani pa je odrast poskus izzivanja vseprisotnosti tržno utemeljenih odnosov v družbi in družbenega imaginarija, ki je zakoreninjen v rasti, da bi ju nadomestil z idejo o skromnem izobilju. Odrast je tudi poziv h globlji demokraciji, še posebej pri vprašanih, ki so zunaj domene klasične demokracije, kot npr. pri tehnologiji. Nazadnje odrast pomeni pravično porazdelitev bogastva znotraj in med svetovnim severom in jugom, pa tudi med sedanjimi in prihodnjimi generacijami.

Seveda obstajajo še številne druge definicije. Trajnostno odrast lahko iz ekološko-ekonomskega vidika definiramo tudi kot družbeno vzdržno in enakopravno zmanjšanje snovnega pretoka neke družbe (Kallis, 2011: 874). Snovni pretok označuje materiale in energijo, ki jih družba pridobiva, procesira, prevaža in deli, da bi jih (po)rabila in vrnila v okolje kot odpadke. Trajnostna odrast odstopa od koncepta trajnostnega razvoja, saj predvideva, da se snovni pretok ne more zmanjšati ob rastočem BDP; ravno nasprotno: zmanjšanje pretoka snovi bo neizogibno vodilo v manjše, toda kakovostno drugačno gospodarstvo (torej zmanjšanje BDP). Podlaga za takšno domnevo je, da bo nadaljnja gospodarska rast a) izčrpala neobnovljive vire energije in materiale in b) postavila nerealistična pričakovanja glede izboljšav v učinkovitosti ali tehnološkega napredka za to, da bi lahko ostali v mejah izpustov CO₂, ki jih postavlja poročilo Mednarodnega panela za podnebne spremembe. Napovedano ločevanje gospodarske rasti od snovnega pretoka (porabe materialov, rabe energije ali izpustov CO₂) se namreč ne dogaja (Kallis, 2011: 874).

Nekateri se definiciji odrasti izogibajo in pravijo, da odrast ni koncept ali teorija, ker ne gre za oblikovan sistem, temveč za razmišljanje v nastajanju (Latouche v

Martinez-Allier in dr., 2010).

Treba je poudariti, da trajnostna odrast ne postavlja zmanjšanja BDP kot cilj. Nihče iz znanstvene skupnosti, ki raziskuje trajnostno odrast, si ne prizadeva za negativno rast BDP; zmanjšanje BDP je neizogiben rezultat trajnostne odrasti zaradi zmanjšanja snovnega pretoka. Trenutni cikel gospodarske krize in z njim padec BDP lahko vidimo kot manifestacijo okoljskih omejitev rasti in priložnost za politične spremembe, ki bodo vodile v družbeno sprejemljivo odrast gospodarstva. Vendar pa je eno krizo videti kot priložnost za spremembe, drugo pa trditi, da je cilj trajnostne odrasti gospodarska kriza. V trenutnem gospodarskem sistemu, ki ga poganja rast, trajnostna odrast ne more biti enaka negativni rasti BDP. Za to obstaja drugo ime: recesija, ali če gre za daljše stanje, depresija, ki povzroči številne nezaželene učinke, kot so brezposelnost, gospodarska negotovost, pomanjkanje posojil in propad socialnega miru (Kallis, 2011). Trajnostna odrast je hipoteza, da je odrast gospodarstva lahko dosežena na družbeno trajnosten način. Je vizija zveznega prehoda na zmanjšano gospodarstvo prek institucionalnih sprememb in skupnega upravljanja poti proti trajnostnemu gospodarstvu in družbi. Do tukaj ni veliko razlik med ekološkimi ekonomisti, ki zagovarjajo t. i. *steady-state economy* (izrazi stacionarna ekonomija (Radej, 2009) ter vzdržno gospodarstvo ali ekonomija ravnovesnega stanja (Zgonik, 2011) se uporabljajo kot prevodi v slovenščini), in trajnostno odrastjo. Vendar pa gre, če sledimo Kallisovim argumentom, trajnostna odrast s svojimi načeli dlje (tri točke v nadaljevanju so povzete po Kallis, 2011: 875):

1. Raziskovalci trajnostne odrasti menijo, da prehoda v ekonomijo ravnovesnega stanja ni mogoče doseči predvsem z uporabo gospodarskih instrumentov (kot je npr. mehanizem *cap-and-trade*), ki so prednostna rešitev za ekonomiste, ki zagovarjajo ekonomijo ravnovesnega stanja.
2. Poleg naložb v naravni kapital odpira trajnostna odrast tudi razpravo o selektivnem zmanjšanju in preusmeritvi kapitalskih naložb. Če želimo kot družba ostati znotraj okoljskih omejitev, bomo morali živeti z manj prometne infrastrukture za visoke hitrosti, z manj vesoljskimi odpravami za turiste, z manj hitrimi avtomobili in manj novih letališč ali tovarn, ki izdelujejo nepotrebne pripomočke. Namesto tega bomo potrebovali več infrastrukture za rabo obnovljivih virov energije, boljše družbene storitve (izobraževanje, zdravje), več javnih površin ter lokalno ekološko pridelavo hrane in male prodajalce. Zato potrebujemo selektivno odrast, ki bo prerazporedila sredstva med javno in zasebno potrošnjo ter med generacijami. Selektivna odrast bo odprla politično razpravo o tem, katere dejavnosti potrebujejo odrast, katere pa rast. Izbire ni mogoče prepustiti zgolj trgom, saj ne zagotavljajo zveznega prehoda in prilagajanja, razen tega pa trgi diskriminirajo v prid bogatih proti revnim. Ne gre samo za etični premislek, gre tudi za politično pragmatično razmišljanje, saj je podpora javnosti potrebna za prehod in spremembe takšne vrste.

3. Najpomembnejša razlika med zagovorniki ekonomije ravnovesnega stanja in raziskovalci trajnostne odrasti je spoznanje, da temeljne institucije tržne ekonomije, kot so nenehna rast, dobiček in akumulacija, niso kompatibilne s prehodom v ekonomijo ravnovesnega stanja. Odrast, četudi družbeno vzdržna, bo verjetno vplivala na krčenje presežkov in dobička zasebnih podjetij ter prerazporeditev stroškov med kapitalom in delom. To bo verjetno povzročilo odpor tistih, ki imajo gospodarsko in politično moč. Ne samo zato, ker imajo korporacije nesorazmerno moč v politiki in medijih ter lahko tako ustavijo okoljske ali družbene reforme, ki škodijo njihovim interesom: čedalje več je literature, ki nakazuje, da je prizadevanje za rast strukturna značilnost kapitalizma v vseh njegovih oblikah. S tega vidika ni toliko problem psihologija posameznih »pohlepnih kapitalistov« kot sistem, ki strukturno zahteva pohlepno ravnanje. Rast ni možnost, temveč nuja, ki izhaja iz strukture osnovnih institucij, kot so uporaba zasebne lastnine za zavarovanje, dolg, obrestna mera in posojila ter 'rasti ali umri' konkurenca zasebnih podjetij za dobiček in tržni delež (podjetja, ki se odločijo za ravnovesno stanje svojih dobičkov, bodo uničili njihovi konkurenti). V kapitalizmu, kakršnega poznamo, celoten nabor gospodarskih institucij zahteva, da se akumulirani presežek reinvestira nazaj v proizvodnjo in nadaljnjo akumulacijo. Ko se rast za trenutek ustavi, kot se je med trenutno gospodarsko krizo, se struktura zatrese: dolgovi niso plačani, posojil zmanjka in brezposelnost naraste. Ravno zato znanstvena skupnost, ki raziskuje odrast, poudarja potrebo po sistemskih političnih, institucionalnih in kulturnih spremembah, ki bi ustvarile drugačen sistem, kjer rast ne bo več nuja in kjer ekonomska racionalnost ter cilji učinkovitosti in maksimiranja ne bodo prevladovali nad vsemi drugimi družbenimi cilji. Čeprav gre za izjemno zapleteno razpravo, je ključno vprašanje, ali kapitalizem oz. tržna ekonomija lahko odraste prostovoljno in prostovoljno doseže ekonomijo ravnovesnega stanja. Odgovor je, da verjetno ne. To je mogoče le s korenitimi spremembami v osnovnih institucijah lastnine, dela, kredita in razdelitve, vendar pa takšen sistem ne bo več prepoznan kot kapitalizem. Res je, da obstaja določena raven nejasnosti o tem, kakšno postkapitalistično alternativo predlaga koncept odrasti, vendar pa to ni zadosten razlog, da zavržemo diagnozo, da je nenehna rast nevzdržna in da se morajo institucije kapitalizma, ki zahtevajo nenehno rast, spremeniti. V tem trenutku je bolje, da ostane razprava o tem, kako naj bi bila videti postkapitalistična alternativa, odprta in se razvija organsko, kot pa voditi razpravo zgolj z intelektualne ali politične višine.

Kako izvesti odrast v praksi? Sestavljanka rešitev

V razpravah o trajnostni odrasti je mogoče zaslediti številne predloge in pobude. Poskus strukturiranja in podrobnega pojasnjevanja le-teh presega meje pričujočega članka, zato je članek zelo grob oris sestavljanke rešitev. Ta oris je nastal na podlagi Kallis (2011) in D'Alisa in dr. (2015), po tem viru je povzeta tudi kategorizacija predlogov za odrast v praksi. Rešitve bi bilo morda mogoče kategorizirati tudi po bolj ustaljenih predalčkih (okolje, družba, ekonomija), vendar se s tem izgubi dodana vrednost kategorizacije, ki jo predstavljajo D'Alisa in dr. (2015: 1–18): poskus preseganja predalčkov ekonomija–družba–okolje in iskanja presečnosti ter povezovanja v rešitvah.

Lokalne ekonomske prakse

V to kategorijo spadajo predlogi, kot so ekoskopnosti ali ekovasi, virtualne skupnosti, obdelovanje zemlje, prehranske ali bivalne zadruge, skvoti, proizvodno-potrošniške zadruge, urbano vrtnarjenje, lokalne valute, časovne banke, lokalne tržnice, neposredna menjava, zveze za varstvo otrok ali zdravstveno varstvo, deljenje stvari, permakulturno ali organsko kmetovanje ... Naštete lokalne rešitve imajo nekaj skupnih točk. Prva je ta, da gre za prehod s proizvodnje za izmenjavo (prodajo) na proizvodnjo za rabo. Druga je ta, da gre za zamenjavo plačanega dela s prostovoljno dejavnostjo, kar pomeni dekomodifikacijo in deprofesionalizacijo dela. Tretja je ta, da naštete pobude sledijo logiki, da se kroženje dobrin spodbudi vsaj delno z izmenjavo recipročnih »daril«, ne pa zgolj z iskanjem dobička. Četrta skupna točka je, da v nasprotju s kapitalističnimi podjetji te pobude nimajo vgrajene dinamike za akumuliranje in širjenje. Peta točka je, da so naštete pobude rezultat procesa *commoning*, postavljanja stvari kot skupne dobrine, kjer odnosi med sodelujočimi temeljijo na intrističnih vrednotah. Naštete rešitve so primeri odrasti v ozkem smislu: imajo nižji materialni pretok, manj izpustov in tesnejši odnos z okoljem in skupnostjo. Res je, da so lahko izdelki ali storitve na enoto bolj neučinkoviti, ker gre za manjšo specializacijo in delitev dela, vendar pa ravno neučinkovitost omejuje njihovo velikost (t. i. obratni Jevonsov efekt). Glede zaposlovanja ta neučinkovitost ni nujno slaba, saj omogoča več delovnih mest. Tudi mreže ali zveze za varstvo otrok, izobraževanje ali zdravstveno varstvo niso nujno nadomestilo za javne storitve, temveč vzporedna lokalna storitev, ki lahko izboljša obstoječe javne storitve.

Družbene ustanove brez rasti

V trenutnem sistemu se pomanjkanje rasti odraža v povečanju brezposelnosti. Za prehod bodo potrebne nove družbene ustanove, ki bodo pomagale ločiti delo od rasti ali blaginjo od dela. Primer takšne institucije je t. i. shema zagotovljenega dela (*job guarantee scheme*), ki predlaga, da je država delodajalec v skrajnem pri-

meru, ki lahko brezposelnost dobesedno izkorenini. Drugi primer je univerzalni temeljni dohodek, ki ga prejmejo vsi prebivalci in prebivalke, pokriva pa se iz progresivnega obdavčenja plač in dobičkov ter obdavčenja potrošnje. Temu konceptu ob bok se postavlja tudi koncept maksimalnega prihodka, ki bi omejil prihodke navzgor. Naslednji primer je krajšanje delovnega časa, prek katerega bi se delo razdelilo med več ljudi, kar bi vplivalo na zmanjšanje brezposelnosti in prerazporeditev bogastva. Predstavljene rešitve lahko vplivajo na širitev prostovoljnega sektorja in krepitev javnih storitev (npr. shema zagotovljenega dela lahko financira delo v varstvu, izobraževanju ...). Prej predstavljene lokalne ekonomske prakse in nove družbene ustanove za odrast so komplementarne: varstvo, izobraževanje ali zdravje imajo visoko družbeno vrednost, po drugi strani pa omogočajo smiselno zaposlitev. Ker je veliko javnih storitev delovno intenzivnih, je drugačno gospodarstvo lahko boljše za zaposlovanje, obenem pa omogoča večjo blaginjo brez nujne rasti.

Javni denar in kreditne ustanove

Lokalne valute, časovne banke in sistemi lokalne izmenjave lahko pripomorejo k zmanjšanju in lokaliziranju ekonomskih dejavnosti. Lokalne valute so lahko dodaten sistem v času kriz, ki omogoča dostop do ključnih storitev za ljudi, ki jih je tržna ekonomija potisnila na stran. Državni denar ostaja ključno sredstvo intervencije v tranziciji za odrast. Najbolj zato, ker so davki plačani v državnem denarju, vendar pa tudi zato, ker lokalne valute ne morejo zadostiti potrebam trgovanja med skupnostmi ali mednarodno. Država mora znova pridobiti nadzor nad izdajanjem novega denarja v zasebnih bankah. Zasebne banke lahko izdajajo denar le kot dolg skozi posojila, medtem ko lahko država izda denar, ki ni vezan na dolg. Z njim lahko pokriva javne potrebe, npr. financiranje sheme zagotovljenega dela, javne storitve, varovanje okolja ali proizvodnjo iz obnovljivih virov energije. Denar, ki je izdan kot dolg, ustvarja dinamiko rasti. Dolgovi se plačujejo z obrestmi in obresti zahtevajo rast. Danes morajo gospodarstva rasti, da lahko financirajo svoje dolgove, kar pa ni trajnostno. Zgodovina pozna veliko primerov, ko so družbe odpisale dolgove in začele znova. Z vidika odrasti ni cilj nadaljevati z rastjo, da bi lahko odplačevali dolgove, temveč je cilj pravično prerazporediti odpis dolgov, da ta ne bi najbolj prizadel majhnih kreditodajalcev in varčevalcev. Potrebna je neodvisna in transparentna revizija dolgov, da se ugotovi, kateri dolgovi so legitimni in kateri ne. Legitimno bi bilo odpisati dolgove tistim, ki so na robu preživetja, in ne plačati tistim, ki so posojali za velik dobiček. Pomembne so tudi javnofinančne rešitve. Progresivno obdavčenje prihodkov in dobičkov, obdavčenje rabe naravnih virov in porabe, davki na mednarodne tokove kapitala in poostren nadzor nad davčnimi oazami so rešitve, ki bi lahko zagotovile financiranje javnih storitev (Kallis, 2011).

Politika tranzicije za odrast

V razpravah o odrasti ni enoznačnega odgovora, kako trenutne institucije kapitalizma nadomestiti z drugačnimi. Strategije za nadomeščanje trenutnih institucij kapitalizma obsegajo široko paleto rešitev, od izhoda iz gospodarstva (samoza-dostne skupnosti), prek aktivizma, pa vse do sodelovanja v gibanjih, sindikatih ali političnih strankah. Edina skupna točka razpravam je to, da bo prehod za odrast moral temeljiti na več strategijah in več akterjih, ki spreminjajo tako vsakodnevne osebne navade ljudi kot tudi državne institucije. Državljska nepokorščina je pogosto sredstvo aktivistov iz gibanj za odrast, oblike pa so zelo raznolike, od skvotanja zapuščenih stavb do protestov proti velikim infrastrukturnim projektom ali rudnikom. Pogosto gre tudi za zasedbo zemlje, ki jo želijo obdelovati brezposelni ali revni kmetje. Najdejo se tudi primeri finančne nepokorščine; v Barceloni je aktivist Enric Duran v letu 2008 odtujil 492.000 evrov iz 39 bank in jih namenil alternativnim projektom. Vendar pa ne vidijo vsi rešitve v nepokorščini; del rešitev je v sodelovanju v parlamentarni demokraciji in lokalnih projektih. Nekateri zaupanje polagajo v nove leve stranke, drugi v gibanja, kot je Occupy. Takšne pobude naj bi vplivale na nastanek bolj neposrednih oblik demokracije, kot so javne skupščine. Veliko ljudi vidi potencial v transformativnih lokalnih projektih, kot so opisani zgoraj. Vidijo jih kot politična dejanja, saj izzivajo obstoječe in razvijajo alternativne rešitve prevladujočim institucijam kapitalizma. Zanimivo je, da je med praksami gibanja Occupy – urbani sadovnjaki, protesti skozi skupščine, javne kuhinje, nedernarne izmenjave – in lokalnimi ekonomskimi praksami veliko povezav.

Grobo skicirane rešitve niso nič novega in so se v preteklosti pogosto pojavljale v različnih kontekstih. Novo je to, da je paket ukrepov za odrast del korenite spremembe sistema; ni le cilj, ampak tudi sredstvo spremembe. Pojavlja se hipoteza, da bo sistemska sprememba za odrast sledila podobni dinamiki, kot so ji sledile pretekle spremembe sistemov: kapitalizem je izšel iz fevdalizma, ko so nastale povezave med ekonomskimi praksami (podjetja, trgovinske pogodbe, banke, investicije) in institucijami, ki so izšle iz družbenih bojev (opustitev monarhij, privatizacija skupnih dobrin, zakonska zaščita lastnine, demokracija). Prakse in družbene institucije, ki so na kratko orisane v tem poglavju, so morda zametki nove transformacije, ki so odgovor na pomanjkljivosti obstoječega sistema. Revolucionarne spremembe so pogosto rezultat stanja neaktivnosti ali ujetosti v paradigmo, krize pa odpirajo možnosti za spremembe, za odmik od ustaljenega. Mobilizacije se začno z novimi vizijami, o katerih se pogovarja majhna skupina ljudi, postopno pa začno izzivati obstoječo paradigmo, ki se je zdela nepremagljiva.

Gibanja za odrast

V kriznih trenutkih lahko nove vizije ponudijo bolj prepričljive razlage in usmeritve za delovanje. Okoli njih se zgradijo mreže in gibanja. Trenutno se to dogaja z gibanji za odrast. Različne skupine prepoznavajo v novi viziji možnost za spremem-

be, tako v praksi kot v širši ureditvi. Gre za zelo pestro skupino gibanj, pobud in mrež (D'Alisa in dr., 2015: 1–18; Demaria in dr., 2013: 201–215): akademska skupnost (mreža raziskovalcev za odrast, ekološki ekonomisti ...), mreže za politično ekologijo, gibanja za okoljsko pravičnost, mreže proti avtomobilom, pobude proti oglaševanju, kolesarske mreže, mreže pešcev, urbani vrtničarji, organski kmetovalci, pobude skupnostnih energetskih projektov, zagovorniki lokalnih valut, nasprotniki širitve cest, letališč ali hitrih vlakov, ekovasi, stanovanjske skupnosti, mreže za solidarno ekonomijo, potrošniške in prehranske kooperative, gibanja za prostovoljno preprostost, počasno življenje ter ozaveščeno ali etično potrošnjo. Skupine različnih akterjev, ki jih povezuje odrast, delujejo v Belgiji, Švici, Grčiji, Nemčiji, Norveški, Danski, Bolgariji, Romuniji, Finski, Poljski, Portugalski, Češki, Hrvaški, Sloveniji, Mehiki, Braziliji in Kanadi, pa še kje drugje (npr. v Puerto Ricu) (D'Alisa in dr., 2015: 1–18). Prek mednarodnih konferenc za odrast se povezujejo mreže za specifične teme (npr. mreže za ekološko kmetovanje), obenem pa konference ustvarjajo most med aktivisti, raziskovalci, znanstveniki, politiki in ljudmi iz prakse (Demaria in dr., 2013: 204). Gibanja, kot so Buen Vivir ali Yasuni v Latinski Ameriki, Ubuntu v Južni Afriki, Transition Towns, Occupy, anti-TTIP ali Climate and Justice, gibanja za odpis dolgov, gibanja proti rudarjenju ali kopanju premoga, borci za pravice živali, mreže okoljskih, humanitarnih in razvojnih nevladnih organizacij in celo nekatere politične stranke vidijo odrast kot primeren okvir za izražanje svojih pogledov ter iščejo v odrasti inspiracijo za svoja sporočila (D'Alisa in dr., 2015: 1–18; Demaria in dr., 2013: 201–205).

Odrast: vizija ali utopija?

Kallis (2011) je optimističen o realnosti oz. izvedljivosti koncepta odrast v praksi. Veliko znanstvenikov, aktivistov ali politikov je skeptičnih do zamisli, da bi posamezniki prostovoljno privolili v skromnejše in preprostejše življenje. Vendar pa je bolj preprosto in varno ter bolj smiselno in družbeno povezano življenje stvar, ki si jo želi velik del prebivalstva, ne le radikalni okoljevarstveniki. Zato je koncept odrast lahko dobrodošla nova vizija za ljudi. Čas krize zahteva nove zgodbe in nove vizije, nov politični projekt in ne samo sprememb posameznih okoljskih politik. Odrast ponuja takšno novo zgodbo in vizijo. Vizija odrasti je družba s stabilnim in manjšim pretokom snovi, kjer blaginja izvira iz enakosti, medčloveških odnosov in preprostosti, ne pa iz materialnega bogastva. Kallis (2011: 879) postavlja hipotezo, da je trajnostna odrast izvedljiva, raziskovalce in znanstvenike pa izziva, da raziščejo, kako je trajnostno odrast mogoče izvesti v praksi.

Vsekakor je na odrast mogoče gledati tudi bolj kritično. Netrajnostna odrast se sicer zaradi krize dogaja že nekaj časa, vendar pa v iskanju odgovorov na nastali položaj trajnostna odrast trenutno ni vodilna politično sprejemljiva rešitev. Celo med novimi levimi strankami, ki aktivno politično zagovarjajo številne rešitve,

ki jih predlaga odrast (minimalne in maksimalne dohodke, zadruga in delavsko upravljanje, odpis dolgov ...), obstaja določena raven zadržanosti do koncepta odrasti v smislu zmanjšanja pretoka snovi in zmanjšanja gospodarstva.² Čeprav je Marx postavil okolje na pomembno mesto (Foster, 2002: 6–10), današnji sledilci njegovih teorij pogosto ne uvidijo, da je treba analizo razmerja med kapitalom in delavstvom postaviti tudi v fizični svet, ki ima omejitve.

Razen političnega položaja ima prenos koncepta odrast v prakso še nekaj izzivov, s katerimi bi se morala soočiti raziskovalna skupnost. Čeprav je po eni strani res dobro, da je koncept odrast zgolj nekakšen okvir, nekakšna vizija, je po drugi strani vsaj za znanstveno raziskovanje koncepta potrebna ožja definicija, ki bi omogočala poglobljeno analizo, kakršno Kallis zahteva od znanstvene skupnosti. Tukaj je naloga skupnosti, da začne raziskovati tudi globino koncepta, ne le širine. Naslednji pomemben izziv je krepitev mostu med mikro in makro ravno. Odrast predlaga spremembe tako na mikro (osebni) kot na makro (družbeni) ravni, vendar pa trenutno ne ponuja močnega ozadja, kako povezati obe ravni. Predlagano je vzporedno nastajanje mikrosistemov (npr. lokalne mreže za zdravstveno varstvo kot vzporednico trenutnemu državnemu sistemu zdravstvenega varstva), vendar pa ni odgovorov na številna vprašanja, ki jih odpira takšno prepletanje (npr. kako financirati javno zdravstvo pri zmanjšanih prispevkih tako zaradi zmanjšanega družbenega metabolizma kot zaradi prehoda na vzporedne lokalne storitve; zakaj z lokalnimi mrežami nadomeščati tisto, za kar se vsi strinjamo, da bi morala dajati dobro organizirana družba ...).

Sklep

Kljub odpiranju različnih vprašanj o prenosu koncepta odrast v prakso je mogoče ugotoviti, da gre za zanimivo in dobrodošlo vizijo v času, ko prevladuje retorika neoliberalizma kot edine rešitve. Gre za vizijo, ki odpira nov prostor različnim razpravam, ki med seboj ne tekmujejo, temveč sobivajo in se druga od druge učijo, in vizijo, ki je sposobna odpirati nujno potrebno družbeno razpravo in povezovati različne akterje. To podpira tudi ironično dejstvo, da je gibanje za odrast trenutno najhitreje rastoče gibanje na svetu (Shift Magazine, 2015). Vsekakor pa je za uresničitev vizije, ki jo pomeni koncept odrast, potrebno nadaljnje raziskovanje in sodelovanje, tako v znanstvenih krogih kot v širši družbi, kako je mogoče koncept trajnostno in zvezno prelini v prakso.

² Trditev nastaja na osnovi izkušenj avtorice iz neformalnih pogovorov s predstavniki strank. Trditev delno potrjuje Kallis (2015b) in Boucher (2015), sicer pa jo je treba bolj raziskati.

Literatura

- ANDREUCCI, DIEGO IN TERRENCE MCDONOUGH (2015): *Capitalism. V Degrowth. A vocabulary for a new era*, G. D'Alisa, F. Demaria in G. Kallis (ur.), 59–62. New York in London: Routledge.
- AKTIVNI DRŽAVLJAN (2013): *Vstajniške skupščine*. Dostopno na: <http://www.aktivnidrzavljan.si/tag/vstajniska-skupscina/> (18. avgust 2015).
- BOUCHER, CLEMENTINE (2015): *An Ethical Cry for Degrowth*. Dostopno na: <http://younggreens.org.uk/ygblog/2015/08/12/an-ethical-cry-for-degrowth/> (12. oktober 2015).
- BROSWIMMER, FRANZ (2002): *Ecocide. A short history of the mass extinction of species*. London: Pluto Press.
- BROWN, JAMES H., WILLIAM R. BURNSIDE, ANA D. DAVIDSON, JOHN P. DELONG, WILLIAM C. DUNN, MARCUS J. HAMILTON, NORMAN MERCADO-SILVA, JEFFREY C. NEKOLA, JORDAN G. OKIE, WILLIAM H. WOODRUFF IN WENYUN ZUO (2011): Energetic Limits to Economic Growth. *BioScience* 61: 19–26. Dostopno na: <http://bioscience.oxfordjournals.org/content/61/1/19.full> (12. oktober 2015).
- BUCHANAN, MARK (2014): *Economists Are Blind to the Limits of Growth*. Dostopno na: <http://www.bloombergvew.com/articles/2014-10-05/economists-are-blind-to-the-limits-of-growth> (12. oktober 2015).
- CATTANEO, CLAUDIO, GIACOMO D'ALISA, GIORGOS KALLIS IN CHRISTOS ZOGRAFOS (2012): Degrowth futures and democracy. *Futures* 44: 515–523.
- CENTER ALTERNATIVNE IN AVTONOMNE PRODUKCIJE (CAAP). Dostopno na: <http://brazde.org/category/caap/> (18. avgust 2015).
- D'ALISA, GIACOMO, FEDERICO DEMARIA IN GIORGIOS KALLIS (2015): *Degrowth. A vocabulary for a new era*. New York in London: Routledge.
- DALY, HERMAN E. (1996): *Beyond growth*. Boston: Beacon Press.
- DEMARIA, FEDERICO, FRANÇOIS SCHNEIDER, FILKA SEKULOVA IN JOAN MARTINEZ-ALLIER (2013): What is Degrowth? From an Activist Slogan to a Social Movement. *Environmental Values* 22: 191–215.
- DIAMOND, JARED (2005): *Collapse. How societies choose to fail or succeed*. London: Penguin Books.
- DICKENS, PETER (1996): *Reconstructing nature*. London: Routledge.
- FOSTER, JOHN BELLAMY (2002): Capitalism and Ecology: The Nature of the Contradiction. *Monthly review* 54(4): 6–16.
- GREER, JOHN MICHAEL (2009): *The human ecology of collapse, part one: Failure is the only option*. Dostopno na: <http://www.resilience.org/stories/2009-12-09/human-ecology-collapse-part-one-failure-only-option> (21. avgust 2015).
- HIGGS, KERRYL (2014): *Collision Course. Endless Growth on a Finite Planet*. Cambridge, MA: MIT Press.
- HIRSCH, FRED (1976): *Social limits to growth*. London: Routledge.
- JACKSON, TIM (2009): *Prosperity without Growth. Economics for a Finite Planet*. London: Earthscan.

- KAHNEMAN, DANIEL (2010): *The riddle of experience vs. memory*. Dostopno na: http://www.ted.com/talks/daniel_kahneman_the_riddle_of_experience_vs_memory.html (19. avgust 2015).
- KALLIS, GIORGOS (2011): In defence of degrowth. *Ecological Economics* 70: 873–880.
- KALLIS, GIORGOS (2014): *How economics became a science. A forgotten episode in the discipline's history reveals how diversity was killed in economics*. Dostopno na: <https://www.adbusters.org/magazine/112/battle-soul-economics.html> (18. avgust 2015).
- KALLIS, GIORGIOS (2015a): Social limits to growth. V *Degrowth. A vocabulary for a new era*, G. D'Alisa, F. Demaria in G. Kallis (ur.), 137–140. New York in London: Routledge.
- KALLIS, GIORGIOS (2015b): *Yes, We Can Prosper Without Growth: 10 Policy Proposals for the New Left*. Dostopno na: <http://theleap.thischangeseverything.org/yes-we-can-prosper-without-growth-10-policy-proposals-for-the-new-left/> (12. oktober 2015).
- KOŠAK, KLEMEN (2015): Sila za neoliberalne spremembe. *Mladina* 29, 17. julij. Dostopno na: <http://www.mladina.si/168050/sila-za-neoliberalne-spremembe/> (19. avgust 2015).
- LAWN, PHILIP (2011): *What is economic growth and are there limits to it?* Dostopno na: <http://www.shapingtomorrowworld.org/lawnGrowth.html> (20. avgust 2015).
- MARTÍNEZ-ALIER, JUAN, UNAI PASCUAL, FRANCK-DOMINIQUE VIVIEN IN EDWIN ZACCAI (2010): Sustainable de-growth: Mapping the context, criticisms and future prospects of an emergent paradigm. *Ecological Economics* 69: 1741–1747.
- MEADOWS, DONELLA H., DENNIS L. MEADOWS, JØRGEN RANDERS IN WILLIAM W. BEHRENS III (1972): *The limits to growth*. New York: Universe Books.
- MOLONEY, JOEY (2013): *The Marxist critique of capitalism: explained but not endorsed*. Dostopno na: <http://economicstudents.com/2013/09/the-marxist-critique-of-capitalism-explained-but-not-endorsed/> (20. avgust 2015).
- ORGANIZACIJA ZDRUŽENIH NARODOV (2014): *Economic and Social Council, Committee on Economic, Social and Cultural Rights: Concluding observations on the second periodic report of Slovenia*. Dostopno na: http://www.drustvo-dnk.si/images/stories/novice/2014-12-priporocila_odbor.pdf (20. avgust 2015).
- PLUT, DUŠAN (2015): *Ekosistemsko zgrešeni odzivi na krizo in izčrpavanje planeta*. Dostopno na: <http://www.delo.si/sobotna/ekosistemsko-zgreseni-odzivi-na-krizo-in-izcrpavanje-planeta.html> (25. avgust 2015).
- PRAVIČNA BANKA. Dostopno na: <http://pravicnabanka.si/> (18. avgust 2015).
- RADEJ, BOJAN (2009): *Drugotni razvoj (dopolnjena verzija)*. Dostopno na: <http://www.sdeval.si/sl/komisija-za-kodeks-in-standarde/publikacije/214-drugotni-razvoj> (12. oktober 2015).
- RESEARCH AND DEGROWTH (2015a): *Definition*. Dostopno na: <http://www.degrowth.org/definition-2> (20. avgust 2015).
- RESEARCH AND DEGROWTH (2015b): *Short history*. Dostopno na: <http://www.degrowth.org/short-history> (20. avgust 2015).
- RIDDERSTRALE, JONAS IN KJELL NORDSTROM (2002): *Funky business: talent makes*

- capital dance*. Stockholm: Bookhouse Publishing.
- SHIFT MAGAZINE (2015): *Top 10 grassroots movements that are taking on the world*. Dostopno na: <http://www.filmsforaction.org/articles/top-10-grassroots-movements-that-are-taking-on-the-world/> (20. avgust 2015).
- SLOVENIJA ZNIŽUJE CO₂. Dostopno na: <http://www.slovenija-co2.si/> (18. avgust 2015).
- TOMAŠEVIĆ, TOMISLAV, IN MLADEN DOMAZET (2013): *Šalić za odrast*. Dostopno na: <http://www.grupa22.hr/salic-za-odrast/> (12. oktober 2015).
- URAD ZA MAKROEKONOMSKE ANALIZE IN RAZVOJ (2015a): *Poročilo o razvoju*. Dostopno na: http://www.umar.gov.si/publikacije/porocilo_o_razvoju/?no_cache=1 (20. avgust 2015).
- URAD ZA MAKROEKONOMSKE ANALIZE IN RAZVOJ (2015b): *Tekoča gospodarska gibanja*. Dostopno na: http://www.umar.gov.si/informacije_za_javnost/tekoca_gospodarska_gibanja/ (20. avgust 2015).
- ZGONIK, STAŠ (2011): Herman Daly: »Ideologija neskončne rasti je najbliže religiji«. *Mladina* 46, 18. november. Dostopno na: <http://www.mladina.si/106910/herman-daly-ideologija-neskoncne-rasti-je-najblize-religiji/> (12. oktober 2015).
- ZVEZA SVOBODNIH SINDIKATOV SLOVENIJE (2013): *Javno pismo Vladi RS ter poslankam in poslancem ob Mednarodnem dnevu dostojnega dela: V imenu konkurenčnosti – za kakšno ceno?* Dostopno na: http://www.sindikatzsss.si/attachments/article/1043/JavnoPismo_ZSSS_VladaPoslanci_MednarodniDanDostojnegaDela_VImenuKonkurencnosti_07102013.pdf (20. avgust 2015).

Kolo kot orodje ekološke emancipacije

Abstract

The Bicycle as a Tool of Ecological Emancipation

Sustainable development and ecological politics too often act as a mechanism for strengthening alienated state institutions or as a way for developing new market niches for the accumulation of capital. The article tries to offer a critique of technocratic visions of sustainable development by using the bike as a tool of emancipatory politics, and think about political ecology as means for building a community. The bicycle can be seen as an autonomous means of transportation stimulating the construction of ecological urban landscape, which is oriented towards users and community. It stimulates compressed and rationally used urban space, enforces heterogeneous urban plans, increases mixing of diverse practices and needs, liberates public space, which is now subordinated to parking spots and roads, and promotes rights and powers of the users, their autonomy and spontaneity, by enabling the development of open public streets, which are more than just a movement channel. The city, at present subordinated to ecological and social devastation of automobility, is—through extensive usage of bike—re-created as a space for the construction of social, autonomous and ecological community.

Keywords: bicycling, community, urbanism, political ecology, social ecology

Klemen Ploštajner is a postgraduate student of sociology at the Faculty of Social Sciences, University of Ljubljana. (ploštajner.klemen@gmail.com)

Rok Ramšak is a graduate student of sociology at the Faculty of Social Sciences, University of Ljubljana (ramsak88@gmail.com)

Nina Vombergar is a postgraduate student of sociology at the Faculty of Social Sciences, University of Ljubljana. (nina.vombergar@gmail.com)

Povzetek

Trajnostni razvoj in ekološka politika sta vse prevečkrat orodje krepitve odtujenih državnih mehanizmov ali pa poskus iskanja novih tržnih niš za akumulacijo kapitala. Prek kolesa kot orodja emancipatorne politike želimo ponuditi kritiko tehnokratskih vizij trajnostnega razvoja in poskušati misliti o politični ekologiji kot o načinih gradnje skupnosti. V maniri socialne ekologije se bomo posvetili predvsem kolesu kot avtonomnemu tipu mobilnosti, ki spodbuja gradnjo bolj ekološke, predvsem pa k skupnosti in uporabnikom usmerjene mestne krajine. Kolo spodbuja zgoščanje mestne ureditve in racionalno izrabo prostora, sili v heterogeno urbanistično zasnovo, kar povečuje mešanje raznolikih praks in potreb, osvobaja javne prostore, ki so trenutno podrejene parkiriščem in cestni infrastrukturi, krepi pravice in moč uporabnikov prostora, njihovo avtonomnost in spontanost, saj omogoča razvoj ulic kot odprtih javnih prostorov in ne kanalov za čim hitrejšo premikanje. Mesto, ki je trenutno podrejeno ekološki in socialni devastaciji zaradi poudarka na avtomobilitnosti, tako z rabo kolesa postane prostor gradnje bolj socialne, avtonomne in ekološke skupnosti.

Ključne besede: kolesarjenje, skupnost, urbanizem, politična ekologija, socialna ekologija

Klemen Ploštajner je podiplomski študent sociologije na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani. (ploštajner.klemen@gmail.com)

Rok Ramšak je dodiplomski študent sociologije na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani. (ramsak88@gmail.com)

Nina Vombergar je podiplomska študentka sociologije na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani. (nina.vombergar@gmail.com)

Za začetek

Prostorska politika mobilnosti se vsak dan odigrava v središčih mest, vizije drugačne družbe poganjajo pedala v gneči prometne konice na Dunajski cesti, utopistika drugačnega mesta se gradi med protestnimi vožnjami po prometnih vpadnicah. Vrsta mobilnosti tako ni zgolj vprašanje osebnih preferenc, ampak je radikalno politično vprašanje, kakšno mesto želimo proizvajati in kakšno mesto naj proizvaja nas. Vizije ekološke urbane pokrajine se vsak dan srečujejo na ulicah in cestah mest, na ravni ulične politike, ko si kolesarka izbori prostor na zasedenem cestišču, ko avtomobil povozi pešca na nepreglednem križišču, ko se podre soseka za gradnjo nove avtoceste. Kolo je več kot tehnološka inovacija, več kot mobilnostno sredstvo, je tudi orodje politične ekologije, kritik odtujenih okoljskih politik in orožje participacije v ustvarjanju prostorskih ureditev.

Trajnostni razvoj kot vladavina tehnokratov

Ponavadi se kritika trajnostnega razvoja osredinja na njegovo neizvedljivost v okvirih obstoječe družbene ureditve. Tako koncept trajnostnega razvoja ni kritiziran sam po sebi, ampak je kritika uperjena na politično strategijo, ki je prekratka. Trajnostni razvoj naj bi bil dobra ideja, ki pa je sistemska logika kapitalizma ne omogoča, saj je ideja trajnosti nezdržljiva s fetišem rasti in notranjo logiko akumulacije kapitala (glej Hamilton, 2007). V kontekstu te problematizacije se strategija trajnostnega razvoja razume kot naivna in prekratka. Kot da zahteva premalo in prepozno. Nadgradnje kritike se lotijo ravno te politične dimenzije ekologije in jo uporabijo kot orodje za kritiko kapitalizma. Tako Bellawy Foster (2009) razume trajnostni razvoj kot strategijo ohranjanja kapitalizma in odpiranje novih področij akumulacije kapitala (npr. Zeleno podjetništvo, okoljske subvencije, organsko kmetovanje ...). Ekologija se tako kaže kot tržna niša za inovativne podjetniške storitve, ki jim uspe tržiti okoljsko zavest. »Ozka in tehnokratska narava teh odgovorov ima manj opraviti z njihovo učinkovitostjo pri reševanju problemov kot pa z vzpostavljanjem legitimnosti za sistem produkcije prek zagotavljanja, da so vse širše in netehnokratske rešitve nedostopne.« (ibid.: 16)¹

Že te kritike nakazujejo na temeljne zablode trajnostnega razvoja, ki pa jih avtorji, kot so Gorz, Illich, Bookchin in Latouche, še poglobijo. Vsi ti avtorji znani marksistični krilatici »socializem ali barbarstvo« vdihnejo nov pomen in izpeljave. Trdijo, da se bo moralo človeštvo nujno soočiti z okoljsko krizo in naravnimi mejami, vprašanje je le, kako. Tako na eno stran postavljajo ohranjanje obstoječega sis-

¹ Na podoben način trajnostni razvoj zapopadejo tudi kritične razvojne študije, ki ga razumejo kot orodje ohranjanja, ponovnega legitimiranja in reprodukcije ideje razvoja. Ta temelji na nasilni industrializaciji, kolonializmu, poblagovljenju, uničenju avtonomije in podreditvi sveta kapitalističnim normam vrednotenja sveta. »Klici po zagotavljanja preživetja planeta so po natančnem pregledu pogosto nič drugega kot klici po preživetju industrijskega sistema.« (Sachs, 2010: 35)

tema, ki bo postopoma vodilo v avtoritarno ureditev vladavine tehokratov in kapitalističnih monopolov, na drugo pa raznolike ureditve, ki se osredinjajo na koncepte »vsakdanje kulture« (Gorz, 1993), »*degrowth*« (Latouche, 2009; 2013), lokalnega in decentraliziranega (Bookchin, 1989) ter »družabnega« (Illich, 1973). Današnja soočanja z okoljsko krizo kažejo, da se brez močnih političnih gibanj rešitve in odzivi močno nagibajo k tržnim (trgovanje z emisijami) in avtoritarnim izpeljavam (nacionalna garda v New Orleansu po orkanu Katrina) (za popise izrabe okoljskih katastrof kot šokov za rekonstrukcijo družbe glej Klein, 2010; 2014).

Zgoraj omenjeni avtorji razumejo trajnostni razvoj kot še eno od orodij centralizacije, birokratizacije in vznika mogočne tehokratske oblasti, ki izrablja znanstvene analize ekologije za dodatno odtujevanje moči iz skupnosti. Prek soočanja z okoljskimi mejami vznika nov sloj »razreda koordinatorjev« (Albert, 2004), ki z uvajanjem od zunaj usmerjene regulacije, normalizacije in sankcioniranja prisilno uravnavajo družbene procese. Na mestu demokracije vznika tehokratska vladavina strokovnjakov, ki merijo, presojujejo in kaznujejo, medtem ko se populacija prilagaja kaznim, davkom in sankcijam. Vizija trajnostnega razvoja je tako ujeta v idejo politike kot tehnike upravljanja družbe po racionalnih, znanstveno določenih merilih. Še huje pa je, da je ta tehnokracija ujeta v stroškovno analizo kapitalizma, kjer je temeljni pogoj prepoznavanja vrednosti dodajanje monetarnih oznak vsem sferam življenja, kar pa jih podredi logiki blagovne menjave. Trenutno izračun kaže, da so stroški preprečevanja globalnega segrevanja nižji od stroškov posledic segrevanja (Monbiot, 2010). V okviru tehokratske logike trajnostnega razvoja se postavlja vprašanje: Kaj pa, če ne bi bili?

Gorz in Illich nadaljujeta analizo ekološke prenovе družbe s kritiko orodij, ki se uporabljajo. Tako Gorz trdi, da za vznik ekološke in demokratične družbe ni dovolj kolektivno lastništvo produkcijskih sredstev, temveč je treba spremeniti tudi produkcijski proces in blago, ki se producira. »Boj za drugačne tehnologije je nujno tudi boj za drugačno družbo. Narava in vpliv tehnologij v veliki meri določata institucije in strukture države. Tako na primer nuklearna energija – 'kapitalistična' ali 'socialistična' – predvideva in vsiljuje centralizirano, hierarhizirano in s strani policije dominirano družbo.« (Gorz, 1980: 19)² Trajnostni razvoj (podobno kritiko pa avtorji namenjajo tudi socializmu), ki želi z istimi orodji preoblikovati družbo, je tako še ena od strategij centralizacije, krepitve državnih mehanizmov, birokratskega in tehokratskega upravljanja, ki uničuje avtonomijo posameznika in skupnosti, ki je temeljni pogoj za demokratično ureditev družbe. Ohranjajo in krepijo se orodja in institucije, ki odtujujejo, trgajo moč iz skupnosti, vodijo v odvisnost od zunanjih centrov regulacije in upravljanja (npr. okoljski strokovnjaki, preskrba

² Za odlično analizo prepleta tehnologije, organizacije produkcijskega procesa in demokracije glej delo *Carbon Democracy* (Mitchell, 2011). Avtor pokaže, kako je organizacija premogovniške industrije omogočila vznik mogočnih sindikatov, ki so odpirali možnosti za demokratične reforme, in kako zdaj organizacije naftne industrije razbijajo delavsko solidarnost in avtonomijo.

s hrano, mobilnostjo, domovi, čisto vodo in zrakom ...). Takšna družbena ureditev vodi v centralizacijo, s tem pa v monopolizacijo moči, ki vodi v popolno podrejenost populacije pri zadovoljevanju lastnih potreb (Illich to imenuje radikalni monopol; glej Illich, 1974). Prek teh analiz se trajnosti razvoj tako kaže kot orodje vznikanja tehnokratsko-avtoritarne ureditve.

Vendar vsi avtorji tej potencialni prihodnosti zoperstavljajo svoj politični projekt, ki je ujet v drugačno politično ekologijo. Medtem ko se po Gorzu (1993) znanstvena ekologija ukvarja z analizami okolja, prepoznavanjem meja vzdržnosti in s tem odpira poti iskanju ohranjanja hierarhij ter kapitalizma znotraj vzdržnih ekoloških meja, pa se politična ekologija ukvarja s ponovno vzpostavitvijo občutka pripadnosti lastnemu okolju. Vsi razumejo prisilo ekoloških meja kot vzvod za predružačenje družbenih odnosov, ki bodo temeljili na avtonomiji, relativni samozadostnosti in samoregulaciji skupnosti, osvoboditvi prostega časa in okrepljeni participaciji. »Obramba 'živiljenjskega-sveta' pred vladavino tehnokratov, kvantifikacijo in monetarnim ocenjevanjem, pred zamenjavo posameznikove avtonomije in sposobnosti samoodločanja za merkantilne, odvisne in klientske odnose je vedno temeljna motivacija [ekološkega gibanja].« (ibid.: 59) Za vznik takšne družbe pa ni dovolj zgolj spremeniti lastništva in upravljalne moči nad obstoječim stanjem, temveč je treba prek rabe drugačnih orodij ter drugačne organizacije produkcije in vsakdana odpirati prostore za produkcijo drugačne prihodnosti. Takšna orodja Ivan Illich imenuje »orodja družabnosti« (1974), saj v nasprotju s številnimi tehnologijami družbene odnose krepijo in ne trgajo. Kot temeljno orodje družbene prenovne pa navaja kolo.

Kolo in ekološka emancipacija

Treba je poudariti, da prepoznavanje okoljskih meja in prilagajanje ekološkim imperativom nikakor ne pomeni odprave kapitalizma, še manj pa konec hierarhij in neenakosti. Trajnostno naravnana družba ne bo po nujnosti bolj solidarnostna, pravičnejša ali boljša. Nič v samem konceptu trajnostnega razvoja ne nakazuje odprave zatiranja, ne krepitve participacije ali kakovosti življenja. Ravno nasprotno: prilagajanje okolju se kaže kot mehanizem krepitve monopolov, ker je to edini način ohranjanja dobičkonosnosti v okviru omejene rasti, krepitve centralizacije in vladavine strokovnjakov, vznikanja novih neenakosti in razmerij moči (dostop do čiste vode, zraka, hrane) ... Zato je politično ekologijo nujno razumeti kot boj za demokratično rekonstrukcijo družbe, kar pa pomeni, da je treba razmisliti o orodjih ekoloških politik.

Ivan Illich opredeli orodja družabnosti kot materialne artefakte ali institucionalne ureditve, ki gojijo človekovo avtonomijo, sposobnost delovanja in samozadostnost. »Družabnost razumem kot individualno svobodo, ki se udejanja v osebni soodvisnosti in je kot takšna sama po sebi etična vrednota.« (Illich, 1973:

24) Orodja družabnosti zoperstavi industrijskim orodjem, ki spreminjajo človeka v potrošnika ali upravljavca in z rabo katerih se potrebe podredijo zahtevam orodij samih. Kot ključno industrijsko orodje navaja avtomobil, ki zaradi kompleksnosti stroja preprečuje avtonomna popravila, zahteva velikansko centralizirano infrastrukturo cest in preskrbe goriva, prilagaja urbano pokrajino lastnim potrebam (daljše razdalje, širše ceste, parkirišča). Avtomobil je tako v očeh Illicha orodje, ki povzroča družbene probleme, na katere lahko odgovori le avtomobil sam (npr. suburbanizacija in neskončno širjenje razdalj). Temu se zoperstavlja družabna družba: »Družabna družba bi bila rezultat družbenih dogovorov, ki vsakemu članu zagotavljajo zadosten in svoboden dostop do orodij družbe ter to svobodo omejuje zgolj v prid enake svobode drugih članov.« (ibid.: 25)

Tako se kolo kaže kot orodje, ki omogoča avtonomno gibanje, a ne na račun drugih. Medtem ko avtomobil po lastni logiki producira velikanske ekološke ekstermalije (hrup, onesnaženje zraka, izpusti toplogrednih plinov) in družbeno škodo (nesreče, nerazumna gradnja cest) (glej Becker in dr., 2012), pa kolo nima negativnih učinkov na družbo. Avtomobil je po svoji lastni naravi elitno blago, antisocialen luksuz, saj posplošitev rabe izniči njegove prednosti in povzroča katastrofalne družbene stroške (prometni zamaški, gneča, manko prostora, ekološka devastacija, posplošena tekmovalnost) (glej Gorz, 1980). V avtomobilu se tako vedno vozimo na račun drugih, vsaka individualna prednost pa je v škodo sočloveka in družbe. Kolo pa ravno nasprotno ne trga družbenih odnosov, temveč jih krepi. Vožnja s kolesom ne izrinja drugih, ampak odpira prostor za druge uporabnike prostora. Takšen pogled hitro pokaže, da emancipacija ne izhaja iz kolektivnega lastništva produkcije avtomobilov in univerzalizacije njihove rabe. Niti iz splošne rabe biogoriv, ki naj bi odpravila ekološko nevdržnost množičnega posedovanja avtomobila (za razumevanje katastrofalnih družbenih posledic okrepljene rabe biogoriv, ki vodi v neokolonialni odnos med svetovnim severom in jugom glej Monbiot, 2010; Sassen, 2014).³ Pot do ekološko vzdržne družbe, ki bo temeljila na emancipaciji in avtonomiji skupnosti, se odpira s kolesom.

Kolo omogoča relativno hitro premikanje po prostoru, pri tem pa ne ogroža drugih uporabnikov prostora. Preprosta in poceni konstrukcija kolesa (izdelava pa ima zelo majhne okoljske učinke) omogoča avtonomijo popravila, samozadostnost rabe, ki je neodvisna od centralno upravljane infrastrukture. Energija, ki ga poganja, je človeško delo, s čimer mobilnost iztrga iz krogotoka fosilnih goriv, ki temelji na ekološki devastaciji, avtoritarnih režimih in bogatenju največjih svetovnih korporacij. Tako poleg ekoloških prednosti (raba je brez ogljičnega odtisa) kolo spodbuja in krepi avtonomijo posameznika. Ni naključje, da je že od njegovega

³ Podobno kritiko Ivan Illich (1974) naslovi tudi na javni transport, ki je sicer ekološko učinkovit, prostorsko racionalen in socialno pravičen, a vseeno ohranja vpetost posameznice v centralizirane infrastrukturne režime. Vlaku se lahko vozi zgolj po vnaprej določenih tirnicah, avtobus potrebuje urejene urnike vožnje ...

izuma konec 19. stoletja kolo del feminističnih politik, saj je ženskam ponujalo svobodno, avtonomno in od moških neodvisno gibanje po prostoru (Horton, 2009). Kolesarjenje je tako vpeto v politično ekologijo, ki jo Gorz imenuje ekologija svobode.

A vsaka ekološka politika mora biti vpeta v politiko skupnosti, kar pomeni, da mora gojiti orodja, ki množijo odnose, krepijo stike in omogočajo izvajanje svobode skupaj z drugimi. Množična raba kolesa spodbuja konstrukcijo urbane krajine, ki omogoča tako ekološko učinkovitost kot skupnostne prakse. Zaradi človeške hitrosti spodbuja konstrukcijo heterogenega prostora z mešano rabo površin, s čimer gosti raznolikost stikov, krči razdalje, kar omogoča premikanje brez izpustov CO₂, z zgoščanjem gradnje osvobaja prostor za ponovno »podivjanje narave« (Monbiot, 2014), ki jih trenutno zaseda ekološko nevzdržna in družbeno uničujoča suburbanizacija in razpršena gradnja. Ko kolo osvobaja prostore avtomobilitnosti, odpira javni prostor za raznolike oblike rabe (druženje, pešačenje, igra ...), ki jih avtomobilu podrejena urbana pokrajina omejuje. Zaradi prostorske učinkovitosti (v nasprotju z avtomobilom in javnim prevozom infrastruktura zavzema malo prostora), osvobaja trge, izganja parkirišča in odpira prostore za parke, krči ceste in krepí ozelenitev.

Guy Debord v svojih *Situationalist Thesis on Traffic* (1959) piše: »Revolucionarni urbanisti ne bodo omejili svojega zanimanja na kroženje stvari ali na kroženje človeških bitij, ujetih v svet stvari. Poskušali bodo zlomiti te topološke verige in z njihovimi eksperimenti tlakovati pot za človeško potovanje skozi avtentično življenje.« Kolo, ki je eksperiment urbane avtentičnosti, sledi politiki zgoščanja stikov, odpiranja prostora za kreacijo najrazličnejših situacij, ki jih omogoča avtonomno, spontano gibanje po prostoru (glej Furness, 2010). Obuja duha vsakdana, saj je kolesarka v stiku z zrakom mesta, sliši zvoke z ulice, čuti okolje (v nasprotju z avtomobilom in javnim prevozom se posameznik ne zapira v izoliran prostor privatizirane mobilnosti), kar v avtomobilnem mestu pomeni vdihavanje smoga, občutenje kislega dežja in poslušanje hrupa kovinskih zveri. Ravno ta stik z okoljem krepí vez med posameznikom in njegovim habitatom, ga spodbuja ter sili, da poseže v prostor, po katerem se premika. Politična ekologija na kolesu postane več kot abstraktna politična izbira, a vsakdanja fenomenološka izkušnja, kajti kolesar se ne premika zgolj od točke A do točke B, temveč na poti stopa v stik z okoljem, ki ga soustvarja. Ne divja po raztegnjeni, avtomobilu prilagojeni in od človeka odtujeni pokrajini, ampak spodbuja človeško hitrost in velikost. »Le tam, kjer je omejena hitrost, je mogoča resnična izbira med praktičnimi politikami in zaželenimi družbenimi odnosi. Participatorna demokracija zahteva nizkoenergijske tehnologije in svobodni ljudje morajo po poti do produktivnih družbenih odnosov potovati s hitrostjo kolesa.« (Illich, 1974: 12)

Vendar takšna situacijska fenomenologija kolesarjenja, ki odpira prostore emancipacije in prenove družbe, ni niti samoumevna niti nujna. Kot je bilo nakazano, kolo v nasprotju z drugimi oblikami mobilnosti kot orodje ponuja možnosti

politik skupnosti in avtonomije, vendar nas realnost opozarja, da je njegova sedanja raba vpeta v ideološko in sistemsko reprodukcijo obstoječih razmerij. Kolo se danes uporablja in kaže kot orodje reprodukcije potrošnih identitet, ki lastno bit kupujejo na trgu (od sloga »bike messenger« do rabe hip holanderja), kot način minimalnega ekološkega prilagajanja, zaradi katerega lažje ponoči zatisnemo oči, ali pa kot tržna niša in statusni simbol za nov urbani srednji razred gentrifikacije. Ta protislovnost kolesa, ki je razpeto med svojim politično-ekološkim potencialom in realno rabo reprodukcije obstoječih razmerij moči, je vidna že od njegove začetne rabe, ko je bilo statusni simbol individualizacije in napredka buržoazije (glej Furness, 2010). Kolesar nikakor ni po nujnosti radikalna subjektivnost, katere identiteta bi sledila emancipatornemu potencialu kolesa kot orodja, ampak je vpet v širše sisteme kapitalističnih identitetnih politik, ki svojo upornost kupujejo na trgu. Tako je raba kolesa, ki ni vpeta v širše politične projekte, zgolj eden od načinov reprodukcije, legitimacije in pacifikacije obstoječega reda.

Tudi mesta, ki promovirajo kolo kot orodje trajnostne mobilnosti, ga razumejo kot tržno nišo za privabljanje potrošnikov ali turistov. Gre za politike, ki realno gledano izboljšujejo kakovost življenja v mestu, a je njihov osnovni namen privabljanje bogatejših delov populacije. Promocija kolesa se tako kaže kot ena od strategij podjetniškega mesta, ki v zaostrenih razmerah svetovne konkurence tekmuje za finančne tokove (Harvey, 1989). Takšno upravljanje urbanega prostora nujno vodi v neenak razvoj med mesti in tudi v njih samih, saj so čedalje bolj razcepljena na bogate, urejene in kolesarjem prijazne enklave potrošnje in predele razpada, dezinvesticije in odlagališča revščine. Kolo, ki osvobaja prostore pred avtomobilom, jih v obstoječi neoliberalni urbanizaciji odpira za prakse potrošnje ali zabave. Peš cone in kolesarske poti niso namenjene druženju ali političnemu udejstvovanju prebivalcev, ampak trgovinam, lokalom, umetniškim galerijam in koncertom. Takšno stanje sveta nas znova opozarja, da promocija kolesa in njegova raba nista po nujnosti emancipatorna, ampak se pogosto vpenjata v obstoječi red. Ravno takšno rabo kolesa pa je mogoče opazovati v Ljubljani.

Kolo, Slovenija in Ljubljana

Medtem ko so v Københavnu, ki velja za meko kolesarjenja, razdalje in čas, ki se porabi za njihovo premagovanje (tudi ob cestah), pogosto ali celo dosledno zapišani za kolesa, pa so slovenske razmere še daleč od tega. Avtomobilčno miselnost naših krajev lepo ponazarja sporočilo oglasnega letaka, ki je nekega nedavnega dne prispel v mariborske nabiralnike: *Hiše v Šentilju / Na top lokaciji / 10 minut do Maribora. Mar to drži? Ne. Od hiš z letaka do Maribora ni 10 minut. Od hiš z letaka do Maribora je 10 minut z avtomobilom* (v idealnih razmerah, brez gneče, s cenim gorivom in urejeno prometno infrastrukturo). A preračunavanje razdalj v času, ki se prevozi z avtom, je postalo tako samoumevno, da je vsakomur, ki prebere

letak, jasno, da so minute preračunane v avtomobilski vožnji. Tovrstno oglaševanje odlično ponazarja trende, ki so se v razvitih državah vzpostavili pred nekaj desetletji, od takrat pa ohranjali in se utrjevali. Gre za trende suburbanizacije (glej Uršič in Hočevar, 2007), torej življenja v hiši v predmestju, kar posledično vodi v posedovanje vsaj enega ali dveh avtomobilov na družino in krepi kulturo avtomobilitnosti.

Če pobliže pogledamo prometno ureditev, odnos do mobilnosti in potenciale naše prestolnice, lahko ocenimo, da je Ljubljana geografsko zelo primerna za kolesarjenje in, kar je pokazal projekt CIVITAS-ELAN (glej Hočevar in Zorman v Trček in Kos, 2012: 51), kolesarjenje kot obliko mobilnosti zelo odobravajo tudi njeni prebivalci.⁴ Medtem ko smo v zadnjih letih opazili določen napredek pri vzpostavljanju kolesarske infrastrukture v Ljubljani, pa lahko opazimo morda še celo več posegov, ki spodjedajo kolesarsko kulturo mesta in se pozitivno odzivajo na njegovo avtomobilitnost. Kljub dejstvu, da bo Ljubljana vsak čas Zelena prestolnica Evrope, se vanjo na dnevni ravni zgrinja okoli 130.000 avtomobilov, v mestu pa je registriranih okoli 170.000 vozil, medtem ko je mogoče na najbolj pomembnih prometnih žilah ob sončnih dnevih naštetih okoli 4000 kolesarjev v eno smer. Jasno je, da je avtomobil tisto prevozno sredstvo, kateremu se namenja največ pozornosti, financ, prostora in politične moči. Kljub nekaterim pohvalnim posegom MOL v kolesarsko infrastrukturo (npr. izris nekaj kolesarskih poti in večanje števila stojal za kolesa), pa so tovrstni ukrepi nezadostni za celostno rešitev mobilnostne slike Ljubljane. MOL ima sicer na svoji spletni strani v okviru Zelene prestolnice zapisane jasne (celo odstotkovno določene) cilje v zvezi s povečanjem števila oblik mobilnosti, ki ne vključujejo avtomobila, a glede na te besede je presenetljivo, da nimajo (javno dostopnih) podatkov o številu koles oziroma številu kolesarjev oziroma sploh ocene tega števila. Edina podatka v tem dokumentu, ki sta vezani na kolesarstvo na splošno (in ne na sistem Bikelj), sta dolžina kolesarskih stez v kilometrih in ocena števila javnih stojal za kolesa na javnih površinah, pri čemer pa se pokaže, da se je število kolesarskih stez v zadnjih letih celo zmanjšalo (glej Mestna občina Ljubljana, 2014).

Ključno ugotovitev v zvezi z avtomobilskim in kolesarskim prometom v Ljubljani pa lahko podamo ob opazovanju zdajšnjega urejanja tovrstnih poti v mestu. Pri tem lahko opazimo, da so se v zadnjem času uredile nekatere kolesarske poti oziroma so se le-te izrisale na obstoječih asfaltnih površinah, vendar te nikoli niso nastale tako, da bi zmanjšale ali zožile prometne poti avtomobilom (primer tega je kolesarska steza, ki so jo uredili v Tivoliju, kjer pa pogosto naletimo na precej tragikomičen prizor, ko si kolesarji prisvojijo stezo za pešce, na kolesarski stezi pa se

⁴ Na tem mestu je smotrno opozoriti tudi, da je ista raziskava pri vprašanju o (ne)strinjanju z različnimi konkretnimi ukrepi pokazala, da prebivalci niso naklonjeni ukrepom, ki bi otežili ali finančno obremenili vožnjo z avtomobilom (glej Uršič v Trček in Kos, 2012). Tako lahko torej opazimo in opozorimo na pomenljivo razliko med deklarativnim prepričanjem in dejansko pripravljenostjo prebivalcev na spremembe v prid trajnostnim oblikam mobilnosti – le-te so pripravljeni podpreti le, če ne posegajo v njihove rutine in udobje pri uporabi lastnega avtomobila.

sprehajajo pešci, saj je kolesarska steza speljana v hrib, steza za pešce pa se nahaja na ravnem terenu). Številni predeli občine so tako še vedno neurejeni, kar je eden od razlogov, da avtomobili vsako leto poškodujejo vsaj 300 kolesarjev. Programi, ki jih Ljubljana izvaja za promocijo kolesarjenja, so idejno dobri, a v izvedbi šepajo, so podfinancirani, namenjeni medijski pozornosti in ne spremembi mestne prostorske ureditve.⁵ Veliko prometnih cest nima urejenih kolesarskih poti, prav tako pa je veliko kolesarskih poti fragmentiranih tako, da nekaj sto metrov kolesarske poti obstaja, nato je na isti cesti za nekaj deset metrov poti ni (obstaja samo pot za avtomobile in pločnik za pešce), nato pa se kolesarska pot spet pojavi (Andrej Klemenc iz Ljubljanske kolesarske mreže pravilno ugotavlja, da je infrastruktura kraška, saj pogosto ponikne).

Če se obrnemo k enemu večjih vidnih posegov v prid kolesarjenju v prestolnici – sistem izposoje koles BicikeLJ –, pa ob analizi tega sistema hitro naletimo na težave. Osnovna težava s sistemom BicikeLJ je, da so postajališča koles skoncentrirana predvsem v središču mesta, nekaj jih je na glavnih vpadnicah v središče (npr. Dunajska in Celovška cesta), medtem ko postajališč v naseljih, nekoliko oddaljenih od središča, ni ali pa so postavljena zelo na redko. Za obvoznico je v Ljubljani tako eno samo postajališče BicikeLJ. Tako slika postajališč BicikeLJ v Ljubljani zbuja občutek, da je ta sistem namenjen prevozu s kolesi zgolj za kratke premike po središču mesta, ki je sicer delno tudi zaprto za preostali promet. Smiselna bi se zdela postavitev točk tudi na drugih območjih mesta, predvsem tam, kjer je velika gostota prebivalstva, saj to nakazuje na visoko stopnjo dnevne mobilnosti s teh območij bodisi v središče mesta bodisi na drug konec mesta. Tako bi npr. lahko uredili postajo za izposajo koles tudi na Viču, v Štepanjskem naselju, Črnučah, Mostah in na podobnih krajih, kjer so zgoščena blokovska in druga bivalna naselja, s tem pa bi tudi razbremenili nekatere vpadnice v mesto, kot so Tržaška, Zaloška in Litijska cesta. Problematično je tudi število izposojevalnic, teh je premalo, in njihova umešitev, saj se pogosteje postavljajo za potrebe potrošnikov in turistov (povezava z BTC), ne pa za prebivalce (npr. pred šole, delovna okolja, centre bivanja ...).⁶

Torej je promocija kolesarjenja v Ljubljani očitno namenjena dajanju videza zelene, lepe, bele prestolnice, ki skrbi za kakovost življenja in zdravo bivanje. Takšna politika urejanja urbanega prostora, ki je pogosteje deklarativna kot

⁵ Primer takšne medijske kampanje brez resnih posegov je Obvodna kolesarska pot, ki ob Ljubljani in Gruberjevem prekopu povezuje Center, Moste in Fužine. Namen poti je promocija kolesarjenja in aktivnega preživljanja prostega časa. Težava je v tem, da je občina zgolj zrisala zemljevid krožne poti, ne da bi uredila kolesarsko infrastrukturo. Tako se na precejšnjem delu poti kolesarka vozi po cesti skupaj z avtomobili, del poti je peščen, pogosto jo prekinjajo robniki ...

⁶ Dodatna težava sistema je, da je del javno-zasebnega partnerstva med občino in podjetjem Europlakat, ki je v lastni francoske multinacionalke JCDecaux. V zameno za vzpostavitev sistema si je oglaševalsko podjetje pridobilo monopolni položaj na trgu, saj ima dostop do postavitve oglasnih mest na prostorih, ki so drugim ponudnikom po prostorskih načrtih nedostopni. Takšna politika nakazuje podjetniško logiko upravljanja prostora v Ljubljani, ki je podrejeno proizvajanju tržnih niš in monopolnih pozicij za zasebna podjetja.

praktična (projekti ostanejo na papirju, v medijih ali v razpisni dokumentaciji), je namenjena proizvodnji Ljubljane kot destinacije, ki privablja turiste in bogatejše potrošnike (Zukin, 2008). V podobni maniri lahko razumemo tudi zapiranje središča za avtomobilski promet, ki v osnovi ni namenjeno odpiranju prostora za kakovostno bivanje, ampak za potrošnjo (eksplozija lokalov) in zabavo (javni prostor bolj spominja na koncertna prizorišča kot pa na agoro). Kolesarjenje se tako vpenja v taktike podjetniške urbanizacije, ki hkrati proizvaja svetleče prostore trošenja in dobičkonosnosti na eni strani in predele dezinvesticije, revščine in propada na drugi. Takšno razklano urbanost lahko opazujemo tudi v Ljubljani, kjer svetleče se kolesarske steze in izganjanje avtomobila v turistificiranem središču obstaja poleg prepolnih parkirišč in razpadle ali neobstoječe kolesarske infrastrukture na obrobju. Kolo tako ne pripomore k drugačni produkciji mesta, temveč h krepitvi prostorske neenakosti. Ne izganja avtomobilov, ampak jih seli na obrobje, medtem ko je orodje proizvodnje turističnega središča v očiščenem in discipliniranem centru. Emancipatorični potencial kolesa je zaradi manka gibanj, ki bi ga uporabljale kot orodje produkcije družabnosti, izostal, kolesarjenje pa je postalo še ena praksa krepitve obstoječe podjetniške urbanizacije.

Za konec

Promocija kolesarjenja in politike mobilnosti so v Sloveniji vpete v manko strateškega razmisleka o prihodnosti družbe. Kolo je dojeto kot dopolnilo obstoječemu sistemu gibanja in urejanja prostora, nikakor pa ne kot orodje za rekonstrukcijo po načelih politične ekologije. Tako se uporaba kolesa razvija ob hkratni povečani uporabi avtomobila, kolesarske steze pa se rišejo hkrati z odpiranjem novih garažnih hiš in prometnih odsekov. Politike promocije kolesarstva ne posegajo v kulturo avtomobilčnosti, v način urejanja avtomobilu podrejenega prostora razpršene gradnje in večpasovnic, ekologija pa se tako kaže le kot floskula iz ust politik in mestnih uprav, ki pa ni podprta niti z resnimi strategijami, kaj šele s finančnimi vložki. Kolo ni del politike ekološke prenovе, rekonfiguracije mesta za potrebe prebivalcev, sprememb načina urejanja prostora po načelih decentralizacije, heterogenosti stikov in participacije, ampak se v Ljubljani spodbujanje kolesarjenja kaže kot mestna podjetniška strategija »brandinga« mesta kot zelenega, varnega ter uspešnega za privabljanje turistov in zmagovanja na razvojnih razpisnih natečajih. Kolesar pri takšni sistemski logiki težko postane kaj drugega kot kupec kolesarske identitete individualizacije in razkazovalne potrošnje, ki je zelo daleč od praks avtonomije, politične ekologije in orodij družabnosti.

Takšen položaj kolesa v strategijah mestnih uprav nas opozarja, da potencialnost ekološke prenovе, ki jo ponuja kolesarjenje, nikakor ni nujnost. Če kolo omogoča ekologijo svobode, nikakor ni nujno, da jo bo tudi proizvodilo. Pogoji rabe kolesa kot orodja politične in ekološke emancipacije je njegova vpetost v

širša družbena gibanja družbene prenove. Je zgolj orodje, ki pa ga more poganjati politično ozaveščena skupnost. Promocija kolesarjenja mora tako nujno biti vpeta v širše ekološke boje prenove urbane pokrajine, razreševanja protislovij med mesotom in podeželjem, krepitve participacije in decentralizacije, krepitve konflikta z avtomobilom in razpršeno ter homogeno predmestno gradnjo ... Brez tega je kolo le blažilec slabe vesti družbe, ki s hitrostjo dirkalnika drvi proti ekološki katastrofi. Vemo pa, da je lahko veliko več!

Literatura

- ALBERT, MICHAEL (2004): *Parecon: life after capitalism*. London: Verso.
- BECKER, UDO J., THILIO BECKER IN JULIA GERLACH (2012): *The True Costs of Automobility: External Costs of Cars Overview on existing estimates in EU-27*. Dresden: Technische Universität Dresden.
- BELLAWY FOSTER, JOHN (2009): *The Ecological Revolution: Making Peace with the Planet*. New York: Monthly Review Press.
- BOOKCHIN, MURRY (1989): *Remaking Society*. Montreal: Black Rose Press.
- DEBORD, GUY (1959): *Situationist Theses on Traffic*. Dostopno na: <http://library.nothingness.org/articles/SI/en/display/316> (7. december 2014).
- FURNESS, ZACK (2010): *One Car Less: Bicycling and the Politics of Automobility*. Philadelphia: Temple University Press.
- GORZ, ANDRE (1980): *Ecology as Politics*. Boston: South End Press.
- GORZ, ANDRE (1993): Political Ecology: Expertocracy versus Self-Limitation. *New Left Review* 202: 55–67.
- HAMILTON, CLIVE (2007): *Fetiš rasti*. Ljubljana: Krtina.
- HARVEY, DAVID (1989): From Managerialism to Entrepreneurialism: The Transformation in Urban Governance in Late Capitalism. *Geografski Annaler. Series B, Human Geography* 71(1): 3–17.
- HOČEVAR, MARJAN IN ANŽE ZORMAN (2012): Contextual Mobility and the New »Mobility Paradigm«: The Nature of Travel Mode Choices Reconsidered. V *Rethinking Everyday Mobility*, F. Trček in D. Kos (ur.), 33–61. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- HORTON, DAVE (2009): *Social Movements and the Bicycle*. Dostopno na: www.thinkingaboutcycling.com/social-movements-and-the-bicycle/ (26. december 2014).
- ILLICH, IVAN (1973): *Tools of Conviviality*. New York: Harper & Row.
- ILLICH, IVAN (1974): *Energy and Equity*. New York: Harper & Row.
- KLEIN, NAOMI (2010): *Doktrina šoka: razmah uničevalnega kapitalizma*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- KLEIN, NAOMI (2014): *This Changes Everything: Capitalism vs the Climate*. New York: Simon & Schuster.

- LATOUCHE, SERGE (2009): *Preživeti razvoj*. Ljubljana: I*cf.
- LATOUCHE, SERGE (2013): *Farewell to Growth*. Cambridge: Polity.
- MESTNA OBČINA LJUBLJANA. Dostopno na: www.ljubljana.si (25. avgust 2015).
- MESTNA OBČINA LJUBLJANA (2014): *Statistični letopis Ljubljana 2013*. Ljubljana: Mestna občina Ljubljana.
- MITCHELL, TIMOTHY (2011): *Carbon Democracy: Political Power in the Age of Oil*. London: Verso.
- MONBIOT, GEORGE (2010): *Vročje: kako ustaviti pregrevanje planeta*. Ljubljana: Krtina.
- MONBIOT, GEORGE (2014): *Naprej k naravi: V iskanju odčaranosti na mejah naturalizacije*. Ljubljana: Krtina.
- SASSEN, SASKIA (2014): *Expulsions: brutality and complexity in the global economy*. London: The Belknap Press of Harvard University Press.
- SACHS, WOLFGANG (2010): Environment. V *The Development Dictionary*, W. Sachs (ur.), 24–37. London: Zed Books.
- TRČEK, FRANC IN DRAGO KOS (UR.) (2012): *Rethinking Everyday Mobility: Results and lessons learned from the CIVITAS-ELAN project*. Ljubljana: Založba FDV.
- URŠIČ, MATJAŽ IN MARJAN HOČEVAR (2007): *Protiurbanost kot način življenja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- URŠIČ, MATJAŽ (2012): Public Perception of Changes in Ljubljana's Transport and Mobility System - Identifying Key Themes, Barriers and Relevant Stakeholders. V *Rethinking Everyday Mobility*, F. Trček in D. Kos (ur.), 65–87. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- ZUKIN, SHARON. (2008): Destination Culture: How Globalization Makes All Cities Look the Same. *Center for Urban and Global Studies Working Paper Series 1(1)*: 1–26.

Milijon podnebnih služb ali 528 megaton toplogrednih plinov?

Intervju z Jonathanom Nealom
in Nancy Lindisfarne

Abstract

One Million Climate Jobs or 528 Megatons of Greenhouse Gases? An interview with Jonathan Neale and Nancy Lindisfarne

An interview addresses one of the currently most important environmental and political initiatives in the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland – the *One million Climate Jobs Campaign*. An extensive programme of change, which was prepared as part of this campaign, is discussed and with it many of the political and socio-economic areas that are affected by climate change and that thus directly alter human life. The interlocutors reveal how the barriers to solving the problem of pollution stem from our reality – capitalism and its corresponding organisation of the economy and society. Special attention is also given to the fact that some of the world's crises are usually the consequence of interests of the fossil fuels elites and the profits inevitably connected to them. All this means that in order to achieve any real changes in the ways we treat our planet, what is needed is radical social transformation.

Keywords: pollution, renewable energy sources, systematic solutions, political interests, revolution
Nikolai Jeffs teaches at the Faculty of Humanities, University of Primorska, Koper-Capodistria (jeffsnikolai@gmail.com).

Maša Tihel is a postgraduate student of Linguistic mediation and translation at Faculty of Humanities, University of Primorska. (masa.tihel@gmail.com).

Povzetek

Intervju naslavlja eno pomembnejših okoljevarstvenih in političnih pobud v Združenem kraljestvu Velike Britanije in Severne Irske – kampanjo *Milijon podnebnih služb*. Predstavljen je obsežen program sprememb, ki je bil pripravljen v sklopu te kampanje, in številna politična in socialno-ekonomska področja, ki jih zadevajo podnebne spremembe in na katere vplivajo ter tako neposredno spreminjajo človekovo življenje. Sogovornika razkrijeta, kako same ovire pri reševanju problematike onesnaževanja izvorno izhajajo iz naše realnosti – kapitalistične ureditve gospodarstva in družbe –, ter poudarita dejstvo, da gre v teh primerih navadno za interes fosilnogorivnih elit, in z njimi povezanih dobičkov. Vse to pa pomeni, da bo za dosego dejanskih sprememb pri ravnanju z našim planetom potrebna radikalna družbena preobrazba.

Gljučne besede: onesnaževanje, obnovljivi viri energije, sistemske rešitve, politični interesi, revolucija

Nikolai Jeffs poučuje na Fakulteti za Humanistične študije Univerze na Primorskem, Koper-Capodistria. (jeffsnikolai@gmail.com)

Maša Tihel je podiplomska študentka prevajalskega programa na Fakulteti za humanistične študije Univerze na Primorskem. (masa.tihel@gmail.com)

Milijon podnebnih služb (MPS) je pobuda, ki poteka v okviru Kampanje proti podnebnim spremembam (KPPS), v katero so vključeni številni sindikati Združenega kraljestva Velike Britanije in Severne Irske, med drugim Sindikat pekov in prehrane, Sindikat komunikacijskih delavcev, Sindikat gasilcev, Nacionalna zveza študentov, Sindikat delavcev javnih in komercialnih storitev, Zveza plačanega transportnega osebja, Sindikat Unite in Sindikat univerz in kolidžev.

Analize obstoječega stanja podnebne krize in rešitve, ki jih predlaga MPS, so preproste in prepričljive. Z nekoliko prilagoditvami, pri katerih bi bile upoštevane različne posebnosti slovenske družbe in ekonomije, je model, ki ga predlaga MPS, relevanten tudi za Slovenijo. Že zdaj potekajo neformalni stiki med člani KPPS na eni strani in nekaterimi člani Visokošolskega sindikata Slovenije na drugi, in sicer prav o bolj konkretnem približevanju in sodelovanju.

A za kaj pravzaprav gre pri MPS in pri KPPS? Svet je zajela globoka in zelo nevarna ekološka in podnebna kriza skrajnih razsežnosti, ki sega od grozovite suše do uničujočih poplav. Če hočemo zaustaviti uničevanje, izumiranje in smrt, ki jih prinaša podnebno segrevanje, moramo korenito spremeniti svoje navade in ustroj družbe in ekonomije. Med drugim tudi tako, da drastično zmanjšamo izpust toplogrednih plinov v ozračje, ki so odgovorni za podnebno segrevanje.

Večina izpustov toplogrednih plinov v Združenem kraljestvu je v obliki CO₂: v transportni panogi se izpusti 178 megaton (MT) CO₂ na leto, proizvodnja elektrike prinaša 145 MT izpustov; za ogrevanje stanovanj in drugih bivališč gre 77 MT, različna proizvodnja surovin proizvede dodatnih 65 MT; pridobivanje nafte, premoga in plina je odgovorno za še nadaljnjih 33 MT, ogrevanje javnih in komercialnih stavb pripomore k 20 MT, različni drugi, stranski proizvodni procesi v industriji pa prispevajo še 10 MT. Vse skupaj to pomeni 528 MT CO₂ na leto.¹

Ob tem Združeno kraljestvo, kakor številne druge države po svetu, pestijo ekonomska kriza, ostri varčevalni ukrepi, ki globoko režejo v socialno državo, in velika brezposelnost. Leta 2014 je bilo v Združenem kraljestvu 2,2 milijona brezposelnih. Če k temu prištejemo še tiste, ki so opustili iskanje aktivne zaposlitve, in tiste, ki ne delajo polni delovni čas, pa bi vendarle radi to počeli, je skupna vsota brezposelnih in nezadovoljivo zaposlenih kar 5,9 milijona ljudi.

Rešitev gospodarske in ekološke krize, kakor jo predlaga MPS, je elegantna in povsem uresničljiva. Zmanjšanje izpustov toplogrednih plinov za 83–86 odstotkov bi ustavilo podnebno segrevanje, a za to zmanjšanje je potrebna hkrati zelo široka

¹ Za te in nekatere druge podatke, navedene v tem intervjuju, glej knjižico *One Million Climate Jobs: Tackling the Environmental and Economic Crisis*. Prva izdaja je izšla leta 2009, na tem mestu pa črpamo iz tretje izdaje, iz leta 2014. Knjižica je dostopna na http://www.campaigncc.org/sites/data/files/Docs/one_million_climate_jobs_2014.pdf. Za več informacij o Kampanji proti podnebnim spremembam glej www.climate-change-jobs.org. Na tej spletni strani so dostopne tudi razne tehnične in bolj specializirane informacije ter članki o podnebnih spremembah in kako jih ustaviti (glej *Online Technical Companion*). Z angažmajem študentov in študentk Fakultete za humanistične študije Univerze na Primorskem je slovenski prevod knjižice *One Million Climate Jobs* dostopen na <http://medijskakomuna.si/>.

družbena, kulturna, in ekonomska preusmeritev. Med drugim bi tovrstni preobrat pomenil korenito spremembo nekaterih navad; vlaganje v infrastrukturo, industrijo in promet, široko in dosledno akcijo dodatnega izoliranja stanovanjskih, komercialnih in javnih stavb, izobraževanje v novih tehnoloških panogah ipd.

S tem ko bi zaprli nekatera delovna mesta, ki so posredno ali neposredno odgovorna za izpust toplogrednih plinov in za globalno segrevanje (recimo, v naftni industriji), ljudje ne bi ostali na cesti, temveč bi jih zaposlili na nova delovna mesta, povezana s čistimi in obnovljivimi energetske viri (denimo sestavljanje sončnih celic). Podobno bi se zgodilo v transportu: prehod z javnega in drugega prevoza, ki temelji na naftnih derivatih na takega, ki temelji na obnovljivih virih, bi za svoj uspeh potreboval predelavo nekaterih obstoječih avtomobilov, avtobusov, tovornjakov in vlakov in/ali proizvodnjo novih ...

Še bi lahko naštevali konkretne primere preobrazbe delovnih mest, ki jih narekuje prehod iz ekonomije, ki temelji na fosilnih gorivih in podnebnem segrevanju, v družbo, ki dosledno prisega na obnovljive energetske vire in ki teži k ničelnemu izpustu toplogrednih plinov. Pomembno pa je naslednje: v Združenem kraljestvu bi tovrstna preusmeritev ustvarila milijon novih zaposlitev. Natančneje, ustvarilo bi se 400.000 novih zaposlitev na področju proizvodnje elektrike, 310.000 v transportu, 185.000 v stavbi industriji in povezanih panogah, 45.000 v poljedelstvu, gozdarstvu in industriji predelave odpadkov, 25.000 v industriji in 35.000 novih delovnih mest v vzgoji in izobraževanju. Tovrstna preobrazba britanske družbe in ekonomije bi stala 19 milijard funtov (oziroma 26,4 milijarde evrov). Drago? Sploh ne. To je pravzaprav zelo nizka cena za ohranitev znosnega načina življenja na Zemlji, življenja na Zemlji sploh.

Da bi še bolj osvetlili kampanjo MPS, smo za intervju prosili Jonathana Neala in Nancy Lindisfarne. Jonathan Neal je svojo pot začel kot antropolog, do upokojitve pa je predaval kreativno pisanje na univerzi Bath Spa v Angliji. Je avtor številnih književnih del, pa tudi faktografskih knjig, od katerih bodo za bralce in bralke ČKZ še posebej zanimive *You are G8 – We are Six Billion (Vi ste G8 – Nas je šest milijard, 2002)*, *A People's History of the Vietnam War (Ljudska zgodovina vietnamske vojne, 2004)* in *Stop Global Warming, Change the World (Ustavite globalno segrevanje, spremenite svet, 2008)*. Neale je član Sindikata univerz in kolidžev in glavni urednik knjižice *One Million Climate Jobs: Tackling the Environmental and Economic Crisis (Milijon Podnebnih služb: Spopadanje z okoljsko in ekonomsko krizo; 2009–2014)*.

Nancy Lindisfarne je med drugim dolga leta predavala na londonski fakulteti SOAS (Šola za orientalske in afriške študije), je antropologinja in je med drugim avtorica *Bartered Brides: Politics, Gender, and Marriage in an Afghan Tribal Society (Prodane neveste: politika, družbeni spol in poroka v afganistanski plemenski družbi, 1991)*, *Dancing in Damascus (Plesanje v Damasku, 2000)* in sourednica zbornika *Dislocating Masculinities: Comparative Ethnographies (Dislociranje maskuliniteti:*

komparativne etnografije, 1994).² Je članica skupine *Grandparents Climate Action* (Starostarševska podnebna akcija) in ena od 24 soavtorjev in soavtoric knjižice *Milijon podnebnih služb*.

V sklopu kampanje milijon podnebnih služb razlikujete med zelenimi in podnebnimi delovnimi mesti. Ali lahko razložita namen tovrstnega razlikovanja in njegov ekonomski in politični pomen?

Zelena delovna mesta lahko pomenijo veliko različnih in nujnih potrebnih delovnih mest, kot so službe v gozdarstvu, v obratih za predelavo odpadkov in službe za blaginjo živali. Podnebna delovna mesta torej v tem smislu pomenijo zelo specifična zelena delovna mesta, ki neposredno zmanjšujejo količino izpustov toplogrednih plinov, ki segrevajo naše podnebje. Takšno razlikovanje uveljavljamo iz dveh razlogov. Najprej zato, ker podnebna delovna mesta potrebujemo takoj in ker se želimo osrediniti na tista delovna mesta, ki bodo pripomogla k preprečevanju onesnaževanja, ne pa samo ozaveščala ljudi o pereči tematiki podnebnih sprememb. Ob tem pa namesto zelenih delovnih poudarjamo podnebna delovna mesta tudi zato, ker če vam nekdo zgolj reče, da si želi več zelenih delovnih mest, lahko ljudje povsem upravičeno rečejo, da naj imamo potem tudi več delovnih mest v bolnišnicah in vzgojno-izobraževalnih ustanovah. To je sicer povsem legitimno, a kar se novih delovnih mest tiče, je treba poudariti naslednje: do 90 odstotkov podnebnih služb, ki jih predvidevamo ne samo za Združeno kraljestvo, temveč za različne evropske države, bi bilo v javnem prevozu, v prenovi in konverziji domovanj in drugih stavb ter v obnovljivih virih. Seveda pa je situacija drugačna v tistih državah, ki imajo velike deževne gozdove, ipd.

Ena od privlačnosti same kampanje in tudi gradiv, povezanih z MPS, je preprostost. Rešitev problema, kakor je predstavljena v vaši knjižici o MPS, je videti povsem uresničljiva. Medtem ko razvijamo argumente, kako priti od točke a do točke b, oddajamo na milijone ton CO2 in drugih škodljivih izpustov na leto, trume ljudi se ukvarjajo z različnimi škodljivimi industrijami in storitvami, ob tem pa imamo tudi množice brezposelnih. Če bi se združeni zavezali nekaterim dokaj preprostim korakom, kot jih podaja kampanja MPS, bi lahko drastično zmanjšali izpuste in hkrati ustvarjali nova delovna mesta. Vse vaše ideje in predlogi se zdijo zelo verjetni in lahko dosegljivi, in če je res tako, kaj vašim predlogom preprečuje, da se ne premaknejo iz sindikalističnih in aktivističnih krogov in da niso dejansko uresničeni, in to v najkrajšem času?

Te ideje so trenutno precej razširjene in dobro znane v sindikalnih krogih, kro-

² Številne znanstvene in druge članke, ki sta jih Nancy Lindisfarne in Jonathan Neale napisala skupaj, je mogoče najti na spletni strani <http://bathspa.academia.edu/Jonathanneale>.

gih aktivistov in med verskimi in drugimi skupinami v Veliki Britaniji, na Norveškem in v Južni Afriki ter drugod. Temeljne težave pri izvajanju programov, kot je MPS, so ekonomski varčevalni ukrepi oziroma neoliberalizem oziroma gospodarski sistem, ki se imenuje tudi ekonomija *trickle-down* (kjer naj bi denar sčasoma že prikapljal iz bogatega vrha do raje). Težavno je predvsem tudi zato, ker naše ideje zahtevajo izjemno veliko javno oziroma državno investicijo v zelo velik projekt javnega sektorja.

Če pa tovrstni ukrep vendarle uspe, sta potem celotna neoliberalna miselnost in praksa zadnjih trideset let šli po zlu. Sprejetje tako velikih sprememb na področju podnebnih zaposlitev bi ljudi pahnilo v razmišljanje o ukrepih in možnosti sprememb tudi na drugih področjih, kot so, denimo, šolstvo, pokojninski sistem in zdravstvo. Rekli si bodo takole: če smo lahko to naredili za podnebje, potemtako lahko isto naredimo na kakšnem drugem področju. Na vrhu kapitalističnega sistema je zelo veliko ljudi (politični voditelji, podjetniki in drugi poslovneži), ki si resnično želijo sprememb na področju onesnaževanja in vedo, kakšne ukrepe je treba sprejeti, a hkrati tudi želijo obdržati neoliberalno ekonomijo in politiko varčevalnih ukrepov.

Jonathan, vi ste delali za KPPS in MPS tudi prek vašega članstva v visokošolskem sindikatu. V katerih pogledih bi se lahko tako univerzitetni profesorji kot tudi strokovno in drugo univerzitetno ter šolsko osebje poistovetilo s kampanjo MPS? Zdi se namreč, da se kampanja in njen program ne dotikata vprašanj, povezanih z delovnim mestom in delovnimi okoliščinami različnih univerzitetnih uslužbencev in uslužbenk. Z drugimi besedami, če bi vas neki univerzitetni predavatelj vprašal: »Kaj imam jaz od tega?« kaj bi mu odgovorili?

Zame kot univerzitetnega profesorja je ta problem enako pomemben, kot je pomemben za tesarja, za 10-letno deklico, za žolno ... Tukaj gre za življenje na Zemlji in treba se je zavedati, da smo vsi skupaj v takem položaju in bomo tudi skupaj trpeli posledice. Zdi se mi odločilnega pomena, da sindikati aktivno sodelujejo pri reševanju problema, vendar je treba poudariti, da gre tukaj za blagor vsega človeštva, ne pa samo za blagor nekaterih ljudi. Poudariti pa je treba tudi, da ko so bili sindikati vzpostavljeni, so jih vzpostavili ljudje, ki so si želeli, da bi bili sindikati del večjega projekta, projekta za neodvisnost, socialno demokracijo, komunizem ali česa drugega. Sindikalisti so vedno mislili, da so imeli prostor v pravdi za mir in v želji po socialni ureditvi države in da so ti argumenti pomembni zanje, ker so pomembni za vse nas. Podnebne službe bodo tudi potrebovale določene spretnosti, izobrazbene ravni, specializacije in tudi tu je priložnost za povečanje števila akademskih poklicev. Navsezadnje pa je oseba, ki je univerzitetni profesor, tudi nekdo z otroki, s partnerjem, partnerko, možem ali ženo, nečakinjami in nečaki. In skoraj vsak akademik, kar jih poznam v Veliki Britaniji, pozna koga, ki nujno potrebuje službo.

Nancy, podobno vprašanje je namenjeno vam. Sodelujete v aktivistični skupini Starostarševska podnebna akcija. Če bi vas kdo od starih staršev vprašal: »Kaj pridobim z aktivnim vključevanjem v okoljevarstvena gibanja?« kaj bi odgovorili?

Mislím, da je kampanja Starostarševska podnebna akcija, ki so jo začeli Norvežani in je zdaj že mednarodno uveljavljena, ena tistih, ki so dejansko odvisne od ljubezni, predvsem od ljubezni do otrok sedanjosti, otrok prihodnosti, od občutka vsakega od nas kot skrbnika za prihajajoče generacije, pa tudi od ljubezni do našega lepega planeta, na katerem živimo, ki se bo kmalu zelo drastično spremenil, če ne bomo ukrepali. Ta kampanja je odvisna od veliko širše vrste ljubezni do kraja, v katerem bívamo, in občudovanja do vseh vrst ustvarjalnosti in veselja, ki jih ljudje lahko občutijo, če si to dopustijo. Naslednje vprašanje pa je, kako lahko kolektivno uporabimo tovrstno ljubezen. Moje sanje so, da bi videla stare starše hoditi v prvih vrstah vsake demonstracije, saj je kljub vsemu njihovo življenje krajše od življenja drugih, in zato, če bi se policija na demonstracijah z nasiljem lotila starih staršev, bo to za policijo videti zelo slabo.

Zavedamo se razpotij med aktivisti, ko pride do vprašanja o čistem premogu in jedrski energiji. Nekateri vidijo ta dva vira kot mogoč način pridobivanja električne energije brez izpustov toplogrednih plinov in brez nadaljnega prispevanja h globalnemu segrevanju. Drugi obema nasprotujejo, včasih tudi zaradi ekoloških vprašanj, ki presegajo podnebne spremembe. Kakšen je vaju osebni pogled na čisti premog, jedrsko energijo in njune potencialne možnosti uporabe?

Že zdaj imamo možnosti za pridobivanje sončne, morske in vetrne energije. Imamo vso tehnologijo, da naredimo nujno potrebne spremembe. V kapitalizmu ni rešitve za globalno segrevanje. In tudi nekaj tehnoloških rešitev, ki se opirajo na nekaj nedokazanega, neka čudežna rešitev za podnebne spremembe, ni mogoča. Zakaj bi se poglobljali v nove in zapletene rešitve, če imamo preprostejše in dostopne rešitve že pred nosom? Torej, kar se čistega premoga tiče, je treba vedeti, da je v ozadju velik interes lobijev, ki zagovarjajo čisti premog. V okviru kampanje 1MPS imamo kompromis: nekateri v kampanji zagovarjajo čisti premog, drugi pa ne. Tehnologija čistega premoga je prisotna že več kot dvajset let in je do zdaj še nikjer niso preskusili v polnem obsegu. Bržkone zato, ker ljudje, ki so izumili tehnologijo čistega premoga, dvomijo o njegovi učinkovitosti. Enako velja tudi za jedrsko energijo, zgleden primer so boji za pridobivanje pogodb za gradnjo jedrskih elektrarn v Veliki Britaniji, iz katerih je razviden preobsežen in neopravičljiv časovni obseg del, denar in celotna naložba, potrebna za gradnjo takih objektov. Poleg tega, gradnja jedrskih elektrarn v takšnem obsegu, kot je predlagan za Veliko Britanijo, nikakor ne bo nadomestila fosilnih goriv. Tudi če bi jih zgradil štiridesetkrat več, kot je trenutno predvideno, se ne bi približali nadomestitvi fosilne energije z jedrsko. Ob tem pa je jedrska energija povezana z jedrskim orožjem. Različne vlade si želijo

jedrsko energijo zato, da bi imeli jedrsko orožje. Če naredimo en sam napačen korak z jedrskim orožjem, bodo posledice veliko hujše od posledic globalnega segrevanja.

Dva glavna načina, s katerima predlagate pridobitev denarja za prestrukturiranje infrastrukture, servisne industrije in celotnega gospodarstva, ki bi se osvobodila odvisnosti od fosilnih goriv in ne bi več prispevala h globalnemu segrevanju, je sposojanje denarja od Bank of England in zvišanje davkov. Predlagate, da naj bi bil najbogatejši odstotek prebivalstva Združenega kraljestva obdavčen za samo en funt na vsakih 200 funtov v njihovi lasti. Drugače rečeno, od vsakih 277 evrov svojega bogastva bi ta elita dala 1,4 evra davka. S tem bi se lahko zbralo 12 milijard funtov oziroma 16 milijard evrov. Takšna davčna stopnja (0,5 %) je izjemno nizka. Kljub temu pa bi lahko prinesla veliko gotovine. Za primerjavo: ocenjujejo, da britanski sistem javnega zdravstva potrebuje osem milijard funtov (11 milijard evrov) za delovanje in ohranjanje ravni svojih storitev. Naslednje vprašanje se torej zastavlja skorajda samo od sebe. Zakaj se sredstva še ne zbirajo tako?

Če bi se tak davek dejansko uveljavil, potem bi se del pridobljenih sredstev lahko namenil tudi za šolstvo in druge javne dejavnosti in tako bi se vsi postopoma uvajali v povsem drugačen politični sistem. Ta pa bi bil dokaj odmaknjen od današnjega neoliberalizma s svojimi krutimi praksami ustvarjanja neenakosti in brezobzirnim privilegiranjem bogatih. Kot vemo, pa danes Veliko Britanijo vodijo v skladu z interesi izjemno bogatih ljudi.

Knjižica kampanje MPS poda zgledne primere avtomobilskih tovarn v ZDA, ki so med drugo svetovno vojno proizvodnjo avtomobilov prestrukturirale v proizvodnjo orožja (tanki, letala) v manj kot treh mesecih. To dokazuje, da je tam, kjer je volja za spremembe, tudi pot do teh sprememb. Če pomislimo na vso škodo, ki so jo podnebne spremembe že povzročile, zakaj potemtakem ne vidimo enakega odločnega ukrepanja in vplivanja na prednostne naloge gospodarstva, kot smo ga lahko videli med drugo svetovno vojno?

Druga svetovna vojna je bila skonstruirana v smislu nacionalnih in širših političnih interesov, ne pa kot pot do dobička nekaterih posameznikov. Kar se danes dogaja, je, da posamezni ljudje ali skupine plačujejo ceno za onesnaževanje, za katero je odgovorno VSE človeštvo. Na primer, velik delež civilnega prebivalstva v Pekingu zaradi tamkajšnjega smoga ne more dihati, ljudje iz Bangladeša in pacifiških otokov pa se že skoraj utapljujejo. Vsi ti pa nikakor niso odločilni ljudje, ne spadajo med najbogatejše v Veliki Britaniji ali Združenih državah in ne kupujejo zemljišč na različnih lokacijah, ki so visoko nad gladino morja na Novi Zelandiji, ker naj bi bili ti kraji med najbolj varnimi na svetu. Med drugo sveto vojno so poslovneži in sindikati sodelovali. Poslovneži so verjeli, da če bodo ZDA zmagale v drugi svetovni vojni, bo ameriško gospodarstvo prevladalo v svetovnem gospodarstvu.

Sindikalisti pa so verjeli, da bodo z zmago ustavili naciste. Nazadnje so oboji imeli prav.

Analize in številke v kampanji MPS se izrecno sklicujejo na razmere v Združenem kraljestvu. To kampanjo, ki temelji na koaliciji različnih sindikatov, je pred kratkim podprl novi vodja laburistične opozicije, Jeremy Corbyn. Ali lahko komentirata, kaj njegova podpora dejansko pomeni za vas?

Pomeni bodisi veliko bodisi skorajda nič. Razplet je odvisen od več dejavnikov, eden od njih je vprašanje, ali bo Corbyn dejansko postal premier novoizvoljene vlade, ali bo takrat še vedno vodja laburistov in ali ga bo laburistična stranka kot takega tudi podpirala. Po drugi strani pa je vse odvisno tudi od nas, od tega, ali bomo vzpostavili dovolj veliko kampanjo v laburistični stranki, saj je Corbynova podpora našemu gibanju obsegala zgolj eno poved v enem manifestu. Ko pride neka politična stranka na oblast, nekatera vprašanja postanejo osrednja problematika, na nekatere pa se pozabi. Zato pa je tako pomembno, da vzpostavimo dovolj močno kampanjo med laburisti. Namen tega bi bil doseči, da bi večina članov in članic stranke podpirala naše predloge in da bi le-ti bili eno osrednjih vprašanj, na podlagi katerih bi se borili, da bi bili izvoljeni v parlament. To ne bo edino in izključno vprašanje predvolilnega boja, so še druga, kot, denimo, vprašanje zdravstvenega sistema. Toda MPS bi vendarle lahko bilo eno osrednjih vprašanj tega boja. Če laburisti rečejo, da je zagotovitev MPS osrednja obljuba, ki bo uresničena po njihovi zmagi na volitvah, potem imamo možnost, da uspemo. Gre pa tudi za vprašanje vizije in poguma, za način, kako so različne stvari medsebojno povezane. Oziroma, in kot že rečeno, če je mogoča korenita sprememba na področju podnebnih sprememb, potem lahko tudi podobne korenite spremembe uvedemo v zdravstvu in drugod. Toda, danes je zaradi učinkov, ki so jih imeli varčevalni ukrepi, potrebnega veliko časa, da se ljudem prepričljivo obrazložijo tovrstne povezave.

Corbyn je deležen veliko kritik na račun svojih političnih pogledov, in to kljub široki podpori, ki jo ima, še posebno zunaj parlamentarnega dela laburistične stranke. Kaj po vašem mnenju motivira takšne vrste napadov in diskreditiranj, ki prihajajo tudi iz njegove stranke, in od ljudi, ki sebe umeščajo, če že ne na levico, pa vsaj na levo sredino?

To, kar se dogaja, je neverjetno grdo in mediji so res zlobni. Treba je razumeti, da je v zadnjih tridesetih letih ekonomska neenakost postala tako velika, v družbo pa se je zažrla počasi in zahrbtno, da bo danes vsakdo, ki ima možnost kaj pridobiti od ekonomije privilegijev, Corbynu obrnil hrbet. Veliko rednih kolumnistov za *The Guardian*, ki so želeli objaviti Corbynu naklonjene članke, tega ni moglo narediti, ker so jim njihovi uredniki to preprosto prepovedali. Skratka, nič pozitivnega o Corbynu se ne more prebiti čez to blokado. Vse to pa pravzaprav daje občutek, da so vsi mnenjski voditelji proti Corbynu. A zanimivo, je kako malo vode vse to dejansko drži. Ko smo, denimo, v medijih doživeli velik napad na rudarje med

rudarsko stavko leta 1984, je to premaknilo javno mnenje na desno, v današnjih primerih medijskih napadov na Corbyna pa se javno mnenje sploh ni obrnilo proti njemu. Res pa je, da z izjemo volitev javno mnenje nima nobenega načina, da bi se izrazilo. Corbyn je postal vodja laburistične stranke, ker je bil izvoljen s 60-odstotno večino članov in članic ter stranke. Povprečna starost te večine je 41 let, kar pomeni, da to večino sestavljajo isti ljudje, ki so prej glasovali za Tonyja Blaira in Gordona Browna. Gre za premike v celotni populaciji in ne le zgolj v mentaliteti. Če govorimo o levici in levi sredini, potem je treba vedeti, da se v trenutkih socialne krize razkrije, kje kdo v resnici stoji. To bržkone poznate tudi iz zgodovine Slovenije, kjer, politično gledano, nazadnje nihče ni končal tam, kjer je pričakoval, da bo končal. To ne pomeni, da levica ne obstaja, pomeni le, da ob nastanku novih teženj ljudje po navadi končajo na koncih, ki so drugačni od tistih, na katerih so začeli svojo pot.

Zgodovinsko gledano so se delavska gibanja in sindikati zavzemali tudi za skrajšanje delovnika z 12 na 10 ur dela na dan in pozneje z 10 na 8 ur na dan. Vaši izračuni za realizacijo MPS temeljijo na 8-urnem delovniku, kar pomeni 40-urni delovni teden. Toda zakaj se ustaviti pri že ustaljenih normah? Eden od ukrepov francoskih socialistov, ko so še imeli oblast, je bil, da so skrajšali delovni teden, Švedska je trenutno v fazi eksperimentiranja na istem področju. Veliko ljudi je brez dela, medtem ko preostali delajo veliko več za veliko manj. Ali ne bi bilo mogoče povečati zaposlovanja in dati nadaljnjo težo vrsti kulturnih, socialnih in ekonomskih sprememb, ki bi pomagale pri zaustavitvi globalnega segrevanja, ravno s kampanjo za več podnebnih delovnih mest, vendar z manjšimi delovnimi obremenitvami za vse zaposlene, ne glede na to, kje in kdaj so zaposleni?

V sklopu kampanje se borimo za 8-urni ali pa 7-urni delovnik, odvisno od tega, za kakšno specifično zaposlitveno kulturo ali zaposlitev gre. Smo za to, da se delo porazdeli med ljudi, in smo za skrajšanje delovnika. Ampak če bi to vključili v sklop zahtev, ki jih trenutno predlagamo, bi ljudem rekli, da se bojujemo za zahteve, v katere dejansko ne verjamemo in dvomimo o njihovem uspehu. Med vsemi državami v Zahodni Evropi je namreč ravno Združeno kraljestvo tisto, ki so ga neoliberalizem in varčevalni ukrepi najbolj prizadeli, saj je to država, v kateri si je najteže predstavljati uveljavitev 30-urnega delovnega tedna. Moramo biti previdni, da ne storimo tega, kar levica in okoljevarstveniki pogosto počnejo, tj. da pripravijo seznam zahtev, ki dejansko niso zahteve, ampak bolj izjave o tem, kar bi radi dosegli, in ki se prikazujejo kot neko utopično stanje. Dejansko pa za seboj nimajo nikogar, ki misli, da bodo s temi zahtevami kaj pridobili, in nihče niti ne verjame v njihovo politično zmago v naslednjih petih letih. Mi želimo sestaviti niz zahtev, za katere vsi mislijo, da jih dejansko nameravamo izvesti. Ne predlagamo zgolj nekega alternativnega programa, saj so izmed osrednjih vrednot naše kampanje ravno spremembe na področju delovnih pogojev in zmanjševanja brezposelnosti. Namreč, tudi prej omenjene avtomobilske tovarne v ZDA, ali pa tovarne v stalini-

stični Rusiji in nacistični Nemčiji, so dejansko pripomogle k ustvarjanju zaposlitev s polnim delovnim časom, danes pa vemo, da so v večini primerov ljudje obupani zaradi razmer na trgu dela in si želijo služb s polnim delovnim časom. Na drugi strani pa imamo množico ljudi, ki so preobremenjeni z delom in si želijo drugačnih delovnih pogojev.

Polna zaposlitev je torej ena od dodanih vrednosti MPS?

Da, polna zaposlitev je ena od dveh osrednjih vrednot te kampanje.

Medtem ko poteka ta intervju, se v Parizu odvija podnebna konferenca Združenih narodov, udeležila se ga je tudi Evropska unija in 195 drugih držav. Kako ocenjujete take konference?

Pred približno tremi tedni je Nicholas Stern predaval v Oxfordu. To je človek, ki je dejansko mednarodno izpostavil konkretne nevarnosti podnebnih sprememb. Med svojim predavanjem je pred občinstvom 800 ljudi dejal, da je konferenca v Parizu obsojena na propad. Onesnaženost je globalni problem, ki ga bo treba reševati na globalnem ravni, ta konferenca pa je namenjena pridobitvi sporazuma, s katerim se bodo izpusti le še povečali.

Kako?

Najbogatejše države, ki proizvedejo manjšino izpustov na svetu, se bodo zavezale, da bodo zmanjšale svoje izpuste za približno en odstotek na leto. Na drugi strani pa bodo države, ki povzročijo približno dve tretjini svetovnih izpustov, vse do leta 2030 povečevale izpuste za bistveno več kot en odstotek na leto ... Izračun je preprost: sporazum, ki bo rezultat pariške konference, ne bo ustalil količine emisij, ampak jih zgolj močno povečal. To je recept za katastrofo in to nam prikrivajo, kajti številne države bodo le zmanjšale rast svojega siceršnjega onesnaževanja, kar pomeni, da bodo namesto potrojenih količin v okolje izpuščale zgolj dvojno količino toplogrednih plinov. Nekateri bodo zmanjšali intenzivnost ogljika, kar pomeni zmanjšanje količine goriva za vsako pridobljeno enoto energije iz tega goriva. A v ZDA se že zadnjih sto let intenzivnost ogljika letno zmanjšuje, podobno opažamo tudi v Sloveniji in v vsaki drugi državi je tako, saj je takšno zmanjšanje povezano s produktivnostjo. Torej, obljuba konference in sodelujočih držav o zmanjšanju intenzivnosti ogljika je dejansko obljuba za povečanje izpustov. To je obsceno. Govorimo o hipotetičnem dogovoru o razumni in trajnostni rasti, ki bi obsegala dvodostotno povečanje izpustov CO₂ na letni ravni, medtem ko pa ti sporazumi, ki se bodo uveljavili po pariški konferenci, uveljavljajo pogoje, ki povzročajo zvišanje globalne temperature za 3 do 4 stopinje Celzija. Že zdaj se soočamo s porastom temperature za eno stopinjo in že zdaj lahko vidimo neverjetno vrsto posledic v vseh mogočih krajih, kjer so vremenski pojavi postali bolj ekstremni, dezertifikacija je postala bolj ekstremna, deževje je bolj ekstremno, nevihte so bolj intenzivne, orkani in tajfuni pa so hujši. Takšno poslabšanje nam omogoča uvid v veliko slabšo

situacijo, ki bi lahko nastala z zvišanjem za 3 ali 4 stopinje in imela izjemno velik in negativen učinek. Kakršna koli potencialna sprememba v smislu boja za okolje mora potekati celostno in se mora nanašati na vse sfere človeškega življenja. Izgubili smo že nekaj bitk in manjše segrevanje podnebja že zaznavamo, vendar ne moremo reči, da obstaja možnost, da bomo enkrat na tisti točki, ko bi lahko rekli, da smo v celoti zgubili bitko, ker je vedno lahko še slabše, kot je. Tukaj je pomembno poudariti, da zvišanje temperature ozračja za 3 ali 4 stopinje ne pomeni tri- ali štirikratnih posledic, kot bi sicer bile, če bi se ozračje segrelo samo za eno stopinjo. Nasprotno, gre za 16-kratni ali 40-kratni učinek, saj se posledice globalnega segrevanja medsebojno multiplificirajo, gre za *feedback* učinke, zaradi katerih so potem podnebne spremembe še hitrejše, kot bi bile sicer. A tudi po vsem tem je še vedno velikanska razlika med tragedijo, ki ubije pet milijonov ljudi, in tragedijo, ki ubije pet milijard ljudi. Vedno obstaja točka, na kateri se je mogoče ustaviti. Človeštvo se bo nekoč ustavilo, žal pa najbrž šele potem, ko bo velika škoda že narejena. Vsemu temu pa se lahko izognemo samo tako, da smo dejavni že zdaj.

Glede na nujnost delovanja »tukaj in zdaj«, kateri so torej najpomembnejši ukrepi za ustavljanje podnebnih sprememb, ki bi jih lahko zunaj sindikata, politične stranke in države tukaj in zdaj začeli uveljavljati posamezniki sami ali pa znotraj ohlapnih afinitetnih skupin?

Treba si je priznati, da kot posameznik v resnici težko kaj storiš, saj je obvarovanje planeta stvar ljubezni, ta pa nikoli ni bila individualen pojav. Pridružite se afinitetnim skupinam, kot pripadnik ali pripadnica afinitetne skupine lahko organizirate demonstracije in tako neposredno ukrepate, ali pa političnim strankam, pojdite na Tuvalu, na Novo Zelandijo, v Južno Afriko, na Norveško ali kamorkoli, kjer lahko sodelujete v aktivnih gibanjih proti podnebnim spremembam. Nič ni narobe s spodbujanjem individualne zavesti, kar je pravzaprav tisto, s čimer se *Starostarševska podnebna akcija* ukvarja. A tovrstno spodbujanje zavesti ni dovolj, če se predvideva, da je zavest že sama zase dovolj, in da posamezniku ali posameznici ni treba ničesar narediti. Številna gibanja so tudi nesmiselna, če udeleženi dajejo občutek, da to, kar počno zadošča, in ko mislijo, da so z recikliranjem starega papirja dolgoročno pripomogli k varovanju okolja in da nič drugega ni potrebno. Želja po spremembi mora biti bolj kolektivna, zato so množične demonstracije ključnega pomena. Pomembno je, da je več tisoč Francozov vendarle prišlo na demonstracije in protestiralo proti zakonu o izrednih razmerah, ki jim prepoveduje organiziranje demonstracij v Franciji. Za nas so to zelo pomembna dejanja in nujno je, da se borimo še naprej, saj dogovori, sklenjeni na konferenci v Parizu, ne bodo dovolj.

Oba sta revolucionarna socialisti. Kampanja MPS ima elemente programa New Deal v ZDA iz časa velike predvojne ekonomske krize, poziva na nacionalni podnebni servis podobno, kot je prva laburistična vlada po drugi svetovni

vojni začela uveljavljati javni zdravstveni sistem (National Health Service). Hkrati pa MPS tudi opozarja na način, skladno s katerim si bomo morali urediti svoje življenje, in poziva k nacionalizaciji nekaterih vej industrije in storitev, kot je na primer javni prevoz. Toda vse, na kar kampanja poziva, se lahko doseže v okviru kapitalistične paradigme. Kakšne so prednosti tega ostajanja znotraj kapitalizma?

Ko smo zastavljali kampanjo, smo se najprej dogovarjali z dvajsetimi ljudmi, ki so med seboj predstavljali pet različnih sindikatov, dve dokaj veliki politični stranki in dve manjši stranki. Kampanja je plod dogovora, ki smo ga dosegli. Revolucionarni socialisti so manjšina v tej kampanji, večina je povsem drugačnega političnega prepričanja. A tako je tudi prav in tako bi tudi moralo biti, saj edino širše zastavljena kampanja lahko dejansko odraža mnenje večine družbe. Če želite spremeniti svet, morate prepričati večino in prav takšna strategija se nam je v zadnjih desetih letih že obrestovala. Pred desetimi leti je bilo treba ljudi zgolj izobraževati o obsegu potrebnih sprememb, kaj vse je mogoče storiti in kaj lahko dosežemo s tehnologijo, potem pa so taisti ljudi razumeli, da je za doseganje tega potrebna revolucija, ki pa ni nujno politična. Ljudje so se zavedali, da je sprememba v javnem prevozu, v ekološki rehabilitaciji domovanj in stavb, v porabi dobrin, v ravnanju z odpadki in varstvom okolja, revolucionarna. Če bi razumeli, da je nujno spremeniti način ravnanja z našim planetom, bi potem razumeli uporabo te besede (revolucija) brez kakršne koli politične konotacije, in mislili na leto 1917. Moramo preiti k ničelni ogljikovi ekonomiji, fosilna goriva pa morajo biti prepovedana, tako kot sta azbest ali pa cianid prepovedana, ali pa kot je prepovedano, da bi imeli doma, v zasebni lasti, popolnoma oborožen tank. Seveda je na eni ravni mogoče vse to doseči v kapitalizmu. Toda na neki drugi ravni morda gre za to, o čemer piše Naomi Klein v svoji knjigi *To spremeni vse*. Morda tokrat zahtevanih sprememb ni mogoče uresničiti v kapitalizmu. Če bo za to potrebna revolucija, bomo pač imeli revolucijo, če pa to ne bo potrebno in vendarle spremenimo svet na področju podnebnih sprememb, potem bo vseeno veliko lažje uveljaviti spremembe še na kakšnih drugih področjih.

V nedavnem članku, ki sta ga skupaj napisala,³ se sklicujeta na drugo plat podnebnih sprememb, o kateri je bilo doslej premalo medijskega poročanja. O vojnah v Afganistanu, Iraku in Siriji govorita kot o podnebnih vojnah. Ali bi lahko bolje razložita koncept podnebnih vojn?

Če si ogledamo le nekatere izmed bolj obupnih delov našega planeta, lahko razumemo, da je že nastalo veliko konfliktov in vojn, ki so dejansko posledica podnebnih sprememb. Položaj je obupen. Ljudje so postali begunci, dogajajo se vojne, ljudje se pobijajo med seboj za majhne količine trave in vseh vrst stvari, skratka

³ Glej Nancy Lindisfarne in Jonathan Neale: *Oil Empires and Resistance in Afghanistan, Iraq and Syria*. Dostopno na <http://bathspa.academia.edu/jonathanneale>.

scenarij, ki bi bil še pred štiridesetimi leti popolnoma nemogoč. Ob pogledu na razmere iz takšne perspektive postane jasno, da gre v vojnah na Bližnjem vzhodu za spopad za fosilna goriva. Ta boj pa pravzaprav usmerjajo tiste države in tisti ljudje, ki nočejo priti v Pariz, da bi sklenili pogodbo, ki bi nam omogočila spremembe na področju celotnega gospodarskega sistema, odmaknjenega od ekonomije fosilnih goriv in ogljikovih izpustov. To so, paradoksalno, podnebne vojne, saj vztrajajo pri uporabi fosilnih goriv, kar pa je čisto zlo. V Siriji je, tik pred letom 2011, zelo veliko število ljudi (25 odstotkov celotnega prebivalstva) zapustila državo zaradi suše, ki jim je onemogočala preživetje. Hkrati pa je že sama situacija z begunci velika in opazna posledica podnebnih sprememb. Begunci so ljudje, tako kot mi, le da so oni žal imeli takšno smolo, da so živeli tam, kjer se podnebne spremembe že kažejo in zdaj se selijo tja, kjer takšnih posledic še ni. Moramo pa se zavedati, da, če ne bomo ukrepali, bo Anglija postala samo še bolj deževna in Sredozemlje, kjer se navsezadnje nahaja tudi Slovenija, čedalje bolj sušno. Zdaj govorimo že o spremembah na ravni svetovnih vremenskih sistemov, katerih posledice so neizmerljive, vendar niso neustavljive. Če spremenimo ravnovesje geografsko-ekonomskih moči, se bo med manjšimi in večjimi silami vnela vojna za povrnitev ravnovesja moči v njihovo korist, zato pa bodo podnebne spremembe v prihodnosti povzročale le še več vojn. Napadi v Siriji in nedavni v Parizu so nekaj, kar se bo še dogajalo in presenetljivo je, da se je francoska vlada odzvala s takojšnjo prepovedjo demonstracij proti podnebnim spremembam – tudi takšnemu ukrepu lahko rečemo podnebne vojne.

George Orwell je nekoč zapisal, da bi bilo potrebnih le dvajset let za razvoj preostanka sveta na raven razvitosti Britanije. Taka naloga bi zahtevala samo vložek istega truda in napora, kot smo mu bili priča po drugi svetovni vojni. Kje se kampanje proti podnebnim spremembam in za enakopraven in pravičen globalni razvoj prekrivajo?

Nobenega razloga ni, da ljudje v revnejših predelih Afrike ali in Bangladeša ne bi imeli enakega življenjskega standarda kot ljudje na Zahodu. Dokler bi celotna energija prihajala iz obnovljivih virov in ko bodo države upravljale vlade, ki bi skrbele za to, da zaposlujejo ljudi v bolnišnicah, v vzgoji itn., ne bo nikakršnega razloga, da ne bi mogli živeti v veliko bolj dostojnem svetu. Japonski in Južni Koreji je dejansko uspelo izvesti to, kar je rekel Orwell, v dvajsetih letih, in to z malo volje, velikimi kapitalskim naložbami in povečanjem zaposlovanja. A nič od tega se ne bo zgodilo brez množičnega gibanja, ki pa mora imeti tudi aktivno podporo delavcev in malih kmetov v Afriki, Indiji in na Kitajskem. Sprememb ne moremo doseči brez njih, hkrati pa tudi evropski delavci ne bodo imeli želje po sodelovanju, če jih bodo mediji prepričevali, da so begunci in migranti ogrožajo možnosti zaposlitve v njihovih državah. Pri tem ne gre za žrtvovanje na eni ali na drugi strani, ampak za to,

da imamo vsi dovolj in da skrbimo drug za drugega.⁴

Prevod iz angleščine in priredba slovenske verzije: Maša Tihel.

⁴ Mnenja, ki sta jih Neale in Lindisfarne izrazila v tem intervjuju, so njuna lastna mnenja in ni nujno, da izražajo uradna stališča različnih drugih posameznikov in posameznic, organizacij in sindikatov v KPPS in MPS.

BEGUNCI, DOBRODOŠLI

Moč nemočnih

Uradni časopis SS Schwartzke Korps je leta 1938 eksplicitno zapisal, da se bo svet, če še ni prepričan, da so Judje izmeček sveta, o tem kmalu prepričal, ko bodo berači, ki jih ne bo mogoče identificirati, brez državljanstva, brez denarja in brez potnega lista prečkali njihove meje.

(Hannah Arendt v *Izvori Totalitarizma*, 2003: 347)

Sredi najmnogičnejšega prihoda beguncev v Slovenijo v začetku novembra letos smo se odločili, da v ČKZ odpremo blok o begunjih. Skupaj z zaostrovanjem policijskega nadzora nad gibanjem beguncev in neustavljivo varnostno retoriko oblasti zaradi strahu pred nezmožnostjo nadzorovanja schengenske meje se je v tistem času v Sloveniji šele napovedovala postavitve ograje na meji s Hrvaško. K pripravi pričujočega bloka nas je spodbudilo dvoje: 1. travmatične izkušnje, pa tudi lepi in veseli utrinki, s katerimi so se samoorganizirani posamezniki in člani skupine Protirasistične fronte vračali s terena na mejah, kjer so se srečevali in solidarnostno delovali med bežečimi ljudmi na balkanski poti; 2. kljub psihični in fizični izčrpanosti je bilo vodilo za tokratno intervencijo predvsem zavedanje, da je edinole prevlada ideje t. i. dobrodošlice beguncem nad nestrpnostjo in ksenofobijo najnujnejši pogoj za znosno bivanje v družbi in za kakršno koli bolj optimistično življenjsko perspektivo. V povezavi s tem velja poudariti, da so samoorganizirani v nekaj tednih postavili lastno neodvisno infrastrukturo za solidarnostno delovanje med begunci na tako rekoč vseh ravneh: od obveščanja v digitalnem in realnem svetu, humanitarne pomoči, vzpostavitve informacijskih točk za begunce, angažiranja preva-

jalcev itd. Iz neverjetne energije angažmaja tako na terenu kakor v Ljubljani je nastala dokumentacija poročil s terena, ki skupaj s protestnimi in kritičnimi političnimi intervencijami v javni prostor kličeta po nujnem nadaljnjem raziskovanju, mišljenju, analizah, aktivaciji, političnem organiziranju in delovanju. Zato pričujoči blok podaja zgolj nekaj prvih izhodišč za refleksijo begunske in migracijske situacije ter tudi gibanj solidarnosti z begunci, o katerih bo treba v prihodnje misliti v veliko širših kontekstih. ČKZ bo to storil že v prihodnji, spomladanski številki.

Neznosna lahkost širjenja nelagodja in strahu pred begunci, ki hrani razdiralni rasizem na eni strani in na drugi izrazi dobrodošlice in solidarnosti z njimi so ustvarili nasprotje, vzdolž katerega se povsod po Evropi širi politična razpoka (glej Balibar v pričujočem tematskem bloku). Zato je na mestu vprašanje, kako se na begunsko krizo odzivajo evropske države. Tokratni prihod beguncev v srednjo Evropo zaradi večletnega razvoja begunskega gibanja ne bi smel biti nepričakovan. Spomnimo se samo Španije, Italije, Grčije in več kot deset let trajajočih spopadov v bližini Evrope – na Bližnjem vzhodu (pri čemer ne smemo spregledati skoraj sedemdeset let trajajočega izraelsko-palestinskega spopada). Medtem ko vzhodnoevropske države danes odkrito zavračajo sprejem beguncev in migrantov, se v preostalih delih Evrope odvija enak proces, le da se »rešitev« prelagata na južne sosedje: Velika Britanija na Francijo, Francija na Italijo (prvi dve sta z vojaško intervencijo povzročili razpad Libije, kamor je Italija izvažala »begunski problem«); srednjeevropske države delegirajo reševanje na Grčijo in Turčijo in na vzpostavitev tamponskega pasu (zgodovinske vojne krajine) na Balkanu, vse skupaj pa se izogibajo istemu: soočanju z realnostjo, prevzemanju odgovornosti in reševanju razmer, ki obenem zahteva temeljito redefinicijo Evrope (ne zgolj Evropske unije) zaradi prepada med Severom in Jugom (in jugovzhodom) celine, drugačen ekonomski in politični model in takojšnje ustvarjanje možnosti za politična pogajanja z vsemi vpletenimi v konflikte, kar zahteva dejavnosti, ki segajo prek »meja« Evrope. V položaju, ko tako rekoč nobena »lokalna« država v Evropi ni neodvisna od vsakokratnih zvez, monetarnih unij, sporazumov, mednarodnih organizacij, vojaških paktov, katerih članica je,¹ in je

¹ Zunanje meje EU ne sovpadajo z mejami »Sveta Evrope, (ki vključuje Rusijo in določa meje kompetenc Evropskega sodišča za človekove pravice), ne Nata, katerega članice so ZDA, Norveška, Turčija itd., ki naj bi branil evropsko ozemlje (zlasti pred sovražnikom z vzhoda) in ki vodi inženiring vojaških operacij na južnih obalah Sredozemskega morja), ne s schengensko cono (v kateri je Švica, ni pa Velike Britanije), ne z območjem evra s skupno valuto, ki ga nadzira Evropska centralna banka (katerega del je Grčija, ne pa Velika Britanija, Švedska ali Poljska).

zato podrejena globalnim diktatom, nastaja v evropskem prostoru na najvišjih ravneh odločanja politična praznina, zato so edini odgovor na zapletene razmere ograjevanje, izključevanje (Schengen) in militarizacija družb. Govornik te praznine je skrajno razosebljen birokratski jezik. V tem procesu zavestnega in intenzivnega sprenevedanja zaradi diskriminatornega in čedalje bolj nasilnega odrekovanja pravic ljudem na begu, pred nesmiselnostjo vojne proti terorizmu, terorjem, avtokratskimi režimi, fanatizmom, ekscesnim širjenjem neenakosti in s tem čedalje globljim socialnim prepadom tako na evropski kot globalni ravni evropske države nezadržno tonejo čedalje globlje v vojno.

Številni trdijo, da bo begunsko gibanje spremenilo Evropo. Étienne Balibar v prevodu eseja, ki ga objavljamo v nadaljevanju, pravi, da zato potrebujemo novo Evropo z drugačno politično ureditvijo, če hoče biti ta kos izzivom begunskega gibanja. Njegova teza je, da množičen prihod beguncev lahko v tem smislu razumemo kot demografsko (in ne ozemeljsko) širitev EU z za zdaj še nepredvidljivim izidom. Gibanje beguncev stresa konsenz o konstitutivnih »vrednotah« EU, kar lahko povzroči boj, ki se lahko v nekaterih državah odvije v nasilni obliki. Po analizi aktualnih razmer in posledic predlaga spremembo doktrine in ekonomske politike sedanjega režima EU s spreminjanjem varčevalne politike v smeri solidarnosti med državami. Opozori na eno najakutnejših točk Evrope današnjega časa – na vključevanje migrantov. Tokrat v EU ne bo treba vključiti države pristopnice, temveč moške, ženske in otroke. Temeljni pogoj za to je občutno povečanje proračuna EU, namenjenega za vključevanje beguncev na evropski ravni (stanovanja, izobraževanje, zaposlitev) in možnost podeljevanja evropskega državljanstva beguncem.

O beguncih, ljudeh brez države in državljanstva, o političnem samorazumevanju judovskih beguncev iz Nemčije v času nacizma in 2. svetovne vojne piše v prevedenem eseju *Mi begunci* Hannah Arendt.² Esej, za katerega se zdi, kakor da bi bil na številnih mestih spisan za današnji čas, je filozofinja in politična teoretičarka v angleščini napisala leta 1943, tj. deset let po tem, ko je kot begunka odšla iz Nemčije, in dve leti po begu iz Francije v ZDA. Če lahko strnemo najširšo poanto eseja za današnji čas in temo migracij, bi lahko rekli, da tistih, ki jih je preganjalec izločil, ne sprejemajo nik-

² Ob tem velja spomniti tudi na esej Edwarda W. Saida z naslovom *Premišljevanja o izgnanstvu*, ki je bil leta 2005 preveden s slovenščino, glej Said, Edward W. (2005): *V Oblasti povedati resnico*, 73–90. Ljubljana: Založba *cf.

jer, pregnani od doma ostanejo pregnani povsod. Esej, pisan v prvi osebi množine, z ironijo opisuje prizadevanja beguncev, da se asimilirajo, postanejo neopazni, pozabijo na preteklost in na vse, kar bi utegnilo spominjati na judovske korenine. Ker morajo na novo sestaviti življenje, si nadenejo masko optimizma; ko z optimizmom in sedanostjo ne morejo potlačiti žalosti in preteklosti, mnogi storijo samomor. V begunjih vlada popolna identitetna zmeda, ki pa jo povzročajo tudi sami. V katero koli državo pridejo, postanejo najbolj lojalni, 150-odstotni državljani, no, bodoči državljani. Toda kaj ostaja človeku v svetu, »v katerem človeško bitje kot tako že nekaj časa ne obstaja; ker je družba odkrila diskriminacijo kot pomembno družbeno orožje, s katerim je mogoče ubiti človeka brez vsakršnega prelivanja krvi«. Hannah Arendt zavrača preoblačenje v druge identitete, te gole fasade, identitetno izgubljenost, ki povzroča trpljenje in samomore. Alternativa zanjo so »zavestni pariahi«, tj. judovska tradicija Heinricha Heineja, Rahel Varnhagen, Sholoma Aleichema, Bernarda Lazareja, Franza Kafke, tudi Charlieja Chaplina. To je tista tradicija v judovstvu, ki po njenem mnenju edina lahko iz pregnanih naredi akterje, ker se opira na duha, humor in inteligenco in svoje človeške drže ne zamenja z ozkostjo in finančno grabežljivostjo. Njim pripada zgodovina in njim se odpira področje političnosti, ki je bilo prihranjeno za Nejude.

Esej Andreja Kurnika »*Hvala, ker odpirate Evropo*« izhaja iz izkušnje na terenu med begunci, migranti, neodvisnimi prostovoljci in aktivisti t. i. gibanj dobrodošlice na balkanski begunski poti. Namesto pogleda od zunaj, iz slonokoščениh stolpov znanosti, poziva, nanašajoč se na Walterja Mignola, k občutenju gibanja beguncev in z njimi povezanega aktivizma, s čimer zavrne objektivističen pogled na migracije, ki ga poudarja zahodna znanost. Skozi ta epistemološki obrat, ki ga zagovarja teorija avtonomnih migracij, odpira iz migracij nekaj vprašanj: iz trka begunskega gibanja z mejnim in migracijskim režimom na hrvaško-madžarski meji (Botovo/ Zákány) je nastalo stanje izjeme, ki se kaže kot sodobna oblika vladanja, utemeljena na diktatorski oblasti in njenih arbitrarnih samovoljnih odločitvah – hrvaški policisti so vodili begunce na zeleno mejo z Madžarsko, ki je kljub že postavljeni ograji pustila luknjo za prehod beguncev v državo in kjer bi lahko že naslednji dan streljali na begunce; na podlagi terena v Šentilju/ Spielfeldu analizira rasizem in oblastne tehnologije in prečiščevanja (kot se je izrazila notranja ministrica), značilne za sodobni kapitalizem; ko piše o izkušnji z mejnih prehodov na slovensko-hrvaški meji Rigonce/Harmice in Obrežje/Bregana piše o skupnem, vzpostavlje-

nem onkraj trdnih identitet, ki so ga zmožni ustvariti migrantske subjektivitete in politično delovanje na mejah; dogajanje na travniku v Rigoncah pa je izhodišče za razmišljanje o strasteh in politiki. T. i. begunska kriza ne poteka na ravni posameznikov in posameznic, pravi Andrej Kurnik, ki racionalno izbirajo; »begunska kriza je telesna, strah, ki ga širijo oblasti, je telesen in tudi solidarnost z begunci je telesna. Ko razmišljamo o njej, ne smemo ostati neprizadeti.«

V zadnjem sklopu *Dokumentacija* objavljamo osemindvajset pričevanj s terena: poročil z mej in iz begunskih taborišč. Samoorganizirani posamezniki, posameznice, obstoječe in na novo nastale aktivistične skupine so večkrat intervenirali na akutnih točkah balkanske poti proti sistemskemu nasilju nad bežečimi ljudmi. Zaradi opredeljenosti, prizadetosti, jasnega stališča in upora so bili motnja v sistemu. Z intervencijami v prostore popolnega policijskega nadzora, v katerih se begunce dobesedno na vsakem koraku disciplinira in pasivizira, in ki so jih z najnujnejšo oskrbo beguncev pomagale vzdrževati t. i. humanitarne organizacije, so z nepričakovano nepokorščino povzročali obrate in suspenze v prizadevanjih za totalni nadzor, razkrivali trpinčenje ljudi v namerno povzročinem kaosu in opozarjali na to, da so povzdigovane »evropske vrednote«, kot so človekove pravice, postale povsem izpraznjeni označevalci. V zameno so se samoorganizirani in aktivisti srečevali s številnimi prepovedmi, onemogočanjem, izločevanjem, obrekovanjem in kriminalizacijo. Na teren jih ni vodila tista dobrodelnost, ki ohranja neenakost in nepravičnost, balzamira atomizirano potrošniško družbo in postaja surogat raztrgane družbene kohezivnosti v izginjajoči socialni državi; temu vzdrževalcu *status quo*, na ideji katerega je temeljilo prostovoljstvo v begunskih taboriščih, je nasproti stala ideja vzpostavljanja solidarnostnih vezi, v tem primeru med begunci in samoorganiziranimi, zunaj sistemsko določenih okvirov in pravil, ki so bile zaradi fluidnosti, nepredvidljivosti in odločnosti neprebojne za policijski nadzor. Njihova neuničljiva moč je zlasti v tem, da so konstanta človeškega bivanja in tudi če se jih v nekem trenutku potepa, bodo v naslednjem vedno na novo vzkllile. Položaja končne izgube v tem primeru ne more biti. Seveda pa s to mislijo nikakor ne želimo objektivizirati, banalizirati ali minimalizirati strahotnih izgub, ki so jih utrpeli in jih občutijo moški in ženske, ki bežijo s svojih domov.

Foto: Matej Pušnik

**ESEJI O BEGUNCIH IN
BEGUNSKI SITUACIJI**

Evropa in begunci: demografska širitev¹

Medtem ko se ministri in voditelji osemindvajsetih držav članic EU še vedno prepirajo med seboj, a tudi ob neustrezni ureditvi (ali »finančnem temelju«) Evrope razpravljajo in odločajo o skupnem dobrem, se »begunska kriza« zaostruje, vpliva na čedalje večje število držav na »migrantski poti« in se s hitro bližajočo se zimo počasi približuje humanitarni katastrofi. Natančnega razvoja razmer ne moremo napovedati, ker se lahko vse spremeni skorajda čez noč, rečemo pa lahko, da smo prekoračili točko zgodovinskega pomena, s katere ni vrnitve.

Čas je, da ocenimo ta dogodek, s katerim se sooča »skupnost« evropskih držav, in naredimo inventuro protislovij, ki so se razkrila v »skupnosti« in v središču vsake njene članice. Če razširim napoved kanclerke Angele Merkel za Nemčijo (»Ti dogodki bodo spremenili našo državo.«²) na vso Evropo, bi rekel: ti dogodki bodo spremenili Evropo. Toda kako? Vprašanje ni enoznačno, a lahko postane kmalu. Vstopamo v prostranstvo surovih fluktuacij, v katerem moramo biti toliko realistični kakor tudi odločni.

To, kar se dogaja pred našimi očmi, je v resnici širitev EU in evropske ureditve. Toda drugače od prejšnjih »širitev« (ki so jih želele ali sprejele države in bile izpeljane s pomočjo pogajanj ter potrjene s pogodbami), tokratno vsiljuje aktualno dogajanje, ki je del »izrednega stanja«, in ni bila sprejeta soglasno. Posledično bo

¹ Članek je bil objavljen 24. septembra 2015 v *openDemocracy*. Dostopno na: <https://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/etienne-balibar/europe-and-refugees-demographic-enlargement> (10. november 2015).

² To je Angela Merkel izjavila na pomembni tiskovni konferenci 15. avgusta 2015.

ta širitev naletela na velike težave (veliko večje kot prejšnje) in izzvala bo politično neodločnost z nepredvidljivimi posledicami.

Predvsem je ta širitev paradokсна, ker ni teritorialna (čeprav ima teritorialne posledice), temveč demografska: v tem trenutku v »Evropo ne vstopa« nova država (ki jo je treba v veliki meri integrirati v Evropo), temveč moški, ženske in otroci. To so *pravi državljani* Evrope.

Čeprav je ta širitev predvsem človeška, je tudi *moralna*: gre za širitev definicije Evrope, ki sega od ideje, ki jo ima o sebi, interesov, ki jih brani, in ciljev, ki si jih je zadala. Kombinacija vseh teh dimenzij nas pripelje do pojma *politične širitve*, ki bo »revolucionirala« pravice in zaveze članic EU. Seveda je lahko ta širitev neuspešna, čeprav ima sama evropska ureditev v tem primeru malo možnosti za njeno zaustavitev (in zlasti nekatere prejšnje širitve ne bodo dokončane). To je razlog, zakaj danes v Evropi mnogi (vključno s številnimi predstavniki političnega razreda) upravičeno govorijo o trenutku resnice.

Vsekakor ni nikakršnega dvoma, da so materialne in moralne razmere zaradi prihoda beguncev – ki se skozi Turčijo, Grčijo, Makedonijo in Italijo čez Madžarsko, Avstrijo in Francijo premikajo proti državam srednje in severne Evrope (zlasti v Nemčijo in na Švedsko, ki trenutno najbolj odprto sprejemata begunce) – »izredne«. Toda zakaj govoriti o »izrednem stanju«, pojmu, ki ima izjemno pomemben pravni in politični pomen in oživilja trenutke, ko se zamaje institucionalni okvir vsakdanjega življenja in stresajo kolektivne identitete ljudstev? Navedel bom vsaj tri razloge za to.

Prvi je, da je Schengenski sporazum, dopolnjen z Dublinsko uredbo (I, II in III) – ki je pomemben del evropske ureditve, dejansko eden njenih stebrov – *de facto* nehal delovati. Do ukinitve je prišlo takoj, ko je nemška vlada razglasila, da ne bo izvajala dublinskih registracijskih pravil za sirske begunce, ki prihajajo v države schengenskega območja. Odločitev, sprejeta 13. septembra, da znova uvede mejni režim z Avstrijo – zaradi prezasedenosti nemških zmogljivosti in zaradi nenaklonjenosti drugih evropskih držav (ki so načeloma zavrnila delitev bremena ali pa so vanjo privolile zgolj verbalno, dolgoročno in v okviru ozkih omejitev, kot denimo Francija) – ne bo spremenila ničesar in je pravzaprav razjasnila, da je odpiranje in zapiranje evropskih »notranjih« meja stvar arbitrarnih odločitev držav in da je svoboda gibanja omejena.

Drugi razlog je, da je evropski »migracijski problem« povsem neločljivo povezan z *vojnimi razmerami* na Bližnjem vzhodu, ki segajo od Afganistana do Zahodne Afrike (z epicentrom v Siriji in Iraku) in ki so glavni vzrok prihoda beguncev. Tisto, kar uničuje celotno regijo, je *vsesplošna državljanska vojna* – s krutostjo in možnostjo uničenja, ki ju v našem delu sveta nismo videli od 2. svetovne vojne –, ki je bila deloma ustvarjena in jo nenehno zaostrujejo zunanje intervencije in je zdaj dobila svojo dinamiko. Nemočni smo, da bi jo ustavili zdaj in v bližnji prihodnosti, še zlasti ne s stopnjevanjem »napadov« ZDA, ki jih v skromnejšem obsegu izvajata tudi Francija in Velika Britanija. Tako se število žrtev in beguncev

zaradi te vojne nenehno povečuje. Eksodus, trenutno skoncentriran v tamponskih državah (v Turčiji, Jordaniji, Libanonu, Tuniziji in tudi v Egiptu), je dosegel raven prenasičenosti in grozi, da ga bo razneslo. Škodljivi vpliv vojne sega na ozemlje celotne Evrope – vključno, seveda, s tveganji širjenja terorizma, kar je povezano z intervencijo v »policijsko upravljanje« migracij (v imaginaciji in v realnosti).

Nazadnje lahko govorimo o izrednem stanju tudi zato, ker je migracijska kriza bolj kot drugi dejavniki akutnega ideološkega in političnega konflikta v Evropi (kot je politika varčevanja), še vedno del procesa, ki ruši *konsenz* o konstitutivnih »vrednotah« demokratične države. To lahko povzroči, da se bo Evropa konfrontirala v boju, ki se bo verjetno odvil v nasilni obliki vsaj v nekaterih državah. Vsi ti vidiki so jasno povezani med seboj.

Naj na tem mestu vključim pripombe o Angeli Merkel – nemški zvezni kanclerki – in njenih potezah od izbruha krize konec avgusta. Imela je odločilno vlogo pri definiciji političnega značaja te krize. V prizadevanjih, da bi čim bolj ohranila nadzor (ki ji verjetno zdaj uhaja), je s sprejetjem »unilateralnih« ukrepov prav ona *razglasila to izredno stanje*. Predvsem je izzvala krizo z reorganizacijo določitve pravic in eliminacijo vsakršne strpnosti do ksenofobičnih ali rasističnih drž in praks skupin s tem, ko je izrazila dobrodošlico silnemu *Völkerwanderung* žrtev vojne in preganjanja.

Tisti (jaz spadam mednje), ki absolutno obsojamo način, s katerim je kanclerka Merkel vodila nemško vsiljevanje varčevalne politike vsej Evropi, vsi, ki še zlasti obsojamo ponižanje in izkoriščanje Grčije, moramo danes vedeti, kako prepoznati pomen njenih dejanj, in to artikulirati. To potrjuje kompleksnost političnih realnosti, ki jih ne smemo brati skozi prizmo ideologije. Seveda Angela Merkel ni delovala sama: prevedla je moč solidarnosti pomembnega dela nemške družbe (in tvegala, da bo razjezila drugi del družbe, ki je zdaj čedalje bolj slíšen).

Domnevali bi lahko, in nekateri se s tem strinjajo, da je Angela Merkel s to potezo samo sledila interesom nemškega gospodarstva (ki nujno potrebuje demografsko okrepitev in obnovitev strokovne delovne sile, ki je je ogromno med begunci) in ukrepala proti ksenofobnim predsodkom z mislijo na koristi, ki jih je njena država v preteklosti imela od prihoda drugih beguncev. Domnevali bi lahko celo, da je »Merkiavelli« (kot jo je poimenoval sociolog Ulrich Beck) izkoristila priložnost za popravo nehumane podobe, ki se je prilepila nanjo ob »pomiritvi« grške krize.

Toda vse te razlage so kratkovidne in predvsem ne zajemajo *stvarnega učinka* odločitve Angele Merkel, ki je spremenila dejstva »konstitucionalnega« problema Evrope in okrepila latentni konflikt znotraj evropske »identitete« tako z vidika družbenega režima kot tudi iz kulturne perspektive. Morda (čepprav dvomim) Merkel v »vestnem« ravnanju ni popolnoma razumela, kako zelo se je vpletla (in še nas zraven): pri tem je pomembno, da je prestopila točko, s katere ni vrnitve in zdaj se mora soočiti s posledicami in zagovarjati njihovo daljnosežnost. *Hic Rhodus, hic salta!*

Opisal bom štiri kategorije pomembnih posledic. Prve zadevajo upravljanje

evropskih meja, vključno z njihovim urejanjem in odnosom do nacionalne suverenosti. Schengenski sporazum je temeljil na slabo zasnovani predpostavki, da je mogoče »združiti« nadzorovanje vstopov v skupni prostor in izstope iz njega, obenem pa ohraniti suverenost držav s stališča varnosti ali zaščite – in odgovorne za posameznike, ki se znajdejo na njihovem »lastnem« ozemlju. Tako so se s katastrofalnim položajem soočale Italija, Grčija in celo Madžarska, medtem ko so druge evropske države, ki jim vlada »sveti egoizem«, zakopale glave v pesek ali se zabarikadirale.

Po drugi strani je skušala Evropska unija – s selektivnimi širitvami – ohraniti tako idejo o svojem poslanstvu vključevanja vseh evropskih držav (vsaj zahodno od določene »civilizacijske« črte, katere krhkost se zdaj kaže v ukrajinski vojni), kakor tudi idejo, da *članstvo* (kot v »klubu«) v njej zahteva izpolnjevanje določenih »pogojev skladnosti« (v praksi bolj ali manj striktno). To pojasni položaj *anahronistične enklave*, v katerem so se danes znašle nekatere države nekdanje Jugoslavije (Srbija, Makedonija), ki kot »dostopne točke« v osrčje Evrope zadržujejo glavni sunek pritiska gibanja beguncev.

Razmere so nevzdržne toliko z varnostnega kolikor s humanitarnega vidika: vse balkanske države bo treba bodisi vključiti v Evropo kot polnovredne udeležence in s tem prejemnice pomoči, ali pa bo morala Evropa odpraviti postopke skupnostne varnosti v trenutku, ko ta postaja osrednje vprašanje njenega »upravljanja«.

Toda na splošno bo postalo bolj jasno (kot sem trdil v prejšnjem eseju, objavljenem v *openDemocracy* (Balibar, 2015)), da *Evropa nima meja* v klasičnem pomenu: ne svojih meja ne meja, ki pripadajo njenim državam. Prej je *sama* nove vrste »meja«, ki je nastala kot rezultat globalizacije, je *mejno ozemlje* ali kompleks institucij in varnostnih mehanizmov, ki se razprostirajo po vsem ozemlju z namenom, da »regulira« populacijska gibanja (predvsem tista med »severom« in »jugom«) na diskriminatorni in zato na čedalje bolj nasilen način, ki je bolj ali manj demokratično zasnovan in nadzorovan.

Tako se drugi sklop posledic nanaša na *migracijske modele*, ki jih hoče Evropa omejiti in predvsem politično in pravno definirati, da ne bi postala »celina naseljevanja« (*Einwanderungskontinent*). Tudi to je negativen način samodefiniranja. Kljub pomenu in vplivu bom izpustil polemiko, ki ga je začela televizijska mreža Al Jazeera z odločitvijo, da prepove uporabo pojma »migrant«. V sedanjem sporu glede »kvot« za razporeditev beguncev po Evropi se Nemčija in Evropska komisija vztrajno držita razlikovanja med »beguncem« in »ekonomskim migrantom«. To počneta zaradi obojega: da pomirita javno mnenje (naklonjeno prvim in večinoma sovražno do drugih) in da ohranjata različno administrativno obravnavo novih prišlekov, kajti sicer bi preostalo le še to, da se odredi odprava meja (*Tür und Tor öffnen* je zapisal *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (Schwarz, 2015)). Sam ne bi rekel, da je to razlikovanje nesmiselno, ker prvo kategorijo določa osebni status v mednarodnem pravu (zato so številna združenja za pomoč beguncem vezana nanj), kar pa nikakor ne velja za drugega (Lochak, 2015). V današnjem svetu dejansko ne

obstaja »migrantski status«, zgolj »biopolitična« obravnava, kot bi rekel Foucault.

Toda sedanje razmere jasno razkrivajo, da je razlika sociološko arbitrarna, ker je »nebrzdana« globalizacija usmerjena k temu, da spreminja cone osiromašenja v cone vojne in *vice versa*. To so predoločene cone *smrti*, od koder njihovi prebivalci bežijo *en masse*, pripravljeni tvegati, da izgubijo vse. Predvsem se moramo vprašati, s katerimi sredstvi (če ne z obnovljeno visoko stopnjo nasilja) bo Evropska unija izvajala politiko »vračanja« tistih prišlekov, ki niso uvrščeni med »dobrodošle«. Tisto, kar desetletja ni delovalo na individualni ravni, nima možnosti, da bi sploh delovalo na ravni množice. Sicer bodo tisti, ki jih pošljemo nazaj kot »*ekonomske migrante*«, končali v mreži koncentracijskih taborišč na južni obali Sredozemskega morja, zaradi česar bodo prej ali slej postali »begunci« – kar je še en perverzni mehanizem izrednega stanja.

Glede na položaj beguncev ali »nezaželenih« migrantov, ki jih premeščajo z meje na mejo ali iz taborišča v taborišče, kakšna možnost se odpira tistim, ki so pregnani zaradi vojne ali revščine in ki danes tvegajo življenje, da bi prišli v Evropo (čeprav se na poti številni tudi izgubijo)? Kaj naj jim Evropa ponudi? Ne more jim ponuditi manj kot dostop do *evropskega državljanstva*. Zato bo nujno, da se ta ideja končno oblikuje ali se reši limba, v katerem jo držijo (ker države nočejo odpreti poti k nadvladanosti).

S trditvijo na začetku tega članka, da smo priča *demografski širitvi* Evropske unije, sem hotel opozoriti na to možnost. Sprejeti jo je treba kot legalno, regulirano in tudi neizogibno novo okoliščino. Vsi vemo, da begunci ne *prihajajo zato, da bi odšli*: no, vsekakor ne vsi in šele čez dolgo časa. Če nočemo ustvariti populacije novega podrazreda – izpostavljeno vsem preganjanjem in vsem deviacijam marginalnosti (pomislimo na Rome in »nedokumentirane migrante«) – ali populacijo stalnih tujcev, ki bodo več generacij zaprti v notranji eksil (pomislimo na palestinska taborišča na Bližnjem vzhodu), moramo ustvariti široke možnosti za integracijo, to pomeni možnost legalnega dela, socialnih pravic in enakih kulturnih pravic.

Toda ključ do vseh teh pravic in njihovega »legitimnega« posedovanja – raje kot rasistično stigmatiziranje in proti njemu – je *državljanstvo* (ali, kot sem ga nekoč poimenoval, *sodržavljanstvo*). Ker gre za nov problem na tej ravni in v tem nizu okoliščin (ki ga ne moremo istovetiti ne s *Vertriebenen*, »izgnanimi osebami« v 2. svetovni vojni, z madžarskimi begunci po letu 1956, niti s »*pieds noirs*«, francoskimi Alžirci po letu 1962, in ne z vietnamskimi ljudmi s čolnov iz leta 1978/1979 ...), moramo iznajti nove metode in nove perspektive za dostop do primerne evropskega državljanstva, metode in perspektive, ki ga *de facto* na novo definirajo. V idealnem pogledu vidim dva načina: prvi bi bil neposreden dostop v okviru »federalne nacionalnosti« – skupaj z nacionalnim državljanstvom, kot obstaja zdaj (smo »evropski državljani«, ker smo državljani Velike Britanije, Francije, Nemčije, Poljske ali Grčije). Gre za to, kar je v omejenem smislu (z osebno izbiro) obstajalo v takih zveznih državah, kot je bila nekdanja Jugoslavija. Če je ta predlog preveč subverziven ali preveč tvegan (ker pripomore tudi k *izolaciji* beguncev in njihovih

potomcev, določa »manjšinski« status, dokler nacionalnost ostane »vstopnica« za evropsko državljanstvo za večno nas), obstaja še druga možnost, ki je bolj omejena, toda verjetno boljša: gre za splošno uvedbo načela »*ius soli*« po vsej Evropski uniji (na način, ki so ga pravkar predpisali Grki) s pomočjo direktive, ki bi jo morale upoštevati države članice.³ Tako bo zagotovljena prihodnost bodočih otrok beguncev in kot je znano, je taka perspektiva ena najmočnejših gonilnih sil za integracijo staršev. Vpeljuje tako »dostojanstvo« kot »varnost«. Očitno je primerna za kombiniranje s pogostejšim priznavanjem dvojnega državljanstva, kajti pobuda, da bi se morali begunci integrirati, ne pomeni zahteve – razen v obsesijah militantnih ksenofobov –, naj pretrgajo vse vezi s svojo zgodovino in državo izvora, ki jim je bila travmatično odvzeta.

In nazadnje ima odločitev Nemčije, da begunce sprejme z dobrodošlico – in ustvari izredno stanje, ki vodi v »demografsko« širitev – še četrti niz »posledic« za vso Evropo: to so ekonomsko-strukturne posledice. Poslušamo intenzivne pogovore o spremembah trga dela in to je resnično pomembno, toda nujna je tudi razprava o *ceni* dobrodošlice in integracije beguncev, o skupnostni pomoči, ki je potrebna za to, da bodo določene evropske države lahko še naprej opravljale reševalne akcije, registracijo, premeščanje (predvsem Grčija, Italija, na splošno manj bogate južne sredozemske države, torej tiste, ki so bile prve žrtve varčevalne politike), in o evropski denarni pomoči, ki so logična dopolnitev uvedbe »namestitvenih kvot« (zato povsem logično Madžarska, ki izrazito zavrača sprejetje kvot, prav tako zavrača subvencije, vendar je pripravljena sprejeti financiranje pomoči).

Povedati je treba, da odprtje Evrope beguncem implicira hitro spremembo doktrine in ekonomske politike, ki je v protislovju z njenim »*sedanjim režimom*«. V absolutnem pomenu so begunci samo droben del evropske populacije (kar je enako priključitvi majhne države Evropi). Toda beguncem manjka vsega in dolgo jim bodo morale pomagati občine, regije in države, ki niso pripravljene nanje, ali pa se same soočajo z realnimi ekonomskimi in finančnimi težavami. Enakomerno (ali pravično) želimo deliti skupno obremenitev med državami, ki so bile potisnjene v neenakost s politiko varčevanja in »neizkrivljeno« konkurenco.

Zato je treba preobrniti neoliberalne težnje in občutno povečati *skupen proračun* EU (skupna obremenitev, skupni proračun), sprejeti »načrt« integracije na evropski ravni (stanovanja, izobraževanje, zaposlovanje), promovirati solidarnost med državami in skupaj zgraditi novo družbo, ki bo zagotavljala zlasti to, da integracija beguncev v trg dela ne poteka v škodo »starih Evropejcev« ali nasprotno – saj je to zagotovljen recept za ksenofobijo in družbene težave.

Toda ta načrt ali preprosto ta organizacija delitve dela bo v zameno zahtevala (ali pospešila) spremembe v monetarni politiki in približevanje »federalni« uredi-

³ Doslej je le petnajst evropskih držav sprejelo *ius soli*, ki zagotavlja nacionalno državljanstvo posameznikom, rojenim v državi. Glej <http://eudo-citizenship.eu/docs/ius-soli-policy-brief.pdf> (15. november 2015).

tvi (ki se ju lahko sprejme in uveljavlja bodisi demokratično, s čimer bosta imeli možnost uspeha, ali pa bosta tehnokratsko vsiljeni, kar bo povzročilo nedvomen polom). Začeli bomo razumeti, da če hoče Evropa izpeljati to nalogo, ki je nenadoma padla nanjo, potrebujemo *ново* Evropo, Evropo, ki »transformira« samo sebe. Torej Evropo z drugačnim političnim modelom.

Seveda se nič ne bo zgodilo spontano, niti ne soglasno. Migrantsko izredno stanje pred našimi očmi razkriva znotrajevropska nasprotja, ki so se najbolj obnovila z ideologijo »skupnega interesa« in »skupnih standardov«. Perspektiva novega širjenja povzroča nasilne upore, ki se iz ure v uro spreminjajo v politično organizirano »fronto zavračanja«. Največ se govori o razpoki – zaradi zaviranja, ki ga povzroča v »mešanem« mehanizmu evropskega upravljanja, razdeljenem na psevdofederalni model, ki prenaša oblast na Komisijo (vsaj navzven), in na konfederalni model, kjer je odločilna instanca Evropski svet, v katerem ima tudi najmanjša država pravico veta –, ki se je oblikovala (ali pojavila) med »staro Evropo« (Zahodom) in »novo Evropo (Vzhodom): predložene so bile ekonomske, kulturne, zgodovinske in politične razlage vseh vrst in vsaka je na določeni ravni neizpodbitna (glej Rupnik, 2015). Dejstvo pa je, da »zavračanje« prihaja prav toliko iz Nizozemske in Danske kot iz Poljske in Slovaške, da ne omenjamo Velike Britanije ali celo Francije (ki so se zapoznelo zbrale okoli ideje obveznih kvot, medtem ko skušajo nenehno minimalizirati ustrezne obveznosti).

Realno se najbolj odkrita delitev v Evropi – tista, ki dejansko ločuje dve »Evropi« (ali dve politiki Evrope) – kaže v vseh državah, čeprav ima različne razsežnosti in izvira iz različnih odnosov moči. Zagotovo zbuja pozornost (nekateri časopisi govorijo o »čudežu«), da je velik del nemškega prebivalstva neverjetno enotno s kanclerko aktivno pomagal sirskega beguncem (Joffe, 2015). Toda enako pomembno je, da so vodje CSU, ki je del vladne koalicije in »sestrska stranka« CDU, ki jo vodi kanclerka, odprto kritizirali kanclerkino politiko in šli tako daleč, da so sklenili zvezo z madžarskim predsednikom vlade Viktorjem Orbanom, ki na južni madžarski meji gradi ograjo z rezalno žico na vrhu; ali da je *Frankfurter Allgemeine Zeitung* v uvodniku objavil, da »imajo vzhodne države prav« (Schwatz, 2015). S »provizoričnim« zaprtjem meje z Avstrijo so isti ljudje proslavljali »umik« kanclerke, ki je »brez primere v njeni karieri«, čeprav niso šli tako daleč in jasno zahtevali njenega odstopa.

V Evropi dejansko nastaja *transnacionalna fronta sil, ki zavračajo begunce*, fronta, ki je ne vodijo izključno odkrito rasistične in nasilne skupine (te sestavljajo samo najvidnejše dele). Njihovi argumenti nihajo med utilitarizmom (»nimamo prostora«), ideološko identiteto (ogrožajoči pritok muslimanov bo denaturaliziral »krščansko Evropo«, ali »sekularno Evropo«, odvisno od države) in opozorili na varnostno grožnjo (med migranti se skrivajo džihadisti). Skoraj zagotovo in prvič bomo priče nastanku ksenofobične populistične »stranke«, protimigrantske in protibegunske, ki se bo zedinila na ravni Evrope, kar je doslej vedno propadlo zaradi malenkostnega rivalstva in nacionalizma. Nasproti pa Evropa solidarnosti ne bo

odstopila od svojega političnega boja, temelječega na novih zavezništvih: boja, ki bo izhajal iz nepopustljive obsodbe nasilja nad migranti in nadaljeval z zahtevami za zagotovitev materialnih, socialnih in pravnih pogojev za njihov sprejem, o katerih sem govoril zgoraj. Ta boj, ki je pravzaprav v teku, »bo najgloblje spremenil« Evropsko unijo.

Toda ta boj še ni dobljen, to je najmanj, kar lahko rečemo. Gledano iz Francije, kjer je Nacionalna fronta okužila vsa področja političnega življenja, lahko celo rečemo, da bo izjemno težek. Kljub temu je neizogiben, ker bo »zadeva begunci« rapidno in brutalno nazadovala, če ne bo prišlo do pomembnega napredka v javnem mnenju in v institucijah.

Tak boj zahteva močno *legitimnost* tako v vsaki državi kot v vsej EU. Toda v resnici lahko ugovore in upor nevtalizira samo *demokratska* legitimnost, kakršno izraža večina državljanov in njihovih predstavnikov na vseh ravneh – od lokalnih skupnosti do nacionalnih in evropskih vladnih teles. In samo politična volja evropskih ljudstev lahko omogoči Nemčiji, da preide iz unilateralne pobude, v katero je bila prisiljena zaradi sedanjih okoliščin, podprla pa jo je »nemška moralnost« (Varoufakis, 2015) – k skupnostni solidarnosti, brez katere ji kljub bogastvu in odločnosti ne bo »uspelo« (*Wir schaffen es doch nicht!*).

Odločilno je – in prvič po ponovni združitvi v devetdesetih tako jasno –, da se je Zvezna republika znašla v položaju, ko nujno potrebuje pomoč in solidarnost evropskih držav: v svoji stiski in stiski vsakogar. Toda priložnost za to solidarnost je treba zgraditi (*ali morda ponovno zgraditi*), ker v tem trenutku Nemčija zaradi načina izvajanja hegemonije v Evropi v zadnjem času ni v dobrem položaju, da bi bila zgled ali da bi pritegnila k sodelovanju druge države. Druge vlade tudi tedaj, ko obljublajo podporo, ne kažejo kakšne prave vneme, da bi prevzele svoj del bremena ali apelirale na vsakokratno javno mnenje, če ne igrajo celo dvojne igre (kakor Francija). V bližnji prihodnosti se lahko kot reakcija na razmere med nemške in avstrijske državljane, ki so se odločili pomagati beguncem, razširita zagrenjenost in malodušje.

Ko se na grški in italijanski obali (in tudi na poteh po Balkanu in čez Alpe) odigravajo in pripravljajo nove drame, potrebujemo takojšnje diplomatske, finančne in humanitarne odločitve in tudi dolgoročne projekcije programov za integracijo novih prišlekov. Namesto tega gledamo tekmovanje egoizmov, kokonijo diskurzov o »upravljanju meje« in »migrantski politiki«. Čas je, da vsi mi, v vsaki državi, razumemo pomembnost, nevarnost in potencial tega trenutka, v katerem smo se znašli, in podvojimo prizadevanja za oblikovanje enotnosti, solidarnosti in gostoljubja v Evropi.

Prevedla: Nina Kozinc

Literatura

- BALIBAR, ETIENNE (1992): *Les frontières de la démocratie*. Pariz: La Découverte.
- BALIBAR, ETIENNE (2015): *Borderland Europe and the challenge of migration*. Dostopno na: <https://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/etienne-balibar/borderland-europe-and-challenge-of-migration> (5. september 2015).
- JOFFE, JOSEF (2015): Das deutsche Wunder. *Die Zeit*, 37, 12. september.
- LOCHAK, DANIELÈ (2015): Il faut supprimer le dispositif Dublin, mais il faut surtout supprimer Frontex. *Libération*, 10. junij. Dostopno na: <http://bondyblog.liberation.fr/201506100001/daniele-lochak-il-faut-supprimer-le-dispositif-dublin-mais-il-faut-surtout-supprimer-frontex/#.VkuC-XYvfIV> (10. junij 2015).
- RUPNIK, JACQUES (2015): Migrants: L'autre Europe face à ses contradictions. *Le Monde*, 2. september.
- SCHWARZ, KARL-PETER (2015): Osteuropa hat recht. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 11. september. Dostopno na: <http://www.faz.net/aktuell/politik/europaeische-union/kommentar-zur-fluechtlingskrise-falsche-eu-signale-13795643.html> (11. september 2015).
- VAROUFAKIS, YANIS (2015): On German Moral Leadership. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 14. september.

Mi begunci¹

Najprej, ne maramo, da nam pravijo »begunci«. Sami drug drugemu rečemo »prišleki« ali »imigranti«. Naši časopisi so časopisi za »nemško govoreče Američane«; in kolikor vem, nihče od tistih, ki jih je preganjal Hitler, ni zdaj in nikoli prej ustanovil kluba, katerega ime bi nakazovalo, da so njegovi člani begunci.

Begunec je bil nekoč človek, ki je iskal zatočišče zaradi nekega dejanja ali zaradi določenega političnega prepričanja. Popolnoma drži, da smo morali poiskati zatočišče; toda ničesar nismo storili in večina od nas ni nikoli menila, da bi imela kakršno koli radikalno stališče. Z nami se je pojem »begunec« spremenil. Zdaj so »begunci« med nami tisti, ki so imeli tako nesrečo, da so prišli v novo deželo brez sredstev in jim morajo pomagati begunski odbori.

Pred začetkom te vojne smo bili še bolj občutljivi, če so nam rekli begunci. Naredili smo vse, da bi drugim ljudem dokazali, da smo bili samo navadni imigranti. Izjavljali smo, da smo po lastni, svobodni volji odšli v dežele, ki smo jih sami izbrali, in zankali smo, da ima naš položaj kar koli skupnega s »tako imenovanimi judovskimi problemi«. Da, mi smo »imigranti« ali »prišleki«, ki smo zapustili svojo državo zato, ker nam nekega lepega dne ni več ustrezalo ostati, ali pa iz povsem ekonomskih razlogov. Hoteli smo na novo zgraditi svoje življenje, to je bilo vse.

¹ Esej z naslovom *We refugees* je bil prvič objavljen v angleščini leta 1943 v judovskem časopisu *Menorah Journal*.

Kdor hoče na novo zgraditi svoje življenje, mora biti močan in optimističen. Zato smo zelo optimistični.

Naš optimizem je resnično občudovanja vreden, četudi tako rečemo mi sami. Zgodba našega boja je končno znana. Izgubili smo svoj dom, ki pomeni domačnost vsakdanjega življenja. Izgubili smo poklic, ki pomeni zaupanje, da smo na tem svetu nekako uporabni. Izgubili smo svoj jezik, ki pomeni naravne reakcije, preprostost gest, neizumetničeno izražanje občutij. Svoje sorodnike smo pustili v poljskih getih in naše najboljše prijatelje so ubili v koncentracijskih taboriščih, zato so se pretrgala naša osebna življenja.

Toda kakor hitro smo bili rešeni – in večina se nas je morala rešiti večkrat – smo zasnovali svoje novo življenje in čim bolj smo poskušali upoštevati vse dobre nasvete naših rešiteljev. Rečeno nam je bilo, naj pozabimo; in pozabili smo hitreje, kot si lahko kdorkoli sploh predstavlja. Prijazno so nas spomnili, da bo nova dežela postala naš novi dom; in po štirih tednih v Franciji ali šestih tednih v Ameriki smo se pretvarjali, da smo Francozi ali Američani. Bolj optimistični med nami bi celo dodali, da je vse njihovo prejšnje življenje prešlo v nekakšen nezavedni eksil in da jih je šele njihova nova dežela zdaj naučila, kaj je pravi dom. Res je, da včasih ugovarjamo, ko nam je rečeno, naj pozabimo prejšnje delo; in svoje nekdanje ideale po navadi težko opustimo, če je v igri naš družbeni status. Toda z jezikom nimamo težav: po enem samem letu so optimisti prepričani, da govorijo angleško tako dobro kot materni jezik; po dveh letih resno prisegajo, da govorijo angleško bolje kot kateri koli drug jezik – nemščine se še komaj spomnijo.

Da bi še bolj zanesljivo pozabili, se raje izogibamo vsakemu namigu na koncentracijska ali internacijska taborišča, ki smo jih izkusili v skoraj vseh evropskih državah – to se bi lahko razumeli kot pesimizem ali manko zaupanja v novo domovino. Poleg tega, kako pogosto nam je bilo rečeno, da nihče ne mara poslušati vsega tega; pekel ni več religiozno verovanje ali fantazija, temveč nekaj tako realnega kot hiše, kamenje ali drevesa. Očitno nihče noče vedeti, da je sodobna zgodovina ustvarila novo vrsto ljudi – take vrste, ki jih njihovi sovražniki vtaknejo v koncentracijska taborišča, njihovi prijatelji pa v internacijska taborišča.

Tudi med seboj ne govorimo o tej preteklosti. Namesto tega smo našli svoj način obvladovanja negotove prihodnosti. Ker vsakdo načrtuje in želi in upa, načrtujemo, želimo in upamo tudi mi. Ne glede na te skupne človeške drže poskušamo urediti prihodnost znanstveno. Po toliko nesreče hočemo popolnoma zanesljivo pot. Zato zapuščamo trdna tla z vsemi negotovostmi in usmerjamo oči navzgor, k nebu. Zvezde nam povedo – prej kot časopisi –, kdaj bo Hitler poražen in kdaj bomo postali ameriški državljani. Mislimo, da so zvezde bolj zanesljivi svetovalci kot vsi naši prijatelji; zvezde nam povedo, kdaj naj imamo kosilo s svojimi dobrotniki in katerega dne bomo imeli največ sreče pri izpolnjevanju enega tistih nešteto vprašalnikov, ki spremljajo naše zdajšnje življenje. Včasih se ne zanesemo niti na zvezde, temveč na črte svojih dlani ali na poteze naše pisave. Tako manj izvemo o političnih dogodkih in več o našem lastnem dragem jazu, čeprav psihoanaliza

nekako ni več moderna. Minili so srečnejši časi, ko so se zdolgočasene gospe in gospodje visoke družbe pogovarjali o prikupnih prekrških svojega zgodnjega otroštva. Nočejo več zgodb duhov; kajti kurjo polt povzročajo realne izkušnje. Nič več ni potrebe po uročitvi preteklosti; uročitev je dovolj v realnosti. Tako kljub svojemu odkritemu optimizmu uporabljamo vse vrste magičnih ukan, da bi priklicali duhove prihodnosti.

Ne vem, kateri spomini in katere misli ponoči bivajo v naših sanjah. Ne upam si vprašati o tem, ker sem tudi sama raje optimistka. Toda včasih si predstavljam, da vsaj ponoči mislimo na svoje umrle ali se spominjamo pesmi, ki smo jih nekoč imeli radi. Razumem celo lahko, da so lahko imeli naši prijatelji z Zahodne obale med policijsko uro tako nenavadno stališče, ko so bili prepričani, da nismo samo »bodoči državljani«, temveč prisotni »sovražnikovi tujci«. Pri dnevni svetlobi postanemo seveda samo »tehnično« sovražnikovi tujci – vsi begunci to vedo. Toda ko so človeku tehnični razlogi preprečili, da bi v temi odšel od doma, se ni bilo lahko izogniti temnim spekulacijam o odnosu med tehnikalijo in realnostjo.

Ne, nekaj je narobe z našim optimizmom. Med nami so tisti čudni optimisti, ki so imeli številne optimistične govore, potem pa so šli domov in odprli plin ali pa uporabili nebotičnik na popolnoma nepričakovan način. Zdi se, da so pokazali, da naša pregovorna vedrost temelji na nevarni pripravljenosti umreti. Vzgojeni v prepričanju, da je življenje najvišje dobro in smrt največja groza, smo postali priče in žrtve terorja, hujšega od smrti – ne da bi bili zmožni spoznati ideal, višji od življenja. Toda čeprav je smrt za nas izgubila svojo grozo, nismo postali ne pripravljeni ne zmožni tvegati svoje življenje za stvar. Namesto boja – ali mišljenja o tem, kako se usposobiti za upor – so se begunci navadili na to, želijo smrt svojim prijateljem ali sorodnikom; ko nekdo umre, si vedro predstavljamo vse težave, ki so mu bile prihranjene. Nazadnje številni od nas končajo z željo, da bi lahko bile tudi nam prihranjene težave, in temu ustrezno ukrepajo.

Od leta 1938 – od Hitlerjevega vdora v Avstrijo – gledamo, kako hitro se lahko izraziti optimizem spremeni v onemeli pesimizem. Sčasoma se je vse skupaj še poslabšalo – postali smo celo bolj optimistični in celo bolj nagnjeni k samomoru. Avstrijski Judi pod Schuschinggom so bili tako vedri ljudje – vsi nepristranski opazovalci so jih občudovali. Zares presenetljivo je bilo, kako trdno so bili prepričani, da se jim ne more nič zgoditi. Toda ko so nemške čete vdrle v Avstrijo in so nejudovski sosede začeli razgrajati v judovskih domovih, so začeli avstrijski Judi delati samomore.

Drugače kot drugi samomorilci, naši prijatelji niso puščali pojasnil za svoje dejanje, ni bilo nikakršnega obtoževanja, napadov na svet, ki je prisilil obupanega človeka, da govori in ravna vedro do svojega povsem zadnjega dne. Pisma, ki so jih pustili, so konvencionalni, brezizrazni spisi. Tako so naši pogrebni govori na njihovih odprtih grobovih kratki, zbegani in polni upanja. Nikogar ne zanimajo motivi, zdi se, da so nam vsem jasni.

Govorim o nepriljubljenih dejstvih; stvari poslabša še to, da za dokazovanje svojega stališča nimam niti enega argumenta, ki prepriča modernega človeka – številke. Celotni Judi, ki odločno zanikajo obstoj judovskega ljudstva, nam dajejo znatne možnosti za preživetje, ko gre za številke – kako lahko drugače dokažejo, da so redki Judi zločinci in da so v vojni ubili številne Jude kot dobre domoljube? Zaradi njihovega prizadevanja, da bi ohranili statistično življenje judovskega ljudstva, vemo, da imajo Judi najnižjo stopnjo samomorilnosti med vsemi civiliziranimi narodi. Popolnoma sem prepričana, da te številke ne držijo več, vendar tega ne morem dokazati z novimi številkami, zagotovo pa lahko z novimi izkušnjami. To bi moralo zadostovati tistim skeptičnim dušam, ki nikoli niso bile povsem prepričane, da z merjenjem posameznikove lobanje dobimo natančno idejo o njeni vsebini, ali da statistika kriminala natančno kaže raven nacionalne etike. Ne glede na to, kje danes živijo evropski Judi, se ne obnašajo po statističnih pravilih. Samomori se ne dogajajo samo med v paniko ujetimi ljudmi v Berlinu in na Dunaju, v Bukarešti ali Parizu, temveč v New Yorku in Los Angelesu, v Buenos Airesu in Montevideu.

Po drugi strani je malo poročil o samomorih v getih in koncentracijskih taboriščih. Drži, da imamo na splošno zelo malo poročil iz Poljske, smo pa precej dobro obveščeni o nemških in francoskih koncentracijskih taboriščih.

V taborišču v Gursu, denimo, kjer sem imela priložnost preživeti nekaj časa, sem samo enkrat slišala za samomor in šlo je predlog za kolektivno dejanje, očitno za nekakšen protest, s katerim naj bi vznemirili Francoze. Ko smo nekateri opozorili, da so nas tja v vsakem primeru pripeljali *pour crever*, se je splošno razpoloženje nenadoma spremenilo v divji življenjski pogum. Splošno mnenje je bilo, da mora biti človek nenormalno asocialen in brezbržen do splošnega dogajanja, da je še sposoben interpretirati vso nesrečo kot osebno in individualno smolo in temu ustrezno končati življenje osebno in individualno. Toda kakor hitro so se ti isti ljudje vrnili v svoje lastno življenje in se soočili z dozdevno individualnimi problemi, so še enkrat spremenili razpoloženje v ta nori optimizem, ki obstaja v neposredni soseščini brezupa.

Mi smo prvi preganjani nereligiozni Judi – in prvi smo, ki smo, ne samo *in extremis*, odgovorili s samomorom. Morda imajo prav tisti filozofi, ki učijo, da je samomor zadnje in najvišje zagotovilo človekove svobode: nesvobodni smo pri oblikovanju svojega življenja ali sveta, v katerem živimo, vseeno pa imamo to svobodo, da lahko odvržemo življenje in zapustimo svet. Pobožni Judi seveda ne morejo uresničevati te negativne svobode; samomor dojemajo kot umor, to je uničenje tistega, česar človek nikoli ni sposoben ustvariti, vmešavanje v pravice Stvarnika. *Adonai nathan veadonai lakach*. («Gospod je dal in Gospod je vzel.») Zanje je samomor tako kot uboj bogoskrunski napad na stvarstvo kot celoto. Človek, ki se ubije, izjavlja, da življenja ni vredno živeti, in svet ni vredno zatočišče zanj.

Vendar naši samomorilci niso nori uporniki, ki v življenje in svet zalučajo klju-

bovanje, ki v sebi skušajo ubiti ves univerzum. Njihov način izginitve je miren in skromen; zdi se, kot da bi se opravičevali za nasilno rešitev, ki so jo našli za svoje osebne probleme. Na splošno nimajo po njihovem mnenju politični dogodki v njihovi izbiri ničesar skupnega z njihovo individualno usodo; v dobrih in slabih časih bodo verjeli samo sebi. Zdaj so v sebi našli skrivnostni primanjkljaj, ki jim je onemogočal, da bi shajali. Od zgodnjega otroštva imajo občutek, da so upravičeni do določenega družbenega statusa, zato so v lastnih očeh neuspešni, če tega statusa ne morejo obdržati. Njihov optimizem je jalov poskus držanja glave nad vodo. Za obličjem te vedrosti se v sebi nenehno bojujejo z obupom. Nazadnje umrejo zaradi nekakšne sebičnosti.

Če smo rešeni, se počutimo osramočene in če nam kdo pomaga, se počutimo degradirane. Kot nori se borimo za osebne eksistence z individualnimi usodami, ker se bojimo, da bi postali del tiste nesrečne skupine *schnorrerjev* (prisklednik, žicar, op. prev.), ki se jih, mnogi med nami nekdanji filantropi, še predobro spominjamo. Tako kot nekoč spet ne razumemo, da je bil tako imenovani *schnorrer* simbol judovske usode in ne *shlemihl* (šušmar, bedak, človek, ki hitro postane žrtev, op. prev.), zato se danes ne čutimo upravičene do judovske solidarnosti; ne moremo dojeti, da ne gre toliko za nas same, temveč za vse judovsko ljudstvo. Nekoč so to nerazumevanje močno podpirali naši zaščitniki. Tako se spominjam direktorja velikega dobrodelnega podjetja v Parizu, ki je, ko je prejel vizitko nemško-judovskega intelektualca z neizogibnim »Dr.« na njej, z najvišjim glasom začel vzklikati: »Herr Doktor, Herr Doktor, Herr Schnorrer, Herr Schnorrer!«

Sklep tako neprijetnih izkušenj je bil dovolj preprost. Biti doktor filozofije ne zadostuje več; in naučili smo se, da če hočemo zgraditi novo življenje, mora človek najprej izpopolniti starega. Za opisovanje našega ravnanja smo si izmislili prijazne male pravljice; zgubljeni *émigré* jazbečar začne v svoji potrtosti govoriti: »Nekoč, ko sem bil sv. Bernard ...«

Naši novi prijatelji, obdani s tako številnimi zvezdami in slavnimi ljudmi, slabo razumejo, da je v osnovi vseh naših opisov preteklih sijajev ena sama človeška resnica: nekoč smo bili nekdo, za katerega je bilo ljudem mar, prijatelji so nas imeli radi in celo pri najemodajalcih smo sloveli, da vedno redno plačujemo najemnino. Nekoč smo si lahko kupovali hrano in se vozili s podzemno železnico, ne da bi nam govorili, da smo nezaželeni. Nekoliko histerični smo postali, ko so nas začeli odkrivati žurnalisti in nam javno govoriti, naj ne bomo sitni, ko kupujemo mleko in kruh. Sprašujemo se, kako to storiti; že tako smo v vsakem trenutku svojega vsakdanjega življenja tako prekleto previdni, da bi se izognili temu, da bi kdo uganil, kdo smo, kakšen potni list imamo, kje je bil izpolnjen naš rojstni list – in da nas Hitler ni maral. Trudimo se po najboljših močeh, da se prilegamo svetu, v katerem moraš biti nekako političen, ko kupuješ hrano.

V takšnih okoliščinah sv. Bernard postaja večji in večji. Ne morem pozabiti mladega moškega, ki je v pričakovanju, da bo dobil neko delo, izdihnil: »Ne veste, s kom govorite. Bil sem vodja oddelka v Karstadt [veleblagovnica v Berlinu].«

Toda obstaja tudi globok obup moškega srednjih let, ki so ga različne komisije nešteto krat premestile in je, da bi se rešil, končno zavpil: »In nihče tukaj ne ve, kdo sem jaz!« Ker ga nihče ni obravnaval kot dostojanstveno človeško bitje, je začel usmerjati kabel k uglednim osebnostim in svojim odličnim zvezam. Hitro se je naučil, da človeka v tem norem svetu veliko lažje sprejmejo kot »uglednega moža« kot pa človeško bitje.

*

Čim manj svobode odločanja imamo o tem, kdo smo ali kako bi hoteli živeti, tem bolj poskušamo dvigniti pročelje, da bi skrili dejstva in igrali vloge. Pregnali so nas iz Nemčije, ker smo bili Judi. Komaj smo prestopili francosko mejno črto, so nas spremenili v *boches* [Nemec, zlasti nemški vojak v 1. in 2. svetovni vojni, op. prev.]. Rekli so nam celo, da moramo sprejeti to oznako, če smo bili dejansko proti Hitlerjevimi rasnim teorijam. Sedem let smo igrali smešno igro, ko smo poskušali biti Francozi – vsaj bodoči državljani; toda na začetku vojne so nas vse po vrsti internirali kot *boches*. Medtem pa je večina nas dejansko postala tako lojalnih Francozov, da nismo mogli kritizirati niti francoske vladne odredbe; tako smo izjavili, da je bilo v redu, da smo internirani. Bili smo prvi *prisonniers volontaires*, ki jih je videla zgodovina. Ko so Nemci okupirali državo, je morala francoska vlada spremeniti samo ime podjetja; zaprli so nas kot Nemce, vendar nas niso osvobodili, ker smo bili Judi.

Enaka zgodba se je spet in spet ponavljala povsod po svetu. V Evropi so nacisti zaplenili našo lastnino; toda v Braziliji smo morali plačati 30 odstotkov svojega premoženja tako kot najbolj lojalni člani *Bund der Auslandsdeutschen*. V Parizu nismo smeli zapuščati domov po osmi uri zato, ker smo bili Judi; v Los Angelesu za nas veljajo omejitve, ker smo »sovražnikovi tujci«. Naša identiteta se tako pogosto spreminja, da nihče ne more ugotoviti, kdo pravzaprav smo.

Žal stvari niso videti nič bolje, ko se srečamo Judi. Francoski Judi so bili povsem prepričani, da so vsi Judi onkraj Rena, kot jim pravijo, Polaki – tako nemški Judi imenujejo *Ostjuden*. Toda Judi, ki so dejansko prišli iz Vzhodne Evrope, se niso strinjali s svojimi francoskimi brati v veri in so nas imenovali *Jaeckeji*. Sinovi teh sovražnikov *Jaeckejev* – druga generacija, rojena v Franciji in že primerno asimilirana – je razmišljala enako kot judovsko francoski višji razred. Tako te je lahko v isti družini oče klical *Jaecke*, sin pa *Polak*.

Od izbruha vojne in katastrofe, ki se je zgrnila na evropsko judovstvo, je zgolj dejstvo, da smo begunci, preprečilo, da se nismo zlili z domačo judovsko skupnostjo, pri čemer izjeme zgolj potrjujejo pravilo. Ti nenapisani zakoni družbe, ki se jih nikoli javno ne prizna, imajo veliko moč javnega mnenja. In takšno tiho mnenje in praksa sta pomembnejša za naše vsakdanje življenje kakor vse uradne razglasitve o gostoljubju in naklonjenosti.

Človek je socialna žival in življenje ni lahko, ko se socialne vezi pretrgajo.

Moralne standarde je veliko lažje ohranjati v družbenem tkivu. Zelo malo posameznikov ima moč, da ohranijo svojo integriteto, ko so njihovi družbeni, politični in legalni statusi popolnoma nejasni. Zaradi pomanjkanja poguma za boj za spremembo našega družbenega in legalnega statusa smo namesto tega, tako številni od nas, skušali spremeniti identiteto. In to nenavadno ravnanje je stvari zelo poslabšalo. Zmešnjava, v kateri živimo, je deloma naše delo.

Nekega dne bo nekdo spisal resnično zgodbo o judovski emigraciji iz Nemčije; začeti jo bo moral z opisom tistega gospoda Cohna iz Berlina, ki je bil vedno 150-odstotni Nемец, nemški superpatriot. Leta 1933 je gospod Cohn našel pribežališče v Pragi in zelo hitro je postal prepričan češki patriot – tako pristen in lojalen češki patriot, kot je bil nemški. Čas je mineval in okoli leta 1937 je češka vlada že pod močnim nacističnim pritiskom začela preganjati judovske begunce, neupoštevaje dejstvo, da so se tako odločno počutili kot bodoči češki državljani. Naš gospod Cohn je nato odšel na Dunaj; za tamkajšnjo prilagoditev je bil potreben odločen avstrijski patriotizem. Nemški vdor v Avstrijo je gospoda Cohna prisilil, da je odšel iz države. V Pariz je prišel v slabem trenutku in ni nikoli dobil zakonitega dovoljenja za bivanje. Ker je že pridobil sijajne večšine mišljenja, ki zida gradove v oblakih, ni hotel vzeti resno suhih administrativnih ukrepov, ker je bil prepričan, da bo prihodnje življenje prebil v Franciji. Zato se je pripravil na prilagoditev francoski državi in se identificiral z »našim« prednikom Vercingetorixom.² Mislim, da je bolje, da ne razpredam naprej o nadaljnjih dogodivščinah gospoda Cohna. Dokler gospod Cohn ne more sam urediti svoje pameti in je to, kar pravzaprav je, torej Jud, ne more nihče napovedati vseh norih sprememb, skozi katere bo še moral.

*

Človek, ki hoče izgubiti svoje samospoznanje, dejansko pa možnost človeške eksistence, ki je neskončna, kot je neskončno stvarjenje. Toda ponovno pridobivanje nove osebnosti je tako težko – in tako brezupno – kot novo oblikovanje sveta. Karkoli delamo, karkoli se pretvarjamo, da smo, ne razkrivamo drugega kot svojo nesmiselno željo, da bi se spremenili, da ne bi bili Judi. Vse naše dejavnosti so usmerjene k temu cilju: nočemo biti begunci, ker nočemo biti Judi; pretvarjamo se, da smo angleško govoreči ljudje, ker so nemško govoreči imigranti v zadnjih letih označeni za Jude; sebi ne rečemo ljudje brez državljanstva, ker je večina ljudi brez državljanstva na svetu Judov; pripravljani smo postati lojalni Hotentoti, samo da bi skrili dejstvo, da smo Judi. Ne uspe nam in ne more nam uspeti; pod krinko našega »optimizma« je mogoče z lahkoto odkriti brezupno žalost asimilirancev.

Z nami iz Nemčije je beseda asimilacija dobila »globok« filozofski pomen. Ljudje težko prepoznajo, kako resni smo glede tega. Asimilacija ne pomeni nujno

² Poglavar galskega plemena Arvernov, ki je združil Galce v nazadnje neuspešnem uporu proti rimski vojski v zadnji fazi Cezarjevih galskih vojn (op. prev.).

prilagoditve državi, v kateri smo se slučajno rodili ali ljudem, katerih jezik slučajno govorimo. Načeloma se prilagodimo vsemu in vsakomur. Nekoč mi je ta drža postala popolnoma jasna skozi besede rojaka, ki je očitno vedel, kako izraziti svoja občutja. Pravkar je prispel v Francijo in ustanovil eno tistih združenj za prilagajanje, v katerih so nemški Judi drug drugemu zatrjevali, da so že Francozi. V svojem prvem govoru je rekel: »Bili smo dobri Nemci v Nemčiji, zato bomo dobri Francozi v Franciji.« Občinstvo je navdušeno ploskalo in nihče se ni smejal; bili smo srečni, da smo se naučili, kako dokazati svojo lojalnost.

Če bi bil patriotizem stvar rutine ali prakse, bi morali biti mi najbolj patriotski ljudje na svetu. Vrnimo se h gospodu Cohnu; zagotovo je potolkel vse rekorde. On je tisti idealni imigrant, ki vedno in v vsaki državi, v katero ga je pripeljala strašna usoda, takoj vidi in vzljubi domače gore. Ker pa za patriotizem vendarle ne velja, da je stvar prakse, je ljudi težko prepričati o iskrenosti naših ponavljajočih se transformacij. Ta boj ustvarja našo lastno skupnost tako netolerantno; polno afirmacijo iščemo brez svoje skupine, ker nismo v položaju, da bi nas priznali domačini. Ko ti srečajo tako nenavadna bitja, kot smo mi, postanejo sumničavi; iz njihove perspektive je po pravilu razumljiva samo lojalnost do starih domovin. To nam zelo greni življenje. Lahko bi premagali to sumničenje, če bi pojasnili, da je imel za nas Jude naš patriotizem v izvirnih državah nekoliko svojski pomen. Čeprav je bil resnično iskren in globoko zakoreninjen. V dokaz smo pisali zajetne knjige; plačevali vso birokracijo, da bi raziskali njegovo starodavnost in ga pojasnili statistično. Imeli smo znanstvenike, ki so pisali filozofske razprave o vnaprej določeni harmoniji med Judi in Francozi, Judi in Nemci, Judi in Madžari, Judi in ... Naša tako pogosto osumljena lojalnost današnjega časa ima dolgo zgodovino. To je 150-letna zgodovina asimiliranega judovstva, ki je pokazalo neprecedenčno spretnost: čeprav so ves čas dokazovali svoje nejudovstvo, jim je vseeno uspelo, da so ostali Judi.

Strašno zmedo teh Ulikses popotnikov, ki v nasprotju s svojimi velikimi prototipi ne vedo, kdo so, je mogoče preprosto razložiti z njihovim maničnim zavračanjem ohranjanja svoje identitete. Ta manija ne traja zadnjih deset let, veliko starejša je, kar razkriva temeljno absurdnost našega bivanja. Podobni smo ljudem s fiksno idejo, ki ne morejo zaustaviti nenehnih poskusov prikrivanja imaginarne stigme. Zato imamo navdušeno radi vsako novo možnost, za katero se zdi, ker je nova, da bo lahko delala čudeže. Enako smo navdušeni nad vsakim novim narodom, kot je obilna ženska navdušena nad vsako novo obleko, ki ji obeta dati videz zaželene vitkosti. Toda obleko ima rada samo toliko časa, dokler verjame v njeno čudežno svojstvo, in takoj jo bo vrgla stran, ko bo odkrila, da ne spremeni njene postave – ali, v tem primeru, statusa.

Verjetno marsikoga preseneča, da se še nismo odvrnili od očitne neuporabnosti vseh naših čudaških prikrivanj. Tako kot drži, da se ljudje redko učimo iz zgodovine, prav tako drži, da se mnogi učijo iz osebnih izkušenj, ki se, kot v našem primeru, pogosto ponavljajo. Toda preden vržete prvi kamen v nas, vedite, da biti Jud na tem svetu ne prinaša nobenega legalnega statusa. Če bi začeli govoriti res-

nico, da nismo nič drugega kot Judi, bi se izpostavili usodi človeških bitij, ki jih ne varuje noben specifični zakon ali politična konvencija in so zato zgolj človeška bitja. Težko si predstavljam bolj nevarno držo, ker pravzaprav živimo v svetu, v katerem človeško bitje kot tako že nekaj časa ne obstaja; ker je družba odkrila diskriminacijo kot pomembno družbeno orožje, s katerim je mogoče ubiti človeka brez vsakršnega prelivanja krvi; ker potni listi in rojstni listi in včasih celo potrdila o odmeri dohodnine niso več formalni papirji, temveč vzrok družbenega razlikovanja. Drži, da nas je večina popolnoma odvisna od družbenih statusov; izgubimo zaupanje vase, če nas družba ne priznava; pripravljeni smo – in smo vedno bili – plačati kakršno koli ceno za to, da nas družba sprejme. Toda enako drži, da so redki med nami, ki so poskušali shajati brez vseh teh zvijač in šal o prilagajanju in asimilaciji, plačali veliko višjo ceno, kot so si jo lahko privoščili: na kocko so postavili tisto malo priložnosti, ki jih imajo v tem na glavo postavljenem svetu celo izobčenci.

Ravnanje teh maloštevilnih, ki bi jih lahko imenovali, sledeč Bernardu Lazareu, »zavestni pariahi«, lahko prav tako malo pojasnimo z zdajšnjim dogajanjem, kot z ravnanjem gospoda Cohna, ki se je skušal na vsak način povzpeti. Vsi so sinovi 19. stoletja, ki so, ne poznavajoč legalne ali politične izobčence, predobro poznali družbene pariahe in njihovo nasprotje, družbene povzpeticnike. Sodobna judovska zgodovina, ki se je začela z dvornimi Judi in nadaljevala z judovskimi milijonarji in filantropi, rada pozablja to drugo smer judovske tradicije – tradicijo Heineja, Rahel Varnhagen, Sholoma Aleichema, Bernarda Lazareja, Franza Kafke ali celo Charlieja Chaplina. To je tradicija manjšine Judov, ki niso hoteli postati povzpeticniki, ki so bolj cenili status »zavestnega pariaha«. Vse povzdigovane judovske lastnosti – »judovska srčnost«, humanost, humor, nepristranska inteligentnost – so lastnosti pariaha. Vse judovske pomanjkljivosti – brezobzirnost, politična neumnost, manjvrednostni kompleksi, denarna grabežljivost – so značilnosti povzpeticnikov. Vedno so obstajali Judi, ki niso mislili, da je vredno zamenjati svojo človeško držo in svoj lasten vpogled v realnost za ozkost kastnega duha ali esencialno nerealnost finančnih transakcij.

Zgodovina je vsilila status izobčencev obema, enako pariahom in povzpeticnikom. Zadnji še niso sprejeli velike Balzacove modrosti *On ne parvient pas deux fois*; zato ne razumejo silovitih sanj prvih in se čutijo ponižani, ker doživljajo enako usodo kot oni. Tisti maloštevilni begunci, ki vztrajno govorijo resnico celo do točke »nespodobnosti«, dobijo v zameno za svojo nepriljubljenost neprecenljivo prednost: zgodovina zanje ni več zaprta knjiga in politika ne privilegij Nejudov. Vedo, da izobčenju judovskega ljudstva v Evropi hitro sledi izobčenje večine evropskih narodov. Begunci, ki bežijo iz države v državo, so avantgarda svojega ljudstva – če obdržijo svojo identiteto. Judovska zgodovina prvič ni ločena, temveč povezana z zgodovino vseh drugih narodov. Prijateljstvo in medsebojna solidarnost evropskih ljudstev sta razpadla, ko in ker je Evropa dopustila, da se izključi in preganja njen najšibkejši član.

Prevedla Nina Kozinc

»Hvala, ker odpirate Evropo«

Abstract

»Thanks for opening Europe«

Upon lived experience on Balkan refugee and migration route author identifies some theoretical dilemmas that appear in so-called refugee crisis and proposes some conceptual tools for analysis and intervention. The clash between movement of refugees and migrants on the one hand and European border and migration regime on the other highlights the role of the state of exception in contemporary forms of government, new meanings of racism in relation to hierarchies proper to nowadays capitalism, inadequacy of objectivist understanding of migration and necessity to grasp refugee and migrant subjectivity and new forms of political engagement on the border, such that are affective and capable of creating common beyond rigid identities.

Keywords: Autonomy of migration, racism of center and periphery, European border regime, state of exception, political passions

Andrej Kurnik is assistant professor at the Department of Political Science at the Faculty of Social Science, University of Ljubljana. (andrej.kurnik@guest.arnes.si)

Povzetek

Na podlagi izkušenj na balkanski begunski in migrantski poti avtor besedila identificira nekatera teoretična vprašanja, ki se odpirajo v tako imenovani begunski krizi in predlaga nekatera konceptualna orodja za analizo in delovanje. Trk begunskega in migrantskega gibanja ter evropskega mejnega in migracijskega režima poudari pomen stanja izjeme v sodobnih oblikah vladanja, redefinicijo rasizma v povezavi s hierarhijami, ki so značilne za sodobni kapitalizem, neustreznost objektivističnega pogleda na migracije in nujnost razumevanja begunske in migrantske subjektivitete ter novih oblik političnega delovanja na meji, ki so potopljene v afektivno in zmožne tvorjenja skupnega onkraj rigidnih identitet.

Gljučne besede: Avtonomija migracij, rasizem centra in periferije, evropski mejni režim, stanje izjeme, politične strasti

Andrej Kurnik je docent na Oddelku za politologijo na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. (andrej.kurnik@guest.arnes.si)

V enem od samoorganiziranih taborov mednarodnih neodvisnih prostovoljcev in prostovoljk na balkanski poti se je Sirijec v zgodnjih dvajsetih zahvalil italijansko-mu prostovoljcu v zgodnjih štiridesetih, ki je delil topel čaj. Ta mu je odvrnil: »Hvala vam, ker odpirate Evropo!« Kulisa tega dialoga so bili oboroženi vojaki, protizgredniško opremljeni zamaskirani policisti, med njimi policijski psi, nekaj korakov stran vojaški transporterji s prižganimi žarometi, katerih svetloba je po travniku pri Rigoncah risala sence tisoč in nekaj beguncev, zgnanih za policijski trak. Evropa se na odpiranje mej odziva paranoično, z rezalnimi žicami, militarizacijo meja, zapornim ognjem rasizma in ksenofobije. Pa tudi z neverjetnim fascinantnim gibanjem dobrodošlice, solidarnosti z begunci, podpori odprtosti meja, družbe, duha. Angažma tega gibanja je radikalen in gre od odpiranja lastnih domov za begunce do nudenja vsestranske humanitarne, psihološke in politične pomoči beguncem in begunkam na poti. Sicer smo lahko že kar nekaj časa opazovali določen premik v antirasističnih gibanjih v Evropi, premik od solidarnosti z izključenimi k razumevanju solidarnosti kot skupnemu delovanju, ki nujno izzove in razgradi meje med nami in njimi.

Teoretsko je ta premik nazorno nakazal Balibar (Balibar, 2007), ko je popeljal kritiko meja onkraj dihotomije med nacionalrepublikanizmom in kozmopolitizmom, saj oba predpostavljata neizogibnost izključevanja vedno, ko se konstituira politična skupnost in postavi meja med tistimi, ki ji pripadajo, in tistimi, ki so izključeni. Onkraj te dihotomije in neizogibnega izključevanja skozi vključevanje je nenehna in nepopustljiva kritika fetišizacije skupnega življenja (Balibar, 2007: 86).¹ Paranoična reakcija oblasti in velikega dela javnega mnjenja na prihod večjega števila beguncev in migrantov tako pravzaprav ni presenetljiva. Migracija je radikalna pozicija, ki zahteva defetishizacijo skupnega življenja. To razidentitetnjenje je nujen pogoj za migracijo in obenem nujen pogoj za graditev vključujoče družbe. Je torej nujen pogoj svobode in demokracije. Tako imenovani begunski in migrantski val je lakmusov papir stanja svobode in demokracije v Evropi. Pokazal je, da je Evropa ukleščena zaradi fetišiziranih oblik skupnega življenja. Da njene družbene institucije proizvajajo identitete, ki podpirajo razslojevanje in hierarhizacijo v dobi neoliberalizma. A obenem begunska kriza razkriva novo subjektiviteto, ki je sposobna zdrobiti *status quo* in nam, kot bi dejal Deleuze, povrniti svet (Deleuze, 1995).² Begunci, migranti, neodvisni prostovoljci, gibanja dobrodošlice ne zasedajo slonokoščenih stolpov, obdanih z rezalnimi žicami. Zasedajo mejo, nenehno nadlegovani in poniževani, in v dramatičnem procesu razidentitetnjenja dolbejo

¹ Balibar tukaj izhaja iz Nancyja, ki bi »rad vpeljal idejo, da temelja družbene odtujenosti ne pomeni izključevanje, ampak na neki način samo vključevanje, če ga spremlja normativna fetišizacija skupnega življenja« (Balibar, 2007: 89).

² »Če verjameš v svet, povzročas dogodka, pa čeprav nepomembne, ki se izmikajo nadzoru, plodiš nove prostor-čase, ne glede na majhnost njihove površine ali prostornine.« (Deleuze, v Hardt in Negri, 2010: 66)

nov prostor subjektivacije. Reakcionarna Evropa že dolgo ni bila tako prestrašena. In kako upravičeno!

Pričujoče besedilo se postavlja na mejo. Med begunce, migrante, neodvisne prostovoljce in aktiviste gibanj dobrodošlice. Tako skuša preseči akademski pogled na tako imenovano begunsko krizo. Namesto pogleda od zunaj, iz slonokoščениh stolpov znanosti, vabi k občutenju³ neverjetne epizode boja za svobodo gibanja, občutenju iz migracije in iz z njo povezanega aktivizma. Na podlagi tega epistemološkega obrata, ki ga zagovarja teorija avtonomije migracij⁴ (Bojadžijev, 2009), skuša nakazati določena ključna vprašanja, ki se odpirajo med begunsko krizo, in podati provizorična teoretska in konceptualna orodja za analizo in delovanje. Takšna analiza in teorija, vedno potopljena v afektivno, strastno, dvoumno družbeno bit, ne daje končnih odgovorov, ampak ponuja le nedokončan nabor skupnih pojmov za graditev novih kolektivnih teles. Skupnih pojmov, ki nastajajo na podlagi doživetega izkustva. In to je edino, kar projektu osvobajanja danes ostaja. In ravno to je neznansko osvobajajoče. Pa čeprav se ob tem čutimo skrajno ranljive. Ali pa ravno zato. V članku navedeni dogodki na meji na tako imenovani balkanski poti si ne sledijo v skladu z dejanskim časovnim zaporedjem.

Botovo/Zákány, hrvaško-madžarska meja, 27. septembra 2015 (O gibanju beguncev in migrantov ter stanju izjeme)

Evropska karavana odprtih meja, ki se je sestavila v Ljubljani na poziv Protirasistične fronte brez meja, se je na svoji skupščini v Socialnem centru Rog odločila, da bo intervenirala v Botovu/Zákányu, na hrvaško-madžarski meji. Aktivisti in aktivistke iz različnih evropskih držav so se tako odločili na podlagi informacij, da na omenjeni lokaciji hrvaška policija usmeri begunce in migrante proti madžarski meji, ki je zaprta z rezalno žico in oboroženo vojsko. Po nedavno sprejeti represivni in rasistični zakonodaji na Madžarskem⁵ bi lahko prišlo tudi do tragedije. Orbánova vojska bi namreč lahko tudi streljala na ljudi, ki skušajo prestopiti militarizirano mejo. Zato je bil aktivističen načrt povezati se z begunci in migranti,

³ Mignolo v članku o (de)kolonialnosti, mejnem mišljenju in epistemološki nepokorščini predlaga uporabo izraza občutenje namesto pogled (občutenje sveta namesto pogled na svet). Pogled, ki ga »omejuje in privilegira zahodna epistemologija blokira afekte in občutke onkraj oči« (Mignolo, 2011: 3).

⁴ Bojadžijev tako pravi, »da je diskurz avtonomije migracij imel in še vedno ima vlogo spremembe perspektive *na* migracijo *v iz* migracije« (Bojadžijev, 2009: 2305).

⁵ O tem, kako paket protibegunske zakonodaje spodkopava demokracijo na Madžarskem, glej Scheppele, 2015.

jim razdeliti humanitarno pomoč, nato pa izvesti demonstracijo na meji proti čedalje bolj agresivni politiki zaprtih meja, katere največja zagovornica je ravno Madžarska. Ko so aktivisti in aktivistke Evropske karavane odprtih meja prispeli v Botovo in preverili situacijo, so lahko zgolj opustili svoj izhodiščni načrt. Ugotovili so namreč, da hrvaški policisti spremijo velike skupine beguncev in migrantov, ki jih z vlaki pripeljejo iz begunskega centra v Opatovcu na hrvaško-srbski meji, do mejne črte, kjer so madžarske oblasti pustile nekajmetrsko vrzel v ograji. Skozi njo so begunci in migranti vstopali na Madžarsko, kjer sta jih policija in vojska pospremila do vlaka za Avstrijo, ki je čakal stran od železniške postaje, v temi, tako rekoč v tajnosti. Aktivisti in aktivistke so torej ugotovili, da hrvaške in madžarske oblasti tako rekoč tihotapijo begunce in begunke zunaj mejnega prehoda, v gozdičku, skozi ozko vrzel v rezalni ograji. V takšni situaciji bi lahko javni protest proti militarizaciji evropskih meja ogrozil humanitaren koridor, ki se je vzpostavil kljub vsej retoriki zaprtih meja. Evropska karavana odprtih meja je tako lahko zgolj razdelila humanitarno pomoč na krajšem odseku poti od železniške postaje Botovac do mejne črte.

Ta izkušnja aktivistk in aktivistov Evropske karavane brez meja je bila naravnost paradigmatična za razumevanje političnih razsežnosti tako imenovane begunske krize. Lekcija, ki jo je bilo mogoče potegniti iz nje, je, da je gibanje beguncev in migrantov, kar oblasti in mediji pogosto imenujejo begunski in migrantski tok ali val, suspendiralo evropski mejni in migracijski režim. Četudi se je Madžarska v vnemi, da spoštuje schengenski pravni red, obdala z rezalno žico in vojsko s pooblastili, da strelja, so množičnost beguncev in migrantov ter njihovo ravnanje izdoblili luknjo v trdnjavi Evropi. Gibanje beguncev in migrantov je razveljavilo temeljne poteze evropskega migracijskega in mejnega režima ter prisililo EU in njene države članice, da začnejo vzpostavljati nov režim upravljanja migracij. V vrzeli v rezalni žici, skozi katero so pred očmi aktivistov in aktivistk v madžarsko noč izginjali tisoči beguncev in migrantov, lahko razumemo zametke oblikovanja tega režima. Medtem ko je prejšnji temeljil na eksternalizaciji evropskega mejnega in migracijskega režima na diktatorske in avtoritarne režime v evropski soseščini, ki so začeli kot domine padati po tako imenovanih arabskih pomladih 2011, je za nastajajoči režim značilno, da bodo tehnologije in arhitekture odvrčanja, zadrževanja, selekcioniranja in hierarhičnega vključevanja, ki so značilne za evropski mejni in migracijski režim, segale globoko na ozemlje EU, v samo osrčje Evrope.

Te tehnologije in arhitekture rezalnih žic, ograjenih prostorov, usmerjanja, prečiščevanja, selekcioniranja in segregacije spremlja aktiviranje stanja izjeme.⁶ Aktivisti in aktivistke so lahko bili to noč osupli, da država, ki tako agresivno in pompozno v obliki rezalne žice manifestira suverenost, hkrati izdolbe vrzel in suspendira lasten suvereni zakon. A ravno to je po definiciji stanje izjeme kot akt

⁶ Po Agambenu ima stanje izjeme biopolitičen pomen kot »izvorna struktura, v kateri zakon obsega živa bitja na način lastnega suspenza« (Agamben, 2005: 3).

utemeljitve suverene diktatorske oblasti. Pred očmi aktivistov in aktivistk se je manifestirala schmittovska suverena oblast.⁷ V strahoviti dvoumnosti. V zavetju noči in sivi conి suspenza zakona so to noč begunci in migranti nadaljevali pot proti izbrani destinaciji, v Nemčijo, na sever. Že jutri bi lahko bila noč na madžarsko-hrvaški meji priča streljanju, neposrednemu izvajanju oblasti nad golim življenjem, absolutni oblasti države nad življenjem in smrtjo. Iz zgodovine in teoretične literature lahko ugotovimo, da je stanje izjeme kot utemeljitev diktatorske oblasti, absolutne oblasti države nad življenjem in smrtjo, odgovor na revolucionarno izredno stanje, suspendiranje norm in zakonov, ki jih narekuje izbruh dogodkov. V tem primeru izbruh nezaustavljive moči beguncev in migrantov, subjektivitete, ki je rezultat represivnega in nasilnega evropskega mejnega režima, triumfa globalnega kapitalizma, postkolonialne situacije z dokončnim razkrojem političnih oblik, ki so nastale v procesih navidezne osamosvojitve nekdanjih kolonij, nešteto gest upiranja in solidarnosti. Ta dvoumnost v tako imenovani begunski krizi obenem poganja in mrtviči. Stotisoči, ki jim uspe v nekaj dneh premagati razdalje, za katere so prej potrebovali celo leta, nas navdajajo z radostjo in entuziazmom. Reakcije na ta obet svobode v obliki drsenja v avtoritarizem in fašizacijo družbe pa nas vedno znova zmrazijo, otrpnejo. Gre za pogoj, ki ga živimo skupaj z begunci in migranti na poti.

Šentilj/Spielfeld, slovensko-avstrijska meja, 31. oktobra 2015 (O rasizmih in oblastnih tehnologijah selekcije in prečiščevanja)

Naslednja transnacionalna karavana se je v Ljubljani sestavila dva tedna po začetku tako imenovanega drugega begunskega vala. Aktivisti in aktivistke Protirasistične fronte brez meja so pozvali neodvisne prostovoljce in aktiviste, ki delujejo na balkanski poti, k skupni intervenciji proti strategiji eskalacije, ki jo je ubrala slovenska vlada, in proti politiki upočasnjevanja begunskega in migrantskega toka. Ko je Madžarska dokončno zaprla mejo, je Hrvaška preusmerila begunce in migrante proti Sloveniji. Vlada Republike Slovenije se je na množičen prehod migrantov in beguncev pripravila z vzpostavitvijo sprejemnih in namestitvenih centrov. Takšna organiziranost pa je trajala samo en dan. Nikoli pojasnjen komunikacijski šum med avstrijsko in slovensko notranjo ministrico, na podlagi katerega je Slovenija že naslednji dan ustavila sprejemanje beguncev in migrantov, je sprožil kaos, ki je botroval pravemu avtoritarnemu odklonu. Ker je Slovenija skušala uveljaviti popolnoma arbitrarno kvoto 2500 prestopov meje na dan, je predvolilna

⁷ Agamben gradi svoje pojmovanje stanja izjeme na Schmittovi definiciji stika med stanjem izjeme in suverenostjo (Agamben, 2005).

Hrvaška začela begunce in migrante usmerjati čez zeleno mejo. Tako proizveden in medijsko nadvse razpihovan kaos je poenotil slovenski politični prostor okrog brambovskega konsenza. Po nekaj dneh je tako parlament s plebiscitarno večino spremenil zakon o obrambi, s čimer je dobila vojska pri obrambi meje policijska pooblastila nad civilisti. Sprememba zakona, ki je bila sprejeta po hitrem postopku, je bila zgolj formalizacija dogajanja na terenu, z oboroženo vojsko, ki na meji izvaja naloge policije. Zaradi eskalacije na slovensko-hrvaški meji je bil sklican tudi izreden vrh EU o balkanski poti. Ta je poleg vsakokratne mantre o potrebi po vzpostavitvi nadzora na zunanji meji, o nujnosti vzpostavitve tako imenovanih *hotspots*⁸ v Grčiji in o Turčiji kot ključni partnerici pri poskusu zaustavitve begunskega in migrantskega toka nakazal, da bodo EU in države članice balkansko pot preoblikovale v institucijo upočasnjevanja, selekcije in zavračanja beguncev in migrantov. Da bodo na balkanski poti uporabile tehnologije oblasti, ki so sicer značilne za evropski migracijski in mejni režim. Iz končnega sporočila z vrha je bilo tako razvidno, da bodo države na balkanski poti povečale namestitvene zmogljivosti in zaostriale registracijske postopke, obenem pa naj bi se pripravili pogoji za lažjo deportacijo. Iz tega je mogoče razbrati, da bodo skušali balkansko pot spremeniti v pridržalno in deportacijsko pot.

Aktivisti in aktivistke ter neodvisni prostovoljci in prostovoljke, ki so se zbrali na dvorišču Avtonomnega centra Rog na podlagi poziva *Ljubljana Calling*, so se tokrat odločili za poskus intervencije na meji med Avstrijo in Slovenijo. Od tam so namreč prihajala poročila o dramatičnem in nasilnem vsiljevanju režima upočasnjevanja prehoda v obliki sistema ograd v medmejnem prostoru. Obenem so za ta dan v Spielfeldu napovedali manifestacijo skrajno desne pobude Identitetna generacija za zaprtje evropskih meja. Na pripravljalni skupščini so se aktivisti/ke odločili za humanitarno politično intervencijo na nikogaršnjem ozemlju med Avstrijo in Slovenijo. Zaradi omenjene desničarske manifestacije podpore državnemu nasilju nad begunci in migranti naj bi nikogaršnjo zemljo dosegli z avstrijske strani. Akcija je bila neuspešna, saj se je izkazalo, da je postala humanitarno politična intervencija nemogoča. Rezultat vrha EU sta bili namreč institucionalizacija in pospešena normalizacija balkanske poti, pri čemer je imela militarizacija meje v Sloveniji vlogo iniciatorja in izvrševalca tehnologij upočasnjevanja, selekcije in zavračanja. Medtem ko sta se prej zdela tehnokratski in regulatorski pristop severnih držav in tudi Evropske komisije ter madžarski militarističen pristop, ki ga legitimirata nacionalizem in rasizem vsaksebi, sta se v slovenskem primeru nacionalistične in rasistične militarizacije pokazala za komplementarna. Slovenija, ta dobra učenka Evropske unije, je navidezno nasprotje med evropskim centrom in periferijo poka-

⁸ *Hotspots* so ideja Evropske komisije za soočenje z nečim, čemur pravijo najhujša migracijska križa po drugi svetovni vojni. Pristop *hotspots* pomeni vzpostavitev sprejemnih centrov za migrante v mejnih državah EU, kot sta Italija in Grčija. Njihova funkcija je identificiranje beguncev in migrantov, jemanje njihovih prstnih odtisov in vračanje tistih, ki naj ne bi bili upravičeni do mednarodne zaščite (Euronews, 2015).

zala kot usklajeno delovanje gospodarja in hlapca.

V begunski zgodbi je morda najbolj intrigantno nasprotje med diskurzom in tudi ravnanjem na evropski periferiji, v vzhodnoevropskih državah, in evropskim centrom, severnimi evropskimi državami in institucijami Evropske unije. Medtem ko se v perifernih, vzhodnoevropskih državah uveljavlja diskurz in prakse rasizma in represije nad begunci in migranti, se kažeta sever in evropski center kot veliko bolj odprta in z občutkom za človekove pravice beguncev in migrantov. To nasprotje, ki se na ravni definiranja evropskih politik kaže v razpravah o razporeditvi »bremen« sprejema beguncev z uvedbo sistema kvot, je imelo tudi simbolne manifestacije, kot na primer v času dramatičnih dogodkov na Madžarskem, ko je beguncem uspelo predreti zapore madžarske policije, na kar je nemška kanclerka odgovorila z izrazom dobrodošlice sirskega beguncem v Nemčiji. Begunci so tako prebijali zapore madžarske policije noseč velike portrete Angele Merkel. In tudi pozneje, ko na primer iz Nemčije že dolgo niso več prihajala sporočila dobrodošlice beguncem, je odziv na teroristične napade v Parizu znova jasno poudaril dihotomijo evropski center in periferija, s tem, ko so na periferiji nesramežljivo takoj potegnili enačaj med terorizmom in begunci, medtem ko so v centru hiteli opozarjati, da je takšno enačenje nesprejemljivo.

Kakršnikoli so že dnevno-politični razlogi in motivi za takšno razliko v diskurzih o beguncih, se je treba lotiti problema strukturno zakoreninjenega rasizma in etnonacionalizma v evropski periferiji, vključno s Slovenijo. Rasizem namreč ni toliko stvar predsodkov kot izraz strukturnega rasizma. Ko gre za evropsko periferijo, lahko trdimo, da gre za dva vidika strukturnega rasizma. Najprej gre za nasilje, vpisano v družbene strukture, ki je bilo konstituirajoče za nastanek novih etnonacionalnih držav, nastalih na pogorišču socialističnih držav. Definicija državljanskega telesa s prisilno homogenizacijo, ki so jo podpirale prakse izključevanja in diskriminacije, kot je bil v Sloveniji izbris, se je vpisala v represivne in ideološke aparate države. Rasistična in nacionalistična histerija tako ustrojenih družb ob prehodu, kaj šele prihodu beguncev in migrantov, ni potemtakem nič nenavadnega. In če želimo zmanjšati rasističen potencial družbe, moramo začeti razgrajevati rasizem in nacionalizem obstoječih družbenih struktur, in to predvsem v obliki napada na temeljno predpostavko, ki poganja njihovo reprodukcijo, to je predpostavka homogenosti družbe. Drugi vidik strukturnega rasizma na vzhodnoevropski periferiji je povezan s specifično umeščenostjo teh družb v hierarhičen evropski in svetovni kapitalistični sistem. Kot izhodišče za analizo tega drugega vidika rasizma vzamemo Balibarjevo trditev, da simbolna in identitetna struktura delujeta vzporedno z ekonomsko strukturo (Balibar, 2007: 31).⁹ Ker se

⁹ »Forme-nacije ne moremo opredeliti preprosto kot abstrakcijo nacionalne skupnosti (se pravi na način, na katerega se sama dojema), označevati mora koncept prisil, ki delujejo skupaj, se pravi kavzalnost, ki deluje po določenem modelu, način, kako odsotni vzrok pride z enega prizorišča na drugo, način, kako ekonomske sile določajo simbolne posledice in narobe. Pod temi strukturnimi prisilami delujejo sile in se bijejo bitke.« (Balibar, 2007: 31)

danes ekonomski monopoli ne organizirajo več v okviru nacionalnih držav, ampak nadnacionalno in v tem kontekstu postajajo nacionalne države in meje utrjevalci in braniki relativnih privilegijev politično rentnih kast, ki so v vazalskem odnosu do centrov moči finančnega kapitala, je rasizem in etnonacionalizem perifernih držav neposreden izraz integriranega svetovnega kapitalizma, ki se integrira v obliki hierarhičnega vključevanja. Obenem kapitalistični monopoli, ki so danes organizirani nadnacionalno in privzemajo obliko finančnega kapitala, generirajo nove simbolne in identitetne strukture, ki so nadnacionalne, a nič manj rasistične. Vendar gre v njihovem primeru za drugačen tip rasizma, takšen, ki interpretira univerzalno in skuša biti v skladu s tem vseobsegajoč in vsevključujoč. Takšna simbolno-identitetna struktura, ki vključuje vse in tolerira razlike, če so instrumentalne za kapitalizem, trdi lastno superiornost glede na periferne simbolno-identitetne strukture. Postmoderen rasizem, ki je izraz kapitalističnih monopolov na nadnacionalni ravni, torej zatrjuje superiornost nad modernim rasizmom, ki je izraz kapitalističnih monopolov, organiziranih v okviru nacionalne države, s čimer generira specifičen odnos gospostva centra nad periferijo. Seveda se odnos med postmoderno in moderno simbolno ter identitetno strukturo le deloma prekriva s teritorialno razmejitvijo med evropskim centrom in periferijo. Napaka bi bila na primer s prvo enačiti Nemčijo in z drugo Madžarsko. Primer Pegide in identitetnega gibanja, ki je imelo tisti dan shod v Špilju, nesporno kaže, da je periferne simbolno-identitetna struktura še kako prisotna tudi v državah evropskega centra.

Manifestni rasistični diskurzi so zagotovo povezani z delovanjem totalnih institucij, z oblastnimi tehnologijami prečiščevanja, kot jih je prav posrečeno poimenovala slovenska notranja ministrica. Organizirano širjenje rasističnega sovraštva podpira delovanje teh institucij in prakse teh institucij povratno podžigajo rasistični diskurz. Pri tem se seveda prav ponujajo zgodovinske analogije. Spirala sovraštva do beguncev in migrantov, ki se vrtinči zaradi načina, kako oblasti ravnaajo z begunci in migranti, in zaradi s tem ravnanjem povezanega čedalje agresivnejšega rasističnega in sovražnega govora, zagotovo vodi v dehumanizacijo beguncev in migrantov. In ta dehumanizacija se kapilarno širi po vsej družbi in vodi v dehumanizacijo celotne družbe. Begunci kot *homo sacer*, golo življenje,¹⁰ nad katerim se izvaja absolutna oblast nad življenjem in smrtjo, subjekti brez pravic in brez države, ki bi jih lahko zaščitila, begunski centri kot taborišča – vse to je zagotovo primeren način opisovanja pogoja, v katerem se je znašla skrajno ranljiva populacija beguncev in migrantov. Kljub tem srhljivim podrobnostim z zgodovinsko epizodo nastaja

¹⁰ Marina Gržinič (2011: 124) tako povzame definicijo golega življenja na podlagi branja Agambena: »Delitev življenja na dvoje pomeni, da se življenje ne razlikuje le od smrti, temveč od samega sebe. Življenje se tako rekoč diferencira od znotraj; deli se na dvoje, na golo življenje (zoe) in življenje z obliko ali modalno življenje (bio). Golo življenje je življenje brez oblike ali stila, življenje, ki poseduje le to – golo življenje, izročeno milosti suverena, da potemtakem odloča o življenju in smrti. Golo življenje je pravzaprav oblika življenja, ki se proizvaja v ne/razmerju do zakona.«

janja uničevalnih taborišč lahko trdimo, da je verjetno boljša zgodovinska analogija za razumevanje pretvarjanja begunske in migrantske poti v zaporniško institucijo analogija z Ellis Island v ZDA. Ta sprejemni in selekcijski center za migrante iz vzhodne in južne Evrope je vseboval oblastne tehnologije selekcije in prečiščevanja, ki so bile zagotovo prisotne tudi v nacističnih taboriščih. Na teh otoških vratih v ZDA se je dogajalo skrajno kruto zavračanje in deportiranje migrantov, ki so imeli kakršno koli telesno hibo ali bolezen. In zelo verjetno je bila deportacija za številne usodna. A treba je poudariti, da se je ta tehnologija oblasti izvajala v kontekstu kapitalistične demokracije, v kontekstu, ko je ameriški kapitalizem razumel liberalno demokratično politično obliko s primesmi države blaginje kot najprimernejše okolje za kapitalistično akumulacijo. V nasprotju z nemškim kapitalom, ki je takšno okolje identificiral v militarizirani in osvajalski državi, in torej v nacizmu.

Vprašanje, na katero moramo torej odgovoriti, da bi razumeli, v čem je dejanska nevarnost strmega vzpona rasizma v povezavi s tako imenovano begunsko krizo, je, kakšno politično okolje razume evropski kapital, ki je nadnacionalen in finančen, kot najbolj primerno za kapitalistično akumulacijo. Je to militarizacija in osvajalna vojna ali liberalna demokracija s primesmi države blaginje? Po vsej verjetnosti nekaj tretjega v obliki permanentne krize in permanentnih izrednih razmer, na podlagi katerih se artikulirajo nove *ad hoc* oblike vladovanja.¹¹ In kot trdita avtorja *Skupnega* (Hardt in Negri, 2010: 335–339), je mogoče te oblike vladovanja subvertirati oziroma v tem kontekstu je mogoče razmišljati o konstituirajočem vladovanju. Vladovanje od spodaj in izredne razmere od spodaj, ki suspendirajo obstoječi red. Gibanje beguncev in migrantov ter izredno transnacionalno podporno mrežo na vsej begunski poti lahko razumemo kot takšno obliko konstituirajočega vladovanja.

V permanentni krizi in izrednih razmerah se ne moremo zanesti na garancije, ki jih daje liberalno demokratska ustava, in prav tako se ne moremo zanesti na institucionalne okvire oblikovanja družbenega konsenza onkraj reprezentativne politike, v institucionalnih aranžmajih države blaginje. Lahko se zanesemo zgolj na vztrajno oblikovanje solidarnostnih vezi, na nove oblike srečevanj, ki presegajo ločnice meja. Tako da skupaj z begunci in migranti gradimo uporno subjektiviteto, ki subvertira oblike avtoritarnega vladovanja in gradi oblike konstituirajočega vladovanja. Obenem pa ne smemo zmrzniti pred grozečo fašizacijo. Evropski kapital, ker je finančen, transnacionalen in globalen, verjetno ne bo prepustil oblasti skrajni desnici, bo pa njene napade in nasilje uporabil za učinkovito reguliranje begunskega in migrantskega toka. Reguliranje v korist interesov trga dela in ne kakšne

¹¹ Že omenjena Marina Gržinić (2011: 124) trdi tudi, da pride do delitve življenja od znotraj na dvoje z globalnim neoliberalnim kapitalizmom. Stanje izjeme kot izvorna struktura neposrednega izvajanja oblasti nad golim življenjem dobi torej nov pomen in permanentnost z vladavino globalnega neoliberalnega kapitalizma. In po Agambenu postaja zaradi nezaustavljive širitve globalne državljanske vojne stanje izjeme vse bolj prevladujoča paradigma vlade v sodobni politiki (Agamben, 2005: 3).

milenaristične utopije. Seveda je fašizem mogoč, še zlasti, če ga razumemo kot razveljavitev odnosa gospostva in upora, ki je konstituirajoč tudi za migracijski režim, ter njegov prevod v zunanji odnos prijatelj–sovražnik. A vendar težko verjamemo, da bo EU učinkovito zaprla meje, izgnala vse begunce in migrante ter onemogočila vsakršen notranji upor proti mejnemu in migracijskemu režimu. Oziroma, vse sile je treba usmeriti proti tej možnosti. Zato je rezalna žica na slovensko-hrvaški meji zagotovo prej represivno in nasilno orodje usmerjanja in prečiščevanja in ne popolnega zaprtja meje. In četudi jim bo na neki točki zaradi zime in tehnologij prečiščevanja uspelo zapreti balkansko pot, se bo prej ali slej odprla nova. Kajti balkanska pot ni nič drugega kot suspenz globoko krivičnega mejnega in migracijskega režima in obupani poskusi oblasti, da to uporno razlitje znova skanalizirajo v soliden režim selekcije in hierarhije.

Rigonce/Harmice in Obrežje/Bregana, slovensko-hrvaška meja, 18. septembra 2015 (O krivičnosti evropskega mejnega in migracijskega režima in avtonomiji migracij)

Septembra so si begunci in migranti na balkanski poti izborili koridor. Na Madžarskem so se zaradi njihove množičnosti, vztrajnosti in poguma sesule ovire, ki jih predvidevata Schengenski sporazum in Dublinska uredba. In Angeli Merkel ni preostalo nič drugega, kot da vsaj začasno postane del te nove postschengenske in postdublinske realnosti in skupaj z najvišjimi predstavniki EU išče priložnost, da ob zimskem pešanju begunskega in migrantskega zaleta ter okrepitevi beguncem nenaklonjenega javnega mnenja znova uveljavi čvrst nadzor nad migracijskimi tokovi. Ranjena Madžarska se je na zmago odzvala z zaprtjem meje s Srbijo in napovedjo zaprtja meje s Hrvaško. Tako se je balkanska pot preusmerila proti zahodu, na Hrvaško, proti Sloveniji. In kmalu je gibanje beguncev in migrantov doseglo Slovenijo. Najprej zgolj za en konec tedna, prvi konec tedna skupnega boja za odprte meje.

Protirasistična fronta brez meja je že pred prihodom prvih večjih skupin beguncev in migrantov na slovensko-hrvaško mejo skozi delovanje proti vse bolj razširjenemu rasističnemu in ksenofobnemu javnemu govoru zgradila solidarnostno mrežo. Ta se je aktivirala ob prvih sporočilih, da slovenska policija blokira begunce in migrante na meji. Najprej so aktivisti in aktivistke intervenirali na mejnem prehodu Rigonce/Harmice. Medtem ko so hrvaški policisti po krajšem skandiranju gesel za svobodo gibanja in odprte meje vidno utrujene in izčrpane begunce in migrante spustili naprej, jih je na mostu med obema mejnima prehodoma zaustavil kordon slovenske policije v protiizgredniški opremi. Molče, mrko, brez kontaktne osebe, ki bi posredovala med ljudmi na poti in uniformiranimi policisti.

Vrstili so se moledovanje, prošnje in zahteve beguncev in begunk ter aktivistov in aktivistk ter provokativne izjave in geste policistov. Dokler niso uporabili solzivca in prisilili beguncev in migrantov, da so se bodisi umaknili v improviziran tabor, ki so ga postavili hrvaški prostovoljci in humanitarne organizacije, bodisi se posedli in polegli na cesto pred policijskim kordonom, saj niso hoteli, da jim pot znova skuša zapreti hrvaška policija. Ta prvi dan se je končal v pat poziciji in z lekcijo neverjetnega kolektivnega duha beguncev in migrantov in izrazite sovražnosti slovenske policije. Sočasno so začeli begunci in migranti prihajati na mejni prehod Obrežje/Bregana. Tam so jih na slovenski strani čakali ograje in policisti v protiizgredniški opremi. Prizori iz medmejnega prostora, s tako imenovane nikogaršnje zemlje, so bili naravnost apokaliptični. Tisoči izčrpanih in prestrašenih ljudi so ležali po tleh, velika večina brez odej in brez kakršnekoli podloge za ležanje na že kar hladnih septembrskih nočnih tleh. Takšno izčrpavanje beguncev na schengenskih vratih je trajalo tri do štiri dni. In medtem ko so slovenske oblasti trdile, da nimajo jurisdikcije na medmejnem prostoru, in so na tej podlagi beguncem odrekale dostop do tekoče vode, so mednarodni prostovoljci in prostovoljke vzpostavili infrastrukturo, da so nahranili in drugače oskrbeli begunce. Dokler se niso ti zahvalili za hrano in vodo ter zaprli glavno prometnico za jugovzhodno Evropo. Potem ko je slovenska policija tri dni po kapljicah spuščala begunce čez mejo, pri čemer so uporabljali podle trike selekcioniranja in deljenja beguncev, je nekajurna zapora nekdanje avtoceste bratstva in enotnosti pričarala dovolj avtobusov, da so vsi begunci v eni noči lahko nadaljevali pot k zeleni destinaciji. Vsi, ki so bili tisto noč, ko so begunci in migranti dostojanstveno in odločno zaprli avtocesto, na mejnem prehodu Obrežje, so dobili potrditev prej pogosto izrečene ugotovitve v teoretskih diskusijah o migracijah. Migranti niso niti žrtve niti zlikovci, so borci in migracije so osvobodilno gibanje.

S tem ko sta številnost in odločnost beguncev in migrantov spodkopali obstoječi mejni in migracijski režim, sta padla schengenski mejni režim in Dublinska uredba. Nepravičen režim in uredba, ki po eni strani prenašata breme nadzora zunanjih meja in odvrčanja migrantov na članice EU, ki so na zunanji meji, in po drugi strani uveljavlja selektivnost svobode gibanja in pravice do migriranja. Schengenski režim in Dublinska uredba zagotavljata, da sta ta svoboda in pravica zgolj privilegij bogate peščice. Dublinska uredba, po kateri lahko prosilec za mednarodno zaščito zanjo zaprosi zgolj v prvi državi podpisnici, skozi katero je vstopil v EU, povzroča, da postanejo množice prosilcev za mednarodno zaščito ujete v vstopnih državah. In prosilci postanejo nekakšni subjekti teh držav, žrtve svojevrstnega limba, ki jih trajno ilegalizira in obsodi na životarjenje med centri za tujce in ulicami brez možnosti za legalizacijo statusa in odhod v bogatejše države EU. Schengenski mejni režim po drugi strani omogoča prost pretok državljanov in državljanek podpisnic na območju schengenskega sporazuma ob sočasnem omejevanju in onemogočanju pretoka državljanov in državljanek držav zunaj tega območja in širše območja EU. Čeprav želijo tak mejni režim njegovi tvorci in zagovorniki

prikazati kot dosežek evropskega združevanja, ima nesporno krivično plat. Je tako rekoč neposreden napad na transnacionalne skupnosti, ki so se vzpostavile skozi kompleksno moderno evropsko zgodovino kolonializma, pa tudi večnacionalnih federalnih držav. Schengen je tako meja, ki se je boleče zarezala v transnacionalne skupnosti, ki zasedajo območje med nekdanjimi metropolami in kolonijami, kot tudi v transnacionalne skupnosti, ki so nastale v času socialističnih federacij, kot sta bili Jugoslavija in Sovjetska zveza. In ravno transnacionalne skupnosti, ki so nastale skozi zgodovino migracij, so najpomembnejši kanal migracije.

Madžarska se je na moč begunskega in migrantskega gibanja, ki je suspendiralo schengenski in dublinški mejni in migracijski režim, odzvala z militarizacijo meje in njenim zaprtjem. Trdeč, da brani Schengen, je Madžarska fizično zaprla mejo z rezalno žico, razporeditvijo vojske na meji in drakonsko zakonodajo, ki z zaporno kaznijo sankcionira nelegalne prehode, daje vojski pooblastila, da strelja na tiste, ki prestopijo mejo ilegalno, in kriminalizira solidarnost z begunci in migranti. Da bi se izognila negativnim učinkom Dublinske uredbe, je obenem zaostрила azilno zakonodajo in tako rekoč onemogočila pridobitev azila, saj je po novem do njega upravičena zgolj oseba, ki ni prišla iz tretje varne države, kar konkretno pomeni, da je do azila upravičena zgolj oseba, ki vstopi na Madžarsko ozemlje iz Ukrajine. Orbánova Madžarska je z zaprtjem meje najprej s Srbijo in nato s Hrvaško, kljub kritikam iz EU, pravzaprav pokazala, da so edini način branjenja schengenske meje militarizacija meje, huda erozija demokratičnih standardov in uvedba policijske države. Kmalu zatem je ta trenutek resnice Schengena prišel tudi v Slovenijo, katere politični vrh je s prihodom beguncev in migrantov hitro pozabil nedavne kritične pripombe na račun madžarskega ravnanja ter sam začel militarizirati mejo in uvajati policijsko državo.

Dejstva, da je protagonizem beguncev in migrantov dosegel suspenz schengenskega in dublinskega režima, ne moremo razumeti, če ne zavrremo v akademski literaturi prevladujoče teorije *push and pull*. Teorija, ki razume migracije kot rezultat dejavnikov potiskanja in vlečenja, na primer pomanjkanja dela v izvorni državi in pomanjkanja delavcev v ciljni državi, ne more zagrabit subjektivitete migrantov. Razume jih lahko le kot trpne predmete migracijskih politik in režimov. Da bi lahko pojasnili subjektiviteto migrantov, se je v aktivističnih krogih uveljavila teorija avtonomije migracij, ki je začela počasi pronicati tudi v akademski diskurz. Za to teorijo so značilna različna izhodišča, ki nam pomagajo razumeti, kako družbene prakse in oblike življenja migrantov določajo artikulacijo migracijskih politik in režimov. Eden od avtorjev, ki je pomembna referenca teorijam avtonomije migracij, Yann Moulrier Boutang, je napisal zgodovino političnega konstituiranja mezdnege dela *Od suženjstva k mezdnemu delu; Zgodovinska ekonomija obuzdanega mezdnege dela*, pri čemer je na podlagi analize razmerja med svobodnimi in odvisnimi oblikami dela v konstituiranju trga dela ugotovil, da so za svet odvisnih delavcev značilne prakse bega proti svobodnejšim oblikam dela in da se režim izkoriščanja dela ter njegov pravno-politični okvir vzpostavljata na podlagi teh praks (Boutang, 1998).

Iz te Boutangove ugotovitve lahko izpeljemo, da je migracija oblika bega proti svobodnejšim oblikam dela in da je treba razumeti na primer evropski trg dela kot foucaultovsko delovanje na delovanje, delovanje agentov režima izkoriščanja na delovanje migrantov. Teorija avtonomije migracij razume migracije kot družbeno gibanje. Sam Boutang tako govori o poti izhoda, ko ni poti glasu. To je tematika, s katero se ukvarjajo tudi v okviru proučevanja gibanja revnih delavcev. Revni delavci, ki so pogosto migranti brez državljanskih pravic, se pri poskusih izboljšanja svojega položaja niso mogli zateči h konvencionalnim oblikam participacije, kot so volitve in sindikalno organiziranje, da bi si okrepili kolektivno pogajalsko moč. Zato so se zatekli k direktni akciji, tako, da so svoje zahteve takoj kolektivno uveljavili v praksi. Zato teorija avtonomije migracij tematizira kolektivno in skupnostno naravo družbenih praks migrantskih delavcev, pri čemer poziva k prenehanju razumevanja politike kot individualne aktivnosti, ki jo poganja racionalna izbira. Migracije nas tako vabijo, da svoje pojmovanje političnega osvobodimo evropocentrične in kolonialne tradicije. Takšna izbira pa tesno sovпада s poststrukturalistično kritično epistemologijo, ki zavrača redukcijem. To pomeni, da je treba migracije razumeti kot nereduktibilno multipliciteto, kot presežno subjektiviteto, ki se razliva onkraj brazd regulacije in vpreganja migracij v profitno ekonomijo ali humanitaristično geopolitiko. Zagovorniki teorije avtonomije migracij tako razumejo migrantsko subjektiviteto kot nenehno presegajočo subjektiviteto na limitah kapitalističnega odnosa izkoriščanja. Od tod tudi poudarek, da pri tej teoriji ne gre za proučevanje migracij, temveč za proučevanje iz migracij.

Begunsko in migrantsko gibanje, ki je na Madžarskem sprožilo militaristično in avtoritarno reakcijo, je hitro odprlo slovensko-hrvaško mejo in tudi Slovenijo potisnilo v to, da manifestira nedemokratično in avtoritarno naravo Schengena. Zato, ker je osvobodilno gibanje, ki narekuje razvoj novih oblastnih tehnologij regulacije mobilnosti populacij in delavcev in jih spodkopava. Režalne žice postavljajo povsod po schengenski meji, ker migrantsko in begunsko gibanje spodkopavata temeljne mehanizme reprodukcije režima hierarhične delitve dela in obenem temeljne mehanizme hierarhične distribucije identitet in družbene reprodukcije. Panika pred tem suspenzom obstoječega reda je tako velika in migrantska subjektiviteta tako subverzivna, da je poziv Islamske države h graditvi homogenih ter zaprtih kultur in civilizacij na podlagi utopične kulturne čistosti naletel na plodna tla ne zgolj pri skrajni desnici.

Rigonce, zelena meja (O strasteh in politiki)

Mednarodnim neodvisnim prostovoljcem se je uspelo z lokalnim kmetom iz vasi Rigonce dogovoriti, da lahko na dvorišču kmetije postavijo poljsko kuhinjo. Streljaj stran, na koncu ceste, ki vodi iz vasi, sta slovenska policija in vojska že nekaj dni za daljši čas zadrževali velike skupine beguncev, med tisoč in dva tisoč oseb,

preden so jih z zelene meje spustili do sprejemnih centrov v Rigoncah in Brežicah. Na polju so begunce najprej zaustavljali in zbirali za policijskim trakom, okrog katerega so bili razporejeni oboroženi vojaki, policisti v protiizgredniški opremi in vojaška oklepna vozila. Čez nekaj dni so tem napravam za zbiranje in zaustavljanje dodali ograjo. Intervencija neodvisnih prostovoljcev in prostovoljk je bila v tem položaju izjemno pomembna. Ne zgolj zato, ker so v odsotnosti paradržavnih humanitarnih organizacij, ki so delovale le znotraj uradnih sprejemnih centrov, blažili hudo humanitarno stisko, ampak tudi zato, ker so s svojo prisotnostjo pripomogli k zmanjševanju napetosti. To je bil čas, ko je slovenska vlada s svojimi odločitvami, kot je vztrajanje pri kvoti 2500 prehodov meje na dan, na kar je Hrvaška odgovorila s pošiljanjem beguncev in migrantov čez zeleno mejo, ter militarizacijo meje, stopnjevala napetost na meji. O razlogih za takšno strategijo napetosti lahko samo ugibamo. Njen rezultat pa je prevlada protibegunskega razpoloženja v javnem mnenju ter pomoč EU pri normalizaciji razmer na način vse bolj represivnega upravljanja begunskega in migracijskega »toka«.

Bila je noč s sobote na nedeljo. Prva skupina okrog 1500 beguncev je zvečer že kakih osem ur čakala na premik. Bili so premraženi, lačni, prestrašeni. Hlastali so za redkimi odejami in prosili, da se jim razloži, kaj se dogaja. Policija ni dovolila, da bi prostovoljci delili hrano, je pa zaradi njihovega vztrajanja privolila v kompromis. Ko bo ta skupina odpremljena in bo prišla nova, bodo prostovoljcem dovolili deliti toplo hrano in čaj. In res je prišel trenutek, ko so se begunci ob vzklikih policistov in vojakov »Go, go, go!« kot veliko utrujeno in opotekajoče se telo zapodili po cesti, do prvega odcepa levo, ki je vodil na poljsko pot, med njivami, stran od hiš. Da bi bil vaščanom prihranjen pogled na begunce, so morali ti do mesta, kjer so jih čakali avtobusi, prehoditi nekajkrat daljšo pot. Na travnik, kjer se je kadilo s pogorišč plastike, ki je bila edini dosegljivi material za kurjenje ognja, na katerem so se begunci lahko pogreli, je prišla nova nekoliko manjša skupina beguncev in migrantov. Mednarodna skupina neodvisnih prostovoljcev se je hitro pomešala med ljudi, ki so bili zgnani v policijsko-vojaški obroč. Sestavljena iz prostovoljcev in prostovoljk, prekaljenih na drugih mejah, je začela spretno deliti tople obroke in kose oblačil najbolj potrebnim. In kmalu se je okrepila s samimi begunci, ki so prevajali, delili hrano, obveščali o potrebah najbolj ranljivih. Tako smo stali za mizo v improviziranem razdelilnem centru, mednarodna ekipa iz begunske poti od Nemčije do Afganistana, zatopljeni v točenje čaja, ko pristopi oseba v uniformi Slovenske vojske. Prepotentno soldat zbranim za mizo reče, da tako ne gre več naprej, da mora biti neki red, da bi morali imeti akreditacije iz Brežic in da se moramo zavedati, da lahko policija in vojska streljata. Nasilje situacije se je preslikalo v telesni krč, ki je preprečil, da bi kdorkoli vsaj s stisnjenimi zobmi izjavil: »Pa saj samo skušamo pomagati.« Vojak je odšel, zadovoljen, da je še malo poglobil begunsko in prostovoljsko travmo. Travmo, ki povzroča trenutke, ko te tako zelo sili v jok in ko se počutiš tako strašno odtujenega.

Tako imenovane begunske krize ne moremo razumeti, če se opremo na pojme,

kot sta interes in ideologija. Ta kriza se ne odvija na ravni posameznikov in posameznic, ki racionalno izbirajo, niti se ne odvija na ravni boja za zavest. Begunska kriza je telesna, strah, ki ga širijo oblasti, je telesen, kot tudi solidarnost z begunci. A vendar je treba o tej krizi razmišljati, in to tako, da si ne dovolimo, da postanemo neprizadeti. Ob tem se lahko spomnimo postulatov modernega materialističnega razumevanja politike. Človek je predvsem bitje strasti in zato politike ne moremo razumeti, ne da bi upoštevali prvenstvo strasti. Na podlagi takšne politične antropologije pa se ponudita dve možnosti. Prva je, da se deangažiramo, da prenesemo moč in pravice na oblast. Oblast razpihuje strah in teror zato, da se ljudje umaknejo v zasebnost in da prepustijo monopol nad političnim državnimi oblastmi. Druga možnost, ki je tematizirana v revolucionarnih gibanjih in z njimi povezano politično mislijo, nas zasidra na terenu strasti in afektivnega in nas oboroži z možnostjo etičnega razločevanja in intervencije. Četudi potopljeni v »naravne človeške razmere«, kot bi dejal Spinoza (Spinoza, 2002: 681), katerih proizvodnja je prežeta z odnosi gospodstva in nasilja, lahko najdemo trdna tla za vzpostavljanje odnosov upora in solidarnosti in s tem za proizvodnjo drugačnega človeškega pogoja. Zgodba balkanske poti je tudi zgodba že vzpostavljenih ali *ad hoc* nastalih kolektivov neodvisnih prostovoljcev in prostovoljk. V tako rekoč popolni odsotnosti institucionalnih porokov človekovih pravic, na pogorišču njihove vladavine, ki je bila očitno lahek plen notranjega protislovja človekovih pravic med pravicami zasebne lastnine in omejevalcem absolutne oblasti države, so neodvisni prostovoljci in prostovoljke tisti, ki z graditvijo solidarnostnih vezi z begunci in migranti preprečujejo, da bi se suverena oblast držav izvajala neposredno nad golimi življenji. Cena, ki jo plačujejo za to, je preganjanje, včasih celo skrivanje. Takole je to izrazila prostovoljka v nekem medijskem zapisu: »Pomagam beguncem in se počutim kot čarovnica.« Zaradi potenciala tvorjenja nedržavnih odnosov, angažiranosti v afektivnosti, ki je nasprotje podpori sistemskemu nasilju iz prestrašenosti, so aktivnosti neodvisnih prostovoljcev in prostovoljk tarča skrbnih in domišljenih prepovedi in šikaniranja. In vendar gre prostovoljska karavana naprej in vedno znova udari tam, kjer je oblast nepripravljena. Če hočemo razumeti prihodnost demokracije, potem nima smisla zaklinjati izrabljene in zlorabljene svetle evropske vrednote in tradicije. Prihodnost demokracije je v neavtoriziranem asociacionizmu, graditvi solidarnostnih vezi, radostnih srečanjih. V tistem, kar imajo begunci, migranti in neodvisni prostovoljci na balkanski poti. In česar nimajo v pompozna oblačila radikalizma našemljeni branilci *statusa quo*.

Literatura

- AGAMBEN, GIORGIO (2005): *State of Exception*. Chicago: University of Chicago Press.
- BOJADŽIJEV, MANUELA (2009): Migration Struggles and the Global Justice Movement. V *International Encyclopedia of Revolution and Protest*, I. Ness (ur.), 2305–2308. Oxford: Blackwell Publishing.
- BOUTANG, YANN MOULIER (1998): *De l'esclavage au salariat. Économie historique du salariat bridé*. Paris: PUF.
- BALIBAR, ÉTIENNE (2007): *Mi, državljani Evrope*. Ljubljana: Založba Sophia.
- EURONEWS (2015): *The Hotspot Approach: The answer to Europe's migrant crisis?* Dostopno na: <http://www.euronews.com/2015/09/21/the-hotspot-approach-the-answer-to-europe-s-migrant-crisis/> (12. november 2015).
- GRŽINIĆ, MARINA (2011): Biopolitično umetniško in nekopolitično družbeno. V *Časopis za kritiko znanosti* (XXXIX)245: 123–133.
- HARDT, MICHAEL IN ANTONIO NEGRI (2010): *Skupno*. Ljubljana: Študentska založba.
- MIGNOLO, WALTER (2011): *Geopolitics of Sensing and Knowing. On (De)Coloniality, Border Thinking, and Epistemic Disobedience*. Dostopno na: <http://eipcp.net/transversal/0112/mignolo/en> (29. september 2015).
- SCHEPELLE, KIM LANE (2015): *Orbán's Police State. Hungary's Crackdown on Refugees is Shredding the Values of Democracy*. Dostopno na: <http://www.politico.eu/article/orbans-police-state-hungary-serbia-border-migration-refugees/> (1. december 2015).
- SPINOZA, BARUCH (2002): *Complete Works*. Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Company.
- ŠIBANC, STELLA (2015): *Pomagam beguncem, počutim se kot čarovnica*. Dostopno na: <http://www.delo.si/mnenja/pisma-bralcev/pomagam-beguncem-pocutim-se-kot-carovnica.html> (1. december 2015).

Dehumanizacija za rezalno žico: Uvod

Abstract

Dehumanization Behind the Barbed Wire: An Introduction

As refugees arrived in Slovenia, first in September and then in October, many self-organized individuals and groups were present on the hot spots, monitoring the situation and work with refugees. They wrote reports about the situation, which differ from the dominant media accounts. Twenty-eight reports are published as documentary material for potential subsequent analysis.

Keywords: refugees, surveillance, barbed wire, racism

Povzetek

Ko so septembra in nato množičneje oktobra v Slovenijo prihajali begunci, so na terenu spremljali razmere in z begunci delali samoorganizirani posamezniki in skupine. O razmerah na terenu so pisali poročila. Ta razkrivajo, da je Republika Slovenija drugače obravnavala begunce, kot je poročala večina medijev. Objavljamo osemindvajset poročil kot dokumentarno gradivo za morebitne poznejše analize.

Ključne besede: begunci, nadzorovanje, ograja, rasizem

Ko so septembra letos po t. i. balkanski poti na slovensko-hrvaško mejo na Obrežju prišle prve skupine beguncev, je postalo jasno, da jih bo država obravnavala s trdo roko. Takrat so se pokazali obrisi brutalizacije družbe in t. i. upravljanja z begunci: ograde, policija v opremi za spopadanje z množico, policijski psi, helikopterji, neinformiranje beguncev, logistična zmeda, širjenje moralne panike in ustrahovanja prebivalstva. Ti prijemi so se oktobra z množičnejšem prihodom beguncev izkristalizirali v sistemu razčlovečenja, v katerega je vlada takrat vključila še vojsko.

Naj na kratko obnovimo dogajanje po septembrskem koncu tedna, ko so begunci prvič prišli v državo.¹ Ko je Madžarska v noči med 16. in 17. oktobrom zaprla mejo s Hrvaško in s tem tudi begunsko pot, so se begunci usmerili proti Sloveniji, ki je načrtovala popoln nadzor nad prihodom beguncev z upočasnjevanjem njihovega vstopa, zato naj bi sprejela 2500 ljudi na dan. Ta strategija se je v nekaj urah sesula in napovedala kaos zaradi razpada načrtov državnih in humanitarnih institucij, saj je mejo na različnih točkah prestopilo veliko več ljudi, ki so jih več ur, včasih vso noč zadrževali na medmejnih območjih brez strehe nad glavo in brez kakršne koli infrastrukture. Na teren je začela prihajati vojska. Iz Rigonc so morali begunci v skupinah pešačiti osem kilometrov do Brežic. Silovito so se zaostrovale razmere tudi v predvidenih sprejemnih taboriščih, kjer so v premajhne zmogljivosti nameščali odločno preveč ljudi. V nevdržnih razmerah, zlasti v taboriščih Dobova (v opuščeni tovarni Beti) in Brežice, je naraščala napetost, ki je eskalirala v požaru v taborišču v Brežicah. Ljudje so morali spati na golih tleh, zunaj na mrazu in dežju. Zaradi neobčutljivosti in neobvladljivosti razmer so se ločevale družine. Humanitarne organizacije, ki naj bi poskrbele za osnovno preskrbo ljudi, položaju niso bile kos, ljudje so ostajali premočeni, brez hrane in vode. Nestrpnost v javnosti je rasla in se tako rekoč normalizirala, v parlamentu so sprejeli dopolnilo k zakonu o obrambi, ki daje vojski policijska pooblastila in s tem možnost intervencije v civilno sfero. Položaj so deloma reševali samoorganizirani posamezniki in aktivisti z razdeljevanjem hrane in obleke mimo nadzora policije in humanitarnih organizacij. Po izrednem sestanku držav, ki ležijo na balkanski poti, so se razmere začele umirjati, glavna vstopna točka je postala Dobova, travnik v Rigoncah se je izpraznil. Ljudi so začeli voziti tudi v druga taborišča po državi, prehod ljudi pa se je začel zatikati na Šentilju, ko so ljudje več ur, pogosto vso noč, brez zdravniške in druge oskrbe na medmejnem prostoru čakali na vstop v Avstrijo. Konec oktobra je začela slovenska oblast govoriti o postavljanju ograje, 11. novembra je tudi dejansko začela postavljati na mejo rezalno žico.

Od septembra do konca novembra, ko nastaja to besedilo, je po uradnih podatkih slovenski prostor prečkalo četrto milijono moških, žensk in otrok. V tem času je zavladovalo izredno stanje strahu in nelagodja tako med prebivalstvom kot pri večini politikov, pri čemer navadni smrtnik v svojem vsakdanjiku ni videl enega

¹ Kronologijo povzemam po *Refugees welcome* (2015a in 2015b).

samega begunca, ker jih je država izolirala z »varnostnimi mehanizmi«, s katerimi je zazidala nekakšen tunel, po katerem je pošiljala begunce iz enega konca države na drugega in nato naprej v Avstrijo. Večina medijev je širila moralno paniko – v nekaterih se je kontinuirana proizvodnja begunca kot Drugega stopnjevala v odkrito sovraštvo in rasizem –, ki so jo z varnostnimi pretnjami zaradi razpada schengenske meje spodbujali vlada in njeni uradniki, visoki predstavniki Katoliške cerkve, parlament s skoraj plebiscitarno odločitvijo za predlog o spremembi zakona o obrambi, v medijskih komentarjih pa so ju utrjevali strokovnjaki za korporativno varnost. V dobrem mesecu je nastal novorek, po katerem je beg ljudi val, tok, povodenj; solidarnost pomeni diskriminacijo, izločanje in ustrahovanje; humanost trpinčenje; svoboda je popolni varnostni nadzor; dostojanstvo človeka njegova inferiorizacija; rezalna žica pa tehnična ovira. Nedvomno je eden od vrhuncev sejanja varnostne panike postavitve rezalne žice na južni meji, s pomočjo katere naj bi država pri obvladovanju migracij lažje, kot se je izrazila notranja ministrica, »prečiščevala begunski tok«. Ker kar 79 odstotkov prebivalcev in prebivalk v državi odobrava postavitve z britvicami posute žice (G. C., 2015), gre tako rekoč za prostovoljno samoobkolitev v obrambi homogenega, edino pravega naroda, pri čemer je največ skrbi v javnosti zaradi morebitnih poškodb namenjene (divjim) živalim. Sama po sebi ta skrb ne bi bila odveč, če ne bi zamegljevala dejanskega obsega problema, tj. da rezalna žica nediskriminatorno reže tako idejo svobode, prostega gibanja za vse in temeljne pravičnosti, preusmerja begunce na veliko nevarnejše poti, kot tudi v živo reže ljudi, živali, življenja lokalnega prebivalstva in krajino ter da bo imel od tako okrvavljene grude rodovitnejšo zemljo zase samo politični razred. Na tem mestu trčimo ob znani fenomen, ki je s prihodom beguncev na domači prag dobil še pred meseci nesluten polet in ki smo mu v *Časopisu za kritiko znanosti* posvetili letošnjo pomladno tematsko številko z naslovom *Rasizem: razrezani svet*. Levi in desni, zlit v ekstremi center (glej Pajnik, 2015: 7–8), uprizarjajo rasistični stampedo, ki se najprej skozi zakonodajo in nato z njenim izvajanjem v institucijah čedalje bolj utrjuje in udejanja v strukturni rasizem. Omenimo naj samo dva primera: 1. dopolnilo zakona o obrambi, ki ga je parlament sprejel po hitrem postopku na nočni seji in se nanaša na širjenje pooblastil vojski za interveniranje v civilno sfero; 2. v postopku v parlamentu je sprememba zakona o mednarodni zaščiti, ki se nanaša na podeljevanje azila in subsidiarne zaščite in še zmanjšuje standarde že tako zelo restriktivne azilne politike v državi. Obema zakonoma je skupno to, da trdo posegata v svoboščine, pravice in življenje *vseh*: tako beguncev kot prebivalstva. Zato je razumljivo, da noben predsednik (parlamenta, države in vlade) ni pozval k solidarnosti z begunci in se kritično odzval na silovit razrast ksenofobije, kar lahko razumemo tudi kot izmikanje odgovornosti in pomiritveni intervenciji v vzdušje sovražnosti ter izogibanje soočanju s tisto odgovornostjo, ki jo ima Republika Slovenija kot polnopravna članica EU, Nata, podpisnica vilenske izjave ob napadu na Irak itd.

Takoj s prihodom beguncev so se na terenu pojavili številni samoorganizirani

posamezniki in skupine, ki so kljub oviranju in sumničavosti represivnih organov skušali na različne načine olajšati položaj beguncev, potisnjenih v čakanje v dehumaniziranih razmerah, in jih informirati, kot denimo septembra na mejnih prehodih Obrežje in Rigonce in mesec pozneje na travniku v Rigoncah, v Petišovcih in Središču ob Dravi. Solidarnostne akcije z njimi je država kriminalizirala. Oktobra se je nadzor nad gibanjem beguncev še zaostрил: z ogradami, policijskimi kordoni, oboroženimi vojaki, oklepnimi vozili so začeli preprečevati kakršen koli stik tako samoorganiziranih kot kogarkoli drugega z njimi, tudi pri nujenju najnujnejšega, kot je topla obleka, voda in hrana. Ko je državi v nekaj dneh uspelo skanalizirati prihode beguncev neposredno v sprejemna taborišča, je popolnoma onemogočila kakršen koli nenadzorovani stik samoorganiziranih z begunci. Še več, neposredno poročanje iz taborišč je onemogočila tudi novinarjem, pri čemer se cehovske novinarske organizacije na ta ukrep niso odzvale. Odtlej so posamezniki in novinarji lahko prišli v stik z begunci samo še pod okriljem humanitarnih organizacij kot njihovi prostovoljci. Številni so se odločili za ta korak, odšli v begunska taborišča in spremljali razmere v njih.

Samoorganizirani in aktivisti različnih skupin so prisotni na vseh *hot spots* balkanske poti in so brez izjeme povsod nezaželeni, ker so s svojo neodvisno pobudo, brezpogojno solidarnostjo z begunci, zavestno pristranskostjo in občutljivostjo do dostojanstva *ljudi* nasproti upoštevanja togih navodil, brezbržnosti in molka, v katere se ovija begunce, motnja v »redu upravljanja begunskega toka«. Na balkanski poti so začeli ti posamezniki in skupine množiti kritiko zaostrovanja migrantskega režima, prakse upiranja in mreže povezovanja. O svojih opažanjih in izkušnjah s terena so neposredno poročali s SMS-sporočili in s pisanjem poročil. Tako je nastala razmeroma dobra dokumentacija, ki odpira vpogled v razmere na terenu v Sloveniji in deloma v sosednji Hrvaški od 18. septembra do 13. novembra. Za objavo poročil smo se odločili zato, ker so njihove ugotovitve s terena in analize položaja naletele na skorajda popolno blokado medijev, ki so prepogosto povzemali zgolj uradna stališča oblasti, kot je denimo »mi humanitarno in solidarno ravnamo z begunci«, po drugi strani pa povzdigovali lik požrtvovalnega humanitarca-prostovoljca kot udarnika našega časa. Objavljena poročila so osebna videnja razmer in položaja beguncev, katerih moč je v poznem poletju 2015 za nekaj časa zrušila zidove trdnjave Evrope; odražajo privrženost ljudem, ki danes posebljajo tako konstitutivne in razglaševane postulate Evropske unije, kot so svoboda gibanja, odprte meje in prost pretok ljudi, pretok, ki je že desetletja prepuščen korporacijam, da neovirano prelivajo kapital po vsem svetu in uprizarjajo socialno, družbeno in politično opustošenje na različnih koncih sveta; ali če parafraziramo Hannah Arendt v eseju *Mi begunci* iz te številke, so »begunci [so] avantgarda«, to je transnacionalni lik današnjega časa, ki se ni udobno zleknil v svojo golo apolitično danost, ko se z njim poskuša »upravljati« na podlagi razlike in ne na podlagi univerzalnosti pravic in pravičnosti. Njihov prihod je v Evropi spodbudil kritiko obstoječega sistema in zahteve po njegovi spremembi, redefiniciji Evrope, spremembi

migrantskega režima, nastanek raznih političnih in državljskih pobud, boje za avtonomijo migracij in pobude o skupnostni skrbi, vrstijo se razprave, polemike, okrogle mize. Ko so samoorganizirani in aktivisti odšli v taborišča, te otoke, ločene od svoboščin in načel, ki vladajo zunaj njih, so se sicer pridružili sistemu, ki je nujno potreboval prostovoljce zato, da je lahko tako učinkovito in brez »odvečne kolateralne« škode izvajal izločanje z ustrahovalnim varnostnim nadzorovanjem in transport v Avstrijo. Toda v taborišča so šli z namenom, da jih razkrijejo kot prakso in eno od sredstev, s katerimi se uveljavlja ideologija izključevanja, stigmatiziranja, segregacije in dehumanizacije beguncev, ki v Evropski uniji čedalje bolj prevladuje.

Skratka, objavljamo poročila s te strani razkola, ki nastaja v Evropi. Želimo si, da bi zbrana dokumentacija postala eden od virov analiz, ki bodo še sledile, in pričevanja časa, ko so begunci razkrili predvsem naravo tega prostora. Sicer se utegne zgoditi, da bo čez nekaj let prevladala uradna interpretacija, po kateri je država »solidarno in humano« ravnala z begunci – tako kot danes nekateri zagotavljajo, kako odprto smo leta 1992 sprejeli begunce iz BiH. Pozabijo pa povedati, da smo zanje v nekem trenutku in sredi razplamtevanja vojne, kajpak zaradi varnosti, zaprli meje.

Literatura

- ARENDDT, HANNAH (2015/1943): Mi begunci. *Časopis za kritiko znanosti* XLIII(262): 216–224.
- G. C. (2015): Vox populi: 79 odstotkov anketiranih se strinja z ograjo na meji. *MMC RTVSLO*, 22. november. Dostopno na: <http://www.rtvsllo.si/slovenija/vox-populi-79-odstotkov-anketiranih-se-strinja-z-ograj-na-meji/379272> (28. november 2015).
- PAJNIK, MOJCA (2015): V imenu ljudstva: sodobni procesi rasizacije. V *Časopis za kritiko znanosti* XLIII(260): 7–14.
- REFUGEES WELCOME (2015a): *Povzetek dogodkov med 16. 10. in 27. 10.* Dostopno na: <http://www.begunci.net/category/teren/> (27. november 2015).
- REFUGEES WELCOME (2015b): *Povzetek dogodkov med 27. 10. in 11. 11.* Dostopno na: <http://www.begunci.net/category/teren/> (27. november 2015).

Poročila z meje in begunskih taborišč

SMS sporočila z meje s Hrvaško, Avstrijo in Madžarsko, od 18. do 21. septembra 2015

Urška Martun

18-09-2015 07:10

Ta trenutek je skupina 70–100 migrantov na mejnem prehodu Rigonce. Na slovenski strani je približno 20 policijskih kombijev in robokopov. Otroci, družine, starejši ljudje, tudi fantek na invalidskem vozičku. Hodijo z železniške postaje Harmica. Na hrvaški strani jim daje hrano policija in Ramar SOS, slovenska policija jih ne spusti čez mejo. Šli bova z njimi ob meji, ker bodo skušali prečkati mejo drugje. Nad nami helikopterji. Xx

Prečkanje Sotle (Foto: Urška Martun)

Čim tišje hodimo ob reki Xx

Sva na hrvaški strani, na slovenski robokopi čakajo, da kdo prestopi mejo. Ob meni je 15-letna Njira iz Iraka, Evropa ni bila nikoli videti tako ogabno. Policija se posmehuje ljudem, ki hodijo že 17 dni. Prvi ljudje so prečkali reko. Policija noče povedati, kaj se bo zgodilo z migranti.

Mačke in miši, dostopa do interneta nimam več. Xx

Skupina je ravno prečkala reko pri brzicah, na drugi strani stojni 15 policistov z rokavicami na rokah. Gledajo, poln kombi se je že odpeljal. Čez peljejo fantka na invalidskem, rekli so samo njega še. Xx

18-09-2015 09:05

S skupino 20–30 beguncev se vračamo na prehod Rigonce. Robokopi se ob odhodu smejejo, očitno jih situacija zabava. Oklep brez avtonomije. Na hrvaški strani je nasprotno, energija je dobra. Moški ob odhodu zakliče robokopom *BYE WE WILL COME TOMORROW, AFTER TOMORROW!* V skupini so ljudje iz Sirije, Iraka, Pakistana, Kurdi, Afganistana, Irana, šest otrok, mlajših od deset let, dojenček v vozičku. Zakaj jih ne spustijo naprej? Na meji jih pričakajo v polni opremi, čigava varnost je zares ogrožena?? Ne vemo, kam jih odpeljejo s kombiji. Xx

18-09-2015 11:43

Malo pred mejo na slovenski strani kroži helikopter, v koruzi je verjetno skupina migantov. Ogromno je policije v civilu. Grozn. Xx

Večina ljudi je v tem času odšla s prehoda. Remar SOS postavlja manjši kamp na hrvaški strani meje. Migranti večinoma odhajajo nazaj proti hrvaški. Trije polni slovenski avtobusi so odpeljali z meje v notranjost. So kakšni podatki, kam? Xx

18-09-2015 13:53

Info za vse, ki prihajate. O. so zavrnilo prečkanje prehoda Rigonice, ker ni državljan Slovenije. Mora čez Obrežje. Nadzor je res poostren, bodite pozorni! Xx

Odeje dobrodošle. Trenutno je videti, da bodo prespali v začasnih šotorih na meji. Prav tako kakšna poceni krema za mišice, utrujene noge. Situacija se malo umirja, kar je po svoje grozno. Nobenih informacij, kaj jih čaka naprej. Očitno se je začelo dolgo čakanje, bivakiranje pred mejo. Kot na Madžarskem na začetku, pred upori migrantov. Sva ravno izvedeli, da je morda mogoče prečkati mejo pri Slovenski vasi. Ne veva, ali naj ostaneva v Rigoncah, ali naj greva preveriti tja. Predlogi? Xx

18-09-2015 17:13

Info, na prehod Mala Bregana prihajajo nove skupine migrantov. Slovenskih copsov še ni, samo hrvaški. Na mejo jih vozijo tudi taksiji, imava nepreverjen info, da naj bi meje odprli. Xx

Na prehod je ravno pripeljal nov vlak migrantov, veliko je novinarjev in policije. Xx

18-09-2015 21:41

Slovenska policija je pravkar na ljudi vrgla solzivec!!! Xx

19-09-2015 07:43

Zasledujeva deset policijskih kombijev, ki drvijo proti Slovenski Bistrici. Očitno so na lovu za migranti, verjetno se je odprla nova vstopna točka. Xx

19-09-2015 08:01

Smo na avtocesti proti Mariboru. Mogoče gre za deportacijo? Xx

Situacija na Obrežju je bila grozna. Slovenska policija je slovenskemu Rdečemu križu prepovedala prestop meje. Migranti so ponoči spali na asfaltu in travi, vode in hrane je bilo malo. Ponoči je še deževalo. Potrebujemo nujno medicinsko pomoč, veliko otrok je v slabem zdravstvenem stanju. Pritisniti je treba na Pirc Musar. Včeraj smo dobili prvo kazen, 210€ za nespoštljiv odnos do uradne osebe, ko smo zahtevali takojšnjo oskrbo majhnega otroka z astmo. Xx

OK, policija se naju je otrsela. Zablokirali so nas na križišču v Mariboru. Zdaj sva na meji v Šentilju, za vstop v Avstrijo preverjajo dokumente, za izstop ne. Pojasnjujejo, da to počnejo BECAUSE OF REFUGEES! Xx

19-09-2015 18:03

Tepanje preletava helikopter. V smeri Maribora na avtocesti sva videli dva tovornjaka SV in dva polna avtobusa s policijskim spremstvom. Xx

Skupina približno 80 migrantov je iz CE železniške postaje odšla ob 16.15. Policaji so jih spremljali do vlaka, nanj niso šli. Prihod vlaka v Gradec ob 19.20, prihod na Dunaj ob 22.04. Xx

19-09-2015 20:04

Poslala sem mms vlaka, ki je stal v Spielfeldu z 250 migranti. Policija in vojska tukaj ne vedo, kaj bo; vlak definitivno ne gre naprej in ljudje se zadržuje na njem. Ostale migrante, ki so registrirani v kampu, vojska vozi nazaj, kjer čakajo na prevoz v Gradec ali Dunaj. Xx

To so ljudje iz Celja. Xx

Vlak se je zdaj odpeljal, niso jih popisali, rekli so, da gre na Dunaj, vendar to ni potrjeno. Xx

V vednost: odvetnica z Avstrije pravi, da naj gredo vsi, ki so dali prstni odtis, v Nemčijo – najbolj varno bo za njih! Druge države deportirajo. Xx

19-09-2015 22:01

Slovenska policija sporoča, da je Slovenija sprejela približno 1650 migrantov. Xx Miro Cerar naj bi bil danes v Brežicah, ogledal naj bi si kamp – izjavil je, da smo zdaj varuhi meje EU. Milanovića opozarja, da nekorektno spušča ljudi čez mejo – nočejo biti zbirni center Evropske unije. Prav tako smo po poročanju Vala 202 aktivisti zakrivali incident (njihovo imenovanje *freedom* protesta) v Rigoncah. Policisti se pritožujejo, da dobijo samo sendvič in sok, begunci pa tri tople obroke. Prav tako naj bi solzivec uporabili zaradi napada aktivista na policista. Kaj narediti ob takemu poročanju? Xx

Obrežje: trenutno je kar veliko ljudi, govori se o busih in da naj bi ločevali Sirce od ostalih. Afganistanci protestirajo. Xx

Obrežje: Afganistanci protestirajo, da naj bi sprejemali samo Sirijce, Iračane. Afganistanci tudi nimajo prevajalcev. Protestirali so z megafoni, zahtevali so odprtje meje tudi zanje. Družine zopet ločeno vkrcavajo na avtobuse. Sirska ženska z otrokom v naročju trenutno sedi na tleh pred avtobusom in noče gor brez moža. Ljudje jo podpirajo, policiji je nelagodno, ampak še ne popuščajo. Manjka politična podpora, ne samo hrana, voda. Neka Slovenka je celo nadirala podpornike, naj ne 'hujskajo' migrantov. Od prijatelja Sirca, ki sem ga spoznala včeraj na Obrežju, sem dobila sporočilo, da je danes prišel z vlakom v kamp na Dunaju. Pravi, da je OK. Ni še govora o morebitnem vračanju na Hrvaško ali Slovenijo. Xx

Sem na prehodu Šentilj/Spielfeld. Za vstop v Avstrijo pregledujejo dokumente, vendar je mirno. Šla sem pogledat kamp tik za avstrijsko mejo. Deluje prazen. Ima šotor z zalogami hrane, vode, šotor za medicinsko pomoč in reševalni avto, približno 30 velikih šotorov. Očitno so boljše pripravljene od Slovenije. Trenutno dežuje, upam da se Obrežje, Rigonce držijo. Zdaj grem končno spat, jutri pa na hitro pogledati v Radgono, nato pa počakati ljudi v Mariboru na železniško. Pozdrav! Xx

20-09-2015 09:56

Ljudje v Mariboru se samoorganizirajo na železniški postaji. Pričakujemo vlak, ljudem se bo na vlak podajala voda, hrana, oblačila, mogoče tudi čaj. Energija je super, takšno ekipo bi potrebovali v Celju. Xx

V Celju so na Ekonomski šoli nastanjeni begunci, vse je zagrajeno in policisti pazijo, da nihče vstopi ali izstopi. Begunci pravijo, da imajo hrano, želeli pa bi čim prej naprej. Prosili so, če bi smeli po kartice za telefone, da se javijo družinam, pa jim ne pustijo. Xx

Na železniški postaji v Mariboru je avstrijska policija. Xx

Vozim se proti Radgoni, nad nama proti hrvaški meji leti helikopter. Na radiu Ars poslušam prenos nedeljske maše, otroški cerkveni zbor. Xx

20-09-2015 12:13

Pomembno: na prehodu Cmurek/Murek policija preverja dokumente. Vse je mirno, včeraj je prišlo pet ljudi, ki jim niso dovolili prečkanja meje, tako da so se morali peš odpraviti v Šentilj. Sem na zvezi z aktivistko iz Mureka, rekla je, da mora avstrijska mejna policija po navodilih zahtevati vizo za prestop meje, vendar jim fizično ne sme preprečiti vstopa v Avstrijo, za razliko od slovenske in hrvaške policije. Ljudje torej lahko prečkajo mejo. Za zdaj je najvarneje prečkati v Šentilju, tam je tudi začasni kamp in medicinska pomoč. Pomemben podatek je, da je edina varna država trenutno Nemčija, saj ne vrača nazaj. To prakticira tudi Avstrija, če ima oseba odvzete prstne odtise, je registrirana v Sloveniji, Hrvaški, Madžarski. Ljudje naj gredo v Nemčijo skozi Šentilj ali pa skozi gozdove, hribe. Xx

Sem v Gornji Radgoni/Bad Radkersburgu. Veliko je policije, takoj na avstrijski strani osem velikih šotorov, kombi prve pomoči in avstrijski Rdeči križ. Deluje, kot da se pripravljajo na sprejem večje skupine. Za zdaj ni nikogar. Tanja: avstrijski policisti so zapeljivci, op. Neverjetno 'prijazni' oz. človeški glede na izkušnje s slovensko-hrvaške meje. Nazi Slovenija, zakaj so padli na toliko mestih? Xx

Vojska ima pištole in nože za pasom. Ampak ej, čist drugo vzdušje. Vsi čakamo na ljudi, mirno. Vojska, policija se pogovarja z nami. Xx

Reševalec v Bad Radkersburgu: pričakujemo 350 beguncev, včeraj jih je bilo 300. Nobenemu včeraj niso vzeli prstnih odtisov. Xx

Bad Radkersburg: nad nami je vojaški helikopter. Prihajajo tovornjaki vojske. Širim info o petkovi ljubljanski demonstraciji Johannu, aktivistu iz Dunaja, zdaj smo se spoznali na meji. Xx

Prišli so štirje prevajalci. Začeli bomo tudi kuhati krompirjevo juho. Xx

Dva prevajalca sta mladoletnika. Xx

Kurdska restavracija Peperoni burger bo prinesla hrano! Širiti je treba solidarnostne geste. Vse ceste okoli, na avstrijski strani, so zaprte. Okoli 80 avstrijskih vojakov. Ljudje ravno hodijo peš čez mejo! Xx

Avstrijci vsakega posebej medicinsko pregledajo in oskrbijo. Dajo jim jabolko, baby kekse in gazirano vodo, ljudje je ne pijejo. Domačini jih gledajo, kemp je ob obzidju, stojijo na tem obzidju in jih gledajo kot v zooju. Nekateri nosijo riž, imamo več kg krompirja. Skupina šestih nas kuha juho, kavo, riž. Kurdska restavracija Peperoni bo prinesla lečino juho, kebabe, pice. Kavo nosimo tudi policistom na meji. Xx

Kaos v kampu, prepir med Sirijci in Afganistanci. Spet uvajajo preference. Avstrijski Rdeči križ je neučinkovit, delijo vodo z mehurčki, nihče je ne pije, stoji ob ograji. Za ograjo sem jaz in nekaj domačinov, ki delimo vodo, in seveda ogabni novinarji. Dobra novica je, da sem srečala družino iz Obrežja. So OK, utrujeni, izmučeni, ampak pravijo, da OK. Nemčija je malo bliže. Xx

20-09-2015 16:38

Intervjuje v Avstriji opravljajo poštarji v pokoju! Kaj za kurac je to? Tole vprašanje si ravno postavlja prijatelj iz Afganistana: *Kabul why i leave home then??* Xx

20-09-2015 20:03

Zasledujeva avtobus iz Bad Radkersburga. Vsak dan naj bi sprejeli 350 ljudi. Štirim je uspelo pobegniti iz kampa. Xx

20-09-2015 23:17

Tri ure sem že v Gradcu. Ogromen kompleks blizu nakupovalnih centrov. Azilni dom je za IKEO, to je malo naprej. Nameščeni so nad parkiriščem v kompleksu zapuščenih trgovin. Trenutno so štiri hale polne, več sto ljudi, nepregledno.

V prostoru so provizorične postelje, odeje, suho je. Tukaj je Karitas, zdravniki, prevajalci, malo policije. Lahko se gibljejo in grejo dalje. Meni se je dvignila energija, srečala sem ogromno prijateljev iz Rigoncev, Obrežja in Radgone.

Sprejemni center v Gradcu (Foto: Urška Martun)

Skupaj smo si delili večerjo, toast, maslo,

čaj, banana, piškoti, kitkat čokolade. Spet sem začela kaditi. Telefonski račun bo \$\$\$; veliko ljudi je prvič po več dneh govorilo z družinami. Čeprav je grozno, sem vesela, da sem med prijatelji. Xx

21-09-2015 00:18

Migranti lahko legalno potujejo po Avstriji z vlaki, busi, taksiji samo do Salzburga ali Dunaja. Višje ne smejo. Na info točki v Gradcu se javljajo ljudje in sami z avtomobili vozijo ljudi do Nemčije. Ljudeki zlati ste, hvala! Keep up the good work! Xx

21-09-2015 14:46

Eto, ravno od zobozdravnika, vnetje živca. Malo bom odležala, potem pa na slovensko-madžarsko mejo vzpostaviti chai not borders! Xx

21-09-2015 20:15

Videla sem osem policijskih kombijev, polnih osebja na bencinski črpalki Grabonoš (10 km od Lenarta). Bojda so iz Obrežja in gredo domov. Xx

21-09-2015 22:15

Slovensko-madžarska meja Dolga vas je prazna, ne preverjajo dokumentov, prisotni sta madžarska policija in vojska. Smo na poti v Maribor, od koder naj bi skupina migrantov po avtocesti hodila proti Šentilju. Xx

21-09-2015 23:19

Na avtocesti Maribor-Šentilj je bila skupina ljudi, ki je odšla iz Črnega lesa in so poklicali večinoma taksije. Na prehodu jih je policija spustila čez v avstrijski kamp. Skupino smo skušali z meje prepeljati na železniško postajo, pa se je pripeljala marica in nam z besedami *you are in austria now, you have to respect our law* in mojemu odgovoru *if the law is bad i will not respect it*, zagrozil z aretacijo. No, smo se kar pobrali. Zdaj smo na poti v Ljubljano. Ljudje morajo najprej skozi registracijo v najbližjem kampu za mejo, potem pa se lahko prosto gibljejo. Se vidimo! Xx

Rigonce/Harmica, 18. septembra 2015 Terenska izkušnja kot upanje za boljše življenje

Aigul Hakimova

V Rigonce smo se odpravili organizirano, v petek, 18. septembra 2015. To je bil dan po prvi noči, ko so begunke in begunci potrkali na »naša« vrata. Bil je tudi deveti dan po protirasistični demonstraciji v Ljubljani kot izraza dobrodošlice beguncem (*Refugees Welcome*) in osemindvajseti dan po tem, ko je policija s solzivcem hladnokrvno poškropila množico ljudi na makedonsko-grški meji. Zdaj smo bili tukaj. Vso noč smo sprejemali sporočila o stanju na meji. Moram priznati, da me je država spravila v hudo zadrego, ker smo se večer prej pogovarjali, kako bi lahko pomagali beguncem, da jih tukajšnje oblasti ne bi zaprle v sprejemne centre in da bi lahko nadaljevali pot, kamor koli si želijo. Naš scenarij je bil zgrešen. Soočeni smo bili s situacijo, ko ljudje niso mogli niti prestopiti meje. Slovenski mediji teh nekaj dni omenjajo kot »prvi val« beguncev oz. začetek slovenske nacionalne begunske krize.

Ponoči smo dobili elektronsko sporočilo: »Pomembno! Poziv k solidarnostnemu delovanju! Po poročanju s slovensko-hrvaške meje slovenska policija blokira prehod meje skupini begunk in beguncev. Slovenija tako zapira mejo, tepta pravice

begunk in beguncev in uvaja madžarski scenarij. Tega nikoli ne bomo dovolili. Zato pozivamo vse demokratične in solidarne sile, da se zberemo na mejnem prehodu Rigonce, danes ob 18.00. Dajmo vladi Republike Slovenije jasno sporočilo, da je Slovenija solidarna in da ne bo nikoli mejna diktatura.« Niti meje nas ne bodo ustavile!

Tako smo se odpravili v Rigonce, na hrvaški strani se mejni prehod imenuje Harmica. Na drugi strani mostu, na hrvaški strani, je čakalo nekaj sto ljudi, med njimi največ družin z otroki različnih starosti. Tisti večer in pol noči mi bo verjetno ostalo v spominu vse življenje.

(Foto: Adin Crnkčić)

Prvič, nikdar v življenju nisem vzpostavljala tako hitrih in hkrati do neba pristnih odnosov z ljudmi, ki jih sem srečala prvič. Začutila sem toplino, odločnost in seveda upanje. Približala sem se skupini odraslih in otrok, bila sem v zadregi, kot mali otrok, hitro sem jih pozdravila, vzela megafon in

začela vpiti v smeri zaprtega mejnega prehoda Harmica: *»Say it loud, say it clear, refugees are welcome here!«* Čez nekaj minut je bil megafon že v njihovih rokah in takrat sem bila priča temu, kar po moje manjka Evropi. Kar so naredili tisti večer, je bil veliki pouk vsakemu, ki mu ni vseeno za stanje v družbi oziroma v družbah. Bili so skupina s močnim instinktom za preživetje. Niso dovolili, da bi mali mejni režim poteptal njihovo dostojanstvo. Gibanje brezdomcev, brezposelnih, morda novih *sans papier*, polnih življenja. To sem videla – iskrico, ki me je navdihnila z upanjem.

Hrvaška policija v svetlo modrih srajcah s kratkimi rokavi je več kot eno uro ležerno zadrževala skupino, ki se je medtem povečala na skoraj petsto ljudi. Za tisto noč so napovedali dež. Ljudje so vztrajali in glasno vzklikali: *»Open the borders!«, »Corridor, corridor!«, »Open, Open, Open!«* in še druge slogane, ki jih nisem razumela. Ozračje je bilo napeto, a hkrati polno pričakovanj. Med odmori med vzklikanjem so peli pesmice in se spodbujali, brez izjem tako ženske kot moški in seveda tudi otroci. Z ramo ob rami, skupaj. Nato so hrvaški obmejni policisti popustili. Padla je prva meja – vendar je bila to prva meja za nas, živeče v Sloveniji, zanje, za begunsko gibanje, je padla že marsikatera meja. Ljudje so si priborili pravico, da so šli naprej. Bravo! Toda na koncu mostu so jih pričakali robokopi. Boj se je nadaljeval tako, da so stali pred vrsto robokopov ter ure in ure v svojih jezikih vzklikali: *»Open!«* Podporniki so prinašali vodo, na hrvaški strani je stal organiziran kamp s šotori in stranišči. Harmica je bila popolnoma odprta za gibanje.

Na mostu pred Rigoncami pa je bila situacija skoraj nevzdržna. Robokopi se

niso premaknili niti za meter. Prepričana sem, da je ta dan marsikateri evropski državljani dojel, da meje obstajajo, da so meje za določene ljudi odprte, za vse pa ne. In da so prav mejni režimi tisti, ki ustvarjajo globalno neenakost in da se ti ljudje frontalno borijo proti tej nepravilnosti.

Policisti so uporabili solzivec. Videla sem, kako je gospa padla na tla, kako je zajokal otrok. Ljudje so se umaknili in se začeli pripravljati na dolgo noč. Nekateri so šli spat v šotore na hrvaški strani, nekateri pa so rekli, da bodo vztrajali na mostu, ker bodo držali priborjeni teritorij. Medtem so začeli prihajati novice z mejnega prehoda Obrežje. Podporniki s hrvaške in tudi s slovenske strani so se začeli odpravljati tja. Ura je bila čez polnoč, bila sem razočarana, potrta, ker niso odprli meje. A čez nekaj minut je bila volja spet močna, ker mi je fant, ki je ves večer vzklikal slogane, prinesel piškote in rekel, da bo vse v redu. To je bila tista moč, ki sem jo hotela videti in začutiti – torej, vztrajamo, borimo se, kaj pa nam drugega preostane. Naslednje jutro so vsi naši tovariši in tovarišice šli naprej. Slovenija je potrebovala skoraj štiri dni, da je omogočila osvobodilnemu gibanju beguncev prehod čez svoje ozemlje. Ob prvem srečanju s tem ozemljem so nekaj deset ljudi zaprli v Center za tujce v Postojni, čez ozemlje pa naj bi šlo 3700 ljudi.

Rigonce in Obrežje, 18. septembra 2015

Klemen Ploštajner

Slovenija, država z enim najbolj rigidnih in strogih azilnih režimov v Evropi, je že ob prvem prihodu gibanja, ki so ga mediji in politika poimenovali begunska kriza, pokazala svoj pravi obraz represije, nasilja, nehumanosti in zatiranja. Begunsko gibanje je sprejela s postrojenimi policijskimi kordoni, zaprtjem meje, blokado humanitarne pomoči, ogradami, helikopterji, solzivcem, ščiti, pendreki in policijskimi psi. Bodeča žica je stala, še preden je slovenska vojska razvila prve kolute ob Sotli. Evropo, samooklicano zibelko humanizma, je slovenska vlada predstavila svetu brez spektakelskih oblik vključevanja, demokracije in liberalizma, ki ob navadnih dneh prekrivajo konstitucijo nasilja, na kateri temelji Evropska unija. Pogum, odločnost in boj beguncev so nam pomagali razgaliti vso brutalnost režima, ki se razkrije v vsej svoji resnici šele tedaj, ko se sooči z močnim hotenjem za svobodo gibanja.

Ravno takšno gibanje je zrušilo meje trdnjave Evrope. Na maloobmejnem prehodu Rigonce je 18. septembra pred zaprto mejo obstalo nekaj sto ljudi. Na hrvaški strani so jih skupine prostovoljcev s pomočjo domačinov oskrbovale s hrano, oblekami, stranišči, medtem ko jim je ob tabli »Republika Slovenija« prehod preprečeval kordon policistov v polni bojni opremi. Raznolike skupine in posamezniki iz Slovenije smo v znak solidarnosti prestopili mejo s transparenti in skandiranjem. Na drugi strani mostu čez reko Sotlo nas niso čakali prestrašeni,

obupani, pomoči potrebni, ampak pogumni in odločni borci, ki so se uprli stanju obupa ter svoj beg uporabili kot orožje proti režimom zatiranja. Skupina raznolikih statusov, etnij, religij, interesov in želja se je takoj pridružila skupnemu skandiranju proti mejnim režimom, ki spodbujajo gibanje kapitala in blokirajo premikanje ljudem. *No borders, no nations, stop deportations, Europe, frontex and police, stop killing refugees, Open the borders* so kričali glasovi iz Sirije, Afganistana, Iraka, Podsaharske Afrike, Slovenije, Hrvaške ... Znamenja prihodnosti boljšega sveta so se izrisovala v solidarnosti in skupnem boju proti zatiranju ter omejevanju svobode.

Hrvaška stran meje je padla brez večjih težav, a schengenski režim so še vedno branili v polni bojni opremljeni slovenski kordoni policije. Ne oni in ne mi nismo vedeli, zakaj je treba braniti neko imaginarno črto, zakaj je treba preprečiti prehod beguncev, v čem je smisel policijske blokade. Vidno zmedeni, nervozni policisti brez jasnih navodil in smiselne naloge so vestno opravljali svojo vlogo v ohranjanju nesmiselnega in nepotrebne zadrževanja ljudi. Na mostu čez Sotlo sta se tako začeli zarisovati dve potencialni prihodnosti Evrope. Na eni strani Evropa izključevanja in zatiranja, ki jo branijo podplačani, zmedeni in v svojo smiselnost neprepičani policisti (ki jim je s svojo prisotnostjo pomagala samoorganizirana vaška straža sedmih neonacistov). Na drugi pa solidarnost, sodelovanje, skupen boj proti izkoriščanju, igra nogometa, smeh, prepevanje, sobivanje, mešanje in spoznavanje.

Skupinsko zoperstavljanje nasilju meja je raznolike posameznike povezalo v kolektiv medsebojne pomoči. Nad reko Sotlo se ni vzpostavil režim dehumanizirane humanitarizma, ki temelji na oskrbovanju golega življenja in na neenakem razmerju moči. Tudi se ni okrepil sistem aktivizma v imenu drugega, ki govori in deluje namesto tistih, ki jim je sposobnost delovanja zanikana. Ljudje iz podtalja so resnično spregovorili prek soorganiziranja upora, deljenja hrane in vode, pogovora ter prepevanja. Podajanje žoge z otroki nekaj metrov od postrojenih policistov je ustvarilo otok svobode in solidarnosti na meji trdnjave Evrope. Pogum begunskega gibanja, ki je podrlo že prej utrjene okope mejnih režimov, nam je odprlo prostor za sobivanje, ki je bil pred tem tesno zaprt. Meje med nami in njimi so vsaj začasno padle zaradi skupnega boja proti mejam izključevanja in zatiranja. A uporaba solzivca v večernih urah na mostu čez Sotlo je nakazala, da svoboda gibanja ne bo dolgo dopuščena. Da bo oblast okrepila svoje prijeme in mehanizme omejevanja svobode, ki so pod pritiskom moči begunskega gibanja padli. Da bo uporabila vsa sredstva represivnih aparatov, da ponovno vzpostavi režim selektivno odprtih meja.

Le nekaj kilometrov južneje od teh prizorov upora in solidarnosti pa so se na mejnem prehodu Obrežje izrisovale podobe brutalnosti schengenskega mejnega režima. Skrbno ločeno od avtoceste, obkoljeno z ograjami in oboroženimi policisti, zanemarjeno od humanitarnih organizacij je na tleh pred mejno postajo ležalo tisoč in več teles. Slovenija jim je ponudila zgolj stroge obraze policistov v polni bojni opremljeni, prelete helikopterjev, zaslepljujoče luči policijskih karet in kovinsko

Obrežje (Foto: Matej Pušnik)

alizacija sistema, ki potiska ljudi v obup in jih hkrati razdvaja, razločuje, kategorizira ter različnim skupinam odreja različne pravice. Brez intervencij solidarnosti in sodelovanja se je na Obrežju izrisovala potencialna prihodnost beguncev v Evropi, ki bodo potisnjeni na najtemnejše strani družbenega sistema.

Naši bodoči soborci za boljšo prihodnost ne bodo imeli nikakršnih utvar o resnici Evropske unije, saj so spoznali vsa orodja represije in zatiranja, ko so prebijali mejne režime. Nekaj dni za prizori razčlovečenja na Obrežju so ti isti ljudje zaprli eno glavnih prometnih povezav v jugovzhodni Evropi in prisilili vlado Republike Slovenije, da jim omogoči nadaljevanje poti. Zaprli so cesto, da so odprli pot ter si izborili prihod avtobusov za vse. Izkušnja meje nas uči, da v Evropo prihajajo pogumni in odločni ljudje, ki so pobegnili pred vojno, preživeli taborišča, se prebili čez morje, podrlji meje in prehodili nešteto kilometrov, da bi lahko živeli boljše življenje. Med njimi je bil Saro iz Irana, na begu pred družino in okoljem, ki zaradi njegove biseksualne usmerjenosti zahteva njegovo smrt. Na Obrežju sva se naslonjena na policijsko ogrado pod srepimi pogledi policistov zapletla v pogovor o religiji, položaju žensk v islamu, spolni usmerjenosti, frizerstvu in nadaljevanju šolanja na Nizozemskem. Zapustil sem ga čakajočega na avtobus, ki ga ni bilo.

Čez dva dni si je z drugimi begunci izboril odprtje meje in nadaljevanje poti. Čez teden je skupaj z novimi znanci pil kavo na ulicah Amsterdama.

Obrežje–Bregana, Rigonce–Harmica, 20. septembra 2015

Jelka Zorn

Ko pridemo okoli 12. ure (D., N. A., jaz) na mejni prehod Obrežje, je pokrajina v primerjavi z včeraj popolnoma spremenjena. Na travniku je okoli sto malih

ogrado, ki je morda pred leti v času vstaj obkrožala parlament. V popolnih razmerah razčlovečenja sta se med ljudmi širila obup in nestrpnost, širilo se je pasivno sprejemanje dogajanja, sodelovanje je nadomestilo razločevanje po etničnih linijah. Bilo je jasno, da konflikti med begunci niso naravno dejstvo, ampak direktna materi-

šotorov, iglujev in podobnih. Otroci in ženske skorajda ni več. Ljudje so iz Hrvaške, Slovenije, Avstrije, novinarka iz Portugalske, nemška TV, Sirci, Kurdi, Afganistanci in drugi. Tudi večjih šotorov, v katerih delijo hrano, vodo in oblačila ter dajejo prvo pomoč, je več kot včeraj. Nekateri so, kot na boljšem trgu, pogrnili kos blaga po tleh in nanj postavili higienske pripomočke, dodali pa napis *free*. Na trenutke ponudba in podoba travnika na mejnem prehodu spominjata na boljši trg: kupi oblačil, kuhana hrana itd. Ljudje hodijo gor in dol. Gremo k ograji, ki jo varujejo robokopi. Govorimo z različnimi ljudmi, opazujemo buren pogovor med moškimi na naši strani ograje z osebo na drugi strani in prosimo za prevod iz arabščine. Čakajo avtobuse, da jih odpeljejo čez mejo. Problem je v tem, da čakajo že tri (ali štiri) dni in da še vedno niso prišli na vrsto. Najprej so odpeljali ženske in otroke. Prevajalcu, ki je na drugi strani ograje in s katerim zelo debatirajo, so policisti naložili, naj izbere še deset moških, kolikor jih bo šlo lahko v avtobus z ženskami in otroki. Vsak ima svoje razloge, zakaj bi že zdavnaj moral na avtobus (utrujenost, zdravstveni razlogi, že dolgo čakajo ...), povedo mi tudi, da ni mogoče »objektivno« izbrati in da so postavljeni v nemogoč položaj. Ne razumejo, zakaj jih policisti držijo zaprte na prostem, predvsem pa ne vedo, koliko časa bodo še tam. Kaj če pride naslednja skupina beguncev in bodo spet vzeli ženske in otroke naprej? Kdaj bodo sploh na vrsti? Ali imata državi Slovenija in Hrvaška vojaški problem, da je meja tako militarizirana, me sprašujejo. Ne, to je schengenska meja, jim odgovarjam. Težko mi je reči, da je ta zapora nastala, da bi ustavila prav njih. Pogovarjam se z beguncem, ki je Kurd in prihaja iz Sirije, študiral je angleščino. Zelo rad bi izpopolnil svoje znanje, želi si živeti v Nemčiji. Zakaj ne bi šli čez zeleno mejo, ga bolj v šali vprašam, travniki niso policijsko nadzorovani. Ta možnost očitno nikogar ne zanima, hočejo ostati v skupini in ravnati po pravilih.

Premišljujemo, kaj bomo. Na eni strani zapora, znotraj katere smo. Meja postane nekaj čisto drugega, kot je sicer. Postane prostor čakanja, pa tudi srečevanja, organiziranja pomoči, druženja, snovanja načrtov, izmenjave informacij, če bi gledala od daleč, bi mislila, da gre za tabor. Verjetno je podpornikov skoraj toliko kot beguncev. Na cesti pa premična reka turistov, zdomcev in drugih, ki potujejo ali se vračajo v Slovenijo. Odprti so trije mejni prehodi, zdi se, da vse avtomobile kontrolirajo in gre počasi (vsekakor pa veliko hitreje kot tu, kjer čakajo begunci). Zakaj oni lahko nadaljujejo pot, begunci pa čakajo v nedogled?

Peljemo se na drug mejni prehod – Rigonce–Harmica, in sicer s hrvaške strani. Med potjo kujemo načrt, da bi Kejala, begunca iz Sirije, skrile v prtljažnik in peljale čez mejo, čeprav ne vemo, ali si on to sploh želi in ali bi bilo to zanj sploh smiselno. Tako bi rešile vsaj enega (ali pa ga pahnile še v večjo negotovost). Tudi če varno pridemo skozi, s tem v samem sistemu ničesar ne spremenimo. Če se ne bi dobro izšlo, bi dobile zaporno kazen, on pa bi pristal za rešetkami v Centru za tujce (tj. zaporu s tremi stenami, namesto četrte stene stoji deportacija). Smo pripravljene iti v zapor za to? Pussy Riot. The Punk Preyer – dve leti zapora za eno minuto performansa, hkrati pa ogrozimo še Kejala.

Prispemo v Harmico. Predvčerajšnjim zvečer je policija proti ljudem, ki so čakali na vstop v Slovenijo (zlasti naj bi merila v nekega novinarja iz ZDA), uporabila solzivec.

Večina beguncev stoji ali sedi na mostu, pomoč (hrana, oblačila, šotori za spanje) so nekoliko bolj v vasi (za avtobusno postajo, blizu ceste). Zanimivo je videti prizor temno rdeče vzorčaste preproge na tleh male avtobusne postaje, videti je kot umetniška instalacija.

U. (fotograf), ki je bil že večkrat in dlje v tej obmejni vasi, je povedal, da se domačini redno srečujejo in razpravljajo o razmerah, med seboj so povezani in so takoj začeli pomagati beguncem. Tisti, ki so bolj prepričani, da je nujno sprejeti begunce, so uspešno prepričali skeptike, da je prav, če pomagajo in da begunci niso grožnja. Domačini so poročali, da niti eno jabolko ni izginiilo z drevesa in da se nihče ne sprehaja po vasi, vsi se držijo mest, ki so neformalno »določena« za begunce. Živijo v zanimivem sožitju, a v vzporednem svetu. Podobno kot na Obrežju so tudi tu stojnice oblek, hrane in veliki šotori za spanje (malih šotorov ni). Kako to, da je ta vas strpna in solidarna, vprašam U. Gotovo je razlog v tem, da imajo neposreden stik z ljudmi: ko se z ljudmi pogovarjaš, ne vidiš »vala« beguncev, temveč navadne ljudi, ki se selijo. Je pa še nekaj, mi pove U., tu imajo komuno za odvisnike od prepovedanih drog in so se že takrat naučili, da če ljudje prihajajo iz različnih kulturnih okolij, se jih ni treba bati. Center za odvisnike je prav v središču vasi in kot je videti, tudi pomembna točka za organiziranje podpore beguncem.

Sedimo z ljudmi na mostu. Utrujene smo, vsega imamo dovolj, to čakanje je nevzdržno. Opazimo fante, ki najverjetneje potujejo sami, brez staršev. E. po telefonu sporočim, naj iz Ljubljane prinesejo transparente in megafone, ker nimamo kaj početi, ne moremo se izražati. E. pravi, da bomo zaprli cesto: čez mejo gremo vsi ali nihče. Smo za to, bolje kot tihotapljenje v prtljažniku. Odpravimo se nazaj na Obrežje. Na cesti se zapletemo v pogovor z moškim iz Alžirije, ki pravi, da je alkoholik, in hoče kupiti pivo. Vzamemo ga s seboj, odložimo ga pri gostilni. Medtem kliče U., da so policisti uporabili solzivec. Gremo nazaj, pobereemo U., solzivca oz. njegovih posledic ne vidimo.

Obrežje–Bregana

Avto tokrat pustimo na slovenski strani Obrežja – če bo blokada ceste, nočemo biti zablokirane. Kejal je še vedno tam. Spet se pogovarjamo. Na infotočki Socialnega centra Rog I. pove, da ko je šel na stranišče (danes se je število kemičnih stranišč povečalo), mu je neki rdečekriževец sovražno zabrusil, kaj pa vi izbrisani tukaj, tu nimate kaj iskati. Kot kaže, so celo posamezniki, ki pridejo na mejo pomagat beguncem, lahko okuženi z govorico rasizma.

Ljudje se zbirajo v skupini in nekaj govorijo. Niti sanja se mi ne, kaj, arabsko govorijo, pa tudi ne sliši se.

Spet ne vem, kaj bi, utrujena sem, ljudje hodijo v infotočko in sprašujejo, kako

je na meji z Avstrijo, koliko beguncev še pride na to mejo itd. Neki aktivist me vpraša, ali govorim slovensko, ker potrebujejo napis za transparent »Gladovna stavka – odprite meje«. Napišemo v treh jezikih: arabsko, angleško in slovensko. Avstrijske aktivistke in aktivisti so prinesli rjuhe in spreje. Niso mislili le na hrano,

Obrežje (Matej Pušnik)

oblačila in šotore, ampak tudi na opremo za izražanje. Tudi ta oprema je pomagala mobilizirati ljudi za blokado ceste, gladovne stavke pa nazadnje ni bilo.

Nenadoma ljudje začnejo korakati v vrsti, proti cesti gredo in nekaj vpijejo. O, končno, pridružimo se in ko stojimo na cesti, jim vpijem in maham, naj pridejo še bolj na cesto, raztegnemo se čez in zapremo pot avtomobilom. Avtomobili najdejo pot po nasprotni strani, zato zapremo še to pot. Robokopi se takoj razvrstijo na položaje. Vsi zapiramo cesto, robokopi, begunci, aktivisti/aktivistke. Ideja o gladovni stavki je izpuhtela, ljudje so šli na cesto in zahtevali »*open the border*«, »*we will walk, we don't need buses*«, poudarjali so, da ne potrebujejo ne hrane, ne vode, samo čez mejo želijo, nič drugega. V medijih je bilo slišati, da so cesto zaprli domači aktivisti in aktivistke. Seveda je nam domačinom lažje protestirati, saj poznamo razmere in vsaj približno vemo, kaj tvegamo (tj. denarno kazen, ki so jo mnogi tudi dobili). A zakaj beguncem avtomatično odrekati to zmožnost? Jih vidimo zgolj kot žrtve (vojne, slabih razmer) in zgolj kot tiste, ki naj (za hrano, vodo in trud slovenske vlade) izkazujejo hvaležnost? Zdaj, ko pišem, premišljujem, ali se lahko ob tem naučimo kakšno antropološko lekcijo o tem, kaj je človek, in ali je res, da morajo biti najprej zadovoljene osnovne potrebe za preživetje, da smo sposobni protesta, političnega delovanja, ali ni ravno narobe, da če so osnovne človeške potrebe oziroma pravice kršene, se ljudje upremo, pri tem pa kot osnovno človeško potrebo mislim tudi pravico do informacij, človeškega stika, svobode.

Policijsko blokado dopolnita dva policista na konjih in en policist s psom. Videti so zastrašujoče, zajema me paničen strah. Če bi hoteli, bi nas v trenutku lahko zrinili s cestišča – a nas niso. Z D. sva po kakšni uri zapore odšli v zbirni center v Brežicah, ker sva imeli v avtu še stvari (oblačila, vodo), ki sva jih morali predati tja, kjer bodo uporabne. Zbirni center sestavlja več velikih šotorov z ležišči, vse je bilo popolnoma prazno. V Odmevih so že poročali o protestu in zapori ceste, ob 23. uri sva že videli avtobus, ki je pripeljal ljudi z Obrežja v ta zbirni center. Z Obrežja so tisto noč pripeljali vse, iz Rigonc pa ne.

Naslednji dan mi je znanka, tudi sama migrantka, povedala, da je bila v koloni avtomobilov na mejnem prehodu Obrežje in da so čakali tri ure ali več, preden jih je policija usmerila na drug mejni prehod. Ko jo poslušam, ne vem, kaj naj si mislim. Če protesta ne bi bilo, bi morda ljudje še vedno čakali na meji, ne vem.

Nadzor na meji se torej spreminja, ne opušča. Najhujše od vsega je bilo, da ni bilo informacij, ni bilo pojasnil. Zakaj je policija ljudi pridrževala na meji? So hoteli pokazati, da nadzorujejo mejo, obvladujejo razmere (če že ne morejo zagotoviti služb in dostojnega preživetja prebivalcem Slovenije)? So jim nemške in avstrijske oblasti sporočile, da bodo begunce sprejele, a ne vseh hkrati, naj upočasnijo njihovo prihajanje?

Na tiskovni konferenci MNZ (17. ali 18. septembra) so povedali oboje, da so pripravljene na sprejem beguncev in da mejo varujejo. Dve nasprotujoči si dejavnosti in obe so tudi izvajali. Nadzorovali so mejo in obenem počasi spuščali begunce. Učinek: dehumanizacija beguncev, za slovensko javnost pa prikaz učinkovite države, ki nadzoruje svoje meje.

SMS sporočila s karavane Noborder, od 26. do 28. septembra 2015

Urška Martun

26-09-2015 16:21

Smo na hrvaški strani. Na meji so pridržali aktivista iz Italije, ker ni imel pravih papirjev. Policistom smo ponudili kos pice namesto osebne izkaznice, vendar ga niso sprejeli. Vozim se v carskem avtu, pet feministk. *Be ready for updates from the border! Xx*

26-09-2015 18:17

Torej danes je na mejni prehod Botovo prispelo dvajset avtobusov in vlaki z ljudmi. Na cesti nas je prehitel avtobus s spremstvom. V zadnjih treh ali štirih dneh je tu prečkalo mejo okoli 20.000 ljudi, gredo na Madžarsko. V Goli je nato ograja, policija in vojska. Hrvaška policija ljudi usmerja skozi zeleno mejo, če prečkajo na uradni meji, jih registrirajo in odvzamejo prstne odtise. Na Madžarskem se usedejo na vlak za Avstrijo (ni potrjeno, morda jih vlak pelje v center). Naslednji vlak naj bi prišel iz Zagreba ob 20.30. Xx

26-09-2015 19:45

Malo sem razočarana. A. pravi, da je OK in da ni treba imet slabih občutkov.

Veliko ljudi je in slabša komunikacija, stvari so nedorečene in potem pride do čudnih zaključkov. Vlak pripelje ob 20.30, policija nam bo preprečila dostop. Zdaj smo ob nekem jezeru, policija bo prišla po nas, da bomo delili hrano, obleke; stvari smo pustili na cesti pred železniško postajo. Izkaže se, da moramo zapustiti železniško postajo in se vrniti k jezeru. Stik z migranti ni dovoljen, naše pakete pa bo razdelil hrvaški Rdeči križ. Ena ekipa se vrača v Ljubljano, druga gre v Bapsko, tam je 2000 ljudi, mi pa ostajamo čez noč; četrta skupina gre na Dunaj in bo vmes nudila brezplačen prevoz. Veliko ljudi v karavani je super, storilnost pa je boljša v manjših ekipah. Očitno bomo spali ob jezeru, zdaj pijemo čaj v krčmi, kjer je majhna peč v kotu in natakarkar v copatah. Xx

Načeloma na tej točki naj ne bi bilo težav s prehodom madžarsko-hrvaške meje. Večina ljudi se po dveh kilometrih hoje ob blatni zeleni meji usede na vlak do Avstrije. Naša skupina gre vseeno na postajo na *monitoring*. *Fuck the police*. Xx

26-09-2015 21:08

Uspeli smo priti mimo policije, vzdolž ceste imamo *refugees welcome* market s hrano, vodo, oblačili. Še čakamo vlak, upamo da nas policija ne odstrani. Malo so živčni, ker je tema, ampak se pretvarjamo, da smo prevajalci za »tuje humanitarce«. Xx

Vlak je prišel, ljudje ploskajo! Xx

26-09-2015 23:02

Dvanajst polnih vagonov ljudi, več kot tisoč. Policija jih je žene po cesti, niso se ustavljali, ker se vsi bojijo, da se bo meja zaprla. Policija jih vodi do prehodov, kjer ilegalno prečkajo mejo. Policija nam je ukradla zabojčke vode!! Ker je policija tudi žejna, kar tako me je odrinil stran!!! Torej je za nami še en dan z ogabno policijo in neučinkovitim Rdečim križem. Xx

26-09-2015 23:25

To ni satira, ampak se je resnično zgodilo: skupina policistov se prepira in en reče, da bo poklical specialce, drugi nato vpraša, če bo čokolado in potegne ven tisto čokolado, ki so jo ukradli nam; potem se pomirijo ter žrejo čokolado. Xx

Ravno nas vse popisujejo, tudi registracije avtomobilov. Ljudje so morali v vrsti po dva v gozd, mimo bodeče žice, v temi. B. se je uspel pritihotapiti z njimi v gozd, še je tam. Xx

27-09-2015 10:35

Po jutranjem kopanju hrvaška policija pritiska, da moramo vsi oditi in da nas bo

pospremila do meje. Zadnjo uro nam težijo, da moramo zapustiti državo. Del skupine odhaja na Bapsko, del prihaja v Ljubljano, del bo ostal tu in na Madžarskem. Prav tako nam dajo napačne informacije, policistka je celo rekla, da so medtem, ko smo spali in pili kavo, prišli že trije vlaki s tisoči ljudmi. Xx

27-09-2015 17:51

Peljemo se čez Vukovar, sledi nam policija. Mimo nas se je proti Botovem peljala kolona avtobusov z migranti, kjer hrvaška in madžarska policija sodelujeta in skozi zeleno meji ilegalno spuščata ljudi. Vozniki avtobusov imajo kirurške maske, policija tudi rokavice. Nemški aktivisti sporočajo, da jih v Nemčiji pošiljajo z busi, ladjami na Švedsko, Dansko. Xx

Ravno v Opatovcu, blizu Tovornika, *check the map!* Tu je taborišče obdano z ograjo, notri je vojska, polno je policije, prepovedano fotografije, prepovedani kontakt. Vsaka izmena vojske določi nova pravila, danes tako prostovoljci niso smeli do kampa. Policija vsakega prostovoljca fotografira in mu naredi prepustnico. Stik z ljudmi je povsem prepovedan, ustavijo nas že 50 metrov pred ograjo. Topla hrana ni dovoljena, ker kao ne ustreza higienskim standardom!! Hrana iz konzerv in kruh, ki leži na vlagi, pa je!! Tu so v šotorih skladišča hrane, ki je ne morejo razdeliti. Ljudje spijo v velikih vojaških šotorih. Iz srbsko-hrvaške meje grejo najprej v Opatovac, potem dalje na železniško postajo Tovornik, nato do hrvaško-madžarske meje Botovo. Pretihotapile smo se do prostovoljcev, delile informacije. V tem času so pripeljali vsaj štiri busi. Kamp je samorasel, potem ga je po desetih dneh prevzela vojska, policija in kolaborantski Rdeči križ/UNHCR ter ga militarizirala. Razmere so res zaostrene, ni jasno, kaj se sme in kaj ne. Vsak hip lahko popolnoma blokirajo deljenje najnujnejšega. Kaže, da bo deževalo. Upam, da so ljudje kljub temu, da se z njimi ravna kot z živalmi pred zakolom, v redu. Inshallah Xx

Stokrat so nas popisali, vedo kdo smo in da nismo ravno *brainwashed easy going retard*s. Sledili so nam od Botova. Jasno je bilo rečeno, da moramo iz države. Ravno nas je ustavila marica, pet minut od Bapskega. Xx

28-09-2015 21:01

Račun za mobi 367,49€ *i'm fucked, donations needed*. Pisanje je edini zunanji stik. Torej, kuhana hrana je prepovedana, sicer pa blato, dež, mraz, MRAZ. Mejo je zdaj prečkalo verjetno več kot 8000 ljudi. Policija gleda stran, da lahko delimo hrano, ker jo tudi oni jedo in pijejo. Otroci v sandalih brez nogavic, jaz s kapo in šalom. Občutek imam, da bom tu za vedno. Mrežimo se z aktivisti. Rdeči križ ima tu dva, UNHCR štiri ljudi. Na srbsko stran prihaja delegacija, zato praznijo prostor. V Srbiji ne jemljejo prstnih odtisov, če pa jih, so neveljavni. Ves dan dežuje, šele ponoči bomo kuhali hrano, ko ni uradnikov. Na poti do hrvaške meje je v preteklih dneh ženska rodila v rešilcu. Xx

22.50

Že nekaj ur smo v Bapskem. Veliko je vsega, težko strnem v nekaj stavkov. Policija spušča dalje in dobro sodelujemo. Prvič sem se jim nasmehnila, ker to deluje. Imamo vodo, hrano in obleke, dvakrat tudi kuhano čorbo, ki jo pripeljejo iz vasi. Noč je zelo hladna, na sebi imam pet plasti obleke. Vsaj 1500 ljudi je šlo čez mejo, vozijo jih z busi in policijskimi vozili. Domačini so res kul, nekateri delajo že 48 ur. Množica ljudi, ampak se premika. Ponoči jih bo vsaj tri do štirikrat toliko, neprekinjene kolone ljudi. Gre za direktno pot: Makedonija, Srbija, Hrvaška, Madžarska, Avstrija. Cerar spi mirno. Rdečega križa ni, domačini ga nočejo, ker so zasrali, zato bodo klicali Karitas. Zdaj sedimo med vinogradi, za nami je pokopališče, mimo vozijo busi, na malem gorilniku kuhamo riž v gobovi juhi. Dojenčki spijo zaviti v vlažne odeje, ogromno je malih popotnikov. Begunci približno vedo, v kateri državi so. Ni preveč mizerno, so kar nasmejani, polni upanja. Domačini prostovoljcem ponujajo prenočišča na svojem domu. Policaji so tudi iz Zadra, tam naj bi imeli tudi eno vstopno točko. Za zdaj so odbojni jopiči ok, lahko smo tu, jutri bo morda težava z registracijo. Policija nas fotografira, popiše, izdela kartice. Vsaka nova izmena ima nova pravila. Ni elektrike. Zakaj ni vsa karavana prišla sem? Kolikokrat bodo ljudje morali obkrožiti EU, preden jih bo kdo nastanil, sprejel? Kdo je za skupinsko terapijo v sc rog? Xx

28-09-2015 23:53

Ponoči je več kaosa, policija bolj kriči in jih preganja. Ne smejo se ustavljati niti za čaj. S Tanjo sva naredili *baby corner*, menjava pleničke, bodije, obleke. Vsi dojenčki so trdi od strahu, tudi manjši otroci. Polulani so, imajo trda telesa, malo so odzivni, ampak imajo še nekaj telesne temperature. Izborili sva si, da lahko z dojenčki počakajo 15 minut, da jih »oskrbiva«. Ljudje so prestrašeni in v naglici, noč naredi svoje, dežuje. Zelo so veseli čaja, vsi se zelo zahvaljujejo. Težko je reči, kako so, verjetno mislijo, da bo vse bolje in jim to daje upanje. Za pot iz Turčije potrebujejo tri do štiri dni, kar je neverjetno hitro. Vseeno se mi zdi, da so veseli, da je za njimi Srbija, Makedonija. Prostovoljcev je dovolj, delamo 24+, za nas ni dneva/noči. Delimo si spalke, šotore, obleke. Tu je organizacija *Save the children*, ki me

Kot za dojenčke (Foto: Urška Martun)

gleda med menjanjem plen. Zmeda, zmeda. Zdaj policaj kriči na nas zaradi smeti.

Improvizacija, delamo čevlje iz žab, plastičnih vrečk in kartona. Ni zdravnikov! Xx

28-09-2015 02:08

Prehod Bapsko je trenutno prazen, prihajajo manjše skupine. Sumimo, da prisluškujejo telefonom. V kampu smo našli agregate, nekdo je celo zavrtel *Sunshine reggae* – bizarno. Pravijo, da je policija 'OK', ker so specialci in so malo bolj amortizirani. Včeraj naj bi mejo obiskal nek politik, zato so s trikom in policijskim spremstvom aktiviste napotili iskat akreditacije v 20 minut oddaljen Opatovac. Juho, čaj, kavo z lešniki kuhajo Švedci, Nemci, Avstrijci. Tukaj je UNHCR in nikomur ni čisto jasno, kaj delajo. Dva policaja sta me povabila na kavo in spanje v njihov šotor z agregatom!? Jutri pride vojska, tudi kuhat, seveda, za policijo. Naša situacija za jutri ni jasna. Baje bo ob 7.00 inšpekcija preverila higieno kuhinje. Lokacija je lokalna cesta na hrvaški strani meje, razdeljeni smo na dve večji bazi, 150 metrov odmaknjeni druga od druge in nudimo podobne stvari. Če imaš odbojne jopiče, se šteje, da si mednarodni prostovoljec. Policija hoče biti z nami, zdaj tu pijejo čaj, prinesli so rakijo in orehovec, eden ponuja domače cigarete. Mediji nimajo dostopa na območje, mi pa smo v neki smešni koaliciji s policijo. Oni lažejo nam, mi njim. Zdaj sta ta dva šupka prišla na kavo z lešnikom, eden me nenehno sprašuje o TV Golici, vseh so mu Avseniki. Iz žepa je vzel lešnikovo čokolado, ker paše s kavo. Potem pa je na *youtu* poiskal punjabi beat glasbo in ga vrtel na zvočniku. Dosegli smo, da ljudi ne priganjajo več, ampak lahko počasi vzamejo čaj in hrano, oblačila. Povedala sta nam nekaj informacij, potem pa pokazala, kakšne lisice imata. Res bizarno. Zdaj je mejo prečkalo že več kot 2000 ljudi. Malo dežuje. Manipulacija deluje, ampak jaz temu pravim prostitucija. Tovarnik naj bi bil prazen, ta prehod naj bi bil zdaj *hot spot*. Nove skupine ne vedo, v kateri državi so, niti kam gredo. Jutri odhaja večina prostovoljcev, zelo, zelo jih skrbi Madžarska. Ne vedo, da policija razmakne žičnato ograjo in jih ilegalno spusti v državo. Srbska in hrvaška policija ne komunicirata. Mislim, da je veliko policistov pijanih in zdaj hodimo v parih, ker se ne počutimo varno. Xx

28-09-2015 05:41

Ni se priporočeno oddaljevati od ceste zaradi minskih polj. Na srbski strani begunci sedijo osem ur v busih, za katere so morali plačati 35€ na osebo. Nove skupine ljudi prihajajo, sliši se malo brezčasno nenehno dretje *salam alejkum chai chai repeatrepeatrepeat*. Ljudje morajo stati v koloni po dva, dežuje, ampak imajo večinoma plastične palerine. #rastplatz iz Švice kuha mahlube; tri tedne so zbirali denar in so zdaj vzpostavili glavno kuhinjo, polno opremljeno. Imajo kombi in so študenti. Dežuje, mraz, tema, osvetljena je samo policijska točka pri vstopu na bus. Družina iz Sirije, štiriletna Hala je prišla v pižami v sandalih brez nogavic. Komaj je hodila, na nogah in rokah je imela zvite prste, ni bila zares odzivna, noga jo je bole-

la, komaj sem ji oblekla nogavice in škornje. A ste kdaj gledali v oči, ki sploh niso prisotne, odzivne? Klicali so rešilca, težava je bila s prevodi, punčka pa podhlajena, podhranjena. Rešilec je rekel, da ne potrebuje nujne medicinske pomoči in da ji bodo pomagali v Opatovcu, naj ji damo odejo in bo. Policija je pomagala, poklicala rešilca in družino spravila naprej; niso tako ignorantski kot v Sloveniji, eden je celo pojokal z mano. Nosili smo jo po cesti, v temi, ne veš kje hodiš in kam greš, nobenih informacij ni. Ne vem, kako ljudje to preživijo, utrujeni so, otroci jočejo. Kje je Rdeči križ, Karitas, papež, Civilna zaščita, varuhinja človekovih pravic, zdravniki, pravniki, Za otroke gre, ljudje, mediji, Ljudmila Novak?? Večina stvari ni vidna, slišana in bo pozabljena. Kako se lahko množica ljudi vali mimo nas v popolni bedi, v bližini pa toliko ljudi ta trenutek spi v posteljah, pod streho, z otroci, psi, hrano, službo. Ti kraji niso tako odmaknjeni. Posedejo jih na avtobus brez informacij in potem jih premetavajo, prelagajo; ostanejo sami samo z neko dobro vero v EU politiko, da bo poskrbela zanje, ker so begunci. Sami sebe smo dehumanizirali, da dovolimo vse to. Zdaj gre pot do EU hitreje, toda avtonomije migracij ni več. Ljudje so popolnoma razčlovečeni, hvaležni za ubogi čaj in juho, nahrbtnik na rami je vse, kar imajo. Nek moški je bil na berglah, vozili so ga na samokolnici. Res je težko, zdaj grem spat v švicarski tovornjak. Vsaj med sabo si pomagamo.

Toliko o karavani, tu nas je za štiri avtomobile. Komaj čakam, da vidim, kdo si bo gradil kariero na tem obdobju. Grem spat, preden povsem obupam. Ravno se pelje mimo rešilec s prižgani sireno, ne bom niti vprašala, za kaj gre. Xx

Hvala za branje, s temi sms se vsaj pretvarjam, da je nekomu to pomembno. Xx

Botovo, Opatovac, Bapska, od 27. do 29. septembra 2015

Urška Martun

#openborderscaravan je zjutraj odrinil iz Roga v Ljubljani. Ali ste vedeli, da vsak dan pred Rogom na istem mestu stoji avto z *undercover* kriminalistom?

Prehod Botovo je trenutni *hotspot*. V preteklih treh dneh je mejo tu prečkalo približno 20.000 ljudi, vsak dan vozijo vlaki s tisoči ljudmi neposredno iz Zagreba. Sem pa prihajajo tudi avtobusi iz drugih delov Hrvaške, prek kampa v Opatovcu. Meja je »odprta«, hrvaška policija jih spušča čez blatno zeleno mejo naprej na Madžarsko, kjer se z vlaki odpeljejo naprej do avstrijske meje. Frontex, ograja z bodečo žico, je tu le uradni *statement*.

Najprej nam je policija preprečila stik z migranti, temu smo se uprli in vseeno začeli deliti hrano, vodo, oblačila in informacije; popisala je nas in registrske tablice naših avtomobilov. Vlak z dvanajstimi vagoni, polnimi ljudi, ki so praktično tekli naprej. Komaj da si komu ponudil jakno, vodo – policija jih je priganjala naprej. Zmanjkalo je toplih oblačil, čevljev, jaken za otroke. Veliko je dojenčkov, veliko

otrok. Robocopi so ukradli nekaj paketov vode in čokolad/hrane; robocop pride, me odrine in vzame stvari, ki smo jih zbirali za migrante, potem pa se še posmehuje mojemu kričavemu nasprotovanju.

Prenočimo ob bližnjem jezeru, policija ima ves čas v bližini parkiran avto. Zjutraj nam rečejo, da moramo takoj zapustiti državo. Dobim navodila, naj peljemo 500 kilometrov naravnost, potem pa naj na krožišču zavijem desno. Ne počnemo ničesar prepovedanega, nismo v prekršku, zakaj bi morali zapustiti državo? Zakaj nam preprečujejo stik z ljudmi? Zakaj ne smemo spremljati njihovega dela? Kaj takega počno, da ne smemo videti? Karavana se razprši, del se nas odloči, da gremo na Bapsko. Policija nam sledi čez vso državo, vse do srbsko-hrvaške meje. Najbrž bi stroške bencina za policijsko sledenje lahko bolj smotno porabili.

Opatovac, sprejemno taborišče na Hrvaškem

Kamp v Opatovcu na hrvaško-srbski meji je militariziran, notri sta vojska in policija. Če nisi akreditiran NGO-jevec, nimaš vstopa. Akreditacije izdaja policija, ki popiše osebne podatke in fotografira, zabeleži. Sicer pa se z vsako novo izmeno spremenijo tudi pravila. Tako je nova izmena vojske prepovedala vstop tudi humanitarcem. Kamp je ograjen, ni se mu dovoljeno približati na več kot 50 metrov. Prepovedano je tudi fotografiranje. Kaj skrivajo v kampih? Zakaj nam prepovedujejo stik? Česa, kar se dogaja notri, ne smemo videti? Ko rečem, da gre za kamp, s tem mislim na desetine platnenih šotorov, postavljenih na neskončnih travnikih Slavonije. K temu dodajmo dež, veter in mraz. Ni tušev, ni tople vode, ni tekoče vode, so prenosna stranišča, ki jih ne čistijo redno. Vprašanje je, kdaj in kje je ljudem, ki potujejo iz Afganistana, Irana, Pakistana, Sirije, Gane, omogočena uporaba stranišč, tušev? Zato se slabša tudi zdravstveno stanje. Nešteto vaginalnih vnetij, vnetij mehurja, ker ni omogočena uporaba toaletnih potrebščin, uporabljajo odpadlo listje. Kje se previjajo dojenčki, kje se menjajo higienski vložki? Ni svežega spodnjega perila, ni svežih nogavic, suhih čevljev. Tovarna dehumanizacije.

Je še samo suha hrana, topla je prevelik luksuz, tista, ki je in jo kuhajo samoorganizirane skupine, pa je po besedah Rdečega križa higiensko dvomljiva. Torej lahko jedo ribje konzerve, albert piškote, prestice, bel puhast kruh, ki bi ga uporabila kvečjemu namesto gobe za čiščenje, gazirano vodo in navadno vodo, čokoladice in če imajo srečo, tudi banano. Hrana seveda ni halal, kot tudi ni nekaj, kar bi z veseljem pojedel. Vsi dobijo enake porcije, ne glede na alergijo, zdravstveno stanje; otroci in dojenčki živijo od baby piškotov in občasno dobijo še mleko v prahu.

V zadnjih dneh na meji nisem niti enkrat samkrat videla Rdečega križa v akciji ali početi karkoli smiselnega. Pravijo, da nimajo pristojnosti. Dobro, razumem, delajo za državo. Ampak potem sledi vprašanje, kakšen je smisel organizacije, ki nima pristojnosti, da žejnemu da vodo, lačnemu hrano, priskrbi osnovne stvari? Je Izmenjevalnica res vse, kar zmore RK? Nataša Pirc Musar je pred tedni izjavila, kako zelo so pripravljeni. Pripravljeni na kaj? Na nove PR-momente?

Trenutno naj bi bil to 'the kamp' na Hrvaškem, sem vozijo avtobusi v konvojih iz vse Hrvaške. Tu jih kot živali registrirajo, jim nataknejo oštevilčene zapestnice, potem pa jih pustijo čakati, seveda brez informacij, na nove prevoze do drugih takšnih kampov.

Zakaj pustimo, da se vse to ponovno dogaja? Zakaj čakamo na 'druge', da reagirajo? Zakaj večina ljudi kljub videnemu, prebranemu, ne bo naredila čisto nič?

Bapska, hrvaško-srbska meja

Koridor v Bapskem na hrvaško-srbski meji je odprt. Pretok ljudi je neverjeten, vsak dan po več tisoč. Težko je oceniti, koliko tisoč ljudi na dan. Iz vse Srbije vozijo avtobusi do meje. Za prevoz morajo migranti plačati 35 evrov na osebo. Ker jim tega država ne sme zaračunati, je sklenila pogodbe z zasebnimi podjetji. Ni razli-

ke med dnevom in nočjo, niti ni dan dolg 24 ur. Mejo prečkajo skupine v policijskem spremstvu v presledku 15–20 minut. Stati morajo v koloni po dva, ravna črta – tu pa že tri dni dežuje. Ni strehe, kamor bi lahko stopili, ni klopic, kamor bi lahko sedli. Ljudje prihajajo povsem premočeni, veliko je moških v sandalih, tudi otroci so pomanjkljivo

(Foto: Urška Martun)

oblečeni. Natikajo si zasilne vrečke in dežne plašče za enkratno uporabo. Policija vpije v hrvaščini, naj se pomikajo hitreje, naj stojijo v bolj ravni vrsti. Težko je navezati stik z migranti, saj jih policija žene naprej. Res ni časa, da bi jim lahko ponudili tople čaj, kuhano hrano.

Prišla je inšpekcija ter zaprla kuhinjo, kuharju pa zagrozila z aretacijo. Hrana naj bi bila dvomljivega higienskega standarda, vendar to hrano jemo tudi prostovoljci in tudi policija hodi k nam po hrano, čaj, kavo! Politično postane že deljenje tople hrane, pijače, saj je vse to prepovedano. Počutim se kot jeben Starbucks na meji, ko pride robocop po deset kav – ne gospod, krofov pa žal nimamo. Vse kar delimo, smo seveda kupili z denarjem od donacij, zbranih za migrante.

Vzpostavljanje *friendly* odnosa s policijo se je pozneje obrestovalo, ko so kljub prepovedi dovolili deliti toplo hrano/mahlubo in čaj. To je redek tople obrok na poti. Policija je imela s seboj čutarice rakije in proti jutru je bilo nekaj policistov že kar opitih. Taktika je, da ponujaš policistu čim več alkohola, saj so potem bolj prizanesljivi do migrantov. Ampak potem postajajo nekam preveč

pijansko sproščeni, dobim povabilo za spanje in pitje rakije v njihovem šotoru. Hodimo samo v parih, pri sebi imam *pepper spray*, ne počutim se varno. S Tanjo sva postavili *baby corner*. Zaradi opitosti policistov smo si izborili 10–15 minut postanka, da sva lahko dojenčke previli in preoblekli. Otroci so polulani, njihova telesa so trda, tresejo se od strahu, mraza in izčrpanosti. Pogled je prazen, ne odzivajo se. Za dva dojenčka sem morala preverjati, ali sta sploh še živa. Bila sta hladna, nista se ne premikala ne jokala. Neka mama je svojega otroka nosila v kartonasti škatli, druga zaprtega v nahrbtniku, ker je deževalo. Je že kdo več ur nosil nekaj kilogramov težkega otroka po dežju, skozi temo, blato, mraz, utrujen, brez spanja? Prekrita sem z otroškim urinom, otroci nenadzorovano lulajo. Mame pa te polulančke tesno prižemajo na svoja telesa, da so potem tudi same premočene od urina. Dve osebi organizacije *Save the children* nas opazujeta, medtem ko previjamo otroke in z njimi tečemo naokoli. Rdeči križ je seveda spet, kaj pa drugega, neučinkovit. Dajejo nam kartone sira in kruha, večji del kruha je plesniv. UNHCR ima postavljena dva šotora, eden se jim je že podrl zaradi vetra. Vozijo se naokoli v svojem kombiju, večino časa jih sploh ni na sami lokaciji. Živeli!

Pogosta so opozorila, naj se ne oddaljujemo predaleč od ceste, saj so naokoli še vedno polja, posejana z minami.

Štiriletna Hala je prišla oblečena v pižamo, v sandalih brez nogavic. Jaz sem imela na sebi šest slojev obleke, tako mrzlo je bilo. Prste na rokah in nogah je imela čisto zvite, desna noga jo je tako bolela, da ni mogla niti hoditi. Ni se odzivala, pela sem ji *Salam Alejkum Hala, Alejkum Salam Hala*. Klicali smo rešilca in imeli težave s prevodom. Kako to, da ni nikjer prevajalca? Punčka je podhranjena, podhlajena – oče reče, da že mesec in pol ni dobila zdravil. Rešilec se odpelje, češ da bodo zanjo poskrbeli v kampu Opatovec. S punčko in njenim očetom stojimo v vrsti po dva, čakamo avtobus, dežuje. Takrat z mano joče tudi policist.

Rastplatz je postavil kuhinjo in zbiral donacije v Švici. Niso NGO, ampak skupina prijateljev, ki je tri tedne nabirala donacije in samoorganizirano postavila eno ključnih točk/infrastruktrur na tej meji.

Mejo prečka tudi štiri tisoč ljudi na dan, vsi imajo mokre čevlje in nogavice. Mi pa imeli štiri pare moških čevljev! In kaj narediš? Lažeš, da čevljev ni, dokler ne pride kdo obut v natikače, in mu skrivaj podaš čevlje. Ko jih je zmanjkalo, smo delali zasilne čevlje iz otroških žab, plastičnih vrečk in kosov kartona. Domačini so večinoma prijetni, veliko jih prostovoljno dela. Še dobro, da vse počnemo brezplačno, medtem ko so policija, Rdeči križ, UNHCR, *Save the children* plačani ... Medtem pa na tisoče ljudi prestopa mejo brez informacij, kam jih peljejo. Spraševali so nas, v kateri državi so. Z upanjem, da bo nekdo poskrbel zanje, stopajo na avtobuse, ki vozijo – kdo ve, kam. Znano? INSHALLAH

Mejni prehod med Hrvaško in Madžarsko Botovo, karavana *Noborders*, 29. septembra 2015

Jelka Zorn

Dopoldne smo se dobili v Socialnem centru Rog, prišle so aktivistke, aktivisti iz Slovenije, Avstrije, Nemčije in Italije. Na sestanku, kjer je bilo kakih sto ljudi, smo se poskušali dogovoriti, kam bi šli in kakšno akcijo bi izvedli. Glede na poročila s terena in glede na realno možnost (da ni predalet, ker ljudje niso imeli veliko časa in od daleč so se prepeljali) smo se odločili za relativno bližnjo hrvaško-madžarsko mejo, na hrvaški strani, vas Botovo.

V avtu sta bila z menoj A. in O. Na mejni prehod smo prispeli okoli 18. ure in smo ravno zamudili prihod beguncev z vlaka, ki so šli kilometer poti peš, nato čez zeleno mejo na Madžarsko in od tam z avtobusi v Avstrijo. Policija naj bi sama naredila luknjo v bodočo žičnato ograjo ali naj bi ograjo odmaknili, da so begunci – v spremstvu policije – šli čez zeleno mejo, tam pa so jih čakali avtobusi. Baje naj bi bili madžarski policisti nervozni in naj ne bi dovolili snemanja in spremljanja beguncev. Take informacije nam je dajala hrvaška policija. Zelo nenavadno dogajanje – policija, ki organizira, da gredo begunci čez zeleno mejo, mimo uradnih mejnih prehodov. Hrvaški policisti so našo prisotnost med seboj komentirali (namenoma dovolj glasno, da smo jih lahko slišali): s temi bomo imeli več dela kot z begunci.

V nekem smislu je namen karavane propadel, saj – če nismo hoteli tvegati poslabšanja prej omenjenega nenavadnega položaja – ni imelo smisla, da naredimo demonstracijo. Imeli smo sestanek ob jezeru in se odločili, da počakamo naslednji vlak beguncev in delimo stvari. Ena skupina je šla s 500 evri v trgovino po vodo in hrano. Obleke smo pripeljali s seboj v avtih in kombijih. Hrvaški policisti so nas prosili, naj ne hodimo na železniško postajo, da ne bodo imeli dela še z nami, da stvari dobro tečejo in da nas ne potrebujejo. Vseeno smo v skupinicah, zelo spontano in mirno prihajali na železniško postajo. Kakšno uro pred prihodom vlaka so nam dovolili na cesto, ki je bila za promet zaprta. Ob cesti smo pripravili stvari, vodo, hrano, obleke in čakali vlak z begunci. Gospa z Rdečega križa nam je rekla, da jim moramo stvari ponuditi, drugače jih ne vzamejo. Aktivist zdravnik je imel s seboj zdravila. Imeli smo prevajalko iz arabskega jezika.

Zelo dolgo smo čakali, skoraj bi zmrznila, ura je bila približno 22, ko je pripeljal vlak. Vsi smo ploskali. Bilo je pretresljivo. Ljudi je bilo ogromno. Samski moški so hiteli prvi, skoraj tekli so, zadaj so bili ljudje z otroki. Neki moški je izgubil čevljev in kar nekaj časa je trajalo, da smo našli par čevljev št. 42. Mnogi so spraševali po moških jaknah, jaz jih v svojem kupu oblačil, ki sem ga prej razvrstila na manjše kupe (posebej jakne, hlače itd.), nisem imela in nisem vedela, kdo jih ima. Bila je tema. Zdravnik je v arabščini vpil »zdravila« ali pa »vročina, prehlad« ipd. Neki dojenček je jokal in jokal. Očeta z deklico na ramenih, ki sem ji zatlačila majico v hlače, sem vprašala, ali želi, da jo nosim, zahvalil se je in povedal, da deklica noče,

da jo nosi kdo drug. To poznam. Nekaj dojenčkov je bilo, a zanje nismo imeli oblačil. Tudi nisem vedela, da imamo plenice. Upam, da so jim jih ponudili tisti, ki so jih imeli na svojem kupu. Zelo hitro so morali mimo, za stvari so se prijazno zahvaljevali. Ko so odšli, smo pospravili smeti in stvari.

Ugotovila sem, da je v takem primeru ključno, da so oblačila sortirana glede na vrsto in velikost. Pomagalo bi tudi, če bi vedela, katera oblačila imajo drugi. Imeli smo kakšno minuto časa, da v temi najdemo stvari. Tak način prevoza beguncev, ko je interes vlade le v tem, da ljudi čim prej spravi s »svojega« ozemlja, ni človeški. Ljudje so obravnavani kot »val«. Stika – več kot to, da smo ljudem dali vodo v roke – nismo mogli vzpostaviti – ni bilo časa, morali so naprej. Da ne bi poslabšali položaja za begunce, smo se držali policijskih omejitev.

Čudno je, da policija pošilja ljudi po zeleni meji, skrivaj. Zdi se, da dokler bosta Nemčija in Avstrija sprejemali begunce, bodo tudi meje, ki vodijo do ciljnih držav, propustne. Kaj se bo zgodilo, ko bosta Nemčija in Avstrija zaprli meje? Jih bo tudi Slovenija zaprla? Tak je zdaj občutek – če bo meje zaprla Nemčija, jih bo tudi Slovenija – namesto nasprotno. Ravno takrat, ko Nemčija ne bo več sprejemala beguncev, upajmo in zahtevamo, da bomo begunce sprejeli v Sloveniji, namesto da znova postanemo tamponska cona.

Poročilo z mejnih prehodov Gruškovje, Dolga vas, Petišovci, 18. oktobra 2015

Andreja Potočnik

(Foto: Matej Pušnik)

Šotor Civilne zaščite z ležalkami. Med begunci je bila velika želja po toplih obrokih. Skupina mednarodnih prostovoljcev je kuhala, policisti so dopustili razdeljevanje toplih obrokov. V Petišovcih so bili prisotni tudi Rdeči križ, Adra in mednarodne skupine prostovoljcev. Tam je tudi velik

Trije smo z napolnjenim kombijem pomoči ob 15. uri prispeli v Petišovce, kjer ima Protirasistična fronta brez meja postavljen svoj šotor/ infotočko ter informira in razdeljuje materialno pomoč, kruh in mleko oz. hrano, ki jo dostavljajo samoorganizirane skupine prostovoljcev. Tam je tudi velik

Primanjkovalo je predvsem hrane. Ljudje so povpraševali tudi po razdelilnikih in polnilnikih za telefone, nekateri so si želeli sposoditi telefone, da bi poklicali sorodnike, ker jim SIM-kartice evropskih držav v njihovih telefonih niso delovale. Vzdušje je bilo umirjeno, ker je bilo tam prisotnih kar nekaj prostovoljcev.

Naslednja točka je bil zbirni center Dolga vas. Povezali smo se z osebo iz Adre, ki nas je obvestila, da je tudi tja prispelo nekaj avtobusov ljudi. Gospa se nam je pridružila, se v Dolgi vasi povezala z Rdečim križem, ki se je s policijo dogovoril, da lahko pripeljemo svoj kombi s pomočjo do ograde in v ogradi razdelimo, kar smo pripeljali. V Dolgi vasi je bilo postavljenih nekaj manjših šotorov Civilne zaščite z ležalkami in velik šotor, v katerem je bil registracijski center, v njem pa je bil tudi Rdeči križ. V Dolgi vasi ni bilo veliko policistov in še ti so bili precej flegmatični, tako da so nam dopuščali prosto gibanje na območju. Skupina, ki je imela kuhinjo v Petišovcih, je tekom dneva tudi v Dolgo vas dostavila lonec tople juhe in jo razdelila med ljudi. Hrane je v Dolgi vasi močno primanjkovalo. Rdeči križ je v velikem šotoru za registracijo vsakemu beguncu, ki je šel skozi registracijski postopek, dal zavojček piškotov, vodo in jabolko. Primanjkovalo je tudi cigaret, ljudje so jih bili pripravljene plačati. Prav tako so spraševali po zdravilih (lekadolu).

Največ je bilo povpraševanja po bundah, zimskih plaščih in topli obutvi, predvsem po moških čevljih (številke od 41 do 45). Kar nekaj moških je bilo namreč brez primerne obutve (še vedno v natikačih).

Območje ni bilo z vseh strani ograjeno, na eni strani je bil samo betonski zid, ki je segal do kolen. Nadzora ni bilo prav veliko. Ljudje so odhajali z ograjenega območja do našega kombija in spraševali za obleko in hrano. V tistem trenutku bi lahko območje brez težav zapustili in nihče od uradnih oblasti tega ne bi opazil, a si tega niso upali narediti, ker niso vedeli, kako naprej.

Zvečer so avtobusi odvažali ljudi naprej in ob našem odhodu je bilo tam malo ljudi.

Vrnili smo se v Petišovce, kjer je bil tabor takrat prazen, so pa pričakovali novo skupino beguncev. Nekaj mednarodnih prostovoljcev je tam ostalo čez noč.

Na poti domov smo se ustavili še v Gruškovju. Tabor je bil prazen, vendar je bilo prisotnih veliko policistov (več kot v Petišovcih in Dolgi vasi). Čez dan ključnim prostovoljcem vstop v tabor ni bil dovoljen, tam so bili lahko le predstavniki UNHCR. Menda je primanjkovalo vsega. Kljub temu nam je policija ponoči dopustila raztovoriti kombi s preostalo pomočjo in jo pustiti v taboru.

Na nobeni od teh treh točk nismo opazili medicinskega osebja.

V vseh treh taborih morajo vsi prostovoljci nositi odsevne jopiče. Pri razdeljevanju pomoči smo ugotovili, da je bila naša organizacija v Dolgi vasi zelo šibka. Na podlagi izkušenj svetujem, da tedaj, ko prispete na območje, postavite šotor ali pa se dogovorite za uporabo enega od obstoječih šotorov, saj je tako lažje in bolj sistematično distribuirati stvari (šotor imejte s treh strani zaprt, na eni strani pa naredite kupe oblačil po spolih in letih). V Dolgi vasi namreč nismo imeli posebne prostora za razdeljevanje, zato je pri tem nastal kaos. Kombi smo imeli do stro-

pa natovorjen, škatle smo imeli pomešane, tako da je bilo težko najti stvari. Zato je bolje, da imate manj stvari in te zelo sistematično razporejene, npr. ena škatla ženskih jaken, ena škatla ženskih hlač, ena škatla ženskih puloverjev itd., in da se natančno ve, kje v vozilu se nahaja določena stvar, in se nato postopoma razdeljuje oziroma nosi na območje.

Glede na to, da je v vozilih omejen prostor, vzemite s seboj le najnujnejše stvari, ki jih najbolj potrebujejo (včeraj so potrebovali suho hrano, vodo in toplo obutev – predvsem moško, zimske bunde, zdravila in higienske pripomočke).

Rigonca, 18. oktobra 2015

Jasna Durić

Na mejo me je gnal skepticizem ob objavah RTVSLO, da je za vse poskrbljeno in da je položaj obvladljiv, saj drugih medijev ne spremljam. Najbolj me je prese-netilo, da je Slovenska filantropija zavrnila mojo pomoč, potem ko sem že po radiu

(Foto: Matej Pušnik)

slišala, da Rdeči križ ne potrebuje prostovoljcev. Čeprav se nisem želela podajati na mejo neorganizirano predvsem zaradi skrbi, da posamezniki, preveč prepojeni z ideologijo, hodijo tja povzročat nepotrebne težave, so me prijateljičine besede prepričale, naj se ji pridružim v Rigoncah. Čeprav mi je teh 13 ur na terenu prineslo eno samo razočaranje, sem vesela, da sem bila tam.

Prvič, razočarana sem seveda nad celotnim uradnim sistemom – državo in akreditiranimi organizacijami. Žal niso bili niti malo pripravljeni. Vse, kar sem vide-la, je bil skoncentriran družbeni sistem, kakršen prevladuje na ravni vse Slovenije. Porabi se veliko denarja za proces, ki je neučinkovit in celo škodljiv, sistem, kjer lahko delujejo zgolj določeni, in sistem, kjer moraš biti njihov, če hočeš biti zraven.

Žal pa sem razočarana tudi nad delom neakreditiranih prostovoljcev. V vsem večeru se nismo mogli niti enkrat dogovoriti, kako pomagati, kako se organizirati, da bo naša pomoč čim učinkovitejša. Vsak je soliral, kar je bilo zame osebno zelo stresno. Namesto, da sem za uvod najprej eno uro in potem periodično ves večer poslušala veliko o nesposobnosti uradnih humanitarcev, bi lahko ta čas namenili pripravi načrta. Najprej prešteti vse prostovoljce na terenu, jih razdeliti v skupine in jim dodeliti naloge. Ne moremo pač deliti oblek tako, da jih krademo iz skladišča

Adre in jih postrani delimo ljudem, kdor ima pač srečo dobi kaj, kdor pa ne, pa pač ne; ne more v nekem trenutku lonec s 175 litri juhe ostati na prižganem plinu, ker gremo vsi domov in ne more nekdo, ki je pokonci že 30 ur, sestiti v avto in se odpeljati na dve uri dolgo pot; ne more pet ljudi, ki so na nogah vso noč, nahraniti na stotine ljudi, ki so zaprti za ograjo. Mene je bilo strah, ko sem videla male otroke v prvi vrsti za ograjo, za njimi pa množico, ki je pritiskala naprej. Nazadnje se je sicer izkazalo, da je vse to mogoče, ne vem pa, kako daleč smo bili od nesreče in upam, da tega ne bomo izvedeli v prihodnjih dneh. Vse se je »lepo« izteklo, nekaj ljudi smo topleje oblekli, nekaj jih je dobilo juho, nekaj jih je dobilo čaj, nekaj dojenčkov je bilo nahranjenih in nekaj telefonskih klicev opravljenih; nekateri so zaradi našega posredovanja dobili zdravniško pomoč in nekaj jih je morda z lažjim srcem pričakalo vstop v naslednji krog pekla proti nemškimi nebesom. Vendar je vse to početje meni pustilo egotripovski priokus – sem mar zato tam, da nabiram »lajke« med begunci?

Morda bi sama iz te kratke izkušnje predlagala, da se poskuša bolje sodelovati z državnim aparatom – večkrat stopiti do pristojnih, se poskušati z njimi pogovoriti, jim kaj predlagati in jim ponuditi sodelovanje, pomoč in jih ne kar že vnaprej zavračati. Policisti v robocop opremi in vojaki s puškami na rami so videti strašljivo, a pod obleko so zgolj ljudje, z večino se je dalo vse dogovoriti; ne smemo pozabiti, da so tam na delovnem mestu in da se morajo na določene stvari odzvati po določenem protokolu. Poleg tega lahko izveš nekaj informacij, če se zadržuješ v njihovi bližini, ali pa prisluškuješ pogovorom. Enako je s prostovoljci, konec koncev bi ti ljudje lahko sedeli doma na kavču pred televizorjem ali pa spali v toplih posteljah. Prav gotovo jih ni na teren gnalo sovraštvo do kogarkoli. O Civilni zaščiti ne morem reči ničesar dobrega, ker nisem z nikomer spregovorila, žal pa poznam njihov sistem delovanja že iz drugih primerov in nimam pretirano dobrega mnenja, pravzaprav imam o njej zelo slabo mnenje.

Glede samoiniciativnega deljenja pomoči mislim, da bi se morali v prihodnje bolje organizirati. Ne vem, kako, a vsaj neka osnovna delitev dela, da se ve, kaj kdo dela in od kdaj do kdaj, bi bila že precejšen napredek. Še kakšen list v taboru, kamor napišeš svoje ime in telefonsko, bi morda prav prišel, ker telefonske ni imel tako rekoč nihče nobene. Poleg tega se mi zdi smiselno, da se zadev, kot je deljenje česarkoli, lotijo ljudje, ki so sistematični in niso preveč sentimentalni. Če je kdo bolj občutljiv, je najbolje, da dela tisto, kar mu gre bolje kot drugim, torej da se pač pogovarja z begunci in jim daje informacije, sprašuje po tistih, ki potrebujejo zdravniško pomoč, veliko najbrž pomeni že samo to, da izvedo, kje so, kaj približno jih čaka v prihodnje, da se pač nekdo z njimi ukvarja na malo bolj osebni način. Pa treba je skrbeti tudi zase – zdravo jesti, dovolj spati, biti toplo oblečen. To niso pravi trenutki za neko kvazisolidarnost, češ »oni trpijo, bom pa še jaz«.

Ker imam v službi možnost vključiti se v Civilno zaščito, se bom poskušala s svojimi nadrejenimi dogovoriti, da se jim prihodnji teden pridružim za nekaj dni.

Središče ob Dravi – Trnovec in Petišovci, 19. in 20. oktobra 2015

Jelka Zorn

Vrnili smo se iz Trnovca in Petišovcev. Obe lokaciji sta zdaj prazni, begunce so po mučnem dnevu in noči odpeljali v Šentilj. V Trnovcu so bile razmere katastrofalne, neverjetne, nerealne. Prišli smo precej pozno, ko so avtobusi že skoraj vse odpeljali v Petišovce. Bilo je pa tako: slovenska policija je ustavila vlak, namenjen v Slovenijo, ob 2. uri zjutraj pred mejnim prehodom Središče ob Dravi. Ljudje so morali z vlaka, na travnik, nekateri so gazili po reki, policisti so jih poslali na majhno območje med obema mejama – na hrvaški strani je to Trnovec. Tam ni bilo ničesar, dvajset ur so čakali na dežju, da so jih prepeljali, kamor so bili tako ali tako namenjeni z vlakom – torej v Slovenijo. Zakaj so morali z vlaka? Da je lahko medtem policija poklicala še vojsko (nov zakon), da bodo še učinkoviteje nadzorovali mejo? Vso noč je močno deževalo. Hrvaške oblasti ali Rdeči križ so ljudem ponudili streho v bližnji vasi, a so odklonili, ker so hoteli naprej in ne nazaj (ne vem, kdaj so jim to ponudili, verjetno ko so že dolgo stali zunaj). Hrvaški Rdeči križ jim je razdelil čaj in suha oblačila. Romi iz sosednje vasi so prišli in ko so videli te razmere, so ljudem dali nogavice, ki so jih imeli na sebi. Ljudje so stali na dežju in mrazu ure in ure, tudi otroci, a v slo-

(Foto: Matej Pušnik)

venskih medijih o tem niso poročali (razen da se hrvaška stran ne drži dogovorov o pošiljanju beguncev v Slovenijo), na hrvaški TV pa so o tem poročali in pokazali posnetke s terena. Nama z O. je predstavnik Rdečega križa razkazal prizorišče in poročal, kaj se dogajalo, in tudi on je bil vidno šokiran. Te ljudi so potem prepeljali v Petišovce, v slabo ogrevan šotor z ležalniki in prostorom za registracijo. V šotoru Socialnega centra Rog smo delili oblačila in druge stvari, a moških čevljev, nogavic in bund je močno primanjkovalo.

Ponoči smo delili vročo juho in čaj, ki so ju aktivisti *No Border* pripravili v svojem kuharskem šotoru, postavljenem na bližnjem travniku. Skuhali so hrano za 500 ljudi, toliko jih niti ni bilo. Delili smo jo lahko le čez ograjo. Policisti, ki so stali zraven, so si izmenjavali rasistične pripombe, niso imeli kaj delati, razen da so nas opominjali, kje smemo in kje ne smemo stati. Dovolili so nam v šotor za nastanitev

venskih medijih o tem niso poročali (razen da se hrvaška stran ne drži dogovorov o pošiljanju beguncev v Slovenijo), na hrvaški TV pa so o tem poročali in pokazali posnetke s terena. Nama z O. je predstavnik Rdečega križa razkazal prizorišče in poročal, kaj se dogajalo, in tudi on je bil vidno šokiran. Te ljudi so potem pre-

in registracijo, ampak samo en meter od vhoda v šotor. Policist nam je rekel, da če se ne bomo držali pravil, kje smemo stati in kje ne (pravil se nismo držali), naslednji dan več ne bomo smeli biti tam in deliti hrane. Ob tej izjavi sem bila tako šokirana, da nisem vedela, kaj naj mu odgovorim. V glavi pa se mi je odvrtelo prizorišče iz Trnovca, ko so ljudi vrgli z vlaka in so ure in ure stali, premočeni do kosti.

Neki deček je zaustavil O. in O. je policiste prosil, naj pokličejo zdravniško pomoč. Oče je fanta zavil v najmanj sedem odev, potem ko je prišla zdravniška pomoč, ga je odvil in odnesel v reševalno vozilo. Mame ni bilo tam. Ko sem doma za

(Foto: Matej Pušnik)

nazaj iskala poročila tragedije v Trnovcih, sem naletela na posnetke hrvaške TV in prepoznala sem dečka na posnetku. Kamera je najprej pokazala skupino premočenih ljudi, potem pa se je ustavila pri tem dečku. Najprej mu je tekla kri iz nosa, potem iz ust, potem je začel v velikih količinah bruhati kri. To, kar je naredila slovenska vlada na mejnem prehodu Središče ob Dravi-Trnovec, je resno ogrozilo zdravje in življenje ljudi. Če bi lahko raziskali, kaj je vsak človek tam doživel in kakšne posledice občuti še danes, in bi šli s tem primerom na Evropsko sodišče, bi dobili tožbo proti slovenski vladi.

Ljudje so bili šokirani, seveda ni nihče hotel vložiti vloge za azil v Sloveniji. V šotoru za registracijo in spanje v Petišovcih smo se z ljudmi pogovarjali, a po izkušnji, ki so jo ta dan preživeli, nismo mogli povabiti ljudi, da bi dali vlogo za azil in ostali v Sloveniji. Skupina Afganistancev je trdila, da je dojenček umrl zaradi tistega dežja in mraza. Povedali so, da če ne bi bilo novinarjev, bi vsi umrli. Vprašali smo še druge glede smrti dojenčka, pa zanjo niso vedeli, zato upamo, da se to vendarle ni zgodilo. Tudi Rdeči križ in drugi v Trnovcih smrtnih primerov niso omenjali, smo se pa o tem veliko pogovarjali.

Nekateri ljudje so sedeli ob cevi, iz katere naj bi v šotor prihajala toplota, in si skušali posušiti nogavice. Ena od aktivistk iz Švice jim je dala vse svoje nogavice, tudi sama sem sledila zgledu.

Zjutraj, ko so vse begunce z avtobusi odpeljali v Šentilj, smo šli domov. Nekaj aktivistov je ostalo v Petišovcih, mislim, da tisti z veliko kuhinjo. Skupina aktivistk *No Border* zdaj kupuje nogavice in vodo in bodo šle na drug mejni prehod, ker zdaj v Petišovcih ni nikogar.

Z nami je bil A., ki je vso noč prevajal arabščino, tudi pri registraciji. Pozneje je rekel, da bi on moral poslati položnico policistom za prevajanje, namesto da so oni njega kaznovali z 200 evri (zaradi protesta na mejnem prehodu Obrežje).

Središče ob Dravi, 20. oktobra 2015

Maja Ladić

Sprejemni center v Središču ob Dravi je relativno majhen. Postavljenih je deset manjših šotorov in šest od teh je namenjenih beguncem ter opremljenih z ležalniki; eden je namenjen zdravniški oskrbi, eden registraciji in varnostnemu pregledu beguncev, v enem ima Rdeči križ Slovenije shranjeni hrano in vodo in ju tam tudi deli, en šotor pa sta uporabljali policija in vojska. Poleg tega je UNHCR postavil še manjši zaboju, ker so lokalni in prostovoljci iz tujine hranili in delili obleke za begunce.

Popoldne je bil center prazen. Nekaj prostovoljcev je pripravljalo hrano, čistilo šotore, zlagalo obleke. Policisti so postopali po centru, izmenjevali mnenja in izkušnje oziroma delili zgodbe iz preteklih dni. Tudi mi smo se z njimi pogovarjali, izmenjevali mnenja, večinoma različna. Na lepem se zavem, da je za menoj vojaško vozilo in pred menoj iz šotora prihajajo vojaki, ki nosijo tudi čelade in orožje. Zdrznem se, gledam naokrog, ali se kje kaj dogaja, iščem kakšne signale, ki bi pojasnili prisotnost vojske v sprejemnem centru. Neprijetno mi je, ko hodijo mimo mene z orožjem. Grem do policistov, do načelnika in vprašam, kaj se dogaja. Ne dobim nobenega konkretnega pojasnila, tudi policija sama naj ne bi imela kaj dosti informacij. Vojaki naj bi bili prisotni »za vsak primer«, sicer bolj ob strani. Za kakšen »primer«? Kje ob strani? Ali v centru ali zunaj? Jih bodo begunci videli? Pomislim, kako se počuti nekdo, ki beži z vojnega območja in ga nekje v »varni državi« pričaka vrsta oboroženih vojakov. Že meni se je zdelo strašljivo, pa nisem doživela nobenih vojnih grozot. Pomislim tudi, kako se počuti nekdo, ki ne beži z vojnega območja, beži pa morda pred pomanjkanjem, revščino ali takšno ali drugačno represijo, pa ga nekje v »varni državi« pričaka vrsta oboroženih vojakov. Kaj sporočamo ljudem? Tudi o tem, kdo so ti *ljudje*, smo se pogovarjali s policisti. Obrnem se okrog sebe in ugotovim, da so se vojaki odpeljali – in se niso več vrnili.

Ogledat smo si šli še železniško postajo, kamor naj bi zvečer pripeljal vlak iz Hrvaške, ki je od sprejemnega centra oddaljena dober kilometer, in sam mejni prehod, ki je oddaljen še manj. Tudi tam sem se zdrznila ob pogledu na novo izmeno policistov, ki so se oblačili v opremo *riot gear* oz. robokop. Spet sem imela občutek, da se obeta nekaj strašnega, saj so opremljeni za boj. Ali nas bo kdo napadel? Vse skupaj se mi zdi nerealno ... A sem hitro, mislim da nepripravljena, vržena v realnost, saj je okrog 19. ure na železniško postajo prispel prepoln vlak iz Čakovca z okrog 1500 ljudmi. Kaj pa zdaj?

Vlak je bil zelo dolg, konca nisem videla. Policisti so rekli, da je v kompoziciji 11 vagonov. Ključno je bilo takojšnje informiranje ljudi (skozi okna) glede postopka, ki bo sledil. Ljudje na vlaku sprva niso razumeli, kje so, zakaj ne smejo izstopiti iz vlaka, zakaj se vrata ne odprejo, koliko časa bodo morali čakati in kaj sploh čakajo. Razumljivo, da je na vlaku nastala nervoza. Ko smo jim s pomočjo prevajalcev ali v angleščini povedali, da bo policija odprla po en vagon in da jih bodo z avtobusi odpeljali na registracijo, so ljudje bili nekoliko pomirjeni oz. so vsaj vedeli, kaj bo sledilo. A zelo hitro so spoznali, še zlasti tisti v zadnjih vagonih, da bodo čakali zelo dolgo – in tudi so, tisti v zadnjih vagonih so na vlaku čakali več kot šest ur.

Pogovarjali smo se skozi okna, kjer so se lahko odprla. Nekateri vagoni so namreč bili v temi, ni delala ventilacija in za povrh se ni dalo odpreti oken. Na vlaku je bilo vroče, zadušljivo in zaudarjalo je. Posledično je nekaterim bilo slabo, nekaj jih je baje tudi omedlelo. Verjetno ni treba posebej omenjati, da je bilo na vlaku precej več ljudi kot sedežev. Veliko ljudi je prosilo, ali gredo lahko z vlaka. Ne morejo dihati. Morajo na stranišče. Slabo jim je. Prosijo za vodo in hrano. Ničesar nimamo. Na železniški postaji ni popolnoma ničesar. Ali nihče ni predvideval, da bodo ti ljudje ob prihodu potrebovali pomoč in oskrbo? Ali nihče ni predvideval, koliko avtobusov bo potrebnih za prevoz 1500 ljudi in koliko časa bo to trajalo?

Pokažejo nam na starejšo žensko ob oknu, ki naj bi že dvakrat omedlela. Skozi okno nam maha starejši gospod, ki pravi, da ima sladkorno bolezen in že več kot dvanajst ur ni jedel ali pil. Trkajo nam starši, ki v rokah držijo dojenčke ali majhne otroke. Vprašam najbližjega policista, ali lahko odprejo vrata vagona in z vlaka spustijo tiste, ki potrebujejo zdravnika. Sprva je bil odgovor, da ne, ker bi prav gotovo, če bi odprli vrata, z vlaka skočili vsi – in bi nastal kaos. Vprašam še enkrat. In še enkrat. S prevajalci se z ljudmi na posameznem vagonu dogovorimo, da ne bo izstopil nihče, razen tistih, ki potrebujejo zdravnika ali ki jim je slabo. Ljudje na vlaku se strinjajo, zagotovijo, da ne bo nihče drug izstopil iz vlaka. Policisti ne verjamejo, grozijo s solzivcem. Verjamem, da bi ga uporabili ob prvem koraku osebe, za katero nismo bili dogovorjeni. A ni bilo potrebno. Vsi – in to v več vagonih – so se strogo držali navodil, do vrat so spustili posameznike, ki so izstopili, vsi drugi so potrpežljivo čakali naprej.

S policisti smo se torej lahko dogovorili, da so iz nekaterih vagonov spustili posameznike (starejše, ženske, nosečnice, družine z malimi otroki), ki so potrebovali zdravniško pomoč oziroma niso več zdržali čakanja na vlaku. Ko se je prvih nekaj vagonov spraznilo in smo ljudem rekli, da se lahko prerazporedijo tudi tja, je bilo zanje tudi čakanje na avtobuse nekoliko znosnejše. A še vedno so morali vsi ostati na vlaku. Veliko jih je prosilo, da bi šli na stranišče. Sprva so policisti rekli, da imajo stranišča na vlaku, a po pregovarjanju, da so nekatera pokvarjena ali umazana ali zaprta, so privolili, da odprejo vrata vagonov, ki so stali pred železniško postajo, in tako so lahko ljudje posamično izstopali iz vlaka ter šli na stranišče. Ko so policisti videli, da s tem ni nikakršnih težav, so bili tudi precej bolj odprti za take »izjeme«.

S prvo skupino avtobusov so 400 ljudi odpeljali na registracijo v Središče ob Dravi, naslednjih 400 oseb v Petišovce in Dolgo vas, nato še v Gruškovje. Sprva je bilo treba pri vkrcavanju na avtobuse policiste vztrajno opozarjati, da družin ne smejo ločevati in da je treba paziti, da gredo vsi na isti avtobus – še zlasti zato, ker niso vsi avtobusi peljali v isti sprejemni center. Večina policistov je to razumela, čeprav je bil njihov primarni cilj, da gredo ljudje čim hitreje na avtobuse, nekateri pa so bili povsem nerazumevajoči in so komentirali, da so »kar vsi družina« in »da si izmišljujete«. Očitno je bilo, da družino razumejo izključno samo kot nuklearno družino – starši in otroci. Za razširjene družine in še manj za prijatelje, ki so potovali skupaj, ni bilo razumevanja. Zanje je bilo pomembno predvsem število oseb, ki gredo na vsak avtobus (večinoma po 50). Pomagali smo tako, da smo vsem na vlaku povedali (zopet skozi okna, kjer je šlo), da naj se že na vlaku poiščejo in izstopajo iz vlaka družine skupaj. Potem so tudi policisti, ki so stali ob vratih in pomagali pri izstopanju iz vlaka, vprašali, koliko jih je. Če so npr. na avtobusu bila še tri

(Foto: Matej Pušnik)

prosta mesta, so tako poklicali skupino treh. Pri vkrcavanju na drugo skupino avtobusov je to že zelo dobro delovalo, v sodelovanju s policisti in prevajalci, ki so bili nepogrešljivi, smo skrbeli za to, da se družine niso ločevale. Kljub zelo korektnemu delu policije na železniški postaji (razen enega policista, ki je bil zelo nestrpen in ga je vse »spravljalo ob živce« in se je drl na ljudi, če se niso premaknili takoj, ko jim je rekel), je zaradi premalo zagotovljenih avtobusov vsaj 500 ljudi čakalo na vlaku več kot šest ur. Zagotovljena nista bili ne pomoč, ne voda. Na našo pobudo je potem Rdeči križ Slovenije pripeljal vodo, hrane ni bilo na voljo vsaj do polnoči (so pa rekli, da bi lahko pripeljali še jabolka). Ljudje na vlaku so povedali, da na vsej poti čez Hrvaško niso dobili nobene hrane, da že več kot dvanajst ur niso jedli.

V sprejemnem centru v Središču ob Dravi, kjer je bilo prostora za 400 oseb, je potekala registracija – dolgo v noč. Prednost so imele družine, na registracijo pa so lahko čakali v šotorih na toplem. Okrog enih ponoči so na registracijo čakali le še moški. Med registracijo so policisti jemali tudi prstne odtise in izdajali odločbe o dovoljenju za zadrževanje. Odnos policistov pri registraciji je bil zelo korekten. V centru so bili prisotni predstavniki Civilne zaščite, Rdečega križa, Slovenske filantropije, UNHCR in dve majhni skupini prostovoljcev iz Švice, Nemčije in dru-

gih držav ter nekaj posameznikov iz Središča ob Dravi. Rdeči križ je imel na voljo vodo, jabolka in nekaj suhe hrane. Do tega dne ni bilo na voljo čaja ali vroče vode. Na našo pobudo pri predstavnikih Civilne zaščite in županu občine, ki je prišel v sprejemni center, se je to popoldne uredilo in prostovoljci Rdečega križa so lahko ljudem v centru delili tudi čaj. To je bilo v zelo mrzlem večeru in noči zelo dobrodošlo. Prostovoljci iz tujine so delili obleko, vendar je niso imeli dovolj za vse. Pozno zvečer so pripeljali toplo hrano in policisti so jim dovolili, da so jo delili v centru tistim, ki so že bili registrirani. Tudi to je bilo zelo dobrodošlo.

Tako v sprejemnem centru kot tudi na železniški postaji bi bilo potrebnih več prevajalcev, saj so ti pogosto imeli ključno vlogo in smo jih potrebovali vsi. Ministrstvo za notranje zadeve je imelo samo dva prevajalca, in sicer za arabski in farski jezik. Prisotni so bili še štirje prevajalci, ki jih je angažiral UNHCR, ki so bili res nepogrešljivi na obeh lokacijah. Prav tako je bila potreba po večjem številu prostovoljcev za informiranje ljudi in za monitoring registracije in razmer na splošno, še posebej ponoči.

Zelo dobrodošla bi bila večja samoiniciativnost Rdečega križa in Civilne zaščite – na primer zagotoviti tople napitke, vročo vodo, toplo hrano. Dogaja se namreč, da v sprejemnih centrih ni ničesar toplega, a so ljudje tukaj zadržani čez noč. Ko pridejo v namestitvene centre, kjer je na voljo tudi topla hrana, pa tam večinoma ne ostanejo, saj želijo čim hitreje naprej proti Avstriji. Smiselno bi bilo trenutni sistem temu prilagoditi in več (tople) hrane zagotavljati v sprejemnih centrih, kjer je gibanje ljudem omejeno in ne morejo nikamor ven. Pomoč in oskrba sta nujno potrebni tudi izven sprejemnih centrov, v tem primeru npr. na železniški postaji, kjer so ljudje čakali zelo dolgo.

Toplih oblek, jaken in še posebej čevljev (otročkih, ženskih in največ moških) je hitro zmanjkalo. Tudi odeje so pošle. Potrebne je več pomoči, predvsem manjka odej in zimskih oblek ter obutve. Zelo dobrodošla bi bila tudi vzpostavitev wifi točke in zagotovitev polnilnikov in SIM-kartic, da bi begunci lahko komunicirali s svojci.

Večjih težav ta dan v Središču ob Dravi ni bilo. Verjetno tudi zato, ker je ta sprejemni center relativno majhen in ker je bilo dovolj prostora (tudi ležalnikov) za vse. Prav tako pa je bila policija o prihodu vlaka z begunci vnaprej obveščena in na to pripravljena.

Brežice, četrtek, 22., in petek, 23. oktobra 2015

Iva Juhart

V Brežicah so razmere zelo slabe. Ljudje so razdeljeni v štiri ograde, samo v eni so stranišča in pitna voda, v eni pa nekaj šotorov. V treh ogradah je po tleh blato in polno smeti, v eni beton. Rdeči križ je na drugi strani in nima neposrednega stika z

begunci. Njihovo skladišče je polno oblačil, vendar jih delijo le tistim, ki jim po registraciji (registrirana je le peščica, preostale pošljejo takoj naprej na avtobuse) uspe priti mimo in če morda vprašajo za druge čevlje. Skratka, ljudje ne vedo, da lahko dobijo suha ali toplejša oblačila. Tako smo videli tudi bose fante in ljudi v sandalih.

Adra v teh dveh dneh v tabor v Brežicah več ali manj ni prihajala, ker očitno vozijo svoje zaloge v Dobovo. Na Rdečem križu so zelo nastrojeni proti prostovoljcem, ki niso njihovi. V četrtek nam je uspelo priti v tabor s prepustnicami, ki jih je izdajala policija, ko smo rekli, da smo prostovoljci Slovenske filantropije. Tako nam

(Foto: Matej Pušnik)

je prvi dan sprva tudi uspelo priti do skladišča, kjer smo vzeli kakšna oblačila za dojenčke itd. Takrat vodje tamkajšnjega Rdečega križa ni bilo tam. Ko nas je videla, nas je nagnala, češ da tam nimamo kaj iskati. Sicer smo potem še nekajkrat prišli do skladišča po obleke, vendar sami nismo imeli dostopa vanj, čeprav so imeli

prostovoljci Rdečega križa polno dela in so nato nejevoljno iskali oblačila po skladišču, ne da bi vedeli, kako velik je otrok. V petek prepustnic niso več delili, vendar so bili policisti dovolj razumevajoči in so nas spustili v ograde. Ljudje v Brežicah čakajo v blatu tudi po 12 ur in več. Hrano naj bi dobili samo enkrat. Ko smo v petek prišli v brežiško taborišče okoli 11. ure, so nas ljudje prosili za vodo in hrano. Ljudje z Rdečega križa so trdili, da so begunci (enkrat sredi noči) že dobili hrano in da jim je ne morejo deliti še enkrat. Zato smo prosili, ali lahko delimo vsaj vodo, pa nam niso dovolili. Ob 15. uri ljudje še vedno niso dobili hrane. Tam, kjer je pipa, ljudje ne vedo, da je voda pitna. Zato jih je treba opozoriti tudi na to! V četrtek smo se organizirali tako, da smo prazne plastenke polnili z vodo in jih nosili med ljudi. Pipa, ki je v eni ogradi, je namreč tudi zunaj ograde (verjetno za policijo in vojsko), tako da smo lahko tudi mi dostopali do nje. Rdeči križ je bil ogorčen nad nami, češ kako jim verjamemo, da so lačni, če so prav vsi dobili hrano. Policija in vojska sta razmeroma korektni. Oboji vidijo, kaj se dogaja, in tudi zanje so razmere nesprijemljive. Nekaj policistov in vojakov se je drlo na ljudi, drugi pa so bili dokaj razumevajoči. Večkrat so prišli do nas s pozivom, naj že enkrat ukrepamo, ker so vendar v taborišču lačni in žejni otroci. Žal nismo mogli veliko narediti. V četrtek so tudi oni pomagali polniti plastenke z vodo.

Zelo problematično je razdruževanje družin. Če gre, recimo, član družine k zdravniku, ga potem vrnejo v drugo ogrado in ne omogočijo, da bi se vrnil k

svojim. Na to sem opozorila tudi medicinsko osebje, ki je reklo, da se tudi sami trudijo, da se to ne bi dogajalo. Pogosteje se je to dogajalo v četrtek. Tudi ponoči so nekaj žensk in otrok razvrstili posebej, fante in moške pa pustili zadaj, tako da se naslednji dan niso več našli. Medtem ko nam v četrtek policisti niso dovolili, da bi nekoga premestili iz ene ograde v drugo, smo to v petek lahko storili. Torej, če vam kdo pove, kje je njegova družina, se skušajte dogovoriti s policisti, da se jih združi. V petek so nam dovolili, da smo lahko družine pospremili od ene ograde v drugo. Prav tako so nas v petek pri pripravljanju transporta upoštevali in ljudi niso ločevali, ko so jih premeščali ali v vrstah pošiljali na avtobuse. Dovolili so nam tudi, da smo na avtobusih po mikrofону iskali pogrešane člane. Tudi policisti so pomagali nekaterim pri iskanju.

Tole je telefonska številka Rdečega križa, kjer naj bi prijavljali pogrešane člane: 031 469 064. V SMS napišite iskalca: njegovo ime, priimek in letnico rojstva (letnica je obvezna!); in koga išče: ime, priimek in letnico rojstva. Če imajo potne liste, jih slikajte in pošljite zraven. Pripišite še, od kod je bila njihova družina odpeljana. Ljudje so zelo veseli, če imate možnost odpreti *hotspot* na svojem telefonu. Tako se lahko prek svojih telefonov vključijo na splet in kontaktirajo z družino. Sama sem jim tudi posodila svoj telefon, da so prek aplikacije *whatsapp* kontaktirali domače.

Brežice, 22. oktobra 2015

Špela Breceljnik

Ljudi najprej pridržijo na državni meji v Rigoncah. Od tam gredo kakšen kilometer peš v skupinah po okoli tisoč ljudi do Dobove, kjer je nastal zasilni sprejemni center v stari tovarni Beti. Od tam naprej hodijo deset kilometrov oziroma štiri ure do taborišča v Brežicah. Skupino držijo tesno skupaj in je obkrožena z vojsko in policisti, vse skupaj spominja na čredo živine, ki jo ženejo naprej. Oblegajo jih novinarji, ki se ne zmenijo za prošnje ljudi, naj jih ne snemajo.

Taborišče v Brežicah je zgodba zase. S kolegico antropologinjo sva nekaj ur razvrščali stvari, ki so jih ljudje za begunce prinesli društvu Adra. Stvari je zelo veliko, škatle in vreče so natlačene po hodnikih in sobah v dveh nadstropjih. Po nekaj urah dela izveva, da škatel iz bližnjega skladišča do begunskega taborišča ne nosi nihče, ves dan jih ni nihče prevzel. Dve prostovoljki iz Francije in Portugalske sta na tem zbirnem mestu delali tri dni. Ko sta poskusili nekaj stvari sami odnesti beguncem v taborišče, ju je nekdo iz društva obtožil kraje, poklical policiste, sklical sestanek in jima prepovedal vstop v stavbo. S kolegico sva nato šli za vogal skladišča in zagledali velikansko ograjeno območje, razdeljeno na levi in desni del – oba dela je ločeval z ograjami postavljen koridor, kjer so na nekaj metrov stali vojaki v polni bojni opremi. Sprehodili sva se po koridorju, ljudje so vpili na pomoč. Na levi strani, kot pravijo, že dva dni

niso dobili nobene hrane, vode, oblačil ali česar koli drugega. Vso noč so sedeli ali stali v blatu, na mrazu. Otroci so bili lačni, premrazeni, bolni. Z njimi so tudi ženske v visoki nosečnosti in starejši ljudje. Ponujali so nama denar, naj jim greva kupiti hrano in vodo. Moški srednjih let je pristopil k meni in povedal, da je bil v Siriji odvetnik, da so njegovega otroka poškrpili s solzivcem in da ne more dobiti zdravniške pomoči. Nekateri povedo, da so njihove može ali žene, ki so bili pri zdravniku, prisilno odpeljali naprej v Avstrijo, čeprav so povedali, da imajo v taborišču še preostale družinske člane. Osebe na levi strani so bili pretežno Afganistanci; na njihovi strani ni bilo šotorov, ne zdravniške pomoči, ničesar. Nekateri družine so bile ločene znotraj taborišča. Ko sva šli mimo, so prosili, naj jim podava njihove male otroke čez ograjo. Policist se je takoj vmešal in rekel, da to ni dovoljeno. Desna stran, ki je imela dostop do odej, oblačil, zdravniških in higienskih pripomočkov, ni smela teh metati čez ograjo ljudem na levi strani. Pogovoriva se z najbližjim vojakom, ki pravi, da so njegovi ukazi samo, da naj tam stoji. Nima nikakršnih informacij in je ob dogajanju vidno prizadet. Nekateri policisti so se zelo trudili za ljudi, vendar je bilo potreb veliko več kot materiala, za katerega so imeli dovoljenje, da ga razdelijo.

Odideva do pisarne Rdečega križa in sporočiva, kaj sva izvedeli. Tam zaposlene gospe rečejo, da begunci lažejo, da so tja odpeljale že na kupe hrane. Vseeno jih prepričava in nekaj hrane naložimo ter odpeljemo do beguncev. Večkrat jim razloživa, do katerega dela taborišča hrana in druge potrebščine ne pridejo, a naju ne slišijo. Hrano vedno odpeljejo do najbližje visoke ograje, do desnega dela taborišča, kot da ne bi vedele, da je levi del popolnoma ločen.

Narezan kruh, trikotnike topljenega sira in mleko v malem tetrapaku dajejo v roke ljudi, ki se prerivajo ob ograji. Kdor se ne preriva, ne dobi hrane.

Vsi prostovoljci, ki boste morda še šli v zbirna taborišča, priskrbite si jopiče svojih organizacij, kajti čeprav sva danes lahko dobili akreditacijo na policijski postaji, ljudi, ki niso registrirani pri nobeni organizaciji, ne bodo več spuščali v taborišča.

Ne nasedajte zgodbam, ki so vzete iz konteksta. Danes je prišlo do incidenta med Iračani in Afganistanci, ki se je končal s poškodbo, povzročeno z nožem. Poročali so tudi o tem, da so begunci domnevno zažgali šotore. Danes sva jih s kolegico videli kuriti ogenj, da so se ob njem lahko pogreli. Obstaja upravičena domneva, da so enega od teh ognjev zakurili preblizu šotora in se je ta vnel. Begunci niso nasilni do nikogar, sploh pa ne do prostovoljcev, želijo si pogovora, razložili vam bodo svoje stiske.

Ponavljam, da je v skladišču v Brežicah zbranih resnično veliko stvari; če boste karkoli nosili na mejo, poskusite predati stvari neposredno ljudem čez ograjo, vendar vas bodo pri tem verjetno ustavili. Neumno pa je, da jih puščate humanitarnim organizacijam, ker ne pridejo do beguncev.

Dobova in Brežice, 22. oktobra 2105

Maja Žunič Fabjančič in Nina Jakovljenić

Skupaj se javiva na zbirno mesto Adre v Brežicah. Takoj naju prepeljejo v Dobovo, kjer je v zapuščeni tovarni Beti urejen zbirni center. Ob prihodu nas policist opozori, naj se čim hitreje umaknemo, ker prihaja nova skupina beguncev. Komaj se izkrcamo in si nadenemo brezrokavnike, že koordinatorka skliče šest prostovoljk, ki gremo pričakat prihajajočo skupino beguncev. Mudi se, zato nam kar med tekom na kratko pove: »Vsakemu kos kruha, jabolko, eno konzervo ter pollitrsko plastenko vode. Otroci dobijo kos topljenega sira in marmelado ali Viki kremo. Delajte čim bolj avtomatizirano, sicer vas bodo čustva premagala. Če boste dali komu več, za druge ne bo več dovolj.« Vstopimo v ogrado ob zapuščeni tovarni, kjer so ob vsaki strani vhoda postavljene po tri mize s hrano. »Punce, stojte za mizami, ne pred njimi. Hrano jim dajte v roke, da ne bodo sami jemali, ker potem bo nered,« nas svari poveljnik Civilne zaščite.

Begunci so tukaj. Na hitro jih pogledava, izčrpani so. Okoli nas fantje v oklepih naredijo kordon, v katerem se ljudje

(Foto: Maja Žunič Fabjančič)

razporedijo v dve vrsti, ki vstopata v ogrado ob tovarni, spotoma pa jim delimo hrano. Ozrem se čez hrbet. Vseповsod so policisti, skrbijo za red in varnost vseh, tudi nas. Družine pošiljajo na eno stran trate, moške, ki potujejo sami, na drugo. Pozneje se izkaže, da to ni naključje, družine bodo šle prve pod streho.

Delim konzerve, sir in marmelado. Veliko jih je, kar prihajajo in prihajajo. »Thank you, thank you so much ...« in prikloni, zahvale v jeziku, ki ga ne poznam. Sklanjam se v drobne otroške roke, tako premražene, da komaj držijo tisto malo marmelado. Oči se mi začnejo solziti, čustva odrinem stran. Sežem po sardinah. Vsakemu eno. Odrasli moški pokaže na marmelado. »Sorry, this is only for the children.« Prikima, da razume, nasmehne se. Nekateri bi goljufali, konzervo skrijejo in bi še eno. Hitre smo, zato se včasih zmotim in konzervo ponudim nekemu, ki jo je že dobil. Pokažejo mi, da so jo že dobili.

Nekatere družine, ki so že vstopile v zbirališče, pošiljajo otroke nazaj k nam, da bi jim dali še hrane. Ne smemo. Gospod iz Civilne zaščite vpije: »Ti so že dobili, drugi bodo ostali brez, na koncu boste delile samo še jabolka.« Ubogamo ga.

Reka ljudi presahne, bilo jih je okoli tisoč. Dobimo navodilo, naj se čim prej umaknemo. Policisti in Civilna zaščita nam pomagajo pospraviti preostalo hrano, vzamemo tudi vse smeti, saj se bojijo, da bi begunci zanetili požar. Smeti so namreč edini vir ogrevanja na prostem. Ograjo zaprejo. Ljudje sedijo na golih tleh, nekateri imajo s seboj odeje, ki so edino, kar jih loči od mrzlih tal.

Stojiva pred ogrado. Mlada Sirijka me vpraša, ali je na voljo wi-fi. Približno sedemnajst let je stara, potuje s teto, ki jih ima kakih pet več. Rada bi poklicala starše, že nekaj dni jih ni slišala. Vzpostavljanje *hotspota* na telefonu ne uspe, dam ji telefon, kliče, vmes pojašnjuje, da je omrežje v Siriji slabo. Kliče prvič, kliče drugič, kliče tretjič. Potem mi nasmeh na obrazu pove, da je uspelo, sledijo besede baba, Slovenija ...

(Foto: Maja Žunič Fabjančič)

Po kake pol minute jo teta začne karati, naj prekine, in me opravičujoče gleda. »No problem,« se ji nasmehnem.

Gremo nazaj v nastanitveni center, kjer v industrijski hali na vlak čaka dvesto beguncev. Nekdo mora v bolnišnico, družino hočejo ločiti. Skrbi nas, kako se bodo našli.

Začnemo pospravljati veliko tovarniško halo, v kateri je približno tristo ležalnikov in jogijev. Drugi bodo spali na tleh. Nadenemo si rokavice in maske. Nekaj beguncev je ostalo, najverjetneje čakajo na svoje, večinoma vsi pomagajo pospravljati. Zavzeto odmikamo ležalnike, zračimo odeje, pometamo, polnimo vreče z uporabljenimi rjuhami.

(Foto: Maja Žunič Fabjančič)

Pripravimo nove ležalnike. Na vsakega položimo sivo odejo UNHCR. Večkrat uporabljeno. In svežo rjuho za enkratno uporabo. Štiriletna sirska deklica pomaga zlagati rjuhe. Neki deček pometa. Opazim, da je v hali samo ena pipa s

tekočo vodo. Ena pipa za tisoč ljudi. Pogoltnem cmok v grlu.

Starša z majhnim, dveletnim dečkom stojita ob delilnici oblek. Otrok je zgoraj oblečen samo v tanko trenirko brez spodnje majčke, tudi čevljev nima. Najdem mu topel otroški pajac svetlo zelene barve, dekliške škornje za dež in tople nogavičke. Kmalu se v novi opravi lovi z bratcem po hali. Od daleč se mi smeji.

Pospravimo dve tretjini hale, preostanek sledi, ko jo bodo zapustili zadnji

begunci iz te skupine. Če nekaj časa res odidejo na vlak. Hodijo mimo nas, pogosto je slišati: »Thank you so much!« in »Thank you very very much«.

Na horuk pospravimo še preostali del hale. Pride ekipa za deratizacijo, po odhodu vsake skupine prostore namreč razkužijo. Pršijo zadušljiv plin, nekaj ga prodre tudi v naše skladišče, še dobro, da imamo maske. Mali sirski deček v svetlo zelenem kombinezonu kašlja, plin ga draži, oče ga odnese na zrak. Vseeno je to za mala otroška pljuča preveč, začne bruhati. Ponudimo mu čaj, na srečo ni hujšega.

V enoti Rdečega križa so štirje bolničarji in prostovoljka. Tudi oni pomagajo, kjer lahko. Kadar nimajo drugega dela, pomagajo pospravljati. Iz skupine, ki čaka zunaj, pripeljejo obnemoglo gospo. Oče prinese dečka, ki je očitno vročičen, blede se mu. Kar dolgo je pri ekipi Rdečega križa. Potem gre spat na ležalnik. Še en oče z malo manjšim dečkom, mama govori za silo angleško. Že dva dni ne je in ne pije. Boli ga trebuh. Bruha. Najprej gre na stranišče, potem k Rdečemu križu. Dobi linex. Oče pobriše po tleh. Oče kaže na nogavičke. Mokre so. Čevlji tudi. Pogledam številko, 27 ima, tako kot moj sin. Odrinem to misel. Grem in poiščem tople nogavice ter dvojce škornje, prvi imajo številko 27, drugi 28, eni mu bodo že prav. Pomeri oboje. Tisti s številko 28 so za spoznanje bolj pisani, trdi, da v njih laže hodi. Z očetom nisva prepričana, a oče nima več energije, samo prikima. Drugi par vrnem v delilnico oblačil.

Dobimo informacijo, da naj bi begunci, ki čakajo na vstop v nastanitveni center, lahko odpotovali naprej že v nekaj urah. Pravijo, da zato ni smiselno, da bi jih spustili v center. Postopek čiščenja in deratizacije namreč traja slabi dve uri, kar pomeni, da bi naslednja skupina, ki prihaja iz Rigonc, morala še dodatno čakati na mrazu.

Vodja izmene uniformiranih policistov skliče prostovoljce Adre in ekipo Rdečega križa. Pove, da je vlak s tristo begunci pravkar odpeljal, medtem ko bodo družine prenočile v centru. Kdor bo imel srečo, bo lahko spal pod streho, preostali bodo ostali na mrazu.

Iz Brežic nenehno vozijo pakete s suho hrano, ki jih delajo tamkajšnji prostovoljci. Ti paketi marsikaj olajšajo, pospešijo razdeljevanje pomoči. Imamo kakih tisoč paketov. Vendar v Rigoncah trenutno čaka na vstop še 4000 ljudi. Paketov je torej samo za kako četrtno. Ne vemo, kdaj pridejo, in se pospešeno lotimo zlaganja paketov v prosojne vrečke. Kos kruha, kos topljenega sira, ribja konzerva, jabolko in Viki krema. Če ni drugega, je to paket za vso družino. Hrano dobijo enkrat na dan.

Koordinator dobi klic, da je samoorganizirana skupina Nemcev v našo bližino pripeljala tristo toplih obrokov. Zmaje z glavo, tukaj je tisoč ljudi, občutno premalo za vse. Ne morejo jih razdeliti samo nekaterim. Nemogoče je ločiti otroke od družin, ne gre. Naj poiščejo kakšno manjšo skupino. Ravno danes se je zgodil stampeo, ko sta dve prostovoljki čez ograjo delili cigarete.

Hala centra se medtem napolni, odločimo se, da bomo našo izmeno podaljšali, sicer naj bi delali od 16. do 24. ure. Z Majo greva pomagat v delilnico oblačil.

Dobiva stroga navodila, naj čevlje in oblačila deliva samo tistim, ki jih nimajo ali pa so ta mokra. Smo na eni strani ograje, begunci na drugi, pri vhodu pa policisti v oklepah nadzorujejo situacijo. Težko nama je zavračati prošnje po boljši, toplejši obutvi, a poskušava vztrajati. Tistim, ki so bos, ustrezava. Številke čevljev kažejo s prsti, nekaj jih govori angleško, prevajajo nama, kaj želijo drugi. Kažejo na roke, tistih nekaj razpoložljivih parov rokavic mimogrede poide. Nekaj se jih tudi izmišljuje. Ne bi teh hlač, raje bi druge. Bolj izkušen poljski prostovoljec jim zabrusi: »This is not a shop. Take it or leave it.« Z Majo se čedalje bolj spogledujeva, zdeluje naju. Oblačil in obutve je čedalje manj. Pride ženska, in mi govori »for the baby«, kaže na svoje noge. Sprašujem jo po starosti in reče »small«. Najdem žabice za velikost šestih mesecev, gestikulira, da želi še manjše. Začne me stiskati. Najdem jih in še tople hlačke za čez. Vesela je.

Teža dne postaja čedalje hujša. Z Majo je enako. Reši naju prostovoljec, ki naju je tudi pripeljal v zbirni center, vidi, da sva že na koncu z močmi. »Punci, gremo domov?« Prikimava, posloviva se od ekipe, vrneva brezrokavnika in kmalu smo pred zbirnim centrom Adre v Brežicah.

Ob dveh zjutraj še v skladišče zlagava iz avta stvari, ki jih je DRPD zbral v Novem mestu. Srečava prostovoljca iz popoldanske ekipe, pogovarjamo se, da je potrebna sistemska rešitev, NVO-ji preprosto ne zmorejo vsega. Poslovi se od naju in še reče, da bodo, če bodo mejo zaprli, ljudje začeli tukaj množično umirati. S to grenko mislijo se odpeljeva domov v Novo mesto. Pod vroč tuš in v toplo posteljo.

Dobova in Rigonce, popoldne 22. 10. 2015

Katarina Vučko

Moj prvi dan na terenu. Najprej se ustaviva v tovarni Beti v Dobovi, ki so jo začasno spremenili v sprejemni center za begunce. Dopoldne je v Rigoncah prišlo do prepira med begunci in nekdo je bil zaboden, a ob najinem prihodu je bilo že bolj mirno, zato se najprej ustaviva v Beti.

V tovarni Beti je prostora za približno tisoč ljudi. Ob najinem prihodu begunce ravno vodijo na bližnjo železniško postajo, od koder naj bi jih vlak odpeljal naprej v Šentilj. Ozračje je mirno, iz Beti begunce spuščajo v manjših skupinah, velikih za en vagon. Ko napolnijo en vagon, privedejo naslednjo skupino, in tako naprej. Tam so Adrini prostovoljci. Malo prej so pripeljali hrano, zdaj pa beguncem, ki odhajajo, delijo čaj. Nemške prostovoljke pripeljejo poln kombi oblačil. Razložimo ga, nato se začne sortiranje. Kmalu zatem pripelje vojaški tovornjak, poln mleka, piškotov in jabolk. Naredimo človeško verigo in razložimo še tovornjak.

Tovarna se je medtem izpraznila, zato odideva v Rigonce. Ko prideva na konec vasi, nama nasproti prihaja skupina 1500 beguncev, ki pešači proti Dobovi. Seveda v spremstvu policije – spredaj vrsta robocopov, zadaj vrsta robocopov, ob strani

v kolone razporejeni robocopi in policisti na konjih. Begunci so utrujeni, nekateri umikajo pogled, nekateri naju pozdravljajo, otroci mahajo in se nama smejijo, smehljava se in jim mahava nazaj. Kako čuden občutek, smehljaš se in mahaš, srce pa se ti lomi ob pogledu na ljudi, ki jih vodijo iz ene ograde v drugo.

Begunci odidejo, ostane le travnik, polkrožno zamejen s trakom STOP POLICIJA, policisti, vojaki, njihovi oklepniki in helikopter, ki kroži nad njimi. In dva reševalca Rdečega križa. Izveva, da v kratkem pride nova skupina 1500 ljudi. V zamejenem

(Foto: Matej Pušnik)

prostoru je nekaj dixijev in cisterna vode, ki so jo tisti dan pripeljali gasilci, da so begunci s svojimi plastenkami prihajali po vodo. Prej niti vode ni bilo.

Medtem ko čakamo na novo skupino, iz hiš pridejo okoliški prebivalci, stojijo ob cesti, se pomenkujejo in opazujejo. Tam je tudi skupina čeških prostovoljcev, ki želi kuhati čaj, a jim policija ne dovoli dostopa. Začne me skrbeti, saj se mračni, postaja čedalje hladnejši, prejšnja skupina je na travniku čakala sedem ur, tu pa ni nobenih humanitarnih organizacij, nobene hrane, nič toplega, nobenih odevj. Vprašam, kako bi se lahko kaj od tega zagotovilo.

Humanitarne organizacije vse odgovorijo, da v Rigoncah ne zagotavljajo pomoči, ker policija ne dovoli. Odgovor policije je 'varnost' – na travniku je distribucija težava, lahko pride do stampeda, če je samo ena razdelilna točka (no, stampeda na tisto eno cisterno vode ni bilo), problem je, če ni zadostne količine, spet lahko pride do stampeda. Dovolj lahko le Policijska uprava Brežice, tam pa ni bilo mogoče najti nikogar, ki bi odredil dovoljenje. Tako odpadejo tudi češki prostovoljci in njihov čaj, pa čeprav so tam in imajo kar nekaj velikih loncev za pripravo čaja. Slišim, da so dopoldne med begunce razdelili kruh. Kako je to bilo mogoče? Potem ko so po urah čakanja ljudje postali nemirni, ko je izbruhnil prepir in ko je bil nekdo zaboden, je policija popustila in jih pomirila tako, da je dovolila razdeliti kruh, ki ga je pripeljala tamkajšnja pekarna. Torej je treba ljudi pustiti čakati in stradati do točke, ko jim popustijo živci. Da bi humano dovolili vsaj osnovno oskrbo, še preden pride do nemira, pa ne pride v poštev.

Od daleč vidiva skupino beguncev, ki se približuje s hrvaške strani. Hodijo v koloni in prispejo do ograje, kjer jih pričakajo robocopi. Moški na čelu kolone želi spregovoriti z enim od policistov, ta pa mu nakaže, naj se ustavi. Pozneje se izkaže, da se je na Hrvaškem ločil od družine. Ko pridejo do ograje, molče sedejo na tla.

Nato posamezniki iščejo svoje družine, od katerih so bili ločeni na poti, starši tožijo, da so otroci lačni, prosijo, naj jih pustijo naprej, saj se njihovi otroci ne počutijo dobro, moški prosi, naj se za njegovo mamo zagotovi invalidski voziček, saj je ta, ki ga ima, polomljen. Neki ženski postane slabo, k njej gresta reševalca, slabo je prehranjena in dehidrirana, poleg tega doji. O ločenih družinah obveščava RFL (*Restoring Family Links*) enoto Rdečega križa, ki je pristojna za iskanje pogrešanih družinskih članov. Iskreno, brez prevelikega upanja na uspeh.

Po približno dveh urah policija prek prevajalcev skupino obvesti, da bodo šli naprej in da naj se zvrstijo v kolono. Potem se nekaj časa ne zgodi nič. Medtem k nama policist pripelje majhno deklico, naj jo peljeva lulat. Boji se, ne razume naju, zato pokličeva prevajalca, da jo pomiri. Ravno v tistem se množica začne pomikati naprej, vse se dogaja zelo hitro, temno je in ustrašiva se, da dekličine družine ne bova našli. Na srečo jo oče počaka ob strani in nekoliko si oddahneva.

Domnevava, da bo skupina pešačila do Dobove, kar je relativno blizu, nato se izkaže, da bodo odšli v Brežice, kar pomeni dobro uro hoje v temi. Ko se že voziva proti Ljubljani, dobim klic RFL enote Rdečega križa, na poti od Rigonc do Brežic so se izgubile tri majhne deklice, vse stare manj kot deset let. Misel na tri otroke, izgubljene v temi, me za trenutek ohromi. Policija je že obveščena, a ker smo bili že prej v stiku, vprašajo še mene, ali morda vem, na koga se še obrniti. Pokličem naokoli, tudi tiste, ki so bili čez dan v Brežicah, in izvem, da je v Brežicah zelo kaotično in da se družine pogosto ločijo tudi znotraj centra. Močno upam, da se je zgodilo to. Kličem Rdeči križ, naj vzame prevajalce in megafon in obvešča ljudi, da se iščejo tri punčke. Da bi jih le našli. Pozno zvečer pridem domov, do jutra ne morem zaspati.

O maskah in rokavicah: Šentilj, 23. oktobra 2015

Nina Kozinc

Prostovoljenja v slovenskih taboriščih za begunce sem se udeležila dvakrat: v Šentilju in Dobovi v opuščeni tovarni Beti. Ker dogajanje z begunci dojemam najprej kot politično vprašanje, ki povzroča humanitarno begunsko krizo, je bil prvi motiv za prostovoljenje monitoring razmer v taboriščih in ugotavljanje režima v njih z opazovanjem in v komunikaciji z begunci. Že ob prvem, septembrskem, prihodu beguncev v Slovenijo sem razumela, da bo pri upravljanju z njimi država ubrala represivno pot zastraševanja z robokopi, policijskimi psi, helikopterji, ograjami, s sejanjem nelagodja med prebivalstvo, neinformiranjem beguncev in njihovim popolnim ločevanjem od vsakdanjega poteka življenja v državi zato, da smo bili lahko soočeni s poplavo moralne panike. Drugi motiv pa je bil, da je bilo prostovoljenje edina pot za stik z ljudmi na begu.

Tako kot vsakemu drugemu prostovoljcu so tudi meni ob registraciji za pro-

stovoljko v Šentilju dali rokavice in zaščitno masko ter me poučili, da ju moram ves čas nositi zaradi varnosti pred okužbo z nalezljivimi boleznimi. Kot vir okužbe so navajali begunce. Takoj sem oboje spravila v žep, ker gre za znani mehanizem stigmatizacije ljudi, s katerim se plaši prebivalstvo zaradi domnevne ogroženosti zdravja in je le eden v vrsti domnevnih razlogov za segregacijo beguncev. Toda ko sem pozneje delila hrano, sem rokavice uporabila zato, ker sem pred tem zlagala škatle in obleke, tekoče vode, s katero bi si umila roke, pa ni bilo. Narezanega kruha ne prijemam in deliš ljudem z umazanimi rokami. Masko je tisti dan kljub večkratnim opozorilom ostala v žepu.

V Šentilju so bile razmere dokaj mirne. Kot prostovoljko Slovenske filantropije so me dodelili v brigado za razdeljevanje hrane v jedilnici pod vodstvom Rdečega križa. Jedilnica je bila v enem od velikih šotorov, v njej so bile postavljene mize in klopi, pult za razdeljevanje hrane pa je stal na nasprotni strani vhoda, skozi katero so vstopali v jedilnico begunci. »Šef« skupine je bil nekoliko nevrotičen moški, ki je s sitnim glasom, ki je mestoma prehajal v falzet, opozarjal, če je tekoči trak zgubil ritem, ker je kakšna prostovoljka ohromila verigo razdeljevanja: »Hitreje, hitreje, kaj se obirate!« Načrtovano je bilo, da razdeljevanje poteka kot v prizorih filma Charlieja Chaplina *Moderni časi*, le da nam je ritem namesto stroja narekoval »šef«. In kot je pogosto v naših krajih, je bil »šef« edini moški v tej nenavadni brigadi, ki smo jo sestavljale dve lezbijki, tri nune (šolske sestre), upokojenka in jaz.

Begunci so ob 9. uri dobili za zajtrk pollitrsko plastenko vode, konzervo rib, pašteto, otroci marmelado ali viki kremo, dva kosa kruha, 2 dl mleka in jabolko. Za kosilo ob 13. uri smo razdeljevali topli obrok (dva mesna, bojda halal, čufta z omako, dva kosa kruha in voda), ki ga je pripeljala vojska. Videti je bilo, da je bila večina beguncev prijetno presenečena nad toplim obrokom in se je iskreno zahvaljevala zanj. V tem primeru je imela vojska smiselno nalogo in jo je dobro izpolnila.

Ko smo razdeljevali kosilo, je za nami vsem na očeh stala skladovnica mleka in jabolk. Morda zato, ker edina nisem nosila maske, so k meni začele prihajati mame in mali otroci ter me spraševati za jabolko in mleko, kar sem jim skrivaj podajala, in motila ritem razdeljevanja, poleg tega je pred mano stalo nekaj malčkov. Ko je »šef« to opazil, je s stisnjenim grlom rekel, da nimamo dovolj jabolk in mleka, jaz pa, da je v skladišču polno obojega in da je za mano vsaj 300 kg jabolk in nekaj kubikov zapakiranega mleka; nato se je v prerekanje vključila ena od nun – ki je očitno videla gozd, jaz pa samo drevesa –, in rekla, da veliko beguncev še prihaja, in jaz njej nazaj, da gre za otroke, da nimam kamna, ampak srce (se oproščam za to patetiko) in da RS ne bo obubožala zaradi nekaj litrov mleka in gajbe jabolk. Ko ni zaleglo, je »šef« ustavil tekoči trak, prišel k meni in me vprašal, zakaj nimam maske na ustih; izgovorila sem se, da se mi je strgala, v tistem pa je med mano in pult na eni strani ter pred otroke na drugi strani pulta stopila nuna z rokami v bokih in otrokom rekla: »No apl, no milk, go!« Nekaj duha iz filmov *Sestre Magdalenke* ali *Philomena* je bilo čutiti tej neomajni gesti. »Šef« me je premestil bliže k sebi, pozabil na mojo masko, na moje mesto je stopila nuna, tekoči trak se je vklopil in njihov

problem je bil rešen. Ko je zmanjkalo čuft, so jedilnico preprosto zaprli, čeprav niso vsi dobili hrane. Moj predlog, da ljudem, ki niso dobili kosila, razdelimo suhi obrok hrane, ni prišel v poštev. Jedilnica se je spet odprla točno ob 19. uri, ko smo razdeljevali suhi obrok (mleko, kruh, topljeni sir, konzerva sardin, voda).

V času med kosilom in večerjo sem šla v gostilno ob stari cesti, ki vodi na mejni prehod, kjer smo imeli prostovoljci, vojska in policija brezplačno malico. V njej je bilo polno vojakov s šmajserji, obešenimi čez stole, ki so sredi popoldneva že veselo pili pivo. Medtem je do taborišča v vrsti prišla nova skupina ljudi, ki so jo postavili v vrsto za registracijo, nato v vrsto pred vhodom v taborišče, pa v vrsto za nastanitev v šotor, spet v vrsto pred razdelilnico oblek in nazadnje še v vrsto za vstop v jedilnico, da jih pred pultom za razdeljevanje hrane znova postavijo v vrsto – vse pod skrbnim nadzorom policije v opremi za spopad z množico in oborožene vojske. To nenehno vrstenje beguncev se verjetno kot jara kača vleče po balkanski poti vse do Nemčije. Iz teh vrst sem za trenutek rešila muk nekaj ljudi, da so smeli na stranišče, dve družini z bolnima otrokoma sem odpeljala k zdravniku, ker nisem hotela, da jih ločijo (kar tisti dan ni bilo težko, ker smo vsi gledali obupano mamo, ki je izgubila tri male deklice) ... V skladišču sem ukradla nekaj litrov mleka, za katero so me prosile mame, begala naokoli in iskala vložke ... Nato sem se vrnila v jedilnico in pomagala razdeliti še večerjo. Razdeljevalnico oblek, ki je bila v manjšem šotoru ob jedilnici, so zaprli ob 18. uri, čeprav so okoli 20. ure pripeljali avtobuse družin z majhnimi otroki, pozneje pa še vlak ljudi.

Tabor v Šentilju je navzven videti kot industrija za pošiljanje ljudi v Avstrijo. Popolnoma depersonalizirane ljudi, spremenjene v eno samo množico, nadzorujejo in zagrajujejo dobesedno na vsakem koraku v intervencijsko opremo oblečeni policisti, vojaki z avtomatskimi puškami, humanitarne organizacije in prostodušni prosto-/dobro-voljci pa poskrbijo, da sistem teče – kakšno obilje bedastoč, nesmiselnega dela, slabe organizacije, potrate energije in časa prihaja s te strani. Zakaj obvezna nošnja zaščitnih mask na vsakem koraku; in vztrajno priganjanje prosto-/dobro-voljcev, ta stres med razdeljevanjem hrane »množici« – potem ko več ur ali celo dni potrpežljivo čaka na vlakih, avtobusih, v vrstah, pred mejami –, zaradi katerega je malo priložnosti, da sploh pogledaš posamezniku v oči. Da ne bi v njem, ali pa drug v drugem, uzrli človeškega bitja? Zakaj so problem, recimo, jabolka in mleko, ne pa množica vojakov in policistov, ki so plačani za to, da si ne tako redki cele dneve vrtajo po nosu – minister za javno upravo navaja, da policisti prejmejo 65-odstotni dodatek k plači? Pogovori s *stuffom* (RK, Karitas, vojska, Civilna zaščita, prostovoljci) so večkrat, vendar še zdaleč ne pri vseh, razkrili bedo ponotranjene systemske ksenofobije, ki se je udobno ulegla v zaznavo ljudi. (Izjava dneva pripada vojaku: Oni morajo krasti, ker jih tako uči njihova vera.)

Ko sem odhajala iz Šentilja nisem vedela, da odhajam iz begunskega taborišča kategorije deluxe v vseh pogledih.

Rigonce in Sotla, 23. oktobra ter Brežice in Dobova, 24. oktobra 2015

Sarah Lunaček

Na hrvaški strani se vlak ustavi eno postajo pred Harmico. Zdi se mi, da se tej postaji reče Sotla. Ko se peljete proti Harmici, je kakšen kilometer prej manjša bencinska črpalka, kmalu za njo prvi odcep levo, od koder se že vidi proga. Od tam gredo begunci v spremstvu hrvaške policije in nekaj oseb UNHCR takoj peš proti mostičku čez mejo, tj. približno kilometer in pol. Na slovenski strani je še približno 800 metrov čez njive do travnika v Rigoncah, ki je obdan z oklepniki, vojsko in policijo. Tam je samo nekaj stranišč in po potrebi pokličejo rešilca. Dokler je bilo svetlo, so dovolili, da so ljudje hodili nazaj po odeje, ki so jih odvrgli na poti, in po les za ogenj. Precej ljudi gre naprej k ograji iz traku, kjer stoji policija in tanki, da bi šli čim prej naprej. Ko sem to opazila, sem jim šla povedat, naj raje počivajo, ker bodo morali naprej peš, in jim posredovala še druge informacije. Potem sem šla v vas po toplo vodo za dojenčka mimo policistov, ki so me spustili nazaj med ljudi za ograjo, nisem pa jih mogla prepričati, da bi lahko delili obleke, ki jih je pripeljala neka skupina. Lahko sem odnesla le eno odejo. Ljudje so sedeli ob ognjih in počivali, nekateri so spali zaviti v odeje. Ljudje spustijo naprej šele, ko z vlaka na travnik prispe nova skupina.

Ko so ljudi preganjali naprej, je že čakala pravkar prispela skupina, zato so hoteli zelo hitro sprazniti našo bazo. Ostalo je precej odej, upam, da jih je uporabila naslednja skupina. Skupaj z begunci smo šli do taborišča v Brežicah, saj so v petek pozno zvečer tja še vedno gnali ljudi peš. Policija je peljala le tiste, za katere se je že na začetku videlo, da ne morejo, fantka z berglami in nogo v mavcu, na primer, družina je morala peš. Pot je le ponekod in po nekaj kilometrih dostopna z vozili, kar pomeni, da sploh ni bilo mogoče pobrati obnemoglih, še zlasti v zadnjem delu, ko pot vodi čez njive in po nasipu, pred Brežicami pod mostom in nazaj na cesto po blatni strmini. Resnično daleč je, dvanajst kilometrov, hodili smo štiri ure in pol. Otroci so bili

(Foto: Matej Pušnik)

zaspani in utrujeni, jokali so, nemogoče je bilo vse nositi, saj je bilo veliko mlajših otrok, nositi je bilo treba prtljago, hudo je bilo tudi za stare in bolne. Nemogoče je, da na tej poti ne bi odvrgli odej. Ob poti obnemogle družine posedajo, a policisti jih ženejo naprej, »go, go!«, a vsaj nasilni niso.

Po tej kalvariji je bil cilj še hujši horor. Nagnali so jih v tretji del taborišča v Brežicah, kjer je bila taka gneča, da ni bilo mogoče niti sestiti. To pomeni, da ure po tem, ko so nosili spečega otroka, niso imeli možnosti, da bi ga odložili in dali spat na ravno podlago. Videti je, da so tam potem čakali zelo dolgo in da niso dobili niti vode, tudi odej je bilo malo ...

V Brežicah je bila Agata iz Poljske, ki je poročala, da niso delili niti vode. Prostovoljci so si izbrili, da so lahko ljudem polnili vodo v prazne plastenke. Odeje so delili le omejeno. Pristojni se nenehno bojijo, da bi prišlo do prerivanja, zato raje ne delijo ničesar, puščajo ljudi lačne, žejne in premražene. Adra trdi, da delijo obleke, prostovoljke, ki delajo tam, vidijo, da jih ne.

Takšno ravnanje z ljudmi je grozljivo, ogabno in sramotno; gotovo ne gre le za slabo organizacijo, temveč za pomanjkanje politične volje. Zakaj ljudi ne pripeljejo z vlaki do Dobove in v druge centre, saj niso vsi polni (npr. Logatec, Ljubljana, Celje ...). Že zdaj je katastrofalno, kaj šele, če bo spet dež! Nujno moramo izvajati pritisk, da uredijo prostor in streho in prevoz! Politiki in mediji so polni varnostnega diskurza, premalo je pritiska.

Kolega je bil v Dobovi; tam je bilo veliko ljudi zunaj, postavili so še en velikanski šotor, ponoči tam ni bil nihče zunaj. Hala tovarne Beti, kjer so namestili ljudi, je premalo zračna. V spremstvu vojske so skupaj z Nemci iz *Noborder kitchen* prišli v nekdanjo tovarno Beti, zaradi vojske se niso mogli veliko pogovarjati z ljudmi.

V Rigoncah so domačini razdeljeni, prva hiša je v redu, in tista, kjer so Nemci postavili šotor s kuhinjo, dali so jim tudi zelenjavo. Hrane v Rigoncah v petek niso dovolili deliti, zato so se odpeljali na hrvaško stran, Italijani pa v Središče ob Dravi. Zdaj Nemci poskušajo deliti hrano na slovenski strani, ne vem, ali na travniku, kjer bi bilo najlažje, če bi policija dovolila, kajti na pešpoti v Brežice je zelo težko jesti.

Na hrvaški strani smo v soboto srečali madžarsko skupino, ki je noč pred tem razdelila obleke in 300 obrokov. S hrvaško policijo so se dogovorili, da lahko delijo obleke ob poti in pred mostičkom. Imeli so probleme, ker so imeli več oblek, kot jih bodo lahko razdelili. V Zaprešiču učiteljica Božica deli čaj in je pripravljena pomagati tudi drugače, a je na voljo le konec tedna. Odnos policije je zelo odvisen od izmene in od potrpljenja.

Če greste na hrvaško stran, razmislite, kako bo z avtom, če ostane v Sotli, čez Rigonce nas peš niso spustili nazaj na Hrvaško. Bliže je še prehod Rakovnik, kjer je treba preveriti režim.

Rigonce, nedelja, 25. oktobra 2015

D. je sporočil, da so se za nedeljo s policijo dogovorili za deljenje vode in infor-

macij v Rigoncah na travniku. Veliko je odvisno od izmene in od potrpljenja pri komunikaciji s policijo. Kadar se uspe, da se dogovorijo za dostop in razdeljevanje stvari, jih je veliko bolje deliti zadaj in ne pri sprednji ograji, ker je tam manj gneče. Dober odziv je imela tudi prošnja tistim migrantom, ki imajo več moči, da pomagajo.

Zapiski s terena, Dobova, 28. oktobra 2015

Andreja Potočnik

Pogovarjam se s skupino Iračanov. Opazim, da ima eden od njih berglo, zato ga vprašam, kaj je narobe. Pokaže mi nogo, ki je popolnoma otečena in črna. Pove mi, da ga je pretepla grška policija. Pokličemo zdravnika. Po pregledu pri edini zdravnici v taboru ga odpeljejo z rešilcem. Ko ga odpeljejo iz ograde, vsi begunci ploskajo. Preverim v brežiški bolnišnici, kjer mi v sprejemni povedo, da je bil oskrbljen in vrnjen v Dobovo.

Dobova je razdeljena na tri dele. Dva zunanja dela in hala v nekdanji tovarni Beti. Ljudje v enem od zunanjih delov že en dan čakajo na vlak. Vsi so že registrirani (pokazali so mi papirje, imajo pravico zadrževanja v Sloveniji do aprila 2016). Policistom pokažem papirje in jih vprašam, zakaj ne smejo oditi. Odrnejo mi, da ne vedo.

V drugem delu zunanjega kampa ljudje še niso registrirani. Stanje je katastrofalno. Ženska mi pove, da že 24 ur ni šla na stranišče, ker je tam le nekaj kemičnih stranišč, ki ves ta čas še niso bila očiščena. Ljudje nam govorijo, da niso vsi preživeli noči. Moški mi trdi, da sta umrla dva otroka. Sprašujejo (tudi v vroči jezi) me, kdaj bodo odšli. Nekateri prosijo za humanitarno pomoč, nekateri jo zavračajo. Veliko jih joka in nas sprašuje, zakaj za nas niso ljudje in zakaj jih obravnavamo kot kriminalce. Povedo mi, da že šest do deset dni nimajo dostopa do elektrike, zato nikomur ne deluje telefon. Približno sedmim osebam posodim telefon, da pokličejo v Irak, Iran, Afganistan in sorodnike v Evropi. Ljudje sprašujejo po hrani, čevljih, hlačah itd. Povem jim, da nimam nič s policijo, vojsko, humanitarnimi organizacijami, tem taborom. Nekdo me vpraša, ali sem turistka. Razložim jim, da sem tam zato ker hočem, da ta ograja pade, ker bi vsakega od njih vzela na svoj dom. Ker me je popolnoma sram, da se to dogaja. Po takih besedah se umirijo in se pogovarjajo z menoj kot s prijateljico. Kar nekaj minut govorim s fantom, ki mi pove, da je star 18 let in sam potuje z 12 let starim bratom. Govori tekoče angleško, bolj kot jaz. Pove mi, da so starši ostali v Afganistanu. Želi v Švico, kjer bi rad študiral medicino. Skozi pripoved se zlomi, začne jokati in prositi najbližjega policista, naj ga ustrelji, saj je ta tabor strašnejši od smrti. To večkrat ponovi. Policist se približa in mu pove, da ga nikoli ne bi ustrelil. Začne se pogovarjati z njim. Vpraša ga, od kod je, koliko časa je potoval do sem, kje je bilo najhuje, itd. Fant se umiri. Policistu razloži, da

je zbežal od vojne, vendar mu je tukaj tako hudo, da ne ve, ali še hoče živeti. Dam mu telefon, da pokliče družino. Potem mu je malo laže. Dam mu tudi SIM-kartico. Reče mi, da me ne bo nikoli pozabil, in me prosi, da si izmenjava telefonski številki. Večina ljudi mi razlaga, da sta Srbija in Hrvaška raj v primerjavi s Slovenijo. Ljudem razložim, naj vseeno razmislijo, ali bi zaprosili za azil v državah, kjer še ni veliko prosilcev, saj jih bodo države s tisoči prošenj verjetno sčasoma začele pošiljati nazaj, še zlasti če niso iz Sirije. Prinesem kopije papirjev za azilni postopek v Sloveniji. Poidejo v dveh minutah. Ljudje jih tudi res preberejo. Ko jih zmanjka, še prosijo zanje. Obljubim jim, da jih bomo v naslednjih dneh še dostavili. Kar nekaj ljudi mi pove, da jim je že vseeno, kam gredo, samo da se rešijo iz tega »pekla«. V več kot desetih urah, ko smo bili tam, je bila edina hrana in materialna pomoč tista, ki smo jo razdelili mi ...

Pozivam vas, da se organiziramo za stalno prisotnost v tem taboru. Ko smo odhajali, so nas tudi policisti podprli in spodbujali, naj ostanemo, čeprav smo podprli jutranji »protest« beguncev, ki so ob ogrado postavljali panoje in glasno skandirali. Mislim, da jim, kljub popolnoma katastrofalnim okoliščinam na robu preživetja, besede in simbolna dejanja včasih pomenijo več kot humanitarna pomoč, saj jih opogumijo in jim vrnejo občutek, da so ljudje. Moj predlog močne simbolne akcije bi bil, da prostovoljci, ki prispejo tja ponoči, na tla ob ograji pogrnejo odeje, se uležejo ob ograjo in preživijo noč na isti način kot oni na drugi strani ograje. Taka dejanja jim namreč vlivajo voljo za nadaljnji boj in jim vračajo človečnost. Poslovala sem se z besedami, naj ostanejo močni in naj bodo še naprej bojevniki, tako kot do zdaj. Rekli so, da me ne bodo nikoli pozabili.

Režim sprejemanja beguncev v Brežicah, 29. oktobra 2015

Majda Hrženjak

Tukaj opisujem režim sprejemanja beguncev v Sloveniji, kot sem ga doživela v 'sprejemnem centru' v Brežicah, ki je bil vzpostavljen okoli policijske postaje Brežice, umaknjen od prebivalstva in vsakdanjega življenja kraja. Zaradi prisilnega zadrževanja izmučenih ljudi v nečloveških razmerah je center spominjal na taborišče, zato bom v nadaljevanju uporabljala ta termin. Vključena sem bila kot prostovoljka Slovenske filantropije, kar je bil pogoj, da sem do taborišča sploh imela dostop. Ob prihodu se je bilo treba pri policiji dvakrat registrirati in pridobiti dve izkaznici.

Shematično lahko sprejem beguncev v taborišču Brežice razdelimo na registracijo in discipliniranje beguncev, zagotavljanje varnosti prebivalstva in oskrbo. Organizacija taborišča je bila povsem podrejena registraciji in discipliniranju beguncev ter varnosti prebivalstva. Taborišče je bilo razdeljeno na dva dela. Na

eni strani so v velikih zaprtih ogradah z malo večjimi šotori zadrževali ljudi, ki še niso bili registrirani. Ograde so bile postavljene na blatnih poljih, po tleh je bilo vse polno smeti, okoli ograd se je širil smrad. Stranišč in košev za odpadke ni bilo videti. Nekateri begunci so bili med čakanjem na registracijo in prevoz že dva dni in dve noči zaprti v ogradah. Tiste dni je bila temperatura ponoči okoli 0 stopinj, zjutraj in dopoldne je bila gosta megla, čez dan je deževalo. Begunci so se zadrževali zunaj in v šotorih, se naslanjali na ograje, sedeli in ležali na tleh v blatu. Z odejami in smetmi so kurili ognje, da bi se ogreli in posušili, sedeč v blatu so družine z majhnimi otroki pojedle obrok, ki jim ga je dostavila mednarodna organizacija prostovoljcev. Prostovoljci Rdečega križa pri neregistriranih beguncih niso bili prisotni. Med ljudmi so bili ostareli, invalidi, dojenčki, veliko malih otrok. Iz ograde begunci niso smeli iti, razen ob zdravstvenih zapletih, vstop v ogrado za prostovoljce je bil mogoč samo ob strogih varnostnih ukrepih pri delitvi hrane in zdravstvenih zapletih. Vsak, ki sem ga vprašala o številu ljudi, zaprtih v ogradi, je dal drugačno informacijo, številke so segale od 600 do 1500, moja ocena je bila okoli 300. To je dokaz, da so ocene o številu beguncev, ki prečkajo Slovenijo, zelo dvomljive in potencialno sredstva manipulacije javnosti. Ob ogradah so bili postavljeni vojaki v polni bojni opremi, vključno s črnimi maskami čez obraz, poleg njih so stali policisti, tudi ti v polni bojni opremi. Kot je bilo opaziti, funkcija policije in vojske ni humanitarna v smislu pomoči beguncem, temveč izključno varnostna in disciplinirajoča: zastraševanje s polno bojno opremo, interveniranje ob morebitnih nemirih v ogradi, vzpostavljanje reda in varnosti pri razdeljevanju hrane ter varovanje prebivalstva. Na travniku poleg ograde je bilo še več vojakov, prisotni so bili tudi gasilci. Ko je bilo v nekem trenutku začutiti vonj po plastiki, sem od skupine policistov zaslišala komentar, izrečen v posmehljivem tonu: »Zmanjkalo jim je dek, zato kurijo čevlje.«

Na drugi strani taborišča, v garaži brežiške policije, so bili zaprti že registrirani begunci, ki so ure dolgo potrpežljivo čakali na prevoz do naslednjega mejnega taborišča. V garaži so bili drug ob drugem postavljeni ležalniki, na vsakem dve odeji, na voljo sta bili dve kemični stranišči, vojska v tem delu ni bila prisotna. Tudi na strani že registriranih so kovinske ograje strogo ločevale begunce od nebeguncev (policistov in prostovoljcev, ki so vsi nosili maske proti okužbi). Dokler so bili v prostoru begunci, prostovoljci nismo smeli vstopati za ograjo, vzpostavljanje stika z begunci je bilo na splošno nezaželeno in razumljeno kot potencialna grožnja varnosti. Šele ko je policija ob spremstvu do zob oborožene vojske izmučene ljudi pospremila na avtobuse in smo prostovoljci začeli čistiti garažo, sem videla, v kašnem prostoru so bili zaprti. Neznosno je smrdelo. Sama nisem nosila maske, a ko sem sodelovala pri čiščenju, sem si jo morala nadeti. Ležalniki so bili med kupi smeti, odpadkov hrane, uporabljenimi pleniacami, mokrimi oblekami in premočenimi odejami. To je logična posledica tega, da je na zelo majhnem prostoru dlje časa zaprtih veliko število ljudi brez ustrezne sanitarne oskrbe, košev za smeti, tekoče vode, zadostnega števila stranišč.

Po čiščenju je policija prostor pripravila za varnostni pregled in registracijo nove skupine beguncev, ki so jih iz ograde v kolonah vodili v prostor za registrirane. Ljudje so bili veseli, da so se končno premaknili iz ograde, hkrati pa so se nekateri znašli v hudi stiski, ker je del družine še vedno ostal v ogradi in jim policija ni dovolila, da bi šli skupaj. Ena skupina beguncev se je zelo vznemirila, ker je v ogradi ostal invalidni oče, ki ni mogel sam hoditi. Policistka za to ni imela posluha in se je drla beguncem v glavo: »Go! Go! Move! Move!« Begunci so šli najprej v koloni skozi varnostno kontrolo, kjer so vsakemu posebej natančno pregledali vsako polivinilasto vrečko ali torbo, ki jo je še imel pri sebi. V času, ko sem bila tam, je bil ob varnostnem pregledu prisoten prevajalec. Potem so jih usmerili v pisarno za registracijo, kjer so jim izdali odločbo o zadrževanju (po tej odločbi bi načeloma imeli pravico do prostega gibanja), nakar so jih zaprli v prostor za registrirane. Šele tam jim je bil omogočen dostop do nove obutve in oblačil, ki so bila po več urah in dnevih stanja na prostem ter sedenja in spanja v blatu, dežju, megli premočena, umazana in razpadajoča.

Ker sem bila registrirana kot prostovoljka, sem bila dodeljena v ekipo Rdečega križa, ki je v taborišču Brežice vodil oskrbo beguncev. V skupini prostovoljcev je bilo 14 oseb, razen dveh prostovoljk iz Karitas sva bila s kolegom edina 'zunanja' prostovoljca. Vodja skupine si je nadvse prizadeval skupino obdržati v nenehni aktivnosti z deli, ki jim večinoma nismo videli pravega smisla: sortiranje in zlaganje že sortiranih in zloženih nepreglednih kupov oblačil, prelaganje oblačil iz enega prostora v oddaljen zabojnik, prej odstranitev paketov vode iz tega istega zabojnika v drug, od taborišča še bolj oddaljen zabojnik, in podobno. Pozneje, ko so prišle nove skupine ljudi za registracijo, smo morali isto vodo in oblačila, ki smo jih prej odstranjevali iz prostora za registrirane, nositi nazaj. Tako smo imeli vedno dovolj dela s stvarmi in nič možnosti za delo z begunci in oskrbovanje njihovih potreb.

V taborišču je bil en zabojnik in pol toplih oblačil za begunce. Ko je prišla nova skupina v namestitev za registrirane, so ljudje prosili za obleko in obutev. Nekateri otroci so bili bos, eden je bil v natikačih brez nogavic, drugi v teniskah brez vezalk, dojenčki v povsem mokrih oblačilih ... Ljudje si niso smeli sami izbrati oblačil, ki so jih potrebovali, zaprti so bili za ograjo in so kazali na svoje kose oblačil, da so sporočili, kaj potrebujejo. Z dvema prostovoljkama smo začele razdeljevati oblačila, nakar so nas druge prostovoljke opozorile, da dokler 'šef' ne dovoli, ne smemo ničesar razdeljevati, hkrati pa je tudi policist začel vpiti na nas, naj odstranimo obleke. Odnesele smo jih v drug prostor in delile naprej, a ker smo prej morali oblačila shraniti v oddaljen zabojnik, je bilo pri roki bolj malo zaloge. Ko je prišel vodja, je ukazal, da je dovolj razdeljevanja, in odredil odvoz preostalih oblačil v oddaljen zabojnik. Številni begunci so pri polnih skladiščih zalog ostali brez suhih oblačil in celih obuval. Skupina prostovoljk se je temu povsem nerazumnemu ukazu prilagodila, kar kaže, da Rdeči križ deluje po načelu hierarhije in slepe ubogljivosti. UNHCR je podaril veliko nepremočljivih torb, saj je videti, da številni begunci nosijo s seboj razpadle torbe in polivinilaste vrečke. Vodja je ocenil, da tega nihče ne potrebuje

in da bomo to uskladiščili zadaj v zabojnik. Torbe niso bile dostopne in razdeljene beguncem, čeprav so jim bile namenjene.

Na travniku pred ogrado za neregistrirane si je prostor uredila mednarodna organizacija prostovoljcev, ki so pripravljali vrečke s hrano, da bi jo razdelili med neregistrirane begunce. Medtem ko je ena skupina prostovoljcev pripravljala hrano, se je druga potrpežljivo, stoično in na dolgo pogajala s policisti, vodjo Rdečega križa in Civilno zaščito, ali vendarle obstaja način, da bi jim dovolili razdeliti hrano. Po vztrajnem pogajanju so jim dovolili. Manjkalo jim je 50 konzerv rib, da bi jih bilo dovolj za vse ljudi, zaprte v ogradi. Zato je ena od prostovoljk prišla vprašat prostovoljce RK, ali lahko dobijo manjkajoče konzerve rib iz zaloge Rdečega križa. Prostovoljke so odgovorile, da o tem odloča 'šef', ta pa je gladko odvrnil: »Ne, ne damo, kar naj bodo brez.« Bila sem zraven, zato sem protestirala, da jim moramo dati hrano. Po nekem čudežu je privolil, vendar »samo dva paketa konzerv, nič več«. Podobno je bilo z vodo. Naročil nam je, naj vodo nesemo do prostora za neregistrirane, ampak vsak samo dva paketa. Potem je šel zabojnik z vodo nazaj pod ključ, ne glede na to, ali so vodo dobili vsi ali ne. Rekel je: »Tle zadaj niso naša skrb.«

Očitno je bilo tudi, da se nekatere prostovoljke bojijo stika z begunci, se jih izogibajo in gojijo do njih vrsto predsodkov. Čeprav je to mogoče razumeti tudi kot obrambni mehanizem pred stisko in sramom, ki ju doživljajo nekateri prostovoljci, ko se vsak dan soočajo s ponižujočim razčlovečenjem, ki ga Slovenija sistematično izvaja nad begunci z režimom sprejema, vendarle ta strah in izogibanje kažeta tudi na neusposobljenost za pomoč ljudem v stiski. Videti je bilo, kot da Rdeči križ oskrbo organizira predvsem kot upravljanje zalog: zbiranje, razvrščanje, pakiranje, skladiščenje, prekladanje, deljenje hrane in oblek pod močnim nadzorom policije in vojske, čiščenje, vendar vse s čim manj stika z begunci. Tisti, ki smo navezali stik z begunci in prisluhnili njihovim specifičnim potrebam po plenica, robčkah, mleku za dojenčke ipd., in ki smo pomagali tudi neregistriranim beguncem, smo bili predvsem 'zunanji' (kolikor smo se lahko izmuznili iz tempa nesmiselnega dela in skoraj skrivaj vzpostavili stik z ljudmi) ter mednarodni prostovoljci in zdravniška oskrba. Dostop 'zunanjih' prostovoljcev do taborišč pa se čedalje bolj omejuje. Vsaj ta dan se je v brežiškem taborišču zdelo, da je oskrba beguncev zaupana organizaciji, ki za to delo ni usposobljena: ne zna sodelovati z drugimi prostovoljskimi organizacijami, operativno organizirati delitve oblek, poskrbeti za tople obroke ali vsaj topel čaj, zagotoviti ustreznega števila obrokov, usposobiti vodij, ki bi bili sočutni in organizacijsko sposobni, ter prostovoljcev za človeški pristop do ljudi.

Na podlagi izkušnje iz taborišča v Brežicah lahko povzamem, da so registracija in discipliniranje beguncev ter varovanje lokalnega prebivalstva pred izmučenimi ljudmi, med njimi številnimi otroki, dojenčki, ženskami, družinami, ki si rešujejo življenje z begom pred nasiljem in bedo v državah izvora, primarna načela sprejema beguncev v Sloveniji. Oskrba ljudi in humanitarni vidik, ki ju v Brežicah vodi Rdeči križ, sta temu povsem podrejena. Če bi bilo obrnjeno, da bi organizacijo nareko-

vala človeški pristop in skrb za ljudi, bi begunce najprej namestili v pokrite, po možnosti zidane, ogrevane prostore, jih nahranili s toplo hrano, jim omogočili, da se umijejo, preoblečejo in spočijejo, jim dali informacije, vključno z možnostjo azila v Sloveniji, omogočili zdravniško oskrbo in organizirali prevoz naprej, med tem pa, če je res potrebno, opravili registracijo.

Tovarna Beti v Dobovi, 29. oktobra 2015 ali S prostovoljci so same težave

Nina Kozinc

V nekdanji tovarni Beti v Dobovi nas je kot Adrine prostovoljce sprejela Adrina »šefica« s kapo šiltom na pobrity glavi in masko čez usta. Videlo se je samo njene lepe, mlade oči (kot če bi nosila nikab). Vidno v stresu je letelo iz nje: »Upam, da nihče med vami ni aktivist, včeraj so naredili štaló, ne prenašam jih.« Vprašam jo kakšno štaló in pove, da so, »pod krinko, da bodo delili juho, snemali tukaj ... kako sem jih slišala na sestanku ... zato vam takoj povem, snemanje in fotografiranje je strogo prepovedano, od vas pričakujem upoštevanje mojih navodil in red, red je moja zahteva, vse drugo je moteče, nesprejemljivo, ne bom poslušala ugovorov, takoj boste leteli ven.« V verigi se nato lotimo pakiranja hrane v plastične vrečke, zato natakнем rokavice, masko spravim v žep. In je steklo: jabolko, kruh, voda, mleko, marmelada, čokoladica, jabolko, kruh ...

Čez nekaj časa pride »šefica« po nas, naj gremo čistit halo. Mimogrede me vpraša, ali je S. iz Protirasistične fronte in ali ni bila prisotna pri septembrski blokadi ceste na Obrežju. Mimo skladišča z obleko smo stopili v prostor, ki me je popolnoma stresel. Še prejšnji dan naj bi v nekdanji tovarni Beti po poročanju medijev zadrževali tudi 2000 ljudi. Hala je bila zdaj prazna, nekaj sto ljudi so zadrževali na dvorišču tovarne, kamor so vodila vrata iz hale in kjer naj bi bili dve stranišči za begunce. Vstopili smo izpraznjeno prizorišče, ki je razkrivalo posledice nevdržnih razmer, v katerih so zadrževali odločno preveč ljudi. Najprej sem zaznala vonj: smrdelo je, neznosno je smrdelo. Toda to ni bil zgolj vonj po človeku, pomešan z vonjem razpadajoče hrane in predihanega zraka. V veliki hali so na betonskih tleh ležale okoli 5 cm debele ležalke, pokrite s pomečkanimi umazano sivimi rjuhami za enkratno uporabo, ki so bile nekoč bele; postavljene so bile tik druga ob drugi in komaj kaj prostora za hojo je bilo med njimi. Vseposod odprte konzerve, odeje med ostanki sadja, plastike, oblačil, kruha, umazanih pleníc; nekaj ležalk je bilo polulanih, v kotu hale je počila vodovodna cev in da se voda ne bi zlivala v prostor, so tja naložili kup ležalk. Dve prenosni stranišči za begunce sta bili na dvorišču, košev za smeti nisem videla. Vstopila sem v antivonj Proustovih magdalenic, v senzorični sprožiléc, ki te vrže v septično jamo bivanja, v ogabo, v katero so stlačili in zaprli ljudi. Kje so bili higieniki, sanitarci, inšpektorji, strokovni malikovalci čistoče,

kam so obračali glave?

Avtomatično sem potegnila iz žepa masko, si jo nataknila na obraz, dihala skozi usta in začela zlagati ležalke na kup, odeje na ograjo, za katero so v koridorju do zidu spet postavljali v vrsto begunce, ki so jih po skupinah spuščali na avtobus. »Go, go!« so vpili robokopi in jih šteli na izhodu iz ograde. Skupina po videzu mladoletnih afganistanskih Hazarov se je zadaj prerekala, ampak samo do trenutka, ko je do njih pritekel robokop in zatulil: »Pizda vam materna ciganska, tih bodte, če ne vas bom premlatu!« Kako je zmrazilo, njih in nas dobrovoljce, fantje so dobro razumeli in utihnili; po mojem vzkliku v smislu, naj ne ravnaajo tako z ljudmi, smo tudi dobrovoljci ob ritmu ukazov *go, go, go* naprej čistili halo. Ko smo jo na grobo pometli – po kotih in med rešetkami ograd na tleh je bilo še polno svinjarije – je prišla Adrina »šefica« in rekla, naj položimo ležalke nazaj na tla. Takrat se je moja dobrovoljska pot približala koncu. Zgroženo sem vprašala, ali resno mislijo v ta kužni prostor znova namestiti ljudi, ali ga ne bi raje najprej izpraznili, splaknili z vodnimi curki, potem razkužili. Tako je najprej na glas premlevala moja gospodinjska pamet, potem pa nadaljevala, da je pravzaprav treba ta prostor zapreti, ker je nečloveški. »Ven, takoj ven!« V hipu je bil ob meni robokop in me pospremil iz tovarne.

Najprej je bilo olajšanje, ki ga prinese neobremenjeni vdih svežega zraka, potem pa jeza, da sem se prostovoljno vpletla v vzdrževanje pogona tega surovega sistema, ki ga je spočelo umetno ustvarjanje izrednih razmer, saj so taborišča drugod po državi ostala prazna. Pekla me je sprevržena manipulacija o sanitarni nevarnosti in zaščiti pred begunci, ki naj bi jo ti pomenili za zdravje domačinov, obenem pa jih dobesedno zapirajo na deponijo. Surov sistem izvablja surovost iz policistov in humanitarcev, teh ljudi posebnega kova naše sedanosti in prihodnosti. V šentiljskem taborišču je vladala med *stuffom* tako rekoč uglajenost v primerjavi s policisti in humanitarci v tovarni Beti v Dobovi.

V tovarno Beti je še tisto noč prišla nova skupina ljudi, čez tri dni so jo izpraznili. Čez nekaj dni sem na televiziji videla Adrino »šefico«, spet z masko na obrazu in čepico na glavi, kako v tempu Charlieja Chaplina iz filma *Moderni časi* prelaga robo v begunskem taborišču Dobova II, ki je zrastle na prostoru nekdanje livarne. V nekdanjo tovarno Beti trenutno ne nameščajo ljudi.

Dobova – nekdanja tovarna Beti, 29. oktobra 2015

Katja Mrak

Včeraj sem preživela dan in del noči na naši južni meji, v nekdanji tovarni Beti. Razmere v njej problematizira tudi odprto pismo civilnodružbenih organizacij predsedniku vlade Miru Cerarju in omenja možnost tožbe pred Evropskim sodiš-

čem za človekove pravice.

Odzivam se na pismo gospoda, ki se zaradi te kritike kot državljan Slovenije čuti prizadetega, vendar sem prepričana, da bi tudi sam takoj podpisal apel, če bi preživel le pol ure na terenu.

V nekdanji tovarni Beti so razmere tako nedostojne, da ne bi tam pustila spati niti svojemu psu, saj mi je šlo dobesedno na bruhanje od smradu in umazanije. Predstavljajte si, da nastaniš na smetišče, ki smo ga prostovoljci prej sicer lahko malo pometli, številne družine z malimi otroki, jih vse zadržuješ za ograjo in prepoveduješ komurkoli dostop do njih, groziš prostovoljcem, da jih boš vrgel ven, če ne nosijo zaščitne maske in rokavic, po drugi strani pa množica ljudi na drugi strani ograje nima niti možnosti, da bi si umila roke, ko pride iz umazanih kemičnih stranišč. Ko je neka gospa vprašala, ali bi se lahko kje umila, ji je policist zabrusil, če misli, da je turistka in je prišla v hotel. Za dvesto ljudi, natlačenih v eno tovarniško dvorano, ni bilo ene same pipe, torej tudi nobenega vira pitne vode, umivanje pa se tako in tako razume kot luksuz. Da je luksuz tudi odžejanje, se je izkazalo, ko nismo smeli nikomur prinesiti vode, češ, da so dobili male plastenke vode že pred nekaj urami na vlaku. Gospa, ki je prosila za vodo, da bi lahko dojenčku namešala mleko, je dobila plastenko (mrzle) vode, skrite v pulover, seveda smo ji jo podali čez ograjo.

Varnostni diskurz, materializiran in normaliziran v obliki ograj in vojakov z brzostrelkami, se uporablja za opravičevanje in vzdrževanje delitve na nas in njih. Nas, ki smo ubogi, preutrujeni, izpostavljeni morebitnim okužbam in delamo v nemogočih razmerah, ter njih, ki so lahko hvaležni, da jih ne pustimo umreti od mraza in lakote. Pri tem pozabljamo, da gremo lahko mi po izmeni domov pod tuš in v posteljo, oni pa se selijo iz enih nemogočih razmer v druge, brez informacij kam gredo in ali bodo lahko to noč slučajno zaspali, ali pa jih bodo po uri spanja pod prižganimi tovarniškimi lučmi vrgli pokonci in peljali neznano kam, kjer bodo spet več ur čakali v vrsti, da se bodo lahko potem usedli na umazane jogije in prosjačili za vodo. Čista dehumanizacija beguncev, ob kateri pa naj bi se mi počutili dobro, ker opravljamo človekoljubno delo. Obrača se mi!

Sprašujem se, ali bi na takšno smetišče nastanili nekaj tisoč Slovencev, ki bi po naravni nesreči ostali brez strehe nad glavo? Če nam nastanitev takšnega števila ljudi povzroča logistične preglavice, bi to moralo potencialno skrbeti tudi vse patriote, ki bi preko forumov raje reševali revščino v Sloveniji. Da varnostni diskurz služi prikrivanju rasizma nakazuje tudi vprašanje ali bi recimo begunce iz Avstrije, Nemčije ali Švedske zapirali v ograje in omejevali prostovoljcem z maskami na obrazu dostop do njih? Ne dvomim, da bi se begunci iz teh držav uprli tovrstnim razmeram, včeraj pa nisem zasledila nobenega negodovanja, vendar so vseeno vsi ti ljudje obravnavani kot varnostna grožnja.

Verjetno ta moj izbruh togote niti ni najbolj na mestu, ampak ne morem si pomagati. Srečno pri urejanju odnosov z javnostmi in strinjam se, da se nam ni treba opravičevati, če opozarjamo na sistematično kršenje človekovih pravic s

strani države. To je naša državljanska dolžnost, ne pa trepljanje drug drugega po ramenih! Solidarno!

Dobova, 29. 10. 2015

Sarah Lunaček

Taborišče v Brežicah so povsem izpraznili, morda ga bodo zaprli. V Dobovi so nekdanjo tovarno Beti za praznike izpraznili. Notri je zelo slab zrak, prostor je tudi sicer neprimeren za bivanje ljudi; vodo iz vodovodne cevi, ki je počila v kotu, ustavljajo s tem, da so v kot naložili kup ležalk. Neka družina je zato hotela spati zunaj, imeli so pomisleke, da bi otroci zaradi razmer v prostoru lahko zboleli. Prostovoljce usmerja Adra, ki je uvedla precej diktatorski režim.

Dobova II je postavljena na praznem zemljišču nekdanje livarne. Postavili so tri velikanske bele šotore (sicer jih uporabljajo za prireditve), vsak za 1000 ljudi, alias za en vlak ljudi, ki lahko ležejo na tla drug poleg drugega. Na lesenih podih se položijo tanjše ležalke, ki so bile kupljene za ta namen, a jih ni dovolj za vse; na kovinski ogradah visijo uporabljene sive odeje UNHCR, šotori so ogrevani. V taborišču je približno deset stranišč, a nisem opazila nobenega vira tekoče vode, ki bi bil dostopen ljudem za pitje in vsaj za umivanje rok. V taborišču je šotor Karitas z zdravnikom; poleg Karitas je prisoten še Rdeči križ. Zaloge hrane so solidne, obleko sproti dostavljajo, tako da najbolj manjkajo samo moški čevlji in jakne. Hrana in obleke so v delu enega od velikih šotorov, kjer so postavili pult za razdeljevanje hrane (jabolko, kruh, mleko, pašteta ali ribe ali sirček, vodo iz plastenk). Imajo grelnike, na katerem smo grelili vodo za hrano za dojenčke, ni pa gorilnika. Okoli dvesto ljudi (z otroki in dojenčki vred) so opolnoči odpeljali na registracijo na Obrežje, ob enih ponoči je pripeljal še en vlak ljudi.

Rdeči križ je usklajeval delo prostovoljcev, ki so očistili šotor in njegovo okolico in ga pripravili za naslednjo skupino. Poleg tega sortirajo obleko in jo delijo, delijo suho hrano in vodo, ko je prišla zadnja skupina, so med ljudmi delili tudi plenice za dojenčke in vložke. Obleko smo delili ob ograji, oboleli so lahko takoj prišli do zdravnika. Razmere so neprimerno boljše kot v nekdanji tovarni Beti, a je težko vzdrževati higieno, manjka možnost za umivanje. Če bi prišlo več kot 3000 ljudi, bi lahko posedli le na blatna tla.

SMS-sporočila iz Šentilja v noči z 29. na 30. oktober 2015

Tanja Završki

Kamp na slovenski strani je trenutno skoraj prazen, tukaj so štirje velikanski šotori s posteljami, kot tisti v Petišovcih. Pred vsakim je šest dixijev, tu je ekipa čistilcev, UNHCR, vojska. Manjšo skupino ljudi, deset, ki so še tukaj, peljejo k zdravniku. Rekle smo, da smo nočna izmena in da imamo humanitarno pomoč, in so nas brez težav spustili noter. Iz pogovora čistilcev smo slišali, da prihajajo trije vlaki. Tanja

Medmejno območje, kamor usmerjajo ljudi iz kampa; za ogrado je več tisoč ljudi brez šotorov, zaprtih med ograjo avstrijskega kampa, ki se je razširil čez večji del medmejnega območja. Vojak mi pove, da stoji v ogradi vsaj 3000 ljudi, saj Avstrija spušča danes manj kot prejšnje dni. Ob avstrijski ograji stoji kakih 20 vojakov. Od območja, kjer so ujeti, nas ločuje policijski trak, oddaljen 15 metrov, vmes stoji slovenska vojska, pred njim je množica novinarjev. Ljudje kričijo, protestirajo, vojska kriči *keep down*, vmes tišina, spet kriki. Nešteto dojenčkov, otroški jok. Tanja

Please help me please my boy help me, otrok gori od vročine, Petra je pregovorila vojaka, naj ga spusti ven. Drug vojak me prosi za čeveljčke, zunaj je otrok bos. Tanja

Ljudje nam dajejo denar in iz bližnje picerije jim nosimo pice, vojska dovoli, kadar se ne nagiba ograja, zdaj so vojaki začeli brcati v ograjo, da ljudi vrže vznak. Iščemo pomoč, hrano in vodo, ker en po en oskrbljen človek ne vodi nikamor, že več kot sto ljudi je ob ograji. Nekateri so že tri dni na območju brez hrane in vode. Tanja

Gospa iz Karitas me je nadrla, češ da smo jim ukradli jopiče, ker so oranžni, tako kot njihovi, in je bila čisto v šoku, ko sem ji rekla, da je moj, in pokazala, da zadaj ne piše Karitas. Večina ljudi je tu vsaj 5–6 ur ali ves dan, zdaj skušamo poskrbeti vsaj za vodo, Karitas noče, angažiramo Civilno zaščito. Tanja

S Karitas so blazno zadirčni, policija in Civilna zaščita aktivno skrbita za kombi z vodo, ki jo bomo razdelile me tri in UNHCR, tu vse terorizira Karitas. Tanja

Trenutno smo precej nemočni, od ograde nas odganja Karitas, noter se ne da priti, za zdaj. Smo nazaj v izpraznjenem kampu, kjer varujemo bolnega otroka, ki spi, medtem ko je šel njegov oče z vojsko iskat ženo z dojenčkom na medmejno območje. Kamp pa je že od poldneva prazen, samo kakih 20 ljudi z dojenčki je tu, obnemoglih, da so smeli ostati, medtem ko vsi drugi nesmiselno čakajo zunaj, ujeti na mrazu in vlagi. Bajе Avstrijci spuščajo, a počasi. Nihče ne ve, koliko ljudi je tam

zadržanih, vojaki pravijo, da 2000 in več, Karitas pa, da zagotovo manj kot 1500, evidence ni. Ob ograji skandirajo, slišati je jok in kričanje.

Skandirajo: *LET US IN*. Tanja

Humanitarne organizacije so odšle domov, standardno ob desetih, zdaj smo se same lotile deljenja stvari in smo nemoteno med ljudmi. Nič se ni spremenilo, ljudje še vedno čakajo sredi ničesar, kamp še vedno prazen. Energija je sicer dobra, pravijo, da ni nič tako strašnega kot Brežice. Tanja

Ljudje bodo na medmejnem območju do jutra, Avstrijci spustijo približno vsako uro 50 ljudi čez, iz skladišča Karitas jim nosimo (krademo in policija nas podpira) stvari, ki jih naročijo ljudje, policija nas pusti z avtom zraven in eden je celo hotel pogledati, kako nam uspe brez težav mirno deliti stvari, kar se jim očitno zdi neverjetno. Sicer je najhujši sam ta občutek zapora in ljudje so zgroženi, zakaj se to dogaja, zakaj jih ne spustijo. Veliko ljudi je zanimal azil v Sloveniji in kako je s pravicami za istospolno usmerjene. Ob treh se pričakuje naslednji vlak. Ob skladišču je še en velikanski šotor, kjer spiyo družine z otroki. Tanja

Vlak odpovedan, zadržali so ga nekje na poti. Našli spečega zdravnika za bolnega otroka, ki je nekako privolil, da ga pripeljemo, saj ljudi, ki 'samo' bruhajo, imajo grižo, drisko, so zeleni v obraz in podhlajeni, naj ne vozimo v ambulanto, ker te »probleme imajo tako in tako vsi«. Ponoči je sicer vse lažje, ko ni nobenih organizacij, imamo povsod dostop, recimo. Tanja

Poročilo, Šentilj v noči med 29. in 30. oktobrom 2015

Tanja Završki

Mejo iz Slovenije v Avstrijo je v zadnjem dnevu in noči prečkalo zelo malo ljudi, tisoči so še vedno ujeti v zastoju na eni in drugi strani. Proti jutru je postajalo v ogradi na medmejnem območju čedalje bolj nevzdržno, čedalje več ljudi je nujno potrebovalo medicinsko pomoč. Na tleh je ležal človek, napol nezavesten, bled, v krču, in se vsake toliko začel tresti, kot da bi ga stresala elekrika, bilo je grozljivo. Klicala sem 112, kjer so mi rekli, da so za to območje pristojni reševalci, ki so v kampu, in da ne morejo nič. Odpeljala sem se ponje v 300 metrov oddaljen, včeraj opoldne izpraznjen in vso noč prazen kamp z velikimi ogrevanimi šotori, in ponovno zbudila reševalce. (Že prej nam je bilo rečeno, da vse težave in bolezni, ki si jih lahko zamislimo, niso primeri za zdravnika, saj namreč vse po vrsti muči vse.) Vseeno pa so se odpeljali do *no man's landa*, izstopili iz reševalnega vozila in

nejevoljen reševalec nam je, stoječ ob bolnem, povedal, da to območje ni v njihovi pristojnosti in da bi se morali s tem ukvarjati avstrijski reševalci, saj je to njihovo ozemlje. Zaprepadene nismo mogle verjeti, stal je tam deset minut, obnemoglega človeka ni niti pogledal, in govoril, da tu ne morejo nič, naj se naučimo, da jih ne moremo kar tako klicati ...

Zato sem šla na avstrijsko stran, kjer sta me avstrijska policija in vojska takoj napotili v avstrijski kamp (Spielfeld), kjer sem doživela še hujši šok: na majhnem območju približno 3000 ljudi dobesedno stiščanih, zmetanih na kup, čepijo speči drug ob drugem, neprehodno, šotori so polni, spijo ob kantah za smeti, naslonjeni na vrste kemičnih stranišč, zaviti v termofolije, tako da je telo na tleh neprepoznavno ... Pravzaprav je tam toliko infrastrukture, da ni prostora za ljudi, in ves odprti prostor je pregrajen z ograjami, postavljenimi cikcak, zato nastajajo dolge vrste, a ljudje tam spijo, ždijo izčrpani, zaprepadenih obrazov, med njimi nešteto vojakov in policistov, ki se derejo nanje: *We have rules here!!!* Neko dekletu policistu: *Excuse me can I ask ...*, policist pa zakriči *No, no questions, quiet!!!* S 'slovenske strani' je ob petih zjutraj slišati skandiranje *Open border, open border*, jok in *doctor, doctor*. Medicinski šotor je velikanski, ampak ljudi odslavljajo že na vratih. Zraven delijo čaj in topel obrok, kuskus s prilogo. Prebijem se do reševalcev in jim razložim nujno situacijo, nekaj se jih že pripravi na odhod z vozilom na 'slovenski' *no man's land*, ko jih šef ustavi, da to ni njihova stvar, da je to stvar Slovencev.

Vrnem se čisto na koncu z močmi in živci. V tem času je dvema 'sodelavkama' ponovno uspelo priklicati slovenske reševalce ... Tako so človeka, recimo da, oskrbeli v petih minutah, dali so mu sladkor in vodo.

Sicer pa smo bile edine, ki smo čez noč na to območje dostavljale vodo, ki smo jo jemale iz skladišča, saj to v odsotnosti Karitas ni bilo problem, seveda pa je je bilo premalo za vse, kot vsega drugega; deljenje stvari se zdi sizifovo delo. Predstavnica UNHCR je rekla, da je bilo to noč bolje kot prejšnjo, ko vode sploh niso dobili. Med njimi je bil tudi režiser iz Sirije, ki snema in dokumentira dogajanje. Prišel je še nekdo z razbito glavo, krvav po jakni, omotičen, reševalci so ga ignorirali. Ponovno pretep. Pustile smo mu nekaj nalgessinov. 'Sodelavka' je tekla še po toplo mleko za dojenčka, vsakič 300 metrov do praznega urejenega kampa in nazaj.

Izčrpane od nemoči, jeze, zgroženosti smo se okrog šestih napotile domov, pred tem pa dobile še informacijo, da tam dojenčki množično umirajo, so neozdravljivi ... 'Sodelavka' je poklicala 112, jasno opisala dogajanje in jih poskušala napotiti tja. Odgovornosti ne prevzema nihče, vse je samo podajanje in izmikanje, kdo je za kaj pristojen ... Bajje je lažje preživeti dva brodoloma kot noč v slovenskem taborišču.

Šentilj, noč med 29. in 30. oktobrom 2015

Petra Čičić

Noč sem preživela v enem od taborišč na slovenskih mejah, v Šentilju. Vse, kar bi bilo manj dramatično od poimenovanja taborišče, bi zmanjševalo alarmantnost resničnega stanja v tistem večeru. Pazniki v taboriščih so pogosto kar humanitarne organizacije, ti neomajni zagovorniki krilatice »red mora biti«, ki sega tudi do skrajne meje ogrožanja človeških življenj; reda seveda nikakor ne morejo vzpostaviti, prav tako ne morejo ohranjati kakršnegakoli nadzora nad razmerami. Nenehno ponavljajo, da je treba poskrbeti za varnost prostovoljcev in varnost beguncev. Naša varnost pomeni, da beguncem arbitrarno omejujemo dostop do osnovnih človekovih potreb, tj. vode in hrane ter medicinske oskrbe, pa seveda tudi do primernih oblačil, obutve, cigaret, ogrevanih prostorov, elektrike, interneta, kakršnihkoli informacij, stika s sorodniki in prijatelji, prostega gibanja, da bi lahko sami poskrbeli zase. Vse to se počne v skrbi, da »nas« v stiku »oni« ne bi raztrgali. »Raztrgali, raztrgali ...« kolikokrat sem slišala te besede v zadnjem tednu. Zato toliko vojakov in policistov. To pomeni še več opozoril o grozečem raztrganju. Skrb za varnost pa pomeni: prisotnost mitraljezov, uniform zato, da begunci, ko v vrsti stopajo po kruh in sardine, ne bi raztrgali ali pomendrali drug drugega.

Naj opišem dogajanje, da ne bo kdo rekel, da pretiravam; ponoči sem namreč poslušala, kako »migranti« lažejo in izkoriščajo, da niso zaprti v ogradi na medmejnem območju ves dan in da ni res, da niso dobili hrane, vode – pozneje pa nas je vojakinja prosila, naj ljudem v ogradi prinesemo vodo, da je neznosno, da so tam že ves dan brez vsega.

Torej, v Šentilju sta dva kampa za begunce. Prvi, zgornji, ki je bil vso noč večinoma prazen, je, kakor mi je uspelo razbrati, zgledno urejen, vsaj glede na to, kar sem videla na mejah dotlej. Imajo ogrevane šotore, zložljive postelje, medicinski šotor, stranišča, delijo zajtrk, kosilo in večerjo. Vendar je bilo v tem kampu le okrog dvajset ljudi, ki so bili v zdravniški oskrbi, ali pa so čakali na svojce, ki so jih odpeljali v bolnišnico.

V spodnjem kampu pa je bila slika popolnoma drugačna. Tam je bilo nagnetenih nekaj tisoč ljudi, ki so na nikogaršnji zemlji čakali na vstop v Avstrijo. Čakali so že nekaj ur, ves dan, vso noč. Ko smo še z dvema prijateljicama prišle tja, so nam začeli ljudje moliti denar skozi ograjo in kričati pica, pica. Čez cesto je namreč picerija, zato smo jim prinesle deset ali petnajst pic, ki so v trenutku pošle; prosili so nas za vodo, cigarete, vsega je manjkalo. Rdeči križ nam je prepovedal deliti stvari. Strinjam se, da nisem prišla v Šentilj, da bi vso noč hodila po pice, strinjam se tudi s tem, da je to neprimerno, vendar pa nikakor nisem mogla stati pri miru in lačnim ljudem zaradi varnostnih razlogov odrekati hrano.

Po mojih izkušnjah z mej je problem predvsem organizacija dela in distribucije. Ko smo pozneje policistu povedale, da po najboljših močeh že vso noč delimo lju-

dem stvari, je šel z nami, da se je prepričal, kako je to videti, ker ni mogel verjeti, da nas ljudje niso »raztrgali«, kot vsi nenehno mantrajo. Ko so ponoči pripadniki vseh humanitarnih organizacij odšli domov, smo lahko do jutra ob prisotnosti policistov in vojakov nemoteno razdeljevale hrano. Nekateri policisti so celo zelo odobravalni naše početje, eden nam je pomagal. S pomočjo prevajalca smo sprejemale naročila, zbrale denar in na bencinski črpalki kupile, kar so nam naročili: vodo, čokolade, piškote, čips, predvsem pa veliko cigaret.

V medicinskem šotoru smo se spoprijateljili z otroki in se igrali, peli, se vrteli, pravi žur smo imeli, ko so otroci začeli govoriti *šokolat, šokolat*. Peljala sem jih do šotora s hrano, ker sem mislila, da bom ob njihovi prisotnosti lažje komunicirala s prostovoljko s Karitas. Ko smo povedali, kaj želimo, jim je druga humanitarka dala rokavice. Rekla sem ji, da nismo prišli po rokavice, ampak po čokolado, druga prostovoljka Karitas pa je rekla, da je zdaj pozno in zato otroci ne morejo več dobiti čokolade. To je rekla v šotoru, ki je bil do vrha naloženem s hrano, tudi sladkarijami, ki jih prinašajo ali pošiljajo ljudje. Neka samoorganizirana prostovoljka nam je nato rekla, naj gremo po čokoladice v skladišče, ker tam zdaj ni nikogar. In smo šli.

Proti jutru se začnejo vsakič stvari zapletati, čedalje več ljudi je onemoglih, bolnih, potrebnih zdravniške pomoči. Tako smo v ogradi na medmejnem območju opazili človeka, ki se je na tleh nenadzorovano tresel in se ni odzival. Takoj smo poklicale reševalca. Prišel je in se odločil, da človeku ne bo pomagal, da ne more v ogrado med ljudi, da to ni naša, se pravi slovenska, pristojnost. Povedal je tudi, da nas migranti ogrožajo, jaz pa sem mu rekla, da se jaz veliko bolj ogroženo počutim od človeka, ki noče pomagati sočloveku. Reševalec se je odpeljal nazaj. Vendar nismo obupale. Prijateljica je šla pregovarjat Avstrijce. Tam je vladal še večji kaos, nihče ni bil za nič pristojen, rekli so ji, da človeku morda lahko pomagajo, če ga pripeljemo do roba ograde, do Avstrijcev. Nato sem stopila do naše policije in jih pregovorila, da so končno še enkrat poklicali rešilca. Prišel je drug bolničar, človeku so ljudje v ogradi pomagali do roba ograje in bolničar mu je brez omahovanja nudi prvo medicinsko pomoč.

Pred odhodom iz Šentilja so mi povedali, da dojenčki v ogradi ne jedo, da se ne odzivajo, razširjajo se celo govorce, da umirajo. Poklicala sem 112 in sporočila, kaj se dogaja, za vsak primer, da se pozneje ne bi kdo pretvarjal, da ni vedel. Čez eno uro me je poklical gospod z Rdečega križa in mi po telefonu deset minut razlagal, da delajo vse tako, kot je treba. Mislim si, ja, s prekritimi očmi, s prsti v ušesih, »po pravilih, pravila morajo biti, ker tako nihče ne more biti kriv«.

Fantu, ki nam je pomagal pri prevajanju pri nujni medicinski oskrbi nekega otročka, sem povedala, kako sem v muzeju v Jasenovcu videla prstan enega od preživelih taboriščnikov, na katerem je bilo na notranji strani vgravirano »Proči će i to...« Vem, da si v tem trenutku ponavlja prav to, *proči će i to, proči će i to ...*

Še nekaj: vsakič, ko je človek soočen z brutalnim nasiljem države, je manj šokiran. Ne dovolimo, da zaradi vsakdanjosti brutalnih podob postanemo otopeli.

Dobova, 1. in 8. novembra 2015

Jedrt Jež Furlan

Dve mirni novembrski nedelji sem preživela v sprejemnem centru Dobova 2 (Livarna) kot prostovoljka Rdečega križa. Po uradnih statistikah je bilo tam 1. novembra do 18. ure 1050 beguncev, naslednjič, čez teden dni, 8. novembra, do 18. ure pa 850 beguncev. Preden smo ob osmih zvečer odšli domov (delala sem v izmeni od osmih zjutraj do osmih zvečer) smo razdelili hrano na novo prispelim beguncem. Torej je bila številka tisti dan po osmi uri zvečer nekoliko večja.

Center je med pokopališčem in cesto, ki vodi do mejnega prehoda Rigonce. Ob kratkem kosu zaprte ceste je bilo veliko policijskih, navadnih in eno gasilsko vozilo. Ob pogledu na policiste v črnem in vojake v polni opremi na vhodu v center sem se malček zdrznila. To je prvi prizor, ki ga begunci uzrejo. Oborožena vojska in policija. Vse to sem videla na televiziji, pa vendar me je pogled od blizu, v živo, presenetil. Sprejemni center je nekaj šotorov, različno velikih, urejen, pregrajen z ograjami. Veliko ograj na kupu.

Najprej so nas popisali, nam dali brezrokavnike, akreditacije, po pet plastičnih rokavic in masko. Sledila so osnovna navodila glede dela, rokavic in maske, predvsem, da jo po dveh urah zamenjamo. Potem smo zlagali hrano. Za približno tisoč ljudi. Ker nihče ni vedel, koliko ljudi bo prišlo. Sortirali smo obleke in čevlje. Vmes sem škilila med reži, kaj delajo begunci. Bili smo v istem šotoru, med nami sta bila le rahlo razprto platno in ograja. Spali so, se pogovarjali sklonjeni nad zemljevide, si vse, kar so imeli v torbah, pregledali in zložili nazaj. Otroci so risali, se igrali. Ko so stopili iz šotor, so nam izza ograje kazali, kaj potrebujejo. Nekako smo se zmenili, z gestami, nekaj angleškimi besedami. Tisti dan je bilo premalo moških obuval. Zato smo jim dali več toplih nogavic. Vseskozi z masko na ustih in rokavicami na rokah. Ko so odhajali, so imele prednost družine. Desetčlanski družini je uspelo povedati, da želi na Švedsko. Potrpežljivi in prijazni so bili. Stala sem ob družinskem zdravniku, rojenem v Savdski Arabiji, ki živi in dela na Madžarskem, in je bil v centru hkrati zdravnik in prevajalec. Ko se je z njimi pogovarjal, so ga prijazno gledali, se sramežljivo nasmihali in gledali v tla.

Ko so begunci zapustili šotor, smo ločili obleke, ki so jih pustili, ostanke hrane, smeti in odeje. Maksimalno smo se potrudili pospraviti po vseh kotih in potem pomesti. Z zaščitnimi maskami. Pod masko se zlahka in hitro potiš, sem vseeno vonjala smrad odej. Specifičen vonj. Ne gre za vonj po smradu potujočih ljudi, ki se že lep čas niso stuširali. Težko ga opišem. Še zdaj mi ne gre iz glave in spomina. Tudi očiščene in zapakirane odeje imajo sicer drugačen, a močan vonj.

Vmes je prišla pošiljka povsem novih ženskih čevljev in škornjev. Donacija. Ko so pripeljali hrano in pijačo, smo sestavili verigo in si podajali hrano. Malo smo skladišče tudi preuredili, da je lahko šlo vse noter in je bilo mogoče vmes hoditi. V kotu sta bili dve veliki zeleni torbi s paketi, ki so prišli iz tujine. Posebej so bile, reci-

mo, zapakirane reči za otroke. Plenice, obliži, kakšna čokolada, igrača. Na vsakem listek, napisan na roko in s posvetilom v angleščini: »Ne predstavljamo si groze, ki jo doživljate. Upamo, da se boste varno prebili čez vse. Upamo tudi, da bo vaše življenje kljub vsemu dobro. Želimo si, da bi lahko za vas naredili več,« sledili so podpisi vseh družinskih članov.

Po zdravila, moške čevlje in bunde smo se odpeljali v nekdanjo tovarno Beti. Nekaj oblek v skladišču je bilo novih, še z listki iz trgovin. Čez dan je nekdanjo tovarno varoval vojak v polni bojni opremi. Ko smo čakali na prevoz, sem ga spraševala, koliko je težko orožje, kakšnega dosega in moči je, o teži varovalnega jopiča, kaj ima po žepih. Na sebi je imel najmanj deset kilogramov opreme. Orožje je bilo pravo, še kar lahko in z velikim dosegom. Zvečer je bila tovarna malček osvetljena, odprta in brez varstva.

Ko so policisti dobili sporočilo, da je vlak prispel, smo vedeli, da ljudje pridejo čez približno dvajset minut in koliko jih bo. Ob prihodu so jih pričakali v koloni vojaki, policisti v črnem in mize s hrano, ki smo jim jo delili. Najprej za dojenčke, potem sadje, ribja pašteta, kruh, mleko, sladkarije, voda in nazadnje čistilni robčki, vložki, plenice. Tekoči trak, ki mora hitro teči. Če so se predolgo obirali, gledali in izbirali hrano, so jih vojaki in policisti priganjali. Ko se je vojak zadržal nanje, sem se zdrznila. Prav je, da red je, da sistem deluje, pa vendar sem si mislila, ali ne gre drugače? Nujno je bilo, da tisti z otroki dobijo mleko in otroško hrano. Nekateri so v »tekočem traku« hrano kopicili, drugi ne. Ena od mam je imela na sebi več torb in v naročju spečega otroka. Kar nanj smo položili hrano. Prijazno so nas gledali, večina se je zahvalila. Z besedo ali gesto. Vmes je prevajalec v megafon razlagal, kje so, kakšen je postopek. Potem so šli v kolono za registracijo. Najprej jih policisti in policistke pregledajo. Morda kdaj kakšen vojak zavpije v angleščini: »Ostani v vrsti.« Vse je potekalo dokaj mirno. Nekaj jih je šlo do zdravnika, z drugimi sem izmenjala nekaj besed. Malo jih zna angleško, jaz pa ne znam francosko.

Domov sem prišla utrujena. Se stuširala in potem ležala v kadi, polni tople vode. »Še stuširati se ne morejo,« me je zvalo. Obsedela sem v topli vodi in gledala v prazno.

Naslednja nedelja, 8. novembra, je bila še bolj mirna, beguncev je bilo še manj, prostovoljcev več, cesta ni bila več zaprta. V kotu šotora sta bili dve, kakopak z ograjo, ločeni ležišči. Gospa, ki je veliko spala, je čakala moža. Predoziral se je z drogo, s katero vrsto ne vem, zato je bil v bolnišnici. Oče in hči iz Afganistana sta ostala sama, ker je bila žena/mama s pljučnico v bolnišnici. Prijazen in malo starejši oče ni vedel, znal s približno leto staro punčko, kaj početi. To je bila priložnost za nas, prostovoljke. Očistile smo jo z robčki. V sprejemnem centru za begunce ni tekoče vode. Je hrana, so obleke in kemična stranišča. Energije polno deklico smo previjale in preoblekle. Potem sem z njo v naročju hodila po centru, ji govorila v slovenščini, kje je in kdo so ljudje okoli nas. Zvedavo me je gledala, se smejala. Šli sva do vojakov, domačih in estonskih policistov, prostovoljcev. Vem, otroci so tako priročni za zburjanje čustev, empatije in simpatije. Hamlina je bila zvezda

dneva. Neznancev, ki smo govorili v tujem jeziku in s prijaznim tonom, se ni bala. Nasprotno.

Predstavnike UNHCR sem prosila, da prevedemo napisa meso in ribe. Ko smo jim dajali hrano, sem opazila, da rib ne marajo preveč, za pašteto pa ne vedo, kaj je. Izrezala sem karton, napisi so bili v angleščini in v treh arabskih jezikih. Predlagali so, da tudi narišemo meso in ribe, ker jih veliko ne zna brati. Pred koncem osemurne izmene so z ljubljanskimi mestnimi avtobusi pripeljali večinoma družine. Po špalirju vojske in policije smo prišli na vrsto prostovoljci. Pozdravljali smo jih, pomagali zlagati hrano v vrečke. Nosili njihove torbe in otroke. Veliko otrok je bilo. Nekaj manjših skupin najstnikov. Kar nekaj je bilo dojenčkov, ki jih starši prenašajo v velikih, toplih in nerodnih košarah iz blaga. Moški, ki je imel velikanski nahrbtnik, je bil sam z nekajletno deklico. Ko sem ju pospremila do šotora, kjer so čakali v dolgi vrsti na registracijo, je nenadoma izginil. Z deklico in torbami sem obstala sredi šotora. Nekajminutna panika me je zagrabila, češ, kaj bomo naredili z zapuščenim otrokom. S prevajalcem, edinim tisti večer, smo našli moške, očetove prijatelje, in težava je bila rešena. Ti štirje moški so deklčinemu očetu vseskozi pomagali na poti. Oče je od nekod pritekel po hčer. »Dobro se je končalo,« mi je rekel predstavnik civilne zaščite in nadaljeval: »Ne vem pa, kako je s tistim očetom, ki je ostal s štirimi otroki. Dva sta se rodila pri nas, mama je umrla po porodu ...«. Drugi dan sem bila manj utrujena in žalostna. To pripisujem Hamlini, mali in veseli afganistanski deklici. Na avtocesti sem pomislila, da se nisem poslovila od nje in njenega očeta. Imelo me je, da bi šla nazaj.

Begunci so bili zame, preden sem se prijavila kot prostovoljka, tema za brskanje po tverterju in *facebooku*. Za merjenje argumentov med tisti, mi smo v njih videli ljudi, ki so morali od doma, in tistimi, ki v njih vidijo grožnjo, možnost za zburjanje strahu, panike. Predvsem nekoga, ki ogroža Slovenijo. Kako ogrožajo Slovenijo, mi še do danes ni jasno. Samo mimo gredo. Žal mi je, da ne ostanejo v Sloveniji. Morda bi tako omajali prestrašene in ogrožene. Toda Slovenija jih ne zanima, do zdaj večina ni niti vedela, da naša država obstaja. Vendar to prestrašenih in nestrpnih Slovencev ne premakne v njihovi trdovratnosti. Tolažim se, da gre za prestrašene in sebične ljudi, ki sedijo po varnih službah, domovih, božajo mačke, redno zalivajo rože, se imajo radi med sabo in jih je strah vsega, kar jim to varnost lahko spodnese. Zato bi topli, uplinjevali. Slaba tolažba, taki znajo za ohranitev svojega miru izvoliti najhujše despote. Gledala in brala sem poročila tujih medijev, pljuvanje po Orbánu in neodzivni Evropi. Sledila tistim domačim novinarjem in komentatorjem, ki jih cenim, ker vedo, o čem pišejo. Ko je Ervin Hladnik Milharčič v intervjuju na spletni strani Metina lista poudarjal, da je ukvarjanje z begunci humanitarna in varnostna katastrofa, me je prestrelilo, da ima prav, ko je trdil, da bi se z begunci moralo ukvarjati ministrstvo za promet, ne pa notranje ministrstvo in vojska. Gledala sem prenos parlamentarne seje in si utrdila prepričanje, da tam sedeči nimajo stika z realnostjo. Kaj njih v udobnih sedežih ogroža, da sprejmejo zakon, ki omogoča, da vsako združevanje večjega števila ljudi na enem mestu daje

vojski širša pooblastila? Z žico, ograjami, policisti in vojaki bi zavarovala parlament. Naj ostanejo notri, sedijo, se pripravajo in prek televizijskega zaslona ohranjajo stik s svojimi volivci. Zavarovani.

Pomagat sem šla, ker je to najmanj, kar lahko naredim. Pa da jih vidim od blizu. Ljudi, ki so lačni, spijo na njivah in za velik del Slovenije pomenijo nevarnost. Zanimalo me je, kaj dela vojska in kako se ljudje v resnici odzivajo. Nimam denarja, da bi – četudi malo – finančno prispevala. Obleke in stvari, ki jih ne potrebujem, sproti dajem tistim, ki živijo v mojem mestu in imajo še manj kot jaz.

Prvič nisem imela časa, da bi se z begunci pogovarjala. Čiščenje šotorov, sortiranje hrane, oblek, čevljev. Edini stik z njimi sta bila uvodni pozdrav in suha hrana, ki smo jim jo dajali v vrečke. Pa hitro in gestikulativno komuniciranje o velikosti čevljev, bund, puloverjev, ki so jih potrebovali. Od kod ste, kako ste ... ni bilo časa za klepetanje. Drugič je bilo priložnosti za pogovor več, vendar je pogovor težko stekel, ker, kot sem že omenila, angleščine ne znajo ali pa zelo malo. Nekaj besed.

Begunci dobijo papir, lahko bi se prosto gibali. Pa se ne. Ne morejo v trgovino po cigarete, recimo. Poleg tega nimajo časa, ko jih popišejo in se preoblečejo, gredo naprej. Čemu vojska, torej? Dobro, izgledati morajo strogi. Še kar neprijeten prizor je, ko se begunci iz avtobusa napotijo do hrane, vmes pa vojaki v polni bojni opremi. Prizor, ki ga prav gotovo poznajo od tam, od koder bežijo. Zdi se mi, da bi bili vojaki bolj uporabni, ko bi sneli neprebojne jopiče, puške, plinske maske in drugo opremo. Preprosto zato, ker bi se lažje gibali, dvigovali, pomagali nositi. Pa naj gre za odeje, hrano ali otroke. Bližnje srečanje z begunci me je zbudilo iz (splošne slovenske) otopelosti. Ljudje v stiski so. Vse, kar jim je ostalo v življenju, nosijo s seboj. Ironično, vem, so me odrešili. Mojih malih problemov v normalni državi. No, polni dobrih ljudi, slabih politikov in prestrašenih junakov na spletu.

Šentilj, 2. novembra 2015

Jadranka Plut

Včeraj zvečer okoli 21. ure sva se s kolegom samoiniciativno odpravila iz Ljubljane v Šentilj, da bi ponudila kakršnokoli pomoč, ki bi bila potrebna v zbirnem centru.

Glede na to, da nisva bila registrirana pri t. i. uradnih organizacijah kot prostovoljca in naju ni v Šentilj poslala katera od organizacij, sva se pred tem pozanimala, kako ravnati. V Šentilj sva prispela okoli 22.30; bilo je sorazmerno mirno. Suvereno sva nastopila in se sklicevala, da sva prišla kot prostovoljca Slovenske filantropije (nazadnje se je izkazalo, da Slovenske filantropije sploh ni bilo tam), s seboj sva imela tudi oranžna odsevna brezrokavnika. Vojaki, s katerimi sva največ komunicirala, so bili prijazni in so nama svetovali, kje naj se oglasiva in povprašava za pomoč.

Ko sva se sprehodila čez teren, nisva opazila beguncev, ki bi se zadrževali zunaj – na srečo, kajti noč je bila zelo hladna. Gospod s Karitas nama je pojasnil, da ne potrebujejo dodatne prostovoljske pomoči, ker trenutno obvladajo položaj, in da je napovedan prihod vlaka opolnoči, vendar bosta s kolegom sama lahko razdelila vodo beguncem, ki bodo z železniške postaje preusmerjeni naravnost v šotorišče.

Predlagal nama je, naj greva pogledat še na avstrijsko stran in da morda tam potrebujejo več pomoči. Odpravila sva se čez t. i. *no mans land* in tudi tam na srečo ni bilo ljudi, ki bi se zadrževali zunaj. Območje je bilo izpraznjeno, samo stvari so ostale. Srečala sva avstrijski prostovoljki iz organizacije TWO, ki skrbi za kuhinjo. Bili sta zelo jezni na avstrijski Rdeči križ, ki različnim samoiniciativnim prostovoljcem onemogoča, da bi pomagali brez registracije in jasnih pravil, ki se jih morajo držati. Celotno kuhinjo so jim hoteli zapreti, zato sva bila pripravljena priskočiti na pomoč in skupaj z drugimi člani to poskušati preprečiti, a se na srečo to sploh ni zgodilo.

Ker se zdaj čedalje bolj zavzemajo za hiter prehod čez Slovenijo, sva imela občutek, kakor da ni več velikih potreb za delovanje na terenu. Seveda pa je položaj nepredvidljiv in se lahko to zelo hitro spremeni. Namreč, včeraj ponoči niso pričakovali relativno velikega števila beguncev, zato so zatrjevali, da lahko sami obvladajo položaj.

Kljub kratki izkušnji hitro dobiš občutek, da akreditirane organizacije delujejo po sistemu: če nisi naš, ne moreš biti zraven, in nenavadno je, da mora človek, ki je pripravljen pomagati, za to prositi ... Po drugi strani pa se ta isti sistem v praksi velikokrat izkaže za neučinkovitega ...

Dobova (sprejemni center za begunce – Livarna), 13. novembra 2015

Maja Ladić

Sprejemni center so preurejali in ga prejšnji dan zvečer začeli spet uporabljati. Zdaj je veliko večji kot prej, vsi šotori so na asfaltiranih tleh, kar je neprimerljivo boljše za zimo; šotorov je več, v dveh večjih šotorih so stranišča in korita z vodo (skupaj okrog 30 stranišč in 20 pip), kar je veliko boljše v slabem vremenu, saj so pod streho. Poleg zdravniškega šotora in zabojnika RKS RFL bodo postavili še UNHCR šotor za informiranje. Problematično se nam je zdelo, da begunci sami niso mogli do šotora Rdečega križa z oblekami in obutvijo ali hrano. V zagrajenem delu so morali čakati, da je kdo od prostovoljcev Rdečega križa prišel do njih in jih vprašal, ali kdo kaj potrebuje.

Ob osmih zjutraj je bilo v sprejemnem centru bilo že 540 ljudi, ki so čakali v šotoru, da bi nadaljevali svojo pot. Nekateri so sedeli, drugi ležali na tleh na odejah, hodili so ven (a le do ograje ali do stranišča), spraševali so, kako dolgo bodo

še morali čakati. Nekateri so želeli do zdravnika in smo jih spremljali skozi labirinte ograj (ali čeznje) tja in nazaj. Če je šlo za otroke, je bilo vse v redu, če pa smo spremljali odrasle, ki niso bili videti bolni, je bilo nekaj policistov zelo nezadovoljnih, da jih spremljamo do zdravnika, če ni res nujno. V zdravniškem šotoru, kjer ni bilo nobene gneče oz. je bil večino časa prazen, so z veseljem oskrbeli vsakogar, tudi če je šlo le za hujši prehlad ali kaj podobnega. Imeli so precejšnje zaloge zdravil (npr. tudi pršila za nos) in so to z veseljem dali. Za to skupino ljudi so nam policisti zjutraj rekli, da bodo še malo počakali in potem šli na vlak proti Jesenicam, a ker nihče ni vedel, kdaj točno bodo šli naprej, ljudem nismo mogli odgovarjati na njihova vprašanja.

Ta skupina ljudi, ki je bila v centru že pred osmo zjutraj, je videla, da je okrog enajstih prišla nova skupina, ki je pot nadaljevala takoj po registraciji. Ni jim bilo jasno, zakaj so ti »novi« šli takoj naprej, oni pa morajo čakati. Nekaj nejevolje je bilo med ljudmi, ker jim nihče ni znal povedati, kdaj bodo šli naprej. V nekem trenutku so se nagnetli v majhnem zagrajenem prostoru pred šotorom, ker so mislili, da bodo šli naprej. Prišlo je tudi do manjšega spora, a so jih prevajalci poskušali pomiriti. Policisti so nam najprej rekli, da bodo čez pet minut šli na avtobuse, takoj zatem pa, da je prišlo do spremembe in še vsaj eno uro ne gredo nikamor. Prevajalci so ljudem rekli, naj gredo nazaj v šotor čakat in da jih bodo poklicali, ko pridejo avtobusi. Ker nismo vedeli, od kdaj je ta skupina v Livarni, smo računali, da npr. od osmih (hrano so dobili ob vstopu v sprejemni center, torej pred osmo). Okrog 13. ure, ko je že nekaj ljudi prosilo hrano ali mleko za otroke/dojenčke (in ko smo videli, da so tudi postajali nestrpni in bi se radi premaknili naprej), smo vprašali policijo, ali jim lahko razdelijo kaj hrane. Strinjali so se in se z Rdečim križem dogovorili, naj delijo hrano ob ograji pred šotorom. Ravno okrog 14. ure, ko so prostovoljci Rdečega križa hrano začeli deliti, so prispeli avtobusi in ljudje so seveda takoj pospravili svoje stvari in se nagnetli pri izhodu, da bodo šli na avtobuse.

Vstopanje na avtobuse je potekalo zelo hitro. Nekaj policistov je bilo zelo pozornih do družin in do ranljivih skupin (npr. do invalidov oz. tistih na invalidskih vozičkih), nekateri so bili zelo nesramni, preklinjali so in se drli na ljudi. Poleg tega, da je bilo to popolnoma nesprejemljivo, je bilo tudi povsem nepotrebno, ker se nikamor ni mudilo. Avtobusi so peljali le kakšen kilometer do železniške postaje in ti isti ljudje so potem še vsaj eno uro na železniški postaji čakali na vlak. Okrog 16. ure je ta vlak odpeljal proti Jesenicam.

Dopoldne je na železniško postajo prispel vlak, s katerega so okrog 500 ljudi pripeljali v sprejemni center na registracijo. Neprimerno je, da ljudi v sprejemnem centru »pričakajo« oboroženi vojaki, ki so bili v prvi vrsti in takoj ob vhodu. Še posebej za tiste, ki so pobegnili z vojnih oz. kriznih območij, je verjetno strašljivo vsako soočenje z oboroženimi vojaki. Ko so ljudje iz avtobusov vstopali v center, so najprej šli skozi šotor Rdečega križa, kjer so dobili hrano. Prav je, da hrano dobijo najprej in se tako lahko zagotovi, da jo res dobijo vsi. Ker pa se ljudi priganja in vse poteka precej hitro, smo opazili, da so nekateri (še posebej družine) imeli težave,

ker so imeli že veliko stvari v rokah (vrečke, odeje, torbe in dojenčke/otroke). Tukaj verjetno prav pridejo prostovoljci oziroma tisti, ki so zaposleni prek javnih del, ki imajo to vlogo, da pomagajo ljudem (tudi pri nošenju stvari ali otrok ali pri hoji). Ljudje so šli v vrsto za varnostni pregled, od tam v šotor za registracijo, potem pa so za ograjo čakali na avtobuse, ki so jih nato odpeljali nazaj na železniško postajo. Ves postopek je trajal približno dve uri.

Nekaj zmede je bilo pred varnostnim pregledom in registracijo, saj nam je naprej en policist (ki je bil pri šotoru za registracijo) rekel, naj ljudem še preden gredo na varnostni pregled rečemo, da naj družine ostanejo skupaj, da se potem po varnostnem pregledu in pred registracijo ne čakajo in stiskajo na majhnem prostoru. Ko smo pred vstopom v šotor za varnostni pregled želeli ljudem povedati, da naj gre družina skupaj, pa so policisti rekli, da ne, da naj gredo ženske in otroci v eno vrsto in moški v drugo (ženske in otroke so pregledovale policistke, moške pa policisti, zato so jih ločevali v dve vrsti). V tem konkretnem primeru to ni pomenilo težav, saj so vsi po registraciji šli na avtobuse in nazaj na železniško postajo.

Zelo problematičen je bil policist, ki je pred šotorom pričakal ljudi in jih razvrščal v dve vrsti. Deloval je zelo zastrašujoče, obnašal se je zelo arogantno in ljudem ukazoval, kam naj kdo gre, tako, da je s prstom pokazal npr. na žensko in rekel »go« (v drugo vrsto). Vsakič, ko je do njega prišla družina in je ženskam ukazal, da naj gredo naprej v drugo vrsto, so ljudje govorili »family, family«. Na to se je odzival nesramno, govoril tudi v slovenščini in pogosto povzdigoval glas, če se ljudje isto sekundo niso premaknili. Ljudem smo začeli razlagati, zakaj jih pošilja v dve vrsti. Ko so slišali razloge, so bili pomirjeni, dojeli so, da se na koncu šotora spet združijo, in ni bilo nikakršnih težav. Sprva smo mislili, da policist ne zna angleško in se zato vmes dere tudi v slovenščini in daje samo kratke ukaze, a se je potem izkazalo, da je znal angleško. Ko je zopet po nepotrebem povzdignil glas nad neko družino, ki ni razumela iz njegovega ukaza, smo mu rekli: »Saj ljudje razumejo, če jim razložite.« Zdelo se je, da mu sicer ni bilo všeč, je zamomljal: »Razumejo, ja, razumejo,« a smo ga potem slišali, da je ljudem v angleščini govoril, da gre samo za varnostni pregled, da gredo potem spet družine skupaj naprej. Že smo mislili, da bo ohranil »normalen« odnos, a smo takoj, ko smo šli nekaj korakov stran, slišali, da se je spet začel dreti na ljudi, kam se naj kdo postavi (popolnoma po nepotrebem, očitno se je znašal nad ljudmi, enak odnos je imel, ko so ljudje odhajali na avtobuse).

»Na srečo« je bil med šotoroma za varnostni pregled in za registracijo tudi zelo prijazen starejši policist, ki je zelo pazil na to, da so bile družine skupaj, vsem je dovolil, da so se počakali, da so šli skupaj na registracijo, z njimi se je pogovarjal in šalil, obnašal se je do njih kot do vseh drugih *ljudi*, skratka, tudi beguncem je dajal popolnoma drugačen občutek. Registracija je potekala kar hitro, na 16 ali celo 18 računalnikih. Policisti so vsakega fotografirali in izdali odločbe o dovolitvi zadrževanja, prstnih odtisov ta dan niso nikomur jemali.

Dopoldne smo videli inšpektorja z VURS, ki je prišel po kužka neke begunke (že pred tem je baje bil en tak primer v tem dnevu). Za vse begunce, ki pridejo v

Slovenijo s svojimi ljubljenci, naj bi veljalo enako in sicer: žival (verjetno gre za pse in morda mačke) vzamejo in odpeljejo v zavetišče, kjer mora biti en mesec v karanteni (ne glede na to, ali žival kaže znake kakšne bolezni ali ne in je popolnoma zdrava). Po enem mesecu lahko lastniki pokličejo v to zavetišče (številko dobijo ob odvzemu) in se dogovorijo, če želijo svoje živali nazaj, kako se bo to naredilo – lahko jim jih pošljejo v druge države, seveda na njihove stroške.

Stara Vrhnika, 20. november 2015

Barbara Korun

Ko sem včeraj prišla v vojašnico na Stari Vrhniki, bi me dežurni iz Civilne zaščite že skoraj poslal domov, češ da imajo nastanjeni le dve družini z novorojenčkoma ter Maročana, ki ga je policija včeraj zvečer 'našla' v Ljubljani in privedla sem; da pa naj počakam vodjo, morda bo še kaj dela s sortiranjem obleke in pakiranjem hrane v vrečke, zato sem se vpisala in dobila izkaznico in brezrokavnik. Kmalu sta prišli še dve prostovoljki in ljudje, ki tu delajo prek javnih del. Od njih sem izvedela naslednje: da je Sirijka, ki ne govori angleško, včeraj v Postojni rodila in da so jo danes jutraj že pripeljali sem, v neogrevani 'zbirni center za tujce' (brez tople vode, postelje brez rjuh, stranišča zunaj, voda se greje le na majhnem kuhaličku). Ker nihče ne govori arabsko in prevajalcev ni, nihče ni vedel, ali je prišla tako hitro nazaj po svoji volji ali ker ni upravičena do nenujne zdravstvene nege. Tu je še ena družina zaradi novorojenčka, da pa je druga ženska rodila s carskim rezom in da bo tudi kmalu tukaj, so rekli. V Ljubljani zajeti in vidno prestrašeni Maročan, ki zelo malo govori angleško, se je pa trudil smehljati, je dobil zajtrk; edini čaj, ki ga imajo, pa da je tu od predvčerajšnjim, a ga je vojski, ki ga kuha in dovaža, škoda zliti stran. Povedali so mi tudi, da policija ne obvešča beguncev, da imajo po registraciji pravico svobodnega gibanja v Sloveniji, da jih ne spuščajo več iz centra, tako kot so jih še pred štirinajstimi dnevi.

Povedali so mi tudi, da je bilo tu predvčerajšnjim 22 avtobusov, ljudi na njih pa so popisovali 20 ur (le en popisovalec, ki je hodil po avtobusih): niso jih spustili iz avtobusov, ves čas so morali sedeti notri, hkrati pa niso pustili nikogar za pomoč, prostovoljci so komaj izsilili, da so lahko na avtobuse dostavili vodo in hrano za otroke (nekega otroka, ki je bil polulan, niso smeli preobleči, dali so mu le alufolijo za ogrniti), šele po opravljeni registraciji so begunci lahko šli v stavbo prenočit.

So popolnoma nekonfliktni in poslušni, nihče se ne upira in ničesar ne zahtevajo, včasih kaj vljudno povprašajo. Velik problem je komunikacija – potrebovali bi mnogo več prevajalcev iz arabsčine, in to na vseh točkah – od sodelovanja s policijo do sodelovanja z zdravniki itd.

Ljudje, ki delajo prek javnih del, so lahko tudi precej manj prizadevni in dobronamerni, kot so bili v povprečju prostovoljci, so pa tudi pogosteje ksenofobni in

rasistični (to velja tudi za policiste in druge uslužbence).

Nekaj idej, kaj bi se dalo storiti :

1. Ideja o monitoringu, ki sem jo slišala na sestanku o demonstracijah za mir in humano ravnanje z begunci, se mi zdi zelo pomembna: doseči bi morali, da ravnanje policije in vojske lahko preverja civilna družba. (Dodaten predlog: da z begunci delajo le tisti policisti, ki si to želijo oz. ki so opravili dodatno protirasistično in protiksenofobno izobraževanje. Take tečaje naj ponudi katera od nevladnih organizacij.)

2. Namesto več tujih policistov bi bilo dobro od EU zahtevati večje število prevajalcev iz arabščine v angleščino. Z njihovo pomočjo bi lažje komunicirali, obveščali in omogočali, da se begunci tudi samoorganizirajo (česar so gotovo sposobni, toliko bolj, ker potujejo v skupinah). Tako bi olajšali distribucijo hrane, vode in obleke.

3. Posebej bi morali zaščititi ženske, ki so ponekod (ali večinoma) tako in tako že bolj obremenjene in zapostavljene, vendar ne tako, da se jih loči od družine! Omogočiti bi morali družinam z novorojenčki vsaj to, da bi lahko bivale pri posamezni slovenski družini, ki jih je pripravljena vzeti na dom, dokler si porodnice ne opomorejo in se pripravijo na nadaljevanje poti. Tudi tu bi potrebovali več prevajalcev za komunikacijo.

4. Aktivirati službo varuha pravic beguncev oz. ljudi, ki bi begunce pravilno pravno obveščali (s prevajalci!) in ki bi bili ves čas na voljo na vstopnih in izstopnih točkah ter po vseh centrih, saj begunce policija zelo slabo obvešča (zato so popolnoma prestrašeni, na začetku so se upirali jemanju prstnih odtisov, ker so slišali, da jih bo Nemčija vračala v tisto državo, kjer so jim jih odvzeli; po zagotovitvi policije, da ni tako, so v to privolili), policija jih očitno ne obvesti, da imajo po registraciji pravico do svobodnega gibanja po Sloveniji, oz. se sami ne ravna po njej. Begunci pa si zase ne upajo ničesar zahtevati, vse mirno pretrpijo. Zelo me je pretreslo, ko mi je neka begunka zaupala, da se ji zdi slovenska policija dobra, ker jih ne tepe ...

5. Vzpostaviti brezplačne infotočke za kratek telefonski pogovor s svojci v tujini ali brezplačen Wi-Fi v begunskih centrih.